

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Aleksandra M. Radovanović

MODALNA ZNAČENJA SREDSTAVA ZA
IZRAŽAVANJE FUTURALNOSTI U
ENGLISKOM I SRPSKOM JEZIKU
DOKTORSKA DISERTACIJA

Beograd, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Aleksandra M. Radovanović

MODAL MEANINGS OF FUTURITY
EXPRESSIONS IN ENGLISH AND
SERBIAN

DOCTORAL DISSERTATION

Belgrade, 2016

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Александра М. Радованович

МОДАЛЬНЫЙ СМЫСЛ СРЕДСТВ ДЛЯ
ВЫРАЖЕНИЯ БУДУЩЕГО НА
АНГЛИЙСКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ
ДИССЕРТАЦИИ

Белград, 2016.

PODACI O MENTORU I ČLANOVIMA KOMISIJE

MENTOR:

Doktor Ivana Trbojević Milošević, docent,
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

ČLANOVI KOMISIJE:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

Datum odbrane: _____

Rezime

Ova disertacija predstavlja ispitivanje modalnih značenja sredstava za izražavanje futuralnosti kao jednog od tri centralna temporalna domena u engleskom i srpskom jeziku. Primarni cilj istraživanja je određivanje sintaksičkih i perifrastičnih struktura koje govornici upotrebljavaju pri ukazivanju na buduće događaje u razmatranim jezicima, kao i opisivanje njihovih značenja. Opisivanje značenja podrazumeva i navođenje i klasifikovanje tipova modalnih značenja sredstava u realnim kontekstima upotrebe. Disertacija nudi odgovore na sledeća pitanja: kojim se sredstvima izražava futuralnost u engleskom i srpskom jeziku; da li govornici oba jezika na raspolaganju imaju iste vrste jezičkih izraza za referiranje na budućnost; koja su modalna značenja prisutna pri upotrebi tih izraza; šta determiniše izbor sredstva od strane govornika; koje su sličnosti i razlike u pogledu modalnih značenja pri referiranju na budućnost u ta dva jezika. S obzirom na to da rad predstavlja kontrastivno istraživanje i da je cilj svakog kontrastivnog istraživanja otkrivanje identičnosti, sličnosti i razlika između jezika koji se kontrastiraju, drugi primarni cilj rada je da se kontrastivnom metodom odrede kontrasti, sličnosti i razlike u načinima referiranja na budućnost u engleskom i srpskom jeziku, kao i sličnosti i razlike među modalnim značenjima sredstava kojima se futuralnost u navednim jezicima izražava. Osnovni metodološki pristup primenjen u istraživanju je deskriptivni pri čemu kvalitativnu analizu upotpunjuje kvantitativna.

Kako se u fokusu rada nalazi jedna semantički i sintaksički veoma složena kategorija, analiza ne može biti bazirana na samo jednoj lingvističkoj teoriji neke određene škole, stoga je u radu primenjen lingvističko semantički pristup. Teorijski okvir i interpretacija značenja zasnivaju se na tradicionalnoj i savremenoj literaturi o modalnosti i glagolskim vremenima u ispitivanim jezicima pri čemu okosnicu čine postavke i razmatranja načinjeni u okviru filozofije jezika.

U teorijskom delu rada polazi se od razmatranja formalnih kategorija (glagolsko vreme, aspekt i način) koje u jezicima koji ih imaju izražavaju osnovne semantičke kategorije: temporalnost, aspektualnost i modalnost. Kako se na funkcionalnom planu ista formalna sredstva mogu koristiti za izražavanje vremenskih, aspektualnih i modalnih

značenja, istaknuta je fundamentalna složenost interakcije ovih gramatičkih kategorija i njihovih funkcija koja se ogleda na više jezičkih nivoa. Prikazano je da je složenost odnosa gramatičkih kategorija vremena, aspekta i načina upravo najizrazitija prilikom referiranja na budućnost, stoga je posebna pažnja posvećena statusu futura kao formalnoj gramatičkoj kategoriji u nauci o jeziku. Futuralnost se posmatra kao pojmovna kategorija i detaljno se ispituje međuzavisnost ove kategorije i kategorije modalnosti. Sprega ovih kategorija počiva na semantičkim i pragmatičkim konceptima i pojmovima (irealisu, asertivnosti, subjektivnosti, faktualnosti, izražavanju stava) koji čine osnov modalne semantike sredstava za izražavanje budućnost. Centralno polazište analize je da konceptualne odlike domena budućnosti, složen ontološki status budućih događaja i kognitivni stav ljudi uzrokuju specifičnost statusa i upotrebe sredstava za izražavanje budućnosti što dovodi do toga da je ova sredstva moguće opisati brojnim modalnim pojmovima. Iskaz kojim se referira na vreme nakon trenutka govora uvek je modalan utoliko što je nefaktualan i uključuje (u različitim stupnjevima) subjektivne stavove o verovatnoći aktualizacije buduće situacije.

Kako bi se ponudio sistematičan i detaljan opis sredstava, na osnovu teorijskih lingvističkih principa formulisana su sledeća semantičko-pragmatička obeležja iskaza za izražavanje futuralnosti: nefaktualnost i neasertivnost; modalna značenja sredstava za izražavanje futuralnosti (epistemičko i volitivno značenje); opredeljenje govornika ili subjekta iskaza prema propozicionom sadržaju i ilokucioni potencijal. Navedeni kriterijumi, koji su neosporno isprepletani i tesno povezani, dosledno su primenjeni pri analizi sredstava. Lingvističkom analizom identifikovana su formalno-gramatička sredstva kojima se u engleskom i srpskom jeziku izražava budućnost. Njihova značenja su navedena i analizirana u trećem i četvrtom delu disertacije. Teorijska razmatranja zasnovana su na konkretnom jezičkom materijalu. Za potrebe ovog istraživanja sačinjeni su korpusi primera upotrebe sredstava u (prvenstveno) prostim rečenicama u navedenim jezicima koji sadrže najmanje 80 000 korpusnih reči. Primeri su ekstrahovani iz već postojećih korpusa engleskog i srpskog jezika koji nude reprezentativnu jezičku građu sa namerom da analizom budu obuhvaćeni primeri različitih jezičkih žanrova i različitih nivoa formalnosti.

U završnom poglavlju rada prikazani su rezultati analize i izvedeni zaključci o sistemima sredstava i načinu izražavanja futuralnosti u razmatranim jezicima. Rezultati

pokazuju da bi formalnu kategoriju futura u oba jezika trebalo posmatrati u okviru kategorije glagolskog načina. Modalni i temporalni elementi uvek su isprepletani kada je reč o referiranju na budućnost, pa se glagolski sistemi ispitivanih jezika mogu posmatrati kao binarni sistemi u kojima je ispoljena opozicija prošlost-neprošlost. Na osnovu pripisanih semantičko-pragmatičkih obeležja iskazima, prikazano je da sredstva u razmatranim jezicima ispoljavaju visok stepen semantičke ekvivalencije.

Ključne reči: futuralnost, glagolsko vreme, epistemička modalnost, volitivnost, ilokucioni potencijal, opredeljenje

Naučna oblast: Anglistika

Uža naučna oblast: Kontrastivna lingvistika

UDK broj

Modal Meanings of Futurity Expressions in English and Serbian

Summary

This thesis is an investigation of the modal meanings of the expressions of futurity as one of the three central temporal domains in the English and Serbian language. The primary goal of the research is to determine the syntactic and periphrastic structures used to refer to future events in the studied languages and to describe their meanings. The description of the meanings comprises specifying and classifying the types of the expressions' modal meanings in real contexts of their use. The dissertation provides answers to the following questions: which grammatical means are used to express futurity in English and Serbian language; whether the same kinds of linguistic expressions for future reference are available to speakers of both languages; which modal meanings can be encoded in the use of these expressions; what determines the choice of means; what are the similarities and differences regarding modal meanings when referring to future in these two languages. Since this is a contrastive study, and as the goal of every contrastive study is to present identities, similarities and differences between compared languages, another primary objective of the study is to determine contrasts, similarities and differences in the ways of future reference in English and Serbian applying the contrastive method, as well as the similarities and differences between futurity expressions modal meanings in these languages. The basic methodological approach applied in the research is descriptive with the qualitative analysis being supplemented with the quantitative one.

As the focus of the research is a semantically and syntactically very complex category, the analysis cannot be based only on one linguistic theory of a particular school, therefore the linguistic semantic approach is applied. The theoretical framework of and interpretations the meanings are based on traditional and contemporary literature on modality and tenses in the investigated languages with the special emphasis on the views and considerations presented in the context of the philosophy of language.

The theoretical part of the paper begins with focusing on grammatical linguistic categories (tense, aspect and mood) used to express the three semantic categories of temporality, aspectuality and modality in languages that have them. Since the same

formal linguistic means can be used to express temporal, aspectual and modal meanings at the functional level, the essential complexity of the interaction of these grammatical categories and their functions reflected at several language levels is emphasized. It is shown that the complexity of grammatical categories of tense, aspect and mood interactions is the most prominent when expressing future time, therefore a particular emphasis is given to the status of the future tense as a formal grammatical category. Futurity is regarded as a notional category and its interdependence with the category of modality is thoroughly examined. The interrelation of these categories is based on semantic and pragmatic concepts and terms (irrealis, assertiveness, subjectivity, factuality, stance) which form the basis of the modal semantics of the futurity expressions. The central starting point of the analysis is that the conceptual features of the future time domain, complex ontological status of future events and cognitive attitude of the people cause the specificity of the future expressions status and use, which enables the description of these expressions in numerous modal terms. The utterance referring to the time after the moment of speech is always modal insofar as it is not factual and includes (in varying degrees) subjective attitudes regarding the likelihood of future situation actualization.

In order to present a systematic and detailed description of the expressions, the following semantic-pragmatic criteria of the future reference utterances are formulated based on the theoretical linguistic principles: non-factuality and non-assertiveness; modal meanings of the futurity expressions (epistemic and volitive); the commitment by the speaker or subject to the propositional content and illocutionary potential. These criteria, undeniably intertwined and closely connected, are consistently applied in the analysis. The formal grammatical means used in English and Serbian to express futurity are identified by the linguistic analysis. Their meanings are investigated and analyzed in the third and fourth part of the paper respectively. Theoretical considerations are based on the concrete language materials. For the purposes of this research the corpora of the examples of the investigated expressions use in (mostly) simple sentences in examined languages that contain at least 80 000 corpus words have been created. The examples have been extracted from the existing corpora of English and Serbian that offer representative linguistic structure with the aim for the analysis to include examples of different linguistic genres and levels of formality. Examples are extracted from the

existing corpora of English and Serbian that offer a representative linguistic material with the intention to analyse the examples of various linguistic genres and different levels of formality.

The final part of the dissertation presents the results of the analysis and the conclusions about the futurity expressions systems and ways of expressing future in the investigated languages. The results show that the formal category of the future tense in both languages should be regarded within the category of mood. Modal and temporal elements are always intertwined in the case of future time reference, so that it is possible to regard the analysed languages verbal systems as binary systems with the expressed past - non-past opposition. According to the formulated semantic-pragmatic criteria, it is shown that there is a high degree of semantic equivalence between the expressions in the investigated languages.

Keywords: futurity, tense, epistemic modality, volition, illocutionary potential, commitment

Field of study: Anglistics

Specific field of study: Contrastive Linguistics

UDC

Модальные значения средств выражения будущего в английском и сербском языках

Резюме

Эта диссертация представляет собой исследование модальных значений средств выражения будущего в качестве одной из трех центральных временных областей в английском и сербском языках. Основной целью исследования является определение синтаксических и иносказательных структур, используемых говорящими по отношению к будущим событиям в рассматриваемых языках, и описание их значений. Описание значений включает в себя определение и классификацию типов модальных смыслов средств в реальных условиях использования. Диссертация даёт ответы на следующие вопросы: какими средствами выразить будущее в английском и сербском языках; располагают ли говорящие теми же самими видами языковых выражений для обозначения будущего; которые модальные значения присутствуют при использовании этих терминов; что определяет выбор средств со стороны говорящих; каковы сходства и различия с точки зрения модальных значений, когда речь идет о будущем на этих двух языках. Учитывая, что работа представляет собой контрастное исследование и что целью каждого контрастного исследования является обнаружение идентичности, сходства и различий между контрастированными языками, другой основной задачей данной работы является определение контрастной методой контрастов, сходств и различий в способах ссылки на будущее в английском и сербском языках, а также сходства и различия между модальными значениями средств, которыми выражается будущее в этих языках. Основной методологический подход применённый в исследовании описательный, при чём качественный анализ дополняется количественным.

Потому что в центре внимания данной работы является семантически и синтаксически очень сложная категория, анализ не может быть основан только на одной лингвистической теории конкретной школы, поэтому в работе применяется лингвистическо семантический подход. Теоретический контекст и интерпретация основаны на традиционной и современной литературе о модальности и

спряжениях в исследуемых языках, в которых основа состоит из элементов и соображений, сделанных в контексте философии языка. В теоретической части работы начинается с обзора формальных категорий (время, аспект и наклонение), которые в языках, которые их имеют, выражают три основные концепции: временность, аспектуальность и модальность. На функциональном плане те же самые формальные средства могут использоваться для выражения временных, аспектуальных, и модельных значений, подчеркнута фундаментальная сложность взаимодействий этих грамматических категорий и их функций, что нашло отражение на нескольких языковых уровнях. Показано, что сложность отношений грамматических категорий времени, вида и наклонения именно наиболее ярко выражена, когда речь идет о будущем времени, поэтому мы обратили особое внимание на состояние будущего времени как формальную грамматическую категорию в науке о языке. Будущее можно рассматривать как концептуальную категорию и подробно рассматривается взаимозависимость этой категории и категории модальности. Соединение этих категорий основывается на семантических и прагматических понятиях и терминах (ирреалису, уверенности в себе, субъективности, фактичности, выражению отношения), которые формируют основу модальной семантики средств для выражения будущего. Центральная точка анализа состоит в том, что концептуальные особенности области будущего, сложный онтологический статус будущих событий и познавательное отношение людей, вызывают особенность статуса и использование средств для выражения будущего, которое приводит к тому, что эти средства можно описать многими модальными терминами. Заявление, которое относится ко времени после момента речи всегда модальное, поскольку нефактическое и включает в себя (в той или иной степени) субъективные мнения вероятности актуализации будущей ситуации.

Для того, чтобы предложить систематическое и детальное описание средств на основе теоретических лингвистических принципов сформулированы следующие семантико-прагматические характеристики показания выражения будущего: нефактичность и несамоуверенность; модальные значения средств выражения будущего (эпистемическое и волевое значение); ориентация говорящего или субъекта повествования к пропозициональному содержанию и

илокуционный потенциал. Эти критерии, которые, несомненно, переплетаются и тесно связаны между собой, последовательно применяются при анализе средств. Лингвистический анализ определил формальные грамматические средства, с помощью которых английский и сербский язык выражают будущее. Их значения приведены и проанализированы в третьей и четвертой части диссертации. Теоретические соображения основаны на конкретном языковом материале. Для целей данного исследования сделаны корпусы примеров использования средств в простых предложениях на этих языках, которые содержат по меньшей мере 80 000 корпусных слов. Примеры были взяты из существующих корпусов английского и сербского языков, которые предлагают представительную лингвистическую структуру, с целью включить в анализ примеры разных языковых жанров и разных уровней формальности.

В заключительном разделе представлены результаты анализа и полученные выводы о системах ресурсов и способы выражения будущего в рассматриваемых языках. Результаты показывают, что формальную категорию будущего времени на обоих языках следует рассматривать в рамках категории глагольных наклонений. Модальные и временные элементы всегда переплетаются, когда речь идет о ссылке на будущее, и глагольные системы рассматриваемых языков можно рассматривать как бинарный систем, в которых выражено несогласие прошедшее-непрошедшее. На основе временных семантически-прагматических особенностей заявлений, показано, что средства в рассматриваемых языках демонстрируют высокую степень семантической эквивалентности.

Ключевые слова: будущее, спряжение, эпистемическая модальность, волевое значение, илокуционный потенциал, определение

Научная область: Англистика

Более узкая научная область: Сопоставительное языкознание

УДК

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Uvodne napomene	1
1.2. Predmet istraživanja i teorijski okvir rada	1
1.3. Kratak pregled dosadašnjih istraživanja sredstava za izražavanje futuralnosti	4
1.4. Metode i ciljevi istraživanja	7
2. Pojmovna kategorija futuralnosti	10
2.1. Glagolske kategorije u funkciji izražavanja temporalnosti i modalnost	10
2.1.1. Pojam vremena i kategorija glagolskog vremena	10
2.1.1.1. Deiktična priroda glagolskog vremena	17
2.1.1.2. Funkcije glagolskog vremena	20
2.1.3. Kategorija glagolskog aspekta (vida)	24
2.1.3.1. Leksički aspekt	28
2.1.3.1. Glagolsko vreme i aspekt	31
2.1.4. Kategorija glagolskog načina	33
2.2. Glagolske kategorije i modalnost	35
2.2.1. TAM (<i>tense, aspect, modality</i>) kategorija u tipološkim studijama	36
2.2.2. Glagolski način i modalnost	38
2.2.3. Glagolski aspekt i modalnost	46
2.2.4. Glagolsko vreme i modalnost	48
2.2.5. Glagolsko vreme kao epistemička kategorija	51
2.2.6. Teorijski status futura	57
2.2.6.1. Konceptualni argument	58
2.2.6.2. Morfološki kriterijum	66
2.2.6.3. Dijahronijski argument	69
2.2.6.4. Pluralizam sredstava za izražavanje budućnosti	74
2.2.6.5. Polisemičnost sredstava	76
2.2.6.7. Futur, glagolski način i modalnost	77
2.2.7. Zaključni komentar	79
2.3. Određenje pojmovne kategorije futuralnosti	80
2.3.1. Modalnost, futuralnost i srodni koncepti i pojmovi	80
2.3.2. Semantika mogućih svetova	81
2.3.3.1. Realis i irealis	85
2.3.3.1.1. Irealis kao gramatička kategorija i kao deskriptivni pojam	86
2.3.3.1.2. Modalnost, glagolski način i irealis	90
2.3.3.1.3. Futuralnost i irealis	94
2.3.4. Faktivnost, faktualnost i tvrdnja	98
2.3.5. Subjektivnost i intersubjektivnost	102
2.3.6. Zaključni komentar	104
2.4. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza za izražavanje futuralnosti	106
2.4.1. Nefaktualnost i neasertivnost	108
2.4.2. Modalna značenja sredstava za izražavanje futuralnosti	113
2.4.2.1. Epistemičko značenje	113
2.4.2.1.1. Prediktabilnost i prediktivnost	114
2.4.2.1.2. Skala epistemičkih značenja	119

2.4.2.2. Volitivno značenje.....	122
2.4.2.2.1. Skala volitivnih značenja.....	126
2.4.2.3. Određivanje tipa modalnog značenja.....	129
2.4.2.4. Subjektivna i objektivna modalnost.....	132
2.4.3. Opredeljenje govornika ili subjekta iskaza prema propozicionom sadržaju.....	138
2.4.4. Ilokucionni potencijal.....	141
2.5. Zaključni komentar.....	144
3. Sistem sredstava za izražavanje futuralnosti u engleskom jeziku.....	145
3.1. Modalni glagoli.....	145
3.1.1. Glagol WILL.....	145
3.1.1.1. Gramatički status glagola WILL.....	145
3.1.1.1.1. Glagol WILL kao pomoćni glagol.....	146
3.1.1.1.2. Glagol WILL kao modalni glagol.....	156
3.1.1.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa glagolom WILL.....	162
3.1.1.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost.....	162
3.1.1.2.2. Modalna značenja.....	166
3.1.1.2.2.1. Epistemička značenja.....	166
3.1.1.2.2.1.1. Prediktabilnost.....	166
3.1.1.2.2.1.2. Epistemička nužnost.....	171
3.1.1.2.2.1.3. Epistemička verovatnoća.....	173
3.1.1.2.2.1.3. Epistemička mogućnost.....	176
3.1.1.2.2.2. Volitivna značenja.....	177
3.1.1.2.2.2.1. Slabo volitivno značenje.....	178
3.1.1.2.2.2.2. Intencionalnost.....	179
3.1.1.2.2.2.3. Jako volitivno značenje.....	181
3.1.1.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju.....	184
3.1.1.2.4. Ilokucionni potencijal.....	186
3.1.1.2.4.1. Direktivni iskazi.....	186
3.1.1.2.4.2. Komisivni iskazi.....	189
3.1.2. Glagol SHALL.....	191
3.1.2.1. Gramatički status glagola SHALL.....	191
3.1.2.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa glagolom SHALL.....	192
3.1.2.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost.....	192
3.1.2.2.2. Modalna značenja.....	193
3.1.2.2.2.1. Epistemička značenja.....	193
3.1.2.2.2.2. Volitivna značenja.....	196
3.1.2.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju.....	198
3.1.2.2.4. Ilokucionni potencijal.....	199
3.1.3. Glagoli WILL i SHALL sa progresivnim infinitivom.....	200
3.1.3.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa glagolima WILL i SHALL sa progresivnim infinitivom.....	200
3.1.3.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost.....	200
3.1.3.1.2. Modalna značenja.....	202
3.1.3.1.2.1. Epistemička značenja.....	202
3.1.3.1.2.2. Volitivna značenja.....	204

3.1.3.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	205
3.1.3.1.4. Ilokucioni potencijal	207
3.1.4. Modali WILL i SHALL sa perfektivnim infinitivom	208
3.1.3.1. Semantičko-pragmatska obeležja iskaza sa glagolima WILL i SHALL sa perfektivnim infinitivom	208
3.1.3.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost	208
3.1.3.1.2. Modalna značenja	208
3.1.3.1.2.1. Epistemička značenja	208
3.1.3.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	209
3.1.3.1.4. Ilokucioni potencijal	209
3.2. Polumodali i modalni idomi	210
3.2.1. BE GOING TO	210
3.2.1.1. Status BE GOING TO	210
3.2.1.2. Semantičko-pragmatska obeležja iskaza sa BE GOING TO	215
3.2.1.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost	215
3.2.1.2.2. Modalna značenja	216
3.2.1.2.2.1. Epistemička značenja	216
3.2.1.2.2.1. Volitivna značenja	221
3.2.1.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	223
3.2.1.2.4. Ilokucioni potencijal	225
3.2.1.2.5. BE GOING TO i WILL / SHALL	226
3.2.2. BE ABOUT TO i BE TO	230
3.2.2.1. Semantičko-pragmatska obeležja iskaza sa BE ABOUT TO i BE TO	230
3.2.2.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost	230
3.2.2.1.2. Modalna značenja	231
3.2.2.1.2.1. Epistemička značenja	231
3.2.2.1.2.1. Volitivna značenja	233
3.2.2.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	234
3.2.2.1.4. Ilokucioni potencijal	235
3.3. Sadašnja glagolska vremena	235
3.3.1. Prost prezent	237
3.3.1.1. Semantičko-pragmatska obeležja iskaza sa prostim prezentom	237
3.3.1.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost	237
3.3.1.1.2. Modalna značenja	240
3.3.1.1.2.1. Epistemička značenja	240
3.3.1.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	243
3.3.1.1.4. Ilokucioni potencijal	246
3.3.2. Sadašnji progresiv	247
3.3.2.1. Semantičko-pragmatska obeležja iskaza sa sadašnjim progresivom	247
3.3.2.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost	247
3.3.2.1.2. Modalna značenja	248
3.3.2.1.2.1. Volitivna značenja	248

3.3.2.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	249
3.3.2.1.4. Ilokucioni potencijal	251
3.4. Zaključni komentar	252
4. Sistem sredstava za izražavanje futuralnosti u srpskom jeziku	256
4.1. Glagolski način	256
4.1.1. Futur I	256
4.1.1.1. Status futura I	256
4.1.1.1.1. Pogled na glagolsko vreme i modalnost u nauci o srpsko(hrvatsko)m jeziku	257
4.1.1.1.1.1. Futur I kao glagolsko vreme	263
4.1.1.1.1.2. Futur I kao modalna kategorija	267
4.1.1.1.1.2.1. Struktura glagolskog oblika	275
4.1.1.1.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa futuro I	281
4.1.1.1.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost	281
4.1.1.1.2.2. Modalna značenja	284
4.1.1.1.2.2.1. Epistemička značenja	284
4.1.1.1.2.2.1.1. Prediktabilnost	284
4.1.1.1.2.2.1.1.1. Futur I glagola BITI	285
4.1.1.1.2.2.1.2. Epistemička nužnost	288
4.1.1.1.2.2.1.3. Epistemička verovatnoća	289
4.1.1.1.2.2.1.4. Epistemička mogućnost	290
4.1.1.1.2.2.2. Volitivna značenja	291
4.1.1.1.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	295
4.1.1.1.2.4. Ilokucioni potencijal	297
4.1.1.1.2.4.1. Direktivni iskazi	297
4.1.1.1.2.4.2. Komisivni iskazi	298
4.1.2. Futur II	298
4.1.2.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa futuro II	302
4.1.2.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost	302
4.1.2.2.2. Modalna značenja	303
3.1.2.2.2.1. Epistemička značenja	303
4.1.2.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	306
4.1.2.2.4. Ilokucioni potencijal	307
4.2. Glagolsko vreme i aspekt	307
4.2.1. Present	308
4.2.1.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa presentom	308
4.2.1.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost	308
4.2.1.1.2. Modalna značenja	311
4.2.1.1.2.1. Epistemička značenja	311
4.2.1.1.2.1.1. Present glagola IMATI	316
4.2.1.1.2.2. Volitivna značenja	317
4.2.1.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	320
4.2.1.1.4. Ilokucioni potencijal	320
4.2.2. Preteritalna vremena	321

4.2.2.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa preteritalnim vremenima	322
4.2.2.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost	322
4.2.2.1.2. Modalna značenja	322
4.2.2.1.2.1. Epistemička značenja	322
4.2.2.1.2.1. Volitivna značenja	326
4.2.2.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju	327
4.2.2.1.4. Ilokucioni potencijal	328
4.2.2.1.4.1. Direktivni iskazi	328
4.2.2.1.4.2. Komisivni iskazi	328
4.3. Zaključni komentar	329
5. Zaključak	331
Literatura	337
Biografija autora	353
Izjava o o autorstvu	354
Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada	355
Izjava o korišćenju	356

1. Uvod

1.1 Uvodne napomene

Centralna tema rada je futuralnost kao jedan od tri poddomena složene kategorije temporalnosti. U radu se opisuju i analiziraju modalna značenja sredstava kojima se ova pojmovna kategorija izražava u engleskom i srpskom jeziku. Moguće je izdvojiti nekoliko razloga koji su autora opredelili za istraživanje ove teme. Izrada magistarskog rada posvećenog dinamičkoj modalnosti, dovela je i do detaljnijeg ispitivanja modalnog glagola kojim se izražava budućnost u engleskom jeziku. To je dalje autora opredelilo da studioznije ispita načine izražavanja budućnosti u dva jezika koja se nalaze u fokusu rada, a posebno povezanost formalno-gramatičkih sredstava kojima se budućnost može izražavati i pojmovnu kategoriju modalnosti. Naredni podsticaj istraživanja ove jezičke kategorije predstavljaju neusaglašeni stavovi autora o prirodi i uticaju ove povezanosti što će biti pojašnjeno u okviru pregleda dosadašnjih istraživanja.

1.2. Predmet istraživanja i teorijski okvir rada

Osnovni predmet istraživanja je pojmovna kategorija futuralnosti i ispitivanje međuzavisnosti ove kategorije i kategorije modalnosti. U radu se polazi od razmatranja formalnih kategorija (glagolsko vreme, aspekt i način) koje u jezicima koji ih imaju izražavaju tri osnovna koncepta: temporalnost, aspektualnost i modalnost, a kojima se određuju karakteristike osnovne predikacije ili događaja: glagolsko vreme locira događaj u vremenu, aspekt opisuje unutrašnju temporalnu strukturu događaja, a način opisuje aktualnost događaja u pogledu mogućnosti, nužnosti ili poželjnosti (Chung & Timberlake, 1985: 202). Kako se na funkcionalnom planu ista formalna sredstva mogu koristiti za izražavanje vremenskih, aspektualnih i modalnih značenja, u radu je istaknuta fundamentalna složenost interakcije ovih gramatičkih kategorija i njihovih funkcija koje se ogledaju na više jezičkih nivoa. Štaviše, namera je da se dokaže da je složenost odnosa gramatičkih kategorija vremena, aspekta i načina upravo najizrazitija prilikom referiranja na budućnost.

Pre svega, konceptualne odlike ovog domena, složen ontološki status budućih događaja i kognitivni stav ljudi dovodi do specifičnosti statusa i upotrebe sredstava za

izražavanje budućnosti. Proizvod toga je da se sredstva za izražavanje ovog domena mogu opisati brojnim modalnim pojmovima, kao i da se povezanost sredstava za izražavanje futuralnosti i modalnosti ogleđa na više nivoa što dokazuju najčešće predlagani argumenti za modalnu analizu ovih sredstava (morfološki argument, postojanje više sredstava, konceptualni argument, dijahronijski argument, polisemičnost sredstava) koji su u radu razmotreni. U radu je futuralnost određena kao pojmovna kategorija koja zauzima oblast preklapanja kategorija modalnosti i temporalnosti i obuhvata nedovoljno jasno određen skup sredstava kojima se može referirati na buduće vreme. Govornicima E jezika na raspolaganju su brojna sredstva kojima mogu referirati na buduće događaje na koja je još Fries ukazao (1927). Navedena sredstva obuhvataju leksička sredstva poput glagola *desire* i *except*, modalne glagole i formalno-gramatička sredstva (isto, 87). Iste klase jezičkih sredstava koriste i govornici srpskog jezika za izražavanje budućih događaja, radnji i stanja. Analizom su u radu obuhvaćena formalno-gramatička sredstva kojima se u navedenim jezicima referira na buduće vreme pri čemu domen budućnosti posmatramo samo kao temporalni domen nakon trenutka govora i na taj način isključujemo iz razmatranja elativne upotrebe glagolskih vremena. U radu se primenjuje usvojen pristup po kome svako ispitivanje u ovoj oblasti treba započeti listom dostupnih/ raspoloživih izraza i dalje nastaviti sa ispitivanjem njihovih stvarnih pojavljivanja i upotreba razmatranjem konteksta za svaki (npr. Close, 1970: 230). Gde je potrebno, ukazuje se na semantičke sličnosti i razlike među određenim sredstvima. Opis i analiza sredstava zasnivaju se na stavu da je iskaz koji locira događaj u budućnosti uvek modalan jer je nefaktualan i uključuje (u različitim stupnjevima) subjektivne stavove o verovatnoći aktualizacije budućeg događaja. U skladu s tim, u radu se ispituju sledeća semantičko-pragmatička obeležja iskaza za izražavanje futuralnosti:

- Nefaktualnost i neasertivnost;
- Modalna značenja sredstava za izražavanje futuralnosti (epistemičko i volitivno značenje);
- Opredeljenje govornika ili subjekta iskaza prema propozicionom sadržaju;
- Ilokucioni potencijal

Rad se sastoji od pet delova. Nakon uvoda, u prvom delu detaljno je razmotrena pojmovna kategorija futuralnosti, pri čemu se posebno ukazuje na odnos kategorija u okviru TAM sistema i ispituje status futura kao formalne gramatičke kategorije u nauci o jeziku. Posebna pažnja posvećena je bazičnim semantičkim i pragmatičkim konceptima i pojmovima (irealisu, asertivnosti, subjektivnosti, faktualnosti, izražavanju stava) koji se nalaze u domenu preklapanja kategorija modalnosti i futuralnosti i predstavljaju osnov modalne semantike sredstava za izražavanje budućnost. U ovom delu rada formulisana su i semantičko-pragmatička obeležja iskaza za izražavanje futuralnosti na osnovu teorijskih lingvističkih principa. U trećem i četvrtom delu rada navedena su, opisana i kategorisana značenja sredstva za izražavanje futuralnosti u engleskom i srpskom jeziku respektivno. Pri analizi sredstava primenjeni su prethodno formulisani kriterijumi. U završnom poglavlju rada prikazani su rezultati analize i izvedeni zaključci o sistemima sredstava i načinu izražavanja FUT u razmatranim jezicima.

Kako se u fokusu rada nalazi jedna semantički i sintaksički veoma složena kategorija, jasno je da se analiza ne može bazirati na samo jednoj lingvističkoj teoriji neke određene škole, tako da se može reći da je primenjen lingvističko semantički pristup. Teorijski okvir i interpretacija značenja zasnivaju se na tradicionalnoj i savremenoj literaturi o modalnosti i glagolskim vremenima. Pošto uvidi logičara umnogome trasiraju ispitivanje jezičkih kategorija, i kako izražavanje budućnosti privlači pažnju i filozofa i lingvista, u radu je ukazano i na značajne uvide načinjene u okviru logike (npr. McArthur, 1974). Okosnicu rada čine postavke i razmatranja načinjeni u okviru filozofije jezika (npr. Lyons, 1977). Za određenje i opisivanje formalnih i gramatičkih kategorija, u radu se polazi od postavki i stanovišta ponuđenih u tradicionalnoj literaturi o izražavanju temporalnosti, aspektualnosti i glagolskim vremenima (npr. Jespersen, 1924; Comrie, 1976; 1985). Pri razmatranju ovih kategorija, ali i kategorije modalnosti, nezaobilaznu literaturu predstavljaju i tipološke studije, pre svega jer su lingvisti koji svoja istraživanja obavljaju u okvirima jezičke tipologije povezanost kategorija glagolskog vremena i modalnosti, ali i aspekta, odavno prepoznali (npr. Palmer, 1986; Bybee et al., 1994; Dahl, 2000). Kako bi bio ponuđen adekvatan opis sredstava za izražavanje futuralnosti, neophodno je i osloniti se na uvide načinjene u deskriptivnim i preskriptivnim gramatikama engleskog (npr. Quirk et al.,

1985; Huddleston & Pullum, 2002; Declerck, 2006; Biber et al.; 2009) i srpskog jezika (Stevanović, 1991; Stanojčić i Popović 1994; Piper i sar., 2005). Kada je potrebno, u radu je ukazano i na etimologiju, istoriju i razvoj sredstava iz prethodnih ne-modalnih oblika jer se na taj način dobijaju indikativne smernice za određivanje tipa modalnog karaktera iskaza u kome je dato sredstvo upotrebljeno. Dakle, pri opisu, u obzir se uzimaju i nalazi studija iz oblasti dijahronijske lingvistike (npr. Bybee et al., 1994).

1.3. Kratak pregled dosadašnjih istraživanja sredstava za izražavanje futuralnosti

Uvidi logičara u prirodu temporalnog domena futuralnosti i ukazivanje na poveznost modalnosti i futuralnosti u okviru ove naučne discipline, inspirisali su lingvistička istraživanja i pažnju istraživača od sedamdesetih godina usmerili na ispitivanje ovog temporalnog domena. Dokazi do kojih logičari dolaze u pogledu posmatranja budućnosti kao otvorene, međutim, ne smatraju se neoborivim i opšte prihvaćenim. Štaviše, u lingvističkoj literaturi dolazi do debate u kojoj lingvisti pokušavaju da odgovore na kontraverzna pitanja: da li je u lingvističkoj teoriji kategoriju koja označava vreme nakon sadašnjeg trenutka opravdano nazivati glagolskim vremenom, i da li se futur može razlikovati od modalnosti (Sarkar, 1998). Pri razmatranju teorijskog statusa futura kao glagolskog vremena, ponuđena argumentacija u velikoj meri se odnosila na status glagola WILL u engleskom jeziku i njegovu semantiku. Interesovanje za ispitivanje futura dovelo je do brojnih studija zasnovanih na različitim teorijskim osnovama posvećenim semantici ovog glagola u kojima lingvisti pokušavaju da odrede njegovo dominantno značenje, kao i da formalno odrede njegovu prvenstvenu jezičku funkciju kako bi ovaj glagol na odgovarajući način bio klasifikovan u okviru gramatičkog sistema (npr. Sarkar, 1998; Gotti, 2003; Berbeira-Gardon, 2006).

Priroda sredstava za izražavanje futuralnosti našla su se u središtu interesovanja različitih tipoloških studija koje navode i opisuju sredstva za izražavanje ovog domena i njihova značenja u različitim jezicima. Jedna od najranijih tipoloških studija predstavlja rad Ultana (1978) posvećen ispitivanju futura u 50 nesrodnih jezika sveta u kojoj autor razmatranjem, između ostalog i, semantičkih odlika tih sredstava dolazi do veoma indikativnih zaključaka. Posmatranje futura sa stanovišta jezičke tipologije izdvaja se

kao centralna tema sistematičnih međujezičkih ispitivanja glagolskog vremena i aspekta koje su sproveli lingvisti Dahl i Bybee. Rezultate dobijene ispitivanjima autori su prikazali kako u svojim samostalnim radovima (Dahl, 1985, 2000; Bybee, 1985; sa saradnicima 1987, 1994), tako i u zajedničkom radu (Bybee i Dahl, 1989). U navedenim radovima autori ne analiziraju jezičke kategorije, već analizu sporovode u pogledu gramema, pri čemu status gramema imaju oblici koji su jasno obeleženi i gramatikalizovani tako da su značenje i oblik striktno razdvojeni. Značajni uvidi u načine na koje govornici jezika Evrope govore o budućnosti, odnosno o gramatičkim sredstvima, dobijena su u okviru istraživanja EURPTYP serije, tematske grupe o glagolskom vremenu i aspektu. U ovom istraživanju sprovedenom pomoću upitnika na 64 jezika sveta koje su popunili izvorni govornici, autor kvantitativnom metodom poredi kategorije aspekta i vremena: Prva ključna oblast ovog empirijskog istraživanja bilo je referiranje na budućnost (*future time reference*), a rezultate istraživanja Dahl prikazuje u dve publikacije (1985, 2000). Jezička ispitivanja u okviru tipoloških istraživanja nezavisno su sprovedena i na različitom jezičkom uzorku, stoga je značajno da dolaze do sličnih rezultata. Na osnovu ispitivanja gramatičkog značenja određenog kao univerzalni prototip futura autori zaključuju da je značenje koje se izražava morfemema futura slično međujezički posmatrano.

Sredstava za izražavanje futuralnosti u engleskom jeziku, usled specifične prirode ovog temporalnog domena, nametnula su se kao jedna od često izučavanih oblasti. U postojećoj obimnoj literaturi primetne su znatne razlike u pristupima, kao i u izboru analiziranih sredstava. Iz dostupnih radova u stručnim časopisima i zbornicima zaključujemo da su se raniji radovi, uglavnom pedagoški orijentisani, više bavili razlikama u upotrebi glagola WILL i SHALL, dok savremenija istraživanja ispituju razlike između glagola WILL i konstrukcije BE GOING TO (npr. Bybee & Pagliuca, 1987; Haegeman, 1989), a sve češće i futurate (npr. Brisard, 2002). Baveći se razmatranjima razlika među alterantivnim sredstvima za izražavanje budućnosti, izrazi su poređeni i kontrastirani na različite načine, u okviru različitih teorija i opisivani različitim terminima. U obimnoj literaturi o FUT ponuđeno je mnoštvo prikladnih pojednostavljenih objašnjenja različitih značenja ovih sredstava nakon kojih sledi niz preskriptivnih pravila koja, kako je primećeno, danas nisu u potpunosti važeća (npr. Szmrecsanyi, 2003; Bergs, 2010).

Brojna istraživanja kao predmet istraživanja imala su kvantitativna ispitivanja nekih od ovih konstrukcija na različitim korpusima. Ukazaćemo samo na neka od njih. Facchinetti (1998) ispituje upotrebu izraza za futuralnost u varijetetu britanskog engleskog, britanskom kreolskom jeziku koji se govori na Karibima, i na sličan način koji će biti primenjen i u ovom radu ukazuje na modalne vrednosti (epistemičke i deontičke) ovih izraza. Berglund (1997) ispituje BE GOING TO i WILL/SHALL i njihove skraćene i kolokvijalne varijante u tri varijante engleskog jezika: britanskom, američkom i engleskom jeziku Indijanaca. Ista sredstva u svojoj sintaksičkoj studiji ispituje i Szmrecsanyi (2003) u britanskom i američkom engleskom jeziku sa namerom da ispita njihovu učestalost. Torres-Cacoullous i Walker (2009) studiju posvećuju razmatranjima upotrebe sredstava u kanadskom engleskom.

Pri razmatranjima navedenih sredstava nije neuobičajeno da autori ukazuju na njihove modalne karakteristike. Ukazivanje na modalne elemente ovih glagolskih oblika u engleskom jeziku, dakle, ne predstavlja novinu. Štaviše, brojna ranija lingvistička istraživanja pružaju dovoljno dokaza za povezanost modalnosti, ili kategorije načina, i sredstava za izražavanje futuralnosti iz više perspektiva (sinhronijske, dijahronijske) i na osnovu različitih odlika jezika. Primetne su, međutim, značajne razlike u gledištima autora što i jeste jedan od podsticaja za bavljenje ovom temom. Naime, u anglističkoj literaturi, već čitav vek, lingvisti i gramatičari bave se odgovorom na pitanje da li je opravdano konstrukciju WILL+infinitiv nazivati budućim glagolskim vremenom glagola, međutim, do opšte prihvaćenog stava o statusu futura se nije došlo, a na osnovu novije literature možemo zaključiti da se ova debata ni ne približava kraju. Radovi posvećeni ovoj temi koji se pojavljuju u bliskim vremenskim razdobljima izražavaju potpuno oprečne stavove (npr. Jaszczolt, 2009; Salkie, 2010; Ellison, 2010). Primetno je da pojavljuje sve više radova u kojim autori podržavaju analizu glagola WILL kao obeleživača futura (u čemu je možda najizričitiji britanski lingvista Salkie, 2010 a, b, zatim Declerck, 2006; Ellison, 2010), istovremeno odbacujući doprinose prethodnih studija.

Na drugoj strani, pogled na futur i sredstva za izražavanje futuralnosti u srbistici potpuno je drugačiji. Status futura kao glagolskog vremena u srpskom jeziku ne dovodi se u pitanje. Futur se smatra glagolskim vremenom i njegova semantika razmatra se u skladu sa usvojenom teorijom o glagolskim vremenima. Najopsežnije razmatranje

izražavanja futuralnosti u našem jeziku ponudio je Vojvodić (2007) svojom doktorskom disertacijom. U okvirima kontrastivne lingvistike navedeni autor ispituje funkcionalno semantičko polje ovog domena u ruskom, poljskom i srpskom jeziku. Međutim, za razliku od našeg rada, autor se u skladu sa usvojenom orijentacijom ne upušta u razmatranja statusa futura, ali primećuje da buduće radnje uvek imaju, bez obzira na to čime su izražene, prateće crte modalnosti. U našoj nauci o jeziku ovo stanovište preovlađuje. U tom pogledu, naš rad nudi potpuno drugačiji pogled i pristup semantici ovog glagolskog oblika.

Valja pomenuti da interesovanje za ispitivanje načina izražavanja budućnosti poslednjih decenija raste. U okviru ispitivanja temporalnosti izrazi za futuralnost nisu tema samo u anglističkoj literaturi. Primetno je da se ova sredstva kao modalna sve češće ispituju i u ostalim jezicima, npr. Kocaman, (1993) u turskom, Celle (2005) u francuskom jeziku, Mari (2009) u italijanskom jeziku, Giannakidou i Mari (2014) u grčkom, ali i u jezicima koji nemaju sistem glagolskih vremena, npr. Tonhauser (2009) u paragvajskom gvarani jeziku. Iz tog razloga korisno je ponuditi opis sredstva u srpskom jeziku koji će se bazirati na drugačijoj perspektivi.

1.4. Metode i ciljevi istraživanja

Teorijska razmatranja u radu zasnovana su na konkretnom jezičkom materijalu. Za potrebe ovog rada sačinjen je korpus primera engleskog i srpskog jezika. Primeri tri jezička žanra, pisanih tekstova (akademskih i neakademskih), novinskih tekstova i iskaza iz razgovora koji čine korpus disertacije ekstrahovani su iz već postojećih korpusa poređenih jezika koji nude reprezentativnu jezičku građu. Korpusi oba jezika sadrže najmanje 80 000 korpusnih reči, a namera je da analizom budu obuhvaćeni primeri različitih stilova jezika, diskursa o različitim temama i različitim nivoa formalnosti.

Za engleski jezik korišćen je korpus britanskog engleskog jezika dostupan putem interneta koji je sačinio profesor lingvistike Mark Davies. Korpus BYU-BNC sadrži 100 miliona reči sa primerima iz različitih žanrova iz perioda od osamdesetih godina do 1993. i predstavlja deo obimnijeg korpusa *British National Corpus*. Ovaj se korpus čini pogodnim za analizu jer nudi primere upotrebe u okviru šireg leksičkog konteksta koji je često odlučujući pri određivanju tipa modalnog značenja. Pri

objašnjenju primera, primarni fokus je na lingvističkom kontekstu, dok se, gde je potrebno, ukazuje i na vanlingvistički kontekst. Kao izvor primera upotrebe sredstava u srpskom jeziku korišćen je Korpus savremenog srpskog jezika (verzija SrpKor 2013) koji su sačinili profesori Duško Vitas i Miloš Utvić na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Ovaj korpus čini 122 miliona korpusnih reči iz književno-umetničkih tekstova, novinskih, naučnih i naučno-popularnih publikacija i administrativnih tekstova koji pripadaju svim jezičkim stilovima.

Korpus disertacije čine primeri dobijeni pretragom navedenih korpusa za sredstvima koja ispoljavaju utvrđene kriterijume. Razmatranja su fokusirana na primere upotrebe u prostim rečenicama. Prema tome, pri analizi u obzir nisu uzimani primeri u kojima je sredstvo za izražavanje futuralnosti upotrebjeno u klauzi uslovne rečenice, ili u okviru vremenske klauze u složenoj rečenici. U tom pogledu, međutim, ima odstupanja. Naime, ima slučajeva kada je za celishodan opis i analizu nephodno ukazati na funkcionisanje glagolskog oblika u širem kontekstu od proste rečenice, te je kad god je relevantno ukazano i na primere upotrebe koji po sintaksičkoj strukturi prevazilaze domen rada. Pored svakog primera dosledno je naveden izvor.

Primarni cilj istraživanja predstavlja određivanje sintaksičkih i perifrastičnih struktura koje govornici upotrebljavaju pri ukazivanju na buduće događaje u engleskom i srpskom jeziku, kao i opisivanje njihovih značenja. Opisivanje značenja podrazumeva i navođenje i klasifikovanje tipova modalnih značenja sredstava u realnim kontekstima upotrebe. Rad predstavlja kontrastivno istraživanje, a kako je cilj svakog kontrastivnog istraživanja otkrivanje identičnosti, sličnosti i razlika između jezika koji se kontrastiraju, drugi primarni cilj rada je da se kontrastivnom metodom odrede kontrasti, sličnosti i razlike u načinima referiranja na budućnost u engleskom i srpskom jeziku, kao i sličnosti i razlike među modalnim značenjima sredstava kojima se futuralnost u navednim jezicima izražava.

Od rada se očekuje da pruži odgovore na sledeća pitanja: kojim se sredstvima izražava futuralnost u engleskom i srpskom jeziku; da li govornici oba jezika na raspolaganju imaju iste vrste jezičkih izraza za izražavanje budućnosti; koja su modalna značenja prisutna pri upotrebi tih sredstava; šta determiniše izbor sredstva od strane govornika; koje su sličnosti i razlike u pogledu modalnih značenja pri izražavanju futuralnosti u ta dva jezika.

Namera rada je i da istraži i pruži dosledan i sistematičan opis kategorije futuralnosti. Modalni aspekti, prvenstveno modalni pojam *ne još faktualan u datom vremenu* i subjektivnost (subjektivni stav ili uverenje govornika) prisutni su u određenoj meri u svim iskazima u vezi sa budućnošću, pa prema tome uvek postoji element epistemičke modalnosti u značenjima takvih iskaza. Namera rada je da dokaže i opiše i ostala značenja prisutna u iskazima u vezi sa budućnošću. Stav iskazan u radu je da takvi iskazi ispoljavaju brojna modalna značenja u zavisnosti od konteksta upotrebe, a osnovna namera rada je da ta značenja navede, kategoriše i opiše.

2. Pojmovna kategorija futuralnosti

Centralnu temu ovog rada predstavlja jedan od tri segmenta složene kategorije temporalnosti, kategorija futuralnosti. Kako se apriori podrazumeva da temporalnost najčešće svoj lingvistički izraz pronalazi u gramatičkoj (morfosintaksičkoj) kategoriji glagolskog vremena, izražavanje futuralnosti implicira upotrebu futura (budućeg vremena) kao člana jezičke kategorije glagolskog vremena. To nas dovodi do već decenijama gorućeg pitanja: da li postoji futur u određenom jeziku, kao i u jezicima sveta uopšte. Kako bi se približilo odgovoru, neophodno je poći od određenja glagolskih kategorija, a potom razmotriti njihov složen odnos.

2.1. Glagolske kategorije u funkciji izražavanja temporalnosti i modalnost

2.1.1. Pojam vremena i kategorija glagolskog vremena

Priroda odnosa jezičke kategorije glagolskog vremena (*tense*) i vanlingvističke kategorije *time* predstavlja nezaobilazno polazište semantičkih analiza glagolskog vremena, a to pogotovu važi za proučavanje sredstava u fokusu ovog rada (npr. Lindenlaub, 2006; Schneider, 2006). Ispitivanja jezičkih kategorija glagolskog vremena i aspekta, zapravo su gotovo nemoguća a da se izbegne oslanjanje na pojam vremena jer se bez toga ne bi mogla razumeti temporalna kategorija, kao ni izražavanje temporalnih odnosa. Ne bave se samo lingvisti vremenom, te se mora posmatrati kao interdisciplinarni pojam. Kako predstavlja osnovu stvarnosti i života svakog pojedinca, ovaj fundamentalni pojam postojanja, delovanja i saznanja čoveka predmet je istraživanja više naučnih oblasti. Fizičari, recimo, razmatraju vreme kao fizički (astronomski) pojam, dok filozofi određuju vreme i opisuju njegova svojstva u okviru temporalne logike. U tom pogledu uvidi iz ovih disciplina o prirodi vremena, kako ćemo videti pogotovu iz filozofije, značajni su i za razmatranja semantičkih i/ ili pragmatičkih kategorija i njihovih jezičkih izražavanja.

Jezičke kategorije povezane su sa načinom na koji se spoljašnji svet reflektuje u umu ljudi (Davidsen-Nielsen, 1990: 53). Vreme je apstraktan (tj. čulima nedostupan pojam) (Klikovac, 2013: 5) i kao vanlingvistički pojam predstavlja sastavni deo samosvesti svih ljudi (Schneider, 2006: 2). Kako bi se razumela upotreba jezičkih

sredstva za izražavanje vremena, potrebno je, dakle, krenuti od načina konceptualizacije vremena koji je blisko povezan sa razumevanjem vremena pomoću metafora. Konceptualno vreme oslikava subjektivni doživljaj vremena kao vanlingvističkog pojma. On ne postoji kao opipljivi objekat, već konstituiše strukturirani *ens rationis*, koji proizilazi iz naše sposobnosti da integrišemo sadašnja stanja stvari na jednoj strani sa tragovima koje je iskustvo utisnulo u našim sećanjima, i , na drugoj strani sa događajima koje naša imaginacija kreira (isto). Spoznaja ljudi, kako zaključuje Schneider, upravo zavisi od ovakvog načina konceptualizacije vremena koja čini refrenatni okvir u kome hronološki slažemo događaje i iskustva i na taj način se u vremenu orijentišemo (isto).

U osnovi poimanja i govorenja o vremenu nalaze se metafore što dokazuje jezik koji koristimo kada govorimo o vremenskim odnosima (obično govorimo o kretanju prema budućnosti – o budućnosti koja je ispred nas, vraćanju u prošlost – o prošlosti koja se nalazi iza itd.) (Binnick, 1991; Piper, 2001; Klikovac, 2009, 2013). Na taj način apstraktni pojam vremena vremena može se metaforički razumeti, a za razumevanje vremena postoji više metaforičkih scenarija (Klikovac, 2009: 61; 2013: 5). Kao prvi način Klikovac navodi scenario zasnovan na metafori VREME JE REDANJE DOGAĐAJA/ VREMENSKIH JEDINICA koji predstavlja konceptualizaciju vremena kao linearnog kretanja unapred (2013: 5). Konceptualizaciju vremena određuje i metafora ČOVEK JE PUTNIK KROZ VREME koji je IZDUŽENI PROSTOR ILI PUT (isto, 6)¹. Narednu metaforu koja se odnosi na to da sebe uglavnom zamišljamo kao da se nalazimo u okviru sadašnjeg trenutka koji se neprekidno kreće, i iz njega posmatramo vreme kao promenu u jednom smeru (*moving ego metaphor*), autorka određuje kao ČOVEKOVO POSTOJANJE JE STAJANJE U SADAŠNJEM TRENUTKU (isto, 7)². Navedene metafore ukazuju na često istican značaj prostorne orijentacije na mentalne procese razmišljanja i razmevanja (npr. Radden, 2003) stoga se lingvisti oslanjaju na analogiju prostor-vreme pri razmatranju semantičkih kategorija (npr. Piper, 2001). Vreme se, dakle, zamišlja u terminima prostora i domen prostora predstavlja osnovu metaforičkog izraza temporalnog domena. Prema tome, kao osnova konceptualizacije vremena može se izdvojiti metafora VREME KAO PROSTOR. Iz tog razloga, ali i zbog praktičnosti, lingvisti najčešće posežu za linearnom predstavljanjem vremena (npr. Jespersen, 1924: 257; Quirk et al., 1985: 175;

¹ Ova metafora se u anglističkoj literaturi određuje kao *ego-moving metaphor*.

² Ova se metafora određuje kao *time-moving metaphor*.

Comrie, 1985: 2). Na taj način vreme se prikazuje kao beskonačna prava linija, koja se nalazi u osnovi slike, na kojoj događaji zauzimaju određene položaje pri čemu se prošlo vreme (*past*) uobičajeno predstavlja na levoj strani, budućnost (*future*) na desnoj, a sadašnji trenutak predstavlja se kao tačka na toj liniji i obuhvaćen je domenom sadašnjeg vremena (*present*) (najčešće označen kao t_0^3) (v. Slika 1).

Ovaj način konceptualizacije i predstavljanja vremena svojstven je govornicima jezika koji se nalaze u fokusu rada. Međutim, dok sve kulture poseduju univerzalni vanlingvistički koncept vremena sa tri podele, konceptualizacija vremena može radikalno da se razlikuje među različitim kulturološkim grupama (Comrie, 1985: 3). Kulturološke i civilizacijske razlike mogu dovesti do specifičnosti prilikom metaforičkog izražavanja vremena. Konceptualizacija vremena se, dakle, može razlikovati jer ne predstavlja kognitivnu univerzaliju. Sa stanovišta teme ovog rada značajno je što je što se budućnost ne zamišlja kao nešto ispred, a prošlost kao nešto iza u svim kulturama. Na primer, govornici ajmara jezika kojim se govori u Čileanskim Andima, metaforizuju buduće situacije kao situacije koje se nalaze iza (Chapman & Routledge, 2009: 133). Štaviše, kako primećuje Radden, mnogi jezici koriste ovaj prikaz vremena (2003: 230). Na taj način budućnost se prikazuje kao nešto nepoznato što je značajno za ovaj rad jer se time upravo ističe nepredvidivost kao odlika budućih događaja. Osim toga, u nekim kulturama može se naći i cikličnom konceptualizacijom vremena (Comrie, 1985: 4), Ciklični koncept vremena, recimo, ima domorodačko pleme australije, Aboridžini (Lindenlaub, 2006: 17).

Nezavisno od načina na koji govornici jednog jezika konceptualizuju vreme, svi jezici sveta poseduju brojna sredstva za izražavanje vremena, tj. semantičke kategorije temporalnosti. Proučavanje izražavanja vremena (*temporal reference*) jedna je od važnijih tema u istoriji istraživanja jezika, a dve gramatičke kategorije koje su blisko povezane sa vremenom, glagolsko vreme i aspekt, proučavaju se najmanje 2500 godina, barem od vremena antičkih Grka. Detaljan kompletan prikaz istorije proučavanja ovih gramatičkih kategorija sa rezultatima i formulisanim teorijama pruža Binnick (1991) u svojoj opsežnoj studiji i primećuje da „dosta znamo o gramatičkom vremenu, ali malo

---

³ Kako ćemo videti u narednim poglavljima, ova tačka predstavlja deiktički centar, temporalnu nultu tačku koja se u literaturi označava i sa S.

razumemo“⁴ (1991: vii). Formalna sredstva za izražavanje temporalnosti najiscrpnije su proučavana u indoevropskim jezicima u kojima je izražavanje vremena obavezno jer je strukturalno povezano sa ličnim glagolskim oblikom.

Mada ne izražavaju svi jezici temporalne koncepte istim jezičkim sredstvima, odlika svih jezika sveta jeste da poseduju određene načine da izraze semantičku kategoriju temporalnosti. Lokalizovanje u vremenu jezički se može postići na više različitih načina, od leksičkih do gramatičkih. Comrie skup izraza za lociranje u vremenu u pogledu značaja za strukturu jezika deli u tri grupe: leksički složeni izrazi (npr. *five minutes after John left*), lekseme (npr. *now, today*) i gramatičke kategorije (skup glagolskih vremena u jednom jeziku) (1985: 8). Klein navodi čak šest grupa sredstva za enkodiranje vremena u jeziku: glagolsko vreme, glagolski aspekt, Aktionsart, temporalni adverbijali, temporalne partikule i principi diskursa (1994: 2).

Dakle, glagolsko vreme samo je jedno od sredstava kojima se može izraziti temporalnosti. Tipična funkcija ove kategorije odnosi se na označavanje vremena događaja ili situacije⁵, te se u najopštijem smislu smatra lingvističkim pandanom vanlingvističkom konceptu vremena. Način posmatranja grčkih filozofa o izražavanju temporalnosti izvršio je veliki uticaj na zapadnjačku tradiciju posmatranja glagolskog vremena (Binnick 1991: 8). Po ugledu na analizu klasičnih jezika, u tradicionalnoj gramatici, opisana konvencija organizovanja vremena (prošlosti-sadašnjost-budućnost) ogleda se u sistemu gramatičkih vremena u jezicima i njihovim nazivima. U skladu s tim, u gramatičkoj tradiciji mnogih jezika nailazimo na *three-time three-tense* pogled na sistem glagolskih vremena. Glagolsko vreme posmatra se kao ekvivalent (vanlingvističkog, realnog) vremena na šta ukazuje i terminologija koja se u nekim jezicima primenjuje. Kao primere jezika u kojima jedna reč označava i glagolsko i hronološko vreme Kleine navodi francuski i italijanski (2009: 4). Na sličnu situaciju nailazimo i u srpsko(hrvatsko)m jeziku u kome termin *vreme* istovremeno predstavlja

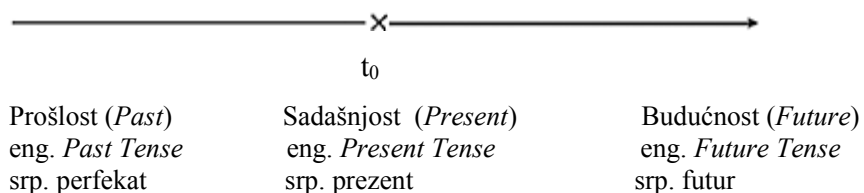
---

⁴ „... we know a great deal about tense, but understand it little.“ (Binnick 1991: vii)

⁵ U radu će se termini *događaj* i *situacija* naizmenično upotrebljavati kao semantički ekvivalenti termini. U skladu sa terminologijom koju upotrebljava Palmer (1986: 1), na čije ćemo se radove često pozivati, u radu termin *događaj* upotrebljavamo tako da se odnosi na sve ono što ostali autori označavaju drugim terminima poput *radnje, situacije, stanja, stanja stvari* itd. S druge strane, u relevantnoj literaturi sve češće se termin *situacija* upotrebljava kao jedinstveni termin koji obuhvata različite moguće tipove sadržaja klauza (pri čemu glagol određuje samu situaciju, tj. da li je u pitanju radnja, događaj, proces, stanje itd.) (npr. Comrie, 1976; Huddleston, 2005; Declerck, 2006). Iz navedenih razloga opredeljujemo se za ovu terminologiju, premda priznajemo da se za ova dva termina pre može reći da ispoljavaju odnos hiponimije (termin *situacija* je značenjski širi) nego bliske sinonimije.

oznaku i temporalnog domena i jezičkog sredstva, zbog čega ponekad nije lako razlučiti na koje se od ova dva značenja u gramatičkom opisu misli (npr. Barić i sar., 1997). U anglističkoj gramatičkoj tradiciji pogled na glagolsko vreme motivisan je etimologijom termina *tense* koji je, kako navodi Lyons, izveden (preko starofrancuskog jezika) od latinske reči *tempus* koja označava vreme u opštem smislu (1995: 312). Opisana korelacija kategorije glagolskog vremena i realnog vremena koja se ogleda i u nazivima, na koju nailazimo u pedagoškim gramatikama ova dva jezika, može se na vremenskoj liniji prikazati na sledeći način:

Slika 1. Pogled na glagolska vremena u skladu sa tradicionalnom gramatikom

Čini se da su nazivi glagolskih vremena usklađeni sa tvrdnjom koju nudi Comrie da je šematski prikaz vremena kao vremenske linije, adekvatan za opis glagolskog vremena u jezicima ljudi (1985: 2). Smatra se da postoji recipročna korelacija između konceptualnog domena vremena sa gramatičkim izražavanjem temporalnih koncepata odn. sličnosti između oblika glagola i načina konceptualizacije vremena.

Kategorija glagolskog vremena je jezička kategorija ili u opštijim terminim jezičko izražavanje vremena (Comrie, 2-3). Istovremeno je i gramatička kategorija, a pošto, kako primećuje Dahl, u pojmu gramatičke kategorije stapaju i spada dimenzija gramatičke paradigme i semantički domen (2014:6), nije lako doći do sveobuhvatnog određenja ove kategorije. Za određenje jezičke kategorije glagolskog suštinskog je značaja koncept vremena koji povezuje događaj sa vremenskom linijom (Comrie, 1985: 6). Takvo posmatranje gramatičke kategorije nalazimo i kod danskog gramatičara Jespersena, jednog od najvećih proučavaoca engleskog jezika (u daljem tekstu E jezik) čijim gramatikama započinju savremena lingvistička ispitivanja glagolskog vremena i aspekta. Izričito praveći razliku između oblika, funkcije i pojmovnog značenja, Jespersen (1924, 1933) navodi i sistematizuje desetine različitih upotreba određenih konstrukcija u E jeziku. Kako insistira na razlici između značenja i upotrebe, svojim pristupom inicira uvođenje semantike i elemenata pragmatike u gramatička

proučavanja. S obzirom na to da radovi ovog autora nude najranije sveobuhvatne uvide u kategorije glagolskog vremena i aspekta, njegovi uvidi često su citirani pre svega zbog razlika koje pravi između vremena i glagolskog vremena. Glagolskim vremenom autor smatra „jezičko izražavanje vremenskih odnosa, ukoliko su naznačeni u obliku glagola“⁶ (1924: 180).

Međutim, do najčešće navođenog određenja glagolskog vremena tek kasnije dolazi Comrie u svojoj semantičkoj studiji *Tense* (1985). U ovoj studiji, koja je deo nezaobilazne literature za proučavanje glagola, glagolsko vreme definisano je kao „gramatikalizacija lokacije u vremenu“ (1985: 6). Ovo određenje od tada preovlađuje i u literaturi o E jeziku i o teorijskoj lingvistici (npr. Huddleston & Pullum, 2002: 116; Lyons, 1977: 678; Dahl, 1985: 24). Comrie u daljem tekstu određenje kategorije glagolskog vremena bliže određuje i navodi da se, za razliku od leksikalizovanog izraza, pod gramatikalizacijom smatra integrisanje izraza u gramatički sistem jezika (1985: 10). Osim toga, glagolsko vreme kao prototipični izraz, određeno je parametrima obaveznog izražavanja i morfološke ograničenosti kako prikazuje Comrie (isto).

Ne može se, međutim, reći, da je kriterijum morfološke ograničenosti opšte prihvaćen. Tradicionalno, glagolsko vreme se odnosi na gramatički obeleženi (*marked*) glagolski kompleks, ali, među stručnjacima ne postoji slaganje u pogledu formalnih ograničenja, odn. da li u ovu gramatičku kategoriju uključiti samo flektivne, ili i gramatikalizovane oblike obeležene fleksijom pomoćnog glagola. U oba slučaja, glagolsko vreme se određuje kao prvenstveno morfosintaksička kategorija čiji je funkcionalni pandan temporalnost (ili izražavanje vremena, vremenska referenca). U savremenoj literaturi glagolskim vremenom obuhvaćeni su i ograničeni i perifrastični izrazi ako su integrisani u gramatički sistem datog jezika.

Kada govorimo o glagolskom vremenu kao delu gramatičkog sistema može se napraviti razlika između dve grupe jezika. Jednu grupu čine jezici u kojima glagolsko vreme kao formalna kategorija po morfološkim i semantičkim kriterijumima predstavlja kategoriju koju govornici gotovo obavezno koriste za izražavanje temporalnosti. U ovu grupu jezika sa eksplicitno gramatički izraženim odnosom između vremena i glagolskog, tj. *tensed* jezika, spadaju i engleski i srpski jezik. Međutim, sistemi glagolskog vremena (*tense systems*) međujezički posmatrano mogu se veoma

---

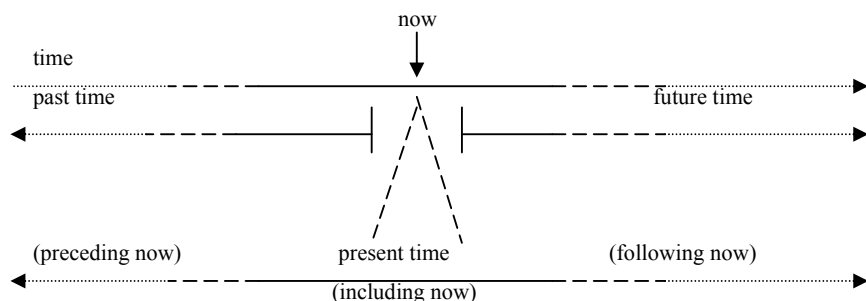
⁶ „... is the linguistic expression of time-realtions, so far as these are indicated in verb forms” (Jespersen, 19:180).

razlikovati po tome na koje načine ukazuju na temporalne domene, kao i po broju članova. Na primer, u srpskom jeziku (u daljem tekstu S jezik) za izražavanje kategorije temporalnosti, govornici na raspolaganju imaju sistem od sedam članova paradigme ličnih glagolskih oblika, a u E jeziku čak dvanaest (v. Tabela 1.). Na drugoj strani, terminom *tenseless* opisuju se jezici u kojima se vreme izražava nekim drugim jezičkim sredstvima. To ne znači, kako prtimećuje Lyons, da govornici jezika ove grupe ne mogu jezički iskazati razliku između npr. prošlih i sadašnjih događaja, već da to ne moraju činiti gramatikalizovanim, (1995: 312) već nekim drugim sredstvima koje smo naveli. Kako navodi autor, jezici ne moraju da poseduju gramatičku kategoriju glagolskog vremena, niti aspekta, nijedna od njih nije univerzalna, ali obe, zajedno ili zasebno, nalaze se u mnogo nesrodnih jezika sveta (isto, 294).

Autori mnogih radova fokusiranih na gramatičku analizu ne prave uvek jasnu razliku između toga da li se kategorija razmatra kao pojmovna (semantička) ili gramatička kategorija, što je slučaj i sa kategorijom glagolskog vremena. Naime, pomenuto dominantno određenje ove gramatičke kategorije, zapravo predstavlja određenje koje inkorporira semantički nivo⁷. Sa stanovišta semantike *tense* uvek predstavlja kategoriju rečenice (ili kaluze) (Lyons, 1995: 314). Mada ćemo semantičke odlike ove kategorije kasnije razmotriti (v. 2.1.1.2.) i ukazati na nekorelacije glagolskog vremena i vremena, na ovom mestu ćemo samo navesti da u semantičkom smislu prikaz vremenske linije treba donekle izmeniti. Predstavljanje na semantičkom nivou, naime, treba proširiti tako da se sadašnjost odredi na inkluzivan način. Quirk i saradnici navode da neki događaj određujemo da je u prezentu ako postoji u sadašnjem trenutku, ali se ostavlja mogućnost da se njegovo postojanje protegne i u prošlost i u budućnost (1985: 176). Sličanu tvrdnju nalazimo i u nauci o S jeziku. Stevanović smatra da za orijentaciju u određivanju vremena radnje treba uzeti vremenski period govorenja, a ne jedan trenutak/ momenat jer filozofsko svođenje vremena na jedan trenutak do koga je sve prošlost, a od kojeg počinje budućnost, isključuje postojanje sadašnjosti uopšte (1967a: 14).

---

⁷ Quirk i sar. tumačenje glagolskih vremena u odnosu na lociranje događaja na vremenskoj liniji određuju kao referencijalni nivo tumačenja (1985: 175). Nedostaci tumačenja na ovom nivou prevazilaze se tumačenjem na semantičkom nivou.

Slika 2. Predstavljanje glagolskog vremena na semantičkom nivou (prema Quirk et al., 1985: 176)

2.1.1.1. Deiktična priroda glagolskog vremena

Navedena određenja kategorije glagolskog vremena baziraju se na posmatranju kategorije kao deiktičke (tačnije referencijalne) kategorije. Termin *deixis*, koji potiče iz grčkog jezika i znači *pokazivanje*, u lingvistici se koristi da označi odlike jezika koje ukazuju na nešto, obično iz perspektive govornika. Deiksa spada u univerzalne fenomene. Svaki jezik poseduje skup deiktičkih izraza, a u deiktičke kategorije, koje su u čestoj upotrebi i veoma gramatikalizovane, spadaju i pokazne zamenice, koje mogu biti i prostorno i temporalno deiktičke (npr. *this morning*, *that morning*), lične zamenice, određeni adverbijali za vreme i mesto. Deiksa ima veoma važnu ulogu za upotrebu i razumevanje svakodnevnog govora jer se, u osnovi, odnosi na odnos jezika i konteksta i način na koji se odnosi odražavaju u strukturi samog jezika (Yerzenkyan, 2009: 72).

Stav da glagolsko vreme predstavlja deo deiktičkog sistema, kao jednog od osnovnih polja u semantičkoj i pragmatičkoj teoriji koji obuhvata i deiksu lica, deiksu mesta i pokazne prideve, u lingvističkoj literaturi se ne dovodi u pitanje. Naime, vreme predstavljeno kao neograničena dimenzija ne sadrži nikakve orijentire koji omogućavaju lociranje događaja u vremenu. Kako bismo određeni događaj povezali sa vremenskom linijom, neophodno je odrediti tačku koja služi za orijentisanje u vremenu, tačku usidrenja (Smith, 2006: 92). Ta tačka predstavlja referentnu tačku, a kako se sistemi koji povezuju entitete sa referentnom tačkom nazivaju deiktičkim (*deictic*) sistemom, glagolsko vreme spada u deiktičku kategoriju. Štaviše, kategoriju glagolskog vremena moguće je i odrediti na osnovu ove odlike kao što to čine Chung i Timberlake koji navode da glagolsko vreme locira događaj u vremenu poređenjem pozicije vremena događaja (vremenskog intervala u

kome se događaj odigrava) i lokusa glagolskog vremena (temporalne dimenzije koja predstavlja temporalnu tačku ili interval) (1985: 203).

Kako se upotrebom jezika u kontekstu bavi pragmatika, deiksa pripada pragmatici, tačnije, nalazi se na dodirnoj tački pragmatike i semantike. Lyons deiktički princip, kao jedan od pragmatičkih principa koji pomažu da se objasni kako su situacije temporalno locirane u jeziku, smatra osnovnim za jezik (1977: 636-639). U komunikaciji se pretpostavlja da postoji samo jedan deiktički centar zajednički za oba učesnika čina komunikacije, i govornika i slušaoca (Comrie, 1985: 15-16). Govornik se nalazi u središtu jezičke komunikacije, pa su prema tome kanonske orijentacione tačke u jeziku govornik (*ja*), mesto govornika (*ovde*) i vreme govornika (*sada*) koje predstavljaju tzv. deiktički centar (Smith, 2006: 92). Deiktički centar čini centralni nemarkirani fokus života, centralni elemenat univerzuma osobe koji se odražava u terminima koji označavaju bliskost (*proximal terms: this, here, now*) i od njih udaljenih/distalnih termina (*distal terms: that, there, then*).

Glagolsko vreme jezički izražava temporalnu deiksu koja se određuje u odnosu na osnovnu univerzalnu tačku orijentacije koja se izjednačava sa vremenom iskaza govornika (momenat govora), odn. temporalnom nultom tačkom (t_0). Sam momenat govora i promenljivi vremenski razmak koji ga obuhvata predstavlja sadašnjost, domen koji mu prethodi prošlost, a domen koji će uslediti nakon tog trenutka kao budućnost. U skladu sa deiktičkim principom, vreme koje se odnosi na sadašnjost (prezent) je proksimalni oblik, dok su glagolska vremena koja se odnose na druga dva domena distalni oblici koji se lociraju u odnosu na vreme govora tako da se gramatički mogu razlikovati i kategorije stepena udaljenosti od sadašnjeg trenutka. Ako se za deiktički centar uzme t_0 , u pitanju je apsolutna upotreba/ značenje glagolskog vremena, ili apsolutno glagolsko vreme. Odabere li se neki drugi trenutak (u prošlosti ili budućnosti) za deiktički centar, govorimo o relativnoj upotrebi/ značenju glagolskih vremena, ili o relativnim glagolskim vremenima. Ova razlika proistekla je iz sumiranja osnovnih nalaza nekoliko teorijskih i logičkih pristupa analizi glagolskog vremena kao deiktičke kategoriji.

Kako je navedeno, Jespersen (1924) je ukazao na deiktičnost glagolskog vremena uvođenjem prikaza vremenske linije koja sadrži tačku orijentacije, a njegove ideje kasnije je razradio Reichenbach (1947) primenjujući metode savremene logike.

Glavnim doprinosom razvijene teorije može se smatrati uvođenje semantičke terminologije kojom se produbljuju uvidi o referencijalnosti ove kategorije i, kako primećuje Novakov, mogućnost da se njome opišu sva glagolska vremena u jednom jeziku (2008: 10). Iz tog razloga se lingvisti se često oslanjaju na ovu teoriju pri opisu glagolskih vremena (npr. Novakov, 2008: 10-11; Ellison, 2010: 139-140; De Haan, 2010: 2), a teorije ovih autora nezaobilazne su i u razmatranjima glagolskih vremena u okviru logike (npr. Kuhn & Portner, 2002). Naime, Reichenbach glagolska vremena eksplicitno definiše pomoću temporalnih odnosa tri nezavisno određene tačke u vremenu, tačke vremenskog usidrenja (*anchoring points*). Sa stanovišta semantike svako glagolsko vreme moguće je odrediti pomoću sledećih tačaka:

S - vreme govora (*speech time*) –vreme komunikativnog čina;

E - vreme događaja (*event time*) - vreme u koje se događaj opisan iskazom odigrao, i treće apstraktno vreme

R - referentno vreme (*reference time*) temporalna tačka gledišta u odnosu na koju se meri događaj (Binnick, 1991: 111)

Najznačajnijim doprinosom ovog filozofa može se smatrati pravljenje razlike između vremena događaja i referentnog vremena. Referentno vreme uvodi kako bi istakao da jezičko glagolsko vreme ne obuhvata samo sada i onda, odn. trostruku podelu koju je predložio Jespersen, već i treće vreme. Referentno vreme može biti kontekstualno istaknuta tačka ili vreme koje uvodi adverbijal, i premda je veoma značajno za sva glagolska vremena, ključni značaj ima prilikom tumačenje perfektivnih vremena u E jeziku. Svako glagolsko vreme je određeno odnosima redosleda među E, S i R, a skup svih moguća vremena glagola određen je odnosima koji mogu postojati među ovim tačkama: prethoditi <, slediti > i podudarati se sa = (isto). Upravo uvođenje tačke R dovodi do podele na apsolutna i relativna glagolska vremena koja zavisi od odnosa koji postoji između tačaka R i S. Ako se one podudaraju, događaji se mere u odnosu na trenutak govora i u tom slučaju u pitanju je apsolutno glagolsko vreme. Kada se R ne podudara sa S, govorimo o relativnom gramatičkom vremenu i u tom slučaju E merimo u odnosu na R, a zatim u odnosu na S.

Ovaj pristup glagolskim vremenima kasnije je modifikovao Comrie (1985). I ovaj autor određuje apsolutna vremena na način na koji to čini Reichenbach, ali do neslaganja dolazi u slučaju određenja relativnih vremena. Ne odobravajući određenje

referentne tačke⁸, Comrie relativnim glagolskim vremenima označava vremena koja se tumače u odnosu na referentnu tačku koju nalazimo u (jezičkom) kontekstu (1985: 36), odnosno niz potencijalnih referentnih tačaka čine, u načelu, sve tačke kompatibilne sa datim kontekstom (1985: 58). Autor razlikuje i dva podtipa čista apsolutna vremena i apsolutno-relativna vremena. Podelu na apsolutna i relativna glagolska vremena Comrie smatra podudarnom sa podelom na lične i bezlične glagolske oblike (1985: 57). Kako ćemo videti, opisivanje glagolskih vremena u odnosu na model po kome se izdvaja referentna tačka primenjuju i u nauci o S jeziku (npr. Piper i sar., 2005).

2.1.1.2. Funkcije⁹ glagolskog vremena

Do sada je jasno da se izražavanje temporalnosti smatra osnovnom funkcijom glagolskog vremena. Međutim, skup glagolskih vremena u jednom jeziku, prevazilazi trostruku podelu koju bi mogla implicirati podela na tri temporalna domena, tako da odgovor na pitanje koliko glagolskih vremena ima u određenom jeziku nije uvek lako dati. To ilustruje i naredna tabela u kojoj je prikazana jedna od od klasifikacija sistema glagolskih oblika u E i S jeziku u skladu sa temporalnim domenima koje prvenstveno izražavaju¹⁰.

Tabela 1. Sistemi glagolskih vremena u engleskom i srpskom jeziku

	Prošlost	Sadašnjost	Budućnost
Engleski jezik	<i>Simple Past Tense</i> <i>Past Progressive Tense</i> <i>Past Perfect Tense</i> <i>Past Perfect Progressive Tense</i>	<i>Simple Present Tense</i> <i>Present Progressive Tense</i> <i>Present Perfect Tense</i> <i>Present Perfect Progressive Tense</i>	<i>Simple Future Tense</i> <i>Future Progressive Tense</i> <i>Future Perfect Tense</i> <i>Future Perfect Progressive Tense</i>
Srpski jezik	aorist imperfekta perfekta pluskvamperfekta	prezent	futur I (futur II)

⁸ Kako ovo neslaganje prevazilazi okvire ovog rada, pomenućemo samo da dovodi do drugačijeg pogleda na *Present Perfect Tense* u E jeziku koji Comrie smatra kategorijom aspekta, a ne kategorijom (relativnog) glagolskog vremena po tome što izražava trenutnu relevantnost.

⁹ U različitim pristupima pri razmatranju glagolskog vremena govori se o upotrebi (kontekstualno značenje) ili značenju (*sense*, konvencionalno značenje). Nekada nije u potpunosti jasno da li je u pitanju značenje ili upotreba, a nekada se ovi termini upotrebljavaju kao sinonimi. Iz tih razloga Haspelmath (2003) govori o različitim funkcijama (*functions*) izraza opredeljujući se za ovaj termin kao najneutralniji, a za taj termin opredeljujemo se i u ovom radu.

¹⁰ Nazivi glagolskih oblika u engleskom jeziku preuzeti su iz Yule (1998: 54).

Ovakva trihotomna podela sistema, međutim, u mnogim slučajevima njihove upotrebe pravi teškoće ako tražimo pravilnosti u obliku glagola i temporalnog domena na koji ukazuju što se sve češće ističe i u pedagoškoj literaturi (npr. Buckmaster, 2001). Činjenica je da ne postoji 1:1 korelacija između morfosintaksičkih i funkcionalnih kategorija što znači da se isti glagolski oblik može koristiti za izražavanje različitih vremenskih domena bez morfoloških promena što ilustruju primeri 1a) i 1b) u kojima je *Simple Present Tense*, čija je primarna funkcija referiranje na sadašnjost, upotrebljen za izražavanje i prošlog i budućeg vremena:

1a) Yesterday the landlord *tells* me my rent is going up. (Yule, 1998: 58)

1b) Tomorrow I *fly* to London for a big meeting. (isto)

U primer 2) u kome se prošlo vreme upotrebljava za budućnost ilustruje da u E jeziku kategorija glagolskog vremena nije direktno povezana sa vremenom:

2) If he *came* in tomorrow ... (Palmer, 1981: 119)

Navedeni primeri potvrđuju zapažanje Stevanovića da u lingvističkoj nauci termini nisu uvek adekvatni odgovarajućim funkcijama (1967a: 140). Slično primećuje i Lyons (1977) u svojoj Semantici, koja je razvijena u okviru filozofije jezika i pod velikim uticajem logike, i navodi da „nije preterivanje reći da verovatno ne postoji nijedno glagolsko vreme, način ili aspekt u bilo kom datom jeziku čija je jedina semantička funkcija koju implicira naziv koji mu je konvencionalno dat u gramatikama jezika“¹¹ (1977: 680). Što je još značajnije, primeri ilustruju i da se gramatički utvrđena kategorija glagolskog vremena ne upotrebljava samo sa temporalnom funkcijom, već da se upotrebom određenih gramatičkih oblika može izraziti i neko drugo značenje, a ne samo vreme opisane situacije ili čak samog iskaza. Prema tome, dok se semantička kategorija temporalnosti može izraziti i drugim sredstvima, i semantika glagolskih vremena istovremeno daleko prevazilazi okvire temporalnosti. Mogućnost glagolskog vremena da izrazi mnogo više osim proste temporalnosti upravo i uzrokuje nekorelaciju domena *time* i kategorije *tense*. Na fundamentalnoj činjenici da glagolsko vreme ne označava samo vreme u opštem smislu baziraju se razmatranja značenja odn. funkcija glagolskog vremena.

---

¹¹ „there is no exaggeration to say that there is probably no tense, mood, or aspect in any language whose sole semantic function is the one implied by the name that is conventionally given to it in grammars of the language” (Lyons 1977:680)

Deiktička priroda glagolskog vremena ukazuje na jednu od njegovih funkcija. U literaturi je usvojen pogled glagolsko vreme kao deiktičku, odnosno kategoriju glagola koja ukazuje na vremenski odnos koji opisuje rečenica i nekog deiktički datog vremena (ovaj period je obično momenat u kome je rečenica izgovorena, trenutak govora, vreme iskaza ili *sada*) (Klein, 2009: 5). Drugim rečima, glagolska vremena ne referiraju na vreme, već se odnose na parove vremena i odnose koji postoje između njih, odn. između vremena događaja i vremena iskaza/ govorne situacije. Dakle, glagolsko vreme predstavlja gramatikalizovano izražavanje odnosa tih vremena. Pre svega, ova kategorija usmerava našu pažnju na redosled događaja ukazujući na to da li se, i koji tačno, događaj odigrao pre nekog drugog, ili koji događaj predstavlja uslov, a koji rezultat, ili, pak, na redosled događaja i trenutka govora. Redosled događaja utvrđuju, primenjujući terminologiju koju je uveo Reichenbach, odnosi redosleda između E i R. Piper objedinjuje ove poglede na glagolsko vreme i navodi da „u semantici gramatičkih oblika glagolska morfema označava istovremeno i lokalizator (vreme govora govornog lica) i orijentir (posteriornost, anteriornost ili simultanost procesa u odnosu na dati vremenski lokalizator)“ (2001: 22). Glagolskim vremenima izražavaju se sledeći temporalni odnosi: anteriornost; simultanost i posteriornost. Ukazivanjem na ove odnose objašnjava se i još jedna zasebna funkcija glagolskih vremena u jezicima u kojima dolazi do pojave slaganja vremena pri čemu npr. prošlo vreme ne ukazuje na prošlost (npr. *He said he did not feel well.*)¹².

Osim toga, deiktički karakter dovodi nas i do još jedne odlike, a moguće i funkcije, glagolskog vremena, izražavanja subjektivnosti. Deiktičkim sredstvima organizuju se temporalni i prostorni odnosi oko subjekta kao referenta. Deiktički izrazi određeni su jedino u pogledu na poziciju koje *ja* zauzima u diskursu, zato se domen subjektivnosti mora proširiti tako da obuhvata izražavanje temporalnosti (Benveniste, 1971: 226). Budući da Jespersen (1924) u svojoj podeli glagolskih vremena prepoznaje retrospektivne i prospektivne varijante koje pokazuju perspektivu iz koje se jedan događaj na vremenskoj liniji može posmatrati, možemo reći i da Jespersen ukazuje na subjektivnost glagolskog vremena. Binnick eksplicitno navodi da glagolsko vreme zavisi od trenutka govora, odnosno od nečije perspektive (*now* govornika), te se često smatra subjektivnim (za razliku od aspekta koji se smatra objektivnim) (1991: 128).

---

¹² Slaganje vremena Novakov ubraja u tri osnovne funkcije glagolskih vremena uz izražavanje temporalne lokacije kao centralne funkcije i izražavanje stava govornika (2008: 16, 33-35).

Potvrdu da izbor glagolskog vremena uključuje govornika, odn. da se vreme posmatra sa njegovog stanovišta, nalazimo i u upotrebi istorijskog prezenta¹³ i u E i u S jeziku. Govornik pri naraciji upotrebljava prezent za prošle događaje kako bi se postigla živost pripovedanja tako da glagolsko vreme upotrebljava kao da se *now* poklapa sa opisivanim događajima. Stanoviše govornika pri upotrebi jezičkih sredstava u literaturi sve češće se ističe što se ogleda u predlozima da se njima ne izražava objektivna, već psihološka realnost (npr. Nordlander, 1997).

Ovaj suptilan odnos koji postoji između gramatičkih glagolskih oblika i semantičkog sadržaja, lingvisti pokušavaju da objasne na različite načine. Ukazivanje na različita značenja/ funkcije glagolskih vremena najčešće otpočinje unošenjem kvalifikacija i pravljenjem razlika između njihovih osnovnih/ temporalnih/ primarnih značenja koja važe na opštem planu i netemporalnih/ sekundarnih značenja, često na osnovu distinkcija između značenja i upotrebe. Comrie, na primer, ukazuje na osnovna i sekundarna značenja glagolskih vremena (1985: 18). Mada se stiče utisak da je osnovna funkcija ove kategorije izražavanje temporalnosti, to nije isključivi kriterijum. Osnovno značenje gramatičke kategorije može se odrediti u smislu prototipične upotrebe, dok postoje brojna periferna značenja ili upotrebe koje se ne mogu predvideti iz interakcije osnovnog značenja i konteksta i odnosa između značenja i implikatura (isto). Osnovno zapažanje ovog lingviste je da glagolska vremena poseduju značenja koja se mogu definisati nezavisno od konteksta. Kako vidimo, Comrie potvrđuje da je moguće da glagolsko vreme poseduje više od jednog značenja, pri čemu su neka značenja elementarnija od ostalih (isto, 26). Premda glagolsko vreme može dobiti određena tumačenja u određenim kontekstima, smatra autor, ona se uvek mogu objasniti interakcijom značenja nezavisnog od konteksta i konteksta, i prema tome nisu deo značenja kategorije dotičnog glagolskog oblika. Odnosno, dok se doslovno značenje glagolskog vremena odnosi na izražavanje vremena, netemporalne upotrebe prosto proizilaze iz kontekstualnih tumačenja (isto). Na primer, u slučaju prošlog vremena autor kao osnovno značenje navodi „lociranje u vremenu pre sadašnjeg trenutka“ (isto, 41), ali je često u kontekstu sadržana implikatura da se situacija ne nastavlja do, ili nakon sadašnjeg trenutka, ali to nije deo osnovnog značenja.

---

¹³ Srećnijim terminom od navedenog Stevanović smatra termin *pripovedački prezent* jer je uobičajen u pripovedanju bilo koje vrste, a ne samo u izlaganju istorijskih događaja (1967a: 5)

Sve učestalije isticanje netemporalnih značenja u okviru različitih teorijskih okvira dovodi do sve većeg neslaganja sa tradicionalnim posmatranjem glagolskog vremena kao isključivo temporalnog obeleživača. Na odjeke savremenih pristupa semantičkom sadržaju glagolskih vremena sve češće nailazimo i u gramatikama. Na primer, Yule (1998) gramatički prikaz glagolskih vremena u E jeziku ne bazira na linearnom vremenu, već predlaže sistem koji se svodi na dva osnovna koncepta: faktualni opis i udaljenost (*remoteness*) događaja. U osnovi ovog prikaza nalazi se ideja o glagolskom vremenu kao deiktičkoj kategoriji koju je predložio Lyons isticanjem istih konceptata (1977: 819-823). Kako ćemo videti, upravo dublja semantička analiza koja se zasniva na ukazivanju na faktualnost, pokazuje da nije lako povući jasne distinkcije među formalnim kategorijama, a da se time njihov status ne dovede u pitanje što posebno važi za glagolske oblike koji referiraju na buduće vreme.

2.1.3. Kategorija glagolskog aspekta (vida)

Teško je prići proučavanju ove kategorije, a da se odmah ne susretnemo sa problematičnošću koja se sa njom povezuje. problematični karakter. Najiscrpnija studija o kategoriji glagolskog aspekta (*aspect*) upravo otpočinje isticanjem da je ova kategorija proučavaocima jezika manje bliska od ostalih glagolskih kategorija (Comrie, 1976:1). Isto primećuje i Binnick i to objašnjava time što aspekt ne predstavlja tradicionalni koncept te govornici nemaju tako jasne pojmove u vezi ove kategorije (1991: 135). Dok je kategorija glagolskog vremena bazirana na pojmovima i konceptima koji su govornicima intuitivno bliski i poznati, glagolski aspekt daleko je zamršenija i konfuznija kategorija. Mogu se navesti barem dva uzroka otežanog izučavanja ove kategorije. Najpre, teško je pronaći jedno centralno određenje glagolskog aspekata, a, osim toga, sam termin se upotrebljava za označavanje različitih jezičkih pojava. Termin aspekt, koji je u tradiciju gramatičkih proučavanja ušao kao prevodni ekvivalent termina *vid* iz slovenskih jezika, prvobitno je primenjivan za opis francuskog jezika, a potom i za gramatičke opise mnogih drugih jezika (npr. engleskog). Odabrani termin etimološki povezan sa *spect-* koji znači *videti*, *pogledati*, *pogled* predstavlja dobro prevodno rešenje termina (isto, 136) i ukazuje na naše gledište, pogled (*view*) na događaj. U skladu sa etimologijom reči, može se reći da se osnovna funkcija ove kategorije odnosi na način na koji se situacija izražena glagolom doživljava ili posmatra u okviru

određenog vremenskog perioda. Budući da se odnosi na glagole može se smatrati temporalnom kategorijom, ali koja, za razliku od kategorije glagolskog vremena, nije deiktička kategorija u smislu da ne zavisi od vremena iskaza (Comrie, 1985: 14; Quirk et al. 1985: 188).

Neretko razmatranja glagolskog aspekta započinju od kategorije glagolskog vida u slovenskim jezicima kao prototipičnog primera aspektualnih distinkcija (npr. Comrie, 1976). U slovenskim jezicima glagolski vid predstavlja obaveznu morfološki obeleženu kategoriju i odnosi se na tok, početak i završetak radnje. Aspektualna, odn. vidska, opozicija izražava se sa dva glagolska vida: perfektivnog (*perfective*), svršenog, i imperfektivnog (*imperfective*), nesvršenog, glagolskog vida. Perfektivni aspekt, obično sagrađen sufiksacijom ili prefiksacijom¹⁴, ukazuje da radnju posmatramo kao potpunu (*completed*)¹⁵, odn. kao celinu, pri čemu ne uzimamo u obzir pojedinačne delove radnje (Comrie, 1976: 16). U S jeziku gotovo svi glagoli imaju dva skupa glagolskih oblika svršenog (npr. *pročitala, odgledala*) i nesvršenog (npr. *čitala, gledala*) glagolskog vida. Perfektivni aspekt predstavlja markirani član aspektualne opozicije čija je suština uobličavanje predikatske radnje ili stanja isticanjem njenih graničnih tačaka (Piper i sar., 2005: 782). Događajima izraženim ovim glagolskim vidom mogu se pripisati neke od sledećih odlika: potpunost, ograničenost, završenost. Na drugoj strani, nesvršenim glagolskim vidom ukazujemo da radnja nije završena, kao i da se proces može podeliti na faze, te se ovaj glagolski vid povezuje sa sledećim odlikama: progresivnost, neograničenost, nezavršenost.

Ovaj pogled na aspekt u slovenskim jezicima odnosi se na posmatranje aspekta kao isključivo gramatičke kategorije koja predstavlja odliku glagola u jezicima u kojima je gramatikalizovan, odn. morfološki obeležen. U literaturi se, međutim, nailazi i na drugačija posmatranja ove kategorije. Kategorija vida u slovenskim jezicima, se svakako ne može izjednačiti sa kategorijom aspekta u jezicima ostalih jezičkih porodica što uzrokuje različita poimanja kategorije. Dok je u slovenskim jezicima aspekt inherentna gramatička kategorija glagola, terminom aspekt u ostalim jezicima označava

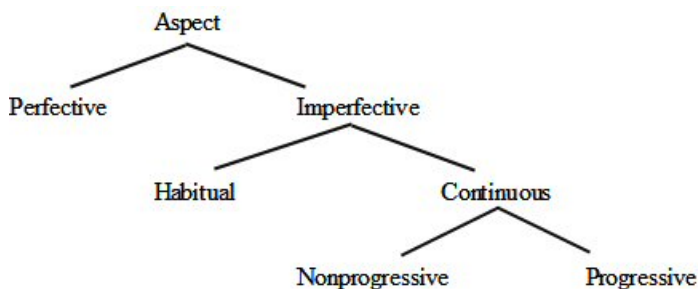
---

¹⁴ Kao najčešće prefiksi u ovoj funkciji izdvajaju se: *na-, o-, po-, pro-, raz-, s-* (Binnick, 1991: 137). Prefiksacija predstavlja slabije gramatikalizovano vidsko sredstvo u S jeziku, a najregularnijim sredstvom iskazivanja vidskog značenja smatra se sufiksacija (npr. *prepričati, prepričavati*).

¹⁵ Kao bazični koncept aspekta Chung i Timberlake navode *closure* umesto sličnih termina koji se često upotrebljavaju (*boundedness, completion, holicity*) a njime označavaju da je na propozicionom nivou događaj ograničen, završen, ili u potpunosti obuhvaćen okvirom događaja (1985: 216-217).

se jezička kategorija, koja može biti gramatikalizovana, ali koja se može ostvariti i različitim drugim sredstvima na sintaksičkom nivou.

Uvide u razlike između gramatikalizovane vidске kategorije i gramatičke kategorije aspekta nude lingvisti koji detaljno razmatraju temporalne kategorije (npr. Comrie, 1976, 1985; Dahl, 1985) i u skladu sa pogledom koji dominira u lingvističkoj zapadnjačkoj tradiciji govore o aspektu u širem smislu. Glagolski aspekt smatra se kategorijom koja je prisutna u gotovo svim jezicima, i koja se može realizovati različitim jezičkim sredstvima. To znači da se aspekt posmatra kao kategorija koju odlikuje realizacija istih koncepata na različitim jezičkim nivoima. Chung i Timberlake aspekt određuju kao kategoriju koja se odlikuje realizacijom koncepata na različitim nivoima semantičke strukture i koja karakteriše dva različita tipa odnosa predikata sa vremenskim intervalom u toku kog se odvija: 1) da li se situacija, stanje ili svojstvo opisano predikatom menja vremenom ili ostaje konstantno, pri čemu pojam promene autori smatraju centralnim za razumevanje aspekta i 2) različite odnose koje predikat može imati u odnosu na okvir događaja (1985: 213-214)¹⁶. Comrie navodi da postoji više vrsta aspekata koji predstavljaju „različite načine posmatranja unutrašnjeg temporalnog ustrojstva situacije“¹⁷ (1976: 3). Prema navedenom autoru, razlika u pogledu temporalnih perspektiva iz kojih je situacija predstavljena, koje se mogu glagolski izraziti, zapravo samo započinje distinkcijom perfektivan/ imperfektivan što i ilustruje prikaz hijerarhije aspektualnih odlika u jezicima sveta.

Slika 3. Hijerarhija aspekata u jezicima sveta (prema Comrie, 1976: 25)

Dahl (1985) aspekt posmatra kao jezičku kategoriju koja ne mora nužno biti glagolska kategorija, već kao kategoriju prisutnu u rečenici koja se može izraziti čitavom glagolskom frazom ili kontekstom čitave rečenice. Često ističući da se

¹⁶ Autori navode sledeće nivoe: glagol i njegova inherentna aspektualna svojstva; predikat; propozicija; narativni tekst: prva dva nivoa se mogu objediniti terminom leksički nivo (1985: 214).

¹⁷ „different ways of viewing the internal temporal constituency of a situation.“ (Comrie 1976: 3).

opozicija u slovenskim jezicima značajno razlikuje od razlike u ostalim jezicima (npr. 1985: 21, 27, 69), autor autor zaključuje da aspekt u ovim jezicima spada u devijantne slučajeve što pripisuje flektivnom obrazovanju (isto, 189). Kao najznačajnije odlike glagolskog vida koje ga razlikuju od generalizacija aspektualnih odlika sa stanovišta jezičke tipologije autor izdvaja to što se u slovenskim jezicima opozicijom svršenog i nesvršenog vida odlikuju sva glagolska vremena i načini, kao i to što se u ovim jezicima nesvršeni glagolski vid upotrebljava u slučajevima u kojima se u mnogim jezicima upotrebljava perfektivni aspekt (isto, 74-85).

Iz tog razloga potrebno je ukazati i na aspektualne razlike u E jeziku, kao i na razlike u odnosu na kategoriju glagolskog vida u S jeziku. Kao ni u većini jezika Evrope, ni u E jeziku gramatički aspekt nije sistematski obeležen, tako da pripisivanje aspektualnih odlika nije obavezno. To znači da situacije ne poseduju objektivne odlike svršenosti ili nesvršenosti te se bilo koja situacija može predstaviti sa bilo koje tačke gledišta. Jedna od zabuna izazvanih terminologijom do koje je došlo usled razmatranje aspektualnosti u ostalim jezicima na osnovu kategorije aspekta u slovenskim jezicima ponekad dovodi do izjednačavanja nesvršenog vida sa progresivnim (*progressive*) aspektom u E jeziku. Ako krenemo od pretpostavke da se vidska opozicija može primeniti i na E jezik, gramatički možemo razlikovati potpune od nepotpunih situacija što ilustruju primeri:

3a) He *watched* that film yesterday.

3b) While he *was watching* it the phone rang.

U navedenim primerima na situaciju čitanja lociranu u prošlosti ukazuju dva različita aspektualna oblika istog glagola pri čemu je ta situacija predstavljena na dva različita načina upotrebom različitih aspekata: u 3a) situacija je predstavljena kao potpuna, dok se u 3b) progresivnom formom ukazuje na trajanje radnje (situacija je u toku), a u oba slučaja obeležavanje glagolskog vremena locira situaciju pre trenutka govora. Kako vidimo, u nekim slučajevima upotrebe nesvršeni glagolski vid i progresivni aspekt mogu imati isto značenje (trajanje, nepotpunost radnje), međutim, ne može se reći da je u pitanju ista kategorija. Slika 3. prikazuje da se *continuous* kao aspektualna odlika kojom mogu biti obeleženi glagoli u E jeziku ne može izjednačiti sa nesvršenim glagolskim vidom. U prilog tome govori činjenica da je nesvršeni glagolski vid moguće upotrebiti uz glagole stanja, dok upotrebu progresivnog aspekta u takvim

slučajevima normativne gramatike zabranjuju. Osim toga, usled nedovoljno precizne upotrebe termina *perfect*, dolazi i do izjednačavanja svršenog vida sa perfektivnom glagolskom frazom. Kako je navedeno, ovaj termin u slovenskim jezicima odnosi se na gramatičku vidsku kategoriju, dok se u E jeziku, kao i nekim drugim jezicima, terminom perfektivan ukazuje na povezanost situacije koja je u pitanju sa situacijom koja joj prethodi.

U mnogim jezicima ova je kategorija važnija od glagolskog vremena, i, za razliku od njega, ono što aspekt izražava definitivno predstavlja deo propozicionog¹⁸ sadržaja klauze (Lyons, 1995: 195). Kako bismo na tu razliku ukazali, za trenutak ćemo prihvatiti tradicionalni pogled na glagolska vremena ponuđen u većini pedagoških gramatika.

4a) She *read* a book.

4b) She *will read* a book.

4c) She *was reading* a book.

4d) She *will be reading* reading a book.

Primer 4a) odnosi se na prošlo vreme, 4b) na buduće, a oba govore da ona vrši neku radnju koja za rezultat ima pročitano knjigu. To da je knjiga pročitana možemo smatrati propozicionim sadržajem, a taj sadržaj je ovim dvema rečenicama smešten na različitim pozicijama na vremenskoj liniji. Na drugoj strani, u primerima 4c) i 4d) glagol je u progresivnom aspektu čime se menja propozicioni sadržaj. U njima aspekt ne ukazuje da će knjiga biti pročitana što predstavlja krucijalnu razliku između navedenih parova rečenica.

2.1.3.1. Leksički aspekt

Razmatranje glagolskog aspekta otežano je i time što se u lingvističkoj literaturi kategorija aspekta posmatra tako da obuhvata još jednu komponentu. Naime, terminom

---

¹⁸ Termin propozicija u logici odnosi se na izjavu koja izražava koncept koji može biti istinit ili netačan, a pri analizi modalnih značenja o propozicijama govore i teoretičari i gramatičari. Lyons razlikuje tri potpuno različita entiteta: entitete prvog reda (fizički objekti), entitete drugog reda (događaji, procesi itd.) i entitete trećeg reda - propozicije koji se smatraju apstraktnim entitetima izvan prostora i vremena čija se istinitost može proceniti (1977: 442). Osim ove definišuće odlike, propozicija se može izjednačiti sa deskriptivnim značenjem iskaza. Lyons govori o propoziciji koju rečenica izražava želeći da napravi razliku između tog pojma i stavova i mišljenja govornika, tj. modalnih i propozicionih elemenata, a ova razlika se, dalje, može dovesti u vezu sa razlikom između lokucionog i ilokucionog čina.

aspect osim gramatičkog aspekta obuhvaćen je i *Aktionsarten* (npr. pogled koji nude Chung & Timberlake, 1985). Ovaj termin u gramatici nemačkog jezika koristi se kao prevodni ekvivalent termina *vid*, ali se, međutim, odnosi na drugu komponentu aspektualnog značenja (Binnick, 1991: 140). Kao pozajmljenica iz nemačkog jezika, za koju se u anglističkoj literaturi nije pronašao adekvatniji ekvivalent, odnosi se na način vršenja glagolske radnje, situacioni aspekt, tip događaja, leksički aspekt.

Prema određenju koje nudi Comrie ovaj termin se odnosi na inherentno aspektualno značenje (*inherent aspectual meaning*) (1976: 7) i predstavlja i leksički obeležene aspektualne razlike (isto). To znači da aktionsart predstavlja unutrašnje značenje koje prenosi glagol, a ne gramatička struktura (Binnick, 1991: 148), tako da aspekt predstavlja gramatikalizaciju aspektulnih opozicija, dok aktionsart predstavlja leksikalizaciju istih. Comrie ukazuje i na suprotstavljene upotrebe termina u lingvistici slovenskih jezika, u kojima se leksikalizacija takođe postiže morfološkom derivacijom (1976: 6-7). Iz tog razloga autor aktionsart ne smatra značajnom odlikom, pa se ovim terminom dalje u studiji ni ne bavi. Izbegavanjem oslanjanja na aktionsart pri razmatranju aspekta odlikuju se i radovi koji zaključke o glagolskom vremenu i aspektu baziraju na ispitivanju gramema¹⁹ (npr. Dahl, 1985: 26-27), što je razumljivo jer se ovo aspektualno svojstvo ne odnosi na gramatičke odlike morfema.

Razmatranje inherentnog aspektualnog značenja glagola leksički obeleženog tipično se bazira na opisu koji je ponudio Vendler (1957). Prema ponuđenoj semantičkoj klasifikaciji glagola i glagolskih izraza u skladu sa tipom situacije koju izražavaju glagoli u E jeziku dele se na četiri osnovne grupe: stanja²⁰ (*states*), aktivnosti (*activities*), ostvarenja (*accomplishments*) i dostignuća (*achievements*). Glagoli stanja odnose se na nepromenljive uslove (npr. *be, have, want*); glagoli aktivnosti ukazuju na procese koji nemaju inherentan početak ili krajnju tačku (*play, walk, breathe*); glagoli ostvarenja su durativnog karaktera (traju određeno vreme) ali sadrže krajnju tačku (*read a book*), glagoli dostignuća (ili trenutni glagoli) nisu trajne prirode i imaju inherentnu krajnju tačku (*finish*). Novakov detaljno razmatra ove kategorije u jezicima kojima se i

---

¹⁹ U svojim radovima, prvenstveno o razvoju i gramatikalizaciji gramatičkih oblika, Bybee i saradnici (npr. 1991, 1994) opredeljuju se za upotrebu neologizma gramema (*gram*), skraćenice od *grammatical morpheme*, kojim obuhvataju i ograničene i perifrastične izraze. Prema mišljenju autora, termin morfema je teško primeniti na sve morfološke procese, termin flektivna kategorija je preuzan, dok je termin gramatička kategorija preširok, stoga terminom gramema obuhvataju sve navedeno.

²⁰ Prevodi naziva navedeni su u skladu prema Novakov (2009).

ovaj rad bavi pri čemu analizira i tri osnovna semantička obeležja glagolskih situacija povezana sa prethodno navedenom klasifikacijom: stativnost, teličnost i trajanje (2009). Autor ukazuje da ove odlike mogu predstavljati mentalne predstave čije kombinacije grade kategorije na osnovu kojih se klasifikuje ljudsko iskustvo. Distinkcija dinamično/stativno zasniva se na tome da li situacija podrazumeva razvojni proces i vršioča radnje koji ulaže energiju i svesno učestvuje u realizaciji datog proces (dinamične glagolske situacije), ili situacije podrazumevaju samo postojanje određenog kvaliteta ili odnosa u vremenu (2009: 45). Teličnost se odnosi na prisustvo ili odsustvo cilja kojem data situacija teži ili ne teži (isto, 46), a trajanje označava situaciju koja po svojoj prirodi može da traje duže ili kraće vreme, odnosno koja traje samo jedan trenutak (isto, 48). Semantička obeležja tipova glagolskih situacija Novakov prikazuje na sledeći način:

Tabela 2. Tipovi glagolskih situacija i njihova osnovna semantička obeležja (prema Novakov, 2009: 44)

Tip situacije	Stativnost	Trajanje	Teličnost
Aktivnosti	–	+	–
Stanja	+	+	–
Ostvarenja	–	+	+
Dostignuća	–	–	+

Pri razmatranju aspektualnosti najčešće se oba načina posmatranja glagolskog aspekta uzimaju zajedno jer, kako navodi Comrie, pojedine semantičke odlike glagola ulaze u interakciju sa vidskim opozicijama nekih od njih, a kod nekih modifikuju celokupno značenje (1976: 41). Novakov razmatra interakciju gramatičkog i leksičkog aspekta u glagolskom sistemu E i S jezika u skladu sa klasifikacijom koju nudi Vendler, te ćemo ukratko prikazati zaključke do kojih autor dolazi. Distinkcija dinamičnost/statičnost je direktno povezana sa vidskim opozicijama i posebno je značajna za E glagolski sistem (uz određene izuzetke, glagoli stanja ne pojavljuju se u progresivnom aspektu). U S jeziku za razlikovanje glagolskog vida od ključnog značaja je semantička odlika teličnosti: telični glagoli su perfektivni, dok su atelični imperfektivni, pri čemu perfektivnost podrazumeva da je postojeći cilj i dostignut. I odlika trajnosti situacije značajna je za razmatranje aspekta - u E progresivnom aspektu trenutni glagoli dobijaju implikaciju iterativnosti. Razmatranje svojstva aspektualnosti glagolske klauze odnosi se na interakciju načina posmatranja situacije i tipa situacije. U slovenskim jezicima mogu se primetiti određene povezanosti ove dve aspektualne kategorije: perfektivni vid

uglavnom je povezan sa ostvarenjima, dostignućima, a nesvršeni vid sa stanjima and aktivnostima. Međutim, izražavanje aspektualnost daleko prevazilazi ovakve generalizacije. Osim toga gotovo da je nemoguće pronaći pravila koja govore o ograničenjima upotrebe jednog glagolskog vida i njegove prednosti nad upotrebe drugog, za koje se ne mogu pronaći primeri koja to osporavaju.

2.1.3.1. Glagolsko vreme i aspekt

Načelno, glagolsko vreme i aspekt predstavljaju dve nezavisne glagolske kategorije. Međutim, u većini jezika ove dve kategorije su iskombinovane u flektivnom sistemu koji se uglavnom naziva *tense system*, a ne *tense-aspect system* (Klein, 2009: 2). U mnogim tradicionalnim gramatikama E jezika terminom *tense* obuhvaćene su i aspekatske odlike glagola, što primećuje i Lyons-a koji ukazuje se gramatičke kategorije vremena i aspekta ne razlikuju jasno prema tome kako se termin *tense* tradicionalno upotrebljava u opisu E jezika (1995: 195). U E jeziku sistem glagolskih vremena posmatra se kao skup članova koji se gramatički formalno razlikuju pri čemu su se analitički izrazi vremena stopili sa prvobitno sintetičkim izrazima u jedan relativno organski sistem glagolskih vremena, čiji se članovi mogu analizirati uz pomoć istih semantičkih koncepata (Davidsen-Nielsen, 1990: 48). To znači da se glagolsko vreme i aspekt slobodno kombinuju u složenoj glagolskoj frazi uz odgovarajuće razlike (Quirk et al., 1985: 189). Tabela 1. prikazuje te kombinacije koje se direktno ogledaju u tradicionalnim nazivima glagolskih oblika koji ukazuju i na temporalna i na aspektualna svojstva oblika²¹. Štaviše, u mnogim slučajevima ove dve kategorije se zajedno i proučavaju jer se semantičke teorije glagolskog vremena mogu primeniti i na aspekt, a i aspekt je gramatički obeležen obeleživačima glagolskog vremena (Binnick, 1991: 131-132).

Ove dve kategorije određene u odnosu na vanlingvističku kategoriju vremena predstavljaju temporalne pojmove i tradicionalno se posmatraju kao kategorije koje u sprezi opisuju temporalnu strukturu iskaza. U tom pogledu smatraju se komplementarnim kategorijama: glagolsko vreme ukazuje na odnos radnje ili stanja sa hronološkim vremenom, a aspekt ukazuje na njegovu unutrašnju temporalnu strukturu

---

²¹ Primitno je da savremeni gramatičari posmatraju kao aspekatsku kategoriju oblike koje su tradicionalni gramatičari određivali kao *Continuous Tenses* verovatno vođeni idejom da kategorija glagolskog vremena ima centralni statusa u gramatici glagola.

(Mezheovich, 2008: 359). Na taj način i morfosintaksička kategorija aspekta, u interakciji sa glagolskim vremenom, predstavlja oznaku za gramatičko izražavanje temporalnih koncepata i odnosa. Najznačajnija razlika između ovih blisko povezanih kategorija je, kako ističe Comrie (1976: 5), a kasnije potvrđuju i ostali lingvisti (npr. Dahl 1985: 25), u pogledu deiktičnosti. Dok je glagolsko vreme deiktička kategorija, aspekt se ne odnosi na povezivanje vremena situacije sa bilo kojom drugom vremenskom tačkom.

Sa stanovišta jezika kao funkcionalnog sistema, najzanimljiviji odnos između aspekta i glagolskih vremena pojavljuje se kada je neki aspekt ograničen na jedno ili više glagolskih vremena (Comrie, 1976: 71). U tom pogledu primetne su razlike između slovenskih i neslovenskih jezika. Naime, u većini jezika glagolsko vreme koje je najviše izloženo razlikama u aspektu je prošlo vreme - većina jezika ispitivana u tipološkim istraživanjima kontrast svršenog i nesvršenog vida ispoljava u slučaju prošlog vremena, tako da u mnogim indoevropskim jezicima razlika između aorista i imperfekta postoji u prošlom vremenu i nema odgovarajuće razlike u drugim vremenima (isto). Dahl kao prototipičnu upotrebu perfektivnog aspekta navodi upotrebu ovog aspekta za označavanje pojedinačnog događaja koji ima dobro definisan rezultat (ili krajnje stanje) i koji ima referencu na prošlo vreme (1985: 78). U tom smislu, perfektivni aspekt dovodi se u vezu sa prošlim vremenom što se čini sasvim logičnim ako određenje ove kategorije posmatramo u terminima potpunosti: samo događaje u prošlosti možemo posmatrati kao završene. Situacije u sadašnjosti, a pogotovu u budućnosti, na drugoj strani, teško da se mogu smatrati potpunim, te imperfektivni aspekt ukazuje na situacije u ovim temporalnim domenima. Kada su su pitanju jezici koji imaju gramatičku vidsku kategoriju, kakav je S jezik, situacija je donekle drugačija. Nesvršeni glagolski vid u spezi sa glagolskim vremenom može referirati na sva tri temporalna domena, dok je upotreba svršenog vida ograničena na prošlost i budućnost što ilustruje Tablela 3.²² Osim toga, u srpsko(hrvatsko)m jeziku postoje i određena ograničenja u pogledu glagolskog vida prilikom građenja glagolskih vremena: samo glagoli nesvršenog vida mogu imati imperfekat, aoristni oblici nesvršenih glagola imaju značenje imperfekta (Barić i sar., 1997: 233).

---

²² Tabela, kao i navedeni primeri, uradjena je po uzoru na Barić i sar. (1997: 226).

Tabela 3. Odnos glagolskog vida i temporalnog domena u srpskom jeziku

Vid	Prošlost	Sadašnjost	Budućnost
Nesvršeni	Majka je oprala sudove.	Majka pere sudove.	Majka će prati sudove.
	Mirko je pisao domaći.	Mirko piše domaći.	Mirko će pisati domaći.
Svršeni	Majka je oprala sudove.	/	Majka će oprati sudove.
	Mirko je napisao domaći.	/	Mirko će napisati domaći.

2.1.4. Kategorija glagolskog načina

Glagolski način (*mood*) predstavlja gramatičku kategoriju povezanu sa semantičkom dimenzijom modalnosti (Huddleston & Pullum, 2005: 53). U tom smislu ova kategorija predstavlja gramatikalizovan opis stavova govornika prema situaciji ili njegovo mišljenje o toj situaciji. U literaturi se, osim kao formalna kategorija glagola, posmatra i kao značenjska kategorija koja je tim oblikom obeležena. Na različite načine posmatranja ove gramatičke kategorije utiču različiti načini realizacije. Naime, međujezički posmatrano jedna ista kategorija može se realizovati i morfološki i/ ili sintaksički. U skladu s tim, termin način se može odnositi na glagolski način kao morfosintaksičku kategoriju, kao i na rečenični način koji predstavlja modalnu vrednost rečeničnih tipova. U prilog tome govori i terminologija literature na S jeziku u kojoj se upotrebljava termin konjunktiv, ali u sintaksičkim studijama možemo naići i na termin subjunktiv kako bi se ukazalo na realizaciju ove kategorije u zavisnim klauzama. Valja primetiti da drugi navedeni termin etimološki ukazuje na subjektivnost, odnosno subjekta, što i inače predstavlja odrednicu mnogih autora pri određivanju modalnih značenja. Na subjektivnost kao odliku ove kategorije ukazuje i Jespersen koji je način definisao kao „određene stavove uma govornika prema sadržaju rečenice...“ ističući da „govorimo o načinu jedino ako je stav uma prikazan u obliku glagola: način je prema tome sintaksička, ne pojmovna kategorija“ (1924: 313) pri čemu je razlikovao dve podkategorije načina: 1) koji sadrži element volje i 2) koji ne sadrži elemenat volje.

Kategorija načina u većini klasičnih i modernih evropskih jezika tipično se prikazuje kontrastom između indikativa (*indicative mood*) i konjunktiva (*subjunctive mood*), ponovo po ugledu na gramatičku terminologiju stvorenu za opisivanje klasičnih jezika, grčkog i latinskog. Etimološki indikativ (lat. *indicativus*) predstavlja „ukazujući“ (*indicating, pointing out*) način, dok je konjunktiv zavisni (*conjoining, subordinating*)

način u klasičnim jezicima prvenstveno upotrebljavan da ukaže na podređenost jednog glagola drugom (Binnick, 1991: 66). Indikativ se upotrebljava za saopštavanje činjeničnih informacija, a radnje izražene indikativno upotrebljenim glagolima su realne i vremenski određene, dok se konjunktiv/ subjunktiv koristi za izražavanje dozvola, mogućnosti, obaveze, želje, pitanja, i ukazuje na inventar osnovnih tipova rečeničnih tipova i iskaza u jeziku, poput deklarativa, interogativa, imperativa, hortativa, optativa. Sa stanovišta teme ovog rada, na zanimljivo određenje načina nudi Davidsen-Nielsen koji navodi da način izražava „šta je moguće, šta je neophodno, šta je verovatno, šta je zamislivo i slično“ i smatra da se kategorija načina razvila zato što se govornici često pretvaraju, ili pretpostavljaju da je situacija različita od toga kakva zapravo jeste (1990: 43-44). Autor konjunktiv određuje kao „*thought-mood*“ koji se može upotrebljavati epistemički ili deontički (1990: 105). Kako ćemo kasnije prikazati (2.3.3.1.), na semantičkom nivou razlika indikativa i konjunktiva može se objasniti razlikom između vrednosti načina: realisa (iznošenje tvrdnje o događaju kao da se zapravo dešava) i irealisa (predstavljanje događaja kao potencijalanog (hipotetičnog), ali ne kao realizovanog). U skladu s tim određenje konjunktiva kao *thought-mood* čini se odgovarajućim s obzirom na to da upotrebom glagolskog načina iskazujemo stav prema nečemu što ne postoji u realnosti, već samo u mislima.

Prema tome, kategorija načina obično uključuje binarni sistem koji se može objasniti u terminima modalni i nedomodalni; indikativ je nedomodalni jer se njime iskazuje nepristrasan (objektivan) stav govornika prema onome što predikat iskazuje, dok je konjunktiv modalni. Međutim, sa stanovišta jezičke tipologije broj načina koje poseduju različiti jezici nije ograničen pošto način kao formalna kategorija gramatike može biti međujezički tip grameme ili jezički specifična kategorija (Bybee & Fleischman, 1995: 2).

U literaturi o S jeziku govori se o glagolskim načinima koji služe za označavanje stava govornog lica, odnosno subjekta, a u okviru sistema glagolskih načina (modusa) gramatičari razlikuju indikativ i obeležene glagolske načine koji izražavaju stav govornika prema realnoj stvarnosti: imperativ, potencijal (npr. Klajn, 2005: 110-112), optativ (npr. Barić i sar., 1997: 416) i futur II (npr. Stanojčić i Popović, 1994: 389). Indikativ kao izjavni način, načinski je neobebežen jer se njime izriče nepristrasan (objektivan) stav govornika prema onome što se izražava predikatom (Barić i sar, 1997:

416). Miloševićeva primećuje da se „svaki rečenični sadržaj iznosi sa izvjesnim stavom govornog lica prema vezi subjekta i predikata, pa i samo neisticanje nekog posebnog stava predstavlja izvesnu načinsku odliku, nultu modalnu vrednost“ (1970: 72). U E jeziku tradicionalno se govori o tri načina: indikativu, konjunktivu i imperativu, a na sličan način kao i u gramatikama S jezika, razmatra se *subjunctive mood*. Na primer, Leech razlikuje faktualno, teorijsko i hipotetičko značenju i govori o (*Present* i *Past*) *Subjunctive* načinu koji u ovom jeziku opstaje (1987: 112-3). Palmer, međutim, navodi da savremeni E jezik poseduje modalni sistem kao tipično sredstvo za izražavanje modalnosti, ali ne poseduje kategoriju načina (1979: 7; 2003: 4). U literaturi taj se stav često ističe i navodi se da je ova formalna kategorija iz E jezika iščezla, stoga modali u E jeziku vrše većinu funkcija koje je nekad vršio konjunktiv (npr. Davidsen-Nielsen, 1990: 105).

2.2. Glagolske kategorije i modalnost

Prethodno razmotrene glagolske kategorije u jezicima koji ih imaju predstavljaju gramatičke izraze temporalnosti, aspektualnosti i modalnosti posmatranih kao tri osnovne semantičke kategorije (npr. Klikovac, 2013), odn. kao semantičko-konceptualne kategorije (npr. Nordlander, 1997), semantički domeni (Bybee & Dahl, 1989; Boland, 2006) ili kao funkcionalni domeni (npr. Bybee & Fleischman, 1995). Nezavisno od usvojenog teorijskog okvira dolazi se istog zaključka: svi jezici sveta poseduju načine za izražavanje navedenih kategorija, ali su primetne varijacije u pogledu formalnih sredstava kojima to čine.

Na forma planu sve tri glagolske kategorije čine veoma značajno trojstvo najčešće povezano sa glagolskom frazom. Kako se mogu izraziti i sintetičkim i analitičkim glagolskim oblicima, ponekad ih je na ovom planu teško razdvojiti. U jednom jeziku, recimo, morfema koja izražava glagolsko vreme istovremeno može ukazivati i na glagolski aspekt, ali i na glagolski način što ilustruju sledeći primeri koje navodi Haspelmath sa funkcijama glagolskog oblika navedenim u zagradama:

5a) Goethe *wrote* a poem every day. (*past habitual*)

5b) Goethe *wrote* Faust in 1808. (*past perfective*)

5c) If she *wrote* to me tomorrow, I would reply in time. (*hypothetical*) (2003:

211)

Navedeni primeri ukazuju na složenost na funkcionalnom planu: ista formalna sredstva mogu se koristiti za izražavanje vremenskih, aspektualnih i modalnih značenja. Zaključujemo da je moguće jednu glagolsku kategoriju dovesti u blisku vezu sa funkcionalnim domenom (npr. glagolsko vreme sa temporalnošću), ali funkcije date formalne kategorije nisu na taj način iscrpljene jer gotovo svaka od njih ima više funkcija. Osim toga, u nekim slučajevima jedna semantička kategorija može biti izražena kombinacijom više obeleživača. To nas dovodi do fundamentalne složenosti interakcija ovih gramatičkih kategorija i njihovih funkcija koje se ogledaju na više jezičkih nivoa.

Nalazi tipoloških studija, o kojima će biti više reči, dokazuju da ne postoji 1:1 odnos između glagolskih kategorija i semantičkih kategorija koje izražavaju, pa u jezicima dolazi do različitih preklapanja. Iz tog razloga je vrlo teško razdvojiti temporalna, aspektualna i modalna značenja. Ove glagolske kategorije su, dakle, na semantičkom nivou, u velikoj meri međusobno povezane što dokazuju studije u kojima se gramatičke kategorije ispituju u realnim situacijama upotrebe koje se oznavaju i terminom situacija. Njima se, kako navode Chung i Timberlake, određuju karakteristike osnovne predikacije ili događaja: glagolsko vreme locira događaj u vremenu, aspekt opisuje unutrašnju temporalnu strukturu događaja, a način opisuje aktualnost događaja u pogledu mogućnosti, nužnosti ili poželjnosti (1985: 202).

Složena interakcija i visoko stepen međuzavisnosti gramatičkih kategorija dovodi do toga da su na semantičko-pragmatičkom nivou isprepletane, te je, u celini posmatrano, teško razmatrati bilo koju od ove tri kategorije bez povezivanja sa drugim dvema. Kako se u osnovi teme ovog rada nalazi međuzavisnost kategorija glagolskog vremena i modalnosti, naredne odeljke posvetićemo obrazlaganju i rezimiranju semantičkih veza navedenih kategorija.

2.2.1. TAM (*tense, aspect, modality*) kategorija u tipološkim studijama

Budući da glagolske gramatičke kategorije nisu morfosintaksički jednoobrazno obeležene u jezicima sveta, kao i da mogu ispoljavati razlike i u pogledu semantičkih odlika, u tipološkim studijama predlaže se uspostavljanje jedne objedinjene kategorije koju čine vreme, modalnost ili način i aspekt, tzv. TAM (*tense, aspect, mood/ modality*),

kategorije koja obuhvata tri centralna semantička domena obeležena na glagolskom kompleksu. Autori koji istraživanja sprovode u okviru jezičke tipologije fokusirani su na ispitivanje i klasifikovanje jezika na osnovu generalizacija o njihovoj jezičkoj strukturi. Jezici se ne porede u celini, već se upoređuju strukture koje su određene putem analize funkcija. Autori polaze od univerzalnog deskriptivnog okvira i određuju i upoređuju upotrebe morfoloških kategorija u različitim jezicima, a potom se među jezicima upoređuje način realizacije i semantika tih kategorija²³. Zaključci o semantičkim odlikama kategorija ili oblika stiču se na osnovu upotrebe u jeziku. Premda se relevantne tipološke studije razlikuju u pogledu metodologije istraživanja, broju ispitivanih jezika, primarnog fokusa interesovanja²⁴, terminologije, i pojedinih stavova autora, u celini autori dolaze do istih uvida u pogledu TAM kategorije.

Ova kategorija prožima sve jezike sveta te se može smatrati jezičkom univerzalijom (npr. Dahl, 1985; Boland, 2006) jer je, kako primećuje Dahl, semantika TMA kategorija povezana sa konceptima koji su fundamentalni za razmišljanje ljudi (1985: 1). TAM kategorija koju određeni jezik poseduje može ispoljavati odlike specifične za dati jezik (*language-specific*), ili za jezičku porodicu. Dahl (1985) vrši poređenje među jezicima u pogledu izražavanja ove kategorije sa ciljem da proveri hipotezu da se TAM kategorije u jezicima sveta mogu svesti na mali skup tipova međujezičkih kategorija (1985: 2). Autor podatke dobijene istraživanjem putem upitnika od 250 pitanja koje ispitanici prevode sa E na maternji jezik, zatim svodi na određene TMA kategorije u jeziku. Kao i u ovoj studiji, i u radovima lingvistkinje Bybee, polazište je opšti stav da su sve TMA kategorije u jezicima sveta zasnovane na ograničenom malom broju osnovnih gramatičkih kategorija ili gram-tipova (tipova gramema, gramatičkih morfema) (isto, 31). U osnovi međujezičkog poređenja nalaze se prototipovi. Pošto univerzalnim kategorija odgovara nekoliko značenja i upotreba, to znači da su prototipične, a ne zasnovane na tačnim značenjima (isto, 57). Kao i u prethodno navdenom pristupu koji primenjuje Comrie, smatra se da svaka TMA kategorija ima centralno značenje, a često ima i ostala sekundarna značenja do kojih

---

²³ U prilog ovoj tvrdnji govori i razlika u pogledu izražavanja aspekta u slovenskim i ostalim jezicima (odeljak 2.1.3.).

²⁴ Većina autora tipoloških studija u fokus interesovanja stavlja jedan podsistem kategorije: glagolsko vreme i aspekt kao jedan sistem (npr. Comrie 1976, 1985; Dahl 1985; Bybee and Dahl 1989), ili modalnost kao sistem koji se može izraziti i čitavom propozicijom, a ne samo predikatom (npr. Palmer 1986, 2001).

dolazi kroz konvencionalizaciju značenja (isto, 67). Centralno značenje kategorije predstavljeno je primarnim, odn. prototipičnim upotrebama kategorije, na osnovu kojih se data kategorija i identifikuje, dok sekundarne upotrebe predstavljaju tumačenja određena kontekstom koje proističu iz perifernih upotreba kategorije. Što se kategorije u fokusu našeg rada tiče, Dahl zaključuje da se semantika FUT može najbolje opisati tako da uključuje najmanje tri odlike: nameru, predikciju i referiranje na budućnost (1985: 108).

Tipološko istraživanje koje je sproveo Dahl, nalazi se u osnovi koautorskog rada sa lingvistkinjom Baybee (1989). Zajednička studija takođe je bazirana na analizi gramema koje se mogu povezati sa ograničenim brojem univerzalnih tipova koje se odlikuju prototipičnim kontekstom upotrebe i svojim morfosintaksičkim ponašanjem (1989). Svojim radovima autori dokazuju da se semantika i način izražavanja gramema nalaze u bliskoj vezi, svaki tip gramema realizuje se na jedan od tri načina: flektivni, derivacioni ili perifrastični (npr. Dahl, 1985: 18). Autori izdvajaju šest najčešće obeleženih, odn. najrasprostranjenijih obeležavanja kategorija glagolskog vremena i aspekta u jezicima sveta: *Perfective*, *Imperfective*, *Future*, *Progressive/ Continuous*, *Past* i *Perfect*²⁵ (Dahl, 1985; Bybee & Dahl, 1989). Pošto su utvrđeni TAM tipovi kategorija može se izvršiti izbor kategorija specifičnih za određeni jezik. Recimo, može se govoriti o jezički-specifičnoj TAM kategoriji, npr. engleskom perfektu kao realizaciji međujezičkog tipa kategorije *Perfect*. Jezici se upoređuju na osnovu toga koje kategorije biraju iz skupa međujezičkih kategorija i načina na koji umanjuju nepreciznost koje ove kategorije imaju pri izboru mogućih sekundarnih upotreba koje imaju (Dahl, 1985: 33).

2.2.2. Glagolski način i modalnost

Kako je čest slučaj da se jezičke kategorije razmatraju na više nivoa, tako možemo naići i na posmatranje modalnosti (*modality*) i glagolskog načina (*mood*) kao gramatičkih kategorija što dovodi do upotrebe termina *mood* i *modality* kao ekvivalentnih termina na šta ukazuje i činjenica da se pri razmatranjima TMA sistema slovom M u akronimu u nekim radovima označava modalnost, a u nekima glagolski način. Iz tog razloga razmatranja modalnosti najčešće otpočinju isticanjem razlika među terminima modalnost, modalni i glagolski način među kojima postoji očigledna

---

²⁵ U skladu sa utvrđenom konvencijom autori velikim slovima označavaju tipološke kategorije, a malim slovima označene su kategorije specifične za određeni jezik.

etimološka veza koja je istorijski prilično složena zbog toga što su, na različite suprotstavljene načine, sva tri termina tumačena i u logici i u lingvistici (Lyons, 1995: 327). Kako su ove kategorije od ključnog značaja za analizu koja sledi, ukratko ćemo ukazati na razliku među ovim kategorijama, i istaći centralne modalne koncepte i značenja. S obzirom na to da je modalnost veoma složena i višestruka kategorija koja obuhvata različita značenja, načine izražavanja i kao takva jedna od retkih jezičkih kategorija za koju je gotovo nemoguće naći adekvatnu definiciju, što brojni lingvisti u svojim radovima i ističu, ukazaćemo šta će se pod modalnošću podrazumevati.

Glagolski način (v. 2.1.4.) u literaturi označava inventar osnovnih tipova iskaza u jeziku (deklarativ, imperativ optativ itd.) a odnosi se i na razlike poput indikativ vs. konjunktiv ili realis vs. irealis (Nuyts, 2006: 8), a načelno oba načina posmatranja kategorije u literaturi smatraju se domenom modalnosti (npr. Palmer, 2001). Osnovna razlika je da se glagolski način odnosi na specifične morfosintaksičke oblike, dok se modalnost posmatra kao multidisciplinarni fenomen, pojmovna semantička i/ ili pragmatička kategorija (ili konceptualni domen) (npr. Palmer, 1979: 4; Hoye, 1997: 38). Dok se jednoobrazno ističe da se *mood* i *modality* ne mogu poistovetiti, neki lingvisti smatraju da se *mood*, kao jedno od formalnih sredstava koji se koriste za izražavanje određenih modalnih značenja, ne može ni odrediti kao određena podkategorija jezičke modalnosti (npr. Rathay, 1978: 108), glagolski način i modalni sistem najčešće se smatraju podkategorijama modalnosti²⁶ na šta ukazuju i neka predložena određenja koja uključuje više jezičkih nivoa u razmatranje. Glagolski način određuje se kao formalno gramatikalizovana kategorija glagola koja ima modalnu funkciju (Bybee & Fleischman, 1995: 1), ili kao „obično flektivni izraz podskupa modalnih oznaka“ dok modalnost predstavlja „sadržaj izraza koji oslikava stav govornika ili stanje znanja o propoziciji“ (Frawley, 1992: 386)²⁷. Lyons posmatra način kao gramatičku kategoriju i zastupa tradicionalni opis zasnovan na flektivnim oblicima glagola, tačnije kao morfološko izražavanje modalnosti koje se odnosi na rečenice, dok se modalnost odnosi na iskaze (1977: 848). Osim toga, modalnost kao tipološka kategorija predstavlja uobičajeni

---

²⁶ Mišljenje o tome gde u okviru modalnosti smestiti kategoriju glagolskog načina nije opšte prihvaćen, npr. Nuyts ovu kategoriju ubraja u kategorije na marginama modalnosti (2006: 8).

²⁷ „the content of an expression that reflects the speaker’s attitude or state of knowledge about a proposition“ i „usually the inflectional expression of a subset of modal denotations“ (Frawley, 1992: 386).

fenomen u jezicima sveta, dok način kao flektivna kategorija postoji samo u nekim jezicima, ali ne u svim (Palmer, 1986: 21-22; Lyons, 1977: 848).

Što se kategorije modalnosti tiče, moguće je da nijedna druga gramatička kategorija u lingvistici nije bila definisana i tumačena tako divergentno kao modalnost i ponekad su veoma različite formalne kategorije podvedene pod ovaj naziv (Narrog, 2005: 165). U zavisnosti od lingvističke tradicije i segmenta jezika koji predstavljaju sferu interesovanja, autori se opredeljuju za neki od pristupa određenju ove kategorije. Shvatanje modalnosti, kao domena koji se odnosi na opoziciju pojmova mogućnosti (*possibility*) i nužnosti (*necessity*), nasledeno iz tradicije modalne logike u velikoj je meri usvojeno u lingvistici. Na primer, Larreya modalnost posmatra kao mentalni sistem zasnovan na međusobno povezanim pojmovima mogućnosti i nužnosti, koje smatra suštinom modalnosti (2009: 9). Osim ove opozicije, određenju ove kategoriji autori prilaze i isticanjem opozicije među konceptima faktivnost/ faktualnosti i nefaktivnosti/nefaktualnosti, ili u odnosu na sličnu opoziciju primenjujući druga terminološka rešenja: *realis* vs. *irealis* (npr. Palmer, 2001), *(ne)realnost*, *(ne)aktualnost* (npr. Narrog, 2005), ili *(ne)asertivnost* (Kiefer, 1987; Palmer, 2001;).

Naredni pristup određenju modalnosti donekle čitavu kategoriju svodi na jedan od njenih poddomena, - na epistemičku modalnost. Kako je epistemičnost pojam na koji ćemo se često osvrnati, valja ukazati i na ovaj pristup modalnosti kojim se ističe subjektivnost kao dominantna karakteristika kategorije. U skladu sa ovim pristupom, modalnost predstavlja posmatranje sa stanovišta govornika, odn. smatra se da modalnost ima funkciju da ukaže na jezički izraz subjektivnog stava govornika u vezi sa govornom situacijom u koju je uključen. Prema tome, modalnost je određena u pogledu subjektivnosti kao izražavanja „stavova govornika“ prema propozicionom sadržaju njegovog iskaza. Ovo određenje nudi Lyons koji definiše modalnost kao „mišljenje ili stav govornika prema propoziciji koju rečenica izražava ili situaciji koju propozicija opisuje“ (1977: 452). Uticaj ovakvog određenja kategorije očigledan je u mnogim radovima u kojima nailazimo na nešto drugačije formulisane definicije koje u principu izražavaju ovaj isti stav uključujući i vodećeg stručnjaka za oblast modalnosti. Palmer navodi da bi se modalnost mogla definisati kao „gramatikalizacija govornikovih (subjektivnih) stavova i mišljenja“ (1986: 16). Ovaj pristup dominira i u fundamentalnim gramatikama E jezika. Qiurk i saradnici navode da se „modalnost može

definisati kao način na koji je značenje klauze kvalifikovano tako da označava govornikov sud o verovatnoći da je propozicija koju izražava istinita“ (1985: 219). Slično određenje daju i Huddleston i Pullum i navode da se „modalnost bavi govornikovim stavom prema istinitosti ili aktualizaciji situacije koja je izražena ostatkom kaluze“ (2002: 173). Razmatrajući osnovno značenje modala u E jeziku Yule navodi da oni „obično prenose neke pokazatelje perspektive ili stava govornika u odnosu na situaciju ili stanje stvari koje se opisuje“ (1998: 88).

Mada u literaturi ne postoji ni saglasnost o spektru značenja obuhvaćenim domenom modalnosti, autori pri određenju modalnosti polaze od bazične dihotomne podele modalnih značenja koja se proteže daleko izvan modalnosti, ili čak jezika (Palmer, 1986: 20; Larreya, 2009: 9) na epistemička i neepistemička značenja. Značenja mogu biti označena i drugačijim nomenklaturama (npr. unutrašnja modalnost (Quirk et al., 1985; Hoyer, 1997; Biber et al., 1999), korenska modalnost (Coates, 1983), deontička²⁸ modalnost, modalnost događaja (Palmer, 2001)). Ovakva dihotomna podela podlogu ima u razdvajanju dva različita domena mentalne aktivnosti ljudi, domenu znanja i domenu uticaja i/ ili radnje. Uz to, u skladu je i sa pristupom modalnosti u logici po kome osnovnu vezu između ova dva tipa modalnih značenja predstavljaju pojmovi nužnosti i mogućnosti što dokazuje logička veza koja postoji među ovim pojmovima u pogledu negacije.

Razmotrimo podkategoriju epistemičke modalnosti nešto detaljnije. Među lingvistima uglavnom postoji saglasnost u pogledu određenja epistemičkih modalnih značenja, te se domen epistemičke modalnosti smatra jasno utvrđenim, premda obuhvata različite pojmove i semantičke koncepte (npr. logičku mogućnost i nužnost, istinu, znanje, stepen verovatnoće, hipotetička značenja, sud, zaključak, prediktabilnost). Ako etimologiju reči (termin potiče od grčke reči koja znači *znanje*) povežemo sa logičkim konceptima centralnim za lingvistička proučavanja, zaključujemo da se ovim domenom prvenstveno izražavaju značenja u vezi sa onim što je moguće ili nužno u odnosu na ono što znamo. Modali u epistemičkoj upotrebi ukazuju na stepen znanja (Saed, 1997: 126) ili na ono što je poznato, pa često zvuče kao dedukcije ili zaključci od strane govornika u kojima je predstavljena perspektiva govornika ili pisca (Yule, 1998: 88-89). Sa stanovišta logike, ovaj tip bavi se isključivo

---

²⁸ Termin korenska modalnost u anglističkoj tradiciji upotrebljava se u značenju deontičke modalnosti, mada obuhvata i značenja koja u ovom radu smatramo značenjima dinamičke modalnosti.

stavom govornika prema statusu propozicije (Palmer, 1993: 7). Ovaj tip modalnosti izražava se jezičkim sredstvima kojima se prenose različite informacije sa različitim odnosom prema znanju čime se ukazuje na stav govornika prema sadržaju propozicije i stepenu njegove opredeljenosti prema istinitosti propozicionog sadržaja iskaza. Osim na znanje, ovaj tip značenja odnosi se na mišljenje kao mentalnu aktivnost i obuhvata i semantički domen verovatnoće. Na to ukazuje Lyons (1977). Autor smatra da se epistemička modalnost tiče znanja i verovanja i bavi se mogućnošću ili nužnošću istinitosti propozicije (1977: 793), i određuje je kao „mišljenje ili stav govornika prema propoziciji koju rečenica izražava ili situaciji koju propozicija opisuje“²⁹ (isto, 452).

Palmer u svom radu dolazi do najčešće navođene definicije po kojoj se epistemičan odnosi na „stepen opredeljenosti od strane govornika prema svom iskazu“³⁰ (1986: 51). Ovakvim širim posmatranjem epistemičnosti, autor u ovaj domen ubraja i evidencijale, što je potpuno razumljivo jer shvaćen na ovakav način termin epistemičan ukazuje na status razumevanja ili znanja govornika čime su uključeni i sudovi govornika i vrsta potvrde koju ima za ono što govori (isto). Na drugoj strani, evidencijalnost se ne posmatra kao modalna, već kao deiktička kategorija koja se odnosi na vrstu dokaza koju govornik ima za svoju izjavu (npr. De Haan, 2006). Neretko se ove dve kategorije smatraju zasebnim kategorijama koje se preklapaju (npr. Van der Auwera & Plungian, 1998). U skladu sa opšteprihvaćenim gledištem evidencijalna modalnosti ukazuje na vrstu informacija na kojima se zasniva propozicija govornika ili načinu dolaženja do izvora informacija o navedenoj propoziciji (npr. Palmer, 2001). Status ovog tipa modalnosti sve češće privlači pažnju lingvisti koji ukazujući na njen domen pokušavaju da je na adekvatan način klasifikuju u okviru modalnih kategorija. Sve češće se predlaže da se ova kategorija tretira kao zaseban tip, npr. Narrog evidencijalnost smatra jednim od osnovnih tipova modalnosti (uz epistemičku i modalnost orijentacije prema agensu) (2005: 187). U ovom radu evidencijalnost smatramo poddomenom epistemičke modalnosti, kako to čini i Palmer. Opravdanje za to nalazimo u tome što su ova dva tipa povezana i ukazuju na stepen do kog epistemički sud govornika zavisi od brojnih faktora, od kojih neki mogu predstavljati i dokaze koji su mu poznati. Ovako posmatrano domen epistemičke modalnosti svakako obuhvata i

---

²⁹ „the speaker’s opinion or attitude towards the proposition that the sentence describes or the situation that the proposition describes“ (Lyons 1977: 452).

³⁰ „The degree of commitment by the speaker to what he says“ (Palmer, 1986: 51).

evidencijalnu modalnost. Saglasno stavu Palmera, u radu podkategorijama epistemičkog domena smatramo sistem sudova i kategoriju evidencijalnosti. Moramo istaći, da takav stav nije opšte prihvaćen. Na primer, Chung i Timberlake razlikuju epistemički modus (*mode*, modalnost) koji opisuje „stvarnost nekog događaja u pogledu alternativnih mogućih situacija, ili svetova“³¹ (1985: 242) od epistemološkog modusa koji „procenjuje stvarnost događaja u odnosu na izvor“³² (isto, 244).

Pomenimo pogled na epistemičku modalnost koji nudi Larreya (2009) uvodeći potpuno novu poddelu. I ovaj autor polazi od toga da se epistemički domen odnosi na znanje (2009: 11) i dalje ovaj tip modalnosti delu na problematičnu i implikativnu modalnost pri čemu se obe odnose na istinitosnu vrednost iskaza. Ovakva podela, međutim, prevazilazi podelu na istinito i netačno i uključuje i pojmove verovatno i moguće. Autor određuje termin implikacija kao odnos koji se može parafrazirati kao *if... then...*, i koji se uspostavlja između dve propozicije, a implikativna modalnost se odnosi na kategorije istinito i netačno, koje predstavljaju apsolutne istintosne vrednosti (kao u primeru *You have to be mad to do that*) (isto, 14). Za razliku od ovog tipa, problematična modalnost se odnosi na istinitosne vrednosti verovatno i moguće (kao u primeru *He must be tired*). Za problematičnu modalnost autor navodi da potiče od korenske modalnosti putem procesa metonimije čije se eliptične komponente sastoje od određenog tipa propozicije koji se može grubo izjednačiti sa *I think that...* (isto, 12). Kako ćemo razmotriti, status istinitosne vrednosti iskaza koji refereriraju na budućnost je sporan, te je ovaj pogled značajan za ovaj rad. Naime, propozicijama u vezi sa FUT ne može se pripisati istinitosna vrednost, pa ih možemo u skladu sa predloženom terminologijom tumačiti u pogledu problematične (epistemičke) modalnosti.

Sledeći Palmera, i Hoye navodi da se epistemička modalnost odnosi na pitanje znanja ili verovanja na osnovu kog govornici iznose svoje sudove o stanju stvari, događajima i radnjama (1997: 42). Svrstavajući epistemičku modalnost u modalnost propozicije, Palmer (1986) za ovaj tip modalnosti predlaže parafraze *it is possible that* ili *it is necessary that* kada su modali koji izražavaju pojam nužnosti, potrebe u pitanju. Prema tome, ako se propozicija posmatra kao konceptualno stanje stvari, epistemička

---

³¹ „characterizes the actuality of an event in terms of alternative possible situations, or worlds,, (Chung & Timberlake, 1985: 242).

³² „evaluates the actuality of an event with respect to a source,, (isto, 244).

modalnost ukazuje da je stanje stvari moguće, ili neophodno. Modal MUST nalazi se u epistemičkoj upotrebi u primeru:

6) John *must* have been at home.

U ovom slučaju MUST opisuje sud govornika u pogledu faktualnog statusa propozicije, odn. odnosi se na stepen sigurnosti govornika u istinitost onoga što govori. Kako ista sredstva služe za izražavanje dva ili više tipova modalnih značenja, isti se glagol može naći u deontičkoj upotrebi kao u:

7) John *must* go to school.

Deontička modalnost odnosi se na stepen primenjene sile na subjekta rečenice da izvrši radnju. Ta sila može poticati od govornika, ali i od neodređenog trećeg izvora. Na ovaj način posmatrana deontička modalnost određena je u užem smislu i odnosi se samo na kategoriju koju Palmer naziva direktivima kojima govornik incira radnju drugih lica (1986: 97).

Krenemo li od razlike između ova dva tipa značenja na način na koji se posmatraju u logici, epistemička modalnost tiče se količine i kvaliteta znanja govornika o sadržaju propozicije (modus znanja), dok se deontička modalnost odnosi na propozicije koje su obavezne, zabranjene ili dozvoljene (modus obaveze). Posmatrano u terminima zakona, epistemička modalnost odnosi se na racionalne zakone zaključivanja i dedukcije, dok se deontička modalnost odnosi na društvene i institucionalne zakone (Davidsen-Nielsen, 1990: 44). Sam termin deontički potiče od grčke reči *deon* (obaveza, ono što obavezuje), te u modalnoj logici obuhvata logiku obaveze i dozvole (Lyons, 1977: 823), stoga ovim tipom modalnosti izražavamo značenja koja se prvenstveno odnose na ono što je potrebno ili dozvoljeno (Huddleston & Pullum, 2005: 54). Ovaj tip Lyons određuje kao modalnost koja se bavi nužnošću ili mogućnošću radnji koje su izvršili moralno odgovorni agensi u skladu sa normama (1977: 823). Za razliku od prethodnog tipa, ovaj tip modalnosti nije zasnovan na tome koliko su govorniku poznate činjenice, već na svesti govornika o tome šta je društveno određeno. Tačnije, korenski (odn. deontički) modali obično se upotrebljavaju interpersonalno i baziraju se na društvenoj snazi koja se često bazira na nekom ustanovljenom društvenom odnosu (Yule, 1998: 89).

Deontičku modalnost Palmer (1986) klasifikuje kao modalnost događaja priključujući joj i treću podkategoriju, dinamičku modalnost. U radu se opredeljujemo

za ovu tradicionalnu podjelu na tri tipa modalnih značenja koja se u relevantoj literaturi najčešće razmatraju (npr. Palmer, 1986; Nuyts, 2006), jer se ove tri centralne semantičke dimenzije modalnosti nalaze i u alternativnim podjelama modalnih značenja, međutim, često pod drugim terminima. Dinamička modalnost predstavlja daleko nehomogeniji tip modalnih značenja od prethodna dva po tome što obuhvata više nesrodnih značenja. U skladu sa stavom koji iznosi Palmer (1979), u radu će se dinamičkom modalnošću smatrati modalnost koja obuhvata značenja dinamičke mogućnosti, dinamičke nužnosti i volitivnosti/ tendencije u opštem smislu. Dinamička modalnost tradicionalno se karakteriše kao pripisivanje svojstva/ kapaciteta subjektu – učesniku klauze (subjekat može da izvrši radnju izraženu glavnim glagolom klauze) (Nuyts, 2006: 3). U literaturi je, uglavnom, prihvaćeno da se ova značenja u E jeziku tipično realizuju modalima CAN, WILL i polumodalima poput BE ABLE TO.

Kako je navedeno, u gramatička sredstva koja ispoljavaju modalna značenja ubrajaju se prvenstveno glagolski način i sistem modalnih glagola. Međutim, modalnost se, osim gramatički, može realizovati i brojnim leksičkim ili prozodijski sredstvima, odn. može se izraziti na mnogo različitih nivoa: morfološkom, leksičkom, sintaksičkom ili intonacijom, pri čemu ovi načini ne isključuju jedni druge (Bybee & Fleischman, 1995: 3). Dakle, u sredstva koja služe za izražavanje ovog „semantičkog polja modalnih kontrasta“ (Hoye, 1997: 38) ubrajaju se i modalni pridevi i prilozi, punoznačni glagoli, ortografska sredstva (znakovi interpunkcije), prozodijske karakteristike poput naglaska i intonacije. Osim toga, modalnost se može pojaviti u semantici izaza, bez jasnog sintaksičkog ili morfološkog eksponenta.

Kako se u skladu sa uvidima predstavljenim i prihvaćenim u teorijskoj lingvistici modalnost može posmatrati u užem i širem smislu, u ovom radu opredeljujemo se za drugi pristup po kome se modalnost odnosi na modifikaciju stanja stvari od strane govornika, ili govornog lica koja može uključivati kategorije glagolskog vremena i aspekta. Ovakvo posmatranje prvenstveno primenjivano u filozofiji sve češće prihvataju i lingvisti tako da u lingvističkim analizama termin postaje gotovo sinoniman terminu TAM kategorija ili kvalifikacija stanja stvari (Nuyts, 2006: 1). Tako posmatrano, mogući način određivanja zajedničkog semantičkog sadržaja TAM kategorije je da se ova super-kategorija odnosi na status realnosti sadržaja izražene

propozicije što je i mišljenje za koje se u novije vreme opredeljuje i Dahl (2014: 4)³³. Osim toga, u radu je, premda suprotno pristupima formalne semantike, usvojen stav da se modalnost i njeni podtipovi posmatraju kao skalarne kategorija pošto većina autora na osnovu različitih kriterijuma govori o skalama (*scales*) modalnosti³⁴.

2.2.3. Glagolski aspekt i modalnost

U relevantnoj literaturi ne nailazi se često na eksplicitno isticanje povezanosti kategorija aspekta i modalnosti, mada se njihova povezanost ne može zanemariti. Jedan razlog neisticanja ove veze uzrokovan je pristupom autora koji aspektualne kategorije često razmatraju u sklopu glagolskog vremena, te ukazujući na spregu glagolskog vremena i modalnosti istovremeno ukazuju i na povezanost sa aspektom. Interakcija kategorija modalnosti i aspekta dvosmerna je. Sa jedne strane, obeleživač aspekta može ukazivati na tip modalnog značenja iskaza. Kako su modali tipično polisemična sredstva, interakcija modala sa glagolskim aspektom može biti odlučujuća pri određivanju tipa modalnog značenja. Na to nailazimo u E jeziku u kome progresivni aspekt upotrebljen uz modale determiniše tip modalnog značenja. Na primer, u slučaju upotrebe neprogresivnog aspekta kao u rečenici *She must work*, tumačenje je dvosmisleno između epistemičkog i deontičkog, dok u slučaju upotrebe progresivnog aspekta (*She must be working*) prisustvo aspektualne odlike tumačenje ograničava na epistemičko značenje.

Na drugoj strani, centralni nosioci modalnosti mogu biti upotrebljeni za izražavanje aspektualnih značenja što, takođe, ilustruju primeri upotrebe modala u E jeziku. Modalni glagol (WOULD, CAN, WILL) može se naći u funkciji izražavanja habitualnog aspekta kao u primeru:

8) So one kid *will say* to another... (Palmer, 1976: 111)

Habitualni aspekt pokazuje da se radnje na koje se odnosi predstavljaju karakteristike produženog vremenskog perioda (Comrie, 1976: 27-28). Naime, ovim aspektom mogu se opisati radnje koje se odigravaju više puta tako da predstavljaju karakteristične odlike perioda u kome se pojavljuju. Kako vidimo, habitualni aspekt ne dovodi se u vezu samo sa vremenom, na šta se u tipološkoj literaturi povremeno ukazuje

---

³³ Dahl oblast TAM kategorije proširuje tako da njime obuhvata i kategoriju evidencijalnosti.

³⁴ U nekim slučajevima autori ukazuju na ovakvu prirodu kategorije, ali primenjujući drugačiju terminologiju. Na primer, Coates i Leech (1980) govore o *clines* i *gradience*.

(npr. De Haan, 2010). U primeru 8) upotreba glagola WILL ovu aspektualnu kategoriju dovodi u vezu sa dinamičkom modalnošću koja se može preklapati sa značenjima habitualnog aspekta. Na povezanost habitualnosti sa kategorijom modalnosti ukazuje i često dovođenje u vezu ove aspektualne kategorije sa irealisom (npr. De Haan, 2012). Razlog povremenog objedinjenog posmatranja habitualnog aspekta sa modalnim i irealis morfemama De Haan pronalazi u činjenici da se i modalne i habitualne situacije odnose na neaktualizovane događaje tj. događaje koji nemaju određenu referentnu tačku na vremenskoj liniji (2010: 12).

Odnos (irealis) modalnosti i aspektualne kategorije najčešće se ilustruje vezom koja postoji između imperfektivnog aspekta i modalnosti. U mnogo jezika sveta, kako navodi Fleischman, postoji veza između aspektualne kategorije imperfektivnosti i (irealis) modalnosti koja nije slučajna i koja se ogleda i na sinhronijskom i donekle na dijahronijskom planu. (1995: 519). Glagolski oblici obeleženi za imperfektivni aspekt, često obeleženi i za prošlo vreme, izražavaju čitav spektar značenja i funkcija koje se mogu svrstati u modalni pojam irealis. Jedna od upotreba ovog aspekta koja to ilustruje, kako u daljem tekstu objašnjava autirka, jeste upotreba u hipotetičkim kondicionalima (kakav je slučaj u francuskom u španskom jeziku). U E jeziku kao primer poslužiće upotreba ovih oblika u atenuiranim zahtevima kao način izražavanja učtivosti kao u primeru *I was thinking about going for a walk? Are you interested?*. Autorka ovakve zahteve smatra irealisom jer na ovaj način indirektni govorni čin maskira ilokucionu silu asertivnih i moguće ugrožavajućih govornih činova tako što ih uvija u oblik prostih deklarativnih izjava o namerama i željama govornika u prošlosti (isto, 528). Pri tome namere u prošlosti označene su kao nerealizovane što se postiže imperfektivnim aspektom glagola mentalne aktivnosti³⁵. Sledeći kontekst kojim autorka ilustruje vezu imperfektiva i irealisa predstavlja gramatikalizacija glagola kretanja *come* i *go* kao pomoćnih glagola za izražavanje futurskih konstrukcija u E i francuskom jeziku (isto, 525)

---

³⁵ Kako ćemo kasnije videti (2.2.4.) primeri poput ovog mogu se tumačiti i u terminima distance: glagolskim oblikom izražena je socijalna distanca. Govornik izborom odgovarajuće glagolske forme izražava distancu prema sagovorniku jer njome postiže veći nivo formalnosti. Prošlo vreme u ovom primeru ima pragmatičku funkciju da ublaži ilokucionu silu iskaza.

2.2.4. Glagolsko vreme i modalnost

Iz dosadašnjeg izlaganja je jasno da je kategorija modalnosti direktno povezana sa glagolskim sistemom, a to i Palmer već na početku svoje tipološke studije ističe. Autor navodi da modalnost nije semantički povezana samo sa glagolom, već sa čitavom rečenicom, ali da je ipak modalni sistem većine jezika, bilo da je to kategorija načina ili modalnih glagola, formalno povezan sa glagolskim sistemom jezika tj. glagolskim vremenom, aspektom i stanjem (1986: 2). Ova veza prisutna je i na dijahronijskom nivou. Naime, obeleživači modalnosti u mnogim jezicima obično se razvijaju iz punoznačnih glagola. Kada je reč o funkcionalnom planu, kako je navedeno, ista sredstva koriste se i za izražavanje temporalnih i modalnih značenja. Pre svega, modalni glagoli u mnogim jezicima koriste se za izražavanje budućeg vremena kao sastavni deo glagolskih izraza klasifikovanog kao futur što će kasnije biti detaljnije obrađeno. Osim toga prezent, u npr. E jeziku, može se koristiti za izražavanje habitualnog aspekta i za izražavanje budućnosti koje smatramo modalnim kategorijama.

Na semantičkom nivou domeni temporalnosti i modalnosti toliko su isprepletani, da analiza jednog od ovih domena koja teži sveobuhvatnosti neminovno mora uključivati i opis drugog. Kako smo ukazali (2.1.2.2.), u mnogim jezicima razmatranje formalne kategorije glagolskih vremena uključuje i pripisivanju modalnih vrednosti obeleživačima ove kategorije pravljjenjem razlika između temporalnih upotreba glagolskih vremena i netemporalnih/ modalnih upotreba. Kao i u deskriptivnoj tradiciji E jezika (npr. Jespersen, 1924; Huddleston & Pullum, 2005; Biber et al., 1999) i pri opisima S jezika često se opisuju modalne upotrebe glagolskih vremena (npr. Stevanović, 1967a; Klikovac, 2009) ili, pak značenja glagolskih vremena u oba jezika autori opisuju na osnovu pretežno modalnih pojmova (Stevanović, 1967a; Stanojčić Popović, 1994; Yule, 1998). U tradicionalnoj gramatici S jezika predlaže se uzimanje kriterijuma realizovanosti (odnosno nerealizovanosti) radnje kako bi odredile granice između tri sintaksičke kategorije (indikativ, relativ, modus) (npr. Stevanović, 1967b), ili se modalnim značenjima glagolskih vremena od indikativnih razlikuju po tome što govornik upotrebom glagolskog vremena iskazuje svoj stav prema situaciji označenoj

tim glagolskim vremenom (Klikovac, 2013: 14)³⁶. Slične stavove imaju i gramatičari E jezika, te se, na primer, navodi da se glagolska vremena upotrebljavaju modalno za označavanje nerealizovanih radnji, odnosno radnji opisanih u klauzi koje nisu faktualne (Hudleston & Pullum, 2002: 46).

Razmatranje veze glagolskog vremena i modalnosti tipično otpočinje ilustrovanjem ove vezu primerom funkcije prošlog vremena glagola (prvenstveno u E jeziku) (npr. Palmer, 1986: 213). To naizgled može biti čudno, jer se temporalni domen prošlosti odnosi na realizovane situacije u koje govornik (subjekat) može biti potpuno siguran. Međutim, u mnogim jezicima ovo vreme se upotrebljava za izražavanje nerealnosti, odn. modalnih pojmova. Ukazujući na neraskidivo mešanje kategorije glagolskog vremena sa obeleživačima lica i načina u mnogim jezicima, Jespersen preterit³⁷ smatra funkcionalnom kategorijom koja može izraziti različite pojmove ne samo vreme, već i nerealnost (*unreality*) (1924: 180). Ovakvo zapažanje, koje je za to vreme predstavljalo značajan napredak u lingvistici, ilustruju primeri upotrebe ovog oblika u kondicionalnim rečenicama za izražavanje irealnosti, odn. hipotetičnosti, u vezi sadašnjosti:

8) If I *had* time, I would go to the seaside.

Na osnovu primera očigledno je da, uz već pomenuto izražavanja subjektivnog stava, semantika glagolskog vremena mora obuhvatiti još jednu funkciju prepoznatu u lingvističkoj literaturi - izražavanje nerealnosti. Sam odnos realnosti i glagolskog vremena prilično je složen i odnosi se na epistemičnost kao modalnu odliku glagolskog vremena koju ćemo razmotriti u narednom odeljku (2.2.5). Na ovom mestu ćemo ukazati da se ova odlika može posmatrati na dva načina u zavisnosti od toga da li joj se pristupa sa stanovišta logike ili lingvistike. U logičkom pristupu glagolskim vremenima, i njemu srodnom pristupu formalne semantike, epistemičnost se nalazi u fokusu razumevanja glagolskog vremena. Moderna razmatranja glagolskog vremena zapravo su i započeta radovima i logičari i filozofa koji, za razliku od referencijalnog pristupa, glagolsko vreme posmatraju kao rečenični operator koji pomera vreme evaluacije propozicije u neodređeno prošlo ili buduće vreme. Sa stanovišta logike neophodno je

---

³⁶ U rbističkoj literaturi, dakle, pri određivanju modalnih značenja autori primenjuju drugačija određenja modalnosti (na osnovu pojmova subjektivnosti ili realizovanosti) što i jeste razlika na koju nailazimo i pri određenju modalnosti u anglističkoj literaturi (v. 2.2.2.)

³⁷ Autor u gramatici predlaže upotrebu termine *past* za vreme u opštem smislu, a *preterite* i *pluperfect* za glagolska vremena da bi se izbegle dvosmislenosti.

doći do teorije glagolskih vremena zbog načina na koji glagolsko vreme utiče na istinitosne uslove rečenica (Binnick, 1991: 242-3). Na taj način mogu se posmatrati i kao indeksi mogućih svetova.

Kako zaključujemo iz razmatranja koje nudi Palmer pozivajući se na prethodne radove, mogućnost da morfološko prošlo vreme prenosi značenje nerealnosti, odn. da bude upotrebljeno je u svojstvu morfološkog oblika glagolskog načina koji E jezik ne poseduje, može se objasniti pojmom udaljenosti (1986: 210-215). Kako predstavlja deiktičku kategoriju kojom se izražava temporalnosti, glagolsko vreme prvenstveno se dovodi u vezu sa izražavanjem udaljenosti u vremenu, odn. u terminima koje koristi Comrie (1985) temporalne distance, termin koji u bukvalnom značenju označava udaljenost u prostoru. Međutim, osim distance u odnosu na deiktički centar, glagolskim vremenima možemo izraziti i ostale distance, što znači da temporalna distanca kao metaforički obrazac može služiti za izražavanje ostalih distanci u jeziku. Na taj način temporalna distanca se metaforički prenosi na distancu u realnosti što ilustruju sledeći primeri:

9a) I *lived* there last year. (udaljenost u vremenu, temporalna distanca)

9b) I wish I *lived* here. (udaljenost u realnosti, epistemička distanca)

Temporalna distanca upotrebljena je da izrazi epistemičku distancu koja bi predstavljala udaljenost u verovatnoći i u primeru 8). Pomenimo i da upotrebom odgovarajućeg glagolskog vremena možemo izraziti i socijalnu distancu. Na taj način iskazima poput upotrebljenog prošlog vremena u primerima koje je navela Fleischman, kako objašnjava Binnick, govornik izražava učtivost tako što čin na koji referira distancira od situacije govornog čina (1991: 392).

Time dolazimo do još jedne veze ove dve kategorije: obe kategorije predstavljaju deiktičke kategorije koje govornik ima na raspolaganju da izrazi različite vrste distanci u jeziku. Na deiktičku prirodu kategorije modalnosti ukazao je Lyons (1977: 820), a kasnije detaljno izložio Frawley (1992), a kako je ovaj pogled značajan i za razmatranje glagolskog vremena ukratko ćemo ga prikazati. Frawley modalnost posmatra kao kategoriju čiji distinktivni semantički sadržaj predstavlja opozicija stvarnog (*actual*) i nestvarnih svetova, ili u tehničkim terminima *realis/ irealis* (1992: 387) (v. 2.3.3.1.). Kao eksplanatorni okvir za objašnjenje ove opozicije mogu poslužiti pojmovi koji se nalaze u osnovi deikse. Deiktički sistemi sadrže dve osnovne

komponente: deiktičke tačke (kontekstualno smeštenu referentnu tačku i lociranu tačku) i smer i udaljenost odnosa između referentne i locirane tačke. Kako se modalnost odnosi na sud relativne faktualnosti od strane govornika, za šta je potrebna referenta tačka u odnosu na koju bi se sud doneo, modalnost, zaključuje autor, odlikuje deiktička priroda (isto, 387). Frawley modalnost posmatra kao vrstu epistemičke (zasnovane na znanju) deikse i navodi da je modalnost epistemička verzija deikse, sa vrednostima deiktičkih tačaka prepisanim u terminima stanja uverenosti govornika i odnosa između ovih tačaka koje se tumače kao stepeni opredeljenja ili verovatnoće aktualizacije stanja stvari (isto, 388). Autor dalje govori o dva tipa modalnosti: kada se referentni svet poklapa sa izraženim svetom, u pitanju je *actual modality*, ili realis, kada se referentni svet ne podudara sa izraženim svetom, dobijamo *nonactual modality*, ili irealis. Osnovna dihotomija predstavlja skalu tako da faktualni status propozicije zavisi od stepena u kome se dve epistemičke deiktičke tačke razilaze (divergiraju), a ta divergentnost se prevodi u mogućnost, dokaz, obavezu, opredeljenje itd. Tako dolazimo do povezanosti glagolskih vremena sa realis odn. irealis modalnošću koja će kasnije biti detaljnije razmotrena (2.3.3.1.3.), a na ovom mestu ćemo je rezimirati na sledeći način: sadašnja i prošla vremena glagola pripadaju realis modalnosti zato što opisuju realne situacije koje su se odigrale u prošlosti ili se odigravaju u sadašnjosti, dok se buduće situacije, prvenstveno zato što se još uvek nisu dogodile, povezuju sa irealis načinom, odn. irealis modalnošću. Prema tome, indikativ kao glagolski način kojim se ukazuje da govornik situaciju izraženu glagolskom frazom smatra faktualnom ili realnom obuhvata upotrebe prošlih i sadašnjih vremena.

Može se zaključiti da se u današnje vreme malo lingvista ne bi složilo sa činjenicom da su glagolsko vreme i modalnost blisko povezani (Langacker, 2008: 300), a mnogi tu vezu prepoznaju upravo u slučaju budućeg vremena (npr. Quirk et al., 1985: 213) koja je u ovom slučaju i najizrazitija. Kako ta složena veza usmerava analizu u ovom radu, njoj će biti posvećeno posebno poglavlje (2.3.).

2.2.5. Glagolsko vreme kao epistemička kategorija

Povezanost glagolskog vremena i modalnosti daleko prevazilazi (povremenu) modalnu funkciju glagolskih vremena, a može se posmatrati i u širem smislu na osnovu hijerarhijskog odnosa kategorija u jeziku. Šematski prikaz odnosa kategorija modalnosti

i ostalih kategorija kojima govornik kvalifikuje (uključujući glagolska vremena i aspekta) svoj iskaz nudi Nuyts u okviru funkcionalno-kognitivnog pristupa (2006: 18). Autor polazi od uvida tipoloških studija da se odnos među obeleživačima TAM kategorije može urediti u odnosu na njihovu relativnu ekstenziju semantičkog opsega. U daljem tekstu ti odnosi se obrazlažu, a u semantičkim terminima mogu se posmatrati na sledeći način:

10a) I am probably going to Paris tomorrow.

10b) You may go to that soccer game tomorrow.

U primeru 10a) obeleživač vremena *tomorrow* ne odnosi se na epistemički obeleživač *probably*: sud o verovatnoći validan je u trenutku govora, a nije smešten sutra. Vremenski obeleživač, međutim, jeste deo informacije za koju se kaže da je verovatna, tako da je vremenski adverbijal u okviru semantičkog obima evidencijalnog adverbijala, ali ne i obrnuto. U 10b) slušalac od trenutka govora ima dozvolu da ide na utakmicu sutra. Dakle, deontički oblik u svom obimu ima i temporalni, zaključuje autor, ali ne obrnuto. Nuyts smatra da ovakvi semantički odnosi među kategorijama nisu slučajni, već sistematski i prisutni u svakom jeziku. Ovu sistematičnost najznačajnijih kvalifikacionih dimenzija autor prikazuje kao hijerarhiju, uz ogradu da je nezavršena i prilično neformalna.

- > evidentiality
  - > epistemic modality
    - > deontic modality
      - > time
        - > quantificational aspect [frequency]/dynamic modality
        - > qualificational aspect [internal phases]
        - ∨ (parts of the) STATE OF AFFAIRS

Slika 4. Hijerarhijski prikaz kategorija (prema Nuyts, 2006: 19)

Ovakvim prikazom autor ukazuje na činjenicu da modalne kategorije sistemski imaju širi sematički obim od kategorija vremena i tipova aspekta. Takva pozicija direktno se suprotstavlja posmatranju TAM sistema u tipološkim studijama jer ukazuje da ove kategorije ne treba posmatrati na istom nivou, već da se modalnost nalazi na višem nivou apstrakcije od vremena i aspekta, tako da se sa njima na isti nivo mogu staviti samo određene modalne kategorije (npr. dinamička modalnost) (isto, 17). Ponuđeni prikazani odnos kategorija u skladu je sa prihvaćenim određenjem epistemičnosti (v. 2.2.2.) po kome se epistemičnost odnosi na: opredeljenje govornika

prema istinitosti propozicije, sud govornika o verovatnoći realizacije propozicionog sadržaja i stav govornika prema pouzdanosti informacije. Kako obuhvata i pojam izvesnosti, epistemičku modalnost možemo dovesti u vezu sa gramatičkom temporalnom kategorijom, tako da se i deklarativni iskazi koji sadrže morfološki obeleženu predikaciju mogu smatrati članovima epistemičkog sistema. Na to ukazuje Lyons koji navodi iznošenje izjave podrazumeva izražavanje propozicije i istovremeno izražavanje određenog stava prema njoj koji određuje kao epistemičko opredeljenje (1995: 253-254). Mada će o pojmu tvrdnje biti više reči, za sada valja istaći zapažanje autora da tvrdnja, u tehničkom smislu, implicira potpunu nekvalifikovanu epistemičku opredeljenost (isto, 331). U skladu s tim, nemodalizovanim iskazom koji sadrži morfološki obeleženu predikaciju *There was a book on the table* govornik izražava najviši stepen epistemičke opredeljenosti prema propozicionom sadržaju svog iskaza. Nivo opredeljenja prema propoziciji biva umanjen modalizovanjem iskaza dodavanjem modala kao u *There must have been a book on the table*. Mada se modalu MUST u ovom slučaju izražava epistemičku nužnost, nivo opredeljenosti ipak je niži nego u slučaju deklarativnog iskaza. Da se glagolsko vreme može naći u funkciji izražavanja epistemičkog stava potvrđuju i primeri kontrastiranja iskaza sa upotrebljenim modalima koje navodi Langacker. Glagolskim vremenom u primerima *it may rain* i *it might rain*, navodi autor, ne ukazuje se na vreme događaja, već na procenu njegove verovatnoće od strane govornika (2008: 301).

Posmatranje glagolskog vremena kao epistemičke kategorije u skladu sa prikazanom hijerarhijom na Slici 4. nije neuobičajeno. Lyons (1977) u okviru filozofije jezika, polazeći od razlika među temporalnim domenima u pogledu konceptualizacije i strukturalnog predstavljanja (v. 2.2.6.1.), glagolsko vreme posmatra kao jedan od tipova modalnosti, odnosno kao gramatikalizaciju epistemičke modalnosti, a kategoriji modalnosti takođe pripisuje svojstvo deiktičnosti (1977: 819-822). Razmatranje autora bazirano je na stavu da izbor gramatičkog vremena zavisi više od epistemičkog statusa koji govornik želi da prenese iskazom, nego od temporalne lociranosti iskaza. Na taj način autor dolazi do razlike koja se među glagolskim vremenima može napraviti u odnosu na pojmove udaljen/ neudaljen (*remote*) i faktivnost/ nefaktivnost. U tom smislu, prezent predstavlja proizvod neudaljenosti (*now*) i faktivnosti, prošlo vreme je

proizvod udaljenosti i faktivnosti, a futur predstavlja proizvod neudaljenosti i nefaktivnosti (isto, 820).

Na ovoj ideji Jaszczolt (2009) temelji svoj pogled na vreme kao modalnu kategoriju. Prema mišljenju autorke koncept vremena baziran je na logički zavisnom odnosu ovog koncepta i epistemičke modalnosti koji autorka svodi na ono što naziva *modal supervenience*. Ovim terminom autorka označava „zavisnost u pogledu konstitutivnih odlika“³⁸ (2009: 2) ukazujući da vreme ne predstavlja prvobitan koncept koji je sam po sebi prvi postojao, već da je nastao od modalnih koncepata (mogućnosti i verovatnoće), tako da se i glagolsko vreme može razumeti u modalnim terminima. Pri obrazlaganju ovog odnosa i modalne semantike temporalnosti, autorka se često poziva na *epistemic detachment* kojim označava ono što se označava terminom epistemička distanca u ovom radu.

U osnovi koncepta vremena, smatra Jaszczolt, nalazi se koncept modalnosti u obliku epistemičke mogućnosti realizovane kao stepeni prihvatanja propozicije. S obzirom na to da realno vreme ne protiče, navodi autorka, protok vremena pripada unutrašnjoj svesti i vremenu koja se može najbolje opisati kao odvojenost od sigurnosti (*detachment from certainty*), i samim tim kao modalnost (isto, 31). Na taj način i realno i psihološko vreme, koje se konstruiše od osnovnih pojmova mogućnosti i izvesnosti, predstavljaju inherentno modalne koncepte u smislu metafizičke verovatnoće i epistemičke mogućnosti respektivno (isto, 2). Autorka zaključuje da se semantička kategorija temporalnosti može i dijahronijski i sinhronijski svesti na kategoriju modalnosti, a konceptualna kategorija vremena može se prikazati kao konceptualna kategorija modalnog odvajanja (isto, 35).

Razmatranje autorke navodi na zaključak da se izvesnost izražena u modalizovanom iskazima ne može razdvojiti od temporalne distance. Koristeći kategoriju epistemičke modalnosti za predstavljanje vremena Jaszczolt ukazuje da kao što se upotrebom modala MAY, CAN, MIGHT ili COULD izražava određeni stepen odvajanja od stanja stvari koje izražava propozicija, tako i temporalni izrazi izražavaju određeni stepen odvajanja od izvesnosti koja se pripisuje sadašnjosti. Kao što modali MUST i HAVE TO izražavaju visok stepen verovatnoće ili čak izvesnosti od strane govornika, tako i obeleživači sadašnjeg vremena izražavaju visok stepen verovatnoće da

---

³⁸ „dependence in the sense of constitutive characteristics“ (2009: 2).

stanje stvari postoji u realnosti upravo kako je i opisano rečenicom govornika (isto, 38). Na ovaj način autorka izjednačava epistemičku i temporalnu distancu i navodi da govornici predstavljaju prošlost, sadašnjost i budućnost kao stepene epistemičke modalnosti. Odnosno, različitim jezičkim sredstvima koji se tiču ova tri domena odgovaraju različiti stepeni odvajanja od sigurnosti koji se mogu klasifikovati u odnosu na stepen mogućnosti u vremenu. Na ovom mestu se nećemo upuštati u neslaganja ovog pogleda sa pogledom koji nude filozofi i specifičnosti temporalnih domena (autorka, recimo, ističe specifičan ontološki i epistemološki status domena sadašnjosti, domena u kome su situacije izvesne, za razliku od preostala dva), već ćemo samo istaći da je sa stanovišta ovog rada značajno da Jaszczolt ukazuje na FUT kao na najmanje izvestan domen, kao i da se posmatranje vremena kao modalnosti može primeniti na izraze koji referiraju na sva tri temporalna domena, a za nas je posebno značajna primena na sredstva koja referiraju na budućnost.

Posmatranje glagolskih vremena kao epistemičke kategorije nalazimo i u okviru kognitivne lingvistike. U okviru ovog pristupa glagolska vremena, kao i glagolski načini, nazivaju se *grounding predications* zato što povezuju propoziciju sa osnovom (*ground*) kojom se u kognitivnoj gramatici označava govorni događaj, njegovi učesnici (govornik i slušalac), njihova interakcija i neposredne okolnosti (posebno vreme i mesto govora) (Langacker, 2008: 259). Kako navodi Langacker, za svaku situaciju koju opisujemo postoji potreba da ukažemo na njen epistemički status, odn. gde se ona nalazi u odnosu na ono što trenutno znamo i šta pokušavamo da ustanovimo (isto, 297). Glagolsko vreme smešta profilisani odnos iskaza u odnosu na trenutnu koncepciju stvarnosti govornika. Taj odnos, kako rezimiraju Brisard i Patard, smatra se epistemičkim zato što je govornik/ konceptualizator, kada govori o konkretnom stanju stvari, prvenstveno zainteresovan za status znanja koji im treba pripisati: koliko može biti siguran u stanje stvari izraženog klauzom, ili koliko su dostupna sredstva koja taj status mogu da verifikuju (2011: 2). Prema tome, vreme i epistemički sud povezani su na fundamentalnom nivou, što se prenosi na njihove jezičke manifestacije u obliku glagolskog vremena i modalnosti (Langacker, 2008: 300). Modali i glagolska vremena predstavljaju komplementarne kategorije u pogledu raspoređenosti u odnosu na konceptualizaciju realnosti govornika. Odsustvo modala ukazuje da konceptualizator

prihvata profilisani proces kao realan (isto, 302) i u tom slučaju glagolska vremena izražavaju odnose *proximal/ distal* pri čemu udaljenost i bliskost imaju i formalni (lociranje u sadašnjosti i prošlosti) i epistemički karakter.

Na ovom mestu ćemo zaključiti da se semantičke glagolske kategorije koje mogu biti obeležene na glagolskom kompleksu sa svojim vrednostima direktno odnose na tumačenje iskaza u celini. Sve tri kategorije odnose se na kvalifikacije situacija što znači da se njima izražava gledište ili perspektiva govornika, prema situaciji opisanoj iskazom. To znači da jedna situacija može biti potpuno opisana jedino ako razmotrimo sve tri kao pokazatelje različitih stanovišta govornika. Možemo krenuti od interne (temporalne) prirode same situacije ukazujući na njenu svršenost, potpunost, trajnost itd., tada se bavimo glagolskim aspektom. Dalje, tu situaciju povezujemo sa nekom tačkom u vremenu (referentnom tačkom, najčešće deiktičkim centrom) pri čemu ukazujemo na glagolsko vreme situacije. Tu situaciju, zatim, dalje možemo posmatrati u odnosu na naše poimanje realnog sveta, usklađujući je sa znanjima koje posedujemo o svetu, ali i o učesnicima u situaciji, što nas dovodi do kategorije modalnosti. Dalje, sve tri kategorije kao obeleživači konceptualnih kategorija doprinose uspostavljanju veze između situacije koju iskaz opisuje i stvarnosti. Uzimajući navedeno u obzir Jendrashek (2014) koristi termin perspektiva kao termin kojim obuhvata čitavu TAM semantiku jer smatra da, u svetlu sinhronijskih i dijahronijskih dokaza, aspekt, vreme i modalnost treba definisati kao prototipične kategorije u okviru makrokategorije perspektiva situacije (2014: 162).

Kako izražavaju informacije o tome gde je u vremenu smeštena situacija, koja je njena priroda trajanja i njena faktualnost, glagolske kategorije mogu se posmatrati kao kategorije u osnovi povezane sa vremenom, kao što ih posmatra Nordlander (1997) pri čemu svaka ispoljava različit i poseban odnos prema vremenu. Prema mišljenju autora može se reći da je priroda sve tri kategorije dobijena (ili proširena) pripisivanjem odlika na osnovu binarnih distinkcija:

Razlika između pozadine i prvog plana - aspekt

Razlika između realnosti i imaginacije - glagolski način

Razlika između prethođenja ili simultanosti - glagolsko vreme (1997: 5-6).

Pri tome kategorija glagolskog načina situaciju povezuje sa faktualnim vremenom, tj. govornik procenjuje faktualnost događaja na takav način da događaj smešta u vreme tvrdnje (realis način) ili u nekom hipotetičnom vremenu (irealis) način (isto). Na osnovu konceptualizacije i gramatikalizacije ovih razlika, smatra autor, stiče se potpuni uvid u prirodu i konceptualnu osnovu temporalnih entiteta. Ove tri kategorije kao semantičke kategorije koje mogu, a ne moraju biti, morfološki realizovane formiraju svoj sopstveni jezički podsistem, TAM sistem (isto, 107).

2.2.6. Teorijski status futura

Izražavanje FUT u terminima referencijalnih teorija podrazumeva upotrebu gramatičke kategorije budućeg glagolskog vremena, futura, određenog kao vreme govora koje prethodi vremenu događaja (S>E). Prema uobičajenoj definiciji futur se odnosi na glagolsku fleksiju čija je (primarna) funkcija izražavanje ili ukazivanje na vreme u budućnosti, odn. terminologijom prihvaćenoj u teorijskoj literaturi, futur predstavlja „lokalizaciju situacije u vremenu nakon trenutka govora“ (Comrie, 1985: 43). Međutim, ako se osvrnemo na opisanu nekorelaciju između *time* i *tense*, kao i modalnu komponentu sadržanu pri referiranju na budućnost koju ćemo opisati, postavlja se pitanje opravdanosti posmatranja futura kao glagolskog vremena. Polemišući o ovoj temi lingvisti, u osnovi, tragaju za odgovorima na kontraverzna pitanja: da li je u lingvističkoj teoriji kategoriju koja označava vreme nakon sadašnjeg trenutka opravdano nazivati glagolskim vremenom, i da li se futur može razlikovati od modalnosti (Sarkar, 1998). Debata se svodi na centralno pitanje pripisivanja temporalnih ili modalnih vrednosti ovom glagolskom obliku, a u tom pogledu izdvajaju se sledeći dominantni stavovi prema futuru kao jezički specifičnoj, ali i opštoj jezičkoj kategoriji:

- futur se posmatra striktno kao temporalna kategorija, odn. glagolsko vreme (npr. Salkie, 2010a; 2010b; Davidsen-Nielsen, 1985);
- futur se posmatra kao, pre svega, glagolsko vreme ali koje poseduje i sekundarne modalne upotrebe i prizvuke (npr. Comrie, 1985; Dahl, 1985)³⁹, odn. osnovno značenje kategorije, u smislu dominantnog parametra, ipak je „referenca na budućnost“ (npr. Dahl, 1985: 10; Declerck, 2006: 102);

---

³⁹ Kako ćemo videti, ovaj pogled prožima nauku o S jeziku.

- futur se posmatra kao striktno modalna kategorija (npr. Lyons, 1977).

Diskusije o statusu futura u relevantnoj literaturi, kao i navođeni argumenti, prvenstveno se tiču statusa konstrukcije WILL+infinitiv u E jeziku koja privlači pažnju stručnjaka već čitav vek⁴⁰. Kako ćemo kasnije detaljno prikazati, do opšte prihvaćenog stava nije se došlo, a čini se da se ova debata ni ne približava kraju. Štaviše, verovatno je pošteno reći da su savremeni lingvistički sofisticirani i autoritativni opisi glagolskog sistema savremenog E jezika jednako podeljeni povodom pitanja da li je tzv. buduće vreme u osnovi temporalno ili modalno (Lyons, 1995: 319). Diskusija o futuru, kako ukazuju autori koji se bave istraživanjem ove teme (npr. Sarkar, 1998; Kissine, 2008; Salkie, 2010; Murphy, 2012), zasniva se na potkrepljivanju ili osporavanju argumenata koji se odnose na konceptualnu prirodu domena futuralnosti, kao i formalnih i funkcionalnih odlika izraza koji referiraju na buduće vreme. Kako se razmatranju FUT ne može pristupiti, a da se ne navedu barem neki argumenti tako se autori osvrću na različite krietrijume. U daljem tekstu ćemo probati da ih objedinjene razmotrimo.

2.2.6.1. Konceptualni argument

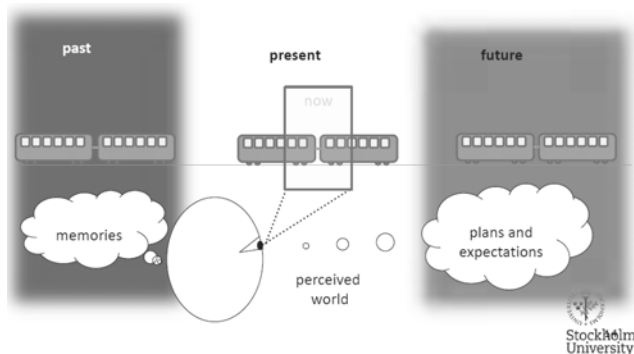
Slika 1. bazirana na prikazu vremena kao jednodimenzionalne nepovratne linije može ostaviti utisak da prošlost i budućnost predstavljaju jednake temporalne domene međusobno simetrične u odnosu na deiktički centar. Mada i sadašnjost, i prošlost, i budućnost podvodimo pod zajednički naziv vreme, njihove se prirode suštinski razlikuju. Kognitivni stav ljudi i komplikovani ontološki status budućih događaja osnov su razlika na kojima se zasniva ta kategorijalna asimetrija koja upravo uzrokuje različita tumačenja, pa i kategorisanja, njihovih jezičkih izraza. Ta nas asimetrija i navodi da se opredelimo za termin futuralnost (u daljem tekstu FUT). Za razliku od termina budućnost, koji može implicirati buduće glagolsko vreme kao ekvivalentno prošlom ili sadašnjem glagolskom vremenu, u radu upotrebljavamo ovaj termin kao širi i adekvatniji. Time želimo istaći zapažanje da FUT ne predstavlja referiranje na budućnosti na isti način na koji predstavlja referiranje na prošlost, ni u pogledu upotrebe termina u referentnim gramatikama ni u pogledu stvarnih pojavljivanja gramema futura u jezicima (Bybee et al., 1991: 19). Njime, dakle, istovremeno ističemo i kompleksnost ovog domena nakon sadašnjeg trenutka sa svim svojim inherentnim svojstvima

---

⁴⁰ Najstariji rad koji se bavi ovom temom, a koji nam je dostupan datira od tada (Curme, 1913)

uključujući i to da prevazilazi domen temporalnosti. Smatramo da se FUT kao kategorija ne može u potpunosti odrediti samo na semantičkom nivou, te je posmatramo kao pojmovnu kategoriju na način na koji taj atribut Palmer (1986) pripisuje kategoriji modalnosti⁴¹. Osim toga, u radu ne zanemarujemo ni posmatranje FUT kao kognitivne i konceptualne kategorije (kako je posmatra npr. Schneider, 2006) jer kognicija umnogome određuje semantičke karakteristike različitih sredstava za izražavanje događaja nakon trenutka govora.

Kako bismo razmotrili specifičnosti domena FUT, kao i komplikovan kognitivni i ontološki status koji predstavlja osnovu epistemološke razlike između FUT na jednoj i prošlosti i sadašnjosti na drugoj strani na koju se neizbežno ukazuje pri razmatranjima izražavanja budućnosti (npr. Lid, 2010), krenućemo od načina konceptualizacije vremena prikazanog na Slici 5.

Slika 5. *The now window* (prema Dahl, 2014)

U skladu sa kognitivnim načinom posmatranja prolaznost vremena predstavlja određenu istoriju realizovanih događaja (odnosno tok događaja), a svakome od nas ta istorija je delimično poznata. Kako Slika 5. ilustruje, a što navodi i Langacker, sadašnjost predstavlja temporalni domen kome možemo direktno pristupiti (2011: 66). Situacije u sadašnjosti pripadaju svetu koji možemo direktno opažati, te su nam poznate putem neposrednog iskustva. Prošlom vremenu ne možemo direktno pristupiti, međutim, indirektnim putem prošle situacije i događaji dostupni su nam putem sećanja. Budućim situacijama koje se još uvek nisu odigrale, međutim, nije moguće pristupiti, osim putem očekivanja. Odnosno, „buduće stanje stvari ne može da se spozna ili zapamti, iako može biti predmet naših nadanja, planova, pretpostavki i predviđanja“

⁴¹ Autor definisanja zasnovana na semantici, pragmatici ili diskursu smatra eksternim u odnosu na lingvistički sistem i odlike modalnosti naziva pojmovnim, te i samu modalnost posmatra kao pojmovnu kategoriju.

(Dahl, 2006: 704). Buduće situacije koje postoje samo u obliku imaginacije možemo samo zamišljati, planirati, kako slika prikazuje, odn. očekivati sa manje ili više sigurni da će se realizovati.

To dovodi do fundamentalne razlike FUT od ostalih temporalnih domena u pogledu epistemičnosti koja se može objasniti u kognitivnim terminima. Pomenuti način konceptualizacije vremena koji se bazira na realnosti koju definiše istorija dešavanja na koji ukazuje Langacker (2008: 312), a zatim i većina autora u okviru ovog pristupa, direktno upućuje na razlike između temporalnih domena. Kako događaji u sadašnjosti predstavljaju deo neposredne realnosti o kojoj posedujemo saznanja, njih konceptualizator, tj. govornik može opisati čvrstim činjenicama. Događaji u prošlosti, kao deo utvrđenu istoriju događaja, takođe, su konceptualizatoru u nekom trenutku bili neposredno i direktno dostupne. I o njima, dakle, govornik poseduje znanja, te ih može opisati činjenicama. S druge strane, buduće situacije ne mogu biti poznate. Buduće vreme još uvek nije nastupilo, budući događaji ne čine (ili ne još uvek) sastavni deo realnosti koje utvrđuje njihova temporalna realizacija. Kognitivni postulat da o situacijama u budućnosti ne možemo da imamo saznanje kao o prošlim, ili sadašnjim situacijama potkrepljuju nalazi razmatranja koja se odnose na FUT u okviru ostalih disciplina.

Filozofi i logičari prvi su skrenuli pažnju na razlike između prošlosti i budućnosti u pogledu njihovog i epistemičkog i ontološkog karaktera. Ni među filozofima nema, međutim, potpunog slaganja. Jedna struja budućnost i prošlost smatra sličnim, fiksnim i nepromenljivim domenima i ona se određuje kao determinizam. Međutim, o realnosti budućih događaja govoriti ne možemo. Njima se status realnosti ne može pripisati jer o njihovom postojanju nema nikakvog traga, što dovodi i do problematičnog pitanja kako posmatrati buduću činjenicu (*future fact*). Na osnovu odgovora na to pitanje razvijaju se ideje indeterminizma. Ovaj pravac polazi od toga da postoje značajne razlike između utvrđene, određene (*determined, settled*⁴²) prošlosti i sadašnjosti na jednoj strani, i budućnosti na drugoj. Za razliku od pristupa determinizma, indeterministi budućnost posmatraju kao otvoren domen. Centralni stav predstavlja to da se budućnost razlikuje od prošlosti po tome što su činjenice u vezi sa

---

⁴² Termin *settled, settledness* upotrebljavaju se u propozicionoj logici i maju veze sa terminom nužnost. Sve istorijske alternative, stanja verovanja i modalne osnove imaju operatore nužnosti, a upravo nužnost u odnosu na istorijske alterantive naziva se *settledness* (Kaufmann, 2005: 239)

prošlošću i sadašnjošću utvrđene, ali buduće činjenice nisu. Njih ne znamo, niti bismo mogli da saznamo, dok na drugoj strani prošle činjenice, iako nam nisu poznate, mogu biti verifikovane. Glavni doprinos indeterminista, koji u velikoj meri utiče na lingvističke studije, jeste pojam razgranatog vremena (*branching times*) formulisan u okviru teorije mogućih svetova (2.3.2.) koji se bazira na opisanoj osnovnoj asimetriji između prošlosti i budućnosti: dok su sadašnji i prošli događaji određeni pošto su se već odigrali, budući događaji još uvek nisu, te nisu izvesni. Budućnost je otvorena, ne znamo šta će se dogoditi, već možemo samo pretpostavljati sa različitim stupnjevima sigurnosti. Upravo tu nesigurnost i neizvesnost u vezi sa budućnošću ovaj model prikazan na Slici 7 precizno prikazuje.

Jedan od sistematičnijih i obuhvatnijih prikaza dva navedena načina posmatranja budućih događaja od strane logičara, prvenstveno u odnosu na prisutne razlike u pogledu izražene modalnosti, daje McArthur (1974). Autor polazi od toga da se deterministički svet može predstaviti kao linerana serija stanja. U takvom pregledu iskazi koji sadrže futur (faktualni iskazi) *Fp* (*There will be a sea fight tomorrow*) tumače se kao: *Fp* je istinito ako i samo ako je *p* istinito u nekom kasnijem trenutku. Isto tumačenje, smatra autor, primenljivo je i na iskaze koji izražavaju buduću (epistemičku) mogućnost i nužnost, odnosno na iskaze sa modalima koji se takođe odnose na budućnost (*There must be a sea fight tomorrow. There may be a sea fight tomorrow.*). Usled ograničenja koje buduće alternative imaju u bilo kom trenutku, šta god je moguće da jeste slučaj (sve što će se moguće dogoditi) zapravo i jeste slučaj, kao i sve što zapravo jeste slučaj, nužno će se dogoditi (1974: 284). Na taj način sa stanovišta determinizma, iskazi o budućnosti u pogledu modalnosti istovetni su iskazima koji sadrže modal.

Na drugoj strani, osnovno načelo indeterminizma je da u pogledu budućnosti postoji nekoliko alternativa, ali da se unapred ne može odrediti, niti izdvojiti, alternativa koja će se aktuelizovati (tj. moguće stanje stvari koje postaje stvarno stanje stvari u tom trenutku) (isto, 284). Međutim, jedno aktualizovano stanje u vremenu t_1 ne može uzročno odrediti stanje koje će mu uslediti u vremenu t_2 , ali ipak jedna od njegovih aletrnativnih budućnosti u t_2 u vremenu t_1 ontološki prethodi ostalima po tome što će biti stvarno stanje u t_1 . Na taj način, neko sveznajuće biće bi to stanje moglo odabrati unapred premda nije određeno da će biti stvarno stanje u vremenu t_2 . U ovakvom

pristupu, međutim, vreme se ne posmatra kao razgranata, već linearna struktura jer negira postojanje i ostalih stanja kao realnih alterantiva. S obzirom na to da realne buduće alternative zapravo postoje, budućnost nije moguće potpuno odrediti. Stoga autor iskaze koje sadrže i futur i modalne oblike šematski predstavlja na isti način modelom razgranatog vremena (v.2.3.2.). Autor zaključuje da u ovakom modelu nije moguće predstaviti faktualnu budućnost jer se predstavljanje u tom slučaju svodi na predstavljanje nužnosti ili mogućnosti (isto, 287). Razlog tome nalazi se u činjenici da nije moguće unapred izdvojiti buduće stanje stvari koje će se obistiniti. Kada bi to bilo moguće Fp bi prosto označavalo da je p je slučaj u nekom budućem svetu koji će u to vreme postati stvarno stanje (isto: 287). Krajnji zaključak autora je da ne postoji faktualni futur koji se semantički može identifikovati niti u determinističkom, niti u indetrminističkom kontekstu. U oba slučaja ovaj oblik mora se posmatrati u okviru neke modalne forme, a sve izjave o budućnosti treba posmatrati kao otvoreno ili prikriveno modalne.

U okviru logike i formalne semantike razmatra se još jedno sporno pitanje u vezi sa izražavanjem budućnosti. Kako je jedan od osnovnih zadataka ovih disciplina koje se bave ispitivanjem propozicija, pripisivanje istinitosne vrednosti, još od Aristotela razmatra se pitanje kako pripisati istinitosnu vrednosti rečenicama u vezi sa budućnošću. Naime, sa stanovišta logike i formalne semantike, semantika izraza se proučava na osnovu određivanja istinitosne vrednosti, a propozicije predstavljaju osnovne nosioce vrednosti istinitosti (*truth*) i neistinitosti (*false*), te se svaka deklarativna rečenica u pogledu istinitosne vrednosti može odrediti kao istinita (kada rečenica izriče ono što jeste slučaj) i neistinita (kada je ono što se rečenicom iskazuje nije slučaj) (Chapman & Routledge, 2009). Prema tome, rečenica *I was in London last week* može biti ili istinita, ili netačna, odn. istinitosna vrednost može biti *truth* or *false*. (Saed, 2003: 89). Upitnim rečenicama i imperativnim iskazima ta se vrednost ne može pripisati, ali se ne može pripisati ni deklarativnim rečenicama koje referiraju na buduće vreme što se u filozofskoj literaturi često ističe (npr. Thakkar, 2006; Chapman & Routledge, 2009). Ako se prethodno navedena izjava odnosi na budućnost, tada može glasiti:

11) *I'll be in London next week,*

i u vreme kada je propozicija iskazana, ona ne može biti niti istinita niti netačna.

Na sporno pitanje da li se izjavama o FUT može pripisati istinitosna vrednost na način na

koji može izjavama o prošlosti osvrće se i Lyons i navodi da izjave u vezi sa prošlošću mogu biti ili istinite ili neistinite u vreme iskaza, dok izjave u vezi sa budućnošću u vreme iskaza ne mogu biti okarakterisane ni kao istinite, ni kao netačne, već kao neodređene u pogledu istinitosne vrednosti (1977: 820). U skladu s tim, verifikacija iskaza o budućnosti mora biti odložena do određenog trenutka u budućnosti. Kada to ne bi to bio slučaj, morali bismo zaključiti da je budućnost predodređena.

Kako iskazi o budućnosti još uvek ne poseduju apsolutnu istinitosnu vrednost, logičari pokušavaju i da odgovore na pitanje kako onda posmatrati kontigentne (nužno istinite) propozicije (*future contingents*) u vezi sa ovim domenom. Jedan od predloga, koji nudi MacFarlane (2003), jeste da se istinitosna vrednost ovih rečenica posmatra kao relativna, odn. relativna u odnosu na neku tačku procene. Navedeni autor predlaže uvođenje parametra konteksta procene i navodi da iskaz treba proceniti ne samo u odnosu na kontekst iskaza, već i u odnosu na kontekst procene (2003: 330). U slučaju iskaza u vezi sa budućnošću ova dva konteksta se ne poklapaju. Na taj način rečenica:

12) Završiću rad do novembra.

može se odrediti kao istinita ili neistinita u odnosu na oba konteksta: vreme govora (današnji dan) i vreme procene (period od novembra).

Uvidi logičara u prirodu domena budućnosti inspirisali su lingvistička istraživanja u kojima istraživači od sedamdesetih godina posvećuju značajnu pažnju izrazima za FUT, uglavnom pokušavajući da nađu argumente da li futuralnost treba posmatrati kao (prvenstveno) temporalnu, ili kao modalnu kategoriju. Način posmatranja budućnosti kao otvorene, nije povezan samo sa logikom već neosporno prožima našu egzistenciju. Mnoge svakodnevne postupke i razmišljanja svesno ili nesvesno baziramo na toj ideji. Budućnost percipiramo kao temporalni domen, uvek otvoren, u kome postoje brojne mogućnosti. Takva percepcija usmerava naše odluke, inicira emotivne i mentalne reakcije: nadanja, želje, ali i strepnje. U osnovi se nalazi gledište da ništa nije sigurno u vezi budućnosti, gotovo nijedan događaj nije izvestan. Ovaj intuitivni pogled na budućnost u lingvistici se reflektuje u modalnom semantičkom sadržaju iskaza u vezi sa ovim domenom. Osim u pogledu istinitosne vrednosti, iskazi u vezi sa FUT razlikuju se od iskaza o prošlosti i sadašnjosti i u pogledu (epistemičke) neizvesnosti (*uncertainty*). Ontološki, budući događaji se još uvek nisu odigrali, a

epistemološki, govornik ne može zasigurno znati da će se anticipirani događaj odigrati (De Haan, 2010: 24). Iz tog razloga u lingvističkim studijama često se ističu neizvesnost i neodređenost u pogledu ovog domena.

Još je Jespersen ukazao da je saznanje o budućnosti obojeno neodređenošću i da je tačno da ništa ne možemo tvrditi u pogledu budućnosti, već samo možemo iznositi pretpostavke i nagađanja (1924: 265). Ultan (1978) u radu koji sadrži i semantičku analizu netemporalnih upotreba futura u 50 jezika ističe neizvesnot kao inherentno svojstvo budućnosti i u opise semantičkih odlika futura uključuje i modalna značenja koja iz tog svojstva proističu. Navedeni autor zaključuje da se buduća vremena upotrebljavaju da obeleže tri kategorije: imperativ, obavezu i nužnost, zatim kategoriju na skali izvesnosti ili verovatnoće (1978: 103). Chung i Timberlake smatraju da su situacije u budućnosti inherentno neizvesne u pogledu aktualizacije, tako da je svaki budući događaj potencijalan, a ne stvaran, pri čemu postoji više stepena mogućnosti u zavisnosti od stepena uverenosti govornika (1985: 243). Na taj način budući događaj može se proceniti kao relativno izvestan, samo moguć, zamisliv i sl., a autori te različite moguće događaje opisuju treminom potencijalan (isto). O neodređenosti FUT govore i kognitivni lingvisti, npr. Langacker ukazuje da je u svakom datom trenutku deo realnosti koji nazivamo prošlošću već određen (*defined*), sadašnjost se još uvek određuje, a budućnost se tek treba odrediti (2008: 297). Osim toga, za razliku od događaja u prošlosti, budući događaji koji su neizvesni i neodređeni neraskidivo su povezani sa našom voljom da utičemo na njihov ishod na željeni način (Schneider, 2006: 3). Dok je prošlost nepromenljiva, izvan kontrole naših sadašnjih aktivnosti, „budućnost je, međutim, nužno više spekulativna, po tome što bi bilo koje predviđanje koje iznosimo o budućnosti moglo biti izmenjeno događajima u međuvremenu, uključujući i naše svesno uplitanje“ (Comrie, 1985:43)⁴³. Iz toga proizilazi da se buduće i prošlo vreme razlikuju i u pogledu odnosa prema sadašnjosti: prošlost ni u kom smislu ne zavisi od toga kakva je sadašnjost, dok budućnost može biti određena sadašnjim događajima.

Pošto promišljanje, a naravno i govorenje, o budućnosti više zavisi od samog govornika i od njegovog saznanja i percepcije sveta, teško da možemo da zamislimo neku buduću situaciju, bez dodavanja dodatnog semantičkog sadržaja koji nagoveštava

---

⁴³ „The future, however, is necessarily more speculative, in that any predication we make about the future might be changed by intervening events, including our own conscious intervention“ (Comrie, 1985: 43).

naš odnos prema ili mišljenje o imaginarnoj situaciji (Schneider, 2006: 3). U jeziku to dovodi do subjektivne modalizacije iskaza o budućnosti, jer se stepen uverenosti govornika u realizaciju propozicionog sadržaja nalazi u osnovi epistemičke modalnosti, kao i do postojanja više oblika za izražavanje futuralnosti za kojima govornici posežu kako bi izrazili svoje (subjektivne) stavove o budućim događajima i različite stepene uverenosti. Stoga, zapažanje Lyonsa da je veza između (subjektivne epistemičke) modalnosti i izražavanja budućnosti (*reference to the future*) možda dovoljno očigledna, bez obzira na argumente zasnovane na gramatičkoj strukturi ma kog određenog jezika (1977: 816) smatramo potpunim osnovanim.

Osim na nezvesnosti, modalni karakter iskaza koji refereriraju na FUT bazira se i na prediktivnoj komponenti koja predstavlja posledicu nepostojanja znanja u vezi budućnosti. Izrazi u vezi sa FUT neminovno sadrže elemenat predviđanja kao značenjsku komponentu. Lyons zaključuje da je buduće vreme glagola delimično temporalno, a delom modalno po tome što je taj elemenat uvek uključen (isto, 677), a na slične tvrdnje nailazimo i u tipološkim studijama. Dahl navodi da kada govorimo o budućnosti, ili govorimo o nečijim namerama, planovima ili obavezama, ili iznosimo predviđanja ili zaključke na osnovu sadašnjeg stanja sveta. Kao posledica toga „rečenica koja se odnosi na budućnost će se gotovo uvek razlikovati u pogledu modalnosti od rečenice koja nema referencu na budućnost“⁴⁴ (Dahl, 1985: 103). I Bybee i saradnici primećuju da je „futura manje temporalna kategorija, a više kategorija nalik modalnosti orijentacije ka agensu i epistemičkoj modalnosti, sa značajnim temporalnim implikaturama“⁴⁵ (1994: 280). Palmer konstatuje da „budućnost nije u potpunosti poznata i da ne predstavlja ništa više nego razumnju pretpostavku da će budući događaj uslediti“⁴⁶ (2001: 105). Ovaj pogled usvajaju i gramatičari. Leech ukazuje na nesigurnost u vezi budućih događaja i ističe da i čak i predskazanja u koja smo uvereni moraju izražavati neku vrstu stava govornika i na taj način biti prožeta modalnošću (1987: 57).

---

⁴⁴ „a sentence that refers to the future will almost always differ modally from a sentence with non-future time reference“ (Dahl, 1985: 103).

⁴⁵ „future is less a temporal category and more a category resembling agent-oriented and epistemic modality, with important temporal implications“ (Bybee et al., 1994: 28).

⁴⁶ „the future is not fully known and it is always no more than a reasonable assumption that a future event will ensue“ (Palmer, 2001: 105).

Smatramo da upravo ovaj argument, koji neosporno svedoči o dualnoj semantici sredstava za izražavanje FUT, u lingvističkoj teoriji nameće pitanje opravdanosti postojanja futura. S obzirom na to da sredstva za izražavanje FUT neosporno sadrže i temporalne i modalne elemente, odnosno da buduće događaje možemo izraziti i temporalno i modalno, često se postavlja pitanje da li je futur najbolje posmatrati kao temporalnu ili kao modalnu kategoriju⁴⁷ (Ultan, 1978: 105). Kako se na osnovu sažetog prikaza stavova relevantnih autora može zaključiti (v. 2.2.6.), ovaj argument ne smatraju svi validnim za dovođenje statusa futura u pitanje. Naime, konceptualni argument odnosi se na inherentna svojstva realnog sveta (temporalnost kao jedno od njih), te se može smatrati činjenicom o svetu. To ne znači da predstavlja i činjenicu o jeziku, što dovodi do toga da se posmatra kao konceptualni neargument (npr. Salkie, 2010a). Osim toga, status futura potvrđuje se i određivanjem temporalnog kao dominantnog značenja (nasuprot modalnom). Na osnovu razlikovanja prototipičnih i sekundarnih upotreba Dahl određuje da li se konstrukciji koja je u pitanju pripisuje modalna ili temporalna vrednost i navodi da je izražavanje budućnosti konstantniji element Futura od modalnih odlika ove kategorije, i zaključuje da tradicionalni pogled na futur kao glagolsko vreme, prema tome, može na taj način biti odbranjen (1985: 106-107). Stav da futur ima prvenstvenu funkciju da izrazi buduću temporalnu lokaciju situacije na koju se odnosi, stoga ta njegova osnovna namena opravdava status glagolskog vremena prihvataju i neki gramatičari E jezika (npr. Declerck, 2006: 102) i predstavlja dominantan stav gramatičara srbista. Takav futur, često označen kao pravi, čist futur (*pure future*) smatra se izjavom o činjenici (*statement of plain fact*) (isto), odnosno apsolutnim futurom (Klikovac, 2009). Ovaj pogled će detaljno biti razmotren u vezi sa futurom u oba ispitivana jezika.

2.2.6.2. Morfološki kriterijum

Svrstavanje futura u sistem glagolskih vremena u jeziku blisko je povazno sa spornim pitanjem broja glagolskih vremena u jeziku kojim su se bavili još stari Grci na koje ukazuje Binnick (1991: ix). Broj gramatički obeleženih temporalnih odnosa predstavlja jezički specifičnu odliku. Videli smo da većina tradicionalnih određenja

---

⁴⁷ Modalni karakter izraza za izražavanje budućnosti poslednjih godina ispitivan je u više jezika, pomenućemo samo neke: u francuskom (Celle, 2005); engleskom (Copley, 2002); paragvajskom gvarani jeziku (Tonhauser, 2009).

polazi od pretpostavke da svi jezici poseduju tripartitivne sisteme glagolskih vremena zasnovane na gramatikalizaciji tri temporalna domena na šta se sve češće ukazuje kao na preveliko pojednostavljivanje i monistički pogled na jezik (npr. Kocaman, 1993: 133). Krenemo li od morfosintaksičkog nivoa, podela na tri glagolska vremena ne čini se opravdanom prvenstveno zbog posmatranja futura kao člana sistema jer u morfološkom smislu tvrdnja da jezik poseduje futur znači da taj jezik poseduje morfološki obeleženi glagolski oblik koji se odnosi na budućnost. Štaviše, međujezički posmatrano tripartitivni glagolski sistemi nisu veoma uobičajeni (kako navode npr. Chung & Timberlake, 1985: 204), te u literaturi preovlađuje stav da jezici poseduju binarne sisteme glagolskih vremena pri čemu se najčešće pravi razlika između prošlosti i neprošlosti, i eventualno budućnosti i nebudućnosti (ako je ovu razliku ispravno posmatrati kao razliku u glagolskom vremenu, a ne u načinu) (Lyons, 1995: 314). U najvećem broju binarnih sistema domen neprošlosti obuhvata sadašnjost i budućnost, i obuhvata svaki koji oblik koji nije morfološki obeležen za prošlost.

Ovaj stav teorijske lingvistike često prihvataju i deskriptivni gramatičari E jezika koji morfološki kriterijum uzimaju kao osnovni te se zalažu za binarni sistem glagolskih vremena (npr. Quirk et al., 1985; Đorđević, 1996; Huddleston & Pullum, 2002, 2005). Autori savremenih deskriptivnih gramatika govore o prezentu i preteritu, a ostale glagolske oblike smatraju samo konstrukcijama koje mogu da izražavaju semantičku kategoriju određenog glagolskog vremena. Quirk i sar. tvrde da je semantičko trojstvo prošlost, sadašnjost, budućnost, nejednako podeljeno na prošle i neprošle kategorije za potrebe glagolskog vremena (1985: 177). Futur ne klasifikuju kao formalnu kategoriju, ali navode da određene gramatičke konstrukcije mogu da izražavaju semantičku kategoriju budućeg vremena (isto, 176). Saglasno idejama ovih gramatičara, stav prema futuru iznosi i Đorđevićeva (1996) i navodi da „buduće vreme, morfološki gledano, ne postoji u engleskom jeziku, iako se semantički o pojmu budućnosti može govoriti“ (1996: 330). Istu poziciju u gramatikama zauzimaju i Huddleston i Pullum i kategorički tvrde da, za razliku od nekih jezika koji poseduju tripartitivni sistem glagolskih vremena⁴⁸, engleski jezik „ne poseduje buduće vreme glagola“ (2005: 56). Da ovakav pogleda gramatičara ima odjeka u nastavi jezika vidimo

---

⁴⁸ Kao primer takvog jezika Chung i Timberlake navode litvanski jezik (1985: 204).

iz rada pedagoške orijentacije u kome autor (Dragga, 1986) izričito posmatra futur u E jeziku kao mit.

Pitanje sistema glagolskih vremena i broja njegovih članova zapravo zavisi od samog definisanja glagolskog vremena. Ako se opredelimo da glagolsko vreme odredimo kao gramatičku kategoriju, tipično označenu glagolskom fleksijom, koja se deiktički odnosi na vreme događaja, tada je očigledno da postoje samo dva glagolska vremena u E jeziku, sadašnje i prošlo vreme, zato što samo ona poseduju razliku koja se izražava morfološki (npr. Huddleston & Pullum, 2002; 2005) (npr. *I go home* vs. *I went home*, ili *I bake a cake* vs. *I baked a cake*), dok se FUT izražava ostalim sredstvima⁴⁹. Međutim, takvo flektivno ograničenje čini se da važi prvenstveno za apsolutno vreme (Comrie, 1985: 36), ili primarno glagolsko vreme (Huddleston & Pullum, 2002: 125) koje je direktno deiktičko vreme. Kada govorimo o relativnim vremenima, često se primenjuje šire gramatičko određenje glagolskog vremena prema kome se perifrastični glagolski oblik takođe smatra glagolskim vremenom, što je u skladu sa zaključkom studija u okviru jezičke tipologije da jezici nemaju iste načine izražavanja određene gramatičke kategorije. Prema tome, futur u E jeziku predstavlja prefrastički glagolski oblik obrazovan uz pomoć glagola WILL (i SHALL). Koliko se oblik sagrađen na ovaj način može smatrati gramatikalizovanim izražavanjem vremena se ispostavlja kao sporno pitanje ukoliko se osvrnemo na zapažanje koje iznosi Lyons da pomoćni glagoli nemaju isti nivo gramatikalizacije kao flektivni afiksi i da su stoga polugramatički, a poluleksička sredstva (1995: 313).

Prethodno navođene tipološke studije precizno dokumentuju načine obeležavanja futura u jezicima sveta. Istraživanje koje je sproveo Dahl (1985) pokazuje da je u više od 50% rečenica koje se odnose na budućnost glagol morfološki obeležen, na osnovu čega autor zaključuje da futur predstavlja jednu od tri najčešće morfološki obeležene kategorije (1985: 105). Nalaze potvrđuje i naredna tipološka studija u kojoj se ukazuje da futur kao jedna od 6 najčešće obeleženih, odn. najrasprostranjenijih obeležavanja kategorija glagolskog vremena i aspekta, predstavlja jedinstvenu kategoriju jer je prilično ravnomerno podeljena između ograničenih i perifrastičnih izraza (Bybee & Dahl, 1989: 90). Međutim, rezultati ipak pokazuju da se u jezicima sveta buduće glagolsko vreme manje dosledno obeležava od izražavanja prošlog

---

⁴⁹ U tom smislu engleski jezik je poput ostalih germanskih jezika, ali se razlikuje od, recimo, francuskog i španskog.

vremena (Dahl, 1985: 109). U skladu sa ovim nalazima, neki lingvisti morfološki argument smatraju formalnim neargumentom, zato što se ne može reći da perifrastične konstrukcije nisu nimalo gramatikalizovane (npr. Salkie, 2010a).

Možemo zaključiti da je u skladu sa tradicionalnim pristupom gramatici po kome se glagolskim vremenima smatraju flektivne kategorije, futur isključen iz sistema glagolskih vremena u mnogim jezicima. Pomenućemo da se u savremenoj lingvistici primećuje tendencija razdvajanja semantičkog sadržaja vremena događanja radnje od morfološkog razmatranja glagola. Stoga, ako pitanje određenja glagolskog vremena ne svedemo na morfološku/ formalnu paradigmu, već glagolsko vreme odredimo na semantičkom nivou povezujući ga sa određenim konceptualnim pojmom, možemo reći da npr. U E jeziku postoji *future time form*, ali *ne i future tense*⁵⁰.

2.2.6.3. Dijahronijski argument

Pri opisivanju i ispitivanju jedne jezičke kategorije potrebno je u određenoj meri ukazati i na nastanak i razvoj ispitivane kategorije. Upravo zato ne čudi što pri pokušaju rešavanja složenog pitanja statusa futura, kao i pri opisivanju značenja sredstava za izražavanje FUT, stručnjaci često posežu za dokazima dobijenim u brojnim dijahronijskim studijama koje su za cilj imale opisivanje gramatikalizacije oblika i (semantičkog) razvoja koji se uporedo odigrava. Traugott pod gramatikalizacijom podrazumeva promenu kojom lekseme ili leksički izrazi u određenim jezičkim kontekstima imaju gramatičke funkcije, a zatim nakon što postanu gramatikalizovani oblici razvijaju nove gramatičke funkcije (Traugott, 2010: 36). Heine i Kuteva na sličan način gramatikalizacijom označavaju proces koji se tiče evolucije, odn. pravilnosti u razvoju jezičkih oblika i struktura na osnovu zapažanja među jezicima, od leksičkog do gramatičkog oblika i od gramatičkih do još više gramatičkih oblika (2002: 377-378) U gramatičkim sistemima indoevropskih jezika futurski oblici su se kasno razvili na šta ukazuje, kako primećuje Grković-Mejdžor, značenjska prozirnost gramatikalizovanih elemenata (2012: 85). Dokazi dobijeni istraživanjima koja su se fokusirala na oblast modalnosti (npr. Van der Auwera & Plungian, 1998), ili na razvoj sredstava za izražavanje FUT (Bybee & Paglucia, 1985, Bybee et al. 1991), ili razvoj sistema

---

⁵⁰ Kako ćemo videti, ovaj pogled zastupa Okamura (1996).

glagolskog vremena i aspekta (Dahl, 1985; Bybee et al., 1994) dobro dokumentuju i na primerima brojnih jezika i potvrđuju tvrdnju o povezanosti modalnosti i FUT.

U osnovi, relevantna istraživanja dokazuju da se u jezicima sveta sredstva za izražavanje budućnosti mogu razviti iz brojnih izvora, najčešće iz leksičkih ili modalnih elemenata koji nemaju temporalno značenje. To potvrđuju i radovi teorijske lingvistike. Još je Jespersen među osnovne izvore sredstva za izražavanje budućeg vremena ubrojio: prezent koji se koristi za budućnost, volitivne glagole, nameru i mišljenje, obavezu, glagole kretanja, sredstva za izražavanje mogućnosti, kao i još mogućih sredstava (1924: 261-262). Sa stanovišta teme ovog rada navedena lista čini se značajnom jer ukazuje na semantičke odlike domena FUT. S druge strane, premda nije urađena u skladu sa jasno definisanim semantičkim i sintaksičkim kriterijumima, te obuhvata i sredstva koja se upotrebljavaju da ukažu na ovaj domen, kao i modalne glagole i konceptualne pojmove, može predstavljati dobro polazište za ispitivanje razvoja sredstava jer ukazuje na leksičke izvore i modalne oblike iz kojih su futuri proistekli. Kasnije i Ultan (1978) potvrđuje da su se u jezicima sveta morfeme za izražavanje budućnosti veoma često razvile iz modalnih (neepistemičkih) oblika.

Najsicrnija razmatranja, svakako, nalazimo u publikacijama lingvistkinje Bybee (rađenim samostalno ili sa saradnicima) u kojima se razvoj futura detaljnije ispituju. U ovim radovima futur, tj. gramema futura, označava morfemu koja ima „budućnost“ kao jednu od upotreba (Bybee et al., 1991: 18). Bybee i Dahl navode da se izrazi koji sadrže glagol u značenju *želeti*, kretanje prema cilju (*come and go*), ili obavezu razvijaju u grameme koje izražavaju nameru i budućnost (1989: 57), što potvrđuje i Givon koji navodi slične leksičke oblike kao najčešće izvore obeleživača futura (glagoli *želeti* (engleski, arapski, swahili), *ići* (engleski, francuski, španski) i *imati* (romanski jezici)) (2002: 214), a noviji radovi ovaj spisak sredstava dopunjuju uključivanjem progresivnog aspekta (npr. Dahl, 2000: 313).

Osnovni postulati o dijahronijskom razvoju gramatičkih oblika jasno su formulisani, klasifikovani i prezentovani u studiji Bybee i sar. (1994) koji ispituju 76 slučajno odabranih jezika iz nepovezanih jezičkih grupa. U ovom radu slučajevi starog sadašnjeg vremena koje prerasta u future i konjunktive po prvi put se proučavaju u teorijskoj i tipološkoj literaturi. Ukratko ćemo ukazati na rezultate studije koji se odnose

na futur i prikazati predložene jednosmerne opšte putanje za razvoj budućih glagolskih oblika u jezicima sveta (*futages*).

Autori prepoznaju modalitete orijentacije prema agensu koji su povezani sa futurom: dva glavna modaliteta su *želja* i *obaveza*, dok dva manja modaliteta predstavljaju *sposobnost* i *pokušaj*. Uobičajna putanja do gramatikalizacije futura modaliteta orijentacije prema agensu počinje od *želje* (*desire*) kao što je prikazano:

želja>voljnost>namera>predviđanje (1994: 256).

Druga uobičajena putanja do futura je od obaveze, a primeri u različitim jezicima uključuju ekvivalente glagola *posedovati*, *imati*, *dobiti*, *steći*, *uhvatiti* i *trebati*. Ova putanja je prikazana kao:

obaveza>namera>futur (isto, 263).

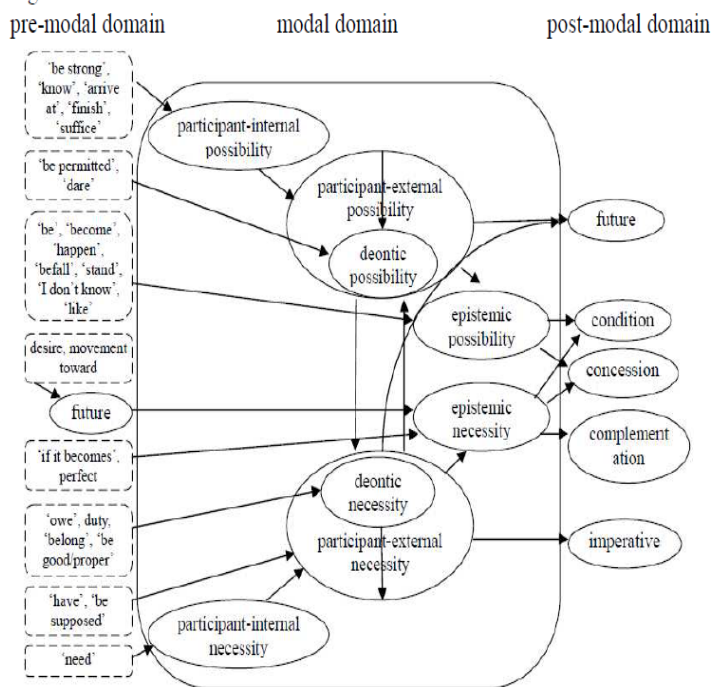
Treći modalitet, određen kao pokušaj (*attempt*) ima sledeću putanju:

pokušaj>namera>futur (isto, 265).

Autori u modalitete uključuju i sposobnost čija se putanja do futura može prikazati kao:

sposobnost>korenska mogućnost>namera>futur (isto, 266).

Putanje razvoja ukazuju na vezu futura sa više tipova modalnih značenja (značenjima deontičke modalnosti (obaveza) kao i dinamičke (sposobnost)) što grafički prikazuje i semantička mapa modalnosti. Šematsko predstavljanje modalnosti u vidu semantičke mape (Van der Auwera & Plungian, 1998) bazira se na rezultatima ove studije. Semantička mapa, kako ovaj prikaz određuje Haspelmath, predstavlja geometrijski prikaz funkcija u konceptualnom/ semantičkom prostoru koje su povezane linijama koje čine mrežu, a upotrebljava se radi vizuelnog predstavljanja odnosa između različitih semantičkih funkcija i polifunkcionalnosti jezičkih elemenata: (2003: 213-214). Kako je značajna i za razvoj futura, prikazaćemo predloženu mapu koja, u stvari, prikazuje cikličnu pitanju razvoja jezičkih promena. Sa primarnim značenjima nužnosti i mogućnosti međusobno su povezana i premodalna i postmodalna značenja.

Slika 6. Semantička mapa modalnosti (prema Van der Auwera & Plungian, 1998: 111)

Što se futura tiče, slika prikazuje da se epistemička nužnost može razviti iz futura, a na osnovu toga autori zaključuju da postoji dokaz za krug remodalizacije u istoriji futura po tome što nužnost izvan učesnika dovodi do (postmodalnog) futura, koji je funkcionisao kao (premodalna) osnova za epistemičku nužnost (1998: 111). Ukazivanje na postmodalna značenja u suprotnosti je sa stavom da jednosmernost (*unidirectionality*) predstavlja za koji Heine i Kuteva navode da je preovlađujuća tendencija prilikom gramatičkih promena (2002: 376). Na ovaj krug remodalizacije futura osvrće se i Palmer i navodi da u većini indoevropskih jezika futur potiče od izraza nefektivnosti poput konjunktiva i izraza *namere* i *želje*, što potvrđuje putanja razvoja glagola WILL u E jeziku koji se konačno razvija u epistemičko WILL, sa značenjem „šta je razumno očekivati“ (1979:5-6).

Pod gramatikalizacijom podrazumeva se dijahronijski proces kroz koji leksičke reči gube svoj nezavisni status, njihovo značenje postaje generalizovano dok ti oblici ne preuzmu gramatička značenja i ne podlegnu fonološkim, morfološkim i sintaksičkim promenama (Kramer, 1998: 407). To znači da je način na koji je glagolski oblik izražen, odn. da li je obeležen, u tesnoj vezi sa stupnjem u procesu gramatikalizacije. Kao

najistaknutiji parametar gramatikalizovanosti uzima se ograničenost: ograničene morfeme, odn. morfološki obeleženi oblici, pojavljuju se u kasnim fazama gramatikalizacije. Prethodno prikazane rezultate tipoloških studija u pogledu morfološkog obeležavanja futura (odjeljak 2.2.6.2.) potvrđuje i Dahl i na osnovu rezultata istraživanja zaključuje da potpuna gramatikalizacija sredstava za izražavanje FUT nije tako uobičajena u jezicima sveta, dok su više ili manje razvijene grameme futura veoma česte u jezicima (2000: 313). Budući da potpuno gramatikalizovani futuri u većem delu Evrope nisu uobičajeni (isto, 314) ne čudi što studije pokazuju da gramatikalizacija sredstava za izražavanje FUT nije završena ni u E ni u S, kao i da je modalna kategorija jedina kategorija izvora koja se zatim može razviti iz futura tokom procesa gramatikalizacije.

Brojne studije dokumentuju i procese razvoja sredstava za izražavanje futuralnosti u S jeziku. U slovenskim jezicima, kojima pripada i S jezik, futuri su se u početku gradili od modalnih i faznih glagola i infinitiva. Razvoj sredstava u S jeziku upoređivan je sa razvojem futura u srodnim jezicima. Sinhronijske studije koje su se fokusirale na balkansku jezičku zajednicu (*Balkan Sprachbund*), ili na slovenske jezike, ukazuju ne neujednačenost stepena gramatikalizovanosti sredstava koje su se u različitim jezicima razvijale iz istih izvora, kao i na različite putanje razvoja sredstava. Futur u jezicima Balkana razvio se uz pomoć glagola želje, dok se sekundarni futur razvio iz glagola *imati* koji izražava obavezu, a u ovim jezicima nema futura koji su se razvili iz leksičkog glagola *ići* (Kramer, 1998: 408). Stepen gramatikalizacije sredstava može se razmatrati na osnovu predložene skale gramatičnosti (*grammaticality*)

Leksema (*content item*) → gramatička reč → klitika → afiks

Kramerova predložena skala gramatičnosti dovodi u vezu sa faktorima poput dekategorijske, neposedovanja fleksije za lice ili vreme, nepostojanja sintaksičke autonomije i semantičkih odlika, odn. tipa modalnog značenja koje se može preneti.

Kako zaključujemo, u slučaju futura, složenim i dugotrajnim procesom gramatikalizacije, temporalni elementi značenja počinju da preovlađuju, ali ovi izrazi zadržavaju i svoje prvobitno značenje paralelno sa temporalnim značenjem koje se razvija i takva zadržana značenja upravo otežavaju definisanje gramatičkog značenja i njegovo poređenje među jezicima. Modalne upotrebe ili nijanse značenja gramema futura, smatraju Bybee i Dahl, posledica su njihovih istorijskih izvora (1989: 93).

2.2.6.4. Pluralizam sredstava za izražavanje budućnosti

U jeziku, kako je prikazano, retko postoji 1:1 odnos između semantičke kategorije i morfološkog izraza pa govornici mnogih jezika budućnost mogu izraziti na više načina upotrebljavajući više od jednog glagolskog oblika. Iz tog razloga FUT u jeziku često se posmatra kao heterogena gramatička oblast sa brojnim morfosintaksičkim alternativnim oblicima (npr. Torres-Cacoullous & Walker, 2009).

Činjenicu da jezici često imaju više od jednog načina na izražavanje budućnosti istakao je još Fries (1927: 87). Potvrdu toga u savremenijim studijama nude Bybee i sar. koji potvrđuju da su brojni jezici u kojima se upotrebljava više od jednog glagolskog oblika za iskazivanje budućih značenja (1994: 243). Kvantitativna analiza izvršena u okviru GRAMCATS projekta to je i dokazala: u 63 jezika raspoređeno je 129 gramema koje imaju futur kao jednu od svojih značenjskih komponenti (Bybee et al., 1991: 18). Na osnovu značenja i istorijskih odnosa autori predlažu razlikovanje osnovnih tipova futura (a svaki je predstavljen sa najmanje dva zasebne putanje razvoja): aspektualni oblici, modaliteti orijentacije prema agensu, glagoli koji ukazuju na kretanje prema cilju i temporalni adverbijali (isto, 18-19).

Govornici E i S jezika na raspolaganju imaju brojna sredstva da ukažu na (moguće) događaje u budućnosti koja ćemo detaljno razmotriti u narednim poglavljima. Pri tome gramatička sredstva predstavljaju samo jedan od načina izražavanja FUT. To se može postići i različitim leksemama i pragmatičkim izrazima. Na buduće vreme, kako primećuje Bergs, ukazuju složene kombinacijw različitih elemenata, kao i kontekstualni i vanlingvistički (pragmatički) faktori (2010: 218), a često upravo kontekstualni faktori (lingvistički⁵¹ i vanlingvistički) smeštaju situaciju u tačno određeno vreme neprošlog vremena koje obuhvata i budućnost.

Postojanje glagolskog oblika (ili njih nekoliko) u E i S jeziku koja najčešće ukazuje na budućnost, ne znači da postoji i futur kao član sistema glagolskih vremena. Skupom različitih sredstava u ovim jezicima svakako se mogu izražavati buduća značenja, ali ne mora postojati određeni glagolski oblik za izražavanje budućnosti. Naime, usled brojnosti raspoloživih sredstava moguće je postaviti pitanje da li postoji ijedan dobar razlog zašto bi se bilo koje od tih sredstava izdvojilo kao buduće glagolsko

---

⁵¹ U literaturi se često koristi termin *co-text* za označavanje lingvističkog konteksta, odnosno dela rečenice koji okružuje glagolski oblik koji se posmatra (npr. Lyons, 1995: 258).

vreme (Palmer, 1974: 37). Jedan od odgovora nude Huddleston i Pullum. Autori tvrde da ne postoji gramatička kategorija koja bi se valjano mogla analizirati kao futur, premda postoje brojni načini za označavanje budućeg vremena (2002: 209). Prema tome, možemo se saglasiti sa stavom da dati jezik može imati način obeležavanja FUT kao (međujezičkog) komparativnog koncepta, ali da ne mora imati buduće vreme glagola kao deskriptivnu kategoriju specifičnu za taj jezik (Haspelmath, 2010: 671).

Na drugoj strani, na osnovu činjenice da mnogi oblici ne izražavaju FUT bez odgovarajućeg adverbijala u iskazu ili odgovarajućeg konteksta, i da se ne mogu kombinovati sa svim glagolima, postojanje futura u E jeziku često je dokazivano argumentom da konstrukcija glagola WILL i infinitiva predstavlja pravi futur jer se odnosi na budućnost, iako nema nikakvog adverbijala niti fraze u iskazu, a može se kombinovati sa svim glagolima, uključujući glagole stanja sa kojima nisu mogući alternativni oblici za izražavanje futuralnosti (*Tomorrow I know/am knowing/am going to know why he did it.*) (npr. Declerck, 2006). Argument postojanja više oblika u E jeziku zagovornici futura rešavaju pravljjenjem razlike između *Future Tense* kojim se referira na jedno vreme (*single time reference*), ukazuje samo na budućnost, i *futurish tense forms* koje imaju dvostruku temporalnu referencu (*dual time reference*) jer povezuju buduću aktualizaciju situacije sa određenim sadašnjim stanjem.

Brojnost sredstava za izražavanje FUT, prvenstveno u E jeziku, navelo je deskriptivne lingviste, gramatičare i teoretičare da ih na različite načine sveobuhvatno upoređuju i kontrastiraju u okviru različitih teorija i opisuju različitim skupovima termina, pokušavajući da istaknu postojeće razlike u značenju i upotrebi kako u standardnom E jeziku, tako i u njegovim varijetetima (npr. Fries, 1927; Haegeman, 1989; Wulf, 2007; Ward, 2009). Budući da sredstva za izražavanje FUT, osim temporalnih elemenata, sadrže i ostale nijanse značenja mišljenja su često podeljena o tome da li su ti izrazi semantički ekvivalentni. Činjenica je da ovi glagolski oblici nisu u potpunosti zamenljivi. Semantičke razlike mogu se okarakterisati na različite načine, a jedan od načina je i pomoću modalnih konceptata, što je i namera ovog rada. Gramatička heterogenost oblasti, svakako, ima implikacije u nastavi stranog jezika, a shodno tome i pristupu ovim sredstvima u pedagoškim gramatikama jer sama mogućnost izbora među više različitih glagolskih oblika koji uglavnom imaju slične funkcije može da oteža učenje stranog jezika. Stoga je u pedagoškoj deskriptivnoj tradiciji engleske lingvistike

izrazima za budućnost posvećeno puno pažnje pri čemu se sličnosti i razlike u njihovoj upotrebi i značenju posmatraju iz različitih perspektiva. Stav iskazan u ovom radu je da usled specifične prirode FUT izbor sredstva za izražavanje budućnosti zavisi od toga kako je govornik percipira sa osnovnih tačaka njegove egzistencije koje su *ovde* i *sada*, odnosno te se razlike i značenja upravo baziraju na modalnoj semantici ovih sredstava, te ukazivanje na njihova modalna značenja može dovesti do njihove ispravnije upotrebe.

2.2.6.5. Polisemičnost sredstava

Međujezički posmatrano, za morfološke markere futuralnosti upečatljivo je da su, često polifunkcionalni ili polisemični, a da je iskazivanje budućnosti samo jedna od njihovih upotreba (Bybee et al., 1994: 244). Ovakav karakter sredstava lako je razumljiv ako u obzir uzmemo njihov prethodno opisan istorijski razvoj. Na brojnost (modalnih) značenja i upotreba futura ukazuje i stav Bybee i sar. da se sva neaspektualna sredstva za izražavanje futuralnosti u jezicima sveta mogu svrstati u četiri grupe na osnovu ostalih značenja i upotreba koje imaju (1991: 32). Autori izdvajaju značenjske komponente futura u skladu sa stupnjem i putanjom razvoja koju ćemo prikazati jer predstavlja pokazatelj funkcija i (modalnih) značenja ovog oblika.

Tabela 4. Značenjske komponente futura (prema Bybee et al., 1991: 32)

FUTAGE 1	FUTAGE 2	FUTAGE 3	FUTAGE 4
obaveza	namera	budućnost	verovatnoća
želja	korenska mogućnost		mogućnost
spособnost	neposredna budućnost		imperativ upotreba u dopunama upotreba u protazama

Polisemičnost značenja futura nameće pitanje da li je konstrukciju koja sadrži modal i ukazuje na budućnost bolje posmatrati kao glagolsko vreme, ili kao modalni izraz. Kako ćemo se ovim pitanjem detaljnije baviti, na ovom mestu ćemo samo ukazati da među brojnim upotrebama glagola WILL, nailazimo i one koje ni u kom smislu ne ukazuju na buduće vreme. Te upotrebe ilustruju sledeći primeri sa značenjima navedenim značenjima:

- 13) That *will be* John coming up the stairs now. (epistemička upotreba)
- 14) Oil *will float* on the water. (generičko značenje)

15) In winter, the children *will* often go to the mountains. (habitualno značenje)

U istim upotrebama nalazimo i futur u S jeziku što potvrđuju sledeći primeri:

16) Neko kuca, *biće* da je to Marija. (epistemička upotreba)

17) Ko prst da, i ruku *će dati*. (generičko značenje)

18) Vrlo je vredan učenik, on *će* uvek *doći* na čas na vreme. (habitualno značenje)

Štaviše, futuri u mnogim jezicima mogu se naći u ovim upotrebama (npr. italijanski, grčki, francuski).

Ovaj argument o polisemičnosti obeleživača futura, zagovornici futura uglavnom smatraju irelevantnim. Činjenica je da jedinstveno, normativno tumačenje glagolskog vremena često nije moguće jer sva glagolska vremena poseduju osnovno značenja, ali preuzimaju i derivativna sekundarna značenja. U literaturi, kako je prikazano (v. 2.1.2.2.), preovlađuje stav da glagolska vremena, kao i ostale gramatičke kategorije, poseduju osnovna i sekundarna značenja (npr. Comrie, 1985: 18). U skladu s tim konstrukciju WILL i infinitiv u E jeziku, Comrie karakteriše kao gramatičko vreme čije je primarno značenje određivanje momenta situacije nakon trenutka u sadašnjosti, a koje poseduje i neka druga sekundarna značenja (1985: 43).

2.2.6.7. Futur, glagolski način i modalnost

Prethodno istaknuta povezanost kategorija glagolskog vremena i modalnosti najistaknutija je u slučaju futura (v. 2.2.4). Semantičke kategorije FUT i modalnosti nalaze se u veoma složenom odnosu, kao i formalne kategorije futura i glagolskog načina, koje postoje na više jezičkih planova.

Polazeći prvenstveno od načina konceptualizacije budućeg vremena, autori gramatičku kategoriju futura često povezuju sa glagolskim načinom. To čine, na primer, Chung and Timberlake koji navode da asimetrija domena prošlosti kao poznate ili utvrđene činjenice, i budućnosti koja je nepoznata i potencijalna, nadalje podrazumeva povezanost glagolskog vremena i načina (1985: 204). Autori dalje ukazuju da se u mnogim jezicima futur morfološki ne razlikuje od potnecijalnog (irealis) načina, a u jezicima u kojima se ta razlika i pravi, futur se upotrebljava za događaje za koje se pretpostavlja da su izvesni (isto, 243). Zato ne čudi što se pri analizi TAM sistema u jeziku često ispostavlja da nije lako jasno razlikovati kategoriju futura od kategorije

glagolskog načina. To ističe i Comrie. Autor polazi od zapažanja koje je izneo Lyons da futur u mnogim jezicima ima modalnu kao i vrednost glagolskog vremena i navodi da treba imati na umu da je futur često način koliko i glagolsko vreme (1976: 2). U sledećem radu Comrie detaljnije razmatra ovu povezanost i ovo stanovište dalje elaborira. Razmatrajući razliku između prošlosti i budućnosti u smislu određenosti, autor zaključuje da bi se moglo tvrditi da dok razlika između prošlosti i sadašnjosti, zapravo predstavlja razliku između glagolskih vremena, razliku između budućnosti na jednoj strani i prošlosti i sadašnjosti na drugoj, trebalo bi posmatrati kao razliku u načinu, a ne u glagolskom vremenu (1985: 43). To potvrđuje i Dahl koji navodi da „razlika između kategorije glagolskog vremena i načina postaje nejasna kada je u reč o futuru“⁵² (1985: 103). Kako je događaj koji će se odigrati nakon trenutka govora neaktualizovan/ nerealizovan, stoga samo potencijalan, Chung i Timberlake navode da postoji korelacija između budućeg vremena glagola i neaktualizovanog potencijalnog načina, i shodno tome, između nebudućeg vremena glagola i aktualizovanog načina (1985: 206). Veza između glagolskog načina i domena budućnosti očigledna je i u S jeziku. U semantici glagolskih načina prisutno je i vremensko značenje, kao sekundarno koje dolazi preko modalnog. U slučaju neospornih glagolskih načina (imperativa i potencijala) izvršenje radnje, ako do njega dodje, može biti tek nakon govornog događaja, u budućnosti.

Futur i modalnost povezuju se i na morfosintaksičkom planu. U mnogim jezicima upotrebljavaju se ista sredstva za izražavanje ovih kategorija. Upotreba modalnog glagola za izražavanje FUT svojstvena je mnogim jezicima sveta, pa ne čudi što je futur gramatički obeležen modalnim glagolom i u E i u S jeziku. Uzrok upotreba modala za izražavanja FUT možemo pronaći u nefaktualnoj prirodi ovog temporalnog domena. To primećuju i Huddleston i Pullum i navode da ne treba da iznenađuje činjenica da upotrebljavamo modal kada govorimo o budućnosti zato što nemamo istu vrstu saznanja o budućnosti, kao što imamo o sadašnjosti i prošlosti, pa stoga „nije moguće biti potpuno faktualan u vezi sa budućim događajima ili situacijama“ (2005: 56).

Iz dosadašnjeg izlaganja je jasno da je modalni sistem dosta isprepletan sa kategorijom FUT glagolskog sistema, a ta povezanost kategorija prevazilazi

---

⁵² „the distinction between tense and mood becomes blurred when it comes to the future.“ (Dahl, 1985: 103)

morfosintaksički nivo i može se pronaći na semantičkom i pragmatičkom, a videli smo i na dijahronijskom, nivou. Ako dokaze sprege FUT i modalnosti potražimo u domenu pragmatike, fokusirajući se na pragmatički sadržaj govornih činova (v. 2.4.4.), nailazimo na očiglednu povezanost FUT i deontičke modalnosti. Deontički modali odnose se na neophodnost radnji u vezi sa kojima govornik daje dozvolu i nameće obavezu za izvođenje radnji u nekom trenutku u budućnosti (Hoye, 1997: 43). Odnosno, neko može nekome drugome nametnuti da izvrši radnju jedino u budućnosti (De Haan, 2010: 26) pa iskaz:

14) You must do your homework.

podrazumeva da radnja izrade domaćeg zadatka neminovno mora uslediti nakon trenutka u kome se obaveza nameće. U skladu s tim, deontička modalnost blisko je povezana sa pojmom FUT (Palmer, 2001:8; Lyons, 1977: 825) jer deontički modalizovane rečenice uključuju pojmove poput namere/ želje ili nužnosti/ obaveze u vezi sa događajem koji u vreme govora još uvek nije aktualizovan.

Povezanosti kategorija modalnosti i FUT zapravo prevazilaze deontički spektar modalnih značenja što dokazuje semantika iskaza sa centralnim modalima. Modalni pomoćni glagoli u E jeziku vrlo često impliciraju budućnost, odnosno ne opisuju, niti se odnose na događaj koji je upamćen, ili koji se trenutno opaža, već na događaj koji je zamišljen. Na to ukazuje i tvrdnja Palmera da modalnost događaja oslikava „stav govornika prema potencijalnom budućem događaju“ (2001: 8)⁵³ (odn. da li je taj događaj poželjan, obavezan, moguć itd.).

2.2.7. Zaključni komentar

U ovom poglavlju razmotrili smo složen odnos kategorija TMA sistema sa namerom da formulišemo stav prema futuru kao najistaknutijem formalnom sredstvu za izražavanje kategorije FUT. Kako bismo to učinili, pokušali smo da odredimo vezu između vremena i glagolskog vremena, i ukažemo na složene odnose između glagolskih kategorija na formalnom i semantičkom planu. S obzirom na to da jezičke kategorije ne izražavaju samo entitete koji postoje u socio-fizičkoj realnosti, već, kako ukazuju kognitivni gramatičari, i način konceptualizacije, tj. mentalne predstave o tim entitetima, pri kategorisanju ovog oblika u glagolski sistem mora se uzeti u obzir način

---

⁵³ „the speaker’s attitude towards a potential future event“ (Palmer, 2001: 8).

poimanja budućnosti. Navedeni argumenti bazirani na semantičkim i formalnim kriterijumima, a posebno konceptualna svojstva temporalnog domena budućnosti koja odražavaju u specifičnostima kognitivnog i epistemičkog statusa domena FUT, upućuju na isključivanje futura iz sistema glagolskih vremena. Kada govorimo o budućnosti govorimo o nečemu što će se moguće tek ostvariti, odn. iznosimo stavove što navodi da se moramo saglasiti sa stavom koji nudi Đorđevićeva da buduće glagolsko vreme ne govori o činjeničnom stanju, i da stoga pre predstavlja kategoriju glagolskog načina, a ne gramatičkog vremena (1996:330). Osim toga, futur ne možemo tretirati kao člana glagolskog kompleksa koji korespondira sa prezentom i perfektom jer izjave koje sadrže ova glagolska vremena predstavljaju modalno nekvalifikovane iskaze, odn. tvrdnje koje nisu kvalifikovane u pogledu modalnih pojmova nužnosti i mogućnosti (Lyons, 1977: 745). Stoga, futur u radu posmatramo kao samo jedno od sredstava koje govornik ima na raspolaganju za ukazivanje na FUT, a koje predstavlja deo kompleksnog sistema sredstava za izražavanje FUT i kao takvo poseduje svoje specifične (modalne) odlike koje determinišu njegovu upotrebu i tumačenje iskaza koji ga sadrži.

2.3. Određenje pojmovne kategorije futuralnosti

2.3.1. Modalnost, futuralnost i srodni koncepti i pojmovi

Kako bismo odredili kategoriju koja je u fokusu rada krenućemo od osnovne tvrdnje detalno izložene u prethodnom delu da „budućnost ne predstavlja *future time reference* na isti način na koji prošlost predstavlja *past time reference*“⁵⁴ (Bybee et al., 1991: 19). Uzimajući u obzir način konceptualizacije budućnosti i njegove jezičke implikacije, možemo zaključiti da su iskazi o budućnosti nužno neaktualizovani i nefaktualni, i uključuju (u različitom stepenu) subjektivni sud govornika o verovatnoći aktualizacije budućeg događaja, shodno tome ovi izrazi su inehherentno modalne prirode. Uporedimo li najčešće navođene određujuće karakteristike i opšta zapažanja o kategoriji modalnosti i izražavanju budućnosti, nailazimo na isticanje određenih istih pojmova i konceptualnih kategorija⁵⁵ od kojih su neki već pominjani u dosadašnjem izlaganju. Smatramo da se ti pojmovi mogu naći u osnovi semantičkog određenja FUT i kasnije

---

⁵⁴ „The future does not represent „future time reference“ in the same way that the past represent „past time reference““ (Bybee et al., 1991: 19).

⁵⁵ U skladu sa terminologijom koju primenjuje Palmer (2001: 1-4) u ovom radu konceptima (odn. konceptualnim kategorijama) smatramo realis i irealis, pojam tvrdnje, ali i ostale navedene pojmove.

usmeriti analizu sredstava. U tom smislu određenju kategorije FUT doprineće i produblјivanje uvida u semantičku bliskost pojmovnih kategorija modalnosti i FUT razmatranjem bazičnih koncepata i pojmova.

2.3.2. Semantika mogućih svetova

Semantika mogućih svetova (*possible worlds semantics*) odnosi se na spektar metoda kojima se analiziraju različiti logički fenomeni poput modalnosti, vremena, kondicionala itd. Kako vidimo iz razmatranja mogućih svetova koje nudi Stalnaker (1976) za razvoj koncepta mogućih svetova zasluţan je Leibniz. Prema mišljenju ovog filozofa u umu Gospoda postoje brojni mogući svetovi, a naš stvarni svet samo je jedan od njih koji je stvoren kao najbolji svet u odnosu na ostale (Stalnaker, 1976: 65; Kaufmann, 2006: 76). U bilo kom vremenskom trenutku, postoje brojni mogući svetovi podjednako realni kao i stvarni svet prema jednoj od teza koje je izloţio Lewis (isto). Mogući svetovi odnose se na moguće stanje stvari koje je moglo postojati (*ways things might have been*), a ovim konceptom obuhvaćena je i ideja da bi stanje stvari moglo biti drugačije od stvari kakve zapravo jesu. Ovaj koncept, koji je vremenom poprimio interdisciplinarni karakter, izvršio je značajan preokret u proučavanju semantike prirodnih jezika⁵⁶. U lingvistici predstavlja gotovo metodološko sredstvo pri analizama modalnosti u okviru formalne semantike. Pri analizi u ovom teorijskom okviru polazi se od pretpostavke da modalni izrazi izraţavaju kvantifikaciju mogućih svetova pri čemu se modali posmatraju kao rečenični operatori čija je semantička uloga da odrede istinitost rečenica. Različita modalna značenja odgovaraju različitim mogućim svetovima kao domenima kvantifikacije. Ti mogući svetovi se pripisuju svetu u kome se iskaz procenjuje pomoću odnosa dostupnosti.

Na ovaj koncept oslanjaju se i analize modala izvan ovog teorijskog okvira te se u lingvističkom smislu mogućim svetom, kako ukazuje Declerck, smatra *t*-svet, svet koji je usidren u datom vremenu *t* (2011: 23). Time se potvrđuje da se ovaj koncept se može shvatiti može shvatiti iz perspektive izbora koje imamo što primećuju Chapman i Routledge (2009: 164). Lingvisti koji analizu ne baziraju na logičkim pojmovima, dakle, takođe posmatraju modalne iskaze kao izjave o mogućim svetovima (npr. Chung & Timberlake, 1985: 242; Davidsen-Nielsen, 1990: 43-44). Kada iznosi modalno

---

⁵⁶ U osnovi ovaj model ima sličnosti sa mentalnim prostorima (Chapman, & Routledge, (2009: 23) kao jednom od centralnih pojmova kognitivne lingvistike.

kvalifikovanu tvrdnju, govornik se bavi jednim od takvih svetova. Na primer, iskazom poput:

15) You may borrow my bike.

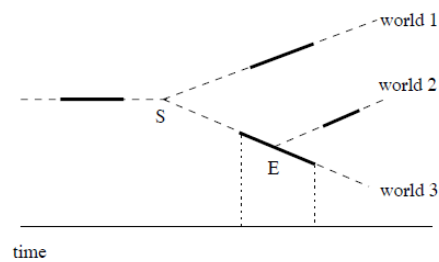
govornik operiše sa mogućim svetom u kome su stvari takve kakve kakave bi on želeo da jesu. To znači da umesto tumačenja *it is possible that such-and-such* može se reći *there exists a possible world where such-and-such* (Davidsen-Nielsen, 1990: 43; Hoye, 1997: 41). Jedan mogući svet, dakle, predstavlja potpunu alternativu stvarima kakve zapravo jesu u realnom svetu (koji je i sam jedan mogući svet). Prema tome, smatrati da je nešto drugačije od onoga što jeste, znači da se to posmatra kao istinito ili realno u nekom neaktualizovanom svetu. Jedan mogući svet određuje skup propozicija koje su u njemu istinite. Propozicija može biti istinita u datom svetu (stvarnom, ili zamišljenom), ali neistinita u drugom. Modalizovanjem iskaza govornik kvalifikuje nešto što predstavlja kategoričku tvrdnju. Izuzimajući realni svet, mogući svetovi mogu podeliti na različite tipove u skladu sa konceptualnim okvirom u kome se događaj ili propozicija smatraju realnim ili istinitim. Na taj način semantička kvalifikacija obuhvata jedan od okvira koji odgovara jednom od tipova modalnosti. Chung i Timberlake predlažu da se pri opisivanju epistemičke modalnosti u jeziku pojam mogućih svetova ograniči na one za koje govornik smatra da su u nekom smislu relativno bliski stvarnom svetu (1985: 242). Svakako, pomoću mogućih svetova, osim pojma mogućnosti, razmatra se i modalni koncept nužnosti što ne začuđuje jer ova dva koncepta predstavljaju logički komplementarne entitete. Autori u odnosu na moguće svetove predlažu razlikovanje na sledeći način: u slučaju epistemičke nužnosti događaj pripada svim mogućim svetovima, dok u slučaju mogućnosti događaj pripada barem jednom svetu (isto).

Popularizacija ovog koncepta u lingvističkim istraživanjima može se pripisati lingvistkinji A. Kratzer (1981, 1991) koja je na ovom konceptu bazirala i razvila unificiranu teoriju modalnosti kojom analizira različite tipove modalnosti na istovetan način. U okviru ovog pristupa propozicija se izjednačava sa skupom mogućih svetova u kojima je istinita (1981: 42). Osim analiziranja pojmovne kategorije modalnosti u nemačkom jeziku, autorka analizira i načine gradiranja i poređenja mogućnosti (1981: 287-290). Autorka smatra da modalni izrazi sadrže u sebi značenje koje predstavlja okosnicu značenja, a jedino u kombinaciji sa propratnim kontekstom modali ispoljavaju

određene nijanse značenja (poput epistemičkog, dinamičkog). Kako bi se značenje modala razumelo, potrebno je uzeti u obzir barem dve komponente: konverzacijsku osnovu na osnovu koje se izvode premise za zaključivanje i modalni odnos koji određuje snagu zaključka. Modali se, prema tome, ne odnose na apsolutnu nužnost, mogućnost, dozvolu ili obavezu, već na ono što je moguće, neophodno, dozvoljeno ili obavezno u odnosu na neku restriktivnu frazu (*in view of, according to, based on*) ili u odnosu na određeni kontekst. Taj kontekst može da bude implicitan, ili eksplicitan, a u oba slučaja baš on služi za razlikovanje različitih značenja modala. Značenje rečenice se opisuje određivanjem koja propozicija je izražena ako je rečenica izgovorena u datoj situaciji. Propozicija p se smatra u svetu W (skup svih mogućih svetova) *e* W ako i samo ako $w \in p$. u suprotnom, p je neistinito u w . Na konverzacijsku osnovu može eksplicitno ukazati fraza *what is known*, a ono što je poznato razlikuje se od jednog sveta do drugog. Ovaj entitet konsturiše se kao funkcija koja pripisuje skupove propozicija mogućim svetovima i naziva i modalnom bazom (*modal base*). U osnovi modalnih operatora nalaze se još dva faktora: modalni odnos (*modal relation*) i izvor naređenja (*ordering source*). Modalni odnos obuhvata pojmove nužnosti i mogućnosti, a modalna baza skup pretpostavki na osnovu kojih se može razumeti modalni odnos. Izvor naređenja bi predstavljao postojeća znanja o svetu. Kako nisu sve konverzacijske osnove iste za svaki mogući svet, autorka detaljno navodi prikaz mogućih konverzacijskih osnova u skladu sa tipovima značenja. Sledeći primeri ilustruju kako se glagol MUST tumači u tri različita konteksta. U rečenici *The ancestors of Maori must have come from Tahiti*. tumačenje bi glasilo *kada se uzmu u obzir lingvistički, antropološki i arheološki dokazi*, pa bi glagol izražavao epistemičku modalnost. Rečenica *I must sneeze*. bi se tumačila u odnosu na sadašnje stanje mog nosa, ili mog zdravstvenog stanja, i glagol bi enkodirao dinamičku modalnost. Parafraziranje bi glasilo i u odnosu na/ prema uslovima. Kontekst rečenice *Maori children must learn the names of their ancestors*. bi mogao da glasi u odnosu na/ u skladu sa njihovim dužnostima koje imaju prema svojoj kulturi i tada bi glagol enkodirao deontičku modalnost.

Modalnu semantika sredstava za FUT najčešće se ističe u radovima u kojima se se pri analizi ukazuje na semantiku mogućih svetova. Pri analizama primenjuje se još

jedan model koji su filozofi u okviru teorije mogućih svetova formulisali. Naime, razmatranje složenog statusa FUT, prvenstveno u odnosu na prošlost, navelo je filozofe da povežu pojmove modalnosti (mogućnost) i glagolskog vremena (futura) razvijanjem modela razgranatog vremena (*branching times*) u okviru pristupa logičkog indeterminizma (v. 2.1.1) koji ilustruje mogućnosti otvorene budućnosti. Slika 7. ilustruje prikaz modela koji se može primeniti u slučaju iskaza o budućnosti na kome S predstavlja vreme govora, podebljane linije predstavljaju događaje, a E predstavlja budući događaj na koji se iskaz odnosi.

Slika 7. Model mogućih svetova (prema Sarkar, 1998: 93)

Kako je navedeno, indeterministi buduće vreme smatraju otvorenim (neodređenim) jer ne posedujemo saznanje o tome šta će se dogoditi, već jedino možemo da iznosimo pretpostavke sa različitim stupnjevima sigurnosti. U osnovi ovakvog predstavljanja nalazi se bazična asimetrija između prošlosti i budućnosti u pogledu utvrđenosti koja se često ističe (npr. Kaufmann et al., 2006: 91). Ono što se dogodilo u prošlosti, utvrđeno je, bez obzira da li govornik ima saznanje o tome, i kao takvo ireverzibilnog je karaktera. Nasuprot tome, ono što se dešava u budućnosti još uvek nije utvrđeno. Postoji nebrojeno mnogo načina na koje se buduće situacije mogu razvijati. Iz tog razloga vreme je u ovom modelu predstavljeno kao prava linija do sadašnjeg trenutka (ili do trenutka koji oslikava perspektivu govornika) što ilustruje samo jedan aktualizovan svet do tog trenutka. Kada se pogleda sa bilo koje tačke modela unatrag, postoji samo jedna prošlost, dok buduće vreme, međutim, nije predstavljeno lineranom, već razgranatom strukturom, a grane predstavljaju epistemičke mogućnosti. Nakon tog trenutka vreme se račva na moguće putanje budućih svetova koji će se moguće razviti (Kaufmann et al., 2006). U skladu sa ovim modelom, u vezi iskaza:

16) He *will come* tomorrow.

možemo reći da na nekim granama on dolazi određenog dana, dok na drugima ne dolazi.

Pri analizi ovog modela od velike važnosti su pojmovi trenutak (*moment*) i istorija. Trenutak se odnosi na tačku na drvetu, dok istorija odgovara putanji na drvetu. Upravo na osnovu pojma (alternativna) istorija (*history*) može se definisati semantika futura. Slika 7. prikazuje FUT kao nužnu posledicu modalnosti na modelu mogućih svetova (zapravo sve istorije mogućih svetova), a u ovom modelu WILL je čist modal pri čemu je izražavanje budućnosti sekundarni koncept (Sarkar, 1998: 93). O istorijskim alternativama govore i Kaufmann i saradnici: istorijske alternative osnovnog sveta w u vremenu t koje autori označavaju sa $\langle w, t \rangle$ su svi svetovi koji su identični sa w i uključujući t , ali se od w razilaze nakon t (2006: 95).

Vrednost ovakvog semantičkog pristupa ogleda se u isticanju značaja interakcije modalnih i temporalnih elemenata koja se ispostavlja kao krucijalna prilikom ispitivanja semantike određenih iskaza. Kako se u slučaju ispitivanja kategorija vremena i aspekta one često razmatraju u odnosu na jedan svet u određenom vremenu, pri čemu se izuzimaju modalne nijanse koje proističu iz razlika između referiranja na prošlosti i budućnost (Kaufmann, 2005: 231), ovakav pristup omogućava svrsishodniju semantičku analizu gramatičkih sredstava kojima se referira na budućnost.

2.3.3.1. Realis i irealis

Upotreba termina *realis* (*realis*) i *irealis* (*irrealis*) u osnovi implicira opoziciju između (procenjenih) realnih situacija i nerealnih. U literaturi, međutim, ne postoji opšte prihvaćeno mišljenje o njenoj lingvističkoj relevantnosti. Dok se na jednoj strani navode dokazi za lingvistički značaj kategorije irealisa u različitim jezicima (Comrie, 1985; Mithun, 1995; Chafe, 1995), na osnovu čega se ova terminologija smatra korisnom kao više od *ad hoc* oznaka za svrhe specifične za određeni jezik, na drugoj strani, pak, tvrdi se da ovi termini ne pokrivaju koherentan niz fenomena (Palmer, 1986: 26), kao i da je posebno termin irealis jednostavno previše uopšten da bi bio koristan, osim kao pokazatelj veoma širokog domena (Bybee, 1998: 269), stoga nije međujezički validan (Bybee et al., 1994: 238). Na ove pojmove često se nailazi u tipološkim istraživanjima (npr. Elliott, 2000; De Haan, 2012) i gramatičkim opisima pojedinačnih

jezika (Chafe, 1995; Mithun, 1999), ali na tako različite načine da se postavlja pitanje: da li postoji tipološki validna ili korisna kategorija irealisa, odnosno realisa i irealisa ili sveobuhvatnog pojma statusa realnosti kao gramatičke kategorije (npr. Bybee, 1998; De Haan, 2012). Na to pitanje se, pogotovu poslednjih godina, odgovori traže u različitim jezicima, različitim gramatičkim domenima i u različitim teorijskim okvirima.

Smatramo da je termin irealis, kao deskriptivni pojam za oznaku konceptualnog domena sa specifičnim semantičkim sadržajem, odn. čitavim spektrom značenja, izuzetno značajan za temu ovog rada zato što izražavanje nerealnosti u jeziku, predstavlja osnovu semantičke sprege kategorije modalnosti i sredstava za izražavanje FUT što ćemo obrazložiti u odeljcima koji slede. Osnovni stav je da irealis određen kao konceptualna kategorija koja pokriva širok spektar neasertivnih modalnih značenja, (Bybee & Fleischman, 1995: 9) predstavlja podomen šire kategorije statusa realnosti, i proteže se nad kategorijama FUT i modalnosti.

2.3.3.1.1. Irealis kao gramatička kategorija i kao deskriptivni pojam

U slučaju irealisa postoje brojna neslaganja u vezi sa određenjem same kategorije, njene (tipološke) validnosti i realizacije pri čemu mnoge nejasnoće potiču od nedovoljne određenosti samog termina: irealis se posmatra kao gramatička kategorija (Bybee, 1998), kao semantički (ili konceptualni) domen (Bybee & Fleischman, 1995; Pietrandrea, 2012), kao deskriptivni pojam (Cristofaro, 2012), ali i kao podkategorija kategorije statusa realnosti definisane kao skup realnih događaja (Salkie, 2009; De Haan, 2012). Terminologija realis/ irrealis prihvaćena u deskriptivnoj lingvistici kreolskih jezika, australijskih jezika, jezika Nove Gvineje i jezika Severne Amerike, odnosi se na strukturalni nivo jezika, pri čemu ovi termini predstavljaju oznake za određene glagolske sufikse ili partikule koje kodiraju dve vrednosti (statusa realnosti) realis i irealis. U nekim jezicima irealis predstavlja značajnu kategoriju za gramatički sistem, na primer, u jeziku kado u kome se razlika realis i irealis izražava pronominalnim prefiksom u glagolskom domenu (Chafe, 1995: 354) pri čemu su i negacija, i pitanja i kondicionali obeleženi istim pronominalnim prefiksom.

Semantički sadržaj irealisa kao gramatičke kategorije nije jasno definisan, ali preovlađuje stav da irealis na morfosintaksičkom planu oslikava razliku između realizovanih i nerealizovanih događaja (npr. Bybee, 1998; Elliott, 2000). Određenje

irealisa koje je u savremenoj literaturi najzastupljenije, daje Mithun koja navodi da „Realis prikazuje situacije kao aktualizovane, kao da su se dogodile ili se zapravo događaju, i mogu se direktnim opažanjem. Irealis prikazuje situacije kao potpuno u domenu misli, koje se mogu spoznati samo kroz imaginaciju“⁵⁷ (1999: 173). Ovakvo određenje je u skladu sa razlikom na koju ukazuje Chafe (1995): razlika između realisa i irealisa zasniva se na fundamentalnoj pretpostavci od strane govornika da neke od njihovih ideja pripadaju domenu objektivne realnosti, dok ostale ostale potiču iz njihove imaginacije. U skladu s tim Elliott određuje funkciju irealis obeležavanja kao „identifikovanje statusa događaja kao ... da postoji samo kao konceptualna ideja, misao ili hipotetički pojam“⁵⁸ (2000: 56), tako da irealis obeleživači predstavljaju gramatikalizovane izraze lokacije u nekom nerealnom svetu (isto, 67).

Kako istraživanja pokazuju, svaki jezik koji operiše sa ovom gramatičkom kategorijom, čini se, sam odlučuje koje pojmovne kategorije će biti posmatrane kao irealis, a koje kao realis (Bybee & Fleischman, 1995: 9). U tom smislu, ova se kategorija znatno razlikuje od ostalih gramatičkih kategorija jer se irealis kao obeleživač odnosi na širok spektar različitih kategorija koje funkcionišu na različitim nivoima gramatike što ih čini teškim za poređenje. Uzevši u obzir sve razlike pri određivanju šta će se izraziti kao realis, a šta kao irealis u određenom jeziku Fleischman slikovito, možda i sa rezignacijom, primećuje da „irealis predstavlja izrazito neurednu konzervu crva“ (1995: 522)⁵⁹. Međujezički posmatrano, irealis se upotrebljava u brojnim nerealnim kontekstima poput kondicionala, kontrafaktuala (ove dve konstrukcije klasifikuju se kao irealis u svim sistemima jezika koji poseduju gramatičku kategoriju irealisa (Mithun, 1999: 179) , imperativa, futura, upitnih i odričnih oblika, potencijala, upozorenja itd.).

Iz tih razloga irealis se ne smatra uvek tipološki značajnom gramatičkom kategorijom (npr. Bybee, 1998; De Haan, 2012; Cristofaro, 2012). Bybee i saradnici kritikuju pretpostavku da realis i irealis čine koherentne međujezički validne gramatičke kategorije i upotrebu termina irealis osporavaju iz sledećih razloga: prvenstveno zato što

---

⁵⁷ „The realis portrays situations as actualized, as having occurred or actually occurring, knowable through direct perception. The irrealis portrays situations as purely within the realm of thought, knowable only through imagination“ (Mithun, 1999: 173).

⁵⁸ „identifying the status of an event as ... existing only as a conceptual idea, thought, or hypothetical notion“ (Elliott, 2000: 56).

⁵⁹ „...irrealis constitutes a decidedly untidy can of worms...“ (Fleischman, 1995: 522).

jezici retko kodiraju razliku između realnih/ realizovanih i nerealnih/ nerealizovanih događaja kao binarnu opoziciju, nisu svi tipovi realizovanih ili nerealizovanih stanja stvari kodirani na isti način, a iste se konstrukcije mogu upotrebljavati da kodiraju i realizovana i nerealizovana stanja stvari (1994, 1998). Stav da irealis ne postoji kao gramatička kategorija, međutim, ne znači da se u jezicima ne mogu pronaći konstrukcije koje opisuju značenja ove konceptualne kategorije, kako primećuje Fleischman, pri čemu ne postoji zahtev da ovo značenje mora biti formalno izraženo irealis morfemom (1995: 522). Irealis, dakle, nije moguće posmatrati kao jedinstvenu homogenu jezičku kategoriju jer su konceptualne situacije izražene irealis morfemama toliko raznovrsne da je gotovo nemoguće naći jedno univerzalno značenje irealisa, ali je moguće istaći određene semantičke komponente.

Irealis se odnosi na situacije za koje znamo da se nisu odigrale, tačnije koje nisu faktualizovane. Najočiglednije značenje irealisa bi bilo obeležavanje nerealnih (*unreal*) događaja. Međutim, postoje mnogi slučajevi u različitim jezicima u kojima se nerealni događaji obeleženi realis morfemama, i obrnuto. Kako *nerealni* ne predstavlja odgovarajuće univerzalno centralno značenje irealisa, ponuđena se moguća alternativna značenja (de Haan, 2012): neaktualizovano (*unactualized*) (Mithun, 1995), ili neaktualnost (*nonactuality*) (Vidal & Harriet, 2008), koje se odnosi na to da radnje i događaji nisu neophodno nerealni, već da se događaji ne mogu pojedinačno odrediti na vremenskoj llinji. Irealis ukazuje na nerealizovane (*unrealized*) događaje (Cristofaro, 2012), odnosno na opštu razliku za koju se pretpostavlja da se odražava u jeziku između realizovanih i nerealizovanih događaja⁶⁰.

Bybee smatra da se većina gramatičkih obrazaca koji obuhvataju nerealizovana stanja stvari verovatno zasniva na pojmovima poput intencionalnosti ili nedostatka asertivnosti, odn. nerealizovana stanja stvari ne predstavljaju tvrdnje (Bybee et al., 1994: 236). Za različite jezičke porodice ili ograničene skupove jezika predlagana su i druga centralna značenja. Na primer, Verstraete (2005a), zagovornik gramatičke kategorije irealisa, govoreći o jezicima severne Australije govori o potencijalnoj aktualizaciji kao o centralnom značenju svih irealis stanja stvari, a irealis obeležavanje iskaza koji nemaju potencijalnu aktualizaciju (kontrafaktuali i negacije) objašnjava kao proces pragmatičkih implikatura.

---

⁶⁰ U narednim primerima nerealizovanost se nalazi kao onovnu komponentu značenja: *If I had seen the doctor, I would not have been ill today; I am not feeling well, I may be ill tomorrow; He will come soon.*

Dakle, na osnovu uvida autora koji se bave značenjem termina dolazimo do najopštijeg određenja da irealis označava da neki događaj nije realan, ili da je samo moguć, ili barem da govornik ne izražava svoje opredeljenje prema realnosti događaja. Shodno tome, u ovom radu termin irealis odnosi se na semantički (konceptualni) domen koji obuhvata nerealne/ neaktualizovane/ nefaktualne događaje. Ni u E, ni u S jeziku, ne postoji jedna morfema kojom se obeležava irealis, odnosno ovi jezici ne poseduju gramatičku kategoriju irrealisa, ili statusa realnosti, ali poseduju određene načina ukazivanja na irealis⁶¹. Tačnije, govornici ovih jezika, svakako, na raspolaganju imaju sredstva da izraze nerealne situacije, odnosno logički irealis. I lingvisti koji odbacuju značaj irrealisa kao gramatičke kategorije, saglasni su da postoji irealis kao konceptualni domen koji sadrži mnogo načina na koje se situacija može shvatiti kao nerealna (npr. Bybee, 1988: 264). U skladu s tim, u radu irealis posmatramo kao svrsishodnu deskriptivnu oznaku za konceptualni domen koji uključuje zamišljene, neaktualizovane, prjektovane, ili na neki drugi način nerealne događaje.

Upravo razmatranje nerealnosti u jeziku navelo je neke autore da uspostave novu kategoriju, kategoriju statusa realnosti (*reality status*), koja se najčešće povezuje sa glagolom, ali ova kategorija ima propoziciju u svom obimu. Smatra se punopravnom kategorijom koja je u istoj ravni sa kategorijama poput glagolskog vremena i aspekta, i ima različite realizacije u različitim jezicima, i predstavlja značajan parametar za gramatičku organizaciju u jezicima (Chafe, 1995: 363). Status realnosti ima dve vrednosti realis (neutralnu) i irrealis koje se karakterišu u smislu aktualizacije vs. neaktualizacije događaja, pa se u tom smislu može napraviti razlika između realis i irealis propozicija. U svom uticajom radu Elliot ovu razliku definiše pomoću epistemičkih pojmova: za propoziciju se kaže da je realis kada iznosi tvrdnju da je stanje stvari „aktualizovana i sigurna činjenica stvarnosti“⁶² (2000: 66). Irealis propozicija „prototipično ukazuje da događaj pripada domenu zamišljenog ili hipotetičnog, i kao takva predstavlja potencijalni ili mogući događaj, ali nije uočljiva činjenica stvarnosti“⁶³ (isto, 67). Ove propozicije pripadaju domenu imaginacije, mogućnosti, želje, ispitivanja, nužnosti, obaveze itd., u kojima se dato stanje stvari

---

⁶¹ npr. sisteme modalnih glagola, uslovne rečenice, a Chafe smatra da se uticaj irealis obeležavanja u engleskom jeziku indirektno vidi u semantici određenosti (1995:349).

⁶² „actualized and certain fact of reality” (Elliott 2000:66).

⁶³ „prototypically implies that an event belongs to the realm of the imagined or hypothetical, and as such it constitutes a potential or possible event but it is not an observable fact of reality” (Elliott 2000: 67).

predstavlja kao ne (još uvek) realizovano (*not (yet) realized*), ili kada ne postoji izesnost u vezi sa njihovim dešavanjem (isto). Prema tome, irealis značenje možemo svesti na *non-fact* ili na *not-yet realized/ actualized*. U skladu s tim, semantička razlika između gramatičkih kategorija realisa i irealisa na funkcionalnom nivou odgovara razlici između faktivnih i nefaktivnih iskaza (Lyons, 1977: 796) ili faktualnih i nefaktualnih iskaza (Palmer 1986:17-18).

2.3.3.1.2. Modalnost, glagolski način i irealis

Pri opisivanju jezika koji ne poseduju gramatičku kategoriju irealisa, ovaj pojam se najčešće u stručnoj literaturi dovodi u vezu sa kategorijom modalnosti, a stavovi lingvista se razlikuju u pogledu ove veze. Neki lingvisti termine irealis i način smatraju blisko povezanim što dovodi do izjednačavanja irealisa i modalnosti. Preciznije, realis i irealis smatraju se modalnim kategorijama, pri čemu se ovi termini upotrebljavaju da označe vrednosti načina, dok sam termin način obuhvata razlike između ove dve vrednosti. Kako primećuju Mauri i Sanso, od sredine osamdesetih godina termini realis i irealis postali su veoma rasprostranjeni u literaturi o modalnosti kao fleksibilni deskriptivni ekvivalenti za brojne glagolske načine (2012)⁶⁴. I u tom pogledu primetan je uticaj Palmera koji smatra da je termin irealis uveden za kategorije specifične za jedan jezik, nasuprot tradicionalnim terminima poput konjunktiva, indikativa i imperativa (1986: 26), i navodi da su sistemi glagolskog načina prototipično binarni i zasnovani na kontrastu između realisa i irealisa i indikativa i konjunktiva (2001: 4). Odnosno, Palmer kategoriju načina eksplicitno izjednačava sa distinkcijom realis i irealis: indikativ je realis, dok je konjunktiv irealis (2003: 2). Kako je autor obrazložio u studiji o modalnosti, u E jeziku mogu se razlikovati tri tipa (irealis) modalnosti obeleženih modalnim glagolima, ali i realis oblik, deklarativ koji ne sadrži modalni glagol (2001: 6-7). Mithun ukazuje na irealis način i zaključuje da razlika u modalnosti u jezicima sveta zapravo predstavlja razliku između realisa i irealisa (1995: 367). Chung i Timberlake morfosintaksičku kategoriju glagolskog načina definišu u pogledu aktualnosti, stvarnosti (*actuality/ non-actuality*) eventualnosti, tj. kao identičnu, ili ne stvarnom svetu i ukazuju da mnogi jezici ovu razliku prave u pogledu irealis i realis modalnosti/ načina koja je prema njihovom mišljenju identična razlici između

---

⁶⁴ Detaljan pregled upotrebe termina od strane različitih lingvista pri ispitivanju modalnosti u različitim jezicima i jezičkim porodicama nudi Mithun (1995:367).

indikativa i konjunktiva (1985: 241). Sličan način primenjuju i Bybee i saradnici kao alternativni način kategorisanja razlike među načinima pri čemu se oslanjaju na pojam irealisa u modalnosti, a razliku između realisa i irealisa definišu kao razlikovanje između stvarnih i nestvarnih događaja, ili kao ukazivanje na nerearno vreme (1994: 236). Prema tome, kada se grameme opisuju terminima realis/ irealis, često se tvrdi da one kategorišu događaje kao stvarne ili nestvarne, one koji se odigravaju u stvarnom svetu ili ne, kao da govornikov izbor načina zavisi od istinitosne vrednosti propozicije (isto, 239). Ovaj stav blizak je načinu na koji Fleischman (1995) govori o irealis modalnosti. Autorka predlaže da se irealis kao kategorija odredi kao jezička struktura prototipa kojom obeleženi glagoli izražavaju niz modalnih značenja koja na različite načine ukazuju nedostatak uverenosti ili nedostatak opredeljenja govornika prema: a) realnosti, realizaciji, ili referencijalnosti događaja ili niza događaja izraženih predikatom iskaza; b) realizaciji želja, nadanja ili namera agensa koje su izražene u propoziciji iskaza; c) autentičnosti iskaza ili dela diskursa; ili d) kanoničnosti ili normalnosti diskursa ili komunikativne situacije (1995: 522).

Pri razmatranjima kategorije modalnosti, posebno u vezi sa jezikom Indijanaca i indo-pacifičkim jezicima, termin irealis se upotrebljava u značenju glagolskog načina, pa se može postaviti pitanje terminologije, tj. zašto se isti termini upotrebljavaju da označe gotovo istu gramatičku kategoriju. Termin konjunktiv, po ugledu na lingvističku tradiciju indoevropskih jezika za označavanje oblika koji kodiraju neaktualizovane događaje u zavisnim i glavnim klauzama, nalazimo u opisima jezika čija je gramatička terminologija kreirana po ugledu na ove terminologiju ove grupe jezika npr. jezika uralke jezičke porodice i bantu jezika. Kako se terminom irealis označavaju oblici koji pokrivaju čitav spektar neaktualizovanih situacija, a koji se formalno dosta razlikuju među jezicima, i kako je subjunktiv prikladniji termin kada se oblik pojavljuje u zavisnim klauzama, uviđamo da gramatičke oblike irealis i subjunktiv ne možemo izjednačiti, premda oba oblika ukazuju na neaktualizaciju događaja. Videli smo da se glagolski način odnosi na glagolske oblike, dok su obeleživači irealisa različiti. Odnosno, irealis se posmatra kao modalni pojam koji se može pronaći, osim u glagolskim afiksima, u različitim vrstama reči poput imenica, zamenica i pokaznih prideva (npr. Vidal & Harriet, 1998: 176). Glagolski način može izražavati sve, ili neke od funkcija koje pokriva irealis posmatran kao konceptualni pojam. Prema tome, pri

opisima određenih jezika upotreba termina irealis može se pripisati i nedostatku utvrđene alternativne gramatičke terminologije u datom jeziku, dok se pri opisima indoevropskih jezika termin irealis odnosi na semantička svojstva kategorije modalnosti, i može se upotrebljavati kao tehnički termin kao što to Palmer (2001) čini.

Univerzalna opozicija realis/ irealis može se primeniti i na modalne sisteme, stoga Palmer razmatranje modalnosti koja se odnosi na status propozicije, bazira na osnovnim konceptima realisa i irealisa u skladu sa određenjem koje je predložila Mithun (2001: 1)⁶⁵. Iako se termin irealis može se odnositi na brojne različite modalne i nemodalne situacije (Palmer, 2001: 149), opisi modalnosti baziraju se na ovim terminima na osnovu bazičnog svojstva ukazivanja na irealnost. Ako uporedimo zapažanje koje iznosi Chafe da „realis/irealis dimenzija ima doslednu funkciju osnovu u sudovima ljudi koji se odnose na stepen u kome su njihove ideje saglasne sa onim za šta veruju da je objektivna realnost“⁶⁶ (1995: 364), i pogled na modalnosti koji nudi Hoyer po kome modalnost i modalni koncepti proističu iz činjenice da ljudi često kategorišu svoja iskustva i stavove u skladu sa tim kakvo bi stanje stvari moglo, ili trebalo biti, u odnosu na ono kakvo zapravo jeste, ili je bilo (1997: 40), ta povezanost postaje očigledna. U iskazima koji sadrže modal leksički sadržaj je najvećim delom sadržan u glavnom glagolu, dok je prvenstveni zadatak modalnog glagola da prenese značenje irealisa. U sledećim modalnim iskazima: *They may get good marks; They can get good marks; They must get good marks; They will get good marks* sam iskaz (dobijanje dobrih ocena), upotrebom modala smešten je u polje irealisa, što može predstavljati dominantnu semantiku ovako modalizovanih iskaza. Hoyer ukazuje na dodatne slojeve značenja, odnosno različite moguće aspekte irealis značenja ovih leksičkih sadržaja, koji se u iskazima razlikuju: mogućnost, sposobnost, obaveza i, najzad, volitivnost i/ ili predviđanje. Stoga ne čudi što se npr. Verstraete fokusira na prirodu irealnosti i održivost irealisa kao semantički koherentne i međujezički primenljive kategorije u opisu modalnosti (2005a: 226).

Navedeni autori osnovno svojstvo irealnosti koje irealis izražava uzimaju kao osnovno pri određenju modalnosti, dok Bybee ova dva pojma povezuje u suprotnom

---

⁶⁵ Prednost upotrebe ovih termina u odnosu na nedovoljno zadovoljavajuće termine (ne)faktualan ili (ne)realan, autor vidi u tome što se njihovom upotrebom kao tehničkih termina izbegavaju moguće konotacije već ustaljenih termina (Palmer, 2001: 1).

⁶⁶ „realis/irrealis dimension has a consistent functional basis in people’s judgements concerning the degree to which their ideas accord with what they believe to be objective reality“ (Chafe, 1995: 364).

smeru. Ova autorka, polazeći od stanovišta da se irealnost može svesti na modalnost predlaže da se irealis, kao jedna od vrednosti statusa realnosti, posmatra kao izražavanje nekog modalnog stava (1998: 267). Autorka smatra da pošto nije moguće doći do jednog jasnog semantičkog jezgra za kategorije koje se u jezicima opisuju kao irealis, da se te kategorije obično mogu opisati pomoću osnovnih kategorija koje zaista ispoljavaju sličnosti u jezicima a to su epistemička, deontička, ili modalnost orijentacije prema agensu. Ovo zapažanje potvrđuje pristup u daljem radu.

Ako se osvrnemo na određenja irealisa i modalnosti, uviđamo da između ovih pojmova postoje određene razlike, bez obzira na to na koju definiciju modalnosti se pozivamo. Određenje modalnosti na osnovu binarnih opozicija faktualnosti/nefaktualnost itd. govori u prilog izjednačavanja modalnosti i irealisa. To bi, međutim, značilo da kategorije koje se u nekim jezicima obeležavaju kao irealis posmatramo kao modalne (npr. kondicionale, odrični oblik, upitni oblik). Pristupimo li određenju modalnosti na osnovu izražavanja subjektivnosti, opet primećujemo da ne postoje opravdani razlozi za svođenje irealnosti na modalnost. Naime, za pojam irealis ne možemo tvrditi da je suštinski subjektivan pojam. Osim toga, modalnost se može realizovati na više načina i obuhvata različite tipove, a neki od tipova modalnih značenja ne uključuju uvek neaktualizaciju događaja (npr. neki iskazi koji izražavaju dinamičku modalnost). Međutim pogled na irealis mnogih autora (npr. Chafe, 1995: 364), upućuje na zaključak da se razlika između realisa i irealisa može blisko povezati sa epistemičkim razlikama. Štaviše, ako posmatramo epistemičke modale, nameće se zaključak da se epistemički modalizovana propozicija uvek odnosi na irealis stanja stvari, te je konceptualna struktura epistemičke modalnosti u potpunosti u skladu sa irealnošću prikazanog događaja. Na osnovu navedenog, možemo zaključiti da se irealis proteže preko više gramatičkih kategorija, i ne obuhvata samo modalne aspekte gramatike. Odnosno, irealis obuhvata mnogo toga što različiti autori podvode pod modalnost, ali i druge oblasti koje se tradicionalno ne smatraju modalnim.

Polazeći od inherentne subjektivnosti modalnosti i od isticanja razlike između modalnosti i rečeničnog načina, Elliott (2000) uvodi termina status realnosti kako bi istakla nedomodalni status samostalne kategorije. Naime, autorka tvrdi da se data situacija karakteriše kao realis ili kao irealis nezavisno od stava govornika prema događaju, što navodi na logički zaključak da se status realnosti razlikuje od modalne karakterizacije

tog događaja. Osim toga, prema mišljenju autorke, moguće je odrediti zajedničke semantičke komponente gramatičke kategorije statusa realnosti sa vrednostima *realis* i *irealis* u svim njenim upotrebama. Zajedničko semantičko jezgro *irealisa* autorka opisuje kao „*irealis* događaji ili stanja se smatraju kao da se nalaze u alternativnom hipotetičkom ili zamišljenom svetu, ali ne u realnom svetu“⁶⁷ (2000: 81). Upravo ovakvo određenje ukazuje na vezu modalnosti i *irealisa* ako se podsetimo posmatranja kategorije modalnosti u okviru teorije mogućih svetova. Može se zaključiti da je modalnost blisko povezana, ali ne i identična sa *irealisom*: uz mnoga semantička preklapanja, primetne su i određene razlike. Stoga smatramo opravdanim posmatranje *irealis* kao nadkategoriju (*supercategory*) koja obuhvata modalnost kao poddomen, ali i druge (gramatičke) kategorije.

2.3.3.1.3. Futuralnost i irealis

Semantičko određenje opozicije *realisa* vs. *irealisa* na osnovu termina (ne)realizovan, (ne)faktualan, (ne)aktualizovan događaj ukazuje na očiglednu povezanost ove kategorije sa FUT pošto nijedan budući događaj nije stvaran, realizovan ili aktualizovan, već samo potencijalan, moguć. Iz tog razloga futur se u mnogim jezicima, kako studije pokazuju, povezuje sa *irealisom* (načinom ili kategorijom). Vidal i Harriet u određeni skup govornih činova sa kojima se kategorija *irealisa* izražava prvenstveno ubrajaju future (1998: 185). Govoreći o *realisu* i *irealisu* kao o glagolskim načinima, Comrie primećuje da neki jezici ne prave razlike između sadašnjih i budućih glagolskih vremena, već razliku u glagolskom načinu (1985: 49). U tom smislu futur pripada *irealisu*, a taj stav izražava i Mithun koja navodi da jezici koji sistematski obeležavaju *irealis* često uključuju buduće događaje u domen *irealisa* pošto se (još uvek) nisu dogodili (1995:378).

Međutim, gramatički opisi različitih jezika, ipak, pokazuju da je futur nešto komplikovanija kategorija kada je u pitanju podela na *realis*/ *irealis*. Kako obično ne postoji 1:1 podudarnost između tzv. realizovanog vs. nerealizovanog statusa određenih tipova događaja i upotrebe određene konstrukcije, ni za gramatičku kategoriju budućeg vremena ne može se tvrditi da apsolutno pripada kategoriji *irealisa*. Kada govorimo o *realisu* i *futuru* kao o gramatički obeleženim kategorijama, međujezička istraživanja

---

⁶⁷ „irrealis events or states are perceived as being located in an alternative hypothetical or imagined world, but not the real world“ (Elliott 2000:81).

pokazuju sledeće: postoji veliki broj jezika u kojima se futur kombinuje sa morfemama analiziranim kao realis, odn. futur predstavlja realis kategoriju u npr. latinskom jeziku, jezicima maung i kado; irealis kategoriju predstavlja u jezicima poput amele i muiv manam (*Amele* i *Muyuw*), kao i u mnogim drugim jezicima; dok se u nekim jezicima futur može koristiti i uz realis i uz realis, u zavisnosti od uverenosti govornika o verovatnoći da će se opisana situacija zaista i odigrati (Palmer, 2001: 168). U poslednju grupu jezika spada jezik *Central Pomo* (Mithun, 1995: 378-80) u kome se rečenični veznici koriste da označe status realnosti. Izbor realis ili irealis veznika klauze u potpunosti zavisi od nivoa uverenosti govornika u to da li se događaj zapravo odigrava, odn. da li govornik veruje da će se događaj aktualizovati, ili neće, s obzirom na to da se futuri mogu razlikovati u pogledu verovatnoće odigravanja (isto).

Povezanost irealisa i futura Givon nalazi u razvoju gramatičkih obeleživača ovih kategorija. Slično kao što Bybee i Dahl navode da se izrazi koji sadrže glagol u značenju želeći, kretanje prema cilju ili obavezu razvijaju u grameme koje izražavaju nameru i budućnost (1989: 57), i Givon iste leksičke oblike (glagoli *želeći* (engleski, arapski, swahili), *ići* (engleski, francuski, španski) i *imati* (romanski)) navodi kao najčešće izvore obeleživača futura, odnosno irealisa (2002: 214). Sva tri izvora, voljnost, kretanje prema i obaveza, kako smatra autor, kao zajedničku karakteristiku imaju logički zaključak irealis (ne još uvek) i pragmatički zaključak buduće verovatnoće i to ilustruje sledećim tumačenjima:

a) Ako neko želi nešto da učini, onda i) to još uvek nije učinio i ii) verovatnoća da to učini se povećava.

b) Ako se neko kreće prema vršenju radnje, onda i) još uvek je nije izvršio i ii) verovatnoća da je izvrši se povećava.

c) Ako neko mora nešto da učini, onda i) to još uvek nije učinio i ii) verovatnoća da to učini se povećava (isto, 215)⁶⁸.

---

⁶⁸ a. If one wants to do something, then
i. one hasn't yet done it, and
ii. the probability of doing it increases.
b. If one is moving towards acting,
i. one hasn't yet acted, and
ii. the probability of acting increases.
c. If one has to do something, then
i. one hasn't yet done it, and
ii. the probability of doing it increases. (Givon, 2002: 215).

Prema tome, poveznost FUT i irealisa je neosporna, a ta je povezanost povezana sa konceptualizacijom temporalnih domena. Kako je navedeno, glagolsko vreme se ne odnosi samo na objektivno vanlingvističko vreme, već uključuje i perspektivu govornika u odnosu na neki događaj. Pošto se izražavanje FUT ne odnosi na realizovane/aktualizovane događaje, i govornici ne poseduju perspektivu neaktualizovanih događaja, kategorije FUT se očigledno može povezati sa irealisom. Štaviše, semantička podela na realis i irealis proteže se nad čitavom semantičkom kategorijom temporalnosti.

Kako navodi Palmer, semantički pojam realisa odnosi se na događaje koji su faktualizovani, ili koji su se odigrali, stoga sadašnja i prošla vremena uvek glagola pripadaju realisu (2001:168) jer opisuju realne situacije koje su se odigrale u prošlosti, ili se odigravaju u sadašnjosti. To potvrđuje i Chafe i u neke od tipičnih predstavnika izražavanja realisa svrstava:

Prošla stanja: I had a toothache

Prošle perfektivne događaje: I got the car fixed

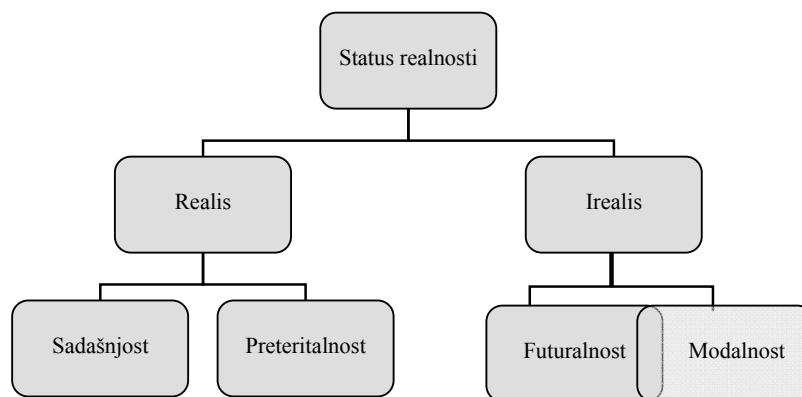
Sadašnja stanja: I've got a toothache

Sadašnje imperfektivne događaje: The car's getting fixed (1995: 350).

U svim navedenim primerima, navodi autor, prisutna je uverenost govornika da su situacije u saglasnosti sa objektivnom realnošću: izražavaju stanja ili događaje koje je govornik direktno doživeo u nekom prethodnom vremenu, ili događaj koji govornik trenutno doživljava (isto). Nasuprot ovoj grupi nalazi se druga grupa iskaza kojima bi se ilustrovala semantika irealisa. Iskazi te grupe odnose se na zamišljeni, a ne na upamćeni događaj, ili događaj koji se može direktno opažati. U tu grupu autor ubraja i future (*I'm going to get the car fixed.*) prvenstveno zato što se buduće situacije još uvek nisu dogodile (isto).

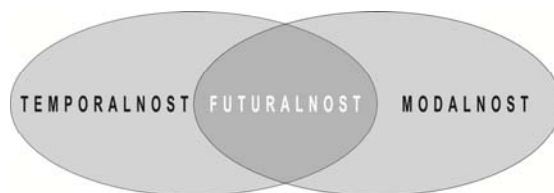
Ovaj odnos, nije međutim, tako jednostavan ni u slučaju prošlog vremena glagola jer se ovim oblikom mogu izraziti pojmovi koji pripadaju domenu irealisa (v.2.2.4.). U radu prošlo vreme posmatramo kao realis kategoriju jer prvenstveno ukazuje na faktualne odigrane događaje što je blisko pogledu na ovo vreme koji izražava Palmer (1986: 212). Slučajevi upotrebe ovih oblika za nerealizovane događaje, ne znače da se većina upotreba glagolske forme ne može povezati sa realisom. Odnosno, konceptualni domen prošlog vremena, preteritalnost, smatramo povezanim sa domenom realisa zbog prvenstveno faktualne i realne prirode prošlih događaja.

Zajednički imenitelj koji se ispoljava pri upotrebi modala i sredstava za izražavanje FUT je činjenica da svi izražavaju nerealizovane situacije. Ovaj pogled na kategorije blizak je stavu koji izražava Salkie (2009). Tragajući za adekvatnim semantičkim i pragmatičkim kriterijumima kojima bi se mogla odrediti kategorija modalnosti, prvenstveno kao tipološka kategorija, autor polazi od kategorije statusa realnosti u odnosu na koju se flektivni glagoli morfološki utvrđuju kao realis ili irealis. Premda, modalnost posmatra u odnosu na druge gramatičke kategorije (2009: 91), kakvom smatra i irealis, u okviru irealisa predlaže inventar od tri podkategorije zasnovane na semantičkim i pragmatičkim kriterijumima: a) način (sa binarnom podelom na indikativ i konjunktiv) na osnovu toga da li se rečenica predstavlja tvrdnju ili ne, b) evidencijalnost koja označava da li je rečenica obeležena kao rečenica u čiju se istinitost ne sumnja, ili je obeležena da ukaže na sudove zasnovane na glasinama, ličnom iskustvu itd. i c) modalnost koja ukazuje da li govornik govori o realnom svetu ili o mogućim svetovima (isto, 91-92). Prema tome, Slakie modalnost sagledava kao podkategoriju irealisa kojoj je nadređena kategorija statusa realnosti. Na osnovu navedenog, odnos kategorija u fokusu rada, na osnovu semantičkih i pragmatičkih kriterijuma, može se prikazati kao na Slici 8.

Slika 8. Odnos razmatranih kategorija

Razmotrena povezanost pojmovnih kategorija upućuje na zaključak da se domen pojmovne kategorije FUT može odrediti kao oblast preseka kategorija temporalnosti i modalnosti što ilustruje Slika 9. Kategorijalno preklapanje ilustrovano je na način na koji to predlažu Van der Auwera i Ghasst (2011: 175).

Slika 9. Domen pojmovne kategorije futuralnosti

2.3.4. Faktivnost, faktualnost i tvrdnja

Koncepti koji se razmatraju u ovom odeljku semantički su blisko povezani sa irealisom. Premda se može naići na stavove da je razlika među ovim pojmovima jedino u nazivima (npr. Narrog, 2005), što bi značilo da svi imaju isti semantički sadržaj, приметne su određene razlike u značenjima u kojima autori koriste ove termine. Njihova bliska povezanost je, međutim, neosporna, te je prilikom određivanja jednog od navedenih termina često neminovno i oslanjanje na ostale.

Semantičko obeležje faktivnosti (*factivity*) predstavlja ključnu sponu kategorija modalnosti i FUT. Na značaj ovog semantičkog svojstva, prvenstveno u sintaksičkim ispitivanjima, lingvističkoj javnosti skrenuo je pažnju bračni par Kiparsky radom *Fact* (1968) koji je kasnije kroz nekoliko revizija doradivan od strane autora⁶⁹. Centralnu temu rada predstavlja korelacija odnosa sintakse i semantike u sistemu rečeničnih dopuna u E jeziku, prvenstveno faktivnih predikata. Polazište razmatranja predstavlja stanovište da se izbor tipa dopune (*complement type*) u velikoj meri može predvideti na osnovu brojnih semantičkih faktora. Kako autori navode, ključni faktor predstavlja presupozicija od strane govornika da dopuna rečenice izražava istinitu propoziciju (tj. da je faktivna dopuna). Autori ukazuju da postoji dubinska sprega između toga da li govornik presuponira istinitost dopune, odn. faktivnost, i njihove sintaksičke realizacije na površinskoj strukturi. Analiza se bazira na razlikovanju glagola i prideva (npr. *ignore, regret, resent, odd, glad, tragic, significant*) koji su praćeni faktivnim predikatima kao u primeru:

17) It is significant that he has been found guilty.

od nefaktivnih (*believe, avoid, suppose, likely*) koji imaju samo nefaktivne predikate kao u:

18) It is likely that he has been found guilty (Kiparsky & Kiparsky, 1978: 345).

⁶⁹ U daljem tekstu koristimo rad objavljen 1978.

Dalje u radu sledi opis serije sintaksičkih karakteristika ove dve grupe koje autori potom povezuju sa semantičkim svojstvom faktivnosti. Osnovna razlika ilustrovana je sledećim primerima u kojima su sintaksičke razlike povezane sa semantičkom razlikom što dovodi do različite snage *that* klauze u narednim rečenicama:

19a) It is odd that it is raining (faktivna)

19b) It is likely that it is raining (nefaktivna)

19c) I regret that it is raining (faktivna)

19d) I suppose that it is raining (nefaktivna). (isto, 348)

U faktivnim rečenicama prisutna je presupozicija *it is raining*. To znači da govornik presuponira da umetnuta klauza izražava istinitu propoziciju, i iznosi tvrdnju o toj propoziciji. Autori zaključuju da semantičko svojstvo faktivnosti poseduju svi predikati koji se sintaksički ponašaju kao faktivi (*factives*), a nema ga gotovo nijedan koji se sintaksički ponaša kao nefaktiv. U vezi sa ovom osnovnom razlikom između dva tipa predikata autori ističu pravljenje razlika između propozicija za koje govornik iznosi tvrdnju, direktno ili indirektno, da su istinite i propozicija za koje govornik presuponira da su istinite (isto).

Faktivnost zavisi od presupozicije, a ne od tvrdnje. Kada neko kaže:

20a) It is true that John is ill

20b) John turns out to be ill

on iznosi tvrdnju (*is asserting*) da je propozicija *John is ill* istinita propozicija, ali on ne presuponira istinitost propozicije. Primere pravih presupozicija autori ilustruju sledećim primerima:

21a) It is odd that door is closed

21b) I regret that door is closed (isto, 349).

U ovim iskazima govornik presuponira *the door is closed* i iznosi tvrdnju o nečemu drugome u vezi sa presuponiranom činjenicom. Negiranje klauze koja sadrži dopunu predstavlja test koji pokazuje da li je u pitanju presupozicija od strane govornika da je dopuna faktivna. Tako rečenica:

22a) I don't believe that John is ill

više ne predstavlja tvrdnju da je on bolestan, dok

22b) It is not odd that the door is closed

još uvek sadrži presupoziciju da su vrata zatvorena što dokazuje faktivnost dopune.

Kasnija razmatranja i primena termina faktivnosti u lingvistici direktno se oslanjaju na navedene zaključke autora, kako pri razmatranjima modalnosti u anglističkoj literaturi, tako pri razmatranju faktivnosti u srpsko(hrvatsko)m jeziku (npr. Bibović, 1971; Ivić, 1983). Faktivnost, odn. nefaktivnost, predstavlja centralni pojam neophodan za razumevanje semantike modalnosti, a videćemo i FUT. Pre svega, nefaktivnost predstavlja definišuću karakteristiku modala u gotovo svim njihovim upotrebama. Stoga ne začuđuje što jedan način određenja kategorija modalnosti na osnovu statusa propozicije upravo počiva na pravljenju binarne razlike između faktivnosti i nefaktivnosti. U semantici razvijenoj u okviru filozofije jezika, Lyons ove termine upotrebljava ukazujući na razliku među njima pri definisanju modalnosti u smislu stava govornika, kao i pri razmatranju epistemičke modalnosti (1977: 793-5).

Razmatrajući modalnost sa stanovišta jezičke tipologije, Palmer ovu terminološku distinkciju odbacuje zato što ove termine ne smatra zadovoljavajućim jer u dovoljnoj meri ne ukazuju na činjenicu, te se opredeljuje za određenje u pogledu termina faktualan (*factual*) i faktualnost (*factuality*) (1986: 18), te modalnost suštinski određuje kao jezičku kategoriju koja u osnovi kvalifikuje faktualnost iskaza. Na različita nefaktualna značenja u jeziku ukazuje i Bybee koja smatra da modalnost obuhvata široki niz semantičkih nijansi (a u te nijanse autorka ubraja značenja različitih kategorija načina u jezicima) čiji je zajednički imenitelj dodavanje dopune ili slojeva značenja najneutralnijoj semantičkoj vrednosti propozicije iskaza, naime faktualnoj i izjavnoj (*declarative*) (1995: 2). Nešto preciznije, pozivajući se na faktualnost, Frawley ističe da se modalnost odnosi na faktualni status informacija, odn. ukazuje na relativnu istinitost, validnost ili uverenost u sadržaj iskaza (1992: 385). U studiji o lingvističkoj semantici Lyons razmatra razliku između faktualnosti i različitih vrsta nefaktualnosti koja potpada u okvir onoga što su logičari tradicionalno nazivali modalnošću (1995: 255), a na nefaktualnost se oslanjaju i savremeni deskriptivni gramatičari pri opisivanju modalnosti (npr. Yule, 1998). Na osnovu ovog pregleda može se zaključiti da termine faktivnost i faktualnost autori upotrebljavaju u istom značenju, ali u različitim teorijskim okvirima, koristeći termine nefaktivan/ nefaktualan kako bi istakli nečinjeničnu (modalnu) prirodu propozicionog sadržaja.

U novijim radovima sve češće se nailazi na primenu termina istinitost (*veridicality*) (npr. Giannakidou & Mari, 2013, 2014) koji se upotrebljava kao sininim termina faktualnosti, ali u drugom teorijskom okviru. Ovaj termin u vezi je sa semantikom istinitosnih uslova i odnosi se na istinu u stvarnom svetu: rečenica je istinita ako je propozicija koju označava istinita u stvarnom svetu (što predstavlja činjenicu). Navedene autorke polaze od epistemološkog pogleda da ono što će se dogoditi u budućnosti još uvek nije poznato, i tvrde da se rečenicama o tom domenu može pripisati neistinitost (*nonveridicality*) jer je moguće i *p* i *not p* (Giannakidou & Mari, 2013: 116) Vrednosti koje se mogu odrediti u odnosu na istinitost su zapravo modalne vrednosti (izvesno, verovatno, moguće, neodređeno), te nefaktualni iskazi spadaju u iskaze neodređene istinitosti što je u skladu sa prethodnim napomena. Iz navedenih razloga, u radu nećemo govoriti i istinitosnoj vrednosti kao o konceptu koji obuhvata vrednosti istinito i neistinito kao što se to primenjuje u okviru formalne logike, već ćemo u obzir uzimati i prelazne vrednosti poput verovatno i moguće koje ćemo koristiti tako da se ne odnose samo na propozicije već i na njihove referente (dogadjaje i situacije) kao što to čine i neki drugi autori (npr. Larreya, 2009).

Razlikovanje faktualnosti od nefaktualnosti blisko je povezano sa pravljenjem razlike između tvrdnje i netvrdnje, na način na koji Kiparsky & Kiparsky (1978) ovaj pojam upotrebljavaju. Kako je do sada bilo neizbežno oslanjati se na ovaj pojam, na ovom mestu ćemo samo rezimirati centralne uvide. Tvrdnja se u okviru teorije govornih činova, o kojoj će biti više reči, posmatra kao veoma poseban tip opredeljenja prema istinitosti propozicije (npr. Searl, 1969: 29). Na sličan način Lyons pravi razliku između (epistemički) nemodalnih izjava koje posmatra kao nekvalifikovane tvrdnje (*unqualified assertions*) kojima govornik izražava opredeljenje prema istinitosti svog iskaza i epistemički modalizovanih iskaza u koje spada „svaki iskaz u kome govornik eksplicitno kvalifikuje svoje opredeljenje prema istinitosti propozicije koju izražava rečenica koju izgovara“⁷⁰ (1977: 797). Na taj način razlika među sledećim primerima svodi se na razlike u modalnosti:

23a) He leaves today.

23b) He must leave today.

---

⁷⁰ „Any utterance in which the speaker explicitly qualifies his commitment to the truth of the proposition expressed by the sentence he utters.“ (Lyons, 1977: 797).

24c) He can/may leave today. (Huddleston & Pullum, 2005: 53)

Dok 23a) ima snagu tvrdnje, 23b) može se koristiti kao neka vrsta direktiva, nametanjem obaveze, a 23c) se može upotrebljavati za davanje dozvole (isto).

Prema tome, kategoričkom tvrdnjom smatra se direktna činjenična izjava, odn. tvrdnja predstavlja izjavu za koju se čvrsto veruje da je istinita. Upravo činjenična priroda tvrdnje i omogućava da se kontrastu faktualno/ nefaktualno pridruži i kontrastiranje tvrdnja/ netvrdnja (*non-assertion*). Štaviše, neki autori smatraju da domen istinitosti ili činjenice nije relevantan domen za kategoriju načina, već relevantan domen predstavlja domen (ne)tvrdnje. Palmer, na primer, primećuje da se u nekim jezicima kakav je i španski, subjunktiv povezuje sa faktivnim dopunama, a indikativ sa nefaktivnim (1986: 140) i usvaja pogled koji je predložio Hopper (1975) po kome razlika asertivan/ neasertivan zapravo seče razliku domena (ne)faktivnost na 4 moguća dela (isto, 141-144). U narednom radu opredeljuje za termine (ne)asertivan pri razmatranju modalnosti (2001: 2-3) i ukazuje da izbor irealis obeleživača ne zavisi od razlike između onoga što je faktualno i onoga što nije, već zavisi od toga da li se nešto tvrdi ili ne (isto, 4). To je u skladu sa uvidom do koga su došli Bybee i saradnici da glagolski način ne obeležava istinitosnu vrednost propozicije u nekom apstraktnom smislu, već nam pre govori do koje mere je govornik voljan da iznese tvrdnju, tj. potvrdi istinitost propozicije (1994: 239).

2.3.5. Subjektivnost i intersubjektivnost

Analize koje se sprovode u okvirima formalne semantike, videli smo, usmerene su na određivanje istinitosne vrednosti propozicije, te uloga lica, govornika ili subjekta, nema značja pri analizi. U lingvističkoj teoriji, međutim, preovlađuje stav da se uloga govornika ne sme zanemariti jer jezička sredstva, osim referencijalne funkcije, služe za izražavanje mišljenja, stavova, osećanja. Dakle, pri lingvističkim razmatranjima neophodno je uzeti u obzir samog govornika, lična stanja koja izražava poput stavova, verovanja, mišljenja, emocija i procena, kao i njegove komunikativne potrebe, odn. pojam subjektivnosti.

Na značaj pojma subjektivnosti, koji u svakodnevnom govoru upotrebljavamo na više načina⁷¹, među prvima je ukazao Benveniste (1971). Ovaj koncept autor definiše

---

⁷¹ Ovim terminom ukazujemo na povezanost sa ličnim mišljenjem, ukusom ili stavom.

kao „sposobnost govornika da sebe postavi na mesto subjekta“⁷² (1971: 224) i smatra ga značajnim za jezik u toj meri da se može postaviti pitanje da li bi jezik i dalje mogao funkcionisati kada ne bi funkcionisao na ovaj način (isto, 225). Autor pojam prvenstveno dovodi u vezu sa ličnom zamenicom prvog lica, a zatim njime obuhvata i temporalnu i prostornu deiksu, kao i predikate mentalnih aktivnosti. Stavovi ovog autora svakako predstavljaju polazište za ispitivanje subjektivnosti u jeziku, ali i srodnih pojmova objektivnosti i intersubjektivnosti na koje autor ukazuje. Međutim, u pristupima subjektivnosti koji su usledili nakon ovog rada, ovaj koncept upotrebljava se u donekle različitim značenjima na šta ukazuju i Cyckens i saradnici (2010) u zborniku radova u kome se subjektivnost, tačnije proces subjektivacije kao jezičke promene, razmatra u odnosu na gramatikalizaciju jezičkih sredstava⁷³. Prema mišljenju autora, definisanje pojma subjektivnosti nije jednostavno jer se pojavljuje u nekoliko upotreba i tumačenja i zaključuju da se u lingvističkoj teoriji ovaj termin u širem smislu odnosi na centralno mesto koje govornik zauzima (u jeziku, komunikaciji). (2010: 1).

Veliki doprinos razmatranju subjektivnosti dao je i Lyons (1977). Autor polazi od obeleživača subjektivnosti na koje je Benveniste ukazao i određuje ih kao sredstva kojima govornik pri izgovaranju iskaza istovremeno i komentariše iskaz i izražava svoj stav prema onome što govori (1977: 739). Subjektivnost, ovako određena, od izuzetnog je značaja za razumevanje modalnosti. Štaviše, u literaturi se kao gotovo sinonimi uzimaju pojmovi subjektivnost i izražavanje stava govornika, što je i razumljivo jer su stavovi i mišljenja govornika sami po sebi subjektivni. U jednom od sledećih radova autor termin subjektivnost upotrebljava da označi svojstvo (ili skup svojstava) da se bude ili subjekat svesti (tj. kognicije, osećanja i percepcije) (misleći entitet ili ego) ili subjekat radnje (agens) (1995: 337). Kako se lingvistika prvenstveno interesuje za lokucionu subjektivnost, navodi dalje autor, subjektivnost iskaza ukratko se može definisati kao „izraz vlastite ličnosti pri upotrebi jezika“⁷⁴ (isto). Na drugom nivou, ukazuje autor, subjektivnost iskaza (koja predstavlja kombinaciju subjektivnosti svesti i subjektivnosti agentivne uloge) ne može se svesti na izražavanje propozicionog znanja i verovanja (isto, 339-340). Pod uticajem filozofije jezika, autor naglašava i pragmatički

---

⁷² „the capacity of the speaker to posit himself as „subject“ (Benveniste, 1971: 224).

⁷³ Odnos gramatikalizacije i (inter)subjektivacije, autori priloga razmatraju u tri gramatičke oblasti: adverbijalima, modalima i imenskoj frazi.

⁷⁴ „self-expression in the use of language“ (Lyons, 1995: 337).

sadržaj ovog pojma jer je vlastito biće koje lokucioni agens izražava proizvod društvenih i interpersonalnih uloga koje je do tada imao (isto, 339). Ovako shvaćen pojam ne mora biti eksplicitno izražen u gramatičkoj ili leksičkoj strukturi jezičkog sistema, već se subjektivnost u govoru može izraziti prozodijskim i paralingvističkim sredstvima. Na taj način subjektivnost se dovodi u vezu sa kontekstom koji može biti presudan.

Određenje subjektivnosti kao semantičko-pragmatskog pojma koje je dao Lyons ima veliki značaj i za dijahronijske studije u kojima se razmatra gramatikalizacije sredstava. U radovima ove orijentacije polazište predstavljaju uvidi do kojih je došla Traugott, a koje je rezimirala u jednom od novijih radova (2010). U okviru ovog pristupa subjektivnost predstavlja odnos govornika i njegovih uverenja i stavova (2010: 1). Derivativnim terminom intersubjektivnost, koji je blizak pojmu subjektivnost i koji se nezavisno do njega ni ne može odrediti, autorka ukazuje na odnos između sagovornika i govornika. Ovim pojmom ističe se pažnju govornika prema slušaocu/ čitaocu kao učesniku u komunikativnom činu i ukazuje na stanovište govornika u vezi sa/ u odnosu na perspektive ostalih učesnika. U radu je istaknut i pojam pragmatičke intersubjektivnosti zato što je diskurs komunikativno uspešan jedino ako govornici obraćaju pažnju na potrebe publike (isto, 32). U vezi sa razvojem jezičkih sredstava, autorka ističe dijahronijski proces (inter)subjektivacije (*(inter)subjectification*) kojim jezički elementi razvijaju nova (inter)subjektivna značenja koja obuhvataju perspektivu govornika. Ovaj termin odnosi se na promene kojima je (inter)subjektivno značenje konvencionalizovano (kodirano) (isto, 33). Ovako određen pojam suštinski se razlikuje od pojma intersubjektivnosti kako ga određuju neki drugi autori. Nuyts (2006), na primer, razlikuje subjektivnosti od intersubjektivnosti u odnosu na ličnu vs. podeljenu odgovornost u vezi sa donošenjem sudova (v. 2.4.2.4.).

2.3.6. Zaključni komentar

Futuralnost se u radu posmatra kao pojmovna (ali i konceptualna) kategorija pri čemu se termin kategorija okvirno može definisati kao oznaka za skup entiteta koji imaju zajedničko jedno ili više svojstava, i koji su prema tome u određenoj meri slični (Van der Auwera & Gast, 2011: 166). Ova kategorija može se smatrati jezičkom univerzalijom jer, kako navodi Schneider, predstavlja koncept fundamentalan za

razmišljanje ljudi (2006: 4). Tipološke studije ukazuju da ovaj tipološki fenomen istovremeno predstavlja i jezički specifičnu kategoriju jer se jezički može realizovati na različite načine. Naime, stavove o budućim događajima (pošto možemo samo iskazati taj aspekt događaja kada je vreme nakon sadašnjeg trenutka u pitanju) možemo izraziti brojnim jezičkim sredstvima pri čemu je referiranje na budućnost određeno lingvističkim i nelingvističkim kontekstom.

Kako bismo ponudili kvalitativnu analizu sredstava, moramo početi od toga da u osnovi semantičkog principa lingvističkog kategorisanja nalazimo različite kognitivne procese, a specifičan kognitivni, ontološki i epistemološki status FUT dovodi do toga da ovaj domen nikako ne možemo posmatrati samo kao temporalni domen, već kao domen čiji semantički sadržaj obuhvata modalne komponente značenja. Naime, jezik ne možemo analizirati nezavisno od realnosti, a na pitanje od koje realnosti još je Benveniste ponudio odgovor „u i putem jezika čovek sebe predstavlja kao subjekta, zato što sam jezik uspostavlja koncept ega u realnosti, u njegovoj realnosti koja je realnost postojanja“⁷⁵ (1971: 224). U skladu s tim, u radu polazimo od kognitivne realnosti vremena pri čemu se slažemo sa Jaszolt da semantičko predstavljanje temporalnih izaraza zahteva perspektivu koja oslikava kognitivnu realnost konceptualizacije vremena i u isto vreme nudi formalni opis značenja (2009: 96). Osim toga, kako nije jedina i osnovna funkcija jezika da pruži faktualne informacije (Palmer, 1981: 35) i pošto iskazi, kako slikovito prikazuje naslov knjige kojim su obuhvaćena predavanja koja je održao Austin (1962), ljudima služe i za izvršenje nekih radnji činova, potpuni opis značenja ne može biti ograničen na semantičku analizu, već se mora proširiti da uključi informacije o vrsti govornog čina obuhvaćenog izgovaranjem rečenice, tj. njenu ilokucionu silu. Kako se sredstva za izražavanje FUT koriste i za obavljanje raznih komunikativnih funkcija koje spadaju u domen pragmatike, analiza mora zaći i u taj domen.

Usled sličnih pojmovnih obeležja i srodnih pojmova kojima se mogu odrediti, kategoriju FUT smatramo funkcionalno i semantički bliskom kategoriji modalnosti koja kao takva mora imati svoj specifičan jezički izraz. Ovakav pogled nameće analizu semantičkih komponenti sredstva u terminima modalnih koncepata i pojmova, kao i pristup određenju kategorije FUT na način blizak određenju kategorije modalnosti.

---

⁷⁵ „in and through language that man constitutes himself as a subject, because language alone establishes the concept of ego in reality, in its reality which is that of being“ (Benveniste, 1971: 224).

Futuralnost, kao pojmovna kategorija na oblasti preklapanja kategorija modalnosti i temporalnosti, obuhvata skup sredstava kojima se može referirati na buduće vreme, a iskazi koji ih sadrže odlikuju se skupom semantičko-pragmatičkih obeležja: kao kriterijumsko obeležje imaju izražavanje nefaktualnosti propozicije, odn. događaja na koji se ona odnosi; ova sredstva govornicima služe za izražavanje stava prema očekivanom budućem događaju, te se mogu razmatrati u odnosu na izražavanje subjektivnog opredeljenja prema propozicionom sadržaju; u različitom stepenu ispoljavaju modalna značenja koja se mogu smestiti na gradijentu, što omogućava da se pri analizi iskaza kao instrumentalna sredstva koriste centralni pojmovi kojima se određuje domen kategorije modalnosti, kao i njeni poddomeni; iskazi tipično poseduju određenu ilokucionu silu, te se mogu interpretirati kao određeni ilokucionni činovi. Svako od navdenih obeležja iskaza može se zasebno definisati, mada su obeležja toliko semantički povezana da je u nekim slučajevima pri opisu jednog od njih neminovno oslanjanje i na neka od preostalih.

2.4. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza za izražavanje futuralnosti

Kako težimo da sprovedemo sveobuhvatnu analizu, u radu ukazujemo na tvrdnje deskriptivnih gramatičara, uvide načinjene u okviru jezičke tipologije, ali i kognitivne lingvistike koja je psihološki orijentisana. Razmatranje značenja iskaza koje sledi u velikoj meri usmerava, svakako, i pristup koji nudi Lyons čiji su se uvidi pokazali kao veoma značajni i pri dosadašnjem izlaganju. S obzirom na to da iskaze koji referiraju na buduće vreme smatramo inherentno modalnim, a kako modalnost deluje na više nivoa iskaza, indikativnu smernicu za analizu predstavlja pristup značenju na koji Lyons u semantici ukazuje. U tom smislu, ukazaćemo na tri komponente logičke strukture iskaza na koje Lyons po ugledu na analizu koju je ponudi Hare (1970) *phrastic, tropic* i *neustic* ukazuje (1977: 749-751). Hare smatra da se značenje rečenice u principu ne može razdvojiti od proučavanja govornih činova, te uspostavlja navedenu terminološku distinkciju kojom ukazuje na komponente značenja koje ne moraju biti obeležene u strukturi rečenice (1970: 19). Ove tri komponente predstavljaju apstraktne elemente u logičkoj formi rečenice, a njihovo razlikovanje odnosi se na tumačenje značenja na osnovu tri podnivoa značenja iskaza. Prema tome, svaki iskaz sadrži tri komponente:

neustic - (od grčke reči *neuo, I nod assent*) *sign of subscription* prema tvrdnji ili nekom drugom govornom činu; *tropic* - (od grčke reči *tropis*, glagolski način) *sign of mood* (termin koji autor uvodi u ovom radu) i *phrastic* - (od grčke reči *phrazo Ja kažem*) deo rečenice kojim upravlja *tropic* i koji je zajednički rečenicima koje imaju različite načinske komponente (isto, 20-21). Imajući to u vidu, možemo reći da naredba *Shut the door* i izjavna rečenica *The door is shut* imaju istu propozicionu komponentu značenja, ali se razlikuju u pogledu načinske komponente (imperativ vs. indikativ).

Lyons donekle modifikuje određenje ovih značenjskih komponenti i uvodi znakovni sistem. Predlog autora možemo rezimirati na sledeći način:

phrastic - komponenta koja se odnosi na deo značenja koji je zajednički za tri tipa analiziranih rečenica, propozicioni sadržaj iskaza; označava se promenljivom *p*;

tropic - komponenta iskaza koja predstavlja deo rečenice koji se nalazi u korelaciji sa vrstom govornog čina koji rečenica najtipičnije vrši i koji je u mnogim jezicima gramatikalizovan u kategoriji glagolskog načina; označava se tačkom na desnoj strani i može se parafrazirati kao *ja-kažem-da (I-say-so)*;

neustic - deo rečenice koji izražava opredeljenje od strane govornika prema faktualnosti, poželjnosti itd. propozicionalnog sadržaja, tj. onome što govori bilo to izjava ili neki drugi govorni čin i propozicionalnog sadržaja koji propozicija prenosi; označava se tačkom na levoj strani) i može se parafrazirati kao *to-je-slučaj (it-is-so)* i *neka-bude-da (so-be-it)* (1977: 749-751).

Na ovaj način pravi se razlika između preformativne, modalne i propozicione komponente značenja svakog iskaz. Osim toga ovim komponentama, kako ukazuje Lyons, pravi se razlika i između iskazivanja propozicija kao istinitih i iznošenja propozicija čija se vrednost može dalje razmatrati (isto, 750). U slučaju kategoričkih tvrdnji, ili činjeničnih izjava, značenjske komponente su *it is so* i *I-say-so* pri čemu su oba značenja sadržana u *It is the case that (slučaj-je-da)*. (isto, 751) Važno je istaći da se ove komponente ne moraju zajedno pojaviti, odn. u principu moguće je napraviti razliku između nekvalifikovane tvrdnje o mogućnosti propozicije i kvalifikovana tvrdnje o njenoj faktualnosti, što predstavlja razliku između kvalifikovanja različitih komponenti (isto, 750). U skladu sa znakovnim sistemom kojim se mogu obeležiti različiti tipovi modalnih i nemodalnih izjava, kategorička tvrdnja simbolički se predstavlja kao . . *p*, prva tačka označava nekvalifikovanu *ja-kažem-da* komponentu,

druga tačka označava nekvalifikovan *to-je-slučaj* komponentu, a *p* označava propoziciju (1977: 802).

2.4.1. Nefaktualnost i neasertivnost

S obzirom na to da uvidi logičara umnogome trasiraju ispitivanje lingvističkih kategorija, kako bismo opisali i navedena svojstva iskaza i odredili šta će se pod njima podrazumevati, krenućemo od načina razmatranja faktualnosti iskaza o FUT u logici. U već pomenutom radu McArthur (1974) (v. 2.2.6.1.) rezimira stavove logičara o modalnosti i faktualnosti ovih sredstva, tj. rečenica koje sadrže futur u E jeziku. Autor polazi od usvojenog stava od strane nekih logičara da se može napraviti razlika između faktualnog futura koji ilustruje čuvenim primerom iz logičke literature o futuru:

24a) There *will be* a sea fight tomorrow.

i rečenica koje sadrže modalne future kakve su:

24b) There *must be* a sea fight tomorrow.

24c) There *may be* a sea fight tomorrow. (1974: 283)

U daljem tekstu nakon razmatranja (modalnog i faktualnog) karaktera navedenih primera u okviru postavki determinizma i indeterminizma, autor zaključuje da razlika među ovim primerima nije održiva jer su u determinističkom kontekstu sve tri rečenice semantički ekvivalentne, dok su u indetreminističkom faktualne rečenice prikriveno modalne. Za našu analizu je najrelevantnije to što autor radom dokazuje da se sa stanovišta logike faktualnost ne može pripisati futuru i da iskaze o budućnosti treba posmatrati kao modalne iskaze, odn. kao iskaze koji nisu faktualni.

Vežu između modalnosti i FUT koja se bazira upravo na konceptu nefaktivnosti ističe i Lyons koji tvrdi da se modalni koncepti volitivnosti i verovatnoće koji se nalaze u osnovi semantike mnogih sredstava iz kojih su se razvili futuru u indoevropskim jezicima mogu podvesti pod opštiji pojam nefaktivnosti (1977: 818). Pripisivanje ove odlike, videli smo, potvrđuje i veza futura i glagolskog načina koja proizilazi iz interakcije ovih kategorija sa semantičkim domenom irealisa čije centralno određenje može biti nefaktualnost. Isticanje nefaktualnosti iskaza o FUT u lingvistici prirodno se nameće usled epistemološke razlike koja postoji među načinima na koje pristupamo faktualnoj prošlosti, neposrednoj sadašnjosti i mogućim budućim događajima (v. 2.2.6.1.). Na osnovu navedenog, karakteristike domena FUT omogućavaju nekoliko mogućih odrednica kao definišućih kriterijuma pri tumačenju iskaza: nestvaran,

nerealizovan, nerealan, nefaktualan, nefaktivan. U radu upotrebljavamo termin nefaktualnost kao određujući u skladu sa savremenim analizama slične terminologije (v. 2.3.4.).

Pitanje koje prvizilazi domen lingvistike o određivanju realnih/ realizovanih i nerealnih/ nerealizovanih događaja utiče na pripisivanje istinitosne vrednosti odn. svojstva faktualnosti propozicijama, a time i na gramatička određenja i opise. Realizovanost događaja koje propozicije opisuju i faktualnost blisko su povezani. Neki događaji su se realizovali ili nisu, realizuju se ili ne, te se i propozicijama koje se ove događaje odnose može pripisati svojstvo faktualnosti. Na drugoj strani, sredstva za iskazivanje FUT uvek se odnose na nerealizovane događaje. Budući događaji ne predstavljaju činjenice već samo mogućnosti (Yule, 1998: 59) te se propozicijama o njima ne može pripisati svojstvo faktualnosti. U skladu s tim, temporalne domene možemo podeliti na dva skupa u pogledu faktualnosti događaja koji su njima obuhvaćeni. Prošlost predstavlja temporalni domen faktualni domen jer se može se smatrati aktualizovanim, odnosno realizovanim domenom. Isto važi i za domen sadašnjosti. Na drugoj strani, budućnost je samo potencijalna, te je uvek nefaktualna mna šta ukazuje i Langacker (2008). Pošto iskazi o FUT inherentno izražavaju (ne)uverenosti, odnosno (ne)izvesnosti, autor glagolske konstrukcije kojima se izražava budućnost smešta u domen onoga što naziva „zamišljenom realnošću“ (*conceived reality*) (2008: 306). Ovakva realnost ne bazira se na činjenicama, pa se na nju adekvatno može primeniti i određenje nefaktualnosti. Kako zaključuje Lid, neizvesnost budućih događaja znači da govornici moraju da kvalifikuju svoje izjave tako što ih zasnivaju na uverenjima i predviđanjima, a ne na činjenicama (2010: 7). Dakle, između iskaza sa sredstvima za izražavanje FUT na jednoj strani, i sadašnjeg i prošlog vremena na drugoj strani zaista postoji binarna opozicija u pogledu faktualnih (nemodalizovanih) iskaza i nefaktualnih (modalizovanih) iskaza, na koju sve češće ukazuju i deskriptivni gramatičari (npr. Yule, 1998: 58). Navedenu opoziciju, možemo ilustrovati sledećim primerima:

25a) He leaves today.

25b) She saw him.

25c) He can/may/will leave today⁷⁶.

Primeri 25a) i 25b) nisu modalno obeleženi i predstavljaju faktualne iskaze kojima se izveštava o činjenici koja trenutno važi, ili o činjenici koja se već dogodila, a situaciju prikazuju kao faktualnu (aktualizovanu, realis, i validnu u vreme u koje se o njoj izveštava). Na drugoj strani, 25c) predstavlja modalizovani iskaz kojim se izveštava o nefaktualnoj situaciji. Tako posmatrano, razlika između gramatičkih oblika kojima se ukazuje na buduće i nebuduće vreme postoji u pogledu faktualnosti, ali i u pogledu asertivnosti. Budući da u ovom radu usvajamo određenje po kome se asertivan odnosi na iskaz u kome je izraženo opredeljenje prema faktualnosti propozicionog sadržaja iskaza, navedeni primeri u tom se pogledu razlikuju. 25a) predstavlja jaku, ili kategoričku, afirmativnu tvrdnju i smešta situaciju u faktualnu realnost. To čini i 25b) s tim što se ova realnost odnosi na domen prošlosti, koji je takođe faktualni domen. Iskazom 25c) govornik, međutim, ne izražava kategoričku tvrdnju o istinitosti propozicije, već samo predikciju u vezi sa budućom situacijom. Govornik, naime, izražava stav prema mogućem budućem događaju na osnovu svojih saznanja i činjenica koje su mu poznate, verovatno zna da je to planirano, ali ne može biti siguran jer događaj još uvek pripada samo potencijalnoj realnosti. Na taj način izražava svoju procenu, te iznosi modalizovani iskaz koji kao takav nema snagu tvrdnje. U radnju tvrdnjom podrazumevamo tvrdnju o činjenici (*assertion of fact*), te se odlika asertivnosti iskazima o FUT ne može pripisati jer sadrže projekcije modalnih koncepata (nužnost, volitivnost, izvesnost itd.) na sadržaj propozicije.

Pogled na nefaktualnost kao pojam koji se definiše u odnosu na realnost u skladu je sa određenjem koje nudi Oakeshott-Taylor prema kome se „faktualnost tiče stepena do koga je propozicioni sadržaj rečenice (ili dela rečenice) u skladu sa percepcijom sveta govornika“⁷⁷ (1984: 290). Na taj način faktualnost kao usklađenost između propozicije i subjektivne percepcije stanja stvari od strane govornika, upravo po istaknutom elementu realnosti, razlikuje se od faktivnosti koja se tiče opredeljenja govornika prema istinitosti propozicije. Ta se razlika može ilustrovati primerima:

26a) A: This is John's wife. B: Yes, I thought he was married.

---

⁷⁶ Navedeni primeri preuzeti su iz gramatike s tim što je poslednji navedeni dat u nešto izmenjenom obliku (Huddleston & Pullum, 2005: 53).

⁷⁷ „factuality thus concerns the extent to which the propositional content of a sentence (or sentence fragment) conforms with the speaker's perception of the world“ (Oakeshott- Taylor, 1984: 290).

26b) A: This is John's fiancée. B: Oh, I thought he was married. (isto, 289)

Autorica razliku razmatra na sledeći način. U 26a) govornik od sagovornika dobija informaciju koja potvrđuje njegovo uverenje da je Džon oženjen, te je propozicija *John is married* predstavljena kao faktualna. Nasuprot tome, dobijena informacija u 26b) u suprotnosti je sa uverenjem govornika, te je propozicija ista kao u 26a) ovde prezentovana kao kontrafaktualna. U oba slučaja govornik B ne izražava opredeljenost prema istinitosti propozicije *John is married*. On, u objektivnom smislu, ne zna da li je Džon oženjen ili nije, već samo formira sud na osnovu informacija koje dobije, a ti se sudovi mogu preinačiti u slučaju dobijanja novih drugačijih informacija.

Navedeno razmatranje potvrđuje identifikovanje kriterijuma nefaktualnosti kao centralnog pri razmatranju sredstava za izražavanje FUT. Treba istaći, međutim, da termin nefaktualan usvojen u ovom radu označava nedređenost u pogledu faktualnosti, tj. relativnu faktualnost. Takav stav oslikava pogled logičara na otvorenu budućnost u skladu s kojim se situacija može smatrati otvorenom u pogledu svoje realizacije. Sledstveno tome, sredstva kojima se ukazuje na FUT smatramo inherentno nefaktualnim kao što to čine i neki drugi autori (npr. Tonhauser, 2009; Giannakidou & Mari; 2014), ali pri tom neka mogu referirati na relativno izvesne situacije (ako ih govornik doživljava kao da će se ubrzo dogoditi) ili relativno neverovatne, ili čak nemoguće (ako govornik smatra da je njihovo odigravanje veoma udaljeno u mogućnosti). Osim toga, kako se često u slučaju neepistemičke modalnosti govori o aktualizaciji događaja, a ne o faktualnom status ili faktivnosti propozicije, termin nefaktualnost obuhvata i moguću aktualizaciju⁷⁸, ali u svetu koji u trenutku govora nije faktualan. O nefaktualnosti sveta govori i Declerck koji tragajući za zajedničkim jezgrom koje čini suštinu modalnosti i predstavlja osnovu za definisanje modalnosti, dolazi do jednog zajedničkog elementa značenja, a to je da je situacija predstavljena kao aktuelizovanje u nefaktualnom svetu (2011: 22). Sintagmu *not-yet-factual* autor uvodi kao epistemički modalni pojam blizak razlici između *fact* i *nonfact* pri čemu *nonfact* obuhvata niz različitih stepena stvarnosti (odnosno udaljenosti od nje): želje, prohteve, zahteve, upozorenja, zabrane, naredbe, predviđanja, mogućnosti događaje suprotne činjenicama (isto). Ovim pojmom opisuje se i svet koji nije faktualan u vremenu u kome je usidren. Značajno je zapažanje autora da situacija predstavljena kao aktualizovana u nefaktualnom svetu automatski je

⁷⁸ Na ovu vezu ukazuje Brewer (1987) koja u disertaciji posvećenoj vezi faktualnosti i modalnosti čitavo poglavlje posvećuje razmatranju veze ovih termina i načinima na koji se posmatraju u literaturi.

nefaktualna u faktualnom svetu (isto, 25). Kao jednu vrstu nefaktualnosti autor izdvaja i vrednost relativne faktualnosti, odn. moguće faktualno (isto). Na taj način određen termin nefaktualan odgovara terminu potencijalan koji u sličnom značenju upotrebljavaju Chung i Timberlake (1985). Autori razlikuju aktualizovane/ stvarne događaje u vezi sa prošlošću i sadašnjošću i kontrafaktualne/ hipotetičke događaje u vezi sa tim domenima, dok različite buduće događaje opisuju terminom potencijalni kojim ukazuju na mogućnost njihovog odigravanja (1985: 243).

U tom smislu, sredstva sa referencom na FUT bliska su onome što Lyons označava kao nefaktivne predikatore (1977: 793-795). Pri razmatranju epistemičke modalnosti Lyons ukazuje na razliku koja postoji među iskazima u pogledu faktivnosti. Uvodeći termine nefaktivnost i kontrafaktivnost Lyons pravi razliku između poimanja epistemičke modalnosti od strane logičara i lingvista. Autor navodi da se epistemička logika bavi logičkom strukturom izjava kojima se iznose tvrdnje ili koje impliciraju da je određena propozicija poznata ili da se u nju veruje (isto, 793) što uključuje i faktivne izjave poput *I know that p*. Upotrebom faktivnog predikatora, poput glagola *know*, iskaz predstavlja tvrdnju kojom se govornik opredeljuje za istinitost iskazane propozicije. Govornik je opredeljen prema istinitosti propozicije *Edinburgh is the capital of Scotland* u istom stepenu koliko je propoziciji posvećen ako kao tvrdnju izjavi *He knows that Edinburgh is the capital of Scotland*.

Za razliku od logičara, lingvisti se pri ispitivanju epistemičke modalnosti više bave nefaktivnim predikatorima poput *believe* or *think*. Nefaktivni iskazi svakako se razlikuju od kontrafaktivnih. Kontrafaktivnim iskazom govornik izražava svoje opredeljenje prema neistinitosti iskazane propozicije. Njima su tipično obuhvaćeni iskazi kojima se izražavaju želje (*I wish he had been to Paris*) i kontrafaktualni kondicionali (*If he had been to Paris, he would have visited Monmartre*). Ovi iskazi su, navodi dalje autor, kontrafaktualni u slučaju kada govornik veruje da je propozicija izražena u iskazima *He went to Paris* i *He has been to Paris* neistinita. Upotreba nefaktivnih predikatora poput *believe* ili *think* govornika ne opredeljuje niti prema istinitosti, niti prema neistintosti izražene propozicije kao u iskazi *He believes/ thinks that Edinburgh is the capital of Scotland*, a ovi predikatori su tipični za iskaze koje lingvisti razmatraju u pogledu pojma epistemičke modalnosti (isto, 796).

2.4.2. Modalna značenja sredstava za izražavanje futuralnosti

Opis modalnih značenja u radu baziran je na određenjima ponuđenim u tipološkim studijama koja se odnose na određivanje i opis sredstava za izražavanje modalnosti i njihovih značenja u različitim jezicima, kao i od zapažanja u deskriptivnim gramatikama koje navode značenja sredstava u određenom jeziku. Videli smo da karakteristike domena FUT navode logičare da rečenicama o budućnosti pripišu modalni karakter, a u lingvističkim studijama nailazi se na razmatranje ovih sredstava na osnovu različitih tipova modalnih značenja. Semantički opisi izraza za budućnost najčešće se oslanjaju na pojmove poput volitivnosti, namere govornika, njemu srodan pojam sklonosti, kao i stav prema realizaciji situacije u budućnosti, predviđanje odn. predikciju. Tipološke studije (npr. Dahl, 2000; Bybee et al., 1994) razmatraju označavanje budućeg vremena u brojnim jezicima i dokazuju da pojmovi namere i predviđanja predstavljaju centralni aspekt značenja futura. Kada govorimo o budućnosti, zapravo, govorimo o nečijim planovima, namerama ili obavezama, ili iznosimo predviđanja ili zaključke iz sadašnjeg stanja sveta (Dahl, 1985: 103). Ponuđena kvalitativna analiza u ovom radu stoga se zasniva na ovim pojmovima, ali posmatranim kroz prizmu modalnosti. Okosnicu analize čini podela na dva centralna tipa modalnih značenja kojima su obuhvaćeni dominantni pojmovi izdvojeni u okviru jezičke tipologije.

2.4.2.1. Epistemičko značenje

Kako je prilikom referiranja na budućnost uvek prisutna modalnost potrebno je najpre odgovoriti na pitanje o kom tipu modalnosti je reč. Specifična priroda domena budućnosti navodi na pripisivanje značenja metafizičke modalnosti (mogućnosti i nužnosti) na šta u radovima ukazuju Mari (2009) i Giannakidou i Mari (2013, 2014). Ovaj tip modalnosti, naročito istican u studijama u okviru logike i filozofije, odnosi se na svojstva sveta, kao i događaja i bića u njemu. Shodno tome, iskaz:

27) *It will snow tomorrow.*

može se tumačiti kao *u skladu sa svojstvima sveta, metafizički je moguće da će sutra padati sneg*. Kako vidimo, metafizička modalnost pripisana glagola WILL u vezi je sa ontološkom prirodom budućih događaja. Pravljenje razlike između metafizilke i epistemičke modalnosti značajno je u okvirima logike jer se različitim stavovima

logičara u pogledu budućnosti u vezi sa konceptom razgranatih svetova. Dok nedeterministi smatraju da budućnost predstavlja epistemičke i metafizičke mogućnosti, teoretičari koji polaze od determinističkog stava smatraju da su opcije metafizičke zatvorene, ali epistemički otvorene, i da grane predstavljaju samo epistemičke mogućnosti (Mari, 2009: 213). Na razliku između navedenih tipova modalnosti osvrće se i Jaszcolt i navodi da je metafizička mogućnost u vezi sa pojmom otvorene budućnosti i posmatranjem budućih situacija kao neutvrđenih, a epistemička mogućnost odnosi se na situacije koje jesu utvrđene ali ih govornik ne može izraziti sa sigurnošću (2009: 38). Metafizičku modalnost, međutim, lingvisti u semantičkim studijama ne ističu. Iz tog razloga u ovom radu nećemo ova značenja posmatrati kao zaseban tip, već ćemo ih u skladu sa lingvističkom tradicijom posmatrati kao epistemička (npr. Jaszcolt, 2009).

U lingvističkim analizama priroda budućih događaja uzrokuje tumačenje u terminima epistemičke modalnosti. Naime, ovaj tip modalnosti povezuje se sa znanjem koje u slučaju iskazivanja budućnosti mora biti ograničeno ontološkom prirodom ovog temporalnog domena, dakle nedostatkom znanja govornika/ subjekta. Značenje subjektivne epistemičke modalnosti nesumnjivo se najčešće dovode u vezu sa FUT. Razlog tome predstavlja nefaktualnost budućih situacija, usled čega svaka rečenica o budućnosti mora u određenoj meri da predstavlja izraz suda ili uverenja govornika, pa uvek postoji element epistemičke modalnosti u značenju futura (Declerck, 2006: 103). U tom smislu, epistemička modalna značenja koja se mogu pripisati razmatranim sredstvima pokrivaju čitav raspon modalnih vrednosti od prediktabilnosti do prediktivnosti/ predviđanja.

2.4.2.1.1. Prediktabilnost i prediktivnost

Sredstva za izražavanje FUT izražavaju dva tipa epistemičkih značenja. Krenimo od centralne epistemičke upotrebe futura u mnogim jezicima, uključujući i jezike koji poseduju analitički futur⁷⁹, za iznošenje modalno kvalifikovanih izjava o propozicijama koje se odnose na ostale temporalne domene. U jezicima u kojima modalni glagol učestvuje u obrazovanju futura ova upotreba je jasna i direktno povezana sa modalnim

---

⁷⁹ Palmer navodi da se čak i u jezicima u kojima futur pripada flektivnom sistemu, futur često upotrebljava za iznošenje sudova (1986: 217). Ovu upotrebu futura u francuskom jeziku razmatra Celle (2005).

glagolom što je slučaj sa E jezikom. Epistemičko značenje glagola WILL u primerima u kojima je ovaj modal upotrebljen sa referencom za vreme koje nije buduće (Huddleston & Pullum, 2002: 188) u literaturi se ne dovodi u pitanje i često se ilustruje gotovo poslovičnim primerom izgovorenim u vreme kada se dolazak poštara očekuje:

28) *That'll be the postman.*

Ako ovaj iskaz uporedimo sa iskazom *That is the postman* koji predstavlja izjavu o tome da pred vratima jeste poštar, zaključujemo da je glagol WILL upotrebljen da izrazi verovatnoću, pa se WILL u sličnim iskazima često naziva *probability* ili *supposition* WILL (npr. Kakietek, 1970: 54). Međutim, Palmer osporava tumačenje značenja modala u ovoj upotrebi ukazivanjem na pojam verovatnoće, koje se čini primamljivim (uz značenja mogućnosti i nužnosti za modale MAY i MUST u epistemičkoj upotrebi), i tvrdi da je ispravnije tumačenje značenja oslanjanjem na sistem sudova (1986: 62).

Stepeni znanja ili uverenosti u realnost stanja stvari u kognitivnom smislu, odn. stav govornika prema istinitosnoj vrednosti ili faktualnom stanju propozicije (Palmer, 2001: 24) u terminima logike, nalaze se u direktnoj vezi sa sistemom sudova. Palmer sistem sudova, svojstven svim jezicima sveta, ilustruje primerima iz E jezika u kome su razlike u nivou sigurnosti istaknute različitim formalnim obeleživačima, tj. različitim modalima, upotrebljenim za ove tri vrste sudova (2001: 24-30). Autor sudove klasifikuje i značenja tumači na sledeći način:

a) Spekulativnim sudovima izražava se neizvesnost, nesigurnost (*uncertainty*) nešto nije izvesno;

29a) *John may be in his office.*

Iskaz označava da govornik nije siguran da li je Džon u svojoj kancelariji. Kao mogući zaključak pojmovima nužnosti i mogućnosti ovaj sud označava ono što je epistemički moguće.

b) Deduktivnim sudovima izražava se zaključivanje (*inference*) na osnovu vidljivih dokaza;

29b) *John must be in his office.*

Govornik je u svoj sud siguran i izražava ga na osnovu dokaza npr. u njegovoj kancelariji su uključena svetla. Kao jedini mogući zaključak koji govornik izvodi, ovaj sud predstavlja ono što je epistemički nužno.

c) Asumptivnim sudovima izražava se zaključivanje na osnovu onoga što je uopšteno poznato;

29c) John *will be* in his office.

Modalom se izražava mogući zaključak, a govornik nije siguran da li je Džon u svojoj kancelariji. Sud je zasnovan na onome što je inače o Džonu poznato, recimo da je uvek u to vreme u svojoj kancelariji. Ovakav sud predstavlja razuman zaključak govornika. Kako je i ovaj, kao i prethodni tip sudova, inferencijalne prirode razlika se može napraviti u pogledu dokaza na osnovu kojih se zaključak izvodi. Dok je u slučaju deduktivnih sudova u pitanju zaključivanje na osnovu posmatranja, u slučaju asumptivnog suda zaključivanje je bazirano na iskustvu ili opštem znanju (isto).

Vratimo se navedenom primeru, u trenutku kada se čuje kucanje na vratima, a dolazak poštara očekuje, ovaj iskaz predstavlja jedini razumni sud – na osnovu raspoloživih dokaza (npr. da poštar uvek dolazi u ovo vreme), govornik razumno/ s razlogom predviđa da je poštar taj koji dolazi. Ova upotreba neosporno predstavlja čistu epistemičku upotrebu, centralnu epistemičku upotrebu (Huddleston & Pillum, 2002: 188) (koju smatramo epistemičkim značenju u užem smislu) jer glagol WILL izražava stepen opredeljenja govornika prema istinitosti propozicije. Iz tog razloga, kako je navedeno, za takvu upotrebu glagola WILL koja se odnosi na uverenosti govornika u sadašnjosti Palmer uvodi termin asumptivni sud koja se često ilustruje navedenim primerom (npr. Kakietek, 1970: 54; Dahl, 1985: 180; Palmer, 1986: 62). Pomenimo i da se ni ova upotreba dosledno ne svrstava u epistemičku, već se sporadično o njoj govori u okviru kategorije evidencijalnosti (npr. De Haan, 2006).

Značenja futura u ovakvoj upotrebi u radu terminoliški određujemo kao prediktabilnost (*predictability*) i razlikujemo ga od prediktivnog značenja (*prediction*) kao što to čine i neki drugi autori (npr. Coates, 1983; Davidsen-Nielson, 1985, 1990; Declerck, 2006). Kao što etimologija termina ukazuje, oba značenja odnose se na pojam predikcije, predviđanja što se vidi iz narednih primera i njihovih tumačenja koje nudi Davidsen-Nilesen:

30a) It *will rain* tomorrow (predikcija o budućnosti)

30b) There is somebody coming. That'*ll be* Peter. (predikcija o sadašnjosti: mogućnost) (1990: 161).

Autor navodi da WILL u ovoj upotrebi ukazuje na inferencijalnu pretpostavku na osnovu znanja (isto) i da se obe upotrebe mogu svesti na epistemičko značenje. I u ovom radu oba značenja smatramo epistemičkim, s tim što prediktabilnost smatramo jačim epistemičkim pojmom od prediktivnosti po tome što se tiče pretpostavke govornika koja ima jaku plauzabilnost zaključka. U takvoj upotrebi zaključak koji se prenosi futurom „nije zasnovan na procesu logičkog zaključivanja. Umesto toga zasnovan je na zdravom razumu, ili na ponovljenom iskustvu“⁸⁰ (Coates, 1983: 177). Kada se govori o epistemičnosti futura neretko nailazimo i na termin *conjecture* (pretpostavka, nagađanje, hipoteza) (npr. Celle, 2005; Schneider, 2006), kao i inferencijalna modalnost (*inferential modality*). Terminom prediktabilnost u radu obuhvatamo i značenja navedenih alternativnih termina.

Prediktivno značenje, koje neminovno obuhvata i očekivanje (*expectation*), odnosi se na predviđanje buduće situacije odn. na iznošenje pretpostavki ili modalnih sudova o aktualizaciji situacije u budućnosti jer, kako primećuje, Leech predikcija uključuje sud govornika (1987: 57). Ako se osvrnemo na specifičnost domena budućnosti (v. 2.2.6.1.), jasno je što ovu komponentu značenja ističu svi autori koji se bave ovom temom bez obzira na teorijske osnove radova. Referiranje na buduće situacije svodi se samo na njihovo predviđanje, a buduća realizacija događaja obojena je neizvesnošću i različitim mogućnostima odvijanja. Prisustvo ovih semantičkih komponenti reflektuje se u epistemičkom karakteru iskaza kojima se referira na buduće događaje.

U relevantnim tipološkim studijama prototipičnom upotrebom futura smatra se označavanje da je izneta tvrdnja o budućem vremenu (*an assertion about future time*), odn. ukazivanje na predviđanje (Bybee et al., 1991: 19). Predviđanje predstavlja tvrdnju od strane govornika da će stanje stvari u propoziciji biti istinito u nekom budućem vremenu, biće poznato da je istinito u nekom budućem vremenu kao u primeru:

31) *We shall no doubt live to see stranger things* (isto, 24).

Kako ćemo prikazati, stavovi autora se dosta razlikuju u pogledu toga kojom kategorijom obuhvatiti ovo značenja. Na jednoj strani, prediktivnosti se kategoriše kao epistemička kategorija tako da se pri razmatranju modalne semantike glagola WILL

---

⁸⁰ „it is not based on a proces of logical inference. Instead it is based on a common sense, or on repeated experience“ (Coates, 1983: 177).

govori o *modality of prediction* (npr. Sarkar, 1998), a na drugoj, predviđanje se posmatra kao jedno od značenja futura (npr. Declerck, 2006) (v. 3.1.1.1.).

Krenemo li od zapažanja da „futuralnost nikada nije čisto temporalni koncept, nužno uključuje elemenat predviđanja ili neke srodne pojmove“ (Lyons, 1977: 677), zaključujemo da pojam predikcije spada u domen modalnosti što i jeste način na koji ćemo ga posmatrati. Kako se na osnovu različitih znanja, razmatranja, dokaza iznose predikcije koje su, kako navodi Dahl, u vezi sa budućim situacijama koje su često van kontrole ljudi, ili ih, barem, govornik ne može kontrolisati (2000: 310), smatramo da predikcije od strane govornika oslikavaju njegov stav u odnosu na predviđenu situaciju, što predstavlja epistemičku modalnu komponentu značenja inherentno prisutnu u razmatranim izrazima. Naš stav potkrepljuje određenje futura kao epistemičkoj modalnosti predikcije što čine Bybee i Pagliuca (1985: 65). Predikcije ne možemo smatrati faktualnim iskazima o situaciji u budućnosti, jer se one svode na nagađanje, koje može, a ni ne mora imati određene osnove, te modalna komponenta može biti prisutna u različitim stepenima. Kako prediktivno značenje ima obim propozicije i ukazuje na stepen opredeljenja govornika onome što govori (Bybee et al., 1991: 24-25), semantika prediktivnih iskaza može se objasniti nizom epistemičkih pojmova (verovatnoća, sigurnost, izvesnost, mogućnost). Obe odlike potvrđuju da prediktivno značenje treba ubrojiti u epistemička značenja (kao što čine i neki drugi autori npr. Larreya, 2009; Tonhauser, 2009). Štaviše, pojam predviđanja uzima se kao određujući pri definisanju epistemičke modalnosti. Na primer, Biber i sar. (koristeći termin spoljašnja modalnost) za ovaj tip navode da se „odnosi na logički status događaja ili stanja, obično u vezi sa procenama verovatnoće: mogućnosti, nužnosti ili predviđanja“⁸¹ (Biber et al., 1999: 485).

Na osnovu navedenog i u skladu sa prethodnim određenjima centralnih termina, smatramo da se osnovnom upotrebom sredstava za izražavanje FUT može smatrati donekle preinačeno određenje koje nude Bybee i sar. (1991: 19). Centralnu upotrebu sredstava za izražavanje FUT predstavlja iznošenje modalno kvalifikovane tvrdnje o budućnosti. Za razliku od navedenih autora, predikciju ne posmatramo kao tip tvrdnje, ukoliko tvrdnja ne predstavlja samo jedan od osnovnih tipova govornih činova.

---

⁸¹ „referring to the logical status of events or states, usually relating to assessments of likelihood: possibility, necessity, or prediction“ (Biber i sar. 1999: 485).

Kako se i prediktabilnost i prediktivnost imaju zajedničku centralnu epistemičku komponentu, treba ukazati na koji način ćemo ova značenja razlikovati. Osnovna razlika je da se prediktabilnost odnosi na predviđanje čija se verifikacija očekuje, odnosno, u budućnosti nije locirana situacija, već njena verifikacija. Kako Celle ukazuje, *future verification* ne može važiti za sve upotrebe epistemičkog WILL, stoga taj koncept upravo može poslužiti za pravljenje razlike između epistemičkog WILL i future tense koje izražava *conjecture* u npr. francuskom jeziku (2005: 190). Palmer navodi da se naredni primeri razlikuju u tom pogledu:

31a) They'll be on holiday at the moment.

31b) That'll be the postman. (1986: 62)

Epistemičku upotrebu glagola WILL često je moguće parafrazirati kao *you will find that*, što je manje prikladno u prvoj rečenici nego u drugoj zaključuje Palmer (isto). Celle objašnjava da je ova parafraza prihvatljiva u drugom primeru jer deiktička zamenica *that* uspostavlja vezu između događaja i situacije iskaza (2005: 190). Kada takva veza ne postoji, kao u 31a) gde se zamenica *they* odnosi na lice isključeno iz situacije iskaza, parafraza nije adekvatna. Uverenost izražena u 31a) prosto potiče od znanja govornika o osobinama subjekta u vreme iskaza, a pri tome se ne implicira verifikacija u budućnosti. Declerck ovu upotrebu posmatra na drugačiji način uzimajući za osnovni kriterijum vreme evaluacije u budućnosti (2006: 105). To znači da je temporalni fokus premešten sa sadašnje na buduću orijentaciju i da govornik ukazuje da će u budućnosti postati očigledno da se situacija aktualizovala u njegovom sadašnjem t_0 , tačnije govornik uzima buduće vreme orijentacije kao vreme u kome će biti procenjena istinitost iskaza.

2.4.2.1.2. Skala epistemičkih značenja

Priroda koncepata i značenja obuhvaćenih kategorijom epistemičke modalnosti utiču na to da se ovaj tip modalnosti najčešće posmatra kao skalarna kategorija. Epistemička značenja najčešće se posmatraju kao skalarni prikaz dve ili više epistemičkih vrednosti što se primenjuje i u predagoškim gramatikama E jezika. Epistemički modali posmatraju se kao izražavanje tačke orijentacije na skali verovatnoće, koje se alternativno mogu izraziti u procentima, od 0 do 100%. Pri skalarnom prikazu epistemičkih modala među autorima postoje određena neslaganja u

pogledu pozicija određenih modala (npr. COULD). Osim toga, kako vidimo iz prikaza pristupa modalima koju nudi Brewer (1987: 78-86), prisutna su i neslaganja u pogledu epistemičkih koncepata na kojima se skale baziraju, dok se autori uglavnom slažu u pogledu modala koji zauzimaju pozicije na polovima skale i njihovih značenja.

Razmatranja skale epistemičkih značenja uglavnom se odnosi na rangiranje značenja subjektivne epistemičke modalnosti koja se u mnogim jezicima sveta može opisati uz pomoć sledećih koncepata: uverenost, sigurnost, izvesnost (*certainty*), verovatnoća (*probability* ili *likelihood*) i mogućnost (*possibility*) (Lyons, 1995: 335). Ovi se koncepti lako dovode u vezi sa bazičnim logičkim konceptima: epistemička mogućnost može se posmatrati kao nizak stepen verovatnoće, dok epistemička nužnost odgovara konceptu izvesnosti/ sigurnosti. Na osnovu ovih koncepata kreiraju se skale koje se odnose na stepene opredeljenja govornika prema svom iskazu, odnosno na stepene sigurnosti sa kojima govornici iznose svoje sudove. Štaviše, mogućnost lociranja na takvoj skali, preciznije u blizini njenih polova, Salkie (2009) uzima kao jedan od kriterijuma za utvrđivanje modalnosti izraza. Za epistemičku modalnost autor predlaže skalu koja na jednom polu ima značenje samo mogućeg (*just possible*), a na drugom veoma izvesnog (*highly certain*), dok ostale pozicije zauzimaju izrazi verovatnoće ili umerene sigurnosti (2009: 87)⁸².

U skladu sa prihvaćenim određenjem epistemičke modalnosti (v. 2.2.2.), epistemička skala može se proširiti tako da se odnosi i na stepen govornikove uverenosti prema faktualnom statusu propozicije. Na taj način jedan pol skale odnosio bi se na pozitivnu kategoričku tvrdnju koju govornik izriče sa najvišim stupnjem uverenosti, a drugi na negativnu kategoričku tvrdnju. Tvrdnje zauzimaju pozicije na skali jer, kako navodi Lyons, njima se izražava najviši stepen opredeljenja govornika jer ne postoji epistemički jača izjava od kategoričke tvrdnje (1977: 808-809), odn. iznošenje tvrdnje podrazumeva potpuno epistemičko opredeljenje od strane govornika (1995: 331). Prostor između ova dva pola predstavlja modalnu oblast sa značenjima koja se kreću od onoga što govornik smatra mogućim do onoga za šta veruje da jeste sigurno. Inkorporiranjem skale koju predlaže Salkie, skala značenja ilustrovana primerima mogla bi se predstaviti na sledeći način:

They have arrived. (*fact*)

---

⁸² Autor nudi sledeći poredak epistemičkih značenja: veoma sigurno (*highly certain*), skoro sigurno (*almost certain*), verovatno (*probable*), moguće (*possible*), tek moguće (*just possible*) (Salkie, 2009: 87).

This must have arrived. (*certainty/epistemic necessity/strong assumption of truth*)

This should / ought to have arrived. (*almost certainty/ weak epistemic necessity / weak assumption of truth*)

This may have arrived. (*probability*)

This might / could have arrived. (*possibility*)

They have not arrived. (*fact*)

Decelerck o skali poput ove govori kao o skali određenih faktualnih vrednosti i predlaže skalu sličnu ovoj sa malim razlikama u vrednostima (2009: 36). Na osnovu predloga autora dopunjena su epistemička značenja primera na navedenoj skali tako da se, recimo u slučaju upotrebe glagola MUST, odnose na sve koncepte na koje se epistemička modalnost može odnositi. Razlika u odnosu na predloženu skalu od strane autora tiče se broja faktualnih vrednosti. Autor na skalu ne unosi značenje negativne tvrdnje, negaciju ne smatra modalizacijom iskaza već ovu vrednost posmatra kao „faktualnost neaktualizacije“ što znači da autor negativnim iskazima smatra predstavljanje aktualizaciju negativne situacije kao faktualne (isto). Predložena skala, međutim, sadrži i sledeće faktualne vrednosti ilustrovane primerima:

It should not be difficult to find his address. (*improbability*)

It cannot be true. (*impossibility*)

John will come tomorrow. (*not-yet-factuality*)

You might have got lost. (*counterfactuality*) (isto)

Skalom su, dakle, obuhvaćene relativne faktualne vrednosti koje se nalaze između polova kategoričke tvrdnje i kontrafaktualnog iskaza, ali se ona može se razmotriti i u pogledu koncepta verovatnoće (*probability*). Kako smatra Lyons, govornici E jezika mogu izraziti barem tri različita stepena faktualnosti upotrebom adverbijala poput *certainly*, *probably* i *possibly* koji se povezuju sa opadajućim stupnjevima verovatnoće (1977: 800). Prema predlogu autora, u slučaju objektivno epistemički ili, aletički modalizovanih, izjava *it-is-so* komponenta kvalifikovana je u odnosu na određeni stepen verovatnoće, koji se, ako se kvantitativno mogu odrediti, nalaze u rasponu između 1 i 0. Ako faktualnost epistemički modalizovane propozicije ima vrednost 1, u pitanju je epistemička nužnost. U slučaju da je njena vrednost 0, u pitanju je epistemički nemoguća propozicija. Razlika između adverbijala *probably* i

possibly kad su upotrebljeni u objektivno modalizovanim izjavama, dalje navodi Lyons, približno odgovara razlici između stepena faktualnosti koja je veća od i one koja je manja od 0.5. Autor zaključuje da ni subjektivna i objektivna epistemička modalnost nisu utemeljene u matematički preciznim proračunima verovatnoće, ali da se objektivna epistemička modalnost u principu može kvantitativno prikazati na skali čije su krajnje tačke nužnost i nemogućnost (isto).

Epistemička značenja jezički se mogu izraziti i ostalim sredstvima (prilozima, predikatima verovatnoće (*it is possible/probable that...*)) koja se takođe mogu skalarno rangirati. Kako može biti koristan, navešćemo i prikaz koji primenjuje Hoyer pri klasifikaciji adverbijala koji ukazuju na sigurnost od strane govornika:

sigurnost (*certainly, definitely, indeed, presumably, surely, etc.*)

verovatnoća (*probably, quite likely, most likely, etc.*)

mogućnost (*maybe, perhaps, possibly, conceivably*) (1997: 240).

2.4.2.2. Volitivno značenje

Volja i želja, kao vanlingvistički pojmovi, prožimaju egzistenciju svakog čoveka. U osnovi se odnose na unutrašnju spremnost, sklonost, emocionalni stav koji inicira i usmerava postupke ljudi. U svakodnevnoj komunikaciji ljudi na brojne načine izražavaju svoju spremnost na izvršenje određenih radnji, a kako se te aktivnosti često odnose na vreme koje će tek uslediti, razumljivo je što se volitivna značenja pojavljuju kada je reč o budućnosti. Prisustvo ovog tipa značenja u iskazima u vezi sa FUT jasno je ako se osvrnemo na prikazan dijahronijski razvoja sredstava: modaliteti značenja želje, obaveze, i nešto ređe sposobnosti, predstavljaju najčešći izvor gramema futura (Bybee et al., 1991: 18-19). To ne začuđuje jer je semantički domen želje, kao prelazna sfera između realnosti i irealnosti, kompatibilan sa samom prirodom budućeg vremena (Grković-Mejdžor, 2012: 88).

U radu volitivnost (*volition*) posmatramo kao modalno značenje koje uključuje i pojamovnu kategoriju namere (*intention*), tj. intencionalnost. S obzirom na to da ne postoji saglasnost u pogledu toga kako treba u okviru tipova modalnosti posmatrati pojmove volitivnosti i namere, stav u ovom radu razlikuje se od nekih do sada predloženih u literaturi, pa ćemo najpre pojasniti opredeljenje da izdvojimo volitivnost

kao samostalnu značenjsku kategoriju, a ne kao semantički pojam obuhvaćen širom kategorijom (najčešće) predlaganih tipova modalnih značenja.

Razmatranje volitivnosti kao modalnog pojma dokazuje da u literaturi o modalnosti ne postoji dosledno prihvaćena određena relevantna oblast značenja ove kategorije što primećuje i Nuyts i navodi da ne postoji opšteprihvaćeno mišljenje o tome koji semantički pojmovi ili dimenzije pripadaju modalnosti, a koji ne (ukazali smo, recimo, na sporan status evidencijalnosti), kao ni o unutrašnjoj organizaciji ove kategorije, tj. kako se polje treba podeliti na zasebne kategorije i koje su tačne granice (2006: 1). Brojne predložene taksonomije tipova modalnosti sledstveno usvojenom pristupu definisanju ove kategorije i parametrima modalnih značenja, određena modalna značenja obuhvataju tim domenom, dok neka druga isključuju. Dok je epistemičko modalno značenje neizostavno obuhvaćeno svakom predloženom kategorizacijom, isto se ne može reći za volitivno značenje. Naime, tradicionalno određenje modalnosti bazirano na logičkim konceptima nužnosti i mogućnosti kao suštinskim elementima modalnosti, volitivnost kao kategoriju koja nije u čvrstoj direktnoj vezi sa ovim konceptima, isključuje iz modalnog sistema. Posmatrano sa stanovišta semantičke analize na osnovu logičkih principa, svakako se ne može reći da je volitivnost modalni pojam istog nivoa i značaja kao i pojmovi mogućnosti i nužnosti. Kako se volitivnost preventivno odnosi na posedovanje volje, ili želje, pri čemu je manje povezana sa akcionim planovima, razumljivo je što lingvisti postavljaju pitanje da li se i ova kategorija još uvek računa u modalne pojmove (isto, 9). Kako ilustruje Slika 6., Van der Auwera & Plungian (1988) volitivna značenja isključuju iz skupa modalnih kategorija ograničavajući značenja modalnosti unutar učesnika samo na ona koja izražavaju pojmove nužnosti i mogućnosti, te volitivnost ne nalazi svoje mesto na predloženoj semantičkoj mapi, mada bi u skladu sa predloženom terminologijom i određenjima ovo značenje trebalo uvrstiti u značenja modalnosti unutar učesnika.

Osim toga, pristupi modalnosti koji semantičke analize, kao i stavove o domenu modalnosti, baziraju na centralnim nosiocima modalnih značenja, članovima sistema modalnih glagola, volitivno značenje isključuju na osnovu toga što se u E jeziku ono može pripisati samo jednom modalnom glagolu, glagolu WILL. Takvu poziciju zauzima Salkie koji navodi da je označavanje volitivnosti kao modalne upotrebe pogrešno jer nijedan od centralnih modala u E jeziku ne izražava volitivnost, te je ispravnije ovu

upotrebu glagola WILL posmatrati kao ostatak istorije ove lekseme (2010b: 1792). Slično tvrde i Bybee i sar. koji navode da volitivnost predstavlja zadržavanje značenja od leksičkog porekla reči što dokazuje i činjenica da ostale konstrukcije u E jeziku nemaju ovu nijansu značenja (1994: 255). Međutim, u literaturi možemo naići na tvrdnje da neosporno prisutno volitivno tumačenje glagola WILL ne predstavlja posledicu semantičkog zadržavanja značenja, već pragmatički određen aspekt izražene propozicije (npr. Nicolle, 1998).

U taksonomijama modalnih kategorija, volitivnost se često smatra marginalnom modalnom kategorijom koja nije uvek obuhvaćena istim domenom. Ako volitivna značenja pokušamo da uklopimo u taksonomiju značenja predloženu u logici, ona bi se mogla svrstati u bulomaička značenja, odn. u buletička što je prema mišljenju Palmera ispravniji termin za ovaj tip modalnosti koji se može parafrazirati kao *X hopes/ fears/ regrets/ desires that p* (1986: 12). Krenemo li od dominantne lingvističko-semantičke podele na dva tipa modalnih značenja, volitivnost svakako pripada neepistemičkom domenu. U skladu s tim, volitivna značenja kategorišu se i kao modalnost usmerena prema agensu. U većini radova lingvistkinje Bybee primenjuju se četvorostruka podelu tipova modalnosti koja se bazira na tradicionalnim podelama: modalnost usmerena prema agensu, epistemička, modalnost usmerena prema govorniku i subordinativni modusi/ načini (Bybee et al., 1994: 176-181). Modalnost usmerena prema agensu, prema određenju autora, izveštava o postojanju unutrašnjih i spoljašnjih uslova agenta u odnosu na izvršenje radnje (isto, 177) i uz pojmove želje i obaveze, obuhvata i značenja sposobnosti, korenske mogućnosti i dozvole (Bybee et al., 1991: 23). Domenom ovog tipa modalnosti, dakle, obuhvaćeni su uslovi koji postoje u samom agensu, a koji dovode do izvršenja radnje, a ti unutrašnji uslovi mogu biti volitivnost i namera pri čemu se namera posmatra kao pojam orijentacije prema agensu koji je povezan sa futurom (npr. Bybee i Pagliuca, 1985: 65). Slično određenje u pogledu orijentacije nudi i Palmer koji u pojmove kojima se odlikuju dinamička modalna značenja orijentacije prema subjektu ubraja, uz moć i naviku, ubraja i volitivnost, (1979: 108)

Deskriptivni lingvisti koji volitivnost prepoznaju kao modalnu kategoriju najčešće govore o njenoj deontičkoj vrednosti, što je usvojeno i u nekim teorijskim radovima (npr. Jespersen, 1924; Palmer, 1986; Facchinetti, 1998; Gotti, 2003). Chung i Timberlake govore o različitim značenjima deontičke modalnosti, a u njih ubrajaju i

voluntative i deziderative kojima govornik izražava nameru ili promišljanje da realizuje događaj (1985: 247). Uzmemo li u obzir striktno određenje deontičke modalnosti u skladu sa tradicionalnim pogledom koji se ogleda u etimologiji reči (v. 2.4.2.2.), volitivnost se u ovu kategoriju ne bi mogla uključiti. Međutim, u literaturi nailazimo na stavove koji ukazuju da se volitivnost ontogenetskom derivacijom može uključiti u domen ovog tipa modalnosti. Lyons navodi da se poreklo deontičke modalnosti naći u deziderativnoj i instrumentalnoj funkciji jezika (1977: 826). Na taj način instrumentalna funkcija jezika izražena u direktivima, npr. *Give me the book*, može se povezati sa deziderativnim iskazom *I want the book*, za koji se zatim može pretpostaviti da predstavlja poreklo direktivnog iskaza (1977: 826). Slično mišljenje o vezi volitivnosti i deontičke modalnosti izražavaju i Verstraete (2005b) i Larreya (2009).

Verstraete (2005b) polazi od toga da deontička modalnost obeležava stav nekog autoriteta prema poželjnosti događaja opisanog klauzom, a autoritet može biti govornik ili neko drugi o čijim željama govornik izveštava. Autor se prvenstveno bavi pitanjem skala deontičke modalnosti koje mogu proizilaziti na osnovu implikatura i ukazuje da se deontički iskazi od epistemičkih ne razlikuju samo u pogledu modalne snage. Naime, izrazi dozvole i obaveze ne izražavaju samo jače ili slabije opredeljenje prema poželjnosti radnje od strane nekog autoriteta, već prenose i različito presuponirano značenje o voljnosti/ spremnosti modalnog agensa (osobe kojoj je dozvoljeno ili ima obavezu da nešto učini) da izvrši radnju o kojoj je reč (2005b: 1401).

I Larreya (2009) volitivnost razmatra u okviru deontičke modalnosti, ali nudi obuhvatniju analizu. Bazirajući analizu na značenju glagola WILL, autor navodi da se volitivno značenje zasniva na jakom implikativnom odnosu čiji antecedent je referent volitivnosti sintaksičkog subjekta, te je u tom pogledu volitivnost slična deontičkoj modalnosti (2009: 17). Volitivno značenje, prisutno na dva nivoa značenja deontičkog iskaza, autor ilustruje primerom *John must leave*. Pre svega, koncept obaveze uključuje neku vrstu volitivnosti: deo značenja iskaza predstavlja činjenica da neki princip ili neko zahteva, ili želi, da Džon ode. Ako Džon posluša i zaista ode, odlazak predstavlja njegovu odluku, mada moguće i nevoljnu. Pri tome, Larreya taj semantički element smatra delom značenja iskaza, a ne njegovim implikaturom (isto, 18).

Autor, na osnovu razmatranja mesta i uloge volitivnih elemenata u odnosu na agensa, predlaže razlikovanje dva volitivna elementa: eksterna volitivnost i interna

volitivnost. U slučaju iskaza koji predstavljaju primere dinamičkih modalnih značenja, a koje Larreya naziva fizičkom modalnošću, može se govoriti samo o internoj volitivnosti. U slučaju eksterne volitivnosti, subjekat i objekat volitivnosti se razlikuju, dok su identični u slučaju proste (ili *subjectal*) volitivnosti koju autor ilustruje primerom *Ok I'll tell you* (isto, 19). Prosta volitivnost, predlaže autor, razlikuje od se unutrašnje volitivnosti (*internal*): eksplicitnija je i centralnija u značenju modalnog oblika, mada predstavlja samo deo njegovog značenja (isto).

Ukoliko se razmatranju modalnih značenja pristupi na osnovu podele na tri tipa značenja (v. 2.2.2.), volitivnost je najopravdanije posmatrati kao značenje dinamičke modalnosti (orijentisane prema agensu ili subjektu) koje se odnosi na potencijalnost budućeg događaja ili radnje koja proizilazi iz spremnosti/ voljnosti govornika, ili subjekta. Čini se da se u osnovi navedenih razmimoilaženja kategorisanja volitivnosti zapravo nalazi pitanje o ispravnosti tretiranja dinamičke modalnosti kao zasebnog tipa modalnosti koji obuhvata više nesrodnih značenja, pa u literaturi nije uvek prepoznat kao jedan od osnovnih tipova modalnosti sa tačno određenim domenom. Stoga, autori koji ne govore o dinamičkoj modalnosti volitivno značenje svrstavaju pod deontička. U anglističkoj literaturi o dinamičkoj modalnosti neki autori ne govore kao o zasebnom tipu zato što je ovom tipu značenja teško pripisati svojstvo subjektivnosti. Naime, kako navodi Palmer, upotrebom centralnog dinamičkog modala *CAN* (kao u *John can swim*) izražava se ono što se može činiti faktualnom nemodalnom izjavom (1986: 102). Ovako upotrebljen modal nije povezan ni sa kakvim mišljenjima, niti bilo kakvom silom koju govornik nameće situaciji, već se njime iskazuje opšta činjenica o govorniku, tj. ovim glagolom se tvrdi da Džon poseduje sposobnost da pliva. Dakle, ako modalnost odredimo na osnovu stava i mišljenja govornika, ovaj tip modalnih značenja bismo isključili iz modalnog skupa. Međutim, sposobnost i volitivnost ne možemo isključiti iz modalnog okvira jer nužno impliciraju centralne modalne pojmove, npr. mogućnost i imanje volje. Štaviše, Palmer dinamičku modalnost smatra osnovnim tipom modalnosti (ako bi takav tip bilo potrebno izdvajati) sa svojim pojmovima imanja volje i sposobnost (1986: 103). Pošto u radu primenjujemo dvostruku podelu modalnih značenja, volitivnom kategorijom obuhvatamo značenja dinamičke modalnosti, ali i značenja volje govornika ili adresata u deontički modalizovanim iskazima.

2.4.2.2.1. Skala volitivnih značenja

Kako je volitivnost sveprisutna kategorija u životu i komunikaciji, razumljivo je što se ovo značenje može pojaviti u različitim stepenima. Iz tog razloga, za razliku od većine radova u kojima se termin volitivnost odnosi samo na značenje imanja volje, volitivnost posmatramo kao modalnu kategoriju sa izdiferenciranim značenjima koja se mogu skalarano prikazati, a na koja pri tumačenjima iskaza ukazuju i moguće parafraze. U tom pogledu naš pristup blizak je pristupima autora koji ukazuju na diskretne stepene volitivnosti (npr. Leech, 1987: 78; Larreya, 2009: 19). Leech i Svartvik razlikuju čak četiri tipa volitivnih značenja (imanje volje, želju, nameru i insistiranje) rangiranih prema snazi koja se povećava do stepena kada osoba iznosi tvrdnju o svojoj volji, ili je nameće drugom licu (2002: 124). U radu se, međutim, opredeljujemo za češće prihvaćenu trostruku klasifikaciju i razmatramo tri stepena volitivnih značenja, uz napomenu da razlika među njima nije uvek precizna.

Značenje imanje volje (*willingness*), koje se često upotrebljava kao sinoniman termina *volition*, smatramo volitivnim značenjem na najnižoj tački skale. Imanje volje odnosi se na: spremnost, dispoziciju, sklonost agensa da izvrši radnju i predstavlja slabu (*weak*) volitivnost. Shodno tome, sredstva sa ovim značenjem moguće je parafrazirati kao *biti voljan/ spreman da (be willing to)*. Larreya ukazuje na stepene volitivnosti u odnosu na implikature o realizaciji situacije i navodi da je ovo značenje povezano sa implikaturom postojanja neke eksterne volje usmerene prema postignuću modalizovane situacije (2009: 19). Tako da bi rečenica *Ok, I'll do the dishes.* mogla biti izrečena kao odgovor na zahtev nametnut od strane slušaoca. Treba istaći da autor dalje ukazuje na odnos koji se može uspostaviti između jake volitivnosti i slabe volitivnosti. To je odnos dvostruke negacije koji važi i u slučaju mogućnosti i nužnosti. *I am willing to stay* lgično je ekvivalentno sa *I have desire not to stay*. Ili *You may stay* je približno ekvivalentno sa *I am willing for you to stay*, i *You must stay* sa *I (or something) require you to stay*. U vezi sa ovim konceptom je i pripisivanje svojstva posedovanja volje neanimatnim subjektima (antropomorfizovanje) kao u primeru *The car won't start*. U primerima poput ovog implicira se nezadovoljstvo govornog lica usled čega se nespripremanost na saradnju pripisuje neživom objektu koga, kako objašnjava Gotti, govornik optužuje da namerno odbija da izvrši radnju (2003: 287).

Intencionalnost se odnosi na semantički pojam namere (*intention*). U skladu sa pristupom koji nudi Leech (1987), volitivnost posmatramo kao volitivnu kategoriju

srednjeg stepena (*intermediate volition*). Na skali volitivnosti ova se kategorija može smestiti, kako predlaže autor, između submisivne volitivnosti (imanje volje) i asertivne volitivnosti (1987: 86). Larreya na ovoj poziciji skale volitivnosti razmatra neodređenu volitivnost kao volitivnu kategoriju pojmovno bliskiju jakoj nego slaboj volitivnosti (2009: 19). Za razliku od ostalih volitivnih kategorija, intencionalni iskazi dopuštaju parafrazu *intend to* pri čemu se sama namera poklapa sa trenutkom govora dok je planirana radnja u budućnosti.

Namere su po definiciji ograničene na situacije za koje se smatra da su pod kontrolom ljudi (npr. Schneider, 2006: 11) (ili barem verujemo da jesu), stoga intencionalna značenja najčešće prepoznajemo u rečenicama sa animatnim subjektom u prvom licu (koji je i nosilac namera) (Dahl, 2010: 310). U slučaju kada subjekat nije istovremeno i govorno lice, tumačenje je otežano jer naša tumačenja namera govornika mogu da uključuju pripisivanje i namera govorniku za koja nikako ne možemo znati da li su tačna. Prema tome, u ovom slučaju semantički opisi iskaza bi trebalo da se zasnivaju na pokazateljima iz konteksta u momentu govora.

Kada govorimo o povezanosti sa trima osnovnim semantičkim modalnim domenima, intencionalnost se može dovesti u vezu sa deontičkom modalnošću, mada većina autora namere ne uzima u obzir prilikom razmatranja ovog tipa značenja. Konceptualno pojam namere može se povezati sa obavezom i dozvolom: kao i dozvola odnosi se na aktivnosti, ali je u ovom slučaju u vezi sa aktivnostima samog procenitelja (Nuyts, 2006: 9). U okviru deontičke modalnosti Palmer razmatra komisive (1986: 115) za koje Nuyts ukazuje da su kategorija bliska namerama (2006: 9). Osim toga, značenja intencionalnih iskaza često su neraskidivo povezana sa epistemičkim značenjem. Na to ukazuje i Dahl koji navodi da tipične upotrebe sredstava za izražavanje budućnosti uključuju radnje koje planira agens rečenice (1985: 105), a da su slučajevi čistog predviđanja znatno ređi, i zbog toga autor namere smatra delom prototipičnog značenja ovih izraza. Međutim, suštinski značaj semantičke odlike predviđanja o budućem vremenu autor dokazuje na primeru E jezika u kome nije moguće upotrebiti futur za izražavanje namere, a da ne sadrži element predviđanja, mada je predviđanje bez namere svakako moguće (isto, 105-106). Bybee i sar. namere smatraju ključnom sponom volitivnosti (i ostalih kategorija) i budućnosti (koja se u ovom radu smatra epistemičkom kategorijom) (1991: 26-27). Na tu vezu, smatraju

autori, ukazuje implicirano značenje: pošto pojam namere podrazumeva da ne postoje spoljašnje okolnosti koje će sprečiti agensa da izvrši radnju, moguće je izvesti zaključke o verovatnoći realizacije događaja, čime semantika namera prevazilazi domen dinamičke modalnosti i zalazi u domen epistemičkih modalnih značenja. Na sličnom trgu je i Larrey koji navodi da ne postoji implikatura o postojanju ikakve spoljašnje volje, bilo za ili protiv postignuća modalizovane situacije kao u primeru *I think I'll have one small whiskey* (2009: 19).

Značenje odlučnosti/ insistiranja predstavlja volitivno značenje najvišeg stepena, odn. jaku volitivnost. Ovaj stepen volitivnosti prisutan je u iskazima na koje je primenljiva parafraza *want to*, kao i u slučajevima kada se značenje može protumačiti kao odlučnost ili insistiranje (*insist on*). Kako navodi Larreya, ovo značenje kao u primeru *I will stay here*, povezano je sa implikaturom da neka fizička prepreka, ili neka spoljašnja volja, može da spreči realizaciju željene situacije, što može biti i eksplicitno izraženo *whether you like it or not* (2009: 19). Međutim, u tim slučajevima upotrebljava se naglašen oblik, odn. enklitičke forme ne omogućavaju ovako tumačenje.

2.4.2.3. Određivanje tipa modalnog značenja

Pri pokušaju klasifikovanja modalnih značenja neminovno nailazimo na pojave preklapanja značenja, pri čemu ponekad ni kontekst ne može nedvosmisleno ukazati na tip značenja koje je u pitanju. Osim za modalne glagole koji tipično mogu ispoljavati više tipova modalnih značenja, smatramo da je ova odlika semantičke dvosmislenosti (*ambiguity*), ili spajanja modalnih značenja (*merger*), prisutna i kod izraza o FUT. Na ova preklapanja ukazano je u slučaju intencionalnih iskaza, a sada ćemo ovu pojavu detaljnije razmotriti. Naime, prediktivno značenje, koje smatramo epistemičkim, nije uvek lako razlikovati od značenja volitivnosti, pogotovu uz agens u 1. ili 2. licu. Na preklapanje značenja prediktivnosti i volitivnosti ukazuje još Jespersen (1924: 50, 120), a to potvrđuje i Leech koji navodi da se volitivno značenja glagola WILL često kombinuju sa budućom implikacijom predviđanja (1987: 85). Pošto obeleživači želje ili volitivnosti koju poseduje subjekat, kao svoju epistemičku funkciju imaju predviđanje od strane govornika (ili *future tense*) (Bybee & Pagliuca, 1985: 66), smatramo da je komponenta prediktivnosti inkorporirana u određenoj meri u većini iskaza, zato ćemo

kao primere volitivnih značenja izdvojiti one iskaze u kojima se ova značenja izdvajaju kao dominantna.

Ova, ne uvek jasna, granica između volitivnosti i prediktivnosti, kako ispravno primećuje Lid, može delovati nelogično ako se osvrnemo na očigledne konceptualne razlike: dok se prediktivnost prvenstveno odnosi na situacije koje će se odigrati nakon trenutka govora, izrazi kojima se izražava volitivnost odnose se na namere i želje koje postoje u umu govornika u vreme iskaza (2010: 12). Međutim, ako postoji spremnost ili namera agensa da izvrši radnju, tada se u određenoj meri može predvideti da će se događaj realizovati u budućnosti. Odnosno, prediktivnost kao kategorija, osim nefaktualnosti, može obuhvatati i volitivne modalne pojmove namere i želje, jer su svi iskazi koji se odnose na FUT u osnovi prediktivni. Ako iskaz izražav samo nameru, a da pri tome ne sadrži element predviđanja, odn. kada govornik ne zauzima nikakav stav prema tome da li će se radnja odigrati ili ne, tada i nije moguće upotrebi neki od izraza za FUT (Dahl, 1985: 106). Za razliku od iskaza *He will go*, iskaz *He intends to go*, smatra Dahle, ne implicira da govornik veruje da će se događaj zaista i odigrati (isto). Predviđanje se obično smatra fazom koja sledi nakon namere, jer pripisivanje namere trećem licu u odgovarajućem kontekstu, ima značenje predviđanja od strane govornika (npr. Bybee et al. 1994: 254). Osim toga, FUT je domen često subjektivno obojen i određen namerama i stavovima govornika u sadašnjosti, što razliku između volitivnosti i prediktivnosti čini nevažnom i zapravo samo potvrđuje modalnu prirodu sredstava i dihotomnu podelu glagolskih vremena.

Pošto se razlikovanje prediktivnosti i volitivnosti svodi na razdvajanje dva tipa modalnih značenja, pri određivanju tipa značenja mogu koristiti i parametri značenja koje predlaže Heine (1995). Kako je razliku između korenskih (u koje ubrajamo i dinamička) i epistemičkih modalnih značenja, pogotovu kada je u pitanju značenje mogućnosti, ponekad teško odrediti autor, razmatrajući način određivanja značenja modala u nemačkom jeziku, predlaže distinktivne parametre na osnovu kojih se analiza značenja može sprovesti (1995: 30). Izbor vrste modalnosti, smatra autor, krucijalno zavisi od određenih konceptulnih svojstava pri čemu se korenske (ili orijentacije prema vršiocu radnje) upotrebe modala odlikuju sledećim:

- Postoji neka sila (F) koju karakteriše „element volje“ (Jespersen 1924:320-1), odn. koja ima određeni interes u tome da se događaj odigra, ili ne odigra;

- Događaj obično izvršava kontrolišući agens (A);
- Događaj je dinamičan (D) tj. uključuje manipulisanje situacijom i obično je osmišljen da dovede do promene stanja;
- Događaj se još uvek nije odigrao u referentnom vremenu, tj. njegovo odigravanje, ako do njega dođe, biće nakon referentnog vremena (L);
- Događaj je nefaktualan (Palmer, 1986: 96), mada postoji određeni stepen verovatnoće da će se odigrati (P).

Prototipični slučajevi korenske modalnosti odlikuju se prisustvom svih navedenih svojstava, prototipičnim primerima epistemičke modalnosti nedostaju sva svojstva osim P. To znači da što manje ovih svojstava postoji u datom slučaju, manji će biti semantički kontrast između dva tumačenja ovih rečenica (isto).

Pri kvalitativnoj analizi, može pomoći i distinkcija među tri tipa modalnih značenja na koju ukazuje Verstraete (2005b), a koja se zasniva na razlikovanju modalnog izvora i modalnog agensa. Modalni izvor predstavlja osobu ili entitet koji je odgovoran za procenu koju enkodira modalni izraz, dok je modalni agens lice od koga se očekuje da izvrši radnju. U slučaju epistemičke modalnosti, modalni izvor predstavlja lice koje donosi sud o mogućnosti, verovatnoći ili nužnosti događaja, dok je u slučaju deontičke modalnosti to lice koje daje dozvolu ili nameće obavezu da se radnja izvrši. Prisustvo ovih elemenata prema mišljenju autora predstavlja kriterijum pri razlikovanju tri tipa modalnih značenja kao u sledećoj tabeli (2005b: 1410).

Tabela 5. Modalni izvor i adresat kao distinktivne odlike (prema Verstraete, 2005b: 1410)

	Epistemička mod.	Deontička mod.	Dinamička mod.
Modalni izvor	+	+	-
modalni agent	-	+	+

Pri analizi značenja sredstvima će biti pripisan skup osnovnih značenja pri čemu se razlika među njima smatra postepenom, a ne apsolutnom. Ovakav pristup je u skladu sa savremenim pristupima modalnosti i značenjima modalnih izraza (npr. Quirk et al., 1985) po kojima se složenost modalnih značenja razmatra u okviru gradijenta: različita pripisana značenja ne moraju biti pojedinačno odvojena i zasebna, već se mogu

preklapati. Takvo preklapanje modalnih značenja uslovljeno je složenošću domena modalnosti, ali i domena koji se u radu ispituje.

2.4.2.4. Subjektivna i objektivna modalnost

Videli smo da je subjektivnost značajan koncept za ispitivanje modalnosti, stoga vodeći autori neizostavno ukazuju na svojstvo subjektivnosti preventivno kao na koncept izražen modalnim glagolom ili adverbijalom. Pozivajući se na prehodna određenja modalnosti Rathay ukazuje na razliku između objektivne (ili bazične) modalnosti koja se može izraziti morfološkom kategorijom glagolskog načina i subjektivne modalnosti koja omogućava govorniku da na određeni način proceni sadržaj rečenice (1978: 106). Autorka polazi od predloženog određenja da je subjektivna modalnost često ograničena na stepen pouzdanosti sadržaja rečenice sa stanovišta govornika, ili na stepen do koga govornik smatra nešto izvesnim (isto). U daljem tekstu razmatra nedostatke ovakvog određenja i navodi da bi se ovaj tip modalnosti mogao odrediti tako da označava različite vrste stavova mislećeg subjekta prema određenim svojstvima stanja stvari koje se odražava u njegovom umu (isto, 110). Dok se logičari u analizama bave objektivnom modalnošću, modalnost u jeziku, pogotovu kada je gramatički obeležena, smatra Palmer, u osnovi je subjektivna (1986: 16). Autor dalje navodi da se modalnost odnosi na subjektivne karakteristike iskaza, tako da bi se subjektivnost mogla smatrati suštinskim kriterijumom modalnosti na osnovu čega se i opredeljuje da kategoriju odredi kao gramatikalizaciju subjektivnih stavova i mišljenja govornika (isto).

Na razliku između subjektivnih i objektivnih modalnih kategorija koja se može teorijski potvrditi prvi je ukazao Lyons pri razmatranju epistemičke modalnosti, ali i napomenuo da je navedenu razliku u svakodnevnoj upotrebi jezika teško jasno napraviti (1977: 797-804). Razliku između subjektivne i objektivne epistemičke modalnosti možemo ilustrovati različitim tumačenjima jednim od primera koje autor razmatra:

32) Alfred may be unmarried (isto, 797).

Tumačenje u pogledu izražavanje subjektivne modalnosti glasilo bi: govornik subjektivno kvalifikuje opredeljenje prema mogućnosti da je Alfred neoženjen kao svoju sopstvenu nesigurnost. Mogućnost dodavanja klauze *but I doubt it*, kao i prafraza iskaza *Perhaps Alfred is unmarried*, jasno ukazuje na subjektivnost opredeljenja

govornika. Za tumačenje u pogledu objektivne modalnosti, autor predlaže razmatranje situacije da je Alfred član zajednice od devedeset ljudi, od kojih je njih tridesetoro neoženjeno, ali govornik ne zna ko su oni. U tom slučaju mogućnost da je Alfred neoženjen predstavlja objektivnu činjenicu. U skladu s tim, govornik može reći da zna, a ne samo da misli ili veruje, da postoji mogućnost (štaviše, mogućnost koja se može izračunati) da je neoženjen, što je značenje objektivne modalnosti. Navedenu razliku možemo rezimirati: u slučaju subjektivne epistemičke modalnosti govornik subjektivno kvalifikuje opredeljenje prema istinitosti propozicije što uključuje nagađanje govornika, dok se objektivna modalnost odnosi na inherentno znanje govornika u vezi sa objektivno merljivom činjenicom o tome da je određena situacija istinita.

Ova razlika je u bliskoj vezi sa razlikom između epistemičke i aletičke modalnosti. Na aletičku modalnost, koja se u okviru modalne logike izdvaja kao jedan od tipova modalnosti, povremeno se ukazuje u lingvističkim analizama modalnosti kao na tip modalnosti blisko povezan sa epistemičkom modalnošću koji se odnosi na sam pojam istine (npr. Lyons 1977: 791; Palmer 1986: 10-11). Iskazi ovog tipa značenja mogu se parafrazirati kao *it is necessarily true/false that p*. Dok se aletička modalnost odnosi na nužnu ili kontigentnu istinitost propozicije (modus istine), epistemička modalnost se odnosi na stanje propozicije u pogledu znanja i uverenja (modus znanja) (Nuyts, 2006: 8-9). Međutim, kako primećuje Palmer, u E jeziku ne postoje formalne gramatičke razlike između aletičke i epistemičke modalnosti, jer ne postoji razlika između onoga što je logički istina i onoga u šta govornik veruje da je zapravo istina (1986: 11). Imajući to u vidu, epistemičku modalnost teško je jasno razlikovati od aletičke jer se ovako posmatrano, objektivna epistemička modalnost, ako jeste održivi pojam, nalazi između aletičke modalnosti na jednoj strani i subjektivne epistemičke modalnosti na drugoj, i može se stopiti sa bilo kojom od njih (Lyons, 1977: 798). Osim toga, primetna je i bliska veza između objektivne epistemičke i metafizičke modalnosti. Primeru 27), recimo, može se pripisati značenje objektivne epistemičke modalnosti ako je izgovoren od strane meteorologa na osnovu objektivnih saznanja i pokazatelja koje kao profesionalac poseduje. U skladu s tim, epistemički je moguće da će sutra padati sneg, a kako je navedeno ovaj iskaz dozvoljava i drugačije tumačenje.

Ukazivanje na ovu razliku inspirisalo je lingviste da analiziraju modale u E jeziku, prvenstveno epistemičke i deontičke, u pogledu izražavanja subjektivnosti

najčešće shvaćenog u terminima prisustva opredeljenja govornika. Analize pokazuje da je subjektivnost u velikoj meri prisutna, ali se ovo svojstvo ne može pripisati svim tipovima modalnih značenja koja modali mogu izražavati, stoga se ne može uzeti kao kriterijumsko obeležje kategorije. U pogledu ovog svojstva koje se modalima pripisuje pri izražavanju centralna tri tipa modalnosti, među autorima nema slaganja. Kako primećuje Verstraete, kada su u pitanju epistemički i deontički modali predložene su čak četiri različite kombinacije funkcije subjektivno i objektivno (2001: 1515). U radu prihvatamo stavove najuticajnih autora (Lyons, 1977; Palmer, 1986) da ova dva tipa modalnosti mogu biti i subjektivna i objektivna. Svojstvo subjektivnosti ne može se pripisati ni svim modalima u epistemičkoj upotrebi, što posebno važi za neke od upotreba glagola WILL koje ćemo detaljnije razmotriti. Osim toga, ponekad je teško utvrditi da li su u pitanju subjektivni ili objektivni modali, pogotovu kada su u pitanju značenja dinamičke sirkumstancijalne modalnosti, koju nije uvek razlikovati od ostalih tipova modalnosti.⁸³ Čini se da je najčešće usvojen pogled na ovu distinkciju: epistemički modali jesu subjektivni, dinamički modali nisu nikada subjektivni, dok su deontički nekada subjektivni, a nekada nisu (npr. Verstraete, 2001: 1525; Nuyts, 2006: 14).

Kako je prikazano, pogled koji nudi Lyons (1977) definiše subjektivnu i objektivnu modalnost na osnovu toga da li govornik subjektivno ili objektivno kvalifikuje svoje opredeljenje prema faktualnosti propozicije, tako da se ova distinkcija bazira na uključenosti govornika i na razlikama u pogledu kvaliteta dokaza koji dovode do modalnog suda. U literaturi nailazimo na predloge da se ova razlika može definisati na osnovu drugih parametara što distinkciji subjektivno/ objektivno pridružuje i razlikovanje subjektivnosti od intersubjektivnost.

Papafragou (2006) polazi od toga da do epistemičkih značenja dolazi kada se modalni operatori posmatraju u odnosu na ono što je poznato, a razliku između subjektivne i objektivne epistemičke modalnosti nalazi u odgovorima na pitanja: poznato do strane koga i kada (2006: 1694). S obzirom na to da se relevantno znanje govornika može razlikovati u odnosu na to da li predstavlja samo njegovo znanje, ili znanje govornika i slušaoca, ili, pak, znanje neke podgrupe govorne zajednice,

---

⁸³ Modalu u primeru *You must leave at once* može se pripisati svojstvo objektivnosti ukoliko se tumači da postoji opšta objektivna potreba za odlaskom, ili svojstvo subjektivnosti ukoliko modal ukazuje na insistiranje subjekta, ili se upotreba može smatrati kao neodređena između ta dva tumačenja.

subjektivna tumačenja epistemičkih modala predstavljaju slučajeve u kojima je govornik jedini pripadnik zajednice, te svoju modalnu tvrdnju bazira na sopstvenim ličnim uverenjima (isto). U slučaju objektivne epistemičke modalnosti, mogući svetovi u konverzacijskoj osnovi uključuju ono što je generalno poznato članovima zajednice, odn. javno dostupne dokaze (isto, 1695).

Evidencijalnu prirodu razlike subjektivno/ objektivno ističe i Nuyts (2006). Autor, kao i Papafragou, ovu razliku određuje u pogledu toga kome su dokazi dostupni, ali i u pogledu kvaliteta dokaza. Subjektivnost posmatra kao zasebnu evidencijalnu kvalifikaciju koja može, ali ne mora biti izražena istovremeno sa epistemičkom kvalifikacijom, a razliku između manje ili više subjektivnih izraza razmatra u pogledu odgovornosti za modalnu procenu (*modal evaluation*). Ta se razlika definiše kao razlika između subjektivnosti i intersubjektivnosti: procena je subjektivna ako je onaj ko je iznosi predstavlja kao striktno njegovu odgovornost, intersubjektivna je ako osoba ukazuje da je deli sa većom grupom ljudi, što može uključivati i slušaoca (isto, 14). Na ovakav način autor razliku svodi na to da li modalni sud predstavlja zajedničku osnovu između govornika i slušaoca, ili ostalih ljudi. Posmatrano u pogledu evidencijalne kvalifikacije, subjektivna epistemička procena manifestuje se ako je dokaz za događaj dostupan samo govorniku, a ako je dokaz na raspolaganju grupi pojedinaca, sud reflektuje intersubjektivnost. Autor smatra da je subjektivnost prisutna u slučaju upotrebe prvog lica, dok se intersubjektivnost može prepoznati u slučaju bezličnih subjekata kao u primerima:

33) I think they have forgotten to take the key. (= subjektivno)

34) It is quite probable that they have forgotten to take the key. (= intersubjektivno)

35) Probably they have forgotten to take the key. (= neutralno)

Nuyts ispituje ovu dimenziju kod jezičkih izraza kojima se modalnost izražava i zaključuje da je prisutna i u predikativnim izrazima, ali nije u gramatičkim niti u izrazima sa adverbijalima (isto).

Verstraete (2010) pri razmatranju modala, uključujući i deontičke, odbacuje semantički kriterijum za određivanje razlike subjektivno odn. objektivno u odnosu na centralnu funkciju modala u vezi subjekta (*speaker related*), ili u vezi sadržaja (*content related*), kao i pravljenje razlika na osnovu određenih gramatičkih kriterijuma sa kojima

se ova razlika može dovesti u vezu (npr. povezanost sa glagolskim vremenom, ponašanje u uslovnim rečenicama, interakcija sa upitnim oblikom i uslovnim rečenicama). Autor razliku razmatra iz perspektive semiotike bazirajući razliku na pojmu performativnosti. Međutim, autor performativnost ne razmatra na način na koji se ona inače razmatra u teoriji govornih činova, koju naziva interaktivnom performativnošću jer se tiče interakcije između subjekta i interlokutora. Prema mišljenju autora, koncept modalne performativnosti „dovodi do postojanja određene pozicije opredeljenja u odnosu na propozicioni sadržaj iskaza“⁸⁴ (isto, 1517). Na taj način upotrebom subjektivnog epistemičkog MUST kao u primeru *The flood of letters must have had some impact after all* govornik predstavlja svoje opredeljenje prema statusu propozicije, kao prema neizbežnom zaključku, dok upotrebom istog modala kao subjektivnog deontičkog glagola, govornik sebe predstavlja kao opredeljenog prema statusu radnje koja je u pitanju kao nepoželjnom toku događaja (2001: 1507). Na taj način autor, za razliku od prehodnih određenja, subjektivnost svodi na modalnu performativnost. Subjektivna modalnost je, kako navodi, modalno performativna i izražava nečiju određenu poziciju opredeljenja prema propozicionom sadržaju (isto, 1518). Objektivna modalnost je modalno neperformativna po tome što ne uključuje bilo kakvu poziciju opredeljenja prema propozicionom sadržaju (isto).

U radu Verstraete osporava i analizu koju Lyons pravi između subjektivnosti i objektivnosti na osnovu tri funkcionalne komponente iskaza. Naime, prethodno navedeno upućivanje na tročlanu analizu značenja (2.4.) povezuje je sa razlikom koju Lyons pravi između dva načina epistemičkog rasuđivanja koji predstavljaju razlikovanje dva tipa epistemičke modalnosti (1977: 798-805). Kategorička tvrdnja kao *neustic* ima *ja-kažem-da* i *to-je-slučaj tropic*, dok ilokucionarna sila predstavlja proizvod ove dve komponente. Osnovna razlika između subjektivno i objektivno modalizovanih iskaza je da u slučaju objektivne modalizacije iskaz sadrži nekvalifikovanu ili kategoričku *ja-kažem-da* komponentu. Govornik je iznošenjem objektivno modalizovanog iskaza opredeljen prema faktualnosti informacije koju saopštava govorniku (isto, 799). U slučaju subjektivne epistemičke modalnosti, *tropic* predstavlja kvalifikovanu komponentu iskaza kojom govornik izražava svoju rezervisanost prema nekvalifikovanoj tvrdnji (*ja-kažem-da*) o faktualnosti propozicije (isto). Ovako

---

⁸⁴ „brings into existence a particular position of commitment with respect to the propositional content of the utterance“ (Verstraete 2010: 1517).

modalizovane izjave, navodi dalje autor, predstavljaju izražavanje mišljenja govornika, informacije iz druge ruke i tentativne zaključke, a ne činjenice. Objektivno modalizovani iskazi imaju nekvalifikovanu *ja-kažem-da* komponentu, ali je kvalifikovana *to-je-slučaj* komponenta u odnosu na određeni stepen verovatnoće, koji se, ako se može izmeriti, nalazi u rasponu između 1 i 0 (isto, 800). Ilustrovaćemo ovu razliku narednim primerom:

36) He may have come early.

Kao subjektivno modalizovani iskaz, primer bi se mogao parafrazirati kao *I think it is possible that he has come early*, i u tom slučaju kvalifikovana *ja-kažem-da* komponenta ukazuje na stepen opredeljenja govornika. Ako isti primer posmatramo kao izražavanje objektivne modalnosti, značenje bi se moglo posmatrati kao *I say that he possibly came early*. U ovom slučaju modalizovna je *to-je-slučaj* komponenta pri čemu govornik ne modalizuje svoje opredeljenje prema faktualnosti propozicije.

Lyons na sličan način ukazuje i na razlike koje se u ovom pogledu mogu napraviti i među ostalim tipovima modalnosti pri čemu razlika između subjektivnog i objektivnog karaktera modala zavisi od toga koja je komponenta u iskazu kvalifikovana modalom (Verstraete, 2001: 1509). Kako bismo razliku koju je predložio Lyons šematskim prikazali, poslužićemo se prikazom koji nudi Verstraete (2001: 1510).

Tabela 6. Razlika između subjektivne i objektivne modalnosti na osnovu tri komponente značenja (prema Verstraete, 2001: 1510)

Tip modalnosti	Subjektivna	Objektivna
Epistemička <i>Tropic</i> <i>Neustic</i> <i>Phrastic</i>	<i>Mod (I-say-so)</i> <i>It-is-so</i> <i>Prop Cont</i>	<i>I-say-so</i> <i>Mod(It-is-so)</i> <i>Prop Cont</i>
Deontička <i>Tropic</i> <i>Neustic</i> <i>Phrastic</i>	<i>I-say-so</i> <i>Mod(So-be-it)</i> <i>Prop Cont</i>	<i>I-say-so</i> <i>It-is-so</i> <i>Mod(Prop Cont)</i>

Primenom znakovne simbolike subjektivna epistemička modalnost autor predstavlja kao *poss . p*, koja se može tumačiti kao *possibly/perhaps, it is the case that p*. Objektivno epistemički modalizovanim iskazom govornik izražava da ima saznanje o mogućnosti da je *p* što se može predstaviti kao *. poss p* i tumačiti kao *I say so that it is possibly the case that p* (Lyons, 1977: 804).

2.4.3. Opredeljenje govornika ili subjekta iskaza prema propozicionom sadržaju

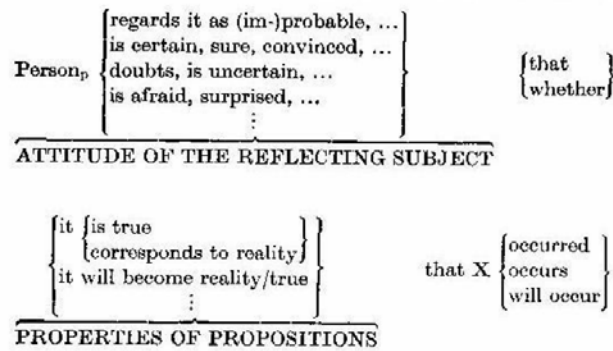
Termin *commitment* (opredeljenje, posvećenost) često se primenjuje u lingvističkim analizama prvenstveno u okviru teorije govornih činova, teorije značaja i studijama iz različitih kategorija koje se bave modalnošću i/ ili njoj bliskim kategorijama (npr. evidencijalnošću). Kako se i upotreba ovog termina može razlikovati u zavisnosti od pristupa i teorijskog okvira, te njime mogu biti obuhvaćena različita značenja, potrebno je ukazati na koji način će se u ovom radu upotrebljavati.

Opredeljenje prema propozicionom sadržaju u radu razmatramo u širem smislu, te ga upotrebljavamo kao opšti termin koji obuhvata opredeljenje govornika prema epistemičkom statusu propozicije, ali i opredeljenje govornika prema poželjnosti realizacije buduće radnje. Time je obuhvaćeno opredeljenje govornika prema istinitosti ili realnosti budućeg događaja, epistemičko opredeljenje, ali i deontičko opredeljenje u terminima koje koristi Kissine (2008b). Ovakvo određenje semantičke odlike prvenstveno je povezano sa svojstvom subjektivnosti (v. 2.3.5.) kao i fenomenom distance (*stance*) koja se u relevantnoj literaturi posmatra u užem i širem smislu. Pripisivanje odlike subjektivnosti temporalnim izrazima, koje se ne dovodi u pitanje, već je razmotreno, te ćemo se na ovom mestu osvrnuti na osnovne tvrdnje koje mogu usmeriti analizu. Naime, tačka razdvajanja temporalnih domena na šematskom prikazu vremena, označena kao prezent, ima samo jezičku činjenicu kao temporalna referenca, vreme u kome neko govori, ali se nikada ne može dovesti u vezu sa istim događajima objektivne hronologije jer se ponovo uspostavlja za svakog govornika. Stoga Benveniste lingvističko vreme određuje kao *self-referential* i zaključuje da temporalnost sa čitavim lingvističkim aparatom otkriva da je subjektivnost inherentno prisutna u samoj upotrebi jezika (1971: 227), a Jaszolt smatra *now* čisto subjektivnim konstruktom (2009: 11). Podsetićemo se da autorka rad temelji na postavci da ljudi konceptualizuju vreme kao stepene opredeljenja na osnovu često podsvesnih procena o izvesnosti stanja stvari (2009: 36). Na taj način interno/ unutrašnje vreme posmatra se epistemičko opredeljenje (v. 2.2.5.) što nas dovodi do epistemičke distance.

U dosadašnjem radu ukazano je i na pojam distance u odnosu na glagolsko vreme. Fenomenom distance prožima komunikaciju i upotrebu jezika, stoga predstavlja značajnu (pragmatičku) odliku jezika. Kockelman nudi pregleda upotrebe termina

stance u lingvistici i zaključuje da se termin se u lingvističkoj literaturi upotrebljava kao neka vrsta interpretativnog horizonta koji obuhvata socijalnu distancu, stav autora, interpersonalnu distancu, intencionalni stav (2004: 129). Osim toga, proučavanje distance odnosi se i na proučavanje semiotičkih sredstava koji označavaju stav govornika prema stanju stvari (odn. propoziciji). Kako ne predstavlja monolitički pojam, jer se ne može povezati sa jednim određenim obeleživačem u jeziku, odnosi se na različita sredstva i njihove kombinacije u diskursu. Posmatrana u užem smislu (kako to čine Biber et al., 1999), distanca se odnosi na jezička sredstva koja govornici koriste kako bi preneli svoja lična osećanja, procene, stavove, sudove, ili opredeljenje/posvećenost prema propoziciji. Osnovna gramatička sredstva za izražavanje distance najčešće se dovode u vezu sa epistemičkom distancom što se prvenstveno odnosi na modalne glagole, koji i jesu najproučavanija sredstva za izražavanje ovog fenomena. Najčešće su razmatrana u odnosu na sigurnost govornika u pogledu istinitosti propozicije, ili u odnosu na dokaze koje govornik poseduje za propoziciju (Kockelman, 2004: 130). Izražavanje distance odnosi se na posmatranje modalnih kategorija kao, u terminima koje primenjuje Nuyts, kategorija kojima se izražava stav (2006: 17). Modalne kategorije izražavaju, mada svaka na drugačiji način, stepene opredeljenja govornika/ subjekta prema propoziciji, odn. stanju stvari. Upravo ova funkcija omogućava objedinjavanje različitih kategorija u jednu, tj. modalnost. Ovako posmatrano, modalne kategorije osim deskriptivnog (propozicionog) značenja izražavaju i ono što Lyons naziva ekspresivnom komponentom koja predstavlja vrstu značenja kojom govornici izražavaju svoja uverenja, stavove i osećanja (1995: 44).

Prema tome, proučavanje (epistemičke) distance odnosi se na proučavanje stava, gledišta ili procene od strane govornika koja se najčešće izražava modalnim sredstvima. Međutim, često je u pitanju stav lica koje nije govornik, već je u pitanju stav mislećeg subjekta koji može biti identičan govorniku/ piscu, kako navodi Rathay (1978: 110). Na koji način misleći subjekat valorizuje određena svojstva propozicije ilustrovaćemo prikazom koji autorka daje.

Slika 10. Stav mislećeg subjekta prema svojstvima propozicije (prema Rathay, 1978: 110)

U radu je usvojen stav, mada u suprotnosti sa pogledom koji nudi, na primer, Nuyts da se kategorijama vremena i aspekta koje smeštaju ili preciznije određuju stanje stvari u svetu ne može pripisati odlika izražavanja stava (2006: 17), da na osnovu inherentne modalne semantike, iskazi o FUT poseduju funkciju da izraze distancu govornika (*speaker's stance*). Smatramo da modalna, prvenstveno epistemička, priroda i subjektivni karakter ove iskaze čini pogodnim za izražavanje stavova (*attitudinal meanings*). Naime, u vremenu t_0 buduće situacije ne postoje i stoga im nikako ne možemo pripisati istinitosnu vrednost, te se nameće zaključak da iskazi o budućnosti predstavljaju samo različite stavove govornika prema budućnosti, obično subjektivno obojene. Ako se osvrnemo na jednu od ponuđenih definicija prema kojoj epistemička modalnost predstavlja „stepen do koga je govornik uveren u istinitost propozicije izraženoj u iskazu“ (Bybee et al. 1994: 179; Bybee, 1998: 263,)⁸⁵ uviđamo da se ona u jeziku može ispoljiti tako da ukazuje na mogućnost, verovatnoću ili zaključenu izvesnost (*inferred certainty*), što direktno ukazuje na to da govornici vrše izbor određenog izraza za FUT kako bi upravo izrazili taj stepen.

Krenemo li od određenja modalnosti po kome se ona odnosi na sud govornika prema propoziciji, stav možemo posmatrati tako da obuhvata dva tipa sudova u skladu sa osnovnom podelom modalnih značenja na epistemička i neepistemička: a) epistemički sud o istinitosti, mogućnosti, verovatnoći, izvesnosti, uverenosti ili dokazima u vezi sa izraženom propozicijom i b) evaluativni sud o poželjnosti, nameri, sposobnosti, obavezi ili potrebi. Upravo ta razlika u izraženim stavovima, u pogledu različitih stepena opredeljenosti prema statusu ili poželjnosti propozicije, može

⁸⁵ „the extent to which the speaker is committed to the truth of the proposition“ (Bybee et al., 1994:179).

determinisati izbor jednog određenog sredstva za ukazivanje na budući događaj. Kako je stepen opredeljenja prema propozicionom sadržaju moguće skalarno prikazati, i sredstva za izražavanje FUT moguće je rangirati na skali u skladu sa stepenom opredeljenja prema sadržaju iskaza, uverenosti u pogledu realizacije događaja izraženog iskazom u nekom trenutku u budućnosti, odn. u logičkim terminima prema istinitosti propozicionog sadržaja. Ovim sredstvima govornik ukazuje na stepen uverenosti ili rezervisanosti prema budućoj situaciji o kojoj je reč što znači da pri izboru adekvatnog sredstva odlučujući faktor može biti stepen opredeljenja govornika/ subjekta..

2.4.4. Ilokucionni potencijal

Ilokucionni potencijal u radu odnosi se na mogućnost da u određenom govornom događaju, sačinjenom od okolnosti u kojima se iskaz nalazi, kada su zadovoljeni odgovarajući uslovi prikladnosti, iskaz poseduje određenu ilokucionu silu i bude interpretiran kao određeni ilokucionni čin. Smatramo da je uvid u prirodu pragmatičke funkcije koju iskaz može imati neophodno istaći jer jedan isti iskaz može poslužiti da se njime izvrši više različitih govornih činova, odn. u zavisnosti od komunikativne situacije iskaz može biti protumačen na više načina. Osim toga, razmatranje ilokucionog potencijala upotpunjuje analizu jer, za razliku od preostalih, ovaj parametar ne predstavlja kvalifikaciju situacije ili događaja, već je zbog svog performativnog karaktera značajan za jezički izraz u stvarnoj govornoj situaciji. Međutim, ilokucionna sila iskaza nerazdvojivo je povezana sa prethodno razmotrenim značajnim karakteristikama.

U skladu sa logičkim komponentama analize iskaza, kako se vidi iz razmatranja koje nudi Lyons ilokucionna sila iskaza predstavlja rezultat kombinacije dva podnivoa: *tropic*-a i *neustic*-a (1977: 750-751). U slučaju *mandi*, za razliku od *izjava*, *tropic* ima značenje *neka-bude-tako*. Prema tome, odgovarajuće izjave i komande imaju isti propozicioni sadržaj, ali se razlikuju u pogledu *tropic*-a. U oba slučaja prisutna je nekvalifikovana *ja-kažem-da* komponenta koja ukazuje da je govornik u potpunosti posvećen faktualnosti (*to-je-slučaj*) ili poželjnosti (*neka-bude-tako*) onoga što propoziciona komponenta opisuje (isto, 751). Kako se može zaključiti, jednu komponentu značenja iskaza gotovo je nemoguće analizirati a da se pritom ne oslanjamo i na ostale, stoga se razmatranje iskaza na nivou govornih činova nameće kao

nezaobilazan pristup koji će u nekim slučajevima analizu dalje produbiti, a u nekim pojasniti.

Termine ilokucionni čin i ilokucionna sila uveo je britanski filozof jezika Austen (1962) i ukazao na njihov značaj za lingvistička istraživanja u okviru svojih razmatranja predstavljenih na predavanjima o tome kako se deluje rečima. Premda autor svoj rad nije smatrao potpunom i završenom teorijom, stoga je verovatno nije ni sam publikovao, mnoge postavke izražene u njegovom radu poslužile su kao uporište za dalju analizu iste teme koju je izvršio Searle (1969). Njihovim radovima formulisana je teorija govornih činova koja se odnosi na pragmatična rečenična značenja u kontekstu, a koja je kao pojmovni analitički okvir poslužila brojnim studijama o značenju i upotrebi jezika u lingvistici i filozofiji jezika.

Iskazi koje ljudi stvaraju ne izražavaju samo ideje kroz gramatičke strukture i reči, već ljudima služe kao sredstvo za izvršenje određenih radnji, odn. ostvarivanje određenih zadataka koje ne bi mogli efikasno da izvrše nekim drugim sredstvima (Lyons, 1977: 726). Govornik izricanjem iskaza obavlja neki govorni čin koji stoga predstavlja fundamentalnu jedinicu komunikacije među ljudima (npr. upozorenje, pretnja, priznanje, izjava, negiranje). Teorija govornih činova nametnula se i kao okosnica mnogih studija ispitivanja modalnosti. Naime, na značenje modalizovanih iskaza uvek utiču različite pragmatičke sile, prema tome, za adekvatnu analizu značenja osim semantike, koja prevenstveno razmatra rečenice i odnosi se na leksičko i gramatičko značenje, mora se uzeti u obzir i pragmatika upotrebe zasnovana na analizi kontekstualizovanih iskaza⁸⁶. Kako je pojmovna kategorija modalnosti povezana sa funkcionalnim konceptom govornih činova, i kako su sredstva kojima se referira na FUT inherentno modalna, potrebno je ukazati i na ilokutivnost iskaza.

Krenimo redom, razmatranje delovanja rečima Austin otpočinje pravljenjem razlike između konstativa (*constatives*) i performativa (*performatives*) (1962: 3-4). Dok konstativni iskazi predstavljaju opisne iskaze kojima se iznose konstatacije, navode činjenice, opisuju događaji ili stanja, pri čemu im se može pripisati istinitosna vrednost, (govore o istinitom ili neistinitom stanju stvari), preformativni iskazi ne iznose procenu o stanju stvari, ne predstavljaju evaluativne iskaze, već obuhvataju iskaze kojima se nešto čini, koji i sami predstavljaju činjenje ili su deo činjenja, i koji kao takvi mogu biti

---

⁸⁶ Na primer, pri određivanju značenja deontičke modalnosti kao polazni kriterijum u skladu sa stavom Palmera (1986) uzima se kriterijum performativnosti što je termin teorije govornih činova.

uspešni ili neuspešni (npr. *I name this ship the Queen Eizabeth.*). Ova distinkcija dalje dovodi do izdvajanja performativnih glagola koji eksplicitno imenuju govorni (odn. kako ćemo videti ilokucion) čin koji se vrši. Nakon početne razlike, Austin (1962) predlaže novi model zasnovan na razlikama među činovima koji se vrše, stvarima koje ljudi čine, prilikom izgovaranja jednog iskaza. Izgovaranjem jedne rečenice, navodi Austin, istovremeno se vrše tri čina koja se mogu ukratko predstaviti na sledeći način: ilokucion čin (kojim se nešto govori, približno je izjednačen sa samim činom govorenja, te je ekvivalentan značenju u tradicionalnom smislu (obuhvata smisao i referencu) i obliku iskazanog (ovaj čin i jesu same izgovorene reči); ilokucion čin (čin koji ima određenu konvencionalnu silu, njime govornik nešto čini imajući na umu određeni cilj i svrhu, te su ovim činom obuhvaćene radnje koje činimo kada nešto iskazujemo npr. postavljamo pitanje, naređujemo, obećavamo itd.) i perlokucion čin (čin kojim se postiže dejstvo ili efekat na sagovornika, predstavlja ono što postizemo ili do čega dovodimo izgovaranjem nečega, odn. posledice, obično vremenski odložene, koje su posledica čina govorenja) (1962: 94-112).

Prema tome, svaki govorni čin moguće je raščlaniti i razmotriti na tri prethodno navedene dimenzije, pri čemu centralni nivo govornog čina predstavlja ilokucion sila, ili moć, iskaza koja predstavlja komunikativnu svrhu iskaza kroz koju se ilokucion čin vrši. Kako bi jedan ilokucion čin bio uspešan, ili srećan, i ispravan, međutim, moraju postojati određene okolnosti, tj. kako ukazuje autor, moraju biti zadovoljeni različiti uslovi prikladnosti (*felicity conditions*). Razmatranju ilokucione sile iskaza u literaturi je posvećena najveća pažnja.

Doprinos Austina predstavlja i predložena tipologija govornih činova koja obuhvata podelu na pet tipova govornih činova (verdiktivi ili zabrane; egzercitivi ili naredbe; komisivi ili obaveze; bihejvitivi ili postupci društvenog ponašanja; ekspozitivi ili izlaganja) kao i njihov detaljan opis (1962: 156-168). Najrasprostranjeniju klasifikaciju u literaturi, međutim, predstavlja taksonimija govornih činova koju je ponudio Searle (1969). Ovaj američki filozof dalje je elaborirao teoriju govornih činova i kao činioce govornog čina predložio sledeće: čin iskazivanja (*utterance act*), propozicijski čin (*propositional act*), ilokucion čin (*illocutionary act*), perlokucion čin (*perlocutionary act*) (1969: 24). Kako je tipologija koju je Searle predložio, a koja se znatno razlikuje od prethodne, rezimirana u narednom radu, poslužićemo se prikazom

koji nudi Palmer (1986: 13). Pet osnovnih kategorija govornih činova su: asertivi (kojima govornik slušaocu predstavlja stanje stvari, itinito ili neistinito); direktivi (kojima govornici navode slušaoca da izvrši određene radnje); komisivi (kojima se govornik obavezuje na izvršenje radnje); deklarativi (njihovim kazivanjem menja se stanje stvari) i ekspresivi (govornik izjavljuje svoja mišljenja i stavove). Kako vidimo, u ovom okviru asertivni govorni čin, odn. tvrdnja, samo je jedan među brojnim ilokucionim činova za koje Palmer predlaže termin deklarativ (isto). Često jedan iskaz može spadati u dve ili više kategorija što ilustruje i veoma često navođen iskaz *It's cold here* (npr. Comrie, 23). Ovaj iskaz može predstavljati najmanje dva čina: deklarativ (izjavu o činjenici), dok prema drugom tumačenju ovaj iskaz može biti zahtev kojim od sagovornika tražimo da nešto preduzme (npr. da zatvori prozor). Pomenućemo i da je Searle zaslužan i za uključivanje indirektnih govornih činova u teoriju. Ako se jedan govorni čin vrši posredno, indirektno izvršenjem drugog čina kažemo da pripada ovoj grupi. Na primer, rečenicom *Can you pass me the salt?* postavlja se pitanje, ali se, međutim, konvencionalno smatra iskazom na koji se ne očekuje odgovor sa *da li ne*.

2.5. Zaključni komentar

U narednim poglavljima na osnovu razmotrenih obeležja izvršiće se analiza sredstva obuhvaćenih kategorijom FUT u jezicima koji su tema rada. U tom pogledu može se reći da se najpre kreće od onomasiološkog pristupa na način na koji ovaj pristup primenjuju i neki drugi autori (npr. Lindenlaub, 2006; Bergs, 2010; Jendraschek, 2014). Pošto je kategorija FUT definisana, formalno gramatička sredstva koja imaju komunikativnu funkciju referiranja na budućnost biće identifikovana u korpusu. Može se reći da se kao i u navedenim radovima popom primenjuje semasiološki pristup kojim se traže funkcije određenog glagolskog oblika (Lindenlaub, 2006: 4). Pristup članovima ove kategorije u skladu je sa savremenijim pristupima lingvističke kategorizacije po kojima se ne smatra da kategorije moraju imati jasne granice i da su svojstva binarna (ili su uključena u datu kategoriju, ili nisu) i po kojima gramatička kategorija može imati više od jednog značenja. U skladu s tim, sva navedena obeležja ne moraju biti pripisana u istoj meri svim sredstvima kojima se FUT izražava. Kvalitativna analiza bazira se na primerima iz konteksta zato što se navedena obeležja nalaze u interakciji sa odlikama lingvističkog i pragmatičkog konteksta koji upravo i omogućavaju opisivanje određenog obeležja.

3. Sistem sredstava za izražavanje futuralnosti u engleskom jeziku

3.1. Modalni glagoli

3.1.1. Glagol WILL

3.1.1.1. Gramatički status glagola WILL

U osnovi pitanja statusa glagola WILL nalazi se mogućnost gramatičkih kategorija (glagolskog vremena i modala) da se, iako se kao formalne kategorije prvenstveno odnose na jednu određenu semantičku i konceptualnu kategoriju, mogu upotrebljavati i za označavanje drugih kategorija. U dosadašnjem izlaganju o spornom pitanje statusu glagola WILL već je bilo reči (v. 2.2.6.), budući da razmatranje futura neminovno mora dotaći rirodu futura u E jeziku. Uzimajući u obzir temu rada, kao i značaj stavova i argumenata ponuđenih u anglističkoj literaturi, pitanje statusa futura razmatrali smo se oslanjajući se i na relevantne uvide o glagolu WILL. Uvidi u prirodu ovog glagola čine potpuno razumljivim to što se ovaj glagol smatra najkontraverznijim obeleživačem futura (npr. Bergs, 2010: 222). Naime, sama činjenica da ovaj glagol pripada dvema kategorijama (modalnosti i glagolskog vremena) uzrokuje veoma poseban status koji WILL ima u glagolskoj paradigmi.

U brojnim, prvenstveno semantičkim, studijama, lingvisti pokušavaju da odrede dominantno značenje glagola WILL, ali i da formalno odrede njegovu centralnu jezičku funkciju kako bi na odgovarajući način bio klasifikovan u okviru gramatičkog sistema E jezika. U brojnim radovima zasnovanim na različitim teorijskim osnovama glagol WILL klasifikovan je kao:

a) pomoćni glagol koji služi za građenje budućeg glagolskog vremena pri čemu glagolsko vreme obeleženo ovim glagolom ima isključivo temporalnu upotrebu i značenje (npr. Salkie, 2010a, b; Ellison, 2010), ili poseduje i sekundarne modalne upotrebe i prizvuke (npr. Comrie, 1985; Davidsen-Nielsen, 1990; Declerck, 2006)

b) pravi modalni glagol koji modalizuje iskaz (npr. Huddleston & Pullum, 2002), ili kao modalni glagol koji poseduje i sekundarne temporalne upotrebe (npr. Nicolle, 1998)

c) glagol koji poseduje dva skupa značenja, i temporalna i modalna, od kojih nijedan skup ne preovlađuje (npr. Sarkar, 1998).

3.1.1.1.1. Glagol WILL kao pomoćni glagol

Videli smo da se u tradicionalnoj pedagoškoj tradiciji konstrukcija WILL (ali i SHALL)+infinitiv određuje kao *Future Simple Tense* pri čemu se ovim glagolima pripisuje status pomoćnog glagola koji ulazi u sastav futura (*future tense auxiliary*). Tako posmatrano, navedeni glagoli imaju isključivu funkciju referiranja na budućnost kao u primerima:

- 1) My driver's licence *will expire* at the end of the month. (Delerck, 2006: 103)
- 2) The meeting *will be* in about ten days time (Davidsen-Nielsen, 1985: 76).

u kojima semantički sadržaj konstrukcije WILL+inf. obuhvata samo temporalno značenje budućeg vremena. U teorijskim radovima i deskriptivnim gramatikama, međutim, ova konstrukciju određuju se terminima koji ukazuju na složeni status konstrukcije koja ne mora pripadati samo temporalnoj kategoriji. U tom smislu najčešće se govori o čistom, teorijskom futuru (*pure future tense*) (npr. Kalogjera; 1971; Davidsen-Nielsen, 1985), ili neutralnom future (*neutral future*), odnosno, *regular future* (npr. Jaszczolt, 2003). Navedena terminološka rešenja ukazuju da glagoli WILL i SHALL funkcioniše na gotovo isti način kao pomoćni glagoli (*primary auxiliaries*), ili to čine barem u nekim slučajevima, kada nesumnjivo neutralno referiraju na buduće događaje (npr. Comrie, 1985: 44; Declerck, 2006: 103), te su posebno korisni kada budući događaj zavisi od spoljašnjih okolnosti (Kalogjera, 1971: 60).

Može se postaviti pitanje zašto upravo ova konstrukcija zaslužuje status glagolskog vremena, a time i glagol WILL status pomoćnog glagola. Naime, ako bismo *He will come* prepoznali kao futur, mogli bismo isto tako kao futur odrediti i *He may come*, *He is coming*, *He is going to come* i ostale kombinacije (Jespersen, 1924: 50). Mogući razlog nalazimo u učestalosti upotrebe, jer kako studije bazirane na analizi korpusa dokazuju konstrukcija WILL+inf. najčešće se koristi za lociranje situacije u periodu nakon trenutka govora u E jeziku (npr. Berglund, 1997; Szmrecsanyi, 2003). Na drugoj strani, Okamura (1996) odgovor nalazi u povezanosti opisivanih događaja i temporalnih domena. Nakon razmatranja ostalih sredstava za izražavanje FUT, autor zaključuje da nijedno sredstvo, bilo ono leksičko ili gramatičko, ne izražava budućnost

tako kao što to čini *pure future* WILL jer jedino ovaj glagol može ukazivati na budućnost koja se zamišlja kao odvojena od sadašnjosti (1996: 40). Najčešće se, međutim, navodi argument da se ovaj glagol upotrebljava u slučajevima kada se nesumnjivo neutralno odnosi na buduće događaje pri čemu samo locira situaciju u budućnosti kao u primerima 1) i 2).

Ovaj stav, koji je u suprotnosti sa posmatranjem ove konstrukcije koji je inicirao još Jespersen (1924, 1933) a kasnije argumentovano potvrdio Lyons (1977), sve češće nude autori u savremenijim radovima prvenstveno na osnovu razmatranja i zaključaka o distribuciji temporalnih i modalnih elementa u semantici glagola WILL. Kako bismo naveli argumente za ubrajanje WILL u pomoćne glagole, ukratko ćemo se osvrnuti na radove autora koji reprezentuju i rezimiraju uvide većine lingvista koji se zalažu za temporalnu semantiku ovog glagola.

Krenimo od gramatike Declerck (2006) u kojoj se pri analizi sredstava za izražavanje FUT polazi od sličnih postavki koje su izražene i u ovom radu, ali autor izražava potpuno suprotno stanovište. U mnogim slučajevima, smatra autor, WILL+inf. upotrebljava se prvenstveno da izrazi buduću temporalnu lokaciju situacije na koju se odnosi (isto, 102). Upravo činjenica da je to osnovna namena oblika, tvrdi Declerck, opravdava status futura kao glagolskog vremena, a time i status glagola WILL kao obeleživača te kategorije. U ovim slučajevima, tzv. čistih upotreba, nije prisutan subjektivan stav govornika po tome što se ne prenosi značenje imanja volje subjekta ili očekivanja (isto, 102-103). Primarni aspekt značenja WILL i osnovni razlog njegove upotrebe jeste lociranje situacije o kojoj se govori u budućnosti (isto, 103) kao u primeru 1). Međutim, navedeno mišljenje donekle je u kontradikciji sa tvrdnjom autora da je rečenica koja locira situaciju u budućnosti uvek modalna onoliko koliko je po definiciji nefaktualna i uključuje (u različitoj meri) subjektivni sud o verovatnoći aktualizacije buduće situacije (isto, 102).

Kako zaključujemo, opozicija temporalnog domena budućnost u odnosu na preostala dva u pogledu faktualnosti i sigurnosti ne utiče na zaključak autora o statusu futura i glagola WILL. Isto važi i za stav prema futuru koji izražava Salkie koji dve publikacije posvećuje iscrpnoj argumentaciji odgovora na pitanje da li je glagol WILL glagolsko vreme, modal ili oba (2010 a,b). Nefaktualnost iskaza o budućnosti autor eksplicitno odbacuje navodeći da nema razloga komplikovati semantiku glagola WILL

samo zbog toga što je budućnost neizvesna (2010b: 1796). Centralni stav autora da WILL treba posmatrati u okviru temporalne kategorije bazira se na argumentima o učestalosti upotrebe, poređenju sa jezicima koji sadrže ili ne sadrže futur u okviru glagolskog sistema, zaključcima o futuru u E jeziku ponuđenim u tipološkim studijama i određenju domena i poddomena modalnosti.

Analizu autor otpočinje kritičkim razmatranjem i odbacivanjem argumenata protiv futura u E jezika navedenih u prethodnom delu (v. 2.2.6.2 - 2.2.6.5) i zaključuje da se na sličan način može odbaciti i status preterita kao glagolskog vremena: a) *-ed* morfema poseduje netemporalne upotrebe koje se mogu označiti i kao modalna udaljenost; b) jedina fleksija glagola koja je različita od prezenta u E jeziku je konjunktiv i c) prošlo vreme se može izraziti i drugim sredstvima poput polumodala *used to* i tzv. istorijskog prezenta (Salkie, 2010a). Kako je opšte prihvaćen stav da se ovi argumenti u slučaju preterita smatraju slabim, treba ih smatrati slabim i u slučaju futura, zaključuje autor (isto, 188).

Međutim, kako glagol WILL neumnjivo može imati i različite netemporalne, tj. modalne upotrebe, kako prikazuje Tabela 7., postavlja se pitanje kako njih uklopiti u okvir posmatranja glagola kao obeleživača futura. Kako bi došao do rešenja, autor pokušava da odgovori na tri pitanja: 1) da li takve upotrebe sjediniti i posmatrati kao modalne, 2) da li se one fundamentalno razlikuju od glagola WILL kao markera futura, ili ih je možda najbolje posmatrati kao pragmatička zaključivanja iz osnovnog značenja futura u odgovarajućim kontekstima i 3) koliko su takve upotrebe učestale (isto, 190-196). Krenemo li od morfosintaksičkih svojstva glagola WILL, uvidamo da ga nikako nije lako isključiti iz modalnog sistema, te autor to ni ne čini. Mada priznaje da ovaj glagol pripada skupu modala jer poseduje istu gramatiku kao i ostali modali, Salkie glagol WILL, međutim, ne smatra bliskim ostalim članovima modalnog skupa na osnovu semantičkih kriterijuma jer ovaj glagol nema ista značenja kao ostali modali. Kako ćemo prikazati u daljem radu, to nije slučaj. Stav autora je da modalnim treba smatrati jedino epistemička značenja, odn. značenja koja su u ovom radu određena kao prediktabilnost kakva imaju i modali MAY i MUST, dok za ostale upotrebe smatra da nisu tako jasno modalne (isto, 191), odn. ili nisu modalne ili se uglavnom mogu objasniti pragmatičkim osnovama (isto, 195). Međutim, zaključuje autor, to nije dovoljno da bi se ovaj glagol posmatrao kao modal prvenstveno zbog frekvencije

upotrebe. Zapažanje koje nude Biber i sar. (1999), u već citiranoj gramatici baziranoj na analizi korpusa, da se glagol WILL pojavljuje u *Longman* korpusu daleko češće od ostalih centralnih modala u E jeziku, navodi autora na zaključak da je razlog tome upravo to što WILL verovatno izražava buduće vreme (isto, 197). U daljem tekstu autor razmatra zaključke o učestalosti modalnih upotreba WILL prikazane u prethodno obavljenim istraživanjima zasnovanim na korpusu: (Wekker 1976, Larreya 1984, Mindt 1995, Coates 1983). Salkie zaključuje da otkrića iz korpusa dokazuju da su tzv. modalne upotrebe glagola WILL veoma retke, i stoga podržavaju analizu ovog glagola kao markera futura (isto, 191, 204) jer većina korpusnih studija prikazuje da je udeo upotrebe čistog futura preko 90 procenata (isto, 207) i takva statistika može uveriti lingviste da su ostale upotrebe glagola WILL marginalne. Međutim, diskutabilno je da li se učestalost može uzeti kao definišući kriterijum jedne gramatičke kategorije. Kako ćemo videti, perfekat se u S jeziku veoma retko upotrebljava za izražavanje epistemičke modalnosti, ali se ta upotreba ne može osporiti. Ovoj tvrdnji se može zameriti i to da se ne zasniva na dovoljnom broju studija koje izražavaju takvu statistiku, kao i da se nepravedno zanemaruju studije koje prikazuju sasvim suprotne rezultate (npr. Palmer, 1986).

Čini se da nepostojanje modalnih pragmatičkih i semantičkih sličnosti između glagola WILL i ostalih modala autor dokazuje drugačijim definisanjem i kategorisanjem domena modalnosti. Tačno je da dokazivanje modalnog statusa glagola WILL može u određenoj meri zavistiti i od odabranog okvira za kategoriju modalnosti, ali navedeni autor olako zanemaruje modalna značenja orijentacije ka subjektu, odn. dinamička modalna značenja, koja su od suštinskog značaja za analizu semantike WILL, a koja su značajna i za razvoj ostalih modalnih značenja. Naime, autor se osvrće i na volitivna značenja koja glagol može izražavati, a koja predstavljaju izuzetak, i njih, kako smo naveli, smatra ostatkom starijeg značenja reči (2010b: 1792). Postavlja se pitanje da li ima osnova za odbacivanje deskriptivne klasifikacije tipova modalnosti Palmera (npr. 1986) koja je u velikoj meri usmerila ispitivanja modalnosti u kasnijim radovima (v. 2.4.2.2.). Ako isključimo pojam kategorije dinamičke modalnosti čiji su eksponenti modali CAN i WILL, na osnovu toga što modali MUST i MAY nemaju dinamičke upotrebe, tada bi postojanje značenja dinamičke modalnosti ukazivalo na razlike između WILL i centralnih modala, a nikako na njihove sličnosti. Smatramo da ovaj argument

počiva na pogrešnim pretpostavkama. I modali MUST i MAY mogu da izražavaju dinamičku modalnost u određenim kontekstima. Osim toga, na isti način na koji bismo isključili glagol WILL iz modalnog sistema, još pre bismo mogli isključiti glagol CAN, koji neosporno jeste modal. Modal CAN bi u tom slučaju bio isključen iz skupa modala zato što izražava dinamičku modalnost, mada se može naći i u epistemičkoj i deontičkoj upotrebi. Čini se da je ovaj argument prilično neubedljiv i da u većoj meri zavisi od terminologije i oblasti definisanja. Naredni argument koji, izgleda, takođe počiva na terminološkim razlikama, predstavlja zaključak autora da pošto glagol WILL ispoljava nizak stupanj modalnosti, to može značiti da poseduje malo modalnosti kao deo svog značenja, i u tom smislu je više poput glagolskog vremena (2010b: 208). I ovaj je argument podložan diskusiji zato što tvrdnja da nešto poseduje neki kvalitet u manjoj meri, ne znači da ga uopšte ne poseduje, a kamoli da ga to svrstava u neku drugu kategoriju.

Autor dalje razmatra pitanje da li je E jezik sličniji francuskom koji poseduje futur, ili finskom koji ovaj glagolski oblik nema. Poredeći načine izražavanja vremenske prognoze u navedenim jezicima, autor navodi da E jezik, kao i francuski, poseduju morfemu koja se rutinski upotrebljava za budućnost u vremenskim prognozama, ali postoje i druge opcije, dok se u finskom jeziku upotrebljava samo prezent (2010a: 197-198). Ovaj se argument čini slabim, jer upravo ukazuje na postojanje različitih načina za izražavanje budućnosti što je već navedeno kao jedan od argumenata protiv futura u E jeziku. Međutim, sistematično dokazujući svoj stav, Salkie argument o postojanju više oblika za izražavanje budućnosti takođe odbacuje jer konstrukcija WILL+inf. izražava budućnost sama po sebi. Dalja argumentacija zasniva se na zaključcima tipoloških istraživanja koje je sproveo Dahl (1985, 2000) koja futur u E jeziku pozicioniraju na dvadeseto mestu od 49 jezika klasifikovanih prema bliskosti kategoriji idealnog futura, štaviše na višem mestu od neospornog futura u francuskom jeziku (2010a: 198). Primetno je da tipološke studije predstavljaju značajan izvor dokaza koje Salkie navodi i njegovi se stavovi velikim delom baziraju na razmatranjima koje je ponudio Comrie (1985, 1989).

Prediktivna komponenta značenja koju iskaz o budućnosti mora sadržati, dakle, ne utiče na stav prema futuru u E jeziku jer zagovornici ovog pogleda smatraju da je

visoka cena koju treba platiti za odbacivanje budućeg vremena (npr. Davidsen-Nielsen, 1985: 76). Štaviše, vrlo često se *pure future* izjednačava sa predviđanjem (npr. isto), pa se u tom smislu govori o prediktivnom futuru kao o jednoj od dve osnovne kategorije prostog budućeg glagolskog vremena (npr. Sharwood Smith, 1974: 95). U tom slučaju, glagol WILL upotrebljen za predviđanja ne prenosi druga značenja osim temporalnog. Mada su sve rečenice o budućnosti prediktivne do određene mere, kako navodi Fallahi, ovaj tip budućnosti smatra se najmanje obojenim dodatnim informacijama u sadašnjosti (tj. ako izuzemo prediktivnost) (1999: 59). Na taj način primer iz korpusa:

3) A host of big names *will be* on the critical list when the wards reopen next Saturday. (BNC: CH1 W_newsp_tabloid)

predstavlja neutralnu konstataciju o budućnosti, pa se takvo predviđanje budućih događaja smatra faktualnim, neobojenim posmatranjem budućeg vremena, što ne znači da se futuru ne može pripisati i modalna semantika.

Pri razmatranju kategorije glagolskog vremena kao semantičke kategorije u anglističkoj literaturi uobičajeno se pravi razlika između dve osnovne kategorije: čistog glagolskog vremena (*pure tense*) (temporalno pozicioniranje u realis načine) i modalnog glagolskog vremena (*modal tense*) tj. glagolskog vremena koje ima i dalje modalne kvalifikacije (temporalno pozicioniranje u irealis načine) (Ward, 2009), te se može napraviti razlika između *pure future* na jednoj strani, i *modal future* na drugoj strani (npr. Ward, 2009), *coloured futures* (npr. Kalogjera, 1971), *impositional future* (npr. Sharwood Smith, 1974; Fallahi, 1999). U literaturi nalazimo niz kriterijuma na kojima se bazira semantička razlika između ovih kategorija. U slučaju impozicionalnog futura, smatra Sharwood Smith, govornik uvodi budući događaj ili stanje ukazujući na modalnu obojenost pomešanu sa FUT pri čemu nametanje, izricanje (*imposition*) modalnosti u izjavi predstavlja nameru, uputstvo, obećanje, odluku kao u primeru:

4) We *won't stay* longer than two hours. (1974: 93)

Na sličan način, najčešće se čist futur prepoznaje u slučajevima kada se iznosi predviđanje, a modalni futur u slučajevima kada su izražena modalna značenja (voljnost, namera, obaveza, prediktabilnost) (npr. Davidsen-Nielsen, 1985: 76; Declerck, 2006: 103). Kako se modalna značenja glagolu lako mogu pripisati u iskazima sa animatnim agensima, ne začuđuje što se čist futur ilustruje iskazima u kojima subjekat nije volitivni agens kao u 1). U suprotnom, usled dvosmislenosti iskaza

ne bi se moglo kategorički tvrditi da glagolski oblik predstavlja čist futur. Osim toga, razlika između čistog i modalnog glagolskog vremena može se napraviti i u odnosu na istinitost događaja. Na primer, Ward (2009) polazi od toga da pravo glagolsko vreme označava temporalnu referencu u situacijama u kojima se za tvrdnju zna da je istinita u vreme iskaza, a modalno glagolsko vreme za temporalna referencu u situacijama u kojima nije poznato za tvrdnju da je apsolutno istinita u vreme govora, i zaključuje da se čist futur upotrebljava kada je potpuno izvesno da će se tvrdnja (termin koji autor upotrebljava u značenju događaj) odigrati, dok modalni futur prepoznavamo kada je sigurnost tvrdnje regulisana nekom daljom modalnom kvalifikacijom.

Opisana razlika između čistog i modalnog futura bazira se na semantičkim parametrima. Sa druge strane, razlika se može napraviti i na osnovu gramatičkih kriterijuma. U literaturi su predstavljani različiti argumenti sa ciljem da se empirijski prikaže da je WILL kao marker futura različit od glagola WILL kao modala. Naime, s obzirom na to što jedna grupa lingvista (npr. Sarkar, 1998) smatra da je glagol WILL dvosmislen/ homoniman oblik između modalnog i temporalnog tumačenja, postavlja se pitanje na koji način razlikovati modalni glagol od obeleživača futura. Tako posmatrano glagol WILL u rečenici:

5) John *will be* here.

može označavati čistu budućnost, ali i značenje epistemičke verovatnoće pri čemu se iskaz može parafrazirati kao *It is probable that John is here (now)*. Činjenica je da jedna gramatička kategorija može imati više od jednog značenja, te je iz tog razloga logički moguće da može imati i temporalna i modalna značenja (Comrie, 1985: 18). Stoga, glagol WILL ima funkciju i pomoćnog glagola i modalnog glagola pri čemu su ove dve funkcije tako tesno izmešane da je teško razdvojiti ih (Leech, 1987: 57). Ima autora koji to rešavaju posmatranjem više glagola WILL, te se može razlikovati: 1) WILL_{F(uture)} koje predstavlja *pure future* WILL⁸⁷, temporalno WILL (Davidsen-Nielsen, 1985), *plain future auxiliary will* (Condoravdi, 2003), odn. gramatičko WILL (Palmer, 1977: 1) i koje se razlikuje od 2) WILL_{M(odal)} (npr. Bergs, 2010) (prvenstveno volitivnog

---

⁸⁷ Čist futur WILL nema očigledno leksičko značenje, a funkcija njegove upotrebe je da isključivo ukazuje na budućnost, shodno tome se ovaj termin čini najprirodnijim za ovakvu upotrebu.

glagola), ili čak dva modalna glagola WILL: *intrinsic (volitional)* WILL i *extrinsic (i.e. epistemic)* WILL (Okamura, 1996).

Čini se da autori radova u kojima se razmatra čist futur još uvek nisu uspeli da dođu do preciznih kriterijuma na osnovu kojih će se jasno praviti razlika između WILL_F i WILL_M, mada su predlagani različiti kriterijumi za razlikovanje tih različitih realizacija morfeme, uglavnom zasnovani na sintaksičkim karakteristikama (npr. Palmer, 1974: 108). Jedan od načina predstavlja efekat pasivizacije: dok WILL_F ispoljava neutralnost u odnosu na stanje glagola (*voice-neutral*), to nije slučaj kod WILL_M sa volitivnim značenjem. Rečenice:

6a) John *won't meet* Mary.

6b) Mary *won't be met* by John.

mogu se smatrati sinonimnim u pogledu futuralnog tumačenja. Razlikuju se, međutim, potpuno u pogledu modalnog volitivnog značenja: u 6a) Džon nije voljan, a u 6b) Meri (Sarkar, 1998: 99). Prema tome, WILL_M ne može se prebaciti u pasiv, a da se značenje radikalno ne izmeni, te bi se neutralnost u odnosu na stanje glagola mogla uzeti kao test za određivanje modalnog ili temporalnog karaktera WILL. Međutim, kako prikazuje Sarkar, to ne može predstavljati lakmus test za određivanje jer je i epistemički upotrebljen glagol WILL takođe neutralan u odnosu na stanje (isto). S tim u vezi je i naredni predloženi kriterijum po kome su WILL_F i SHALL_F međusobno zamenljivi kada su upotrebljeni temporalno (a ne modalno) pri pasivizaciji i prebacivanju rečenice u indirektni govor (npr. Davidsen-Nielsen, 1985: 76).

Drugi mogući način razlikovanja predstavlja upotreba u u zavisnim *if* klauzama u kojima se, za razliku od volitivnog WILL_M, WILL_F ne može javiti (Palmer, 1977: 17; Comrie, 1985: 48; Davidsen-Nielsen, 1985: 76; Okamura, 1996: 41).

7a) If he *will go* swimming in dangerous waters, he *will drown*.

7b) #If it *will rain* tomorrow, we *will get* wet.

7c) If it rains tomorrow, we *will get* wet. (Comrie, 1985: 48)

Kako Comrie navodi, WILL se može javiti u *if* klauzi samo u volitivnom značenju, upravo zato što se upotreba ovog glagola za izražavanje budućnosti gramatički razlikuje od modalnih upotreba, tako da primeri poput ovog ukazuju da postoji zasebna kategorija futura u E jeziku (isto). Međutim, da se ni ovaj način ne može

uzeti za određujući kriterijum, dokazuje i sledeći primer iz *Brown* korpusa koji nudi Sarkar:

8) And I *will greatly appreciate* it if you *will not tell* your husband. (1998: 101)

Kao sledeći empirijski test predlagana je modifikacija sa adverbijalom sadašnjeg vremena. Stav je da WILL_M može kolocirati uz obeleživač sadašnjeg vremena npr. adverb *now*, dok WILL_F ne može (Sarkar, 1998: 100). Brojni primeri iz našeg korpusa, međutim, ovu tvrdnju osporavaju među njima i *The vase will now be auctioned in Dorchester next month* gde glagol jasno referira na budućnost. Osim toga, neki lingvisti savetuju da u slučaju rečenica u kojima je teško opredeliti se pogledu upotrebe WILL, jer su na prvi pogled dvosmislene, širi kontekst ukazuje na modalnu ili temporalnu upotrebu WILL (npr. Davidsen-Nielsen, 1985: 80).

Pogled na glagol WILL kao obeleživač futura možemo rezimirati na sledeći način: iskazima koji sadrže futur govornik iznosi tvrdnju (*asserts*) o vremenu situacije predikata (i u kakvom je odnosu sa vremenom govora) i samo izveštava o lokaciji tog vremena. Iskazi sa ovim glagolom predstavlja tvrdnju o aktualizaciji situacije nakon trenutka govora i stoga ukazuje na činjenicu u budućnosti. Upotrebom futura govornik iznosi tvrdnju da određena situacija postoji u budućem svetu koji nije modalni, nije mogući svet, već realni svet koji će se kao takav realizovati. To znači da futur podrazumeva da se situacija izražena predikatom odigrava nakon trenutka govora i da govornik iznosi tvrdnju da će se situacija iskazana propozicijom obistiniti u nekom trenutku nakon t_0 . Mogućnost da sadržaj propozicije postane istinit nakon t_0 dovodi nas do još jednog kriterijuma, gotovo određujućeg, za određivanje temporalne semantike futura, a to je koncept buduće verifikacije koji je značajan i za pravljenje razlike između prediktivne i prediktabilne upotrebe glagola WILL (v. 2.4.2.1.1.). U skladu sa tim konceptom, temporalna semantika pripisuje se (neutralnim) izjavama o nekom budućem događaju koji se može proveriti u određeno vreme u budućnosti (Bergs, 2010: 223). Na taj način primer:

9) The analysis of much larger numbers of patients *will soon be possible* in this multicentre trial (BNC: HWV W_ac_medicine)

može se smatrati neutralnom izjavom o budućoj situaciji, odn. analizi koja će biti dostupna, što se u određenom periodu u budućnosti (uskoro) može i proveriti, u tom

budućem periodu analize ili jesu dostupne ili nisu. Prema tome, verifikacija situacije u budućnosti potvrđuje status glagolskog vremena, i shodno tome status WILL kao pomoćnog glagola, zato što takvo proveravanje, kako ukazuje Comrie (1985: 44), a zatim i Declerck (2006), nije moguće ako se u iskazu upotrebi nedvosmisleni modal. Kako Comrie ističe, iskaz:

10a) *It will rain* tomorrow.

predstavlja veoma određenu izjavu o stanju stvari koje će važiti u određenom vremenu nakon trenutka govora, a njegova istinitosna vrednost se može proveriti u tom budućem trenutku (1985: 44). Nasuprot tome, primer:

10b) *It may rain* tomorrow

predstavlja tvrdnju o mogućem svetu u kome sutra pada kiša. Istinitosna vrednost 10b) ne može se proceniti posmatranjem da li pada kiša, ili ne, jer su i prisustvo i odsustvo kiše kompatibilni sa *may rain*.

Sličan stav u okviru teorije formalne semantike koja se bazira na analizi rečeničnih operatora nudi Kissine (2008a). Stav da WILL nije modalni glagol Kissine bazira na argumentu da je osnovni semantički doprinos glagola WILL proširivanje vremena procene događaja prema budućnosti u odnosu na vreme govora, i da se uzrok modalnih prizvuka propozicije može pronaći u ostalim elementima rečenice u kontekstu konverzacije ili okolnom diskursu (2008: 142). U skladu s tim, autor morfemu futura posmatra kao temporalni operator koji ne predstavlja kvantifikator nad mogućim svetovima i navodi da su različita značenja WILL određena pragmatičkim principima. Autor ukazuje na logičku nedoslednost koja proističe iz modalne analize glagola WILL i na to da tumačenje u terminima nužnosti proističe iz skrivenog operatora nužnosti. Kad bi se glagol WILL analizirao kao čisto modalni glagol, postavlja se pitanje kako bi onda trebalo shvatiti anomalnost iskaza *#Mary will be at the opera yesterday* (isto, 148).

Treba napomenuti da pripisivanje čisto futuralne semantike glagolu WILL ne mora dovesti i do prepoznavanja kategorije futura u E jeziku kao zasebne jezičke kategorije. Recimo, Okamura (1996) smatra da $WILL_F$ referira na budućnost, ali da to nije dovoljno da bi se uspostavila kategorija futura. Za to autor navodi sledeće razloge: a) razlika između *present* and *past tenses* se uspostavlja morfološki, odn. sufiksacijom, dok je odnos WILL sa glagolom koji sledi sintaksički; b) *present tense* ne može se javiti u *past tense*, a *past tense* ne može se javiti u *present tense*. Međutim, ako se kategorija

future tense sagradi, morali bismo reći da je *future tense* anomalija i da se javlja ili u sadašnjem vremenu ili u prošlom vremenu (1996: 44). Mada čista futuralna upotreba ne implicira futur kao gramatičku temporalnu kategoriju smatramo da i u takvim upotrebama glagol WILL izražava *neutral future of prediction* (Leech & Svartvik, 2002: 54) pri čemu predikcija kao modalni pojam ukazuje na modalni karakter iskaz.

3.1.1.1.2. Glagol WILL kao modalni glagol

Engleski jezik poseduje modalni sistem kao zatvoren skup od 8 modalnih glagola klasifikovanih prema preciznim formalnim kriterijumima. Modalni glagoli kao gramatikalizovani eksponenti sistema modalnosti u E jeziku u većini gramatika navode se kao deo šireg skupa pomoćnih glagola koji ispoljavaju tzv. *nice properties*⁸⁸. Osim ovih svojstava koje imaju zajednička sa pomoćnim glagolima BE i HAVE, modalni glagoli imaju još 6 gramatičkih svojstava kojima se odlikuju: nemaju nefinitne glagolske oblike, nemaju fleksiju za lice i broj, ne mogu se pojavljivati u kolokaciji, većina (osim glagola MUST) imaju oblik za prošlo vreme pri čemu se parovi ne razlikuju u pogledu vremenske reference, već u pogledu modalnih značenja i upotreba⁸⁹ (v. Palmer, 2001: 100). Prema navedenim kriterijumima, glagoli WILL i SHALL predstavljaju članove ovog skupa. S obzirom na to da imaju ista sintaksička svojstva kao i ostali modali, imaju i modalnu semantiku kao i ostali modali. Na osnovu navedenog, većina lingvista se slaže da je modalna komponenta sadržana u semantici glagola WILL, pri čemu modalna značenja predstavljaju ili jedini skup značenja, ili se smatraju sekundarnim/ perifernim značenjima, odn. implikaturama koja se mogu javiti kada glagol ne referira na budućnost (npr. Declerck, 2006).

Analiziranje glagola WILL nemoguće je bez ukazivanja na različite upotrebe/ značenja ovog glagola. Mnogi autori navode detaljne liste koje prikazuju upotrebu ovog modala kada referira na vreme koje nije buduće, a u Tabeli 7. prikazane su dve različite reprezentativne klasifikacije značenja glagola koje rezimiraju dotadašnje analize ovog glagola. Kako tabela prikazuje, Sarkar (1998) navodi značenja klasifikujući ih prema različitim tipovima modalnosti koje glagol može izražavati, dok u pomenutim radovima

---

⁸⁸ Akronim sastavljen od *N*-negacija pomoću not, *I*-inverzija sa subjektom, *C*-kod, odnosno izbegavanje ponavljanja, *E*-emfatična afirmacija (Palmer, 1979: 180).

⁸⁹ Iz tog razloga o ovim glagolima se govori i kao o *preterite-present* glagolima.

Salkie (2010a) ukazuje na gotovo iste upotrebe ne bazirajući klasifikaciju na modalnim konceptima i tipovima.

Tabela 7. Glagol WILL: značenja i primeri

Sarkar, 1998: 95-96	Salkie, 2010a: 192	Primer
Futuralnost	Buduće vreme	It will rain in the morning, but the sun will shine later. John will soon realise what an idiot he's been. Between 6 and 7 I'll be having my bath.
/	<i>Future perfect</i>	It will have rained heavily by December.
/	Namera	We'll do the job as soon as we can.
Dinamička modalnost	Volitivnost	I won't answer your questions, so don't try to make me. John will work one day and loaf the next.
Sposobnost, generičko značenje	Karakteristična svojstva ili radnje	Oil will float on water. Accidents will happen. He'll sit in his room all day staring at the TV. (klasifikovano kao dinamička modalnost kod Sarkar, 1998) The French will be on holiday today. (klasifikovano od strane Sarkar, 1998, mada se navodi kao primer značenja epistemičke modalnosti u većini radova)
Direktivi	U pitanjima – učtivi zahtevi i pozivi	Will you help me look for my purse? Will you come to supper on Friday?
/	Uporne navike	Peter will fight with Paul, whatever I do. No wonder you feel sick. You will eat chocolate all day long.
Epistemička modalnost	Jako uverenje u istinitost nečega (dedukcija, zaključak, verovatnoća)	The match will be finished by now. Jean will have reached home by now.
/	Kondicionalna posledica	If it rains again we'll have to cancel the match.
/	Protaza kondicionala	If the price will come down in a few months, it's better not to buy just yet.

Brojni su tipovi modalnosti koji se ovom glagolu u literaturi pripisuju, a Murphy navodi sledeće: epistemička, deontička, metafizička, prediktivna i habitualna/ dispoziciona/ volitivna (2012: 9). Puno je opravdano, dakle, što se određeni autori zalažu za modalnu semantiku ovog glagola, tj. za posmatranje WILL striktno kao člana modalnog sistema navodeći više argumenata za svoje opredeljenje. Kako je navedeno, argumentacija, osim sintaksičkog ponašanja ovog glagola svojstvenog i ostalim modalima, obuhvata i morfološki argument (v. 2.3.1.1.), kao i dijahronijski argument (v. 2.3.1.4.). Osim toga, modalni status ovog glagola dokazuje se i argumentom o istorijskom uparivanju glagola WILL i WOULD (npr. Sarkar, 1998; Murphy, 2012) prema kome ovi glagoli čine par prezent/ preterit jedne iste lekseme pri čemu glagol WOULD i sinhronijski i dijahronijski predstavlja pandan glagola WILL. Prema tome, osnovni oblik

jednog glagola koristi za prezent ili preterit, WILL ili WOULD, čime se potvrđuje binarnost sistema glagolskih vremena E jeziku (prošlost prema neprošlost). Ovaj argument, se međutim osporava tvrdnjom da ovi glagoli predstavljaju zasebne morfeme koje imaju različite funkcije. Kako Palmer, navodi prošle forme modala tentativno upotrebljene posebno su značajne za epistemičke modale (1974: 127), a kako zastupamo stav da je pri referiranju na budućnost prisutna epistemička modalizacija, postavlja se pitanje da li i u ovom slučaju možemo upotrebiti prošlu formu radi tentativnosti. Palmer navodi tri upotrebe prošlih formi modala umesto sadašnjih, a jedna je u opštim upotrebama modala CAN i MAY za izražavanje određenog snebivanja (*some diffidence*) u izjavi. Primeri iz našeg korpusa pokazuju da se i WOULD može u takvom značenju upotrebiti umesto WILL prilikom referiranja na budućnost:

11) He knows the South Africans *are touring* Australia next year and the need for revenge *would keep* him interested. (BNC: CH7 W_newsp_tabloid)

12) The names *will not be* announced until next month. Later next year patients in general hospitals *will be also* tested.... The sample *would be* stored on a culture plate... (BNC: AAC W_newsp_brdshst_nat_report)

Kako navedeni primeri pokazuju, i glagol WOULD se uz ostala sredstva može koristiti da ukaže na FUT. Gotovo se stiče utisak da se WILL i WOULD nalaze u slobodnoj varijaciji što naredni primer iz razgovora i potvrđuje:

13) Don't you think it *would reach*?

Well it probably *would*, but I got to ...(unclear) anyway. (BNC: KBK S_conv)

U ovim slučajevima upotrebe, glagol WOULD ne izražava nikakvu vrstu uslovljenosti koja je iskazana kontekstom, niti ukazuje na habitualni aspekt u kom bi slučaju bio praćen adverbom (npr. *often*). WOULD, dakle, samo ukazuje na relativnu mogućnost situacije u budućnosti, pri čemu se stav prema mogućnosti situacije razlikuje od stava govornika koji bi izražavao glagol WILL u pogledu verovatnoće da nešto jeste slučaj. U skladu sa posmatranjem glagolskog vremena koje nudi Yule (1998), upotreba WOULD ukazuje da govornik situaciju smatra relativno neverovatnom ili čak nemogućom (odn. smatra je udaljenom od dešavanja). Nasuprot tome, upotreba WILL ukazuje na blizinu situacije iz perspektive govornika što znači da govornik situaciju smatra relativno izvesnom (1988: 58).

Primeri iz brojnih jezika potvrđuju da se iste klase jezičkih sredstava, prvenstveno modalnih glagola, koriste za izražavanje različitih modalnih značenja, a kako Tabela 7. prikazuje, modal WILL u tom pogledu ne predstavlja izuzetak. Ovo semantičko svojstvo modala u literaturi se razmatra u okviru različitih pristupa pri čemu se traga za odgovorom na pitanje da li se skup značenja može pripisati višeznačju (polisemičnosti) sredstva ili zavisnosti od semantičkog (ili pragmatičkog) konteksta. Ispitivanja zasnovana na tradicionalnim i savremenim pristupima i modelima koja nude odgovore na to pitanje mogu se podeliti na dva skupa: polisemički (polisemantički) (npr. Lyons, 1977; Coates, 1983; Leech, 1987; Palmer, 1986, 2001) i monosemički (ili monosemantički) (npr. Kratzer, 1981; Haegeman, 1989) pristup značenjima. Monosemantičari modalima pripisuju jedno jezgreno (*core*) ili jedinstveno značenje koje je očigledno u svakoj upotrebi glagola. U okviru ovog pristupa glagol WILL se posmatra kao glagol koji ima jedno značenje (npr. Nicolle, 1997, 1998; Sarkar, 1998).

Na drugoj strani, polisemantičari smatraju da modali poseduju više od jednog značenja u velikoj meri određenih specifičnim kontekstima upotrebe. Interakcija centralnog značenja sa lingvističkim i vanlingvističkim kontekstom dovodi do različitih pragmatičkih tumačenja, a mnoštvo modalnih značenja treba posmatrati kao ishod zavisnosti od konteksta (*context-dependency*) (Kratzer, 1981: 40). U skladu sa ovim pristupom, sagovornik tumači iskaz koji sadrži modal WILL oslanjajući se pri tome na pokazatelje koje nudi kontekst i inferencijalno rasuđivanje sa ciljem da odredi koje značenje glagola govornik namerava da saopšti. Polisemantičari značenjima glagola WILL obuhvataju i referiranje na budućnost pri čemu preovlađuje stav da je značenje FUT izvedeno iz modalne semantike ovog glagola. Pri tumačenju modala često se ispostavlja da dominantno značenje glagola nije uvek lako utvrditi. Recimo, glagolu WILL u iskazu, pogotovu kada se posmatra nezavisno do konteksta upotrebe, moguće je pripisati više modalnih značenja. Na primer, kako smatraju Robinson i Haegeman, u rečenici:

14) Men *will fight* for justice.

glagol se može tumačiti kao da izražava volitivnost, insitiranje ili opštu istinu (1979: 108). Ovakva višestruka tumačenja modala autori posmatraju u smislu dvosmislenosti (*ambiguity*), ali i u pogledu neodređenosti (*vagueness*) što autori i predlažu za navedeni primer.

Polisemičnost glagola WILL dokazuju se i u okviru semantike mogućih svetova. U tom slučaju kao šematski prikaz služi modalnotemporalni model kojim se ilustruje koegzistencija temporalne reference i modalnosti, a glagol WILL se smatra dvosmislenim između modalnog i tumačenja u pogledu referiranja na buduće vreme (Sarkar, 1998: 93). Jedan mogući svet predstavlja svet koji je usidren u datom vremenu t_0 . Neka propozicija može biti istinita u jednom svetu, ali neistinita u nekom drugom. Stoga, svaki glagolski izraz koji izražava odnos posteriornosti smatramo modalizatorom jer tako upotrebljeni izrazi kreiraju budući svet. Takav svet govornik predviđa, ali u t_0 to još uvek nije faktualni svet. Na taj način 10a) predviđa svet koji nije faktualan u vremenu t_0 ali se u tom vremenu predviđa da će biti faktualan u nekom budućem vremenu t_1 čije postojanje govornik očekuje, a propozicija u vremenu govora nema ni faktualnu ni kontrafaktualnu vrednost. U okviru formalne semantike modalna komponenta značenja određuje se kao funkcija iz konteksta upotrebe, na način na koji je to predloženo kod analize centralnih modala. Recimo, u skladu sa analizom koju predlaže Kratzer (1981) modalno značenje predstavlja kvantifikator nad svetovima, ali je potrebno da rečenica sledi iz pretpostavki u kontekstu iskazivanja (konverzacijska osnova). U ovom teorijskom okviru Kaufmann (2005) dokazuje da WILL treba posmatrati kao modalni obeleživač koji ne podrazumeva referiranje na buduće vreme. Polazi od toga da sve rečenice sadrže operator epistemičke nužnosti i procenjuju se, ili su predviđene s jedne od dve modalnih osnova objektivne i dokastične (ili subjektivne).

U literaturi se sve češće nailazi na predloge unificirane semantike ovog glagola⁹⁰. Na primer, Sarkar (1998) razmatra tri značenja glagola WILL u narednim primerima:

15a) *It will rain* for hours in Stockport. (generički iskaz o mestu)

15b) John *will have left* already. (epistemičko značenje)

15c) John *will leave* right now. (direktivno značenje) (Sarkar, 1998: 92)

Stav autora je da se značenje iz 15b) može pomeriti u jedinstveno temporalno značenje u 15c) menjanjem konteksta, i da je potrebno doći do unificirane semantike za

---

⁹⁰ Za unitarnom semantikom glagola WILL tragaju lingvisti u okviru različitih teorija (npr. teorije značaja (Berbeira, 2006), gramatike konstrukcija (Bergs, 2010), pragmatike (Nicolle, 1997, 1998) itd.), a u daljem radu osvrnućemo se na neke od značajnijih predloga.

glagol pri čemu bi različita značenja glagola trebalo biti sjedinjena. Autor zaključuje da je u svakom primeru WILL istovremeno i modal i morfema glagolskog vremena, a da je njegovo značenje jednako zbiru modalnosti predikcije i morfologije sadašnjeg vremena (isto, 113). U skladu s tim, futuralno značenje glagola izvedeno je iz njegove semantike jer je glagol WILL u svakom slučaju pojavljivanja istovremeno i modal i morfema glagolskog vremena.

Predlog da glagol WILL treba posmatrati kao modal u svim upotrebama nudi i Jaszczolt (2003, 2009) koja razmatranja smešta u okvir *default* semantike. Navedena semantička teorija zasniva se na stavu da se iskazi pojavljuju sa tumačenjima po automatizmu (*default*) i bazira se na jednom nivou predstavljanja izvedenom iz strukture i svojstava mentalnih stanja. Ljudi imaju različita mentalna stanja, poput verovanja, sumnjanja, straha, znanja, a neka od tih stanja moraju da imaju objekat, tj. namerna su (*intentional*) (2003: 4). Namernost, kako objašnjava autorka, podrazumeva usmerenost, budući da su u vezi sa objektom, stvarnim, mentalnim objektom ili ontološki neodređenom eventualnošću, a u zavisnosti od određenog gledišta ili određenog mentalnog stanja, svojstva koja spadaju u mišljenje, verovanje itd. sadržaće i jezičke izraze povezane sa njima (isto). Na nivou jezičkih izraza svojstvo namernosti ispoljava se kao svojstvo iskaza koje sadrži namere. Podrazumeva se da govornik svojim iskazom namerava da saopšti poruku, a iz toga proizilazi da će informisati o nečemu, ili ukazati na objekat ili eventualnost. Namernost može biti slabija ili jača. Propozicioni stavovi mogu biti *de re*, o određenom poznatom pojedincu ili sa jakim namerom, ili *de dicto*, o propoziciji u celini, ko god da je subjekat, a namera je slabija. Kako se namera može sagledati u stupnjevima, tako mogu i njene realizacije u obliku namera pri komunikaciji (isto, 5). Autorka tu teoriju primenjuje na temporalne izraze, prvenstveno izraze koji sadrže WILL i zaključuje da modalnost obuhvata sva različita značenja ovog glagola. Naime, u različitim upotrebama koje ilustruju sledeći primeri:

16a) Mary *will be* in the opera now. (epistemička nužnost)

16b) Mary *will sometimes go* to the opera in her tracksuit. (dispoziciona nužnost)

16c) Mary *will go* to the opera tomorrow night. (izražavanje budućnosti) (2003: 1)

glagol WILL razlikuje se prema stepenima izražene modalnosti. Najslabiji stepen modalnosti, prema mišljenju autorke, glagol WILL ima u slučaju kada je prisutna najjača

namera govornika, najveći stepen opredeljenja prema događaju koji se saopštava, tj. u 16c). Najjači stepen modalnog značenja koji se odnosi na stepen odvajanja govornika od propozicije koja izražava određeno stanje stvari glagol ima u 16a). Kako primeri ilustruju, glagol WILL izražava gradirane namere govornika što podrazumeva da ima unificiranu semantiku što autorka dokazuje uvođenjem modalnog operatora u teoriju predstavljanja diskursa koju kombinuje sa teorijom koja predstavlja polazište njenih istraživanja. U skladu s tim, u odnosu modalnih i temporalnih značenja glagola nalazi se sveobuhvatni modalni koncept blizak rečeničnom operatoru prihvatljivosti (*acceptability*) koji označava *it is rationally acceptable that* (2003: 16). Ovaj operator, kako obajšnjava autorka, takođe, omogućava gradiranje u pogledu stepena jer jedan događaj može biti manje ili više prihvatljiv jer je manje ili više izvestan pri čemu može izražavati manju ili veću opredeljenost govornika (isto). Zaključni stav autorke blizak je našem: postoji opšti pojam modalnosti koji obuhvata sva značenja glagola WILL na jednoj strani i izražavanja FUT na drugoj (isto, 30).

Kako je navedeno, u radu je usvojen stav saglasno ranijim zapažanjima (npr. Jespersen, 1926: 260-1; Fries, 1927: 87) da konstrukciju WILL+inf. ne možemo smatrati čistim futurom. U slučaju referiranja na budućnost možemo govoriti samo o predikcijama, a, kako navodi Fries, predviđanja o budućnosti iznose se na osnovu različitih (modalnih) koncepata npr. želja, nada, namera, rešenost, odlučnost, prinuda, neophodnost ili mogućnost (1927: 94). U tom smislu, svako govorenje o budućnosti je modalno obojeno u rasponu od gotovo čistog temporalnog značenja do izrazitih modalnih značenja. Iz tog razloga, upotrebu glagola WILL za izražavanje FUT posmatramo kao upotrebu modala WILL koji ispoljava različite tipove centralnih modalnih značenja u zavisnosti od konteksta upotrebe jer je, kako primer 14) ilustruje, pripisivanje modalnih značenja izvan konteksta znatno otežano.

3.1.1.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa glagolom WILL

3.1.1.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Mogućnost pripisivanja svojstva faktualnosti propozicijama iskaza koji sadrže glagol WILL nalazi se u osnovi odgovora na pitanje da li ovaj glagol možemo posmatrati kao obeleživač glagolskog vremena. Naime, u tom slučaju glagolu WILL morali bismo

pripisati svojstvo faktualnosti, a iskaze koji referiraju na budućnost posmatrali bismo kao faktualne iskaze, tvrdnje o budućim situacijama. Međutim, prethodno opisana metafizička i epistemološka svojstava temporalnog domena budućnosti to onemogućavaju. Buduće situacije po definiciji još uvek nisu faktualne u trenutku govora, stoga svaki iskaz u vezi sa budućnošću u određenoj meri mora predstavljati izražavanje subjektivnog suda ili uverenosti govornika. Dominantan stav u ovom radu je da je modalni pojam ne još uvek faktualan u vremenu t_0 neizbežno prisutan kada referiramo na budućnost, te je pri upotrebi glagola WILL uvek donekle prisutan element epistemičke modalnosti. Na osnovu toga, nijednu upotrebu ovog glagola ne smatramo čisto temporalnom. To znači da i primere od 1) do 10) koje neki autori smatraju čistim futurom u ovom radu posmatramo kao epistemički modalizovane iskaze, odn. glagol WILL posmatramo kao modal, a ne kao obeleživač glagolskog vremena.

Primeri upotrebe glagola WILL predstavljaju inferencijalne epistemičke zaključke o budućim situacijama kojima se mogu pripisati različiti stupnjevi izvesnosti (uključujući i najviši stepen verovatnoće, odn. sigurnost). Njima su obuhvaćene propozicije koje govornik smatra nužno istinitim kao 25), bazirane na znanju govornika koje su kao takve različite od faktualnih istinitih izjava. Kako je navedeno, znanje o budućim situacijama je nemoguće posedovati tako da govornik ne može da zna da je p , već može samo da iznosi dedukcije, pretpostavke i zaključke da je p . Stoga sredstvima za izražavanje FUT, govornik izražava stepene neizvesnosti.

Premda se nefaktualnost odnosi prvenstveno na propozicioni sadržaj, na ovo svojstvo ukazuje i razmatranje ilokucionog potencijala iskaza koji se odnosi na informaciju koju govornik slušaocu saopštava i koja je u vreme iskaza značajna. Pri razmatranju semantike modalnih iskaza svakako je i ovu komponentu značenja potrebno uzeti u obzir. Ideja da doprinos stanovišta teorije govornih činova i razmatranje ilokucionog potencijala rečenica u lingvističkoj teoriji može da pomogne da se prevaziđu nedostaci analiza značenja modala WILL i SHALL zasnovani na tradicionalnim pristupima svakako nije nova (npr. Kakietek, 1970; Sharwood Smith, 1974). Ova komponentna značenja ukazuje na neassertivnost iskaza o budućnosti. Naime, iskazima koji predstavljaju tvrdnje govornik sagovorniku garantuje istinitost propozicionog sadržaja, u slučaju referiranja na budućnost govornik predviđa propozicioni sadržaj. To znači da rečenice poput:

17) He *will go* to London tomorrow.

imaju ilokucioni potencijal da potencijalno predstavljaju predviđanje o njegovom odlasku, te Kakietek kao dubinsku strukturu predlaže:

I // predict he goes to London tomorrow. (1970: 52).

Pošto reći da nešto predstavlja predviđanje nije isto što i reći da je buduće glagolsko vreme (isto) još jedanput nam potvrđuje ispravnost podele na *past* i *non-past* vremena u E jeziku na osnovu nefaktualnosti. Referiranjem na budućnost događaj smeštamo u predviđeni svet koji još uvek nije realan, mada taj zamišljeni, očekivani svet ne mora nužno da podrazumeva neizvesnost (v. primer 25)). Čini se da koncept sigurnosti u nekim slučajevima može opisivati opredeljenje govornika, pri čemu se budući događaj sagledava kao izvestan, a upravo taj koncept doprinosi izjednačavanju ove upotrebe sa čistim futurom. Takav stav smatramo neodrživim jer modalni pojam, makar i označavao naviši stepen verovatnoće da će se situacija u budućnosti realizovati, ipak ne smešta događaj u faktualni svet, te ne možemo govoriti ni o faktualnosti propozicije. U slučaju epistemičke nužnosti iskaz ostavlja utisak neizbežnosti, odn. govornik obistinjenje propozicije smatra izvesnim u toj meri, da događaj izgleda neizbežan. To, međutim, ne znači da ovakve izjave govore o tome da je svet utvrđen sa određenim budućim događajima. U skladu sa teorijom o mogućim svetovima, to podrazumeva da iznosimo tvrdnju o tome kako će svet izgledati u svim mogućim svetovima koji su u skladu sa sistemom znanja i uverenja (najčešće govornika). Ni u kom slučaju nije u pitanju aktualizovana/ realizovana situacija već izuzetno visok stepen izvesnosti čime se propozicija ipak smešta u domen irealisa, a njeno se modalno značenje može odrediti.

Na povezanost sa domenom irealisa u okviru kognitivne gramatike, eksplicitno ukazuje i Nicolle (1997: 370; 1998: 235) pri čemu se *realis* i *irealis* odnose na kognitivne domene u odnosu na koje se konceptualno predstavljanje situacije tumači (1997: 369). Domeni određuju da li predstavljanje situacije treba tumačiti kao predstavljanje neverifikovanog događaja (*irealis* domen) ili stvarnog verifikovanog događaja (*domen realis*), kao predstavljanje prošlog, sadašnjeg ili budućeg događaja (*temporalni domen*), i načina na koji se događaj odigrava (*različiti aspektualni domen*), pri čemu se domen mogu posmatrati tako da obezbeđuju osnovni kognitivni okvir u

okviru koga se propozicije konstruišu (1997: 369-370). Povezivanje predstavljanja situacije sa domenom predstavlja proces zaključivanja, inferencijalni proces. Autor predlaže unificiranu semantiku modala WILL navodeći kao centralno značenje to da situaciju ili događaj na koji se glagol odnosi treba tumačiti kao potencijalan, a ne stvaran, pri čemu se različita tumačenja iskaza koji sadrže glagol WILL mogu posmatrati kao da su na osnovu ovog osnovnog značenja zaključena putem rasuđivanja u kontekstu. Semantičko polje ovog glagola može se okarakterisati kao potencijalnost (*potentiality*), odn. WILL enkodira informacije da situaciju ili događaj opisanog iskazom treba tretirati kao neverifikovanu ili irealis (1998: 235). Stav da glagol WILL izražava potencijalnost usvaja i Berbeira Gardon (2006) i predlaže sledeću semantiku glagola: WILL: *p* je istinito, a tip sveta je potencijalan. Štaviše, takvo određenje važi i u slučaju ostalih modala u E jeziku. Svi su razvijeni iz leksičkih izraza i opisuju potencijalnu snagu ili potentnost koja teži ka izvršenju radnje (Langacker, 2008: 538). Potencijalnost na takav način posmatra i Verstraete i navodi da se ona predstavlja realizacijama različitih tipova modalnosti: projektovanje potencijalne aktualizacije događaja, ili iz perspektive govornika, koji želi da se događaj realizuje (deontička modalnost) ili koji smatra da je realizacija verovatna (epistemička), ili iz perspektive učesnika u klauzi koji namerava da realizuje događaj (deziderativna/ intencionalna modalnost, koja u terminologiji ovog rada odgovara dinamičkoj modalnosti) (2005: 233). Potencijalne situacije su one koje će se relativno sigurno, manje ili više verovatno, realizovati prema mišljenju govornika.

Pripisivanje svojstva faktualnosti ne odnosi se samo na epistemička modalna značenja, već i na volitivna značenja koja glagol WILL pri referiranju na budući događaj može ispoljavati. Ovaj se glagol tipično svrstava u dinamičke modale, a pri razmatranju ovih modala njima se često pripisuje impliciranje aktualizacije događaja (što je termin koji se umesto svojstva faktualnosti češće koristi kada su ovi modali u pitanju jer se oni odnose na modalnost događaja, a ne na modalnost propozicije) (npr. Palmer, 1977). Iz tog razloga se ukazuje na faktualnost glagola WILL u ovoj upotrebi. Upravo u tom pogledu, Larreya pravi razliku između iskaza *I want to go* i *I will go* (2009: 20). Prema mišljenju autora, dok se za prvi navedeni iskaz može reći da je nefaktualan, za volitivnost u drugom primeru, koja je deo značenja glagola WILL, može se reći da je

faktualna. Faktualnost potiče od toga što rečenica predstavlja kao realno (istinito) buduće ostvarenje čina odlaska, tako da nije moguće dodati but *I may not be able to* (isto). Autor dalje navodi i ostale činjenice koje potkrepljuju tvrdnju o faktualnosti glagola WILL. Jedna od njih je kolociranje sa epistemičkim adverbijalima *maybe* i *possibly* jer, kako navodi autor, nefaktualne epistemičke glagolske fraze ne mogu biti oslabljene ovim adverbijalima jer su već slabe. Kako ćemo videti, ove kolokacije su ipak moguće. Smatramo, međutim, da kolociranje sa ovim adverbijalima upravo ukazuje na epistemički karakter glagola.

Drugačiji pogled autora od pogleda izraženog u ovom radu zasniva se na realnosti od koje se polazi pri određivanju svojstva faktualnosti. Autor pri određivanju faktualnosti u obzir uzima lingvističku realnost (ono što govornik kazuje), dok u ovom radu faktualnosti određujemo u odnosu i na objektivnu i na psihološku realnost. Što se navedenog primera tiče, ne smatramo da je u pitanju faktualnost, već prediktivna izjava u vezi sa budućnošću koja se zasniva na volitivnosti subjekta. Na osnovu toga što je voljan da radnju izvrši, subjekat/ govornik može sa izvesnom sigurnošću tvrditi da će se događaj odigrati, ali ga do tog trenutka ne može smatrati faktualnim. Prema tome, i u slučaju modala orijentacije prema događaju pripisuje se svojstvo nefaktualnosti jer se njima izražava opredeljenje govornika prema uslovima i mogućnosti izvršenja događaja na koji se odnose. U tom smislu se ni u ovom slučaju ne može govoriti o faktualnosti, već samo o potencijalnosti kao opštoj semantičkoj kategoriji.

3.1.1.2.2. Modalna značenja

3.1.1.2.2.1. Epistemička značenja

3.1.1.2.2.1.1. Prediktabilnost

Jedan od problema uspostavljanje gramatičke kategorije futura u E jeziku odnosi se na neospornu upotrebu glagola WILL u funkciji epistemičkog modala, a koju ne mogu zanemariti ni lingvisti koji se zalažu za uspostavljanje navedene kategorije u E jeziku (npr. Comrie, 1985; Salkie, 2010a,b). Štaviše, zagovornici futura neosporni modalni karakter glagola WILL priznaju jedino u ovom slučaju, dok se za ostale netemporalne upotrebe, poput generičke, smatra da potiču od temporalne upotrebe (npr. Salkie, 2010: 123). Epistemičko značenje glagola WILL kao u primeru:

18) The French *will be* on holiday this week. (Berbeira Gardon, 2006: 451)

u radu je određeno kao prediktabilnost (v. 2.4.2.1.1.). Iskaz se zasniva na pretpostavci, a WILL izražava da je u skladu sa onim što znam veoma verovatno, ili u slučaju jače sigurnosti, *mora biti da* su Francuzi na odmoru ove nedelje i predstavlja razumni, odn. asumptivni sud.

Kako je navedeno, ovo značenje razlikuje se od prediktivnog koje se svim iskazima o budućnosti može pripisati i kao takvo često se izdvaja pri razmatranju izražavanja budućnosti, upravo zato što predstavlja netemporalnu upotrebu glagola WILL. Međutim, Declerck smatra da se i ova upotreba može tretirati u okviru futura, te autor futurum, osim čistog futura, obuhvata i slučajeve upotrebe glagola WILL za izražavanje prediktivnosti, kao i prediktabilnosti, koji se od čisto temporalnih upotreba glagola mogu razlikovati upravo po stepenu subjektivnosti (2006: 102). Posmatranje ovog značenja u okviru futura počiva na tome što temporalni fokus (tačka gledišta) predstavlja buduće vreme evaluacije na kojoj autor i zasniva temporalnu analizu ovako upotrebljenog glagola WILL (isto, 104-105). Autor ovu upotrebu glagola WILL objašnjava time da ona obuhvata slučajeve u kojima je temporalni fokus premešten sa sadašnjosti na budućnost, tako da govornik ne iznosi tvrdnju da se događaj realizuje u t_0 , već ukazuje da će u budućnosti biti očigledno da se situacija aktualizovala u njegovoj sadašnjoj tački govora. Na taj način, govornik uzima buduće vreme orijentacije (a ne t_0) kao vreme u kome se procenjuje istinitost izjave. Autor dalje navodi da rečenice poput:

19) Don't worry, he *will have taken* a taxi home.

izražavaju uverenost za koju se očekuje da će biti potvrđena u budućnosti. Stoga se može parafrazirati kao *It will become clear when we know the facts that he has taken/took a taxi home* (isto).

Palmer, takođe, potvrđuje da je epistemičku upotrebu glagola WILL često moguće parafrazirati kao *You will find that...* (1986: 62). Kako smo naveli, ovakva upotreba posmatra se i kao razuman zaključak, ili asumptivni sud, te ju je lako dovesti u vezu sa domenom FUT. Budućnost nije u potpunosti poznata, ali se radi o razumnoj pretpostavci da će ona uslediti (isto). Kako zaključujemo, u osnovi semantičke bliskosti izražavanja prediktabilnosti i referiranja na budućnost, nalazi se inferencijalni karakter jer je u oba slučaja izneta pretpostavka govornika na osnovu znanja, ili pokazatelja o događaju u sadašnjosti ili budućnosti. To potvrđuje i Declerck koji navodi da je u praksi

teško napraviti razliku između prediktabilnosti i predikcije buduće situacije jer se obe upotrebe tiču očekivanja u sadašnjosti, što znači da se i predikcija i prediktabilnost podrazumevaju (u većoj ili manjoj meri) značenje očekivanja zasnovano na misaonim procesima dedukcije ili indukcije (2006: 103). Data očekivanja zasnovana su na činjenicama, odnosno na znanju. U slučaju prediktabilnosti reč je o zaključku koji se tiče situacije, a u slučaju prediktivnosti u pitanju može biti samo puka pretpostavka, stoga autor zaključuje da je ipak u mnogim slučajevima teško napraviti razliku između ta dva tumačenja (isto, 104).

Kategorijom prediktabilnosti u radu obuhvatamo i neke od upotreba glagola WILL za izražavanje generičkog ili habitualnog značenja. Naime, (dinamički) modali CAN i WILL mogu ukazivati na inherentna svojstva i stanja subjekta uz koje stoje, a koja važe u svakom vremenskom domenu, i takvi iskazi najčešće se smatraju generičkim. Što se glagola WILL tiče, ovo značenje glagola odavno je prepoznato, a glagol u toj upotrebi označavan je različitim terminima. Jespersen je glagol WILL upotrebljen za izražavanje uobičajenih priroda radnje ili stanja na koje ukazuje leksički glagol označio kao *habitual* WILL (1924: 240), dok Palmer govori o karakterističnoj upotrebi (*characteristic use*) WILL (1974: 111), a Huddleston i Pullum ovu upotrebu određuju kao sklonost koja ukazuje na karakteristično ili uobičajeno ponašanje animatnih agenata (2002: 194) i može se ilustrovati primerom:

20) Cathy is crazy. She'll do anything for a laugh. (Yule, 1998: 101)

Premda se za ovu vrstu iskaza ne može reći da se odnose na FUT na način na koji to čine drugi iskazi obuhvaćeni ovom temom jer tvrdnja koju iznosi govornik stalno važi i ne odnosi se ni na kakvo buduće stanje ili radnju (Gotti, 2003: 289), smatramo da ovaj tip iskaza sadrži element predviđanja koji ga dovodi u vezu sa domenom FUT. S obzirom na to da se prediktivno značenje može posmatrati u širem smislu tako da obuhvata i opšte i uobičajene predikcije, takvo značenje može se odrediti kao prediktabilnost (npr. Leech, 1987: 84). Stoga se o ovoj minornoj upotrebi glagola WILL govori kao i o prenošenju ideje prediktabilnosti ili karakterističnog ponašanja (npr. Leech, 1987: 84-85; Leech & Svartvik, 2002: 114).

U radu iskaze ovog tipa posmatramo kao izraze koji se mogu tumačiti u pogledu izražavanja (najmanje) dva različita tipa modalnih značenja. Takvo posmatranje

bazirano je na razlici koja se može napraviti između habitualnih i generičkih značenja koji se često označavaju istim terminima, a među kojima, kako ukazuje Ziegeler (2006), postoje određene distinkcije. Polazeći od određenja kognitivnih lingvisti da generički iskazi predstavljaju izraze koji pripisuju opšte svojstvo svim članovima klase, a habitualni iskazi predstavljaju izraze koji se odnose na uobičajene događaje, ili one koji se ponavljaju, autorka razmatra habitualne iskaze kao podtip generičkih (2006: 92). Takav stav zasniva se na svojstvu iterativnosti, odn. ponavljanja (ili događaja ili članova), jer se generički iskazi odnose na više članova za koje može važiti jedan događaj ili svojstvo, dok se habitualni odnose na jednog učesnika kome se mogu pripisati višestruki događaji. Kako se glagol WILL može upotrebiti u obe vrste iskaza, smatramo da je ovu razliku potrebno praviti jer se ovim iskazima mogu pripisati različiti tipovi modalnih značenja. U osnovi razlike između ta dva značenja nalazi se upravo element volitivnosti koji se može pripisati samo iskazima sa animatnim agensima, te ćemo značenje habitualnosti posmatrati u okviru volitivnih značenja jer su ova dva značenja neraskidivo povezana.

Prediktabilno značenje glagola WILL prepoznamo u iskazima kojima se opisuje tipično ili karakteristično ponašanje neanimatnog agensa na osnovu koga se mogu izvesti zaključci o izvršenju radnje u budućnosti. U primeru:

21) This machine *will go* wrong without any apparent reason. (Davidsen-Nielsen, 1990:164)

glagol WILL ukazuje na karakteristično ponašanje mašine o kojoj je reč, te se na osnovu njega može izvesti zaključak o ponašanju mašine u budućnosti koje se stoga može i predvideti. Znanja koje poseduje o svetu, kao i stečena iskustva, govorniku omogućavaju da iznese zaključak da će u budućnosti postojati situacije u kojima je mašina pokvarena. Kao dominantno značenje iskaza:

22) Oil *will float* on water.

Palmer navodi značenje svevremenske istine (1974: 112), tj. gnomske izjave koja je istinita u svim vremenima, međutim, u skladu sa našim pogledom i ovaj primer dozvoljava tumačenje u pogledu predikcije o budućem ponašanju ulja. U kasnijem radu Palmer se opredeljuje za tumačenje u pogledu moći, snage (*power*) odn. sposobnosti primenjene od strane neanimatnih subjekata (1979: 73) u koju ubraja u ovu, kako navodi inferencijalnu upotrebu glagola WILL (isto, 110), kao u primeru:

23) Certain drugs *will improve* the condition. (Palmer, 1986: 288).

To nas dovodi do još jednog tipa modalnih značenja koje glagolu WILL u iskazu poput ovog možemo pripisati, a to je dinamička mogućnost. Naime, mogućnost izvršenja radnje potiče od svojstava subjekta što značenje može smestiti u domen dinamičke mogućnosti. Na osnovu inherentnih karakteristika subjekat je u mogućnosti da izvrši radnju, koja se samim tim može i predvideti što potvrđuje i parafraza primera 22) *It is possible for oil to float*. U literaturi ima i drugačij predloga za tumačenje značenja sličnih primera. Na primer, Larreya za iskaz:

24) Accidents *will occur* in the best regulated families.

navodi da se može parafrazirati kao: nešto poput prirode nesreća je takvo da se one nužno dešavaju (2009: 14), te je u skladu sa terminologijom autora u primeru izraženo značenje epistemičke implikativne nužnosti. Takvo određenje se ne čini prihvatljivim jer svakako postoje porodice u kojima se nesreće nisu nikada dogodile, ali određenje autora potvrđuje ukazanu blisku vezu između prediktabilnosti i prediktivnosti. Dakle, u primerima od 20) do 24) glagol WILL ne referira eksplicitno na buduće vreme, ali ukazuje na događaj koji se može predvideti što ga čini bliskim značenjima koja razmatramo.

Kako zaključujemo, primetne su semantičke sličnosti između iskaza kojima se izražava prediktabilnosti i kojima se referira na buduće vreme, što potvrđuje epistemički karakter izraza u oba slučaja. U daljem tekstu opisaćemo epistemička značenja glagola WILL pri referiranju na budućnost, uz napomenu da su značenja prikazana kao gradirana, mada u nekim slučajevima prilikom tumačenja nije lako odrediti poddomen modalnosti. Značenje ćemo analizirati na osnovu podele na tri tipa određena na osnovu više pokazatelja koje različite definicije iziskuju (znanje, uverenost, istinitost). Premda termin epistemičan treba da važi, kako predlaže Palmer, za bilo koji sistem koji ukazuje na stepen opredeljenosti govornika onome što govori, ne samo za modalne sisteme koji u osnovi obuhvataju pojmove *nužno* i *moгуće* (1986: 51), poddomene ovog tipa modalnosti baziraćemo na ovim (logičkim) pojmovima. Značenje prediktabilnosti u radu smo izdvojili kao zasebnu kategoriju, ali napominjemo da i ovaj tip značenja može dovesti u vezu sa značenjem logičke nužnosti jer, kako ukazuje Leech, ovo značenje može lako da bude oslabljeno do značenja razumne pretpostavke (1987: 78).

3.1.1.2.2.1.2. Epistemička nužnost

Značenje epistemičke nužnosti prepoznamo u upotrebama glagola WILL u slučajevima kada izražena propozicija predstavlja neophodni zaključak (*necessary inference*). Naime, na osnovu onoga što je govorniku poznato epistemički je nužno da je *p* istinito (*it is necessary that p*). Kako domen epistemičke modalnosti obuhvata i koncept verovatnoće, ovim podomenom modalnih značenja obuhvaćeni su i izrazi koji u osnovi imaju oblik *okolnosti ograničavaju govornika da veruje da X* (Coates & Leech, 1980: 27), što znači da je epistemološki izvesno da će se događaj u budućnosti realizovati, odnosno propozicija obistiniti (*it is (epistemically) certain that the future situation holds*)⁹¹.

Za ilustrovanje ovog modalnog značenja krenućemo od rečenica koje se u literaturi povremeno označavaju i kao proročke izjave (*prophetic statements*), a koje, prema određenju koje nudi Tondl (1974: 201), predstavljaju prognostičke izjave za koje nije dostupno racionalno opravdanje. Ovim terminom može se ukazivati i na prognostičke izjave koje se odnose na sisteme izvan uticaja čoveka (isto)⁹² što i jeste značenje u kome se termin u lingvističkoj literaturi najčešće i pojavljuje. Kako su u pitanju neutralne izjave o budućnosti koje ne sadrži primese želje, namere ili volitivnosti govornika, neki autori ih smatraju faktualnim izjavama o FUT (npr. Fallahi, 1999: 59). Kako smatramo da se faktualnost iskazima u vezi sa budućnošću ne može pripisati, može se reći samo da se gotovo približavaju asertivnim iskazima jer ih je moguće svesti na iskaz o tome šta će neophodno biti slučaj u budućnosti. Recimo, rečenicu:

25) Five hundreded years from now I'll be dead.

možemo izgovoriti apsolutno sigurni u izvesnost događaja, premda govorimo o nečemu što još uvek nije realno (Jendraschek, 2014: 151) tj. realizovano. Sigurnost u pogledu očekivane realizacije situacije u budućnosti, koja postoji u slučaju ovog i sličnih iskaza, ne ukazuje na koncept faktualnosti iskaza, već predstavlja visok nivo sigurnosti u slučaju epistemičkog suda. Stepenn sigurnosti u istinitost propozicije zasnovan je na znanjima o svetu, biologiji i dužini životnog veka. Na osnovu tih

---

⁹¹ Ponuđene parafraze i glose modalnih značenja u radu u osnovi su zasnovane na postavkama koje je ponudio Palmer, a koje su prihvaćene u brojnim radovima (npr. Bybee et al., 2004; Ellison, 2010).

⁹² Ovaj tip izjava, kako ističe autor, razlikuje se od tehničkih prognoza (*technical forecasts*) koje predstavljaju prognostičke izjave o sistemima koje čovek može svojim aktivnostima da kontroliše.

saznanja učesnici kounikativnog čina formiraju svoje ontološke pretpostavke koje Lyons određuje kao naše pretpostavke o svetu (1995: 4). S obzirom na to da tumačenja iskaza zavisi od konteksta upotrebe/ govorne situacije, ontološka verovanja učesnika koja čine deo konteksta iskaza, ne smemo odbaciti prilikom određivanja značenja. Štaviše, bilo koji tip informacija može predstavljati osnovu za tumačenje odnosa smisla (*sense relation*), a smisao, u krajnjoj liniji, uključuje celokupno znanje ljude (Palmer, 1979: 44)⁹³.

Dakle, pri tumačenju značenja neophodno je uzeti u obzir znanja koja imamo o svetu, a koja utiču na stepen opredeljenosti govornika prema obistinjenju propozicionog sadržaja kao u primeru 25). Govornik na osnovu prethodnih saznanja i iskustava izvodi određeni zaključak, a često u (neposrednoj) budućnosti nalazimo i potvrdu ove pretpostavke (Huddleston & Pullum, 2002: 189). U skladu sa pogledom logičara na epistemičku nužnost parafraza iskaza bi mogla biti *According to everything that is known about the life span it is certain that / it is necessarily the case that five hundreded years from now I'll be dead*. Kako su znanja dostupna i ostalim članovima društvene zajednice prepoznaje se komponenta objektivne epistemičke modalizacije. Objektivna epistemička modalizacija omogućena je time što se sud zasniva na znanju o opštim karakteristikama pri čemu je očekivana realizacija situacije u budućnosti izvan kontrole ljudi, a svakako i govornika.

Navedenim iskazom budućnost se poistovećuje sa nečim što mora biti slučaj ako se uzmu u obzir svojstva sveta, stoga se značenje može tumačiti u okvirima metafizičke, ili aletičke modalnosti. Navedene mogućnosti uzrokovane su vezom koja postoji između objektivne epistemičke modalnosti i navedenih tipova (v. 2.4.2.4). Ako 25) tumačimo u odnosu na sigurnost u pogledu budućih događaja za koje ne možemo tvrditi da su izvesni, već samo možemo procenjivati njihovu verovatnoću, tada bismo zaključili da je budući događaj okarakterisan kao *absolutely probable* čime dolazimo do mogućeg određenja u pogledu metafizičke modalnosti koja se odnosi na apsolutne verovatnoće i mogućnosti. Apsolutna uverenost govornika takođe može počivati na objektivnim pokazateljima i gotovo matematičkim proračunima kao u primerima:

26) Q: Do you know how far pregnant you are right now?

A: I *will be* three months on November 8. (BNC: CH 6 W_newsp_tabloid)

---

⁹³ Valja pomenuti i da autor ističe da u semantici ne postoji ništa poput lingvističke sposobnosti što nije povezano sa znanjem o svetu (Palmer, 1986).

27) Davies, who *will be* 33 next month.. (BNC: A8N W_newsp_tabloid)

Pomenimo i da bi se primeri 26) i 27) od strane lingvista koji se zalažu za futur tumačili kao čist futur. Navedeni primeri bliski su primeru *It will certainly rain before night* za koji Jespersen navodi da se glagol WILL približava funkciji pomoćnog glagola (1924: 120), a upravo približavanje glagolskom vremenu prepoznaje se u primerima kada se ova konstrukcija primenjuje za iskazivanje prirodnih pojava (npr. Fries, 1927: 88). Primer koji navodi Jespersen ilustruje izražavanje modalnog značenja kombinacijom različitih sredstava. I u narednim primerima epistemički stav nužnosti pojačan je adverbijalom sa kojim se glagol WILL nalazi u harmoničnoj kombinaciji:

28) Wigan *will certainly know* they've been in a game. (BNC: CH 7 W_newsp_tabloid)

29) The Down's child *will almost certainly* be mentally handicapped... (BNC: ANA W_non_ac_soc_science)

3.1.1.2.2.1.3. Epistemička verovatnoća

O epistemičkom pojmu verovatnoće u vezi sa glagolom WILL autori govore na različite načine. Dok Palmer ukazuje da je primamljivo izjednačavati značenje WILL u pravim epistemičkim upotrebama (značenje prediktabilnosti) sa izražavanjem verovatnoće (uz izražavanje mogućnosti i nužnosti koje izražavaju glagoli MAY i MUST) (1986: 62), Yule o verovatnoći govori u širem smislu i smatra da ovaj koncept predstavlja zajedničku odliku tri osnovne upotrebe glagola WILL (izražavanje namere, voljnosti, predviđanja) pri čemu različita tumačanja proističu iz različitih načina posmatranja koncepta verovatnoće u različitim okolnostima (1998: 100-101). U radu pod epistemičkom verovatnoćom u terminima logike smatramo značenja u kojima je prisutno značenje umerene sigurnosti u pogledu obistinjenja propozicionog sadržaja usled nedostatka znanja govornika ili subjekta iskaza. Shodno tome, u iskazima kojima se pripisuje ovaj tip modalnog značenja obistinjenje propozicije smatra se verovatnim, mada je ostavljena mogućnost da se propozicija moguće i neće obistiniti. Ovo značenje može biti eksplicitno naznačeno adverbijalom kao u primerima:

30) Your weekly shopping list *will probably change*. (BNC: AD0 W_non_ac_medicine)

31) ...those two children *will likely have to* pay for it. (BNC: CH5 W_newsp_tabloid)

Navedeno značenje izražavaju i predikcije koje možemo odrediti kao asumptivne. Govornik takvim subjektivno modalizovanim iskazima iznosi svoju pretpostavku da će se događaj realizovati kao u:

32) I *will not bear* it. (BNC: FU4 W_fict_drama)

Na asumptivni karakter predikcije eksplicitno ukazuje propozicioni glagol kao u:

33) I suppose the next big thing *will be* the elections that are coming up? (BNC: KRT S_brdecast_news)

Na osnovu podataka kojima raspolaže, govornik izvodi zaključak o sledećem važnom događaju, ali je taj zaključak podložan verifikaciji.

Kako se epistemička značenja prvenstveno dovode u vezu sa znanjem, epistemičku modalnost treba u osnovi posmatrati kao da „pokazuje status razumevanja ili znanja govornika; to svakako uključuje i njegove sopstvene sudove i vrstu potvrde koju ima za ono što govori“⁹⁴ (Palmer, 1986: 51). Ako vrstu potvrde posmatramo kao neku vrstu dokaza za uverenost govornika u istinitost propozicije, domenom ovog tipa obuhvatamo i evidencijalnu modalnost⁹⁵. Stoga, u značenja epistemičke verovatnoće ubrajamo i primere u kojima uverenje govornika u verovatnu realizaciju propozicionog sadržaja može biti potkrepljeno dostupnim dokazima. Status kategorije evidencijalnosti koja se odnosi na izvor ili vrstu dokaza koje govornik poseduje za svoje izjave (Van der Auwera & Plungian, 1998: 85) u lingvističkim studijama, međutim, spada u još jedno od spornih pitanja (v 2.2.2.). Kako je navedeno, evidencijalnost smatramo kategorijom koja se preklapa sa kategorijom modalnosti uz napomenu da ove dve kategorije nije neophodno razdvajati. Kako primećuje Jaszczolt, sa funkcionalne tačke gledišta izvor informacija i stepen izvesnosti nisu razdvojeni, već se nalaze u interakciji (2009: 40). U sličaju inferencijalne modalnosti zaključak iz ostalih sudova predstavlja izvor informacije i istovremeno kreira određeni stepen verovatnoće sa kojom govornik izražava svoj sud. Na osnovu toga u narednim primerima prepoznajemo značenje epistemičke verovatnoće:

34) ...and from what we've heard I think that report *will also contain* reference to today's... (BNC: J1G S_meeting)

---

⁹⁴ „as showing the status of the speaker's understanding or knowledge; this clearly includes both his own judgements and the kind of warrant he has for what he says“ (Palmer, 1986: 51).

⁹⁵ Dovođenje u vezu glagola WILL sa kategorijom evidencijala ne predstavlja novinu. U okviru ove kategorije ovaj glagol razmatra i Ellison (2010), ali u okviru drugačijeg teorijskog okvira.

35) ...my guess is from, from what is being said, is that the Committee *will be*, the Policy Panel *will see* this budget book that, with all that entails, and *will hear* that... (BNC: S_meeting)

36) The sun's going down. It *will be* dark soon. (BNC: FU6 W_fict_drama)

Primerima od 34) do 36) izveštava se o tome da su dokazi takvi da govornik smatra da je verovatno da će se propozicija obistiniti u budućnosti, odnosno događaj o kome je reč odigrati. Međutim, dokazi na osnovu kojih je izražena procena verovatnoće ne moraju biti izraženi u samom iskazu, već mogu biti očigledni iz konteksta.

Slično tome, značenja epistemičke verovatnoće nalazimo i u vremenskim prognozama u kojima se kako je već primećeno (Lindenlaub, 2006; Salkie, 2010a; Dahl, 2010), glagol WILL obavezno upotrebljava.

37) Tonight *will be* cloudy, with light rain or drizzle in most places. Temperatures overnight *will fall* to 7 Celsius, 45 Fahrenheit, so remaining reasonably mild, although the winds *will pick* up a little later. Tomorrow morning *will be* mild. (BNC: KRM S_brdcast_news)

38) So a chilly start to Saturday, but any mist and fog *will soon go*. There'll be some bright sunshine, but cloud *will build* up. (BNC: KRM S_brdcast_news)

Meteorološki izveštaju zasnivaju se na naučnim razmatranjima koja smatramo dokazima na osnovu kojih se vrše predviđanja vremenskih prilika prema kojima neke vremenske prilike jesu verovatne. Kako iz iskustva znamo (setimo se svih slučajeva kada kometarišemo kako su meteorolozi opet pogrešili), te se prognoze ne moraju nužno obistiniti te ih stoga možemo parafrazirati kao *it is probable that*. Međutim, naše određenje može biti osporeno. Kako je u pitanju zvanični izveštaj sa zaključcima izvedenim na osnovu objektivnih podataka, za ovaj tip iskaza može biti predloženo tumačenje u pogledu epistemičke nužnosti, a značenje verovatnoće bilo bi pripisivano primerima u kojima nekvalifikovani pojedinac iznosi sud o budućim vremenskim prilikama. O modalnom karakteru iskaza ovog tipa bilo je reči i u prethodnom delu rada u vezi primera 27), ali ćemo se ovim razmatranjima ponovo vratiti i naše opredeljenje bliže pojasniti.

Mogućnost pripisivanja ovog epistemičkog značenja glagolu WILL objašnjava zašto se ovaj glagol može upotrebiti za izveštavanje o zvaničnim planovima i dogovorima preventivno u pisanim tekstovima novinskog žanra i govornog jezika

televizije i radija, u kojima je, kako ćemo videti, moguće upotrebiti i prost prezent. Naime, u narednom primeru:

39) A major exhibition of paintings by one of the senior figures of the British art scene, John Napper, will be on show at ... from Monday of next week. (BNC: K36 W_newsp_brdstht_nat_science)

upotrebom glagola WILL naglašena je prediktivna komponenta iskaza. Upotrebljeni modal ukazuje da govornik ne poseduje dovoljno znanje na osnovu koga bi izneo nemodalizovanu tvrdnju o situaciji u čiju je istinitost je potpuno uveren. Na ovaj način on unosi svoj stav kojim izražava određenu dozu rezervisanosti prema istinitosti propoziciji. Tako posmatrano, iskaz predstavlja subjektivno modalizovan epistemički iskaz koji ima modalizovanu *ja-kažem-da* komponentu.

3.1.1.2.2.1.3. Epistemička mogućnost

Značenje epistemičke mogućnosti prisutno je u iskazima u kojima govornik izražava samo puku mogućnost obistinjenja sadržaja propozicije. Buduću situaciju o kojoj je reč govornik/ subjekat smatra mogućom, odnosno obistinjenje propozicionog sadržaja smatra se mogućim pri čemu, usled nepostojanja dostupnih dokaza ili saznanja, govornik može izraziti i svoju sumnju. Ovo epistemičko značenje tipično izražava modal MAY upotrebljen sa referencom za budućnost kao u:

40) This *may end* in disaster (npr. Jespersen, 1924: 120).

Takvo značenje, donekle nejasne futuralnosti (Fries, 1927: 88), prisutno je i u nekim slučajevima upotrebe glagola WILL kakva je u već utvrđenom izrazu:

41) I *'ll see you later*⁹⁶. (BNC: FU4 W_fict_drama)

Međutim, glagolu u ovom primeru ne možemo bezrezervno pripisati značenje epistemičke mogućnosti. Naime, u slučajevima kada se iskaz odnosi na mogućnost prisutna je izvesna zabuna pri određivanju epistemičkog ili korenskog značenja (Coates, 1995: 56). U vezi s tim treba pomenuti i da je često u slučaju primera sa animatnim agensom u određenoj meri prisutno i prvobitno volitivno značenje glagola. Najčešće se se volitivno značenje nedvosmisleno može prepoznati u slučaju kada je subjekat zamenica 1. lica, dok se u slučajevima 2. i 3. lica glagol često može smatrati

---

⁹⁶ U radu se oblik *'ll* smatra enklitičkim oblikom glagola WILL jer se, kako navode Quirk i sar., može sintaksički i semantički posmatrati samo kao skraćeni oblik glagola WILL, a ne glagola SHALL (1985: 228). Kako Biber i sar. Ukazuju, poređenjem upotrebe ovog oblika u različitim registrima povezani su sa kolokvijalnim, neformalnim jezikom, i zbog toga se izbegavaju u formalnom jeziku (1999: 241).

dvosmislenim između volitivnog i epistemičkog značenja⁹⁷. Dakle, kako je u značenju prisutan i elemenat volitivnosti, kombinacija prediktivnog i volitivnog značenja može dovesti do tumačenja u pogledu korenske mogućnosti. Glagolu bi bilo moguće pripisati značenje dinamičke mogućnosti jer govornik saopštava da na osnovu unutrašnjih (volitivnost) i spoljašnjih uslova (okolnosti koje susret omogućavaju) postoji (dinamička) mogućnost da će se videti kasnije, a to potvrđuje i moguća parafraza iskaza *It is possible for me to see you later*. Osim toga, u ovom slučaju govornik oslanjajući se na svoja znanja o, recimo, kretanju i životnima navikama sagovornika, njegovim obavezama, izvodi zaključak da postoji mogućnost da će se situacija realizovati u budućnosti, odn. *it is possible that we will see later*. Postoji, dakle, epistemička mogućnost da je *p* istinito. Prema tome, ovaj iskaz bi se mogao smatrati semantičkim nejasnim, ali budući da se ova značenja zapravo kombinuju u iskazu prikladnije je objašnjenje na osnovu termina spajanje značenja (*merger*) koje uvodi Coates (1980, 1983, 1995). Ovaj fenomen znači da se u izjavama (koje najčešće sadrže glagol MAY) kombinuju elementi i korenskog i epistemičkog značenja. Međutim, iako postoje dva moguća tumačenja iskaza, ne moramo se opredeliti za jedno ili drugo značenje (kao u slučaju dvosmislenih primera) jer je slušalac u stanju da razume značenje nastalo spajanjem dva predložena značenja. U ovom slučaju značenja dinamičke i epistemičke mogućnosti nalaze se u *both/ and* odnosu, međusobno su kompatibilna, nisu isključiva, te nije neophodno odlučiti koje od dva značenja je nameravano.

Da je epistemički moguće da će se događaj odigrati i da govornik događaj smatra neizvesnim ukazuje i prilog *possibly* koji kolocira sa glagolom WILL kao u primeru:

42) Time spent with her children *will possibly be curtailed...* (BNC: KCN S_conv)

3.1.1.2.2. Volitivna značenja

Volitivna značenja prisutna u semantici glagola WILL direktno su povezana sa etimološkim poreklom glagola. Kako autori dijahronijskih studija potvrđuju, glagol WILL potiče od pragermanskog punoznačnog glagola *willan* koji je prvobitno imao

---

⁹⁷ Kako navodi Gotti, u slučaju animatnih agensa nije lako razlikovati prediktivne iskaze od volitivnih, tako da *John will mend the hole in the pipe* može se parafrazirati i kao *I predict that John will mend / John is willing to mend*, dok u pasivnim iskazima takve dvosmislenosti nema, već je u pitanju samo prediktivni iskaz *The pipe... will be mended by John* (2003: 288). Kako ćemo kasnije prikazati, pasivna konstrukcija ne isključuje volitivno, odn. intencionalno značenje.

značenje *želeti, imati na umu da...*, a ponekad se upotrebljavao i u značenju *nameravati* (npr. Bybee & Pagliuca, 1987), a u savremenom E jeziku primetna je bliska veza značenja leksičkog izvora i značenja imenice *will* i punoznačnog glagola *will*. Vremenom glagol WILL poprimio je ulogu modalnog glagola, a za ukazivanje na budućnost koristio se još u staroengleskom jeziku što prikazuju i konceptualne strukture koje predlaže Pelyvás (2008) za ilustrovanje razvoja značenja ovog glagola.

Teorijska postavka da putanje gramatikalizacije mogu da doprinesu ispitivanju semantike značajna je i za ovaj rad. Širok spektar (modalnih) značenja koje glagol WILL može iskazati predstavlja direktnu posledicu istorijskog procesa gramatikalizacije koji je protekao u nekoliko etapa. Kada se proces prekine u različitim periodima razvoja, pojavljuju se različita značenja. Neka od tih značenja su bliskija etimološkom poreklu, dok su neka druga bliskija čistim epistemičkim značenjima. Usled toga razumljivo je što se pri razmatranju semantike glagola WILL volitivno značenja najređe dovodi u pitanje, jer čak i zagovornici futura prihvataju da je ovaj glagol zadržao volitivnost kao deo svog značenja kroz vekove tokom kojih se razvijao iz punoznačnog glagol (npr. Salkie, 2010b: 1792) koje se može aktivirati u pravim kontekstima (isto, 1796). Volitivna komponenta značenja smatra se semantičkim ostatakom starijeg značenja reči, tj. volitivnost predstavlja zadržavanje značenja od leksičkog porekla reči što dokazuje i činjenica da ostale konstrukcije u E jeziku nemaju ovu nijansu značenja (Bybee et al., 1994: 255). Premda autori govore o značenju *willingness*, smatramo da se zapravo ukazuje na značenje kategorije volitivnosti koje se u ovom radu ne odnosi samo na značenje imanja volje, već su usled teme rada volitivna značenja izdiferencirana. Razlike u stepenima volitivne snage objasnićemo u daljem tekstu uz napomenu da u većini slučajeva razlike zavise od konteksta upotrebe glagola.

3.1.1.2.2.2.1. Slabo volitivno značenje

Značenje najnižeg stepena volitivnosti imanja volje (*willingness*) tipično je prisutno u iskazima koji uključuju animatne agense i glagole aktivnosti (Yule, 1998: 101) kao u primeru:

43) I 'll see what we can do. (BNC: FUJ S_meeting)

i koji se mogu parafrazirati kao *I am willing to see*.

Premda iskaze sa subjektom u prvom licu treba tumačiti kao volitivne (Huddleston & Pullum, 2002: 195), ovo značenje prepoznajemo i u upitnim iskazima uz subjekat u 2. licu, kojima govornik ispituje posedovanje volje sagovornika.

44) *Will you come back?*' he asks. (BNC: APC W_mise)

45) *Will you remember me in an hour?* (BNC: KBG S_conv)

46) Colin says *will you marry him?* (BNC: CH6 W_newsp_tabloid)

Prevod na S jezik primera od 44) do 46), volitivno značenje čini očiglednim jer je za sve primere potpuno prihvatljiv prevod *Hoćeš li ...?*, pri čemu se volitivno značenje proširuje i u polje intencionalnosti, pogotovu u poslednjem navedenom primeru. Međutim, ne nameće se u svim pitanjima upućenim drugom licu kao osnovno tumačenje iskaza prosto raspitivanje o voljnosti, ili nameri, sagovornika. Štaviše, pitanje upućeno nekom u vezi sa tim da li je spreman/ voljan da nešto učini smatra se pozivom da se ta radnja izvrši (Palmer, 1979: 110) što je slučaj i sa primerom:

47) This is your captain speaking. *Will you listen very carefully?* (BNC: CH6 W_newsp_tabloid)

U ovom slučaju pitanje indirektno prenosi i zahtev (v. 3.1.1.2.4.2.).

3.1.1.2.2.2.2. Intencionalnost

U radu je intencionalnost izdvojena kao zasebna značenjska kategoriju uz napomenu da se među tipovima modalnih značenja retko mogu povući jasne granice. Na sinhronijskom nivou pojmovne kategorije volitivnost, namera, predviđanje, međusobno se pretapaju jedna u drugu što je direktna posledica dijahronijskog razvoja sredstava tokom različitih faza razvoja u kojima su značenja prelazila jedno u drugo. Te se različite faze razvoja preslikavaju i u sinhronijskoj ravni stoga se mišljenje i namera ne mogu lako razdvojiti od volitivnosti (Fries, 1927: 89). Kako je navedeno, u svakom iskazu ipak se neka od kategorija ističe kao dominantna, premda kategoriju namere nije uvek lako razdvojiti od ostalih volitivnih kategorija. Leech intencionalne iskaze ubraja u volitivno obojen futur (1987: 87), a iskazi ovog tipa često služe za ilustrovanje volitivnog futura kao na primer:

48) When *will you go* on holiday this year? (Haegeman, 1983: 83)

Valja razmotriti, da li je moguće razlikovati nameru od ostalih volitivnih kategorija. Naime, na sociofizičkom planu postojanje spremnosti ili volje da se izvrši određena radnja, ne moraju nužno implicirati i nameru da se to učini. Recimo, možemo

želeti i biti voljni da nešto učinimo ali da, ipak, odustanemo od delovanja zbog određenih okolnosti (procenjujemo je kao štetnu, nepotrebnu, itd.) (Lid, 2010: 8). Za razliku od toga, iskazi koje tumačimo kao intencionalne podrazumevaju da agens smatra da želja za određenim činom može i da se materijalizuje u objektivnoj realnosti jer postoje odgovarajuće spoljašnje okolnosti. To je u skladu sa klasifikacijom značenja koju nudi Yule (1998). Autor, smatra da postoji implicirana namera u slučajevima kada je govornik taj koji izveštava o izvoru verovatnoće koja se izražava jer značenja imanja volje, namere i predikcije, kako je već ukazano, smatra blisko povezanim preko pojma verovatnoće (1998: 101). Prema tome, primer 48) izdvojen iz konteksta tumačimo kao nameru, jer iz iskustva znamo da se odgovor na pitanje kada će otići na odmor ne odnosi se samo na voljnost/ spremnost agensa da odlazak realizuje, već i na omogućavajuće okolnosti (radni odnos ga ne sprečava, ili je već rezervisao neki aranžman). U skladu s tim, kao adekvatna parafraza iskaza nameće se *When do you intend to go on holiday?*, pri čemu nije fokus samo na umu sagovornika već se podrazumeva i kada je *possible for you to go*. Razliku između volitivnih i intencionalnih iskaza primećujemo i u narednom primeru:

49) Now do you want any cake with that second cup of tea?

Yes, I'll have a slice. (BNC: KBB S_conv)

Govornik postavlja pitanje upotrebljavajući leksički volitivni glagol, dok sagovornik odgovara izveštavajući o nameri, te zaključujemo da će uzeti kolač. Prema tome, razlika između volitivnih i intencionalnih iskaza može se napraviti i u pogledu potencijalne realizacije situacije pogotovu u iskazima sa subjektom u 1. licu, a u kojima potencijalna situacija jeste pod kontrolom prvog lica. Iskaz ukazuje ne samo da subjekat poseduje volju da realizuje situaciju, već se implicira i da će događaj biti realizovan u budućnosti, ako ga ne spreče neočekivane okolnosti (Boland, 2006: 86). Odnosno, za razliku od volitivnih iskaza koji ukazuju na postojanje spremnosti i voljnosti da se radnja izvrši, ali ništa ne govore o samoj situaciji, izrazi kojima se izražava namera impliciraju i aktualizaciju događaja, odn. realizaciju situacije.

U korpusu, pogotovu govornog jezika, brojni su primeri u kojima je glagol WILL, prema tradicionalnoj preskriptivnoj tradiciji, upotrebljen za izražavanje namera koje nisu unapred formirane pri čemu se implicira skorašnja realizacija situacije:

50) I'll sort this out in a minute. (BNC: KBK S_conv)

51) *I'll have* words with Sharon on Monday. (BNC: D94 S_meeting)

52) Sorry, *I'll say* that again... (BNC: CH 6 W_newsp_tabloid)

3.1.1.2.2.3. Jako volitivno značenje

Najjači stepen modalnog značenja volitivnosti prisutan je kada se glagolom WILL izražava odlučnosti⁹⁸ (*determination*) (Fries, 1921: 87-8), ili u posebnom značenju insistiranja (*insistence*) (Leech, 1987: 86). Kao glagol jakov volitivnog značenja, glagol WILL znači i *želeti* (*want to*). Ovo deziderativno značenje očigledno je u sledećim primerima:

53) Now, do what you *will* or can, only it's urgent. (BNC: ANF W_biography)

54) The carriage shall convey you where you *will* tomorrow morning. (BNC: FU4 W_fict_drama)

Mada je u navedenim primerima glagol WILL u obliku imperativa koji se svakako odnosi na domen FUT, ipak je diskutabilno da li glagolski oblik ulazi u domen ovog rada. Volitivno značenje u najjačem stepenu u navedenim primerima je leksikalizovano, a ne gramatikalizovano.. Na značenje odlučnosti ili insistiranja praćeno jakim emocionalnim prizvucima (Lech, 1987: 86) koje ovaj glagol može imati uz animatne agense, pogotovu uz subjekat u 1. licu, najčešće ukazuje lingvistički kontekst kao u primerima:

55) We *will be* on our guard in future - you can be sure of that. (BNC: CH2 W_newsp_tabloid)

56) We *will get* these bastards, we *will*. (BNC: CH6 W_newsp_tabloid)

Oslanjajući se na kontekst, *S will p* plauzabilno se može tumačiti kao *S is determined to p*. Ovo značenje beskompromisne odlučnosti (isto) govornika prisutno je i u primerima u kojima je eksplicitno izražena implikatura da bi neka fizička prepreka, ili neka eksterna volitivnost, mogle da spreče ostvarenje željene situacije kao u:

57) Whether it's five minutes, ten minutes or next season, *I'll be* back. (BNC: CH 5 W_newsp_tabloid)

Značenje odlučnosti prepoznajemo i u slučaju upotrebe odričnog oblika glagola kojim se izražava odbijanja kao u primeru:

58) I *won't wash up* next time. (BNC: CBF W_newsp_other_report)

---

⁹⁸ Kako Fries navodi, upravo se upotreba glagola WILL I SHALL u ovom značenju ponekad naziva *emphatic future*, *the coloured future* ili *modal future* (1927: 87-88).

Prihvatljiva parafaraza ovakvih iskaza je *S refuses to p*. Ovaj najviši stupanj volitivnog značenja izgleda obuhvata i ostala volitivna značenja: ako je neko odlučan da izvrši određenu radnju, podrazumeva se da poseduje nameru, kao i volju za izvršenjem radnje. Razlika se međutim može napraviti u pogledu negacije. Kad bi primer 43) bio u odričnom obliku, negiranje značenja imanja volje moglo bi se parafrazirati kao *I am not willing to*, dok u slučaju primera 58) negacija značenja odlučnosti može se tumačiti kao *I am determined not to*.

U primerima upotrebe uz subjekat u 2. ili 3. licu, glagol WILL sadrži još jedan semantički sloj. U tim slučajevima, kako navodi Leech, dominira osećaj ljutnje prema tvrdoglavosti drugog lica kao u primeru:

59) Janet, why *will you keep* making that awful noise? (1987: 86)

Upotrebljen u značenju insitiranja, istrajnosti, glagol WILL izražava prekor govornika koji je suočen sa istrajnošću, odlučnošću subjekta da izvrši radnju koju govornik ne odobrava.

U primerima iz našeg korpusa u kojima se glagol WILL pojavljuje uz subjekt u 2. ili 3. licu ovaj glagol ima funkciju kvaziimperativa. Tako upotrebljen glagol izražava odlučnost govornika, koja može biti i u suprotnosti sa voljom subjekta rečenice, da radnja bude izvršena.

60) Tomorrow you *will do* alone the work you've been shown today, but under her supervision. (BNC: CK0 W_fict_prose)

61) ... you *will do* what you've got to do. (BNC: KE2 S_conv)

Leech ovu upotrebu, u kojoj glagol WILL predstavlja jači ekvivalent glagola MUST, smatra specijalnim prediktivnim upotrebama zbog implikacije da govornik ima toliki autoritet nad sagovornikom da se ne dovodi u pitanje neizvršenje predviđene radnje (1987: 86). Međutim, test značenja koji predlaže Heine (1995) (v. 2.4.2.3.) navodi nas da ovoj upotrebi glagola WILL pripišemo korensko, odn. volitivno značenje. U primerima poput ovog prisutna je volitivnost govornika, a ne subjekta, a od predloženih svojstava primeru se ne može pripisati samo svojstvo (A).

Ovu značenjsku kategoriju možemo ilustrovati i upotrebom glagola WILL u primeru:

62) *Boys will be boys.* (Leech, 1987: 85)

U ovoj izreci, kako predlaže Leech, modalu se može pripisati značenje prediktabilnosti ili jake volitivnosti, a pri tumačenju u pogledu volitivnosti iskaz se može parafrazirati kao *Boys insist on behaving like boys* (isto). Primer opisuje navike ljudi i tumači se u odnosu na predvidljivo ili karakteristično ponašanje te je semantički blizak primerima od 20) do 22). U slučaju navedenih primera pripisano je epistemičko, a ne volitivno značenje jer neanimatnim agensima (neživim stvarima) ne možemo pripisati imanje volje. Međutim, ima predloga da se i neanimatni agensi metaforički posmatraju tako da ispoljavaju volitivnost (kao da poseduju svoj sopstveni um) (npr. Yule, 1988), te se govornici mogu žaliti na voljnost/ spremnost stvari poput vrata i automobila kao u primeru:

63) *The closet door won't open. Will you try it?* (Yule, 1988: 101).

Razumljivo je što se habitualnost može dovesti u vezu sa volitivnošću. Animatni agensi koji poseduju volju da vrše određenu radnju, skloni su da tu radnju često obavljaju. Stoga, u slučaju animatnih subjekata habitualna radnja predstavlja posledicu prirode ili karaktera osobe kao u primeru 62), pri čemu se habitualnost može ograničiti na značenje utvrđenog ponašanja ljudi (ili životinja) (Davidsen-Nielsen, 1990: 164). Habitualno značenje ovako posmatrao predstavlja volitivnu kategoriju, ali se ne može izbeći ni oslanjanje na modalne koncepte mogućnosti i verovatnoće. Naime, na osnovu volitivnosti proističe mogućnost realizovanja situacije u nepredvidivim vremenskim intervalima (ponekad, povremeno), na osnovu čega je moguće i predvideti verovatnu realizacije situacije u budućnosti. Kako zaključujemo, mogućnost uzrokovana karakteristikama agensa dalje dovodi do funkcije iznošenja predikcija jer se habitualnost može posmatrati kao predviđanja o odvijanju budućih događaja na osnovu saznanja koje imamo o prošlosti. Tako da prijatelji koji Džordža blisko poznaju i koji su upoznati sa njegovim osobinama, sklonostima i mogućim reakcijama svakako mogu reći:

64) *George will make the most of the chance to unwind in the Australian sunshine...* (BNC: CH1 W_newsp_tabloid)

čime istovremeno iznose i predikciju o njegovom ponašanju u budućnosti.

3.1.1.2.3. *Opređeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju*

Premda je modalni pojam *ne još uvek faktualan u vremenu t_0* neizbežno prisutan kada referiramo na budućnost, nivo implicirane subjektivnosti može se znatno razlikovati među iskazima (Declerck, 2006: 103), te upotrebom glagola WILL govornik/ subjekat može izraziti različite nivoe opređeljenosti prema propozicionom sadržaju. Naime, glagol WILL govornik koristi da izrazi različite stepene procenjene verovatnoće aktualizacije budućeg događaja i time stepen opređeljenja prema istinitosti propozicionog sadržaja.

Kako je budućnost neutvrđena, tako je i objektivno neistinita jer se budući događaj još nije odigrao, te je moguće *i p* i *not p*. Govornici poseduju određeno znanje koje omogućava govorniku da projektuje alterantive u kojima je *p* istinito, odn. razumne future kao metafizičke alternative koje određuju to šta se smatra razumnim tokom događaja. Giannakidou i Mari (2013) navode da prilikom iznošenja predikcija govornik ima određeni stepen predrasude (*bias*)/ uverenosti da će stvarni svet koji će nastupiti biti svet u kome je *p* istinito (2003: 117). Ova predrasuda, navode autorke, zasnovana na znanju govornika ne podrazumeva da je govornik opređeljen prema *p* na isti način kao u slučaju nemodalizovanih iskaza o prošlosti i sadašnjosti, ali implicira pozitivnu predrasudu od strane govornika da će se događaj odigrati (isto). Da izjava ne predstavlja opređeljenje govornika prema *p*, već pre predrasudu prema *p*, može ukazati modalni adverbijal kao u primerima od 28) do 31) i 42). Kako autorke navode, on se upotrebljava kao mera verovatnoće, kao način govornika da ukaže na stepen uverenosti, odn. predrasude, koji ima u vezi sa datom predikcijom (isto, 118). Na osnovu znanja i dokaza koje govornik poseduje, pretpostavke o aktualizaciji situacije u budućnosti iznosi sa manjim ili većim stepenom pouzdanosti. Epistemički adverbijali ukazuju na stepen opređeljenosti, ali pomažu i da se odredi stepen na epistemičkoj skali jer upravo uvođenje adverbijala ima efekat da opređeljenost prema faktualnosti propozicije načini eksplicitno zavisnom od našeg ograničenog znanja (Lyons, 1977: 809). Ovaj indikator uverenosti zavisi od toga šta govornik zna i šta smatra pouzdanim informacijama i potvrđuje epistemički karakter predikcije. Osim uz pomoć adverbijala, stepen uverenosti govornika u istinitost propozicije može biti eksplicitno kvalifikovan glagolom glavne klauze kao u 65) gde je propozicioni stav iskazan glagolom *know*:

65) I know that I *will not be* here. (BNC: HHX W_hansard)

Stavovi govornika prema FUT u epistemičkim iskazima zasnivaju se na znanju. U zavisnosti od saznanja govornik može iskazivati svoj stav u kome je siguran u istinitost iskaza, odnosno u istinitost tvrdnje da će se situacija odigrati u budućnosti, u slučaju epistemičke nužnosti, uveren (na osnovu dokaza) kod epistemičke verovatnoće, i u kome postoji mogućnosti ili čak postoji sumnja, a te stavove bazira na zaključcima, dokazima ili glasinama. U tom smislu, prediktivno značenje pokriva niz upotreba koje možemo rangirati od predviđanja od strane govornika u kojima govornik jasno izražava svoj stav na jednom polu, do bezličnog predviđanja u vezi budućnosti, gotovo obeležavanja futura. Najniži nivo subjektivizacije nalazimo u iskazima koji se približavaju faktualnim iskazima u kojima govornik samo locira situaciju u budućnosti ne implicirajući svoja očekivanja ili sudove o aktualizaciji buduće situacije, tj. u primerima koji bi prema mišljenju nekih gramatičara ilustrovali čist futur kojima se iznosi modalno neobojeno predviđanje u vezi budućnosti (npr. Close, 1970). Takav tip iskaza o budućnosti, koje nalazimo u formalnim, naučnim tekstovima, horoskopima, vremenskim prognozama, smatra se najmanje obojenim dodatnim informacijama koje govornik poseduje u trenutku govora i može se ilustrovati primerima od 1) do 10), 25) do 27) i 36) do 38). Glagol WILL u većini navedenih primera može se odrediti kao *tense-like* (npr. Palmer, 1974: 104) jer predstavlja najpribližniju aproksimaciju futura koji E jezik ne poseduje (Brisard, 2001: 254).

Subjektivni stav govornika ne provejava u navedenim primerima, već se predviđanje zasniva na bezličnosti. Ovakve predikcije predstavljaju izjave o budućnosti koje ne sadrže komponentu intencionalnosti, ali sadrže epistemičku modalnu komponentu značenja, premda u nekim slučajevima minimalnu, koja se se odnosi na znanja govornika, te i navedenim iskazima govornik izražava svoje opredeljenje prema obistinjenju propozicionog sadržaja. Kod neophodno istinitih propozicija izraženi propozicioni stav je najvišeg stupnja sigurnosti. U iskazima koji se mogu tumačiti u pogledu epistemičke nužnosti, glagol WILL je moguće odrediti kao objektivni epistemički modal. Objektivno tumačenje ukazuje na govornikovo (inherentno) znanje o tome da je određena situacija moguća (Timotijević, 2009: 106). U primeru 25) govornik je pozitivno opredeljen prema propoziciji. U skladu sa određenjem koje nudi

Lyons, glagol WILL ukazuje da prema sudu govornika postoji verovatnoća koja se matematički može izračunati da je propozicija istinita. U slučaju proročkih izjava znanje govornika o postojanju nužnosti uzrokovanih zakonima prirode predstavlja izvor epistemičkog suda. Izražena verovatnoća iznosi 1 jer govornik poseduje znanje da je događaj neizbežan.

U slučajevima subjektivne epistemičke modalnosti kao u primerima 28) do 31) govornik izražava svoje opredeljenje prema istinitosti propozicije uključujući i prelazne vrednosti moguće i verovatno. U iskazima u kojima glagol WILL izražava (epistemičku) verovatnoću, nivo izražene sigurnosti u obistinjenje propozicije može se smatrati umerenim. Govornik izražava stav da je racionalno prihvatljivo da će se propozicioni sadržaj obistiniti u budućnosti, ali ga ne smatra izvesnim. Ono što govornik na osnovu svog saznanja zaključuje da je verovatno moguće, ne mora se nikada obistiniti.

U iskazima koji se tumače u pogledu izraženog volitivnog značenja takođe je izraženo opredeljenje govornika (primeri od 59) do 62)) ili subjekta (primeri od 43) do 58)) prema poželjnosti radnje. Opredeljenost govornika prema propozicionom sadržaju ogleda se u tome što govornik podstiče radnju koju će izvršiti on ili njegov sagovornik. Opredeljenost, ovako posmatrana, u vezi je sa govornim činovima u kojima se glagol WILL pojavljuje, a koji se mogu klasifikovati u odnosu na koncepte obaveze i dozvole na kojima se baziraju značenja deontičke modalnosti. Osvrnemo li se na podelu tipova modalnosti u odnosu na parametre subjektivno/ objektivno, zaključujemo da je u tim iskazima u pitanju subjektivna deontička modalnost pri čemu se kao kvalifikovana komponenta iskaza pojavljuje *neka-bude-da* komponenta. U primerima 66) i 67) u kojima govornik nameće obavezu sagovorniku koji predstavljaju direktne i indirektne govorne činove naredbe, konstrukcija WILL+inf. predstavlja primer subjektivne modalizacije propozicije pri čemu ova konstrukcija izražava subjektivno deontičko opredeljenje prema propozicionom sadržaju svog iskaza.

3.1.1.2.4. Ilokucionni potencijal

3.1.1.2.4.1. Direktivni iskazi

Direktivni iskazi kojima pokušavamo da navedemo druga lica da izvrše određene radnje predstavljaju najčešći tip deontičke modalnosti (Palmer, 2001: 70), te ih je moguće razmatrati u odnosu na modalne pojmove mogućnosti i nužnosti. Shodno

tome, tipično se razlikuju permisivi (iskazi kojima se izražava dozvola) koji ispoljavaju značenje deontičke mogućnosti i najčešće se izražavaju modalom MAY u E jeziku, i obligativi (iskazi kojima se nameće obaveza) koji se tumače u pogledu deontičke nužnosti i tipično se ilustruju iskazima sa glagolom MUST u deontičkoj upotrebi (isto, 98). Obligativi obuhvataju različite iskaze kojima se izražavaju naređenja ili zabrane, ili propisi i uputstva, a ta se značenja mogu preneti i pomoću glagola WILL i tada ovaj glagol ima značenje blisko značenju deontički upotrebljenog glagola MUST.

Na nivou iskaza, upitne rečenice sa glagolom WILL mogu kao primarnu funkciju imati traženje određenih informacija (primeri od 44) do 46)), a na drugoj strani mogu predstavljati direktive jer, kako navodi Haegeman, pragmatički posmatrano, u ovakvim slučajevima upotrebe ovim glagolom govornik želi da usmeri buduću aktivnost sagovornika (1983: 83). Prema tome, ispitivanje nečije spremnosti u ovom obliku predstavlja učtivi način da govornik svoje potrebe nametne nekome drugome (Yule, 1998: 102). U skladu s tim, upitne rečenice koje počinju sa *Will you*, kao primarnu funkciju mogu imati izdavanje naređenja kada se realizuju kao indirektni direktivni govorni činovi. Intonacija narednog pitanja, kako navode Leech i Svartvik, utiče da se naredni iskaz protumači kao nestrpljiva naredba:

66) *Will you be quiet?* (2002: 129).

Ovim se potvrđuje da se pri analizi primera tumačenje u okviru teorije govornih činova nameće kao veoma značajno jer uzimanjem u obzir više vanlingvističkih faktora (npr. ko se kome obraća, sam odnos učesnika u komunikativnom činu, prirodu samog događaja na koji se ukazuje itd.) dobijamo značajne informacije o iskazu. Zahtev, kao indirektni govorni čin realizuje se upitnim rečenicama koje ne predstavljaju pitanja o voljnosti ili nameri sagovornika, već se njima na učtiv način adresatu (pragmatički termin) saopštava da se od njega očekuje da određenu radnju izvrši. Tako posmatrano jasno je da primerom:

67) *...will you tell her to hold it please and not to send it out tomorrow.* (BNC: JP0 S_meeting)

Govornik, kako primećuje Gotti, ne postavlja pitanje da li je sagovornik voljan da izvrši radnju, već mu govori da je izvrši (2003: 287). Iskaz je, prema tome, semantički ekvivalentan imperativnom iskazu *Tell her, please*, pri čemu prisustvo reči *please* povećava nivo učtivosti izraženog zahteva. I narednim pitanjima upućenim

saradnicima tokom sastanaka govornici izražavaju zahteve sagovornicima od kojih očekuju da u skladu sa institucionalnim pravilima zadatke prihvate:

68) Will, *will you follow that up?* (BNC: DCH S_meeting)

69) Simon *will you continue?* (BNC: F7V S_meeting)

Nevedeni zahtevi, kako primećuje Haegeman, imaju sličnosti sa zahtevima izraženim uz pomoć BE WILLING TO, ili CAN, ili čak imperativa (1983: 83) s tim što glagol WILL služi i da poveća nivo učtivosti. Tako da je u iskazu:

70) Check it *will you*, Derek. (BNC: KCP S_conv)

will you upotrebljeno u značenju *please*. U prilog tome govori i to što utvrđena fraza *if you will* zapravo ima značenje *please*, pa se može i izostaviti, a da pri tome iskaz ne izgubi značenje ili silu (isto). Osim toga, manje tentativan i ubedljiviji zahtev postiže se i upotrebom upitnoodričnog oblika glagola WILL koji implicira da govornik očekuje potvrđan odgovor kao u:

71) *Won't you come in and sit down?* (Leech & Svartvik, 2002: 130)

Kako formalni pokazatelji nisu određujući pri određivanju ilokucione snage, jer se može zaključiti iz konteksta, deklarativne rečenice poput naredne, u skladu sa zapažanje koje iznosi Gotti, u slučajevima kada se govornik obraća nekome ko je u podređenom položaju imaju imperativnu funkciju (2003: 288), imaju ilokucionu silu direktiva:

72) ...paper will consist of six questions which you *will do* in two hours... (BNC: JT1 S_lect_soc_science)

U ovom slučaju, kada se profesor obraća studentima za vreme ispita *will do* očigledno ima značenje *you are obliged to do*, a samom glagolu može se pripisati imperativna funkcija.

Kako se u terminima govornih činova prvenstveno tumače volitivni iskazi (npr. 60) i 61)), još jedanput se potvrđuju da se u slučaju izražavanja FUT modalni elementi kombinuju u jednom iskazu. Semantika deontičke obaveze često se dovodi u vezu sa volitivnošću (Haegeman, 1983). Značenje deontičke obaveze prisutno u iskazima koji se odnose na potencijalnog agensa da se ponaša na način na koji opisuje glagolska fraza jer je pod prisilom socijalnih ili fizičkih okolnosti. Socijalne okolnosti mogu uključivati i volitivnost govornika koji predstavlja izvor obaveze. Kako su u pitanju slučajevi kada

govornik nalaže izvršenje radnje sagovorniku, neminovno je da se glagol WILL upotrebljava uz drugo lice kao i u primeru:

73) You *will do* what we say, and that is very simple. (BNC: CEC W_fict_prose)

Volitivnost koju adresat poseduje da izvrši radnju može se tumačiti i kao poziv da se ona izvrši.

Volitivna komponenta značenja u direktivnom iskazu može biti istaknuta i odgovarajućim upitnim priveskom koji upravo sadrži WILL, što dokazuje i prevod sledećeg primera na S jezik:

74) Look Lennie, you try to keep away from him, *will you?* (BNC: KA1 W_essay_school)

Upitni privezak iskaza koji predstavlja savet kao govorni čin ne odnosi se na pozicioniranje radnje u vremenu, već na spremnost/ voljnost adresata da savet poslušati, a to, logično, mora uslediti u budućnosti.

Osim toga, u direktivnim iskazima može se prepoznati i element predviđanja karakterističan za iskaze koji se odnose na FUT: na osnovu toga što ti ja naređujem, mogu predvideti da će događaj biti realizovan u tom periodu u budućnosti. Upravo taj element uspostavlja prethodno istaknutu blisku vezu deontičke modalnosti i referiranja na budućnost (v. 2.2.6.7.). Kako se ovaj tip modalnosti odnosi na nužnost i mogućnost činova koje izvršavaju moralno odgovorni agensi (Lyons, 1977: 823), razumljivo je što se očekuje da će se adresat ponašati na odgovarajući način i u skladu sa društvenim ili institucionalnim pravilima i normama, ili zakonima, i prihvatiti obaveze ili dozvole, odn. izvršiti radnju u budućnosti. Kako primećuju Bybee i sar. „u situaciji u kojoj govornik ima autoritet nad sagovornikom, predviđanje o sagovorniku može se tumačiti kao naredba“⁹⁹ (1991: 28; 1994: 211). Usled toga, nije neuobičajeno da se govori o deontičkoj upotrebi futura pri čemu se ova upotreba smatra samo implikacijom, ekstenzijom glagolskog vremena jer se predviđanja o budućnosti lako mogu shvatiti kao obaveza (npr. Davidsen-Nielsen, 1990: 161).

3.1.1.2.4.2. Komisivni iskazi

Govorni činovi komisivi odnose se na iskaze kojima se govorno lice obavezuje da izvrši određene radnje u budućnosti. U zavisnosti od stava adresata prema radnji,

---

⁹⁹ „In a situation in which the speaker has authority over the addressee, a prediction about the addressee can be interpreted as a command“ (Bybee et al., 1994: 211)

mogu se podeliti na obećanja i pretnje. U slučaju eksplicitnog govornog čina performativni glagol ukazuje o kom tipu čina je reč kao u:

75) ...he answered them all last night when he *promised*: 'I *will run* again. My goal is, ... (BNC: CH7 W_newsp_tabloid)

Međutim, u najvećem broju slučajeva performativni glagol izostaje, te intencionalne iskaze možemo tumačiti kao govorni čin obećanja ako se govornik iskazom obavezuje na radnju koja adresatu može koristiti, koja je sa njegovog stanovišta poželjna, što je slučaj sa sledećim primerima:

76) I want to assure you that my concern is for the future happiness of your granddaughter and I *will do* all within my power to provide the necessary support. (BNC: CH2 W_newsp_tabloid)

77) I *will send* one of the young constables with you... (BNC: B24 W non ac soc science)

Iskazi ovog tipa lako se mogu parafrazirati upitnim iskazima koji sadrže glagol SHALL (Gotti, 2003: 287) *Shall I send*... koji tipično ukazuje na komisive (Palmer, 2001: 72).

Na drugoj strani, iskazi u kojima je očigledno da nameravana radnja govornika neće ići u prilog adresatu, imaju ilokucionu silu pretnje poput:

78) You can't treat me like that. I *will prove* it to you.' (BNC: A6V W_misc)

Lingvistički kontekst kojim se ističe preteći sadržaj može povećati silu iskaza. Takav je slučaj sa iskazom:

79) You *will do* what I ask or accept the consequences. (BNC: BP9 W_fict_prose)

u kome glagolom WILL govornik adresatu upućuje pretnju i primorava ga da postupi u suprotnosti sa svojim željama il namerama.

Kako vidimo, komisivi kao govorni činovi u bliskoj su vezi sa izražavanjem namera. U tom smislu može se postaviti pitanje da li se za iskaze koji se tumače u odnosu na pojam namere može uvek tvrditi da predstavljaju komisive. Do bi se došlo do odgovara, korisno je ove tipove iskaza povezati sa tipovima modalnosti. U relevantnoj literaturi komisivni iskazi obuhvaćeni su domenom deontičke modalnosti (npr. Palmer, 2001: 72), ili se posmatraju kao kategorija koja je veoma bliska, ako ne i identična sa intencionalnim iskazima (Nuyts, 2006: 9). Kako primećuje Nuyts, konceptualno pojam namere ispoljava određene povezanosti sa konceptima obaveze i dozvole, kao i ovi

koncepti u vezi je sa radnjom, s tim što su u slučaju komisiva dozvola i obaveza u vezi sa radnjama samog procenitelja (2006: 9). Prema tome, ako krenemo od toga da se intencionalni iskazi mogu dovesti u vezu sa dinamičkom modalnošću, a komisivi posmatrati u okviru deontičke modalnosti, moguće je napraviti razliku u pogledu distinktivnih elemenata. Najpre se uočava razlika u pogledu orijentacije: dok je kod iskazivanja namera namera prisutna orijentacija prema subjektu, u slučaju komisivnih iskaza prepoznaje se orijentacija prema sagovorniku te je pri analizi komisiva u okviru teorije govornih činova naglašena uloga adresata. U terminima modalnosti to dalje znači da se razlika može napraviti u pogledu interne vs. eksterne modalizacije na osnovu razlika u pogledu učešća subjekta: dok u slučaju dinamičke modalnosti modalni izvor i cilj predstavljaju istu osobu, u slučaju komisiva subjekat učestvuje u iskazu u zavisnosti od suda eksternog izvora što i ilustruje Tabela 5.

3.1.2. Glagol SHALL

3.1.2.1. Gramatički status glagola SHALL

Glagol SHALL, kao i glagol WILL, po svojim sintaksičkim i morfološkim karakteristikama predstavlja deo sistema centralnih modala u savremenom E jeziku koji se istovremeno smatra i pomoćnim glagolom koji ulazi u sastav futura, tj. futur se perifrastički gradi glagolima WILL i SHALL (Lyons, 1995: 319). U savremenom E jeziku glagol SHALL se može koristiti da refererira na budućnost, te je, kao i glagol WILL, najpribližnja aproksimacija neutralnog futura (Quirk et al., 1985: 213), ali u nekolicini prilično ograničenih lingvističkih konteksta (Leech, 1987: 87). Najčešće se navodi da se, kao formalniji ekvivalent glagola WILL, u izjavnim rečenicama sa subjektom u 1. licu glagol SHALL upotrebljava za izražavanje predikcija o budućnosti, a ova se upotreba kvalifikuje kao temporalna upotreba, ili upotreba za izražavanje čiste budućnosti pri čemu se glagolom SHALL prenosi značenje neutralne predikcije (npr. Declerck, 2006: 342).

Kao sredstvo za izražavanje FUT, ovaj glagol se i statistički i semantički distancira od ostalih izraza kojima se referira na budućnost (Facchinetti, 1998: 14). U britanskoj varijanti E jezika sreće se uz subjekte 1. lica u tvrdnjama i 2. lica u pitanjima (Jespersen, 1924: 120), a kako prethodne korpusne studije ukazuju relativno se retko upotrebljava u E jeziku, štaviše najređe sa prosečnom učestalošću od 3,5 puta na 10 000

reči (Gotti, 2003: 268). Upotreba glagola SHALL ograničena je stilski i žanrovski u britanskoj varijanti E jezika (često samo na formalni stil), a u američkoj varijanti se gotovo ni ne upotrebljava. Semantička distinktivnost glagola uzrokovna je njegovim leksičkim poreklom. Glagol SHALL potiče od staroengleskog leksičkog glagola *sculan* koji je prvobitno imao značenje obaveze *dugovati, biti potrebno/ neophodno* (Wischer, 2006: 165; Larreya, 2009: 23) i u moralnom i u finansijskom smislu. Semantički razvoj ovog glagola donekle je paralelan razvoju glagola *willan* (isto). Tokom perioda staroengleskog jezika ovaj glagol razvija se u pomoćni glagol kojim se izražavaju različite vrste obaveza i potreba, a krajem ovog perioda dobija i značenje intencionalnosti. U sledećem periodu razvoja glagol SHALL postaje uobičajen način referiranja na buduće događaje.

Usled ovako ograničene upotrebe pitanje statusa ovog glagola ne izdvaja se kao zasebna tema, već se na status i upotrebu SHALL uglavnom ukazuje pravljjenjem paralela i ukazivanjem na sličnosti sa glagolom WILL, dominantnim sredstvom kojim se referira na budućnost koje se nalazi u fokusu studija koje se temom FUT bave.

3.1.2.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa glagolom SHALL

3.1.2.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Dok je primetna razlika između glagola WILL i SHALL u pogledu frekvencije upotrebe i distribucije, razliku u pogledu faktualnosti iskaza sa ovim glagolima nije moguće napraviti. Kao i glagol WILL, i glagol SHALL se pojavljuje u nefaktualnim prediktivnim i volitivnim iskazima. Svojestvo nefaktualnosti moramo pripisati i iskazima o događajima za koje je govornik uveren da će se realizovati kao u 83). Štaviše, smatramo da se upravo zbog mogućnosti upotrebe u iskazima kojima se može pripisati značenje epistemičke nužnosti, glagol SHALL posmatra kao obeleživač futura. SHALL se posmatra kao pomoćni glagol kada kao jedinu funkciju ima ukazivanje na period u budućnosti kao u:

80) *We shall see them next week.* (Palmer, 1974: 104)

I u ovom slučaju glagol referira na svet koji još uvek nije materijalizovan (stoga nije ni faktualan), te je i validnost izjava poput ove samo verovatna ili moguća. Prema tome, iskaze sa glagolom SHALL smatramo modalizovanim iskazima. U skladu s tim, intuitivno se pozivajući na model mogućih svetova smatramo da ovaj glagol u iskazu:

81) *I shall be back* in a minute. (BNC: KBB S_conv)

kreira mogući budući svet u kome se ja vraćam. Takav svet predstavlja svet koji govornik predviđa, koji jeste usidren u trenutku govora, ali koji u tom trenutku još uvek nije faktualni svet. Predikcija se odnosi na faktualnost tog mogućeg sveta u nekom budućem vremenu t_1 i obuhvata i očekivanje govornika da taj svet postoji.

3.1.2.2.2. Modalna značenja

3.1.2.2.2.1. Epistemička značenja

Glagol SHALL se ne upotrebljava za izražavanje prediktabilnosti, dok se za izražavanje predikcija o budućnosti nalazi u slobodnoj varijaciji sa glagolom WILL. U ovoj epistemičkoj upotrebi glagol se odnosi na inferencijalni proces o obistinjenju propozicije koju kvalifikuje. Glagol SHALL se ispostavlja kao prihvatljiviji oblik kojim se ukazuje na stav govornika prema realizaciji budućeg događaja, nezavisno od prirode subjekta, posebno u kontekstima u kojima se glagol WILL može činiti dvosmislenim ili pleonastičnim (Gottti, 2003: 276) kao u primeru:

82) *I shall want* the carriage in an hour's time, O'Farrell. (BNC: CB5 W_fict_prose)

Ovaj modal moguće je upotrebiti i u nekim od primera koji se u skladu sa našim okvirom tumače pogledu epistemičke nužnosti. Takav primer navodi Celle:

83) *I shall be* 21 next month. (2005: 182 prema Chalker 1984: 121)

Navedenim iskazom govornik izražava epistemički stav prema (izvesnoj) realizaciji događaja. Sud je zasnovan na znanju: u odnosu na to koje godine je rođen i koje godine je iskaz izgovoren, govornik (logički) izvodi zaključak da u sledećeg meseca puni određeni broj godina. Međutim, ovom se iskazu ne može pripisati faktualnost jer, nažalost, uvek postoji mogućnost da govornik taj dan neće dočekati. Stoga se ovaj primer može tumačiti u pogledu objektivne epistemičke modalnosti jer se na osnovu znanja govornika i sagovornika verovatnoća obistinjenja propozicije može odrediti kao 1. Naš korpus ne nudi primere koji se mogu tumačiti na ovaj način.

Procenu visoke verovatnoće, gotovo sigurnosti, budućih događaj primećujemo i u sledećem primeru:

84) It is life or death to them now. Heavily handicapped already, *shall* they, in the first and most precious years of their course, *be* still further handicapped by the

incompetence of the very persons on whom their whole dependence must be placed?
(BNC: FTX W_misc)

U ovom primeru sa subjektom koji nije u 1. licu imamo utisak da govornik gotovo garantuje da će se određena situacija dogoditi, odn. postavlja pitanje o tome. Govornik u obzir uzima spoljašnje okolnosti i pita da li će one ostaviti ljudima ikakvu drugu mogućnost.

Za razliku od 84) u kome buduća situacija zavisi od spoljašnjih faktora, naši primeri odnose se na predikcije kojima se može pripisati svojstvo subjektivnosti, pri čemu govornik može uticati na aktualizaciju situacije kao u:

85) But, as we *shall see* in a minute, that was exactly what was happening. (BNC: ARX W_non_ac_soc_science)

86) The winner is still in the 2,000 Guineas but will not run and his trainer Alex Scott says *we shall see* him next over at least 10 furlongs. (BNC: AKV W_newsp_brdsh_tat_misc)

Prisustvo vremenskog adverbijala u primerima 85) i 86) ukazuje da u prediktivnoj upotrebi glagol SHALL ne implicira udaljenost u verovatnoći, niti u realnosti, već situaciju u još uvek nefaktualnom svetu. Postojeći dokazi inkorporisani u lingvistički kontekst mogu pojačati verovatnoću da će se propozicija kvalifikovana glagolom obistiniti.

87) Against a team like the USA we *shall win* 9 out of 10 games... (BNC: JIC W_email)

Na osnovu saznanja o tome koji je tim u pitanju (njegovim igračima i prethodnim rezultatima) govornik iznosi epistemički stav prema budućem događaju. Međutim, kako tumačenje u pogledu modalnog značenja može zavisiti i od tipa upotrebljenog glagola, a kako je u 87) upotrebljen agentivni glagol uz subjekat u 1. licu, ostavlja se prostora i za tumačenje u pogledu korenskog značenja. Naravno, epistemičko tumačenje je jedino moguće u slučaju prisustva nefaktivnog glagola koji ukazuje da govornik izražava uverenost kao u primeru 89).

Smatra se da u prediktivnoj upotrebi izostaju izvorna obligativna značenja glagola SHALL i za njih se navodi da su u savremenoj upotrebi gotovo poništena (npr. Jespersen, 1924: 120). U primeru 88) uz subjekat u 1. licu i glagol stanja, moguće

implicitno značenje obaveze glagola SHALL, naravno, izostaje jer se ovim glagolom izražava procena odn. epistemički stav prema budućem događaju.

88) I shall count, very steadily, all the way there and then I *shan't have* a chance to be afraid. (BNC: H8X W_fict_prose)

Značenje deontičke obaveze jedno je od najstarijih značenja glagola SHALL za koje se smatra da je procesom gramatikalizacije počelo da izražava buduće vreme. Međutim, u nekim slučajevima lingvistički kontekst doprinosi tome da glagol SHALL poprimi i taj semantički sloj kao u primeru:

89) Yeah we have to, we *shall do* that quite soon I think. (BNC: J9P S_meeting)

Smatramo da upravo presuponirano značenje obaveze dovodi do upotrebe ovog glagola, a ne glagola WILL u 89), a funkcija izražavanja stepena epistemičkog opredeljenja dodatno je pojačana drugim sredstvom. Glagol SHALL implicira da postoji određena prisila koja dovodi do realizacije događaja. Ta prisila može poticati i od govornika kao u primeru 84) u kome se glagol pojavljuje uz subjekat u 3. licu. U navedenom primeru glagol SHALL ukazuje na budući događaj uz visok nivo sigurnosti da će se događaj realizovati upravo usled toga što je govornik u poziciji da utiče na izvršenje radnje. Govornik pruža uslugu, za šta, svakako, poseduje i volju i nameru, što dalje dovodi do toga da se u iskazu prepoznaje i elemenat volitivnog značenja.

Štaviše, ostaje prostora za raspravu da li je izvorno obligativno značenje glagola SHALL u potpunosti iščezlo i u primerima u kojima dominantnim značenjem smatramo epistemičko značenje jer izvorna značenja često mogu da pruže dodatnu suptilnost gramatičke upotrebe (Perez, 1990: 51). Bybee i Pagliuca smatraju da se razlike između (modalnih) značenja WILL i SHALL upravo i mogu direktno povezati sa značenjima njihovih etimoloških izvora (1987: 115). Čak i u primerima u kojima se SHALL javlja kao alternativni oblik glagola WILL, referiranje na budućnost može imati deontički prizvuk. Štaviše, moguće je zaključiti da visok nivo izvesnosti u vezi sa realizacijom tvrdnje o budućnosti koji je prisutan, potiče od obaveze subjekta kao u primeru 89) ili obaveze koju nameću okolnosti kao u 84). Ward (2009) navodi da glagol SHALL izražava budućnost preko, ili usled, obaveze, i da ta eksterna prisila pomoću koje se modalni pritisak iz spoljašnjeg izvora primenjuje na subjekat stvara obavezu, odnosno situaciju u kojoj je subjekat pod spoljašnjom kontrolom, spoljašnjom prinudom, prisilom, uticajem ili pritiskom.

3.1.2.2.2. Volitivna značenja

Premda se volitivna značenja prvenstveno dovode u vezu sa glagolom WILL, ovaj tip značenje može se pripisati, mada retko, glagolu SHALL. Volitivno značenje prepoznamo kada je ovaj glagol upotrebljen kao formalniji ekvivalent glagola WILL u deklarativnim iskazima kojima se izražavaju namere (Quirk et, al, 1985: 214). Kao i u slučaju glagola WILL, u ovom slučaju, glagol se pojavljuje uz subjekat u 1. licu i agentivni glagol (Coates, 1983: 186-187) . Namera govornika da izvrši radnju izražena je u primerima:

90) I *shall pick up* a lot more in a minute. (BNC: KCP S_conv)

91) We *shall break* the historic habit because we *shall not just get elected* tomorrow to clear up the mess ... (BNC: AJM W_newsp_brdst_nat_misc)

Potvrdu intencionalnog značenje pruža mogućnost primene parafraze *I/ we intend to*. Osim toga, u primeru 91) glagolu SHALL može se pripisati značenje odlučnosti na koje ukazuje lingvistički kontekst. Često postoji elemenat odlučnosti od strane subjekta, kako navodi Yule, kada je ovaj glagol upotrebljen uz subjekat u 1. licu (1998: 103). Svakako, ni u ovom slučaju upotrebe prediktivno značenje nije u potpunosti poništeno. Osim toga, intencionalno značenje može biti obojeno i izvornim obligativnim značenjem. Tako da primer:

92a) I *shall zip* that up in a minute. (BNC: KBF S_conv)

možemo tumačiti tako da spoljašnji uticaj ili prisila utiču na govornika da izvrši radnju dok bi alternativni iskaz:

92b) I *will zip* that up in a minute.

implicirao da će subjekat radnju izvršiti samoinicijativno i svojevolejno.

Pri razmatranju volitivnog značenja nemoguće je izostaviti funkciju deontičkog modala koju ovaj glagol prvenstveno ima. U tom smislu, potrebno je uzeti u obzir i tip iskaza i odnosa koje glagol SHALL uspostavlja. Kao deontički modal, glagol SHALL ispoljava značenje primarne volitivnosti govornika i njegove spremnosti da izvrši radnju u iskazima kojima se nudi usluga sagovorniku kao u primerima:

93) Welcome, welcome. You *shall have* the best table. (BNC: FR3 W_fict_prose)

94) Do you want it all? You *shall have* it. (BNC: FNT W_fict_prose)

Modal doprinosi da sagovornik iskaz protumači kao neku vrstu garancije upravo jer je implicirana obavezujuća sila koja obavezuje govornika da izvrši radnju. Svakako, uz subjekat u 2. licu glagol SHALL ispoljava i značenje deontičke obaveze. U tom slučaju izvor prinude je sam govornik, te se deontička nužnost poklapa se volitivnošću govornika koja se može odrediti i kao sekundarna volitivnost:

95) I write the cheque out, dear, and *you shall sign* it. (BNC: B32 W_non_ac_soc_science)

U pitanjima u kojima se glagol SHALL daleko češće upotrebljava, glagolu je takođe moguće pripisati volitivno značenje. Naime, upitnim iskazima koji počinju sa *Shall I/ we* govornik se tipično direktno obraća slušaocu očekujući od njega da nametne obavezu (Celle, 2005: 182) pri čemu slušalac predstavlja deontički izvor. Na taj način govornik ispituje voljnost sagovornika, ali se implicira i posedovanje volje subjekta kao u primeru:

96a) *Shall I get* the candels? (BNC: KBG S_conv)

Ovim iskazom govornik postavlja pitanje o voljnosti sagovornika u trenutku govora jer od nje zavisi neposredna aktualizacija situacije na šta ukazuje i moguća parafraza iskaza *Do you want me to?* (Gotti, 2003: 275; Lid, 2010: 13). Ovako upotrebljen glagol SHALL kojim govornik traži od sagovornika da mu kaže šta da uradi nije moguće zameniti glagolom WILL. Iskaz:

96b) *Will I get* the candels?

mogao bi ostaviti utisak nedorečenosti implicirajući da govornik ne zna svoje želje i namere na šta bi ukazivalo moguće tumačenje *Do I want to get...?*. I u ovom slučaju nemogućnost alternacije glagola WILL i SHALL u vezi je sa poreklom glagola SHALL. Kako navode Bybee i Pagliuca, usled prisutnog starijeg značenja glagola SHALL (obaveza), kojim se postavlja pitanje o spoljašnjoj motivaciji za radnju, takvim iskazima zapravo se postavlja pitanje da li su uslovi socijalne ili fizičke prirode takvi da omogućе izvršenje radnje (1985: 74-5). Ova razlika je i u vezi orijentacije na koju ukazuje Palmer. Dok je glagol WILL, kako navodi autor, modal orijentacije prema subjektu i odnosi se na radnju koju inicira subjekat, glagol SHALL ima orijentaciju prema diskursu i odnosi se na radnju koju inicira jedan od učesnika konverzacije (1974: 114). Primarana orijentacija prema volitivnosti sagovornika kojom se inicira buduća radnja prisutna je i u narednom primeru:

97) *Shall we go* round to my place? (BNC: G1D W_fict_prose).

3.1.2.2.3. *Opređenjenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju*

O pojmu orijentacije govori i Larrey i navodi da je modal SHALL, kao i modali MUST, MAY i NEED, subjektivno orijentisan jer se njime može izraziti modalni sud koji se predstavlja kao da oslikava volju ili mišljenje govornika (ili nekog autoriteta u čije ime govornik govori, ili u upitnim rečenicama slušaoca) (2009: 23). Glagolom SHALL, dakle, izražava se subjektivna epistemička procena prema verovatnoj aktualizaciji budućeg događaja, odn. verovatnom obistinjenju propozicionog sadržaja. U primeru 84) nije subjekat rečenice taj čija je opredeljenost prema istinitosti u pitanju, govornik je taj koji iznosi procenu i o čijoj opredeljenosti se radi, a relativna opredeljenost subjektu se pripisuje u primerima 88) i 89). U primeru 87) zaključak izveden na osnovu saznanja o suparničkom timu pojačava verovatnoću da će se propozicioni sadržaj kvalifikovan glagolom SHALL obistiniti, tako da govornik/ subjekat na osnovu svog znanja izražava opredeljenje prema sadržaja propozicije. U tom smislu, iskazi sa glagolom SHALL predstavljaju epistemički stav i odnose se na stanje uverenosti tj. opredeljenje govornika/ subjekta prema obistinjenju propozicije. Opređenjenje možemo izraziti kao *S believes that p* jer se može pretočiti u epistemički stav *S (strongly) believes that*.

Neka epistemička fraza može eksplicitno kvalifikovati nivo opredeljenosti kao u primeru 89), a isto se može postići i epistemičkim prilogom kao u:

98) *I shall certainly* have nothing to do with it on principle. (BNC: CH5 W_newsp_tabloid)

U slučaju ovakve dvostruke modalizacije izražava se pojačano epistemičko opredeljenje. Isti nivo opredeljenosti govornika prisutan je i u slučaju kada je objektivna epistemička modalnost u pitanju kao u 83).

Visok nivo opredeljenosti prema poželjnosti radnje prisutan je i u primerima sa volitivnim značenjem. Upotrebljenim glagolom SHALL u deklarativnom iskazu, primećuje Celle, govornik garantuje da će se događaj odigrati bez obzira na prirodu subjekta jer subjekta obavezuje predikcija govornika (2005: 182). Upravo usled visokog nivoa opredeljenosti od strane govornika prema aktualizaciji događaja kao u 93) i 94), moguće prikazati budući događaj kao veoma verovatan, gotovo izvestan, jer događaj od govornika i zavisi, a on bez rezervisanosti izražava deontičko opredeljenje prema obistinjenju propozicije. Isti nivo opredeljenosti može se pripisati i iskazima sa

subjektom u 1. licu koji imaju snagu obećanja, jer i njima govornik, obećavajući buduću radnju snažno opredeljen prema aktualizaciji događaja.

3.1.2.2.4. Ilokucionni potencijal

Prilikom razmatranja volitivnog značenja ukazano je i na neke od upotrebe glagola SHALL u govornim činovima koje ćemo na ovom mestu rezimirati. Kao i glagol WILL i SHALL je moguće upotrebiti u direktivnim i komisivnim govornim činovima.

U svojoj najučestalijom upotrebi u pitanjima koja počinju sa subjektom u 1. licu iskazi imaju funkciju ponude kao primer 96a). Da je u ovom govornom činu ponude upotrebljena zamenica 1. lica množine kao u 97), iskaz bi imao značenje iskaza sa *Lets*¹⁰⁰. Tumačenje glagola u terminima deontičke nužnosti, na šta ukazuje Gotti, dovodi do toga da iskaz kao primer 95) ima ilokutivnu silu zahteva kao indirektnog govornog čina (2003: 276).

Kada su u pitanju komisivni činovi, i u ovom slučaju primećujemo da pragmatičku funkciju obećanja najčešće imaju intencionalni iskazi. Kao indirektni govorni čin obećanja funkcionišu iskazi koji sadrže glagol SHALL uz subjekat u 1. licu, naravno ako događaj izražen glavnim glagolom ima povoljne posledice po adresata kao u:

99) Well *I shall be* in a minute, I've only just got to go in the kitchen and get it. (BNC: KBB S_conv)

U ovoj pragmatičkoj funkciji može se naći i odrični oblik glagola, mada se skraćeni oblik SHAN'T veoma retko upotrebljava u savremenom britanskom E jeziku (Quirk et al., 1985: 122).

100) *Shan't be* long, I'll be back in a minute. (BNC: KB7 S_conv)

Osim toga, tumačenje iskaza od strane adresata kao *I (the speaker) promise that*, nameće se u slučajevima kada je modal naglašen što je slučaj kada je upotrebljen uz subjekat u 2. licu kao u 93). Štaviše, u ovoj upotrebi dato obećanje može se protumačiti i kao svečano obećanje kojim se govornik beskompromisno obavezuje na izvršenje radnje kao u primeru 94).

---

¹⁰⁰ Sličnost između te dve konstrukcije Gotti ističe to što se SHALL upotrebljava kao upitni privezak iskaza sa Lets (Gotti, 2003: 276).

3.1.3. Glagoli WILL i SHALL sa progresivnim infinitivom

3.1.3.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa glagolima WILL i SHALL sa progresivnim infinitivom

3.1.3.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Kako Tabela 1. prikazuje, prema tradicionalnom pogledu na glagolska vremena u pedagoškim gramatikama konstrukcija WILL/ SHALL + progresivni inf. određuje se kao buduće trajno glagolsko vreme (*Future Continuous/ Progressive Tense*) odn. kao budući progresiv pri čemu se semantika konstrukcije bazira na aspekatskom značenju (npr. Novakov, 2008: 21). Osim toga, kako glagoli WILL i SHALL mogu zadržati svoja centralna modalna značenja i pri referiranju na budućnost, upravo se ova konstrukcija predlaže kao još bolji kandidat za formalnu kategoriju futura u E jeziku (npr. Palmer, 1974: 109). U ovoj upotrebi gubi se, dakle, volitivni, odn. obligativni, elemenat značenja, što bi dalje glagolski oblik svelo na izražavanje čistog vremena, te se smatra da se ova konstrukcija sve češće upotrebljava da referira na buduće situacije *colourlessly*. Tako posmatrano, ovoj konstrukciji bilo bi još opravdanije pripisati svojstvo faktualnosti nego u slučaju modala praćenog prostim infinitivom. Kako taj stav u ovom radu ne podržavamo, ni iskaze koji sadrže ovu konstrukciju ne smatramo faktualnim iskazima što ćemo dalje obrazložiti.

Pri razmatranju faktualnosti iskaza koji sadrže ovu glagolsku formu, osim moguće faktualnosti propozicije u vezi sa budućnošću, mora biti uzet u obzir i mogući dodatni semantički sadržaj progresivnog aspekta. U tom pogledu valja istaći da ovu glagolsku konstrukciju nije uvek moguće opisati kombinacijom aspektualnog značenja na šta ukazuje i određenje ovog oblika kao neobičnog progresiva (*quirky progressive*) (Smith, 2003; Celle & Smith, 2010). Ovo određenje proističe iz toga što se čini da su dve oprečne aspekatske vrednosti dopustive u jednoj istoj konstrukciji (Smith, 2003: 714). Imajući to u vidu, faktualnost bi trebalo razmotriti u oba značenja ove konstrukcije.

U uobičajenoj upotrebi ovom formom se govori o radnji koja počinje pre i završava se posle nekog datog vremena u budućnosti (Đorđević, 1996: 565) kao u:

101) What *will you be doing* this time tomorrow? (isto)

Osim toga, ovom aspekatskom formom izražavaju se informacije kojima se referira o trajanju ili kontinuiranosti iskazane situacije, posebno u slučaju aktivnosti što ilustruje primer:

102) Two helplines *will be running* all next week. (BNC: K36 W_newsp_tabloid)

Na taj način situacija locirana u budućnosti u vreme govora posmatra se kao radnja koja je u toku kao u primeru:

103a) *We'll be competing* rather than just surviving this season... (BNC: CH 7 W_newsp_tabloid)

Uporedimo li ovaj iskaz sa narednim:

103b) *We'll compete* this season.

primećujemo da se propozicioni sadržaj razlikuje. Ukoliko se osvrnemo na odlike progresivnog aspekta (v. 2.1.3.), uviđamo da aspekatska forma menja sadržaj propozicije u smislu ukazivanja na jedan određeni aspekt događaja na koji se predikat odnosi. U tom smislu, progresivni aspekt se može odnositi na tok, sredinu, događaja kao u 103a). Važno je istaći da se ovom formom ne ukazuje na potpunost događaja, odn. ne podrazumeva se njegova aktualizacija. Kako je aktualizacija događaja u vezi sa faktualnošću propozicije, zaključuje se da se u slučaju značenja primera 103a) još manje može govoriti o faktualnosti nego u slučaju 103b).

Isto se može reći i za upotrebu ove forme, u skladu sa upotrebom progresivnog aspekta za označavanje privremene situacije u budućnosti koja često postavlja temporalni okvir oko nekog određenog događaja (Leech, 1987: 67) kao u primeru 104) u kome okvir određenog događaja (razmatranje pitanja statusa) predstavlja sastanak članova:

104) The members of SCOP *will be meeting* early next month and the question of university college status ... *will be high* on the agenda. (BNC: K4J W_newsp_tabloid)

Ovu konstrukciju, međutim, nalazimo i u slučajevima upotrebe u kojima ovaj glagolski oblik semantički ne obuhvata značenje progresivnog aspekta kao u:

105) *They'll be getting* to the church in a minute. (BNC: A73 W_fict_prose)

U ovom slučaju, upotreba konstrukcije ne može se dovesti u vezu sa progresivnošću, već pre sa perfektivnošću jer se njome, kako navodi Leech, ukazuje na situaciju koja se sagledava u svojoj celovitosti (1987: 67). Kako ćemo videti, i ova upotreba ima modalni karakter što ilustruje primer 113), te ne možemo reći da

aspekatska forma utiče na faktualnost iskaza koja se može opisati na isti način kao u slučaju upotrebe prostog infinitiva nakon modala.

3.1.3.1.2. Modalna značenja

3.1.3.1.2.1. Epistemička značenja

S obzirom na to da se veoma mali broj modala i polumodala pojavljuje uz progresivni infinitiv, kombinacije modala WILL, kao i modala za izražavanje obaveze/nužnosti i polumodala u razgovornom stilu, i progresivnog aspekta mogu se smatrati povremenim izuzecima ovakve generalizacije (Biber et al., 1999: 184). Ako se u toj kombinaciji pojave, kako se ističe u literaturi, primarna značenjska odlika upotreba ovih formi je da modali koji se nalaze u kombinaciji sa progresivnim infinitivom gube svoje primarno modalno značenje, tako da ne ispoljavaju značenja neepistemičke modalnosti (npr. Palmer, 1979: 119, 133-134; Yule, 1998: 102). Epistemički karakter ove konstrukcije, koji je u skladu sa istim karakterom ostalih modala praćenih istim infinitivnim oblikom, Quirk i sar. ističu poređenjem primera:

106a) Jill says she *might be calling* this afternoon.

i

106b) Jill says she *might call* this afternoon.

i navode da dok 106a) ima približno značenje *It is just possible that Jane will be calling*, 106b) implicira da će poseta zavisiti od njene odluke (1985: 236).

Kako prenosi epistemičko značenje u užem smislu, i ova konstrukcija se može naći u iskazima kojima se izražava objektivno zasnovana pretpostavka odn. koji predstavljaju razuman zaključak. Značenje prediktabilnosti u literaturi se ilustruje sledećim primerima:

107) It *will be raining* already (Comrie, 1985: 21)

108) The French *will be having* a holiday today. (Kakietek, 1970: 54)

U ovim slučajevima upotrebe, adverbijali predstavljaju temporalne pokazatelje koji lociraju predikciju u sadašnjem vremenu, ali se njena verifikacija očekuje u budućnosti. Takav je slučaj i sa primerom:

109) With the ground sorted out, Brezze *will now be looking* to bolster his team for next season. (BNC: K4C W_newsp_tabloid)

Na osnovu svojih saznanja, pogotovu informacije navedene u prvom delu iskaza, govornik iznosi epistemički zaključak o aktivnostima Briza koje se odvijaju simultano sa vremenom govora, ali se očekuje da će se nastaviti i u budućnosti. I u ovim primerima, kao u slučaju upotrebe glagola WILL sa prostim infinitivom, ovaj se glagol može zameniti nekim drugim epistemičkim modalom, čime se menja značenje nivoa sigurnosti, ali ne i FUT, što ponovo potvrđuje blisku vezu FUT i modalnosti.

Kao i slučaju WILL/ SHALL+ inf., i ova konstrukcija javlja se u epistemičkom prediktivnom značenju u kombinaciji sa značenjem progresivnog aspekta. U tom slučaju, kako predlaže Leech, kombinuju se značenja *prediction* i *arrangement* (1987: 68). U skladu s tim, primer:

110) Volunteers *will be constructing* steps along a coastal path. (BNC: K2V W_newsp_tabloid)

mogao bi se parafrazirati kao *I predict that the arrangement is such that volunteers will construct steps.*

Lingvistički kontekst može eksplicitno ukazivati na to da predikcija o budućnosti ne zavisi od volje govornika kao u narednom primeru:

111) The scientists can only wait and hope. Which is what I *shall be doing* for the next three months. (BNC: A1G W_newsp_tabloid)

U primeru 111) ovom glagolskom formom ukazuje se na odnos govornika prema svom iskazu i njome se izražava predikcija o budućoj situaciji zasnovana na znanju¹⁰¹. Ovo značenje očito je u primerima sa neagentivnim subjektima kao u primeru 112) u kome na značenje suda zasnovanog na znanju ukazuje i neposredni lingvistički kontekst:

112) This gives potential franchisees the confidence of knowing they *will be dealing* with a reputable company. (BNC: CH1 W_newsp_tabloid)

113) Within two or three years, all post-graduate trainees *will be spending* 80 per cent of their time in schools... (BNC: AK2 W_newsp_tabloid)

Iskazom 113) govornik na osnovu svojih saznanja o obrazovanju i reformama iznosi predikciju, pri čemu provejava značenje iznošenja suda koji nije baziran na agentivnoj ulozi gramatičkog subjekta, već na znanjima govornika o budućoj situaciji

---

¹⁰¹ Pomenimo da Schneider pretpostavke koje se zasnivaju na nadanjima razlikuje od slučajeva čistih predikcija po tome što je u njima eksplicitno navden stav subjekta prema aktualizaciji buduće situacije (2006: 12).

koju govornik smatra gotovo predodređenom. Ovo tumačenje je u skladu sa stavovima lingvisti da se ovom formom govori o budućoj situaciji koja se sama po sebi podrazumeva (*future as a matter of course*) (Leech, 1987: 68; Quirk et al., 1985: 216-7, Leech & Svartvik, 2002: 55), ili koja je već odlučena (*already decided*) (Huddleston & Pullum, 2002: 171). Štaviše, upotreba za izveštavanje o podrazumevanim budućim situacijama navodi na pretpostavku da se ova upotreba razvila iz potrebe za izrazom kojim se referira na budućnost, a koji ne uključuju volitivnost, plan i nameru (npr. Leech, 1987: 68). Upravo odsustvom neepistemičkih značenja može se objasniti i perfektna vrednost koja se može pripisati ovoj konstrukciji kao u primeru 105), stoga ne iznenađuje što se u ovom značenju u progresivnom aspektu pojavljuju i glagoli kojima nije svojstvena upotreba u ovom obliku (Quirk et al., 1985: 217). što potvrđuju i sledeći primeri:

114) *Will you be wanting* a cherry? (BNC: KBW S_conv)

115) I've sold my home in London and the eldest of my two children *will be starting* school here next month.' (BNC: K2D W_newsp_other_social)

3.1.3.1.2.2. Volitivna značenja

Kako je navedeno, smatra se da se specifično volitivno značenje glagola WILL, ne ispoljava u kombinaciji sa progresivnim infinitivom. Iz tog razloga se kao ključna semantička odlika konstrukcije WILL+prog. inf. najčešće ističe neutralnost u odnosu na volitivnost (*volition-neutrality*). Razlog odsustva volitivne komponente značenja, kako smatra Yule, može biti to što se ovo značenje javlja u društveno orijentisanim upotrebama glagola WILL u kojima fokus predstavlja trenutno stanje imanja volje da se izvrši neka buduća radnja, pa nema potrebe da se struktura obeleži gramatičkim aspektom (1998: 102). U skladu s tim može se napraviti razlika između iskaza:

116a) When *will you visit* us again?

116b) When *will you be visiting* us? (Leech & Svartvik, 2002: 55).

Dok je 116a) moguće tumačiti kao pitanje o namerama govornika, iskazom 116b) prosto se od sagovornika traži da predvidi vreme svoje sledeće posete (isto).

Međutim, primeri korpusa ukazuju da i ova konstrukcija može ispoljavati kombinaciju volitivnog i značenja progresivnog aspekta, prvashodno u intencionalnim iskazima. Intencionalno značenje ispostavlja se kao dominantno značenje primera:

117) I intend doing it my own way but I *won't be rocking* the boat..... I've got lots of videos and I'll *be doing* a crash course over the next few weeks to assess strengths and weaknesses. (BNC: K4J W_newsp_other_social)

Isto tumačenje moguće je i u slučaju upotrebe glagola SHALL kao u iskazu:

118) I *shall not be going* to Italy to see him again. (BNC: CH3 W_newsp_tabloid)

U primeru 119a) tumačenje značenja na osnovu informacija koje pruža kontekst iskaza iz koga se vidi da nema elementa prethodnog dogovora, ostavlja kao jedinu mogućnost tumačenja u pogledu izražavanja namera

119a) I think Amber has had some during biology but it is not enough and I *will be talking* to the Parent Teachers Association about it.' (BNC: CH1 W_newsp_tabloid)

Ako ovaj iskaz uporedimo sa drugim načinom izražavanja namera:

119b) ... I *will talk* to the Parent Teachers Association about it.

možemo pretpostaviti da na upotrebu progresivne forme utiče izbor stila od strane govornika jer je ovaj tip iskaza neformalniji (Quirk et al., 1985: 217). Osim toga, može se pretpostaviti da sve češća upotreba ove konstrukcije¹⁰² dovodi do razvijanja i volitivnog značenja tako da ne čudi što se i ova glagolska forma ubraja u oblike koji relativno često služe za izražavanje namera (npr. Nesselhauf, 2011: 124).

3.1.3.1.3. Opređenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Upotrebom ove konstrukcije govornik izražava svoje opredeljenje prema obistinjenju propozicionog sadržaja, odn. budućoj realizaciji događaja, pri čemu epistemički stav ne mora biti obojen ličnim stavom subjekta kao u primeru 110) jer govornik očekuje ispunjenje predviđenog događaja nezavisno od volitivnosti ili namere govornika / subjekta. To ilustruje i primer:

120) I have been contacted and told they *will be holding* a meeting of all agencies next month to discuss the matter. (BNC: K4L W_newsp_other_social)

U kome govornik navodi i izvor informacije što ukazuje da će se događaj u budućnosti odigrati nezavisno od govornika koji odriče ikakvu odgovornost za ove

---

¹⁰² Korpusna studija Celle i Smith (2010) potvrđuje da u novije vreme dolazi do značajnog povećanja frekvencije upotrebe ovog glagolskog oblika, kao i da je oblik WILL+prog. inf. tokom prošlog veka postao značajano sredstvo referiranja na budućnost. Otprilike u isto vreme je i konstrukcija SHALL počela sve češće da se upotrebljava, mada u manjem obimu od konstrukcije sa glagolom WILL (isto, 240).

dogovore. Na taj način upotrebom ovog oblika, budući događaj predstavlja se kao nešto što ne zavisi ni od govornika ni od slušaoca, stoga ova konstrukcija ukazuje da govornik ne preuzima odgovornost za buduće događaje i služi kao sredstvo za odricanje od odgovornosti koju govornik može imati nad situacijama (*responsibility-disclaimer*) (Celle & Smith, 2010: 254-255).

Osim toga, ovim glagolskim oblikom govornik iznosi predikciju sa više taktičnosti jer ona ukazuje da će se budući događaji odigrati kao nešto uobičajeno u skladu sa prirodnim stanjem stvari, a ne kao rezultat delovanja govornika ili nekog drugog lica (Quirk & sar., 1985: 217). Ovom formom, dakle, govornik izveštava o događaju za koji smatra da je vrlo verovatan, jer se uobičajeno odigrava u skladu sa prirodnim stanjem stvari. Upravo na prirodnom stanju stvari govornik zasniva svoje opredeljenje prema verovatnoći realizacije događaja i izveštava o onome što smatra očekivanim tokom situacije. U narednom primeru ovim oblikom izražava se predviđanje o radnji koja će biti u toku zasnovano na znanju govornika na šta ukazuje i kontekst:

121) I have to work out whether my artificial leg will fit in the locker, ... , and I know people *will be staring* at me. (BNC: ADG W_non_ac_soc_science)

Kako se obistinjenje propozicije čija se aspekatska forma ističe, posmatra kao nešto što se samo po sebi podrazumeva, zaključujemo da govornik ovom formom izražava svoju uverenost, gotovo sigurnost, stoga se, kako predlaže Leech, iskazi ovog tipa razumeju kao izjave da će se to i to dogoditi (1987: 68). Na taj način govornik izražava da će se događaj realizovati na uobičajen i očekivan način na šta ukazuje i objašnjenje ovog oblika kao *future as a matter of course* (Quirk et al., 1985: 216).

Značenjska komponenta *already decided future* (Huddleston & Pullim, 2002: 172) ukazuje da govornik smatra da je buduća situacija već na neki način određena. Predstavljanje buduće situacije kao nečeg što će se gotovo neminovno dogoditi, jer je uobičajeno i očekivano, može se zasnivati i na planovima i dogovorima, kao u 110), 120) i:

122) These are the terms and conditions on which we *will be introducing* the community charge. (BNC: A53 W_newsp_brdsh_tat_misc)

3.1.3.1.4. Ilokucionni potencijal

Upotreba WILL/ SHALL+prog. inf. ne utiče na ilokutivnost iskaza i ne povezuje se sa govornim činovima na način na koji ih razmatramo u ovom radu. Međutim, kako je ilokucija u vezi sa lingvističkom pragmatikom, valja pomenuti da se upotreba ove konstrukcije može razmatrati iz ugla značenja međuljudskih odnosa i pragmatike diskursa. Najpre, kako je ukazano u slučaju primera 119), nije neuobičajena upotreba ovog oblika u pitanjima, pogotovu o nečijim planovima i namerama kao u primeru:

123) What *will you be doing* today then? (BNC: KBB S_conv)

jer je ovim modalno-aspekatskim oblikom budući događaj predstavljen sa više takta i učtivosti. Naime, impliciranje prethodnog dogovora ili plana čini ovu konstrukciju poželjnijim oblikom za postavljanje pitanja o planovima ili namerama u vezi sa budućnošću kao u 119) i 123). Imajući to u vidu, 123) može biti protumačen, kako predlaže Palmer, kao *I don't want to intrude and ask you about your plans and intentions* (2003: 1).

U tom smislu pitanje o tome šta će se dalje dogoditi predstavlja iskaz:

124) *Will you be getting* your cheque book out? (BNC: KRM S_brdcast_news)

dok isto pitanje postavljeno upotrebom prostog infinitiva može biti protumačeno kao direktni zahtev prema slušaocu.

Viši stepen učtivosti koji se postiže ovim oblikom u vezi je sa odricanjem od odgovornosti koju govornik može imati nad situacijama jer se događaj predstavlja kao da na njega ne utiču ni govornik ni slušalac. U tom smislu, ovaj oblik ima uticaja na odnos između govornika i njegovog iskaza, a samim tim i na modalni stav govornika prema slušaocu (Celle & Smith, 2010: 254), a neutralnost može predstavljati suptilno pretvaranje kako bi govornik na bolji način manipulisao sagovornikom (isto, 253). Iako je u pitanju uslovna rečenica koja ne spada u domen ovog rada, u ovom slučaju poslužiće nam kao primer uticaja govornika na slušaoca i ilustrovanja razlike pri upotrebi infinitiva uz WILL:

125) *I will be leaving* in an hour, Charles. If you're here when I go, you *will be coming*. If you're not, I *will be going* on my own." (BNC: H92 W_fict_prose)

Premda je *you will go* i *I will go* moguće upotrebiti u ovoj rečenici, govornik upotrebom ove konstrukcije odriče odgovornost za buduće događaje i implicitno utiče na slušaoca kome prenosi gotovo preteći stav.

3.1.4. Modali WILL i SHALL sa perfektivnim infinitivom

3.1.3.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa glagolima WILL i SHALL sa perfektivnim infinitivom

3.1.3.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Modali WILL i SHALL praćeni perfektivnim infinitivom predstavljaju najređe razmatrani glagolski oblik kojim se referira na budućnost koji ne razmatraju ni neke referentne deskriptivne gramatike (npr. Leech, 1987; Biber et al., 1999) što se može pripisati retkoj upotrebi ove konstrukcije. Kako Tabela 1. prikazuje, prema tradicionalnom pogledu na glagolska vremena, ovaj oblik određuje se kao *Future Perfect Tense* kojim se izveštava o događajima koji će biti završeni do nekog trenutka u budućnosti, i koji se klasifikuje kao relativno glagolsko vreme¹⁰³. Smatramo da se pri upotrebi ovog oblika kombinuje značenje perfektivnog aspekta sa prediktivnim značenjem, tako da se ni u ovom slučaju ne može se govoriti o faktualnosti jer predikcije podrazumevaju modalnu vrednost nefaktualnosti. Ovom konstrukcijom se izražava samo predikcija o budućoj radnji za koju govornik predviđa da će biti potpuna, završena, a koja se posmatra u odnosu na neki drugi budući događaj, ili vreme kao u primeru:

126) We hope some day that we *shall have won* all the battles. (BNC: KM0 S_speech_scripted)

3.1.3.1.2. Modalna značenja

3.1.3.1.2.1. Epistemička značenja

Glagol WILL u značenju prediktabilnosti javlja se i u perfektivnom aspektu pri čemu predstavlja razuman sud o sadašnjem ili prošlom događaju kao u:

127) Mary *will have reached* Tokyo by now.

128) The boy *will have been* a month old when his mother died. (Okamura, 1996: 42)

---

¹⁰³ Declerck ovo vreme određuje kao apsolutno relativno glagolsko vreme jer povezuje vreme situacije sa vremenom orijentacije, što je relativna komponenta, koja je sama povezana sa vremenom govora, što je apsolutna komponenta u značenju ovog vremena (2006: 25).

Kako primeri pokazuju, u prediktabilnom značenju ova forma ima dve različite moguće temporalne interpretacije.

Pri referiranju na vreme nakon sadašnjeg trenutka ovaj oblik izražava epistemičko značenje prediktivnosti u kombinaciji sa aspektualnim značenjem i predstavlja uobičajeno sredstvo za izražavanje prošlosti u budućnosti, odn. za referiranje na događaje u prošlosti posmatrane sa tačke orijentacije locirane u budućnosti (Leech, 1987: 58-59). Ovom aspekatskom formom iznosi se predikcija o odigravanju buduće radnje pre vremena na koje kontekst ukazuje, kao i da će ta radnja biti potpuna i da će kao takva moći da ima uticaja na neku drugu buduću situaciju kao u primeru:

129) By the time this is over, Tom *will have missed* a year of school, ... , so this will probably be the last lengthy expedition we go on. (BNC: K5A W_newsp_other_social)

Prediktivno značenje može se kombinovati i sa značenjem durativnosti koje se prenosi ovom aspekatskom formom:

130) In May next year she *will have been* in remission for five years. (BNC: K5A W_newsp_other_social)

U primeru 130) jedina moguća temporalna referenca oblika je budućnost, što navodi na posmatranje ove konstrukcije kao temporalne, a ne aspekatske forme (npr. Okamura, 1996). Međutim, smatramo da nije temporalno, već inferencijalno značenje u pitanju, čime se glagolskom obliku pripisuje modalna semantika. Govornik raspolaže dokazima koje upotrebljava kao premise pri donošenju zaključka o velikom stepenu izvesnosti, odn. verovatnoće budućeg događaja.

3.1.3.1.3. Opređenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Upotrebom perfektivnog infinitiva nakon modala govornik izražava isti stepen opredeljenosti prema propozicionom sadržaju kao u slučaju prostog infinitiva. Razlika koja se može napraviti je da je u ovom slučaju naglasak na opredeljenosti više prema ishodu radnje.

3.1.3.1.4. Ilokucionni potencijal

Primeri korpusa ne pokazuju da iskazi sa ovom konstrukcijom dobijaju određenu komunikativnu funkciju, tako da ne možemo reći da se njome realizuje prepoznatljiv ilokucionni potencijal.

3.2. Polumodali i modalni idomi

3.2.1. BE GOING TO

3.2.1.1. Status BE GOING TO

Razmatranje statusa BE GOING TO još jedanput potvrđuje da često nije lako klasifikovati sredstva za izražavanje budućnosti jer ispoljavaju gramatičke i semantičke odlike više od jedne kategorije. Upravo se mogućnost ispoljavanja različitih modalnih, aspekatskih i temporalnih vrednosti nalazi u osnovi razmatranja i klasifikovanja ove konstrukcije. Palmer o ovoj konstrukciji govori kao o kvazi pomoćnom glagolu (*quasi auxiliary*) (1974: 163). Prema stavu, Quirk i sar., na skali na čijem se jednom kraju nalaze pomoćni glagoli, a na drugom punoznačni glagoli praćeni nefinitnim klauzama, prostor između ovih tačaka upotpunjavaju glagoli srednje funkcije, uključujući i polupomoćne glagole kojima je ova konstrukcija obuhvaćena (1985: 136-143). Iz tih razloga BE GOING TO posmatramo kao polumodalni oblik, a na isto posmatranje možemo naići i u mnogim drugim publikacijama (npr. Biber et al., 1999). Takvo određenje opravdavano je na osnovu formalnih i strukturalnih odlika: strukturalno ova konstrukcija ima oblik blizak ostalim polumodalima (*be+x+to*), a semantički, ispoljava modalna značenja¹⁰⁴.

Struktura konstrukcije navodi autore i da BE GOING TO posmatraju prvenstveno kao aspektualnu kategoriju (npr. Nicolle, 1997). U tom pogledu o BE GOING TO najčešće se govori kao o obeleživaču prospektivnog (*prospective*) aspekta (Comrie, 1976; Fleischman, 1983; Dahl, 1985, 2010;). Na upotrebu BE GOING TO kao prospektivnog prezenta ukazao je Jespersen (1933: 212), a najiscrpnije uvide o aspektualnoj kategoriji prospektiva i određenje ove gramatičke kategorije kasnije je ponudio Comrie (1976). Prospektivni aspekt, prema navedenom autoru, kao kategorija koja u većini jezika direktno korespondira perfektivnom aspektu, izražava odnos između trenutka govora i kasnijeg (budućeg) događaja (1976: 64). Comrie navodi nekoliko jezika, među kojima i E jezik, u kojima su glagoli kretanja gramatikalizovani u obeleživače prospektivnog

---

¹⁰⁴ Oznake predložene u literaturi (polumodal, perifrastični modal, modalni idiom) suštinski ukazuju da je određena konstrukcija slična centralnim modalima u pogledu funkcija, ali se od njih razlikuje u pogledu određenih morfosintaksičkih odlika jer im najmanje jedna od njih nedostaje. Polumodal BE GOING TO, na primer, može biti obeležen za vreme i lice, može se javiti u neličnom glagolskom obliku, ili kolocirati sa nekim drugim modalom (Quirk et al., 1985: 143-144).

aspekta. Tipološke studije potvrđuju da prospektivi predstavljaju međujezičku kategoriju¹⁰⁵. Polazeći od navedenog određenja, Dahl izdvaja marginalnu kategoriju *Prospective* kojom se ukazuje na budućnost u okviru *Future* kao TAM kategorije (1985: 189), odn. kao međujezički tip grameme koji se pojavljuje u brojnim zapadnoevropskim jezicima (2010: 6). Comrie u izraze sa prospektivnim značenjem opisivanja sadašnjeg stanja u odnosu na neki budući događaj u E jeziku ubraja sva formalno-gramatička sredstva ovde klasifikovana u kategoriju polumodala (1976: 64-65). Na sličan način kao i Comrie, i Frawley prospektive određuje kao gramatičke forme koje obeležavaju tačku neposredno pre početka događaja (1992: 322). Prospektivi, dalje navodi Frawley, označavaju da će se događaj upravo odigrati, ili da je na pragu odigravanja (isto). I Comrie ističe istu semantičku komponentu prospektiva i karakter prospektivnog aspekta konstrukcijama pripisuje zato što se njima implicira da je već prisutan začetak (*seed*) neke buduće situacije (1976: 65).

U slučaju prospektivnog aspekta fokus je na trenutnoj radnji ili stanju, ili na trenutnoj odluci ili nameri koja će dovesti do događaja u budućnosti, a to je u lingvističkoj literaturi pretočeno u sintagmu *current/ present relevance* koja se često navodi kao značenjska komponenta BE GOING TO (npr. Haegeman, 1989; Brisard, 2001; Bergs, 2010), a iz nje proističe većina preostalih predloženih značenja¹⁰⁶. Upravo ova sintagma izjednačava se sa značenjem prospektivnosti (npr. Fleischman, 1983; Haegeman, 1989). Ovom komponentom odlikuje se prvenstveno *Present Perfect Tense* u E jeziku, a sličnosti u upotrebi ova dva oblika Haegeman nalazi u tome što oba oblika nameću ograničenje na procesiranje propozicije sa kojom je povezana, ili kako navodi autorka, ukazuju da je propozicija značajna (*relevant*) u kontekstu uključujući barem neke propozicije u sadašnjem vremenu (1989: 305). Sličnost BE GOING TO i perfektivnog prezenta potvrđuje se i kolociranjem sa adverbijalom *already*, čime se

---

¹⁰⁵ Popovičeva razmatra kategoriju prospektivnosti u slovenskim jezicima, a kategoriju određuje kao kompleks aspektualno-modalnih karakteristika čijom se realizacijom ističe koncept prepočetne faze ostvarivanja radnje (2008: 297). Autorka ovu kategoriju smatra univerzalnom kategorijom „jer je zasnovana na uključenosti faktora volje subjekta u fazi prelaska od nepostojanja, tj. odsustva radnje, ka postojanju - početku ostvarivanja radnje“ (isto).

¹⁰⁶ Kako bi se došlo do adekvatnog opisa BE GOING TO autori izdvajaju niz centralnih značenja (*prior intention, inevitability, imminence, assumption, current relevance, pure i neutral futurity*) uglavnom pri upoređivanju značenja ovog sredstva sa ostalima za izražavanje budućnosti (npr. Haegeman, 1989; Nicolle, 1998; Szmrecsanyi, 2003) ili ispitivanju upotreba u odnosu na geografsku rasprostranjenost ili jezičke varijetete (npr. Facchinetti, 1998).

potvrđuje da BE GOING TO enkodira i aspektualne informacije. Sledeći primer iz našeg korpusa potvrđuje kolociranje konstrukcije i adverba:

131) Up to ten jobs *are already going to save* money. (BNC: K22 W_news_script)

Pri ukazivanju na opšte značenje konstrukcije povezanost sa sadašnjim vremenom ne dovodi se u pitanje. Na primer, Quirk i sar. govore o značenju budućeg rezultata sadašnjeg uzroka koje dovodi do toga da se glagol WILL u glavnoj klauzi kondicionala ne može zameniti sa BE GOING TO što potvrđuje anomalnost primera 132b).

132a) If you leave now, *you'll never regret* it.

132b) ≠If you leave now, you *are never going to regret* it. (1985: 214)

Za razliku od ovog primera, upotreba BE GOING TO potpuno je prihvatljiva u kondicionalnim rečenicama poput:

133) If you're expecting a first-class hotel, *you're going to be* disappointed
jer BE GOING TO podrazumeva *I can already tell you that...* (isto, 215).

Isticanje aspektualnih odlika ovog glagolskog oblika direktno je povezano sa njegovim poreklom i razvojem opisanim u radovima iz oblasti dijahronijske lingvistike (v. 2.2.6.3.). Glagoli značenja *ići* i *doći* u mnogim jezicima sveta upotrebljavaju se da ukažu na vreme nakon sadašnjeg trenutka (Jespersen, 1924: 261) i predstavljaju najučestalije leksičke izvore obeleživača futura (Bybee et al., 1991: 30)¹⁰⁷. Uzimajući u obzir proces kretanja prema cilju, izvor ovih gramema futura, uz kretanje kao komponentu značenja, uključuje i imperfektivnost (progresivnost) i alativnu komponentu (isto). Putanja razvoja deandativnih futura može se prikazati kao:

kretanje prema cilju > namera > futur (Bybee, 2003: 147)

BE GOING TO upotrebljava se u E jeziku od 17. veka kao izraz za referiranje na buduće vreme (Dahl, 2010: 8). Ova konstrukcija ima uobičajenu putanju gramatikalizacije, kako prikazuje Perez: u prvobitnom značenju konstrukcija se upotrebljavala kao progresivni oblik glagola kretanja i pojavljivala se samo uz animatne imenice, a kako je značenje konstrukcije generalizovano od kretanja ka nameri, a zatim

---

¹⁰⁷ Dahl navodi da se familija gramema poput BE GOING TO u E jeziku nalazi u mnogim germanskim i romanskim jezicima u susednim državama Zapadne Evrope, te ove konstrukcije razmatra kao zapadno evropske deandativne konstrukcije (2000: 316).

i ka predviđanju, počela je da se pojavljuje i uz neanimatne subjekte (1990: 51)¹⁰⁸. Osim putanje razvoja svojstvenoj mnogim jezicima sveta, komponente ove konstrukcije u E jeziku (glagol *go*, progresivni aspekt, predlog *to*) idealno odgovaraju upotrebi izražavanja budućnosti (isto, 53), jer upravo ove tri konstituente predstavljaju neophodne komponente deandativnog futura. Primetno je da u mnogim dijalektima BE GOING TO prolazi kroz formalnu promenu redukcije konstituentne strukture (*gonna*) karakteristične za dalju gramatikalizaciju (Dahl, 2000: 316) što ilustruje primer:

134) *I'm gonna to speak to you in a minute.* (BNC: F72 S_classroom)

U osnovi futurski oblici nastali iz glagola kretanja ukazuju da se agens kreće iz trenutne pozicije u prostoru prema fizičkom cilju pri čemu se implicira da je kretanje već u toku. Prema tome, kada se upotrebi ova konstrukcija prisutno je tumačenje da je uključeni entitet već na putu koji vodi do cilja koji izražava glavni glagol (Bybee & Dahl, 1989: 92). Kroz proces promene značenja od prostornog do temporalnog tumačenja, prostorno tumačenje se postepeno gubi, ali u nekim slučajevima ostaje prostora za dvosmislenost između ta dva tumačenja. Na osnovu toga primer:

135a) *I'm going to do lasagne.* (BNC: KD6 S_conv)

može se odnositi na kretanje u prostoru govornika prema cilju sa namerom da napravi lazanje kada do cilja stigne. Međutim, verovatnije je tumačenje da se iskaz prosto odnosi na aktivnost pravljenja lazanja u (neposrednoj) budućnosti na šta ukazuje i nastavak primera:

135b) *Are you going to make me lasagne in a minute?* (isto)

Na razliku između ovih tumačenja u okviru kognitivne teorije ukazuje Langacker (2008)¹⁰⁹. U prvom primeru konceptualizator skenira vreme putem praćenja kretanja subjekta kroz prostor, dok se u slučaju tumačenja u odnosu na budućnost subjektivno temporalno skeniranje odvija nezavisno od bilo kakve predstave kretanja u prostoru, već samo predstavlja način mentalnog pristupanja lokaciji događaja u vremenu (2008: 538). Kako je 135b) u upitnom obliku, a značenje neposredne budućnosti je u ovakvim oblicima najčešće (Perez 1990: 61), iskaz treba shvatiti u smislu postavljanja pitanja o sledećoj mogućoj radnji.

---

¹⁰⁸ Za detaljan opis procesa gramatikalizacije pogledati Perez (1990).

¹⁰⁹ Najiscrpniji uvidi u prirodu i značenje BE GOING TO upravo su načinjeni u okviru kognitivne lingvistike.

Do zaključka da BE GOING TO treba posmatrati kao aspekatski oblik dolazi i Copley (2002) koja u okviru formalne semantike analizira sredstva za referiranje na budućnost kao univerzalne kvantifikatore nad skupom metafizički dostupnih svetova. Autorka ističe progresivnost kao semantičku odliku ove konstrukcije i navodi da sintaksa BE GOING TO sadrži progresivni operator, tj. isti operator koji progressive čini progresivima (2002: 78), stoga ovu konstrukciju posmatra kao progresivni futur koji sadrži i aspektualne i modalne komponente. U tom pogledu, naši stavovi bliski su zaključcima autorke: ova konstrukcija sadrži neke modalne elemente značenja koje sadrži i konstrukcija sa glagolom WILL, ali se od ove konstrukcije razlikuje upravo u aspektualnoj komponenti, odnosno u elementu progresivnosti (isto, 77).

BE GOING TO se često upotrebljava za izražavanje budućnosti, naročito u neformalnom govoru (Quirk et al., 1985: 214) i u određenim gramatičkim kontekstima. Štaviše, BE GOING TO je na putu da dopuni, ako ne i potpuno da zameni, temporalnu funkciju glagola WILL¹¹⁰, te postepeno obezbeđuje poziciju kao obeleživač futura što je najpribližnije podrazumevanoj ulozi koja se pripisivala modalu WILL (Brisard, 2001: 254). Kako primećuje Jaszczolt, u E i francuskom jeziku proste futurske forme postaju sve više modalne, dok njihovu osnovnu funkciju referiranja na budućnost preuzimaju *go*-konstrukcije (2009: 55). Stoga, temporalna referenca koju uspostavlja dovodi do toga da se ovo sredstvo kalsifikuje i kao futur. Ovakvo opredeljenje zasniva se na tome što u velikom broju slučajeva izražava značenje najpribližnije neutralnom, neobojenom oslikavanju budućeg stanja stvari (Brisard, 2001: 265), kao u primeru 136), tako da su, kako smatra Palmer, oblici ovog polumodala u nekom smislu najčistiji futurski oblici u E jeziku (1974: 163). Zapažanje da se može pojavljivati sa svim tipovima subjekata i rlativno se slobodno kombinovati sa adverbima (Bergs, 2010: 224) to potvrđuje. Declerck predlaže razlikovanje dve osnovne upotrebe ove konstrukcije u prezentskom obliku: BE GOING TO treba posmatrati kao futur kada ima čistu temporalnu referencu (*pure time reference*), odn. kada ne implicira sadašnje stanje, i kao *futurish form* (usled povezanosti sa sadašnjim vremenom) kada ukazuje na vreme impliciranog sadašnjeg stanja (koje predstavlja vreme iz kog se budući ishod može predvideti) kao i na vreme

---

¹¹⁰ BE GOING TO je sve češće u upotrebi što utiče na redukciju upotrebe modala WILL u npr. američkoj varijanti E jezika (Szmrecsanzi, 2003). To, međutim, može biti povezano sa tim što se, kako dokazuju Biber i sar. (1999) istorijski stariji polumodali (HAVE TO i BE GOING TO) češće koriste u emričkoj nego britanskoj varijanti E jezika (1999: 487).

buduće situacije (ishod koji se može predvideti iz sadašnjeg stanja je aktualizacija buduće situacije), pri čemu autor napominje da ne postoji jasna granica između ove dve upotrebe (2006: 106).

3.2.1.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa BE GOING TO

3.2.1.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Semantički spektar konstrukcije obuhvaćen opštim značenjem *future fulfilment of the present* koje je predložio Leech (1987: 59), a koje je prihvaćeno u mnogim opisima koji su usledili (npr. Quirk et al. 1985: 214), može implicirati da je u pitanju faktualni iskaz. Faktualnost bi se najpre mogla pripisati iskazima poput:

136) Easter *is going to be* in April this year. (Nicolle, 1997: 231)

Kako se u ovom slučaju BE GOING TO nesmetano može zameniti glagolom WILL, razmatranje faktualnosti istovetno je kao u slučaju glagola WILL upotrebljenog u značenju objektivne epistemičke modalnosti. U oba slučaja iznosi se predviđanje da će propozicija biti istinita u nekom trenutku u budućnosti, što se ne može izjednačiti sa kategoričkom izjavom o propoziciji. Zatim, o faktualnosti bi se moglo govoriti i u slučajevima kada se značenje konstrukcije može tumačiti u terminima iminentnost, neizbežnost, neminovnost kao npr. u 146). Smatramo da ni u ovom slučaju nisu u pitanju faktualni iskazi. Pre svega, referiranje na događaj uspostavlja se polumodalnim oblikom što, svakako, iskaz smešta u domen nefaktualnosti. Dalje, u pitanju su samo predikcije budućeg događaja, a predloženi pojmovi kojima se objašnjava značenje u vezi su sa (epistemičkim) stavom govornika koji postoji u sadašnjosti o događaju koji se još uvek nije odigrao. Samim tim, ovim oblikom govornik može izraziti samo pretpostavku da će se neki događaj zapravo dogoditi (Brisard, 2001: 254), što i ne mora biti slučaj. Kako primećuje Comrie, prospektivni aspekt ukazuje na već prisutan začetak buduće situacije čije bi odigravanje mogli sprečiti intervenišući faktori (1976: 65). Da do realizacije ne mora doći, biva očigledno ako pogledamo primer 137).

137) ... that summer diet and exercise programme *is always going to* start 'next week'. (BNC: K3P W_newsp_other_social)

U 137) BE GOING TO pojavljuje se uz prilog učestalosti, a iskazom govornik izražava prekor upravo zbog nezapočinjanja, tj. nerealizovanja (planirane) radnje. Razmatranje etimološkog značenja konstrukcije potvrđuje navedeni stav. Kako Wulf

(2007) navodi, WILL i BE GOING TO su prvobitno izražavali ograde (*hedges*) (odn. stupnjeve neizvesnosti) na predikcijama o budućnosti, pri čemu iskaz sa polumodalom predstavlja predikciju sa ogradom kojom se samo iznosi tvrdnja kako se sadašnjost sada kreće prema budućem ishodu, kome se na taj način metaforički pristupa, ali koji može, a i ne mora biti postignut, zato što se kretanje može izmeniti. Mogućnost realizovanja situacije određuje se i kao potencijalni realis (Nicolle, 1997: 369), kao kognitivni domen u odnosu na koji se tumači situacija (v 3.1.1.2.1.). Osim toga, da prospektivni element značenja ne ukazuje na zagarantovanu realizaciju događaja, još je jasnije ako ovaj polumodal upotrebimo u prošlom vremenu kao u:

138) He *was going to* sue me, but I persuaded him it was pointless. (Leech, 1987: 62)

Štaviše, u ovom slučaju upotrebe, jedino moguće tumačenje i jeste da do aktualizacije događaja nije došlo. Kako zaključujemo, pri referiranju na oba temporalna domena, polumodalom BE GOING TO ne izražava se garancija realizacije očekivanog događaja. Time se ističe mogućnost neaktualizacije događaja na koji se ovom formom referira, a u vezi sa kojim postoje jaka očekivanja, što implicira da se ne može govoriti o činjeničnoj vrednosti.

3.2.1.2.2. Modalna značenja

3.2.1.2.2.1. Epistemička značenja

Kako i polumodali tipično ispoljavaju više od jednog modalnog značenja, tako se i polumodalu BE GOING TO može pripisati značenje epistemičke modalnosti. U tom smislu, očekuje se da može upotrebiti u značenju prediktabilnosti koje bi mogao ilustrovati primer 139) u kome bi se polumodalno moglo pripisati ovo konjunkturalno značenje:

139) So *it's all going to be* a little bit different out there. (BNC: KRT S_brdcast_news)

jer se rečenica može tumačiti u skladu sa informacijama koje govornika ima, može se izvesti zaključak, tj. predvidljivo je da će biti teško. Međutim, pripisivanje

ovog značenja je diskutabilno jer je događaj lociran u budućem vremenu¹¹¹. Isto se može reći i za primer upotrebe BE GOING TO u iskazima kojima subjekat izražava svoj zaključak koji nudi Salkie (2010a) pri razmatranju značenja prediktabilnosti:

140) It seems unlikely then, that standard procedures of recording space and time *are going to be* relevant to the unique identification of utterance acts (isto, 195).

Ni u navedenom primeru nije prisutno značenje prediktabilnosti kako smo ga u ovom radu odredili, jer nije u pitanju zaključak o sadašnjem ili prošlom vremenu. Autor, međutim, ovim primerom ukazuje na inferencijalni karakter prisutan pri svakom ukazivanju na buduću situaciju. Na taj način, ovaj primer ilustruje epistemički karakter predikcije o budućnosti izražene ovim oblikom.

Kako je navedeno, u najkasnijoj fazi semantičkih promena BE GOING TO počinje da se upotrebljava u prediktivnom značenju sa temporalnom referencom na buduće vreme, pri čemu se ne implicira nikakvo kretanje niti namera subjekta. Ova upotreba je u vezi sa jednim od najčešće isticanih značenja konstrukcije *the future culmination/result of the present cause* (Leech, 1987: 59; Qurik et al., 1985: 214), ili futur kao ishod sadašnjih okolnosti (*future as outcome of present circumstances*) (Close, 1977: 148). Tako upotrebljen ovaj polumodal ukazuje na sadašnju situaciju u kojoj već postoji neki dokazi za budući događaj (Okamura, 1996: 38), i na taj način povezuje buduću aktualizaciju situacije sa određenim stanjem u sadašnjosti. Dakle, za upotrebu BE GOING TO potrebna je određena veza sa sadašnjim trenutkom (Salkie, 2010b: 1790). Ona postoji u primeru 141) kojim govornik izražava budući rezultat na osnovu indicija koje postoje u sadašnjosti:

141) Look at the clouds, *it is going to rain*.

U skladu s tim, iskaz se može protumačiti kao *There are signs in the present that it will rain*. Epistemičnost iskaza se objašnjava time što kiša u trenutku govora ne pada, te govornik ne može izneti sa sigurnošću faktualnu tvrdnju o tome, već samo izvodi zaključak na osnovu činjenica (oblačno je). U pitanju je značenje objektivne modalnosti jer govornik ima odgovornost samo za odabir relevantnih činjenica na osnovu kojih izvodi zaključak.

---

¹¹¹ Zapažanje da se BE GOING TO uvek odnosi na budućnost potvrđuju i Biber i sar. koji zaključuju da se ovaj polumodal većinom upotrebljava za obeležavanje vremenskih distinkcija, a ne za izražavanje stava (1999: 182), odn. epistemičke distance kako je određena u ovom radu.

Polumodalom BE GOING TO, dakle, govornik na osnovu sadašnjih saznanja izražava zaključak o odigravanju budućeg događaja. U primeru 142) govornik na osnovu onoga što mu je poznato (što je pročitao) izražava svoju uverenost da se događaj u budućnosti neće odigrati:

142) From what I read, though, he *isn't going to do* that. (BNC: J1H W_email)

Primetno je da 142) ima i odliku evidencijala: na osnovu dokaza koji postoje u trenutku situacije, govornik iznosi određenu predikciju.

Pokazatelji sadašnje situacije ne moraju biti eksplicitno navedeni, već mogu proisticati iz konteksta, kao u:

143) This *is going to be* more difficult than the first match. (BNC: CH3 W_newsp_tabloid)

U ovom značenju, koje Brisard (2001) klasifikuje kao pretpostavke (*asumptions*), BE GOING TO se pojavljuje i uz animatne subjekte kao u:

144) Sarah, I'm *going to be* late for my meeting. Please hurry up. (BNC: CGE W_religion)

Iskaz opisuje sadašnju aktivnost za koju je govornik uveren da će dovesti do budućeg događaja (kašnjenja), što Kalogjera i ističe kao jedno do prihvatljivijih određenja značenja ovog sredstva (1971: 60). Na osnovu radnji koje se odvijaju u sadašnjem trenutku, od kojih budući događaj i zavisi i koje kao takve predstavljaju očigledan znak onoga što će budućnost doneti, govornik iznosi svoju pretpostavku o verovatnoći realizacije tog događaja. Ova upotreba direktno je povezana sa onim što Quirk i sar. navode kao *future fulfilment of present cause* (1985: 214). U skladu s tim, BE GOING TO može imati i epistemički kvalitet izražavanja presuponirane informacije što ilustruje primer:

145) ... he's wondering where we *are going to send* him next. (BNC: CH2 W_newsp_tabloid)

Iskazom 145) presuponira se da ćemo ga nekuda poslati, ali ostaje kao otvorena mogućnost kuda tačno. Brisard (2001) kao epistemičke upotrebe BE GOING TO izdvaja upravo slučajeve u kojima se izražava presuponirana informacija.

Indicije koje postoje u sadašnjosti navode govornika na zaključak da će se događaj gotovo izvesno odigrati u budućnosti što nas dovodi do još jedne komponente značenja ovog oblika. Naime, semantičke analize ove konstrukcije često se zasnivaju na

razlikovanju centralnih brojnih osnovnih tipova upotrebe i značenja. Nicolle (1997, 1998), a kasnije i Brisard (2001), ova značenja klasifikuju kao iminentnost, neizbežnost (*imminence*), neminovnost (*inevitability*) i prethodna namera. Semantički pojam iminentnosti kombinuje utisak bliske budućnosti u mnogim slučajevima upotrebe i manje opipljiv nagoveštaj tekuće aktualizacije događaja, izražene sa stepenom sigurnosti koja isključuje moguću nerealizaciju događaja (Brisard, 2001: 256). Kako primećuje Dahl, u nekim jezicima deandativne konstrukcije se upotrebljavaju u slučajevima kada nije prisutan element intencionalnosti pogotovu za iminentne slučajeve kao u primeru 141) (2000: 316). Brisard (2001) ovu odliku dalje povezuje sa uslovljenošću koja pri upotrebi ove konstrukcije ne postoji, što znači da se stanje stvari mora uskoro ostvariti i ne zavisi od ispunjenosti dodatnih uslova. U ovoj upotrebi aspekti temporalnog značenja su najizrazitiji jer se ukazuje i na lokaciju događaja u bliskoj budućnosti. Značenje iminentnosti u najčistijem obliku prisutno je u iskazu koji ne ispoljava epistemičko značenje, ali koji ćemo radi ilustracije pojma navesti na ovom mestu:

146) *I'm going to ask you first of all, how old are you, are you six?* (BNC: JNG S_meeting)

Događaj na koji se BE GOING TO odnosi gotovo je simultan sa trenutkom govora. Ovu upotrebu polumodala upravo omogućava i njegova aspektualna komponenta značenja.

Odustvo kondicionalnog karaktera prepoznaje se i u određenim upotrebama kojima se može pripisati semantički prizvuk neminovnosti. Iskazima sa ovim značenjem govornik ukazuje da je odigravanje radnje samo pitanje vremena i da ne zavisi ni od kakvih aktivnosti subjekta. Posmatranje na osnovu ovog značenja objašnjava zašto se BE GOING TO može upotrebiti u slučajevima koji, za razliku od primera 146), nemaju prizvuke neposredne budućnosti, kao u:

147) *Over the next 10 or 12 years we are going to need substantial numbers of new houses.* (BNC: A2P W_newsp_brdst_nat_misc)

Iz navedenog razoga temporalna lociranost može ostati i neodređena što ilustruje:

148) *It's still actually going to be* smaller than France in area, ..., but it's economic power is already way ahead of anyone elses, and that's *going to increase*. (BNC: KRT S_brdrast_news)

Konotacija bliske budućnosti, koja se i u pedagoškim gramatikama često ističe pri razmatranju upotrebe BE GOING TO, u vezi je sa strukturom oblika. Morfološki oblik prezenta u sastavu polumodala može implicirati temporalnu bliskost budućeg događaja. Pojam neposredne budućnosti (*immediate future*) svakako je povezan sa *current relevance*, ili prethodnim stanjem koje postoji u sadašnjosti. Ne očekuje se da će događaj koji ima značaja u sadašnjosti biti lociran u suviše udaljenoj vremenskoj tački. Osim toga, značenje ukazivanja na blisku budućnost, koje verovatno predstavlja ostatak prvobitnog značenja da se subjekat već kreće prema situaciji (Perez, 1990: 60), prepoznajemo u:

149) *I'm going to scream* in a minute! (BNC: KBF S_conv)

Primeri koje nudi naš korpus pokazuju da se BE GOING TO relativno retko upotrebljava uz specifikator vremena, pri čemu ne mora ukazivati na blisku budućnost suprotno tradicionalnim preskriptivnim opisima ovog sredstva. Fleischman nudi objašnjenje da je suštinska povezanost sa prezentom pre psihološke, nego hronološke prirode čime se objašnjava mogućnost ovih oblika da opisuju događaje locirane u veoma udaljenoj budućnosti (1983: 190). Time se objašnjava, kako navodi autorka, to što se u svim tumačenjima *go* futura implicira veza sadašnjosti i budućnosti prema kojoj se buduća situacija, nezavisno od njene udaljenosti u realnom vremenu od tačke *now*, posmatra od strane govornika kao da proističe, ili je nekako povezana sa, sadašnjim stanjem sveta (isto).

Kako često nije tako jednostavno odrediti tip modalnog značenja, tako i primer:

150) How *are we going to* survive on this planet? (BNC: HYA W_ac_polit_law_edu)

ostavlja prostora za više tumačenja. Posmatranje iskaza kao predikcije podrazumevalo bi pripisivanje značenja epistemičke mogućnosti, budući da govornik postavlja pitanje o mogućnosti preživljavanja (*How is it possible that we survive*). Međutim, ovim se tumačenjem moguća značenja ne iscrpljuju jer ima prostora za tumačenje u okviru deontičke korenske neminovnosti. Deontičko značenje u smislu moralne ili socijalne neizbežnosti, moguće je u skladu sa određenjem koje predlaže

Brisard onoga što bi trebalo da se dogodi, šta je ispravna stvar koju treba uraditi (2001: 263-264), tako da bi parafraza iskaza bila *What should we do to survive*. Osim toga, plauzabilno tumačenje iskaza bilo bi i u pogledu kombinacije dinamičkih značenja nužnosti (*How is it possible for us to*) i volitivnosti (*How do we intend to*). Nedvosmislenosti, svakako, nema u slučajevima kada je prediktivno inferencijalno značenje podržano i konstituentama iskaza kao u primerima:

151) I think you're *going to have* one less in a minute. (BNC: A0D W_fict_prose)

152) I think we're *probably going to come* back to that again in a minute. (BNC: KRH S_brdrast_discussn)

153) I'm sure the England side *are going to be*¹¹² just as tough though, aren't they? (BNC: KRM S_brdrast_news)

3.2.1.2.2.1. Volitivna značenja

Većina lingvista saglasna je da ova konstrukcija izražava dva tipa značenja (npr. Biber et al., 1999; Berglund & Williams; 2007, Salkie, 2010a) pri čemu se, uz prediktivno, kao dominantno navodi i značenje izražavanja namera subjekta. I ovo se značenje može objasniti aspekatskom prirodom konstrukcije. Naime, prospektivni aspekt ponekad se naziva *intentional* jer ukazuje da je događaj očekivan (Frawley, 1992: 322), međutim element namere nije nužno prisutan u prospektivnim konstrukcijama u E jeziku (Comrie, 1976: 65).

Uvek kada su u pitanju intencionalni iskazi postoji izražena korelacija između animatnih subjekta u 1. licu i izražavanja namera kao u:

154) I *am going to rest up* before travelling to England next week to prepare for Wimbledon. (BNC: K3H W_newsp_other_social)

U takvim slučajevima značenje namere agensa koja postoji u sadašnjosti da se događaj realizuje u budućnosti je najizrazitije, a najčešće postoji i implikacija budućeg ispunjenja sadašnje namere na šta ukazuje i određenje značenja kao *future culmination/fulfilment of present intention* (Leech, 1987: 59; Quirk et al., 1985: 214). Kako navodi Declerck, BE GOING TO referira na vreme impliciranog sadašnjeg stanja (što je stanje iz koga se budući ishod može predvideti), a upravo je aktualizacija buduće situacije koja

---

¹¹² Kako navode Berglund i Williams, BE GOING TO se u pretežno prediktivnom značenju pojavljuje uz glagole *be*, *have* i *happen*, dok su u primerima kolociranja sa glagolima *do* i *go* otkrivena pretežno intencionalna značenja (2007: 112).

predstavlja ishod predvidljiva iz sadašnjeg stanja (2006: 106). Na ovaj način budući događaj je predstavljen kao da zavisi od nečije volje, spremnosti koja u ovom slučaju prelazi u nameru, te je ovaj iskaz semantički blizak iskazu *I intend to rest up...*

Intencionalno značenje može implicirati i prethodnu pripremu radnje, plan, ili na neki drugi način, osmišljenost radnje koju agens planira da izvrši kao u:

155) *We are going to rival Sunderland for the right to stage the European Championships.* (BNC: CBG W_newsp_other_sports)

Ovu implikaciju Yule povezuje sa pomenutim značenjem iskaza da je subjekat na putu i da se kreće prema cilju (1998: 106). Značenje namere prisutno je i u primerima u kojima je agens u ostalim licima. Na primer, u upitnim iskazima u kojima je gramatički subjekta u 2. licu kao u:

156) *Well, are you going to come or not?* (BNC: H92 W_fict_prose)

Ovim iskazom govornik ne postavlja pitanje o događajima koji nisu pod njegovom kontrolom, o kojima može samo iznasti predikcije, već je pitanje upućeno volitivnom agensu i odnosi se na njegovu volju i spremnosti da usmeri svoje buduće postupke.

U pasivnim rečenicama u pitanju je namera podrazumevanog agensa ili agensa na koji kontekst ukazuje. U narednom primeru reč je o nameri nastavnika:

157) *...they're not going to be allowed to go down there.* (BNC: H49 S_meeting)

Značenje namere ne može se isključiti ni u nekim primerima sa subjektom u trećem licu. Štaviše, Brisard u ispitivanju na korpusu zaključuje da se uz ovaj tip subjekta javlja 42% intencionalnih upotreba, što je više od pojavljivanja uz subjekat u 1. licu (2001: 160). Takvi primeri uključuju namere o kojima se izveštava, verovatno jer su govorniku poznate ili su na taj način predstavljene. Ovim iskazima govornik izražava sigurnost da će se namera ostvariti u budućnosti.

158) *Would he mind spelling out precisely what he is going to do to help the homeless?* (BNC: HHX W_hansard)

159) *And with big fight tickets to sell, Frank isn't going to stand about silently while Lennox knocks his fight.* (BNC: CH3 W_newsp_tabloid)

Primer 159) ponovo potvrđuje da nije uvek lako razdvojiti intencionalno značenje od prediktivnog. Određen stepen predikativnosti mora biti prisutan, jer na osnovu saznanja o ponašanju trećeg lica, govornik iznosi određenu pretpostavku o

pravcu njegovih budućih aktivnosti. Prema tome, primeri poput ovog ukazuju da je moguće da iskazi impliciraju u terminima Quirk i sar. (1985) i *present intention* i *present cause* pogotovu kada se tumače izvan konteksta. Dakle, primer :

160) *They are going to get married.*

dozvoljava tumačenje *They intend to get married* ili *I can infer from present evidence that ...*, pri čemu pokazatelji u sadašnjosti mogu biti npr. vereničko prstenje na rukama (prema: Haegeman,1989: 293). Haegeman zaključuje da sledeći iskaz, koji može delovati kao kontradikcija:

161) *They are going to get married but they are not going to get married.*

može biti ispravan ako se tumači da oni nameravaju da se venčaju, ali da u sadašnjosti nema pokazatelja njihovog venčanja. Zaključak autorke da je potreban dalji kontekst kako bi se odredilo koja je od dve upotrebe u pitanju, potvrđuju i Berglund i Williams (2007) u svojoj korpusnoj studiji o značenju i upotrebama BE GOING TO u četiri registra BNC korpususa. Autori navode da kontekst igra ključnu ulogu pri određivanju značenja, kao i da su prilikom istraživanja često otkrivali da je potrebno mnogo konteksta pre nego što je moguće odrediti značenje konstrukcije, a čak su neki slučajevi bili nejasni ili potpuno neodredivi (2007: 109)¹¹³. Značaj konteksta potvrđuje se i u slučajevima kada doprinosi tumačenju iskaza kao čvrste odluke, odn. Najjačeg stepena volitivnosti, koje je prisutno u jer, kako kontekst ukazuje, u pitanju je bezrezervna opredeljenost govornika prema izvršenju buduće radnje:

162) *I am going to warn the Syrians once and for all against their support for terrorism.* (BNC: AJU W_newsp_brdsh_tat_misc)

3.2.1.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Nivo opredeljenja prema propozicionom sadržaju u direktnoj je vezi sa morfosintaksičkim odlikama BE GOING TO i njegovim različitim značenjima. Naime, osim morfološke veze sa prezentom, ova konstrukcija ispoljava i semantičku vezu sa futuratima. Realna povezanost sa domenom sadašnjosti u kome postoje tragovi buduće situacije u formi dokaza, priprema, dovodi do izricanja iskaza kojima govornik izražava visok stepen epistemičkog opredeljenja prema obistinjenju sadržaja. Na taj način,

---

¹¹³ Pomenućemo da usled nemogućnosti da se uvek kao dominantno izdvoji jedno do dva centralna značenja, Berglund i Williams u svojoj analizi značenja uključuju i dve dodatne kategorije: primarno, ali ne isključivo intencionalno značenje (namera uz neko predviđanje) i prediktivno značenje sa nekakvom namerom (2007: 109).

budući događaj se predstavlja kao veoma verovatan ili čak izvestan, a iskaz ostavlja utisak uverenosti. U slučajevima kada ovaj polumodal alternira sa glagolom WILL, poput 136), BE GOING TO izražava epistemički sud govornika iznet na osnovu znanja koje ima da će propozicija gotovo izvesno postati istinita u budućnosti.

Kada se ovim polumodalom izražava budući rezultat sadašnjeg uzroka kao u primeru 141), govornik izražava sigurnost u izvršenje radnje u bliskoj budućnosti. Indicije koje postoje u sadašnjosti u formi dokaza kao u 142), 143) impliciraju visok nivo uverenosti govornika, prvenstveno u slučajevima upotrebe kojima se može pripisati značenje iminentnosti kao u 141). Pojam iminentnosti, blisko povezan sa sadašnjošću, može se konceptualizovati kao sud govornika koji se više odnosi na nivo sigurnosti nego na vreme. Na primer, iskazom 155) govornik informiše o postojanju odluke i plana, što ne bi bio slučaj da je upotrebljen glagol WILL. Osim toga, primer 142) bi se u skladu sa klasifikacijom značenja koju nudi Brisard mogao smatrati ilustracijom koncepta izvesnosti o budućnosti (2001: 259). Govornik, odn. konceptualizator, kako navodi autor, izražava šta smatra da će se dogoditi, odnosno realnost se kreće u smeru da će se događaj na osnovu poimanja govornika o svemu u svetu, neminovno odigrati. Ono što je pročitao, u svetlu znanja govornika o svetu ukazuje da se radnja neće odigrati. U tom smislu, govorniku znatno pomaže sama realnosti obezbeđujući mu znakove na osnovu kojih može objaviti predviđeni događaj (2001: 265).

U primerima, koji bi se u skladu sa analizom Brisarda mogli klasifikovati kao pretpostavke, kojima se događaj u budućnosti pretpostavlja (kakvi su primeri 144), 147) i 148)), ako ne i smatra određenim, takođe se podrazmeva da će se događaj odigrati, iako u trenutku govora još uvek nije aktualizovan (2001: 259). Autor ovu kategoriju razlikuje od neposrednosti i neizbežnosti po tome što nije prisutna nikakva prediktivna sila. Kako navodi autor, dok su neposredni ili neizbežni događaji predviđeni, uz visok nivo izvesnosti, pretpostavke o stanjima stvari smeštenim u budućnost već su deo koncepcije realnosti govornika, odnosno budućnost se konstruiše kao realnost (isto).

Zaključuje se da je upotreba ovog oblika prvenstveno determinisana namerom govornika da budućnost prikaže kao izvesnu jer upotreba ovog polumodala odražava uverenost govornika da će se predviđeni događaj odigrati. Iz tog razloga, govornik u

narednom primeru upravo upotrebljava BE GOING TO, a ne WILL, kao sredstvo kojim će sagovornika uveriti u ispunjenje budućeg događaja:

163) ... everything in life has to be paid for, and you've paid for the happiness that's *going to be* yours in the future. (BNC: CH5 W_newsp_tabloid)

I pri upotrebi ovog polumodala, stepene opredeljenosti prema obistinjenju propozicije mogu eksplicitno izražavati pokazatelji, prilozi ili umetnute strukture koji ukazuju na verovanje, nadanje i uverenost govornika/ subjekta iskaza kao u primerima od 151) do 153).

Nivo uverenosti u slučaju intencionalnih iskaza zasnovan je na tome što je subjekat uključen u pripremu događaja, pripremno stanje radnje, te je vrlo verovatno, mada ne mora neophodno i biti slučaj, da će događaj biti realizovan u budućnosti. Upravo na osnovu opredeljenosti govornika prema realizaciji propozicionog sadržaja, iskazi sa BE GOING TO semantički se razlikuju od intencionalnih iskaza izraženih leksičkim glagolom *intend*. U primeru:

164a) *I'm going to telephone* their headmaster. (BNC: FM2 S_meeting)

BE GOING TO implicira da je u velikoj meri očekivano (*strong expectation* (Leech, 1987: 60)) da će agens svoju nameru sprovesti u delo, dok iskaz:

164b) *I intend to telephone* their headmaster.

ne implicira da li će do telefoniranja doći ili ne. Stepene opredeljenosti govornika prema poželjnosti i realizaciji radnje omogućava da iskazi ovog tipa, kako ćemo videti, imaju performativnu silu pretnji.

3.2.1.2.4. Ilokucionni potencijal

Iskazi koji sadrže BE GOING TO mogu funkcionisati kao indirektni direktivni govorni činovi ili komisivi.

BE GOING TO ima imperativnu snagu u iskazima sa subjektom u 2. licu, te primer 165) ima ilokucionu silu naredbe.

165) You *are going to tell* the story of what happened. (BNC: G3P W_misc)

Kako je navedeno, direktivi se odnose na deontičku obavezu, odn. u terminologiji koju koristi Brisard (2001), deontičku korensku neminovnost. Autor navodi da se ovo značenje najčešće pojavljuje u pitanjima koja počinju upitnom rečju i

u iskazima koji imaju značenje imeparativa (23% slučajeva modalnih značenja primera korpusa autora) (2001: 263). Naš korpus ne nudi primere upitnih iskaza sa upitnom rečju koji imaju silu direktiva, ali nudi primere upitnih iskaza sa ovim polumodalom koji funkcionišu kao zahtevi poput:

166) *Aren't you going to introduce us?* (BNC: K97 W_newsp_other_report)

167) *Are you going to sort out this mess, mate?* (BNC: CH6 W_newsp_tabloid)

Intencionalni iskazi sa subjektom u 1. ili 2. licu mogu imati funkciju komisiva sa obavezujućom snagom u budućnosti. Značenje pretnje prisutno je u sledećem primeru:

168) *I'm going to scream in a minute! ... bloody loud!* (BNC: KBF S_conv)

Ilokuciona sila pretnje primera 168) jača je nego u slučaju da pretnje iskazane modalom WILL. Osvrnemo li se na modalna značenja, vidimo da je u primeru prisutna kombinacija značenja namere i pretpostavke o verovatnoći izvršenja koju govornik iznosi procenjujući svoje fizičke sposobnosti. Iskaz implicira uverenost govornika u svoje sposobnosti da pretnju sprovede u delo (Leech, 1987: 60). Isto se ne može tvrditi i za sledeći primer

169) *I am going to kill Adrienne and your unborn baby.* (BNC: AK9 W_newsp_brdsh_t_nat_misc)

koji se zbog hiperboličnog karaktera može svesti na prediktivni iskaz sa pratećim pretećim prizvucima.

3.2.1.2.5. BE GOING TO i WILL / SHALL

Mogućnost pravljenja jasnih razlika u upotrebi i značenju BE GOING TO i WILL sagledavana je iz različitih uglova u pedagoškoj i deskriptivnoj tradiciji engleske lingvistike. Close navodi da su u mnogim iskazima ova dva oblika u slobodnoj varijaciji i da može biti pitanje slučaja koje će sredstvo govornik odabrati (1977: 147). Istu poziciju zauzima i Palmer i ukazuje da u mnogim slučajevima ne postoje očigledne razlike, mada su mnogi naučnici bez uspeha tragali da ih pronađu (1974: 163). Autori kasnijih radova, takođe polaze od zaključka da nema jasno definisane semantičke razlike između ovih oblika (npr. Szmrecsanyi, 2003: 298; Facchinetti, 2008: 15). Takav stav podržavaju i dokazi iz više jezika, na osnovu kojih Dahl zaključuje da su dokazi za postojanje prospektivnih konstrukcija koje se razlikuju od ranih futura uopšteno

posmatrano, donekle nesigurni (2000: 319). Svakako, postoje slučajevi kada su ova dva sredstva međusobno zamenljiva poput 136) koji se može izraziti i kao:

170) Easter *will be* in April this year. (Nicolle, 1998: 231)

Isto se može reći, kako ilustruju primeri koje daje Jaszczolt (2009), i za izražavanje vremenskih prognoza:

171) Tomorrow there *will be/ is going to be* frost in the northern part of England.

I u ovom slučaju, smatra autorka, mogu se napraviti razlike, jer se BE GOING TO upotrebljava kao čista futurska forma i kao neobeleženi oblik, dok se WILL konstrukcija čini kao oblik koji je više obeležen, jer postoje osnove za predikciju (2009: 52). Međutim, prethodna razmatranja upućuju na zaključak da se nivo uverenosti koji polumodal prenosi baziraju na dokazima, te bismo iskaz sa ovim oblikom protumačili da postoje dokazi u sadašnjosti koji upućuju da će biti mraza što doprinosi većoj verodostojnosti prognoze nego u slučaju da je iskazana glagolom WILL. Osvrnemo li se, međutim, na primer 33) uviđamo da se i glagolom WILL mogu izraziti predikcije na osnovu realno postojećih dokaza dostupnih u sadašnjosti. Osim toga, navedeni primer pokazuje da je i glagol WILL moguće upotrebiti bez specificiranja vremena, mada se to obično ističe kao upotreba BE GOING TO (npr. Jaszczolt, 2009: 52).

Kako smo videli, BE GOING TO kolocira sa nefaktivnim glagolima i modalnim prilozima uz koje se pojavljuje i modal WILL. Time se vraćamo na tvrdnje s početka odeljka, da u nekim slučajevima nema jasnih semantičkih razlika između ova dva sredstva, te da se izbor sredstva ispostavlja kao arbitrarna odluka govornog lica koju može doneti na osnovu stila, ili nivoa formalnosti komunikativne situacije. Kako korpusne studije prikazuju, stilistički BE GOING TO više pripada razgovornom jeziku nego formalnom pisanom jeziku (na šta ukazuju i Biber et al., 1999; Berglund & Williams, 2007). Time se objašnjava zašto se BE GOING TO pojavljuje u upotrebama u kojima bi bilo razumnije očekivati modal. Kako sledeći primer ilustruje, BE GOING TO pojavljuje se i u apodozi kondicionalne rečenice uz polumodal HAVE TO koji u ovom slučaju izražava obavezu:

172) If it's in the daytime I'm *going to* have to send you. (BNC: F8U S_meeting)

Međutim, iscrpnije analize pokazuju da se određene semantičke i pragmatičke razlike ipak mogu napraviti, a neke se mogu pronaći i u njihovim različitim istorijskim korenima i ostacima leksičkog značenja (što detaljno navode Bybee & Dahl, 1989). Kako prikazuju radovi Bybee, konstrukcija BE GOING TO mnogo je mlađa od modala SHALL i WILL. Na osnovu toga se može pretpostaviti da nije pretrpela toliki obim semantičkih promena tokom razvoja, pa se može očekivati da je raspon upotreba ove konstrukcije u savremenom E jeziku u direktnoj vezi sa prvobitnim leksičkim značenjem.

Primarna razlika između WILL i BE GOING TO odnosi se na pojam temporalne orijentacije. U slučaju upotrebe WILL orijentaciju predstavlja buduće vreme, buduća realizacija događaja zavisi od ispunjenosti budućih uslova, dok se u slučaju upotrebe BE GOING TO ukazuje na sadašnjost. Dakle, osnovna razlika tiče se povezanosti sa sadašnjem vremenom: u slučaju upotrebe glagola WILL budućnost se posmatra tako da nije povezana sa sadašnjošću, dok BE GOING TO ukazuje na sadašnju situaciju ili nameru iz koje se očekuje da će proisteći neki budući događaj (npr. Yule, 1998). U tom smislu slažemo se sa objašnjenjem koje nudi Perez, prema kome se temporalna orijentacija na sadašnje vreme polumodala može se potkrepiti prvobitnim značenjem i aspekatskim karakterom konstrukcije, u smislu progresije od govornika ka unapred osmišljenom cilju, pri čemu takvo kretanje ukazuje da u trenutku govora mora postojati nekakav uslov koji ukazuje da se govornik već kreće prema cilju (1990: 60). Autor to ilustruje kontrastiranjem primera *She's going to have a baby* i *She will have a baby*, i navodi da samo prvi iskaz implicira da je ona već trudna, da je subjekat u vreme govora ispunio neophodne uslove za događaj na koji ukazuje glagol (isto).

Postojanje uslova u sadašnjosti dovodi do eliptične prirode glagola WILL u slučaju da se iskaz posmatra izvan konteksta (isto) koja se ne može pripisati BE GOING TO, makar ne u neutralnim kontekstima. Eliptičnost se odnosi na utisak da postoji nešto neizrečeno, poput uzroka ili uslovljenosti predikcije. U skladu s tim primer 149) predstavlja potpuni intencionalni iskaz o budućnosti. Kad bi, međutim, iskaz glasio *I will scream* podrazumevao bi se nekakav neizrečeni uslov (npr. ako nastaviš to da činiš). Tačnije, iskaz bi bio razumljiviji uz navedeni uslov. BE GOING TO je retko eliptične prirode što se ogleda u činjenici da kao preduslov postoji stanje da se nešto već dogodilo što je glagol pokrenulo prema cilju, odn. postoji uzrok koji se ponaša kao

kontekst u kome je radnja postavljena (isto). Upravo na ovo postojanje uslova odnosi se povezivanje oblika sa sadašnjošću na koje je ukazano a koje se različito terminološki određuje (npr. *current orientation* (Palmer, 1974), *present orientation* (Bybee & Pagliuca, 1987)).

S tim u vezi je i razlika na koju ukazuje Copley koja postoji između:

173a) *We will change your oil in Madera.*

koji može predstavljati reklamu na bilbordu, dok naredni iskaz ne može:

173b) *We are going to change your oil in Madera.* (Copley, 2002: 158)

Kako je navedeno, iskazi koji sadrže WILL mogu imati pragmatičku snagu ponude. Prema mišljenju autorke, 173a) može biti ponuda jer sadrži prikriveni antecedent *If you want...*, dok se BE GOING TO ne može tako upotrebiti. Razlika se bazira na aspektualnoj prirodi ovih konstrukcija koja je kompatibilna sa pragmatičkom prirodom ponude u slučaju WILL, dok to kod upotrebe BE GOING TO (isto).

Međutim, najiscrpnije uvide o razlikama na nivou pragmatike između ovih konstrukcija nude istraživanja u okviru teoriju tumačenja iskaza poznate kao Teorija značaja (*Relevance Theory*). Haegeman (1989), recimo, opredeljuje se za ovaj teorijski okvir jer je mnogo uspešniji od opisa zasnovanog na inherentnim svojstvima glagola WILL (1989: 311). I u ovom radu je izražen stav da je često percepcija govornik ta koja utiče na izbor WILL ili BE GOING TO, pri čemu je odlučujući faktor to da li je budući događaj čvrsto utemeljen u sadašnjosti, ili je više vezan za buduće događaje (isto, 295). Autorka navodi da se semantičke razlike između WILL i BE GOING TO u deskriptivnoj tradiciji uglavnom svode na to da nepravilna upotreba ne dovodi do gramatičke netačnosti, već do neispravnosti u duhu E jezika, koja često ilustruje nedostatak idiomatičnosti (isto, 292). Odnosno, nepravilna upotreba ne dovodi do kršenja gramatičkih pravila o odabiru glagolskih vremena, već do kršenja nekog principa koji utiče na upotrebu konstrukcije u kontekstu, tj. pragmatičkog principa. Prema tome, razlika između tumačenja WILL i BE GOING TO, nije deo gramatike rečenice, već do kontrasta dolazi na nivou kontekstualizacije iskaza (isto, 305). Ove dve konstrukcije ne razlikuju se u pogledu istinitosnih uslova, njihova su značenja na semantičkom nivou ekvivalentna, a najbitnije razlike pronalaze se na nivou pragmatike. U tom pogledu neizbežno postoji element subjektivnosti pri izboru adekvatnog sredstva.

U okviru iste teorije, Nicolle, autor na čije uvide smo se već pozivali, razmatra semantiku WILL i BE GOING TO tako da se oba oblika odnose na potencijalnost, a ne na vreme, što i dovodi do toga da vrlo često mogu niti međusobno zamenljivi (1997: 362). Međutim, potencijalnost u oba slučaja nije ista. Autor smatra da se razlika može napraviti između proceduralnih informacija koje enkodira WILL i konceptualnih informacija koje enkodira BE GOING TO, dok BE GOING TO enkodira i aspektualne informacije koje se, videli smo, dokazuju pojavljivanjem uz adverbijal *already*. Centralni stav rada je da BE GOING TO enkodira semantičku odliku potencijalni realis, dok je pri upotrebi modala WILL, prisutna odlika potencijalni irealis na čemu i se temelji razlika u semantici ovih oblika, kao i njihovih izvedenih značenja (isto, 369-372). Osim toga, određeni prizvuci značenja pri upotrebi BE GOING TO doprinose značenju propozicije, pa stoga predstavljaju eksplikature (termin skovan u okviru teorije značaja).

3.2.2. BE ABOUT TO i BE TO

3.2.2.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa BE ABOUT TO i BE TO

3.2.2.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Modalni idiomi BE ABOUT TO i BE TO, ili *quasi-auxiliary* konstrukcije u terminologiji Quirk i sar. (1985: 217), u literaturi se sporadično pominju kao sredstva kojima se može referirati na buduće vreme, pri čemu je samo BE ABOUT TO dovoljno često u upotrebi da bi ga vredelo komentarisati (Leech, 1987: 70). O njihovoj upotrebi i značenjima najčešće se govori ukazivanjem na sličnosti sa upotrebama sredstava koja se dovode u vezu sa sadašnjim vremenom (polumodal BE GOING TO i sadašnja glagolska vremena), tako da se svrstavaju u *futurish forms* (npr. Declerck, 2006: 356). Kako ćemo videti, dok sa jedne strane postoje brojna semantička i funkcionala preklapanja između BE TO i prostog prezenta, na drugoj strani na njih nailazimo između BE ABOUT TO i BE GOING TO, ali i sadašnjeg progresiva, tako da se razlika često može napraviti samo u pogledu sintaksičkih ograničenja upotrebe¹¹⁴.

Međutim, smatramo da je moguće napraviti razliku u pogledu predstavljanja događaja kao faktualnog. Dok se futurati, kako ćemo videti, odnose na pretpostavljene

---

¹¹⁴ Leech poredi sledeće iskaze *The minister is to meet / is meeting / meets union officiala tomorrow* i navodi da se gotovo ne može napraviti razlika u značenju, pri čemu se jedino prvi oblik može upotrebiti bez vremenskom adverbijala (1987: 103).

činjenice, BE TO implicira postojanje plana ili rasporeda, ali budući događaj determinisan njima ne predstavlja kao činjenicu. Premda izražava visok stepen opredeljenosti prema svom iskazu, govornik odriče faktualnost propozicije smeštajući je u modalni (nefaktualni/ irealis) domen upotrebom ovih oblika.

Prethodna tvrdnja u suprotnosti je sa stavom koji nudi Declerck (2010). Autor smatra da je naglasak premešten na nužnost buduće aktualizacije situacije, pri čemu se sumnja o aktualizaciji gubi (2010: 271). U tom slučaju poreklo nužnosti je izbledelo, te je pažnja slušaoca usmerena na buduću aktualizaciju. BE TO autor posmatra kao u osnovi modalni glagol, a kao modalni ostatak (*residue*) određuje ono što je propozicija u našem radu, i dalje navodi da se propozicija smatra izvesnom u istoj meri kao da je izražen glagol WILL (isto). Međutim, za razliku od WILL, smatra autor, samo ukazuje na modalno poreklo na kome je predikcija bazirana, a to je plan u sadašnjosti *She is to appear on TV* (isto) Dakle, BE TO povezuje budući događaj sa sadašnjim vremenom u kome se nalazi dokaz na osnovu koga govornik formira epistemički stav.

3.2.2.1.2. Modalna značenja

3.2.2.1.2.1. Epistemička značenja

Polumodal BE TO izražava dva skupa modalnih značenja: značenja deontičke obaveze, bliska značenjima izraženim modalima MUST i OUGHT TO, i prediktivno značenje kada referira na budućnost (Kalogjera, 1970: 71; Palmer, 1974: 154). Kako deontički modali referiraju na buduće vreme, u nekim slučajevima, polumodal ostaje dvosmislen između ova dva tumačenja. Tada je teško tačno odrediti značenje koje treba preneti u prevodu, koje u nekim slučajevima nije ni kontekstom determinisano, što ilustruje primer:

174) The new Local Government Commission will examine the current structure ... . Northumberland *is to be examined* in the fifth stage. (BNC: K4V W_newsp_other_social)

Čini se da se ova dva skupa značenja stapaju u slučaju ukazivanja na budućnost. Naime, kako se referira na budućnost, prisutno je epistemičko značenje, s tim što je ovo značenje obojeno prizvukom obaveze koja se dovodi u vezu sa logičkim modalnim terminom nužnosti. Prema tome, BE TO govornik upotrebljava za referiranje na buduće događaje za koje smatra da će se nužno odigrati, o čemu iznosi epistemički sud na osnovu postojećeg zakazanog plana ili dogovora. Referiranje na budućnost uz

presuponirano značenje postojanja plana, dogovora ili prinude prisutno je u sledećim primerima:

175) Tina Fuchs, 21, *is to marry* a millionaire... (BNC: CH 6 W_newsp_tabloid)

176) A permanent exhibition on the history of the valley *is to be established* near the dam in the early 1990s. (BNC: A3G W_newsp_brdst_nat_report)

Osim značenja plana za budućnost (Leech, 1987: 103), u idiomatskoj upotrebi provejava značenje predodređenosti kao u primeru:

177) The bad news is now largely behind, the good news *is to come*. (BNC: A2V W_newsp_brdst_nat_commerce)

Iskazom 177) govornik izveštava o tome da će dobre vesti nužno stići pri čemu izražava izvesnost očekivanog događaja. Ovo razmatranje je u skladu sa pomenutim stavom koji nudi Declerck da modalni pomoćni glagol BE TO izražava nužnost buduće aktualizacije situacije na koju se odnosi klauza minus BE TO (2010: 221). Autor identifikuje osam mogućih modalnih porekla (porekla nužnosti), a *futurish* upotreba je u tesnoj vezi sa ovim modalnim upotrebama, pogotovu u upotrebama u kojima modalno poreklo predstavlja dogovor.

U nekim slučajevima, kao u primeru 178), ovaj polumodal moguće je zameniti glagolom WILL.

178) The cost of this *is to come* out of the subscription of 25 per year. (BNC: CGX W_pop_lore)

Na osnovu toga potvrđuje se da je u mnogim slučajevima upotreba BE TO određena stilski i žanrovski na šta ukazuju primeri našeg korpusa koji većinom pripadaju novinskom stilu i televizijskim izveštajima, odn. kontekstima upotrebe na koje se u piteraturi i ukazuje (npr. Bergs, 2010: 226). Osim toga, upotreba BE TO bliska je upotrebi BE GOING TO po tome što oba polumodala ukazuju na sadašnje vreme u kome je načinjen neki dogovor ili plan budućeg događaja i u oba slučaja fokus govornika je na sadašnjim faktorima od kojih se očekuje da će dovesti do budućeg događaja kao u primeru:

179) I *am to arrest* you, and Mr Cameron, on charges arising from the mobbing (BNC: A0N W_fict_prose)

Štaviše, Okamura zaključuje da ni u jednoj od upotreba BE TO ne ukazuje tako mnogo na buduće vreme u kome se događaj odigrava toliko koliko na sadašnje vreme u

kome se nalazi poreklo budućeg događaja (1996: 39). Ovo zapažanje nije u skladu sa stavom koji iznosi Leech da je ova konstrukcija upravo i korisna govornicima jer može ispoljavati značenja prezenta, ali bez neophodnog prisustva adverbijala (1987: 103) iz čega se zaključuje da inherentno sadrži temporalno značenje. Međutim, čini se da se temporalno značenje ostvaruje adverbijalom kao u 176), a u ostalim slučajevima reč je o temporalnoj referenci na buduće vreme koja je inače svojstvena svim deontičkim modalima.

Temporalna referenca dovodi se u vezu sa upotrebom BE ABOUT TO, ali i BE ON THE POINT OF, i najčešće se ističe temporalna bliskost radnje na koju se ovim oblikom referira (npr. Kalogjera 1971: 70; Leech, 1987: 70; Quirk i sar. 1985: 217; Jaszcolt, 2009: 51). Modalna značenja BE ABOUT TO bliska su značenjima BE GOING TO što vidimo iz razmatranja Quirk i sar. (1985). Kako navode autori, BE ABOUT TO ukazuje na blisku budućnost i može se parafrazirati kao *be (just/ very soon) going to* ili BE ON THE POINT OF (1985: 217). Prema tome, tumačenje iskaza sa ovim polumodalima u pogledu epistemičnosti, isto je kao u slučaju BE GOING TO s tim što se oseća i prizvuk bliske budućnosti i uz animatne i uz neanimatne agense. Na taj način govornik izražava sud o događaju koji će uskoro uslediti kao u:

180) You *are about to set out* on an interesting and formative experience. (BNC: AD0 W_non_ac_medicine)

181) This afternoon's performance of „ Coriolanus „ *is about to begin*. (BNC: FU4 W_fict_drama)

3.2.2.1.2.1. Volitivna značenja

Navedeni polumodali mogu pojavljuju se i u intencionalnim iskazima. U toj upotrebi, međutim, BE TO ne nalazimo. Primer koji je moguće tumačiti u značenju intencionalnosti je:

182) Norway's minority Labour Prime Minister, *is to resign* tomorrow. (BNC: A4X W_newsp_brdsh_t_nat_report)

Međutim, kako je u pitanju zvanična ostavka, diskutabilno je koliko je u pitanju namera agensa, a koliko je stvar dogovora među zvaničnicima. Primer koji naš korpus nudi a koji je moguće tumačiti u terminima volitivnosti je:

183) You *are to open* it later. (BNC: GUG W_fict_prose)

U ovom slučaju volitivno značenje povezano je sa njegovom deontičkom upotrebom u kojoj izražava volju govornog lica da sagovornik u budućnosti izvrši određenu radnju. Na drugoj strani, polumodal BE ABOUT TO tipično ispoljava značenje namere agensa da izvrši radnju kao u:

184) A leading chain of booksellers *is about to launch* a price-cutting war. (BNC: A88 W_newsp_brdsht_nat_report)

185) *I'm about to get on* the phone as well. (BNC: F8U S_meeting)

Ova upotreba u direktnoj je vezi sa razvojem BE ABOUT TO koja i predstavlja osnovu semantičke sličnosti ovog polumodala i BE GOING TO. Polumodal BE ABOUT TO prošao je putanju razvoja kakvu je imao i BE GOING TO, kako navodi Höche, razvijajući se iz izraza koji je sadržao prostorni adverb, potom počeo da izražava pripremu ili nameru, a kasnije je razvio i značenja budućnosti, ali je u poslednjim etapama razvoja poprimio karakteristike slične aspektualnim obrascima koje ima *start/ begin to+inf* (2010: 54). Analiza autora ukazuje da se razlike između dva oblika mogu napraviti u pogledu tendencije kolociranja sa glagolima koji imaju određene semantičke komponente, tako da se BE ABOUT pojavljuje uz glagole koji imaju početak kao deo svog leksičkog značenja (npr. *begin, start, launch, embark*), kao i glagole koji ukazuju na kretanje (*fall, walk, cross, sail*) (isto, 64).

3.2.2.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Upotrebom navedenih modalnih idioma govornik izražava visok stepen opredeljenja prema obistinjenju propozicionog sadržaja. Uverenost govornika u realizaciju događaja u vezi je sa konstituentom idioma u vezi sa sadašnjim vremenom. Naime, na osnovu znanja koje ima, govornik budući događaj smešta blizu deiktičkog centra, u nekim slučajevima u realnom, a u nekim u psihološkom vremenu, iz čega i proističe uverenost u istinitost obistinjenja propozicionog sadržaja. Upravo je pojam neposredne budućnosti, koji se često ističe kao suštinska komponenta značenja ovih idioma, u vezi sa opredeljenjem govornika prema svom iskazu. U slučaju epistemičkih iskaza koji sadrže BE TO, govornik na osnovu pokazatelja izvodi zaključak da je vrlo verovatno da će se događaj odigrati. Nivo subjektivnosti iskaza sveden je na minimalni stepen jer govornik predstavlja zakazani plan ili odluku, ili zakazanu aktivnost, kao da je nametnuta od strane neke eksterne volje (Declerck, 2006: 356), dok se učešće govornika ogleda u tome koje indikatore u sadašnjosti uzima za izvođenje svog

zaključka. U slučaju volitivnih iskaza, prvenstveno koji sadrže BE ABOUT TO, implicira se da će propozicija postati istinita u nekom kraćem vremenskom intervalu u odnosu na vreme govora.

3.2.2.1.4. Ilokucioni potencijal

Imajući u vidu da referiranje na budućnost predstavlja bitno svojstvo semantičke strukture deontičkih modala, ne iznenađuje što se ilokucioni potencijal prepoznaje samo u iskazima sa polumodalom BE TO. Kako polumodal BE TO izražava naredbu izdatu od strane govornika, ili nekog drugog zvaničnog organa, tako direktivni govorni čin naredbe prepoznamo u iskazima sa subjektom u 2. licu kome se nalaže obaveza da radnju izvrši kao u:

186) Cameron! You are to come now. (BNC: A0N W_fict_prose)

Određeni stepen imperativne sile ispoljava se i u iskazima sa BE TO koji u okviru teorije govornih činova predstavljaju uputstva poput primera 183).

3.3. Sadašnja glagolska vremena

U velikom broju jezika sadašnje glagolsko vreme može se koristiti za izražavanje budućnosti, pogotovu uz glagol *go* (Jespersen, 1924: 260), odn. glagole kretanja (Binnick, 1991: 57), a o ovoj upotrebi prezenta komentarisao je još Aristotel (prema Binnick, 1991). Paradigma prezenta u E jeziku obuhvata dve morfološki različite konstrukcije (*The Simple Present* i *The Present Progressive*), a obe se mogu pod određenim uslovima upotrebljavati da referiraju na budućnost, pri čemu prost prezent predstavlja najstariji način obeležavanja budućnosti (Wulf, 2007). Autori tradicionalnih deskriptivnih i pedagoških gramatika dosledno navode da su u tom slučaju praćeni temporalnim specifikatorom, tipično adverbijalom, u daleko većoj meri od ostalih sredstava (npr. Leech, 1987; Biber et al., 1999). Štaviše, upravo prisustvo određenog vremenskog adverbijala omogućava futuralno tumačenje. Da primer

187) We *are* both *fighting* in September. (BNC: CH7 W_newsp_tabloid)

ne sadrži jasnu temporalnu lociranost, ostao bi dvosmislen, a protumačena temporalna lokacija bi se pre odnosila na sadašnje vreme. Prema tome, adverbijal predstavlja gramatičku odliku koja ukazuje da sadašnje glagolsko vreme izražava budućnost, a ako taj adverbijal nije upotrebljen, ovi glagolski oblici upotrebljavaju se u kontekstu u kome se pretpostavlja neka određena vremenska tačka u budućnosti (Leech,

1987: 66). Osim vremenskog adverbijala koji ukazuje na budućnost, može biti prisutna i adverbijalna vremenska ili uslovna klauza koja referira na budućnost (Biber et al., 1999: 151). Najfrekventija upotreba prostog prezenta za izražavanje budućih događaja najčešće i jeste u zavisnim klauzama nakon određenih kondicionalnih ili temporalnih veznika. Ti slučajevi upotrebe izlaze iz domena ovog rada, a analizom su obuhvaćeni znatno ređi primeri upotrebe u nezavisnim klauzama.

Opšteprihvaćen termin u literaturi kojim se označava upotreba sadašnjeg glagolskog oblika za ukazivanje na buduće događaje ili situacije je futurat (*futurate*), prost ili progresivni, (npr. Huddleston, 1977; Brisard, 2002; Binnick, 1991; Copley, 2002; Huddleston & Pullum, 2005). Futurat predstavlja glagolski oblik morfološki obeležen za sadašnje vreme, ali koji se tumači tako da ukazuje na vremensku tačku nakon t_0 . Declerck terminom *futurish forms*, osim BE ABOUT TO, BE GOING TO, obuhvata i progresivni prezent u nekim upotrebama kojima se uspostavlja domen budućnosti (2006: 106). Ove glagolske oblike koji povezuju buduću aktualizaciju situacije sa određenom vrstom sadašnjeg stanja, autor određuje kao „oblike koji po svojoj prilici kombinuju referencu na budućnost sa referencom na sadašnje vreme“¹¹⁵ (2006: 535). Kako se zaključuje, morfološka forma determiniše i upotrebu ovih glagolskih oblika za izražavanje budućnosti, te će se ovi oblici upotrebljavati kada postoji neka vrsta povezanosti sa sadašnjim trenutkom (u pogledu namera govornika ili neizbežnosti određenog događaja), ili je ta veza temporalne prirode (buduća aktualizacija događaja smatra se bliskom sadašnjem trenutku). Zato se upotreba ovih odlika najčešće može povezati sa (važećim i već postojećim) planovima, dogovorima ili rasporedima (npr. Comrie, 1985: 47-8). Iz tog razloga futurate na nalazimo u upotrebama za referiranje na događaje koji ne mogu plauzabilno biti zakazani ili isplanirani čime se objašnjava i anomalnost iskaza *I feel better tomorrow*.

---

¹¹⁵ „verbal expression which arguably combines future time reference with present time reference...“ (Declerck, 2006: 779).

3.3.1. Prost prezent

3.3.1.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa prostim prezentom

3.3.1.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Upotreba prezenta za buduće situacije u literaturi se posmatra kao poseban obeležen (*marked*) način referiranja na budućnost (npr. Quirk i sar., 1985: 215; Leech, 1987: 66). Izražavanje budućnosti obeleženim oblikom, smatraju Quirk i saradnici, uzrokovano je time što se na taj način budućoj situaciji pripisuje stepen izvesnosti koji se normalno povezuje sa sadašnjošću i prošlošću, te se ovim oblikom prevazilazi epistemološka razlika među temporalnim domenima pripisujući neuobičajenu određenost domenu FUT (1985: 215). Leech to razmatra u pogledu činjenične prirode i navodi da se ukazivanjem na buduću situaciju ovim oblikom postiže predstavljanje budućnosti kao činjenice (1987: 65). Događaj o kome je reč govornik predstavlja kao unapred nepromenljivo utvrđen, sve je unapred dogovoreno ili isplanirano, te ništa ne ometa budući događaj (Kalogjera, 1971: 56), ili govornik događaj vidi kao neopoziv. Dakle, upotreba prostog futurata određena je namerom govornika da budući događaj predstavi kao činjenicu time što budućem događaju pripisuje stepen izvesnosti uobičajeno svojstven sadašnjim i prošlim događajima.

Iz tog razloga iskazima koji sadrže prost futurat pripisuje se svojstvo faktualnosti i smatraju se kategoričkim tvrdnjama o činjenici bez ličnog uključivanja govornika (npr. Haspelmath, 1997: 17) pri čemu tvrdnja predstavlja govorni čin kojim govornik predstavlja propoziciju kao istinutu ili u takvom činu propoziciju potvrđuje. Prema tome, u slučajevima kada postoji namera ili želja govornika da propoziciju predstavi kao činjenicu, odnosno da je učini faktualnom, morfološki prezent ispostavlja se kao adekvatni oblik kojim govornik na minimum svodi značenja prediktivnosti ili nagađanja o budućnosti. U skladu s tim budući događaj obuhvaćen propozicijom koji se odnosi na inherentno neizvestan domen FUT, govornik predstavlja kao faktualan. U tom smislu upotreba ovog oblika predstavlja pokazatelj „onoga što se trenutno smatra kao da je faktualno“¹¹⁶ i neudaljeno (Yule, 1998: 61).

---

¹¹⁶ „an indication of what is currently treated as being the case“ (Yule, 1998: 61).

U pitanju, dakle, nije faktualan događaj, već predstavljen kao takav. U osnovi ove upotrebe, međutim, ne nalazi se odigravanje događaja u objektivnoj realnosti već samo u umu govornika, što nas dovodi do visokog stepena opredeljenja govornika, koje i determiniše upotrebu ovog oblika, ali ne i do pripisavanja faktualnosti događaju kao sadržaju propozicije. U vezi sa faktualnošću je i povezivanje događaja sa domenom realisa, odn. realnošću, koje se ovim glagolskim oblikom postiže. Na pitanje na koji način se može govoriti o realnosti događaja iskazanih prostim prezentom, a koji se još uvek nisu odigrali odgovor nude kognitivni lingvisti. Pre svega, sa konceptualnog stanovišta sadašnjim vremenima ukazuje se na situacije koje su konstruisane tako da poseduju status realnosti, odn. one koje su smeštene u faktualnoj realnosti. U tom smislu, morfološki prezenti u velikoj meri se izjednačavaju sa neposrednom realnošću (*immediate reality*)¹¹⁷ i govore o neposrednoj realnosti situacije. Međutim, u slučajevima kada nije prisutna referenca na sadašnje vreme, osim sadašnjosti kao osnovne komponente, prisutna je i modalna komponenta epistemičke blizine (*epistemic immediacy*). To znači da se ovim oblicima ukazuje na situacije koje govornik u trenutku govora smatra realnim pri čemu, kako ukazuje Langacker, realnost sa stanovišta lingvistike obuhvata sve ono što govornik zamišlja kao realno (2008: 297). U tom smislu može se govoriti o zamišljenoj realnosti koja predstavlja ono što govornik trenutno prihvata kao utvrđeno znanje (isto, 298), tako da govornik budući događaj smatra realnim i kao takvog ga sagovorniku predstavlja pomoću klauzalne osnove kao u primeru:

188) Holyfield *starts* training next month. (BNC: CH7 W_newsp_tabloid)

Ova upotreba, kako ukazuje Langacker, zasnovana je na određenim mentalnim konstrukcijama, koje su često prećutne, ali ključne za podržavanje konceptualne podloge (isto, 44). Primeri poput 188) evociraju implicitni plan ili raspored, nekakvu vrstu mentalnog dokumenta koji opisuje očekivane buduće događaje. Kako je plan u trenutku govora važeći, osoba koja ga zna ima neposredan pristup događajima koji su u njemu navedeni, kako objašnjava Langacker (isto). U tom pogledu događaj poseduje epistemičku blizinu za govornika, odn. relevantnog konceptualizatora, koji konsultuje

---

¹¹⁷ Langacker povezuje prost prezent sa *immediate reality* i tvrdi da se i vreme govora i referentno vreme tačno zajedno pojavljuju u kanoničkim upotrebama ovog vremena (1991: 242). Međutim, takve upotrebe nisu veoma česte, a Binnick (1991: 37) navodi glagole uz koje ovaj oblik izražava pravo sadašnje vreme, dok uz ostale glagole, ima i brojne druge (nesadašnje) upotrebe i značenja.

plan i raspored. Na osnovu toga događaj je prikazan od strane konceptualizatora kao realan i pripada poznatoj realnosti.

Postavake koje nudi Langacker usvaja i Brisard (2002), koji takođe navodi da se futuralne upotrebe prezenta tumače pozivanjem na koncepciju virtualne ravni (*virtual plane*) na koju se projektuju predstave događaja koji se (još uvek) nisu aktualizovali u realnosti, pri čemu se upravo za te mentalne predstave smatra da se direktno poklapaju sa vremenom govora (2002: 254). Na taj način situacije koje nisu deo sadašnjosti mogu se izraziti prezentom, samo ako se njihove konceptualne predstave nalaze u osnovi. Prema mišljenju autora, budućnost može biti sastavni (*constitutive*) deo stanja uma u sadašnjosti, ili koncepcije sadašnje strukture sveta (2002: 268). Slučaj zakazanih budućih radnji, čije se zakazivanje neminovno odigralo pre njihove realizacije, ubedljivo ilustruje koliko realne te predstave mogu biti u umu govornika i kako bi mogle u skladu s tim, uticati na strukturu sveta koji postoji pre nego one postoje. Futuralna upotreba prezenta ne mora izričito biti označena adverbijalom, primećuje Brisard. Ovaj adverbijal gradi prostor realnosti tj. sa objektivnog stanovišta, potencijalnu ili projektovanu realnost, „ali koja kao takva svakako još uvek nije data“¹¹⁸ (isto, 282) Upotreba prezenta, dalje navodi autor, ukazuje na datost (*givenness*) situacije na način na koji je sličan onome što se dešava u kontekstu paranormalnog vernika koji konstruiše datost situacije u odnosu na svoje lokalne (i možda idiosinkratična) očekivanja (isto). Na simboličan način događaj se posmatra kao datost, dat i u potpunosti sastavni deo osnove, iako nije, ili se zapravo nikada i neće odigrati. Sama činjenica da govornik bira ovo vreme ukazuje na apsolutnu uverenost ili sigurnost, a pojam utvrđenog plana ili rasporeda izražava taj stav, čime se budućnost ne konstruiše kao neizvesna i, umesto predviđanja, a *matter of fact is being stated* (isto). Realnosti koja je u pitanju pri upotrebi prezenta autor ističe i u koautorskom radu sa de Wit (2014). Prema mišljenju autora, prost prezent obeležava strukturalnu realnost (*structural reality*), za razliku od progresivne forme. U skladu s tim, označena situacija čini strukturalnu realnost, tj. neophodni deo onoga što govornik zamišlja kao trenutno realno, očekivano je i može se predvideti na osnovu opšteg znanja govornika o svetu i o određenim situacijama u njemu.

---

¹¹⁸ „but certainly not given as yet“ (Brisard, 2002: 282).

3.3.1.1.2. Modalna značenja

3.3.1.1.2.1. Epistemička značenja

Epistemički stav apsolutne uverenosti koji se prenosi ovim oblikom određen je znanjem govornika. Upotreba prostog prezenta u glavnim klauzama ograničena je na slučajeve u kojima se može pretpostaviti da u sadašnjosti posedujemo znanje o događaju u budućnosti (Huddleston & Pullum, 2005: 45). Štaviše, upravo saznanje govornika o postojanju plana ili programa determiniše upotrebu ovog oblika za izražavanje budućeg događaja. Znanje govornika može biti zasnovano na naučnim proračunima kao u slučaju iskaza o kalendaru ili događaja koji se ponavljaju u prirodi kao u primeru:

189) The sun *sets* at 8.39 tomorrow. (Kaufmann, 2009: 251)

Znatno češće znanje bazira se na utvrđenom planu, rasporedu i/ ili dogovoru koji postoji u sadašnjosti, na šta ukazuju Quirk i sar. (1985: 216) kao u 188) i narednim primerima:

190) England *play* away to Poland on May 29 next year... (BNC: CH 6 W_newsp_tabloid)

191) The half-year course *begins* next month and offers tuition on counselling skills... (BNC: CH 2 W_newsp_tabloid)

Iz tog razloga ova upotreba prezenta posmatra se kao *scheduled future* ili *timetable future, expected future* (npr. Lindenlaub, 2006) jer se buduća radnja bazira na planu ili rasporedu. Raspored je najčešće načinjen od strane zvaničnih organa ili organizacija kao u 190) i 191). Time dolazimo do još jedne odlike prostog futurata, a to je da se u većini slučajeva ovaj oblik upotrebljava za (isplanirane, zakazane) događaje koji su na neki način izvan kontrole govornika (Celle, 2005: 208). Govornik izražava najviši stepen pozitivnog opredeljenja prema obistinjenju propozicije. Time se i predstavlja kao neko ko poseduje relevantno znanje o informaciji koja je utvrđena u trenutku govora i od koje zavisi obistinjenje propozicije. Da je znanje govornika determinišuća komponenta za upotrebu ovog oblika potvrđuje i činjenica da se ovaj oblik ne pojavljuje uz glagol *know*.

Pri razmatranju epistemičkih značenja ističemo prediktivnu komponentu iskaza o budućnosti. Međutim, u slučaju prostog prezenta u ovoj upotrebi, to se u literaturi osporava. Štaviše, stav da se ovom formom ne prenosi prediktivno značenje

preovlađuje u literaturi. Dahl ukazuje da se sadašnja vremena u E jeziku ne upotrebljavaju za *prediction-based future time reference* za razliku od ostalih germanskih jezika (2000: 321). Na osnovu etimologije i razvoja sredstava za FUT, Wulf (2007) dolazi do uvida o značenju prezenta za izražavanje budućnosti razmatranjem načina na koji je na upotrebu ovog oblika uticao razvoj upotrebe WILL i BE GOING TO. Kako su ova dva oblika inherentno izražavala značenje ograda o predikcijama o budućnosti, upotreba prezenta je postepeno svedena na izraze koji se odnose na budućnost, a koji ne uključuju takvu ogradu. Autor zaključuje da se ovaj oblik danas koristi u slučajevima kada se budućnost ne predviđa, već se više postulira ili hipotezira¹¹⁹, dok se u predikcijama upotrebljavaju WILL i BE GOING TO. Posmatranje ovakvih izjava kao postulata o budućnosti, znači da propozicioni sadržaj iskaza govornika predstavlja unapred određenu činjenicu. Kako je navedeno, time se objašnjava visok stepen opredeljenja prema budućem događaju, ali ne i pripisivanje faktualnosti propoziciji.

Kako je u pitanju referiranje na budućnost, prediktivna komponenta je neizbežna, s tim što su u ovom slučaju predikcije čvrsto utemeljene, te je prediktivnost svedena na gotovo minimalni stepen. U tom pogledu iskazi sa ovim oblikom semantički su bliski proročkim izjavama u kojima je upotrebljen modal WILL jer se i ovim iskazima predviđa budući događaj uz visok stepen sigurnosti govornika u njegovu realizaciju. I u slučaju upotrebe prostog futurata, kao u slučaju nekih upotreba modala WILL, predikcija i presuponirani nivo izvesnosti zasnovani su na dostupnim dokazima, čime se ova značenja mogu dovesti u vezu sa evidencijalnom modalnošću kao u primeru:

192) The money *runs out* next month, and there is no guarantee .... (BNC: K5A W_newsp_other_social)

Na osnovu znanja o tome koliko još novca ima i kolika je dnevna potrošnja, govornik iznosi predikciju da će novca ponestati sledećeg meseca. Opisujući budući događaj kao neizbežan, govornik ipak iznosi epistemički sud o verovatnoći, odn. izvesnosti, realizacije tog događaja, te je prisutna komponenta značenja epistemičke nužnosti. Potvrdu našeg mišljenja, međutim nalazimo u jednom od starijih radova. Calver razmatra upotrebu prezenta i navodi da je futuralnost samo slučajna u ovoj upotrebi glagolskog oblika, na nju ukazuje prisutna reč koja ukazuje na vreme (1946:

---

¹¹⁹ Wulf (2007) upotrebljava termin *postulation* (i srodan glagol *postulate*) u značenju tvrdnja o budućoj činjenici čija se realizacija ne dovodi u pitanje koji kontrastira predikciji (*prediction*).

323). Autor ističe da ono što je od suštinskog značaja je da je red, raspored, navika, poredak stvari takav da se može očekivati odigravanje događaja i primećuje da je osećaj budućnosti ponekad mnog manje jak nego osećaj rasporeda. Za ovaj rad je značajno da rečenice u ovoj grupi smatra inferencijalnim zaključcima, silogizmima u entimemi (misao, razmišljanje) (isto).

Na posmatranje u odnosu na epistemičku nužnost ukazuje i Kaufmann (2005) koji modalni elemenat značenja inkorporira u semantiku istinitosnih uslova. Prema mišljenju autora u svim slučajevima izvesnost, odn. sigurnost u pogledu budućeg događaja uključena je ili utvrđenost (*settledness*) ili uverenost (*belief*) u odigravanje događaja (u odnosu na vreme govora), odn. istinitosni uslovi zahtevaju ili utvrđenost ili uverenost. Autor ističe uslov izvesnosti (*certainty condition*) koji se pojavljuje uz prost prezent kada referentno vreme sledi vremenu govora, pri čemu ovaj uslov budućeg događaja predstavlja istinitosnu vrednost tog događaja. Analiza koju nudi Kaufmann bazira se na semantici mogućih svetova po ugledu na Kratzer (1991), i pri razmatranju autor u obzir uzima dve konverzacijske osnove objektivnu i dokastičku (*doxastic*) ili subjektivnu. Autor predlaže pomeranje perspektive koji čini nezbežnom unificiranu semantiku prezenta: uslov izvesnosti predstavlja deo tumačenja svih (ne-modalizovanih) rečenica o sadašnjosti i prošlosti, ali samo u slučaju referiranja na budućnost on doprinosi dodatnoj semantičkoj komponenti iznad i preko uslova da rečenica treba biti istinita (2005: 246). Sve rečenice u prostim glagolskim vremenima sadrže prikriveni operator epistemičke nužnosti i procenjuju se u odnosu na dokastičku ili metafizičku modalnu osnovu (isto). Što se izvora istinitosti tiče, smatra autor, rečenica jeste istinita, tipično u slučajevima u kojima se njena istinitost može zaključiti iz prošlih i sadašnjih činjenica kao i prirodnim zakonima koji se smatraju detreminističkim kao u primeru 189) (isto, 251). Kako se rečenice posmatraju u odnosu na različite vrste dokaza ili pretpostavki (isto, 238), pri tumačenju iskaza:

193) The plane *leaves* at 4.

implicitno kao prefiks iskaza, pojavljuje se pozivanje na raspored (*According to the timetable*), a upravo takve centralne informacije predstavljaju modalnu osnovu. Istorijski odnos dostupnosti je onaj koji se ponaša kao činjenica, po tome što skup svetova kojima se može preko njega pristupiti u datom vremenu mora biti konstantan u istorijskim aletarnativama. Modalne osnove su konstantne u svim istorijskim

alterantivama i stoga podležu istorijskoj nužnosti. Ono što raspored govori o odlasku sutrašnjeg aviona je objektivno fiksirano, kao i stvarno vreme polaska jučerašnjeg aviona, i za razliku od stvarnog vremena poletanja sutrašnjeg aviona (isto, 238).

3.3.1.1.3. Opređenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

S obzirom na to da obeleživači prezenta izražavaju visok nivo verovatnoće da je stanje stvari u realnosti upravo onakvo kakvo ga opisuje rečenica govornika (Jaszcolt, 2009: 38), iskazima sa ovom formom govornik implicira da poseduje dovoljno znanje bazirano na dokazima o realizaciji budućeg događaja. Izborom ovog oblika za izjavu o budućem događaju govornik mu pripisuje najviši stepen verovatnoće. Ako bismo verovatnoću sklarano prikazali, u ovom slučaju pripisana vrednost određena na rasponu od 0 do 1, bila bi 1. Iskaz sadrži impliciranu sigurnost govornika u buduću realizaciju događaja odn. *govornik je siguran da p jer zna da je p*. U tom smislu, prisutan je najviši stepen pozitivnog opredeljenja prema propozicionom sadržaju jer se aktualizacija događaja smatra izvesnom.

To možemo ilustrovati upoređivanjem iskaza koji se razlikuju u pogledu opredeljenja govornika i, kako smatraju Huddleston i Pillum (2005: 56), u pogledu ilokucione sile ili presupozicija od strane govornika. Iskazi

194a) Next month he *faces* another man who has seen better days, Michael Olajade... (BNC: A9H W_newsp_brdsh_t_nat_sports)

194b) Next month he *will face* another man who has seen better days, Michael Olajade.S

lociraju situaciju u budućem vremenu, te tako prvenstveno ispoljavaju razliku u epistemičkom opredeljenju. Iskazom 194a) govornik izražava veći stepen opredeljenja jer se implicira da je faktualnost dokaza u trenutku govora zagarantovana. Shodno tome, ovaj iskaz je kontekstualno moguć u trenutku kada je bokserksi meć već dogovoren i kada su takmičari određeni. Parafraza iskaza bi mogla glasiti *I, the speaker, inform you now that there exist a plan now that ...* Na drugoj strani, primer 194b) ima više prediktivni karakter, ili karakter volitivnog iskaza, koji ne implicira posedovanje znanja o činjenicama u sadašnjosti. U tom smislu, ovaj iskaz je umesan u nekom ranijem periodu kada se može predvideti da će se bokser nakon oporavaka naći u ringu sa pomenutim šampionom. Tako protumačen iskaz bi se mogao parafrazirati kao *I the*

speaker, predict now that in the future ... Još je Kakietek (1970) ukazao da iskazi poput ovog imaju ilokucioni potencijal da potencijalno predstavljaju predikciju i predložio dubinsku strukturu tih iskaza (isto, 52), koju bismo prikazali kao:

I // predict he faces Michael Olajade next month.

Autor razmatra i primere poput 194a). Na osnovu toga što ova rečenica potencijalno predstavlja izjavu o zakazanom meču, dubinsku strukturu, u skladu sa predlogom autora, moguće je predstaviti kao:

I state // he he faces Michael Olajade next month.

Ako se osvrnemo na razliku subjektivne i objektivne modalnosti koju predlaže Lyons, vidimo da se razlika između ova dva iskaza može napraviti i u pogledu logičkih komponenti iskaza. Oba iskaza imaju zajedničku propozicionu komponentu (*facing Michael Olajade next month*), ali se razlikuju u pogledu komponente *ja-kažem-da* kojom govornik izražava svoje opredeljenje prema faktualnosti iskaza. 194b) predstavlja subjektivno modalizovani iskaz kojim se izražava mišljenje, ili zaključak govornika, dok iskaz sa prostim prezentom ima nekvalifikovanu *I-say-so* komponentu, dok je *it-is-so* komponenta kvalifikovna u odnosu na određeni stepen verovatnoće kojoj bi se u skladu s tim što je u pitanju objektivno epistemički modalizovana propozicije, pripisala vrednost 1.

Kako je navedeno, nivo opredeljenosti govornika izražen upotrebom ovog oblika zasnovan je na znanju, ili na zamišljenoj realnosti govornika. Kako primer 189) ilustruje, govornik daje predikciju o budućem događaju koji je potpuno predvidiv na osnovu kalendara ili proračuna, a taj stepen izvesnosti može se posmatrati kao epistemički modalni stav uverenosti prema sadržaju propozicije. Uverenost koja postoji kod govornika, koju je istakao i Kaufmann (2005), implicira i izvesnost aktualizacije događaja na šta ukazuje i zapažanje koje nudi Declerck da prost prezent upotrebljen u nezavisnim klauzama izražava prethodno određene ishode (2006: 535). U datim primerima prost prezent opisuje događaj za koji govornik u trenutku govora veruje da je neuobičajeno ili apsolutno siguran i koji smatra nepromenljivim. Nepromenljivost može poticati i otuda što govornik dati događaj smešta u okvir uobičajenog toka događaja kao

u primerima 191) i 193) jer semestar svake godine počinje u tom mesecu, i avion svakoga dana poleće u to vreme.

Copley (2002) ukazuje da se iskazima sa sadašnjim vremenom ne iznosi tvrdnja o postojanju plana, te uverenost govornika da će plan biti sproveden ne predstavlja adekvatnu semantiku futurata, već opredeljenje razmatra na nešto drugačiji način. Autorka razmatra futurate upotrebljene u narednim primerima:

195a) The Red Sox *are playing* the Yankees tomorrow.

195b) The Red Sox *play* the Yankees tomorrow. (2002: 27)

Analiza u okviru formalne semantike određuje analiziru futurata kao modalnih iskaza koji uključuju kvantifikaciju nad nizom mogućih svetova kojima je obuhvaćeno planiranje od strane agensa. Pri analiziri polazi od toga da ovi iskazi imaju presupoziciju direkcije (*direction presupposition*) (isto) koju formuliše: d usmerava p u w u vremenu t (isto, 45). Osim toga, futurati presuponiraju i plan, pri čemu plan mora obuhvatati želju nekih lica koja poseduju sposobnost da ga sprovedu u delo (isto, 38-39). Autorka smatra da futurati podrazumevaju da određeni direktor (*director*), lice/ lica odgovorno za sprovođenje plana u delo, poseduje sposobnost da dovede do obistinjenja propozicionalnog sadržaja. Direktor ne mora biti i subjekat rečenice. U 195a) i 195b) direktor je sintaksički neizrečen jer za plan ne snosi odgovornost navedeni tim, već lice koje je ovlašćeno za zakazivanje utakmica između ova dva tima. Osim što se upotrebom futurata presuponira da direktor poseduje sposobnosti da omogući realizaciju plana, ovi iskazi predstavljaju i tvrdnju o opredeljenju tj. iskazi ukazuju da direktor želi da se događaj odigra, te je na taj način opredeljen prema odigravanju plana p . Upravo navedene podrazumevane odlike direktora dovode do uverenosti da će plan biti realizovan. Dakle, upotrebom futurata iznosi se tvrdnja da je direktor opredeljen prema odigravanju događaja (tj. obistinjenju propozicije) i presuponiraju da direktor poseduje sposobnost da obezbedi odigravanje događaja, a oba zajedno podrazumevaju da će plan biti realizovan, odn. da će se događaj odigrati (2002: 43).

Kako vidimo iz primera 189), direktor koji kontroliše realizaciju događaja ne mora biti samo animatni agens. U slučajevima neanimatnog direktora, događaj se ne dovodi u vezu sa željom direktora, već se on odigrava zbog nekih svojstava sveta koji imaju prirodu zakona, a koji obično ostaju istiniti, kada je sve ostalo jednako (2002: 27,

54) kao u navedenom primeru. Na taj način futurati se posmatraju kao temporalni orijentisani modali sa jačom modalnom snagom od tzv. futura, što još jednaput potvrđuje činjenicu da se FUT nalazi u oblasti sprege temporalnog i modalnog sistema.

Prema mišljenju autorke, modalno značenje plana proističe iz aspektualnih operatora. U slučaju progresivnog prezenta modalnost uzrokuje progresivni aspektualni operator, a u slučaju prostog prezenta prisutan je generički aspektualni operator (2002: 27). Pomenimo i da sličan pogled na modalnost prostog prezenta izražava Okamura (1996). Autor razmatra upotrebu prezenta u primeru:

196) Tomorrow is Thursday.

i prirodu ovako upotrebljenog prezentskog oblika smatra modalnom, a ne temporalnom (39-40). Generički elemenat značenja prepoznaje po tome što paralelu sa ovim primerom nalazi u primeru poput *Two times three equals six* i navodi da se ovakvim iskazima opisuju činjenice, ili uverenja koja su prihvaćena kao istinita (*as being true*). Copley, takođe, ističe da je potrebno i dodatno temporalno određenje kako bi se postiglo futurarno tumačenje. Taj dodatni temporalni specifikator odigravanja planiranog događaja predstavlja neophodni deo semantike futurata bez obzira na to da li je eksplicitno prisutan (2002: 53). Osim toga, semantika futurata obuhvata i referiranje na vreme u kome se iznosi tvrdnja da je plan istinit. Referentno vreme plana određeno je glagolskim vremenom. U tom pogledu, i stav autorke je sličan stavu koji izražava Declerck da semantika futurata referira na dva različita vremenske tačke: vreme plana ili dogovora i vreme odigravanja događaja.

3.2.1.1.4. Ilokucioni potencijal

Iskazi sa prostim futuratom funkcionišu samo kao asertivni govorni činovi reprezentativi (odn. reprezentativi ili deklarativi u zavisnosti od usvojene terminologije), jer ovim glagolskim oblikom govornik iznosi tvrdnju da postoji plan u sadašnjosti o budućem događaju. Može se reći da na taj način iskaz o budućnosti dobija i ilokucionu silu kojom se deluje na sagovornika da se budući događaj ne dovodi u pitanje.

3.3.2. Sadašnji progresiv

3.3.2.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa sadašnjim progresivom

3.3.2.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Sadašnji progresiv u funkciji futurata izražava kombinaciju aspekatskog, temporalnog i modalnog značenja. Kako je prvenstveno aspekatska forma, ni ovom obliku ne može se pripisati svojstvo faktualnosti. Aspektualna odlika kojom se ističe određeni stav prema situaciji utiče na umanjenje faktualnosti, što prvenstveno ima veze sa opredeljenjem prema propoziciji. Kako navodi Brisard, u slučaju sadašnjeg progresiva za izražavanje budućnosti *-ing* oblik ukazuje na stepen kontigentnosti (*contingency*) u projektovanom stanju stvari, pa će upotreba u kontekstu budućnosti ukazivati na niže stepen epistemičke izvesnosti za razliku od prostog prezenta (kao i da se zato konstrukcija ponaša liberalnije u odnosu na temporalno nekvalifikovanu, ili manje određenu predikciju) (2002: 282). U tom pogledu, i iskazi sa ovim oblikom smatraju se prediktivnim iskazima, pri čemu predikcija izražava visoko nivo sigurnosti govornika i obuhvata dogovor, nameru u trenutku govora ili volitivnost kao centralne semantičke komponente.

Razlika između dva prezentska oblika prvenstveno je povezana sa znanjem: u kognitivnim terminima, prostom formom implicira se postojanje struktuiranog znanja o budućem događaju koje čini deo osnove, te ovaj oblik izražava epistemičku neposrednost, što nije slučaj pri upotrebi progresivnog oblika, navodi Brisard (isto, 260-262). Međutim, kako je koncept blizine u vremenu blisko povezan sa blizinom u pogledu faktualnosti, nameće se zaključak da se ni ovaj oblik ne upotrebljava za propozicije koje govornik smatra udaljenim u faktualnosti. Kako navodi Leech, ovaj glagolski oblik ukazuje da se budući događaj očekuje na osnovu sadašnjeg plana, programa ili dogovora (1987: 62), pri čemu je osnovna semantička komponenta koja se ističe fiksni dogovor koji implicira aktualizaciju događaja. Implicirana aktualizacija povezana je sa temporalnom blizinom događaja o kome se izveštava na šta ukazuju adverbijali u najvećem broju primera. Međutim, kako navodi Jaszcolt, pošto govornik

poseduje određenu kontrolu nad budućim događajem, taj nivo izvesnosti niži je nego u slučajevima izražavanja situacija prostim prezentom (2009: 51).

3.3.2.1.2. *Modalna značenja*

3.3.2.1.2.1. *Volitivna značenja*

Iskazi u kojima ovaj oblik referira na budućnost tipično sadrže animatni subjekat, a događaji se uglavnom odnose na kretanje, ili na neki drugi događaj za koji se očekuje da će uslediti i koji se nalazi pod direktnim ili indirektnim uticajem ljudi.

197) *We are both fighting* in September... (BNC: CH2 W_newsp_tabloid)

198) Oh, *we're going* to Sainsburys in a minute. (BNC: KBB S_conv)

Navedeni primeri izveštavaju o nameri agensa. Međutim, saglasno zapažanjima koje nudi Leech, osim značenja namere (kao dela nečijeg trenutnog stanja svesti), u navedenim iskazima primećuje se i značenjska komponenta dogovora (*arrangement*) koji nije u vezi sa trenutnim raspoloženjem govornika, već sa prethodno sprovedenim pripremama (1987: 63). U skladu s tim, ovaj glagolski oblik moguće je upotrebiti kada realizacija događaja zavisi od pripreme faze, kada plan ili odluka prethode realizaciji (Kalogjera 1971: 58). Dakle, prethodne iskaze je moguće izreći samo ako se sa pripremanjem zaista započelo. Semantički elemenat planiranja, u najjačem značenju pripreme, eksplicitno je kontekstualno istaknut u narednom primeru.

199) I am practising hard to try to find the answer and I *am playing* in several events in the next few weeks ... (BNC: CH3 W_newsp_tabloid)

Navedeni primer obuhvata značenje pripreme, prethodnog dogovora i namere govornika/ subjekta tako da se iskaz može parafrazirati kao *it is arranged that*, ali i *I have planned to*. Upravo postojanje plana ili dogovora u sadašnjosti navode autore na zapažanje da se ovaj oblik više odnosi na sadašnji trenutak nego na neki budući (npr. Okamura, 1996), jer ukazuje na postojanje sadašnjeg plana iz koga proističe buduća situacija (Jaszcolt, 2009: 51). Značenje namere i kontrole koju govornik poseduje prisutno je i u iskazima sa neanimatnim subjektima (isto). Prema tome, iskaz:

200) The car *is staying* in the garage tomorrow.

znači da je namera govornika takva da automobil ostaje gde jeste (isto).

Kako vidimo, značenje namere ispostavlja se kao osnovna semantička razlika pri upotrebi dva prezentska oblika za referiranje o budućim događajima. Dok iskaz:

201a) *I'm having* my hair cut later. (BNC: D94 S_meeting)

može samo izveštavati o mojoj nameri da se nakon sadašnjeg trenutka ošišam, iskaz

201b) *I have* my hair cut later

implicira da je sastanak dogovoren i da kod frizera imam zakazano šišanje.

Na drugoj strani, kada se uzme u obzir orijentacija na sadašnjost, primetne su sličnosti u upotrebi progresivnog futurata i BE GOING TO: oba sredstva odnose se na planove, pripreme koje postoje u sadašnjosti i ističu sadašnju nameru subjekta ili značenja iminentnosti datog događaja. Kako ćemo videti, razlika se može napraviti u pogledu opredeljenja prema realizaciji događaja. Štaviše, međujezički posmatrano konteksti sadašnjih progresivnih aspekta preklapaju se sa prostim ili progresivnim prezentom jer impliciraju *preparatory context* ili elemenat planiranja (Dahl, 2000: 313) koji već postoji u vreme govorenja. Prema tome, i sadašnja glagolska vremena mogu se odnositi na no ono što Comrie naziva *seeds*. Međutim, sadašnji prospektivni aspekt ukazuje da dok pripreme postoje u stvarnom vremenu govora, ishod predstavlja zaključivanje. Kako primećuje Leech, razlika se može napraviti u odnosu na dodatnu značenjsku komponentu kojom se iskazu pripisuje veći stepen izvesnosti: nečije namere se mogu promeniti, dok se planovi i dogovori smatraju kao manje podložni izmenama, što ukazuje na to da se upotrebom sadašnjeg progresiva ne ostavlja mnogo prostora za razmatranje izvršenja radnje, ili odigravanja događaja (1987: 63). U skladu s tim, iskazom:

202) Yes, *we're interviewing* on Friday for somebody to fill that post. (BNC: J3T S_meeting)

implicira da je dogovoreno da će razgovori biti obavljani i da se to neće menjati.

3.3.2.1.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Kako je navedeno, u okviru kognitivne gramatike upotreba sadašnjeg oblika za ukazivanje na događaj koji se tek treba odigrati bazira se na predstavljanju događaja kao dela neposredne realnosti. Ovaj način predstavljanja ukazuje na visok nivo izvesnosti koji govornik pripisuje budućoj situaciji, ali koji je ipak niži nego u slučaju upotrebe proste forme. Declerck navodi da sadašnja vremena predstavljaju situacije kao da zavise od sadašnjih okolnosti pri čemu neprogresivni oblik ukazuje na potpunu odlučnost ili

neizbežnost (2006: 181-188). Ovakvo određenje Jaszcolt smatra prejakim, mada se slaže da govornik predstavlja situaciju kao da je izvan njegove kontrole (2009: 51). Progresivna forma ukazuje na postojanje aktuelnog plana iz koga proističe buduća situacija, agens ima neku kontrolu nad budućim događajima i otuda je izvesnost niža nego izvesnost situacija izraženih neprogresivnim aspektom (isto).

Značajne uvide u nivo opredeljenja govornika u slučaju upotrebe sadašnjeg progresiva nudi Brisard (2002), a postavke o epistemičkom karakteru ovog oblika sa namerom da ponudi unificirani pristup semantici ovog oblika dalje razrađuje u de Wit i Brisard (2014). Autori nastoje da pronađu značenje zajedničko svim upotrebama glagolskog oblika. U radu je prikazan unificiran opis semantičke polifunkcionalnosti ovog vremena koji obuhvata i temporalne, aspektualne i modalne tipove upotrebe uključujući i futuralnu upotrebu. Tipovi upotreba smatraju se međusobno povezanim, a rezultati su šematski prikazani u vidu semantičke mreže. Prema mišljenju autora, upotreba ovog sredstva nije primarno temporalno motivisana i modalne upotrebe su direktno ili indirektno izvedene iz najšematskijeg značenja ove konstrukcije koje je modalno. Naime, centralnim značenjem ove progresivne forme smatra se epistemičko modalno značenje koje autori definišu kao kontigentnost (*contingency*) (*non-necessity*) u neposrednoj realnosti govornika, odn. u stvarnosti (2014: 2). Na taj način, značenje termina modalan razlikuje se od značenja termina u pristupima formalne semantike u kojima je ograničen da se odnosi na opise događaja u neophodnim ili mogućim svetovima. Autori oba prezentska glagolska oblika dovode u vezu sa epistemičkom modalnošću: prost prezent ispoljava značenje epistemičke nužnosti, dok je prezent progresiv u vezi sa epistemičkom kontigentnošću. Treba istaći da se termin ne odnosi samo na stav subjekta ili govornika, već i konotativna značenja iznenadjenja i neočekivanosti, koja autori ne definišu kao emocionalna stanja već kao epistemičke kvalifikacije realnih stanja stvari.

Na semantičkoj mreži, kontigentnost u neposrednoj realnosti grana se na dva skupa upotrebe: jedan sa temporalnim, a drugi povezan sa striktno modalnim tipovima upotrebe (isto, 54). Stoga se sv tipovi temporalne upotrebe posmatraju kao primeri epistemičkog značenja primenjenog na temporalni domen. Odnos među različitim tipovima upotrebe obuhvata brojne nezavisno motivisane kognitivne principe.

Autori smatraju da pri upotrebi sadašnjeg progresiva, realna situacija na koju se odnosi ne čini neophodni strukturalni deo osnove govornika, već se konstruiše tako da je kontigentna u odnosu na koncepciju neposredne realnosti govornika (isto, 36). Futuralnu upotrebu ovog oblika autori posmatraju kao ekstenziju upotrebe progresivnog aspekta trajanja u trenutku govora. U ovim slučajevima upotrebe virtuelno predstavljanje događaja konstruiše se kao da se poklapa sa trenutkom govora, tj. kao deo neposredne realnosti konceptualizatora. Ova upotreba zasniva se na trenutnoj (mentalnoj) dostupnosti događaja za koji se očekuje da će se odigrati u budućnosti, pri čemu ova upotreba predstavlja subjektivnu varijantu trajanja u trenutku govora, jer nema stvarnog događaja koji je objektivno u toku u trenutku govora (isto, 21). Kako je navedeno, prost present ukazuje da se budući događaj smatra neizbežnim što autori izjednačavaju sa epistemičkim nužnošću. Suprotno tome, progresivni futurat tipično ukazuje na predikciju u koju je govornik uveren (*confident prediction*) (isto, 36). Kako predikcije podležu zabludama i greškama u mišljenju i zaključivanju, u treminima autora kontigentan, ovaj oblik se ne upotrebljava za izvesne događaje ili događaje u koje govornik nije siguran, ili koje su van njegove kontrole (isto, 22).

3.3.2.1.4. Ilokucionni potencijal

Ovaj glagolski oblik upotrebljava se u kontekstu indirektnih govornih činova na veoma sličan način kao i BE GOING TO za izražavanje zabrana.

202) *You are not going to watch* tonight's children's television. (BNC: B10 W_non_ac_soc_science)

U ovom slučaju zabrana bi mogla biti izražena i oblikom imperativa, ali se čini da upotrebom ovog oblika iskaz poseduje jaču ilokucionu silu. Govornik predikciju o budućem događaju izriče kao buduću situaciju za koju poseduje visok nivo sigurnosti da će se realizovati čime utiče na sagovornika da se tome povinuje. Aktivnost koja se očekuje od govornika predstavljena je kao da je već određena što se postiže smeštanjem buduće radnje u domen realnosti.

Znatno češće nego BE GOING TO, progresivni present nalazimo u iskazima koji predstavljaju emfatična odbijanja. Naime, progresivni present u odričnom obliku može izraziti i odlučnost (jako volitivno značenje) subjekta da radnju ne izvrši što ilustruje:

203) *I'm not bringing* it any more it's getting too big. (BNC: KDY S_conv)

3.4. Zaključni komentar

Razmatranje upotrebe i značenja sredstava za izražavanje FUT u E jeziku ukazuje da se ispitivana sredstva ne mogu uopšteno smatrati međusobno zamenljivim, jer svako od ispitivanih sredstava ispoljava određene determinišuće nijanse značenja i ograničenja upotrebe. Gramatičari detaljno navode ograničenja upotrebe sintaksički uslovljena u pogledu: tipa subjekta (animatni/ neanimatni, subjekat kao zamenica određenog lica), tipa leksičke situacije, prisustva/ odsustva adverbijala na koja je ukazano pri analizi ukazali. Namera rada je da ponudi opis sredstava, te se na osnovu opisa mogu izvesti zaključci o suptilnim nijansama u pogledu semantičko-pragmatičkih razlika kojima se može objasniti prisustvo ovog broja sredstava za referiranje na budućnost u E jeziku. Tabela 8. ilustruje razmotrene razlike u skladu sa sprovedenom analizom analize.

Tabela 8. Semantičko-pragmatičke odlike sredstava za izražavanje FUT u engleskom jeziku

		WILL+inf.	SHALL+inf.	WILL/SHAL L+prog.inf.	WILL/SHAL L+perf.inf.	BE GOING TO	BE ABOUT TO, BE TO	Prost prezent	Sadašnji progressiv
Nefaktualnost		√	√	√	√	√	√	√	√
Modalna značenja	epistemička								
	prediktabilnost	√	/	√	√	/	/	/	/
	prediktivnost	√	√	√	√	√	√	√	/
	volitivnost	√	√	√	/	√	√	/	√
Ilokucion potencijal	govorni čin								
	direktivi	√	√	/	/	√	√	/	/
	komisivi	√	√	/	/	√	/	/	√

Kako tabela prikazuje, ne mogu se pronaći dva sredstva koja sve odlike imaju zajedničke. Sledeći primeri pokazuju da je moguće upotrebiti različita sredstva nezavisno od udaljenosti predviđenog događaja od deiktičkog centra:

We're just coming in a minute. (BNC: KDM S_conv)

I'll be talking to Mike in a minute. (BNC: KRM S_brdrast_news)

I'm gonna go upstairs in a minute... (BNC: KBL S_conv)

Gramatička sredstva u navedenim primerima semantički predstavljaju kombinaciju modalnih i aspektualnih značenja. Primetno je da iskazi sadrže temporalni adverbijal koji omogućavaju da se temporalna reference izrazi i leksički. Štaviše, većina navedenih primera sadrži neki temporalni pokazatelj. Na osnovu toga zaključujemo, da se izražavanje FUT u E jeziku postiže kombinacijom modalnih i aspektualnih odlika gramatičkog sredstva i leksičkog elementa. Time se potvrđuje da se za referiranje na budućnost u E jeziku ne može reći da je gramatikalizovano, već pre da je leksikogramatikalizovano.

Još je značajnije to što navedeni primeri ukazuju i da izbor sredstva umnogome zavisi od samog govornika. Iz tog razloga Tabelom 7. nije obuhvaćena odlika izražavanja opredeljenja prema propozicionom sadržaju. Ova odlika zavređuje posebnu pažnju jer upravo objašnjava zašto je moguće upotrebiti različita sredstva za izražavanje istog propozicionog sadržaja. Naime, zbog konceptualnih odlika domena budućnosti, iskazom o budućem događaju govornik prenosi dodatne informacije koje se ne odnose na temporalnu lociranost, već su obuhvaćene modalnim stavom u odnosu na dati događaj (npr. govornik može obeležiti takvu situaciju kao predviđanje, ili može tvrditi da će se situacija neophodno odigrati, ili obećati da će situacija biti realizovana) što je direktno povezano sa odlikama izražavanja modalnosti, ilokucionog potencijala i nefaktualnosti sredstava.

U skladu sa centralnim stavom rada, u slučaju izražavanje FUT nemoguće je posedovati apsolutno znanje o istinitosti propozicije jer ne postoji pretpostavka da propozicija u realnosti jeste istinita – onoga trenutka kada dođe do realizacije situacije možemo govoriti o saznanju i istinitosti propozicije što presuponira da zapravo jeste tačna, ali tada je događaj smešten u prošlosti u odnosu na trenutak verifikacije istinitosti. Stoga, ne možemo nikada događaje u FUT smatrati apsolutno sigurnim/izvesnim, već samo u većoj meri verovati u istinitost. Prema tome, u zavisnosti od dostupnog znanja ili raspoloživih dokaza, govornik izražava svoju uverenost da će se događaj izražen propozicijom realizovati, a to čini sredstvom koje adekvatno odgovara stepenu njegovog opredeljenja prema iskazanoj propoziciji. Karakter subjektivnosti može biti prisutan u različitom stepenu. Najniže je u slučajevima kada se iskazom izražava objektivni epistemički sud kada se odgovornost govornika ogleda samo u

izboru objektivnih pokazatelja na kojima zasniva svoj zaključak. Najveća je u slučajevima kad govorno lice snosi odgovornost za realizaciju buduće radnje.

Nivo opredeljenja govornika prema obistinjenju propozicionog sadržaja može se pripisati na skali gde sredstvo a) izražava najniži nivo opredeljenosti prema porpozicionom sadržaju, odn. stepen izvesnosti koji se pripisuje budućem događaju najniži je u tom slučaju:

- a) WILL / SHALL + infinitiv
- a) WILL / SHALL + progresivni infinitiv
- c) WILL / SHALL + perfektivni infinitiv
- d) BE GE GOING TO + infinitiv
- e) BE TO, BE ABOUT TO + infinitiv
- f) Progresivni prezent
- g) Prost prezent

Stepen opredeljenja istovremeno predstavlja i stepen verovatnoće koje se pripisuje očekivanom budućem događaju. Pripisana verovatnoća može proisticati i iz presuponiranih elemenata (planiranja, dogovora, itd.), kao i konceptualnog poimanja realnosti od strane govornika.

U ovom poglavlju detaljno su ispitana modalna značenja iskaza koja sadrže sredstva za izražavanje futuralnosti. Tabela 9. nudi pregled zastupljenosti modalnih značenja u primerima iz korpusa.

Tabela 9. Modalna značenja iskaza sa sredstvima za izražavanje FUT u engleskom jeziku

Morf osinta ksičk o sredst vo	Modalno značenja iskaza izraženo u procentima		
	Epistemičko značenje		Volitivno značenje
	Prediktabilnost	Prediktivnost	
WILL+inf.	0,3%	77,4%	21,4%
	Br. primera u novinskim tekstovima - 4 Br. primera u pisanim tekstovima - 3 Br. primera u govornim tekstovima - 0	Br. primera u novinskim tekstovima - 340 Br. primera u pisanim tekstovima - 80 Br. primera u govornim tekstovima - 88	Br. primera u novinskim tekstovima - 41 Br. primera u pisanim tekstovima - 40 Br. primera u govornim tekstovima - 60
SHALL+inf		33,3%	66,7%
		Br. primera u novinskim tekstovima - 3 Br. primera u pisanim	Br. primera u novinskim tekstovima - 3 Br. primera u pisanim tekstovima - 6

		tekstovima - 6 Br. primera u govornim tekstovima - 1	Br. primera u govornim tekstovima - 11
WILL/SHALL + prog. inf.	1,3%	63,7%	35%
	Br. primera u novinskim tekstovima - 1 Br. primera u pisanim tekstovima- 0 Br. primera u govornim tekstovima-0	Br. primera u novinskim tekstovima - 34 Br. primera u pisanim tekstovima - 8 Br. primera u govornim tekstovima - 7	Br. primera u novinskim tekstovima - 14 Br. primera u pisanim tekstovima - 2 Br. primera u govornim tekstovima - 11
WILL/SHALL + perf. inf.	5,3%	94,7%	
	Br. primera u novinskim tekstovima - 1 Br. primera u pisanim tekstovima -0 Br. primera u govornim tekstovima -0	Br. primera u novinskim tekstovima - 12 Br. primera u pisanim tekstovima - 5 Br. primera u govornim tekstovima - 1	
BE GOING TO + inf.		39,7%	60,3
		Br. primera u novinskim tekstovima - 10 Br. primera u pisanim tekstovima - 7 Br. primera u govornim tekstovima - 16	Br. primera u novinskim tekstovima - 15 Br. primera u pisanim tekstovima - 8 Br. primera u govornim tekstovima - 27
BE TO, BE ABOUT TO + inf.		73%	27%
		Br. primera u novinskim tekstovima - 14 Br. primera u pisanim tekstovima - 3 Br. primera u govornim tekstovima - 2	Br. primera u novinskim tekstovima - 1 Br. primera u pisanim tekstovima - 3 Br. primera u govornim tekstovima - 3
Sadašnja vremena glagolska		65,1%	34,9%
		Prost prezent Br. primera u novinskim tekstovima - 65 Br. primera u pisanim tekstovima - 3 Br. primera u govornim tekstovima - 3	Sadašnji progresiv Br. primera u novinskim tekstovima - 13 Br. primera u pisanim tekstovima - 6 Br. primera u govornim tekstovima - 19

4. Sistem sredstava za izražavanje futuralnosti u srpskom jeziku

4.1. Glagolski način

4.1.1. Futur I

4.1.1.1. Status futura I

Pristup sagledavanja futura I u okviru modalne kategorije proizilazi iz dosadašnjeg izlaganja, ali je, međutim, u suprotnosti sa pogledom na ovaj glagolski oblik u nama dostupnim gramatikama i teorijskim publikacijama. U skladu sa deskriptivnom i normativnom gramatičkom tradicijom u srbističkoj i serbokroatističkoj literaturi¹²⁰ futur I razmatra se kao buduće glagolsko vreme. Tanasić na početku razmatranja ovog glagolskog oblika u najnovijoj Sintaksi srpskog jezika grupe autora u poglavlju o sintaksi glagola ističe da on nije bio predmet većih sporenja u našoj stručnoj literaturi (Piper i sar., 2005: 434). Dakle, premda je status tzv. futura u E jeziku predmet argumentovane diskusije u različitim teorijskim okvirima, kako je prikazano, to se, međutim, ne može reći za status futura I u S jeziku. U tom smislu može se postaviti pitanje šta je razlog tome da jedan glagolski oblik u jednom jeziku izaziva toliku pažnju i debatu, dok njemu ekvivalentan glagolski oblik u drugom jeziku nije predmet sličnih teorijskih razmatranja. Smatramo da se odgovor može pronaći u stavu gramatičara srbista prema kategoriji glagolskog vremena i pogledu na modalnost kao pojmovnu kategoriju koji preovlađuje u srbistici, kao i u strukturi ovog glagolskog oblika, što ćemo razmotriti u daljem tekstu kako bismo potkrepili naš pogled na futur I, a time i ponudili njegov semantički opis.

---

¹²⁰ Srpski jezik je jedan od jezika koji su nastali iz nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika i koji nose nazive koji oslikavaju identitete novoformiranih država. Proučavanje ovih (novonastalih) jezika gotovo nije moguće, a da se pri tome ne ukazuje i na odlike jezika iz koga su proistekli, što ćemo i činiti kada je potrebno. Osim toga, gde je neophodno, biće navedeni i stavovi u normativnim gramatikama još nekih jezika proisteklih iz srpskohrvatskog. Ovi jezici, zapravo, najveću sličnost ispoljavaju upravo na nivou sintaksičke strukture, dok se dominantne razlike nalaze na ostalim nivoima jezika.

4.1.1.1.1. Pogled na glagolsko vreme i modalnost u nauci o srpsko(hrvatsko)m jeziku

Razmatranje funkcija i značenja glagolskih vremena u srbistici načelno je zasnovano na naučnoteorijskim osnovama koje je postavio prof. A. Belić, a potom razradio i produbio jedan od njegovih najistaknutijih sledbenika, M. Stevanović. Osnovne stavove i zaključke o sistemu sintaksičke kategorije glagolskih vremena Stevanović je u celini izložio u studiji o funkcijama i značenjima glagolskih vremena (1967a). U ovoj publikaciji, osvrćući se na neke od svojih prethodnih stavova, kao i na stavove najistaknutijih gramatičara srpskohrvatskog jezika, ali i njemu srodnih jezika, autor dolazi do najpreciznijih formulacija potkrepljenih brojnim primerima o sintaksičko-semantičkim komponentama članova sistema glagolskih vremena u našem jeziku. Osnovna teorijska shvatanja i zaključke autor je kasnije u gotovo neizmenjenom obliku izložio i u tomu svoje opsežne gramatike posvećenom sintaksi (Stevanović, 1991). Kako su stavovi prezentovani u ovim publikacijama prihvaćeni od strane većine lingvista koji su se kasnije bavili ovom tematikom, tačnije nekim članovima sistema glagolskih vremena, razumljivo je što ćemo i razmatranja koja slede načelno zasnovati na njima.

Kako Tabela 1. prikazuje, posmatranje sistema glagolskih vremena u srbistici zasnovano je na već opisanoj konvenciji organizovanja hronološkog vremena: za iskazivanje glagolom označenih radnji svakom od tri temporalna domena odgovara po najmanje jedno glagolsko vreme. Osnovnom funkcijom glagolskog vremena smatra se, kako precizira Stevanović, određivanje vremena radnje ili stanja, odn. osobine ili zbivanja, u jednom od tri vremenska perioda izvan kojih ni suštinski ni gramatički nema nikakvog vremena (1967a: 3-4). Međutim, opisana nekorelacija temporalnih domena i gramatičke kategorije glagolskog vremena (v. 2.1.1.2) onemogućavala je opis funkcije jednog glagolskog oblika u svim slučajevima njegovih upotreba, što je konačno dovelo do uočavanja i teorijskog razlikovanja tri osnovne kategorije: (sintaksičkog) indikativa, relativa i modusa. Upravo centralni doprinos proučavanju glagolskih vremena navedenih najjemenitnijih gramatičara srpsko(hrvatsko)g jezika tiče se razgraničavanje ovih pojmova kojima je moguće opisivati sve upotrebe i značenja jednog glagolskog oblika. Ovaj doprinos ističe i Sladojević koji navodi da je uzrok nastanka ove teorije

potrebe da se objasni prividni ili formalni nesklad između osnovnoga značenja vremenskih glagolskih oblika i pojedinih slučajeva upotrebe tih oblika, npr. upotrebe futura I za iskazivanje prošlih i sadašnjih radnji (1966: 1).

Prema najuprošćenijem prikazu teorije, glagolska vremena nalaze se u indikativnoj upotrebi kada se radnja vremenski odmerava prema momentu govora govornog lica i u tom slučaju označava se pravo vreme, a tako iskazana radnja pripada sintaksičkom indikativu. U relativnoj upotrebi glagolskih vremena, radnja je vremenski određena, ali ne prema vremenu govorenja, već prema bilo kom drugom vremenu, prema nekom drugom trenutku¹²¹ (Stevanović, 1967a: 7). U tom slučaju radnja je obuhvaćena sintaksičkim relativom. Kako vidimo, deiktička priroda glagolskih vremena je i ovom teorijom stavljena u prvi plan jer najvažniju komponentu u značenju vremenskih glagolskih oblika predstavlja značenje vremenskog odnosa glagolske radnje prema trenutku sadašnjosti. Za deiktički centar uzima se momenat (trenutak) govora, ili trenutak sadašnjosti, kao granica između prošlosti i budućnosti koja nema trajanje, trajanje mu je jednako nuli vremena (npr. Sladojević, 1966: 4), ili vremenski period, jer kako ističe Stevanović, u pitanju nije trenutak već vremenski period govorenja koji traje, ili prema kome se radnja određuje po vremenu (1967a: 14)¹²². U odnosu na deiktički centar određuju se indikativ i relativ kao temporalne kategorije koje imaju zajedničku centralnu odliku da označavaju vreme. Time se suštinski razlikuju od treće kategorije, modusa.

Kako bi se otklonili neki nesporazumi pri razmatranju sintaksičkog indikativa i relativa na koje je ukazala još Miloševićeva (1970), ova teorija kasnije je dopunjena prvenstveno od strane M. Ivić, a potom i od strane autora priloga najnovije Sintakse (Piper i sar., 2005), isticanjem opozicije između referencijalnosti/ nreferencijalnosti glagolske radnje. Ovaj pogled baziran je na prikazanom pogledu na glagolska vremena koje je uspostavio Reichenbach (v. 2.1.1.1.). Radnje se prema momentu referencije određuju kao referencijalne ili nreferencijalne: kada se radnja vezuje za jedan momenat ili vremenski period, u pitanju je referencijalna radnja, a nreferencijalno iskazivanje radnje posredi je kada se radnja može vršiti u nizu takvih intervala (npr. *Svake zime ćemo ići na Jahorinu.*) (Tanasić u Piper i sar., 2005: 347-348).

---

¹²¹ Ova razlika odgovara opisanoj razlici između relativnih i apsolutnih vremena (v. 2.1.1.1.).

¹²² Na taj način i Stevanović zastupa pogled na glagolska vremena po kome sadašnjost semantički treba odrediti na inkluzivan način što šematski prikazuje Slika 2.

Vratimo se modusu. Ovim terminom modus, osim glagolskog načina, u našoj sintaksičkoj tradiciji određuje se i modalna upotreba glagolskih vremena, koja se od prehodnih kategorija razlikuje po tome što glagolsko vreme nema značenje temporalnosti kada je upotrebljeno u funkciji modusa. Primarni cilj uvođenja ova tri pojma u razmatranje glagolskih vremena, dakle, jeste razdvajanje njihovih temporalnih i modalnih upotreba. Piper i saradnici, takođe, govore o modalnim upotrebama pri razmatranju sintakse glagolskih vremena, ali govore i o vremenskoj transformaciji/transpoziciji glagolskih oblika koja predstavlja upotrebu glagolskog vremena u određenim kontekstualnim uslovima za iskazivanje vremena koje nije karakteristično za dati oblik (npr. *Idem ja juče i sretnem starog prijatelja. Sutra idemo u pozorište.*) (Tanasić u Piper i sar., 2005: 347).

Kada su u pitanju glagolska vremena, postavlja se pitanje na koji način pripisati, a zatim odrediti modalnu vrednost određenog glagolskog oblika. Budući da razmatranja u okvirima modalnih pojmova i kategorija prvenstveno zavise od prihvaćenog određenja modalnosti, jedino uzimanjem u obzir pogled na modalnost, jasnije je i posmatranje modalnih funkcija i značenja, ali i obuhvatanja datog glagolskog oblika određenom semantičkom kategoriju. Kako je prikazano, spornih mišljenja o tome šta se smatra modalnim ima i kada je reč o jezicima u okviru kojih je modalnost kao jedna od značajnih semantičko-sintaksičkih kategorija u velikoj meri razmatrana (kakav je E jezik), tako da ne čudi što na to pitanje nije lako dati odgovor ni u slučaju serbokroatističke nauke o jeziku. U našoj gramatičkoj i teorijskoj literaturi kategorija modalnosti nije privlačila pažnju autora, barem ne u starijim radovima, te ni u našim gramatikama modalnost nije obrađivana kao zasebna kategoriju.

Koje semantičke komponente karakterišu modalnu kategoriju, moguće je zaključiti iz ponuđenih razmatranja modusa jer su modalna značenja najpre pripisivana samo njima. Modusi predstavljaju obeležene gramatičke načinske oznake u koje se najčešće ubrajaju potencijal, imperativ i futur II, a Stevanović ukazuje da „modus ima daleko više nego što u našem jeziku imamo oblika za njihovo označavanje“ (1991: 573). Osim toga, po ugledu na Stevanovića, termin modus upotrebljava se i da označi ono što u radu posmatramo kao pojmovnu/ semantičku kategoriju modalnosti koja se može realizovati na više načina, a koja je semantički određena. Na primer, Miloševićeva u mogućnosti iskazivanja načinske obeleživosti neke predikativne veze pojmova ubraja:

posebene načinske oblike, moduse; indikativne oblike upotrebljene u vremenskoj situaciji s kojom se ne slaže njihovo vremensko značenje i rečenični oblik koji je po svojoj prirodi modalan (1970: 72). Kako vidimo, modalnost se posmatra kao kategorija koja se prvenstveno izražava oblicima glagolskog načina ili oblicima glagolskih vremena.

Pošto se bavimo modalnošću, korisno je osvrnuti se i na posmatranje indikativa u našoj nauci o jeziku. Indikativ se tipično ubraja u glagolske načine po ugledu na gramatike klasičnih jezika (v. 2.1.4.), te su se u nauci o jeziku, kako primećuje Stevanović, i glagolska vremena u njihovim osnovnim vremenskim funkcijama smatrala modusima svoje vrste, uz obrazloženje da ništa što se konstatuje ne može biti lišeno ličnog stava onoga koji to konstatuje (1967a: 7). Modalnost smatraju sastavnim delom svake sadržaja svake rečenice i naši savremeni sintaksičari (npr. Piper *sr.*, 2005: 636). Sa stanovišta današnjih saznanja do kojih se stiglo u nauci o jeziku, pogotovo u okviru kognitivne lingvistike, ovaj pogled u skladu je sa posmatranjem formalne kategorije glagolskog vremena kao jednog od načina izražavanja epistemičnosti (v. 2.2.5.). Mada se i Stevanović slaže da je subjektivni odnos govornog lica prema procesu koji se glagolskim oblicima izražava i kojim se modusi definišu stalno prisutan u jezicima (1967a: 27), naši najjeminentiji sintaksičari ne smatraju modalnost obaveznom komponentom svake predikacije. Prema mišljenju Stevanovića i Belića, i pored sve subjektivne obojenosti, koja se ne može isključivati ni iz konstatacija objektivne stvarnosti, indikativ i modus predstavljaju potpuno zasebne kategorije. Belić navodi da vreme, glagolski način i glagolski rod predstavljaju posebnu vrstu odnosa u rečenici koji se nekada zasebno obeležavaju, a nekad čine sastavne delove rečeničnih delova, tako da u jezicima mogu postojati zasebne reči i za način kojima se određuje vremenski i načinski odnos subjekta predikatu, ali u većini jezika su to srasli nastavci sa glagolskom osnovom (1959: 88). Autor dalje ističe da te odredbe nisu činile osnovnu predikativnost, kao i da je u indoevropskim jezicima vreme postalo znak predikativnosti jer je u tim jezicima vreme ušlo u sastavni deo glagola. Videli smo da se u tim jezicima smatra da je i obeležje načina deo predikativnosti jer i neobeležavanje načina, tj. indikativ, predstavlja neku vrstu načina.

Vratimo se modalnom karakteru glagolskih vremena. Kako bismo odredili modalnu funkciju glagolskih vremena, moramo poći od semantike obeleženih načinskih

oblika jer se modalni karakter pripisuje svim značenjima koja inače izražavaju glagolski načini, a to važi i za značenja glagolskih vremena. Centralno semantičko određenje ove formalne kategorije je da „modusi po svom osnovnom značenju predstavljaju neki stav, izvestan odnos govornog lica prema (iz)vršenju značenja njihove glagolske osnove“ (Milošević, 1970: 72). Dakle, o modalnoj upotrebi glagolskih vremena, odn. o modusu, govori se u slučajevima kada glagolsko vreme nema značenje temporalnosti, već kada se nadje u funkciji glagolskog načina kao sredstvo za izražavanje ličnog stava govornog lica, a u toj se funkciji mogu naći svi članovi sistema glagolskih vremena. Prema tome, kategorijom modusa nisu obuhvaćene temporalne upotrebe glagolskih oblika, tj. funkcije apsolutnog ili relativnog određivanja vremena u kome se radnja vrši, već samo slučajevi označavanja odnosa prema onome što se dotičnim oblikom kazuje, jer kako navodi Stevanović, kada je u pitanju modalna kategorija, za razliku od temporalne, vremenski oblici ne uzimaju se u vremenskoj situaciji (1967a: 7). U skladu s tim, centralna razlika između indikativa i modusa odnosi se na to da li se datim glagolskim oblikom određuje vreme njime označene radnje, ili se njime izražava lični odnos prema toj radnji. Treba istaći da modusi nisu lišeni temporalnog značenja, i bilo da se izražavaju oblicima glagolskih načina ili glagolskog vremena oni imaju svoje vreme, ali vremensko značenje kod njih dolazi tek preko modalnog. Značajno je da naši autori ističu da pri određenju modalnosti ne treba govoriti samo o ličnom odnosu, stavu lica koje govori već i o stavu subjekta glavne rečenice, za šta Stevanović napominje da se ranije obično propuštalo pri davanju definicija modalne upotrebe glagolskih vremena (isto: 28). U tom pogledu modalna upotreba vremena usklađena je sa posmatranjem kategorije modalnosti u ovom radu (opredeljenje govornika/ subjekata prema propozicionom sadržaju), ali i sa pogledom na modalnost u savremenoj srbistici. Najiscrpnije razmatranje modalnosti nalazimo u najnovijoj sintaksi našeg jezika u kojoj je modalnosti određena kao kvalifikaciju koju govorno lice daje o svom iskazu i/ ili o situaciji koja je njome označena (Piper i sar., 2005: 636).

Prema tome, modalnim se smatraju upotrebe glagolskih vremena kada se ovim oblicima izražava stav, što nas dovodi do pitanja šta se smatra ličnim stavom. Stevanović najpre navodi modalna značenja pretpostavke i mogućnosti kao primere odnosa ličnog stava prema onome što se glagolskim oblicima izražava (perfektom i futurom u modalnim upotrebama) (1967a: 10). Tokom razmatranja modalnih upotreba

ostalnih glagolskih oblika, autor ukazuje i na druge različite odnose. U daljem tekstu pokušava sve da ih pobroji, pa funkcijama glagolskog načina, a time i modalnim značenjima glagolskih vremena, Stevanović obuhvata izražavanja: „namere, želje, zapovesti, mogućnosti, potrebe za vršenjem onoga što se dotičnim glagolom kazuje, gotovosti da se to vrši ili izvrši, pretpostavke ili sigurnosti u vršenje ili izvršenje radnje, pa uslove pod kojima se što vrši ili izvrši itd.“ (isto, 27). Primećujemo da u smislu izdvajanja centralnih modalnih pojmova ima mnogo preklapanja sa pogledom na modalnost koji smo u radu usvojili, a koji je baziran na anglističkoj tradiciji. Međutim, lista modalnih stavova, odn. modalnih značenja, ostaje otvorena, što upućuje na zaključak da se još mnogo pojmova može njome obuhvatiti, a na koje može ukazati lingvistički kontekst ili sama govorna situacija što vidimo pri razmatranju modalnih značenja vremena u imperativnoj funkciji. Izostaju, dakle, modalni pojmovi dozvole i obaveze na koje Stevanović povremeno ukazuje (npr. 1967a: 136). Lista modalnih stavova bi mogla biti proširena ovim pojmovima, ali bi njome mogao biti obuhvaćen i pojam predikcije za koji nismo u našoj literaturi naišli da se dovodi u vezi sa modalnošću.

Osim toga, listom nije obuhvaćen još jedan pojam značajan za ovaj rad - nerealizovanost radnje koji je od ključnog značaja za određenje modalne kategorije jer, kako smo prikazali, nerealizovanost kao pojmovna oznaka irealisa, blisko je povezana sa kategorijom modalnosti (v. 2.3.3.1.2.). Stevanović, štaviše, više puta nerealizovanost eksplicitno dovodi u vezu sa modusom (npr. 1967a: 6, 26, 27, 42, 76, 136), a u svim primerima kojima se ilustruje upotreba i daju objašnjenja modalnih značenja glagolskih vremena, glagolski oblici odnose se na još nerealizovane radnje. Kasnije, u svojoj gramatici (koja, takođe, sadrži sveobuhvatan opis glagolskog sistema S jezika, donekle izmenjen u odnosu na prethodni rad), Stevanović ukazuje na centralni značaj nerealizovanosti radnje pri određenju kategorije modusa/ glagolskog načina i navodi da se „njime ono što se subjektu pripisuje iznosi kao moguća samo, ali još nerealizovana ili neizvesno realizovana stvarnost.“ (1991: 701). Kako vidimo, i Stevanović modalnu kategoriju određuje u odnosu na pripadanje kategoriji irealisa (nerealizovana stvarnost) i modalni karakter izjednačava sa ličnim stavom prema nerealizovanim glagolom označenim procesima. Isticanje značaja (nerealizovane) stvarnosti nalazimo i kod

Sladojevića kada navodi da „modalni oblici kazuju nestvarnu radnju, radnju koja se ne uvršćuje neposredno u stvarnost“ (1966: 22).

U dosadašnjem izlaganju istakli smo najznačajnije pojmove koji figuriraju u našoj tradiciji pri određenju modalnog karaktera, a u odeljcima koji slede detaljnije ćemo se baviti značajem datih pojmova za razmatranje i klasifikovanje futura I.

4.1.1.1.1.1. Futur I kao glagolsko vreme

Futur I u srbističkoj literaturi razmatra se kao i ostala glagolska vremena u skladu sa prethodno opisanim teorijskim pojmovima. Stevanović futur I određuje kao „glagolsko vreme kojim se označava radnja što će se vršiti ili izvršiti, kojim se kazuje da će se nešto zbiti (odn. zbivati), ili će neko stanje biti u budućnosti, posle vremena u kome se govori ili na koje se misli“ (1967a: 132). Dakle, futur I određuje se kao deiktičko glagolsko vreme koje izražava odnos posteriornosti, a ovaj glagolski oblik koji locira u budućnosti radnje i svršenog i nesvršenog glagolskog vida, može se kao i većina ostalih glagolskih oblika naći u tru funkcije: indikativnoj, relativnoj i modalnoj.

Kako je rečeno, glagolski oblici imaju čisto vremensku upotrebu¹²³ kada se njima primarno ukazuje na vreme vršenja radnje i tada izražavaju konstataciju bez ikavog ukazivanja na lični stav. Futur I se u ovoj upotrebi nalazi u dva slučaja: kada izražava radnju, stanje ili zbivanje nakon vremena iskaza, i tada se određuje kao pravi indikativni futur (indikativna apsolutna upotreba), ili kada označava radnju koja je buduća prema nekom drugom vremenu radnje glavne rečenice, pa u tom slučaju govorimo o relativnom futuru. Indikativni futur upotrebljava se u rečenicama koje predstavljaju saopštenja, konstatacije, o izvršenju radnje u budućnosti, a među primerima kojima se ova gramatička kategorija ilustruje nalaze se:

1) *Branit ću vas do zadnjeg daha.* (A. Šenoa, *Seljačka buna*, 125 prema Stevanović, 1967a: 132)

2) *Vi ćete biti primorani da zatvorite fabriku.* (B. Ćosić, *Pokošeno polje*, 250 prema Stevanović, 1967a: 132)

3) *Ja ću biti ponovo ovde i tražiću račun od svakoga.* (I. Andrić, *Na Drini Ćuprija*, 62 prema Stevanović, 1991: 577)

---

¹²³ Uzimajući u obzir aspektualne odlike glagola u S jeziku vremenske upotrebe odnose se zapravo na vremensko-vidske upotrebe što se u literaturi posebno ističe (npr. Vojvodić, 1996)

U skladu sa pogledom Pipera i saradnika, u navedenim primerima futur I izražava referencijalne buduće radnje, a kako Tansić navodi u toj upotrebi futurom I izražavaju se radnje koje gotovo isključivo pripadaju indikativu (Piper i sar., 2005: 434). Indikativnost radnji, kako Tanasić dalje ukazuje, razaznaje se na osnovu date rečenične informacije, uz minimalno učešće šireg konteksta (isto). Osim referencijalnih, indikativom futura I, gotovo isključivo nesvršenog vida, iskazuju se i nereferencijalne radnje (npr. *On će dolaziti subotom da obiđe Ljilju.*) (isto, 435).

U relativnoj vremenskoj upotrebi futur I ne izražava pravu budućnost nego služi za izražavanje vremena radnje koja je buduća ne prema nekom drugom vremenu. To mogu biti radnje koje se odnose na budućnost prema nekom trenutku u prošlosti kao u:

4) Narod se onda sa oduševljenjem borio za one što *će* im naskoro *postati* tlačitelji. (Stevanović, 1967a: 133)

Ovako upotrebljen futur I Stevanović naziva pripovedačkim futurom i smatra ga različitim od futura kojima se označavaju radnje koje su se u prošlosti vršile prema nekom običaju, po navici ili po sklonosti, koje su se više puta ponavljale kao u primeru:

5) Svakoga *će* ko u njegov dućan uđe ljubazno *dočekati*, *uslužiće* ga onim što traži ... (S. Sremac, Kir geras prema Stevanović, 1967a: 134)

S obzirom na to da ovako ponavljane radnje u prošlosti ukazuju na osobinu subjekta, daju njegovu kvalifikaciju, autor takav futur određuje kao kvalifikativni futur (1967a: 134), dok ovu upotrebu Tanasić smatra upotrebom za iskazivanje nereferencijalnih radnji (Piper i sar., 2005: 436).

Relativnu upotrebu nalazimo i kada ovaj oblik označava radnju koja je buduća u odnosu na neku drugu, takođe, buduću radnju kao u

6) Ja ću gradit bjela manastira, / Gde *će živjet* mnogi kaluđeri (Stevanović, 1967a: 135)

U ovom primeru futurom u zavisnoj rečenici određuje se buduća radnja u odnosu na buduću radnju glavne rečenice. Autor navodi da u ovakvim upotrebama futur više izražava lični stav, neki plan, te ima manje vremenski, a više modalni karakter koji se negde jače, a negde slabije oseća (isto, 136).

Za razliku od pristupa u ovom radu, veza futura I i modalnosti posmatra se na isti način kao i kod ostalih glagolskih vremena, te se o futuru I govori kao o glagolskom

vremenu sa modalnim upotrebama koje autori nude popisane i potkrepljene brojnim primerima. Kako su modalna značenja centralna tema rada, navešćemo modalna značenja futura I ponuđena u literaturi, pri čemu će ponovo okosnicu predstavljati navodi Stevanovića (1967a: 135-140) na kojima su se bazirale razmatranja i ponuđene liste u gramatikama koje su usledele (npr. Stanojčić i Popović, 1994). Osim toga, prikaz modalnog karaktera futura koji nudi Stevanović je i najdetaljniji.

Opisivanje modalnog karaktera Stevanović otpočinje ukazivanjem da futur I ima modalni karakter, za razliku od prezenta i preteritalnih vremena koji mogu imati i temporalno značenje, kada je zavisano od glagola osećanja čulima (*čuti*, *videti* i sl.) jer čuti i videti buduću radnju znači isto što i pretpostavljati je (isto, 135). Modalni karakter futura I, navodi dalje autor, prepoznaje se i u sledećim slučajevima:

- kada se upotrebljava u službi imperativa, tj. kada se njime izražava želja ili izriče zapovest kao u:

7) Ti ćeš, Petronije, sutra *ići* na Brajića (nar. pripovetka, 240).

- kada služi za izražavanje želje uopšte kao u:

8) Zašto mene brat devojke *neće* / Kad od mene sva gora miriše (nar. pesma)

- kada se njime izražava namera koja je pre svega drugog prisutna u primerima:

9) Uze vjedro čim *će* vodu *piti* (nar. prip.)

10) Hajd, Ilija, dvoru bjielome, / A ja *idem* svome vinogradu (isto, 26)

- kada služi za izražavanje mogućnosti kao u primerima:

11) Soko leti preko Srajeva / Traži hlada gdje *će počinuti*. (nar. pesma)

12) Kako *ću* ti *pustiti* krpnu platna / Kad je meni snaha Vidosava / Savezala kosu za direke? (nar. Pesma 7).

- kada je upotrebljen funkciji izražavanja uslova kao u:

13) Ako *ćeš* mene *slušati*, to da ne činiš (Stevanović, 1967a: 137)

U vezi sa ovom upotrebom Stevanović ukazuje na razliku između modusa želje i modusa gotovosti (gotovost da se nešto učini). Ova dva modusa jesu bliska, ali nisu i potpuno istovetna¹²⁴. Stevanović navodi da se pre gotovost nego želja izražava u sledećem primeru:

---

¹²⁴ Oo zapažanje blisko je pokušaju razlikovanja namera od ostalih volitivnih kategorija na koje je u radu ukazano.

14) Mi to možemo učiniti ako *ćemo pregoreti* nekoliko hiljada ljudi (Stevanović, 1967a: 138)

- kada izražava neminovnost i sigurnost kao u:

15) Kad *ću* moje *rascveliti* majke, / Bolje neka plače moja sama... (nar. pesma)

- kada na modalni karakter ukazuju modalne rečice i izrazi kao u:

16) Jamačno *će biti* više ovakvih primera (Stevanović, 1967a: 139)

17) Možda *ću* ih *čuti*. (isto)

Stevanović navodi da modalnost oblika futura otkrivaju i uz njega upotrebjene reči *možda* i *valjda*. U narednim primerima prisutna su i druga obeležja modalnosti:

18) Čekam zimu u nju se nadam, *naći ću* ih sigurno.

19) Ne verujem da će posle toga oni smatrati za korisno da pođeš s njima. (isto, 140)

- U poslovicama koje se izražavaju tzv. gnomskim futurom poput:

20) I pred njegovom kućom *će* mečka *zaigrati*.

Kako vidimo, navođenje modalnih upotreba u mnogim slučajevima počiva na modalnim pojmovima koje u radu ističemo. Međutim, pogled Stevanovića na modalni karakter futura nije opšte prihvaćen, na primer, Tanasić navodi daleko manji broj slučajeva ove upotrebe (2005: 441-443). Prikazane modalne upotrebe, međutim, nisu klasifikovane niti sistematizovane ni na koji način. Još je značajnije to što ponuđena pravila za određivanje upotreba u funkciji glagolskog vremena i u funkciji modusa, a pogotovu ponuđeni primeri upotrebe futura u te dve vrste značenja ne dovode do najpreciznijeg razlikovanja kategorija indikativnog i modalnog futura. Indikativni futur, naime, trebalo bi prepoznati kada se glagolski oblik ne nalazi u funkciji modusa. Pogledamo li, međutim, primer 3) nije najjasnije zašto se u ovom slučaju ne prepoznaje značenje, odn. modus, namere kao što se to čini u slučaju upotrebe u primeru 9). Štaviše, smatramo da se modalna značenja mogu pripisati i ostalim primerima kojima se ilustruje indikativni futur i da su svi primeri upotrebe futurskih oblika podložni tumačenjima u skladu sa teorijskim okvirom u ovom radu baziranim na modalnim konceptima, što ćemo i detaljno prikazati.

Zapažanje da teorijske postavke o glagolskim vremenima ne dovode do potpunog razlikovanja indikativne i modalne kategorije futura, svakako ne predstavlja

novinu. Naime, vrlo je verovatno da će svako temeljnije bavljenje izražavanjem budućnosti dovesti do tog zaključka. I sam Stevanović primećuje da nije uvek lako odrediti da li je futur apsolutno ili relativno upotrebljen, kao i da da nije uvek tako jednostavno razgraničiti vremenske i modalne funkcije ovog oblika (Stevanović, 1967a: 132). Sa stavom da u sferi budućnosti vrlo teško razgraničiti vremensko značenje od modalnog slaže se i Miloševićeva (1970: 74), a u novijem radu Grković-Mejdžor navodi da „već zbog same prirode budućeg vremena, često ne postoji jasna granica između vremenske i modalne funkcije“ (2012: 84). Moguće da priroda budućeg vremena navodi i Tanasića na zapažanje da se modalni karakter futura ne može uvek lako jednoznačno utvrditi, na šta autor ne ukazuje pri razmatranju modalnih upotreba ostalih glagolskih oblika. Međutim, čvrsto zastupajući stav prema futuru kao temporalnoj kategoriji, autor zaključuje da se retko pri iskazivanju modalnih značenja ovim oblikom u potpunosti eliminiše njegova osnovna vremenska funkcija (Piper i sar., 2005: 441-443). Kako zaključujemo, indikativni futur se može dovesti u pitanje, što dalje znači da je futur ispravnije posmatrati u okviru modalne kategorije što ćemo u delovima koji slede detaljno obrazložiti.

4.1.1.1.1.2. Futur I kao modalna kategorija

Razlikovanje kategorije indikativa od modusa u našoj literaturi često se bazira na prisustvu eksplicitnih pokazatelja. Indikativni karakter determinisan je upotrebom vremenskih priloga (npr. Stanojčić i Popović, 1994: 382), dok se modalnim upotrebama glagolskih vremena smatraju primeri njihovih upotreba kada se nađu u funkciji izražavanja stava na koji ukazuju jezički znaci modalnosti. U skladu s tim indikativni futur prepoznaje se kada modalnost u iskazu nije eksplicitno izražena na šta upućuje i Stevanović kada navodi „pa ipak, zato što se uzima da to kao izvesno pripada budućnosti u odnosu na sadašnjost, na vreme govora, futur I koji samo to znači, a uza nj nema nekog posebnog znaka modalnosti u nauci o jeziku se smatra indikativnim futurum“ (1967a: 132). U znake i načine određivanja modalne funkcije glagolskih vremena Stevanović, u skladu sa pristupom Belića, ubraja: upravne glagole od koga glagol u modalnom obliku zavisi, modalne rečice ili modalne izraze unete među delove dotičnih rečenica, odn. „bilo kakav jezički znak, katkad i odsustvo znaka, jednom rečju jezičke situacije uopšte u kojoj se taj stav izražava“ (1967a: 27-28, 139; 1991: 700). Vidimo, dakle, da čitav kontekst igra ulogu pri određivanju modalne kategorije, te

Stevanović predlaže da se neki put samo iz smisla rečenice, odn. cele jezičke situacije može saznati da li je futur upotrebljen modalno ili indikativno (1967a: 136). Ovakav pristup pripisivanju modalnog karaktera futuru I u suprotnosti je sa našim stavom po kome prisutni obeleživač modalnosti eksplicitno ukazuje na tip modalnog značenja, ili određuje modalnu snagu oblika, dok je modalnost inherentno prisutna u semantici oblika.

Stav da i futur u S jeziku više pripada modalnoj nego temporalnoj kategoriji, potpuno paradoksalno, umnogome je suštinski potkrepljen već iznetim zapažanjima prevenstveno od strane Stevanovića, mada ne sa namerom da se ospori kategorija indikativnog futura. Na to koliko je opravdano posmatrati ovaj glagolski oblik kao temporalnu kategoriju, Stevanović ukazuje pri analiziranju udela temporalnih i modalnih elemenata, doduše, kod futura II čiji status jeste privukao pažnju autora (v. 1967b). Indirektno iz uvida o semantičko-sintaksičkoj vrednosti koja proističe iz razmatranje funkcija futura II, može se zaključiti da je i status futura I sporan. Videćemo da su mnogi argumenti autora bespogovorno primenljivi i na futur I i da se ako primenimo klasifikaciju, koje se, međutim, ni sam Stevanović pri razmatranju futura II kasnije ne pridržava (npr. 1991), temporalna kategorija futura dovodi u pitanje. Osim toga, naši argumenti koji se prvenstveno odnose na suštinsku neskladenost između kriterijuma modalnosti i posmatranja futura I kao glagolskog oblika, upućuju na isti zaključak. Čini se da i u našoj literaturi nailazimo na sličnu situaciju na koju smo ukazali pri razmatranju glagola WILL u E jeziku: prezentovani argumenti nisu u skladu sa predloženim određenjem i klasifikacijom (npr. Declerck, 2006), te uvidi na koje nailazimo potvrđuju naš stav prema futuru I.

Pre svega, prethodno opisan pogled na futur I implicira da naši gramatičari zanemaruju specifičnost temporalnog domena budućnosti koja dalje dovodi i do specifičnih odlika njegovog jezičkog izražavanja što je detaljno razmotreno kao konceptualni argument (v. 2.2.6.1). To, međutim, nije slučaj i sprega pojmovnih kategorija modalnosti i FUT, koja iz ovog argumenta proizilazi, nije prošla nezapaženo kod naših istaknutih lingvista. I sintaksičari beogradske lingvističke škole ukazali su na više puta iskanutu razliku između upotrebe preteritalnih oblika i prezenta na jednoj strani i futurskih oblika na drugoj, najpre Belić (1954), a potom i Stevanović (1967a). Ova razlika zasniva se na opisanoj razlici između realisa i irealisa, jer vrednost

konstatacije ne može biti identična kada je u pitanju neki događaj koji tek treba da nastupi, i kada se govori o nečemu što se već dogodilo ili što se događa, tako da je Belić ispravno ukazao da je sam futur već po poreklu povezan sa modalnim značenjima što primećuje Grković-Mejdžor (2012). Stevanović navodi da je futur I od svih glagolskih oblika prema svojim funkcijama svakako najjednostavniji, mada primećuje da je značenje ovog oblika, s obzirom na njegove upravo vremenske funkcije, posebnog karaktera (1967a: 132). Smatramo da ukazivanjem na posebni karakter vremenske funkcije futura, autor, u stvari, ističe inherentne odlike domena budućnosti. Potvrdu toga nalazimo u daljem tekstu kada autor navodi da ništa od onoga što će biti u budućnosti u vreme govora nije realizovano i da ta činjenica obliku futura I daje karakter modalnosti (isto, 133).

Kako vidimo, i u našoj lingvistici iznose se zapažanja kojima se ističe poseban epistemološki i ontološki status FUT. Stevanović priznaje da je samim tim što ovaj oblik označava još nerealizovane radnje, na izvestan način modalno obojen (1967a: 136). Slično tvrdi i Vojvodić koji primećuje da buduće radnje uvek imaju, bez obzira na to čime su izražene, prateće crte modalnosti, kao i da to znači da se takve radnje nisu još izvršile (ili se ne vrše), te nisu postale materijalizovana realnost (2007: 128). Međutim, ispravnost ubrajanja futura I u glagolska vremena nije dovedena u pitanje iako je nerealizovanost radnje povezana i sa time da se glagolski oblik ne može dovesti u vezu sa objektivnom realnošću, ili realizovanom stvarnošću. Time dolazimo do prve kontradikcije: ako glagolski način izražava nerealizovanu ili neizvesno realizovu stvarnost, a futurom se izražavaju nerealizovane glagolske radnje, prema tome, futur I pripada kategoriji glagolskog načina, međutim, ovaj glagolski oblik se bez izuzetka smatra indikativom. Mada se nerealizovanost radnje uzima kao kriterijum za određivanje modalnog karaktera (npr. prezenta i preteritalnih vremena), u slučaju sredstava za izražavanje budućnosti taj se kriterijum prenebregava i kategorijom indikativa obuhvaćen je glagolski oblik koji izražava nerealizovanu buduću radnju. Izlaz iz ove kontradikcije u skladu sa pristupom kategoriji modusa autori nalaze na različite načine. Na primer, Sladojević, kako je pomenuto, smatra da modalni oblici izražavaju nestvarne radnje, ili radnje koja ne pripadaju neposrednoj stvarnosti, ali odmah dodaje „što, naravno, ne znači da je to dovoljno da se neki oblik smatra za modalni“ (1966: 22). Upravo to što se indikativnim futurom iskazuju još nerealizovane

radnje, autor u daljem tekstu navodi kao potvrdu toga da nije iznošenje svake nerealizovane radnje modalno (isto, 68-69). Gotovo isti pristup određenju oblika u pogledu nerealizovanosti radnje nalazimo i u najnovijoj Sintaksi (Piper i sar., 2005). Razmatrajući tretiranje futura II kao modalnog oblika, Tanasić zaključuje da činjenica da se njime „iskazuju radnje koje će se vršiti u budućnosti, koje u momentu govora nisu realizovane, ne može biti dovoljan razlog da se ovaj oblik svrstava u modalne oblike“ (isto, 443-444). U ovoj iscrpnoj gramatičkoj studiji ističe se značaj nerealnosti, te Piper modalnost u užem smislu posmatra kao modalnost realnosti/ irealnosti koja se odnosi „samo na predstavljanje propozitivnog sadržaja rečenice kao realnog ili na odsustvo takve kvalifikacije“ (isto, 637). Autor dalje navodi da se sadržaj iskazan takvim modalnim sredstvima može jezički predstaviti kao situacija čija realnost nije izvesna jer potencijalno pripada i domenima mogućeg, nužnog, uslovnog, hipotetičnog i sl. što ilustruje upotrebljeni modalni glagol, potencijal i imperativ u primerima, ili u vidu situacije koju govorno lice vidi kao nešto realno (što jeste ili nije ostvareno, što jeste ili nije u procesu ostvarenja), a među primerima kojima se to ilustruje nalazi se i *Jovan (ne)će slušati predavanja* (isto). Premda ne izražava realizovanu, niti realnu radnju, već samo realno moguću radnju, futur I nije obuhvaćen modalnom kategorijom. Autor to objašnjava time da se funkcije u razlikama glagolskih načina ne moraju uvek poklapati sa razlikom između realnosti i irealnosti (isto, 638). Tako se indikativom mogu izražavati irealne situacije, što je upravo slučaj pri upotrebi futura I jer je odnos označen predikatom u futuru I izvan sfere realnosti (isto). Dakle, opozicija realisa i irealisa jeste determinišuća pri određivanju kategorije modalnosti, ali to ne važi za futur I koji se u tom pogledu može smatrati izuzetkom jer prvenstveno spada u temporalne oblike. Aorist budućnosti, recimo, u pogledu realizovanosti radnje potpuno je jednak indikativnom futuru, a njegov modalni karakter nigde nije osporen.

Za razliku od ovog obrazloženja, u ranijim radovima posmatranje futura u okviru temporalne kategorije zasniva na tome što se, suprotno logičkom (i logičnom) pogledu, budući događaj ne posmatra kao nerealizovan, već se tumači u pogledu izvesne realizacije u budućnosti. Dakle, koncept sigurnosti, ili izvesnosti (realizacije) budućeg događaja nalazi se u osnovi uspostavljanja futura I kao indikativne kategorije. Stevanović to eksplicitno tvrdi kada kaže „Ako pak govorno lice navedenom rečenicom konstatuje radnju koja će se izvesno vršiti u budućnosti, ne unoseći pri tom ni na koji

način svoj lični stav, onda tu dakako imamo indikativno upotrebljen futur“ (1967a: 136). Ovaj stav blizak je pogledu na čist futur u anglističkoj literaturi, tako da se, dakle, i indikativni kao i čist futur prepoznaju u slučajevima neutralnog referiranja na buduće događaje (v. 3.1.1.1.1)¹²⁵. Međutim, valja postaviti pitanje kako budući događaj smatrati izvesnim, kako biti siguran u njegovu buduću realizaciju kako bi se potvrdilo postojanje indikativnog futura I. Stevanović to pitanje razmatra u vezi sa ubrajanjem futura II u glagolska vremena i navodi da „imamo klasičan primer kontradikcije *in adjecto*. Za buduću radnju ne može se reći da se izvršila nego samo da tek ima da se izvrši i, mi dodajemo - ili da se vrši, i jedno i drugo, naravno - ukoliko do njenog izvršenja, odnosno vršenja dođe. A u futuru II ni jedan elemenat ne govori da će izvesno i doći do toga.“ (1967a: 158). U vezi sa tim postavlja se pitanje koji elemenat postoji u futuru I koji ukazuje na izvesno vršenje radnje. Eksplicitni odgovor nismo uspeli da pronađemo, ali se čini da se prisustvo vremenskog adverbijala izjednačava sa indikativnim karakterom, dakle, izvesnošću radnje.

Kako su u pitanju radnje, stanja, zbivanja koja u objektivnoj realnosti ne postoje, kao i da njihovo izvršenje po prirodi stvari može okolnostima biti sprečeno, objektivna izvesnost buduće radnje teško da se može uspostaviti. Objektivno vremensko značenje može se uspostaviti jedino teorijski na grafičkom prikazu vremenskih domena na vremenskoj liniji koja ne ukazuje na razlike među tim domenima i svi se događaju smatraju realizovanim. Pre svega, stiče se utisak da je posmatranje ovih glagolskih oblika determinisano opisanom tradicijom posmatranja glagolskih vremena u funkciji izražavanja pravih vremenskih situacija koje se povezuju sa određenim temporalnim domenom. Ova namera očita je u srednjoškolskoj gramatici Stanojčića i Popovića (1994). Prema mišljenju autora „ukoliko je jezička situacija takva da više ističe vremenske elemente, ili ukoliko se uz futur I upotrebljavaju vremenski prilozi, utoliko će taj oblik više biti vreme, a manje način“ (1994: 382). Dakle temporalni karakter determiniše isticanje temporalnih elemenata, ali futur I ni tada nije lišen modalnih elemenata samo je u manjoj meri modalna kategorija, što primećuju i autori.

---

¹²⁵ Čini se da je pogled na futur koji iznosi Stevanović (1967a) veoma blizak pogledu na ovaj glagolski oblik u E jeziku koji zastupa Declerck (2006). Oba autora ukazuju na specifičnosti domena budućnosti, Declerck i eksplicitno ističe nefaktualnost iskaza u vezi ovog domena, ali ovaj glagolski oblik posmatraju kao glagolsko vreme.

Kako zaključujemo, centralna razlika između našeg stava i stava izraženog u relevantnim publikacijama tiče se drugačijeg shvatanja granice između modalne i temporalne kategorije koja se bazira na kriterijumu realizovanosti. Osnovnom funkcijom i osnovnim značenjem kategorije indikativa smatra se vremensko obeležavanje, te se svi događaji ma kom temporalnom domenu da pripadaju obeležavaju kao realizovani. Pri tome se ne uzima u obzir odnos prema objektivnoj stvarnosti, već prema jezičkoj stvarnosti za čije je određenje govornik od centralnog značaja. Na to ukazuje Miloševićeva koja navodi „jer se svako glagolsko značenje materijalizuje u vremenu i njegovo vremensko izražavanje je predstavljanje u ostvarenom obliku. Za objektivnost te predstave na lingvističkom planu jedino mjerilo je govorno lice, jer je govorni akt najviša jezička stvarnost“ (1970: 152). Dakle, buduća radnja je izvesna ako govornik smatra da će se ona izvesno realizovati.

Time dolazimo do još jedne neusaglašenosti kriterijuma modalnosti i kategorisanja futura I. Videli smo da je u pitanju indikativni futur ako ne postoji lični stav pri referiranju na budućnost, međutim, istovremeno kategorija indikativa bazira se na sigurnosti u pogledu realizacije radnje od strane govornika. Do sada je jasno da se ne slažemo s tim da je moguće u potpunosti isključiti lični stav pri ukazivanju na buduće radnje. Stevanović primećuje da je „upravo upotreba ovog oblika, za izražavanje nerealizovanih radnji čini ovaj glagolski oblik vrlo podesnim za iskazivanje ličnog stava govornog lica, odn. subjekta rečenice od koje zavisi“ (1967a: 136). Čini se da se ovim zapažanjem navodi da je reč o stavu subjekta/ govornika od koga zavisi nerealizovana radnja na koju se glagolski oblik odnosi, što dalje navodi na zaključak da se o ličnom stavu ne može govoriti kada izostaje uključenost govornika u predviđenu buduću radnju, odn. kada ona od njega ne zavisi. U radu, međutim, zastupamo mišljenje da je i u tom slučaju prisutan epistemički stav u smislu opredeljenja govornika ili subjekta prema budućoj realizaciji radnje, odn. prema istinitosti propozicije. Kako vidimo, o pojmu stava ne govorimo na isti način kao Stevanović, a ni kao Miloševićeva koja pojmu stava prilazi na drugačiji način. Autorka se osvrće i na više puta istaknuti konceptualni argument i priznaje da prilikom usvajanja klasifikacije indikativne i modalne upotrebe glagolskih vremena, odnos futurskih oblika i ostalih vremenskih oblika nije isti (1970: 74). Miloševićeva dalje navodi da vremensko značenje igra izvesnu ulogu u formiranju indikativne vrednosti, pa unutrašnja struktura kategorija

indikativa, s obzirom na stepen u njoj sadržanog stava sigurnosti, nije jednoobrazna. U indikativu futura mora postojati stav sigurnosti, smatra autorka, dok npr. u prezentu samo vršenje glagolskog značenja daje indikativni karakter glagolskom obliku. Na taj način, stav sigurnosti koji postoji u slučaju izražavanja budućnosti autorka izjednačava sa temporalnom referencom ostalih vremena. Na taj zaključak upućuje i primedba autorke u podnožnoj napomeni da stav sigurnosti koji je u osnovi indikativnog futura, ne smatra „subjektivnim bojenjem sadržaja koji se iznosi, nego varijantom objektivnih vremenskih značenja, uslovljenom specifičnom prirodom značenja budućnosti“ (1970: 151).

S obzirom na to da „oblik sam sobom mora značiti stav da bi se smatrao modalnim“ (Milošević, 1970: 72), pripisivanje modalnog karaktera determinisano je mogućnošću izražavanja stava govornog lica prema predikaciji. Sve što se nađe u funkciji izražavanja stava, uključujući i stav sigurnosti koji čak i Stevanović navodi kao jedno od obeležja modusa pri nabranju modalnih upotreba futura, pripada toj kategoriji, pa se postavlja pitanje zašto futur I nije ubrojan u moduse. Videli smo da se odgovor može pronaći u tome što se u slučaju indikativnog futura I stav sigurnosti posmatra kao varijanta temporalnog značenja, što znači da se futurskim oblicima ne izražava stav govornika. Međutim, kako je u pitanju nerealizovana radnja kada govorimo o budućnosti, i ovim glagolskim oblicima jedino se može izraziti određeni stav govornika prema toj radnji, uključujući i sigurnost govornika da će se ona izvršiti, koji u radu posmatramo kao modalnu odliku jer se može poistoveti sa najvišim stepenom epistemičkog opredeljenja prema obistinjenju propozicionog sadržaja.

Izloženo možemo rezimirati na sledeći način: ako je pripadanost određenoj kategoriji uslovljeno njenim određenjem, tada futur I pripada modalnoj kategoriji jer se ona određuje na osnovu nerealizovanosti radnje iskazane glagolskim oblikom, ali i kao izražavanje ličnog stava prema radnji izraženoj glagolom. Potvrdu toga nalazimo u primenljivosti određenja modusa na futur I. Posmatranjem modusa kao oblika za izražavanje ličnog stava prema još nerealizovanim glagolom označenim procesima (Stevanović, 1991: 701), futur I biva obuhvaćen tom kategorijom. Futur I predstavlja modus i ako krenemo do toga da su „Modusi samo slučajevi označavanja ličnog odnosa prema onome što se kazuje dotičnim glagolima, kada se njim ne iznosi realna stvarnost...“ (isto, 590) odnosno „kao moguća samo, ali još nerealizovana ili neizvesno

realizova stvarnost.“ (isto, 701). Težimo li usklađenosti određenja semantičkih kategorija i skupa glagolskih oblika kojima se one izražavaju, futur I bi pre trebalo obuhvatiti kategorijom glagolskog načina nego vremena na šta prethodna razmatranja i ukazuju, a na taj način ne bilo negirano ni svojstvo futura I da referira na buduće vreme. Naime, modalne kategorije referiraju na neki temporalni domen (uglavnom budućnost), ali to ne znači da su obuhvaćeni kategorijom glagolskog vremena jer temporalnost predstavlja samo sekundarni značenjski sloj u semantici tih sredstva. Kako navodi Stevanović, „A ne treba zaboraviti, da ni modus, ne samo što nije vanvremenska kategorija već nije ni bezvremenska kategorija, jer i on ima svoje vreme.“ (1967b: 137). Tanasić, takodje ukazuje da za situiranje predikacije u određeni vremenski prostor služe vremenski glagolski oblici, a, pod određenim kontekstualnim uslovima, i modalni (Piper i sar., 2005: 345). Dakle, moguće je upotrebljavati glagolske načine sa značenjem vremena što primećuju i Stanojčić i Popović (1994: 390)¹²⁶.

Čini se, ipak, da se u našoj literaturi prepoznaje da postoji tanka linija između FUT i modalnosti, ali se ona ne ističe kako bi se u nauci o jeziku održao tradicionalistički pogled na glagolska vremena. Nije isključeno da i našom gramatičkom tradicijom provejava već pomenuta ideja da nema potrebe komplikovati stvari samo zato što je budućnost neodređena. Kako bi se ta linija održala, kako je prikazano, autori nude različite poglede na značaj realizovanosti, tačnije nerealizovanosti budućeg događaja, što je u vezi sa različitim shvatanjem stvarnosti u smislu da li pri klasifikaciji treba uzimati u obzir samo govornikovu stvarnost ili i objektivnu stvarnost, kao i drugačije poimanje stava, ali i isticanje vremenskog odnosa koji se ovim oblikom uspostavlja a koji se prvenstveno uzima u obzir. Smatramo da potpuno stoji zapažanje Stevanovića prilikom razmatranja ubrajanja futura II u glagolska vremena (1967a: 158) koje bi prilagođeno za futur I glasilo: „I biće da ovde, ako i nismo toga svesni, ipak odlučuje tradicija kao što je upravo tradicija odlučivala da se futur I definiše kao vreme kojim se izražava radnja nakon trenutka govora“. Videli smo da se prisustvo modalnosti pri referiranju na budućnost rešava razdvajanjem kategorija indikativnog i modalnog futura, jer „i ostala se glagolska vremena upotrebljavaju ne samo temporalno, nego i modalno, pa se opet i u modalnim funkcijama nazivaju vremenima“ (isto). Međutim, kako je navedeno, u slučaju futura, to nije jednostavno, a osim toga, potvrdu za

---

¹²⁶ Potencijal, recimo, može označavati radnju koja se ponavljala u prošlosti.

ubrajanje futura I u modalnu kategoriju nalazimo i u morfosintaksičkim odlikama oblika.

4.1.1.1.2.1. Struktura glagolskog oblika

Jedan od mogućih razloga neukazivanja na sporan status futura u S jeziku, za razliku od njemu semantički ekvivalentnog oblika u E jeziku, predstavlja različita struktura navedenih glagolskih oblika. Pri razmatranju statusa glagolskih gramatičkih kategorija bitan kriterijum predstavlja morfosintaksička struktura oblika, te je za temu ovog rada bitno ukazati i na ovu odliku što mora dotaći i pitanje razvoja glagolskog oblika.

Videli smo da se u E jeziku tzv. futur obrazuje od modalnog glagola pri čemu klasa modala predstavlja čvrst sistem članova formiran na osnovu jasno utvrđenih formalno-sematičkih kriterijuma. Na drugoj strani, futur u S jeziku formira se od glagola HTETI koji u složenom delu predikata može biti upotrebljen i u modalnom i u futurskom značenju. Budući da učestvuje u sastavu futura, glagol HTETI uz glagol BITI gramatičari klasifikuju kao pomoćni glagol (npr. Barić i sar., 1997; Klajn, 2005). Upotrebljen u toj funkciji posmatra se kao desemantizovani pomoćni glagol čiji se enklitički oblik koristi isključivo za građenje futura, odn. koji je postao samo morfološko sredstvo koje je u sklopu indikativnog oblika (npr. Milošević, 1970: 73). Autori gramatika namenjenih strancima, u kojima se teži jednostavnijem prikazivanju radi lakšeg učenja našeg jezika, glagol HTETI ne ubrajaju u modale. Jedan od najjemenentnijih lingvista našeg vremena, profesor Klajn, ovaj glagol ne ubraja u skup modalnih glagola, ali ga navodi u sklopu glagola *htenja* (2005: 241). Glagol HTETI ne uvršćuju u modale ni autori koji su izvorni govornici E jezika u svojim gramatikama namenjenim učenicima S jezika sa engleskog govornog područja (npr. Hammond, 2005; Alexander, 2006). Alexander, profesor slovenskih jezika, u gramatici koja predstavlja prvu gramatiku jezika država nastalih nakon raspada Jugoslavije (bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika) (2006) glagol HTETI ne razmatra u okviru modala. Pristup modalnim glagolima, međutim, usklađen je sa pristupom modalima u anglističkoj gramatičkoj tradiciji i detaljniji od onog koji nudi Hammond (2005). Modalima su obuhvaćeni glagoli koji izražavaju stav prema mogućnosti, poželjnosti, ili potrebu za nekom radnjom, a koji su praćeni glagolom koji ukazuje na tu radnju (dopunom) (2006: 239-240). U modalne glagole koji imaju samo modalna značenja autor ubraja MOĆI,

MORATI, SMETI, UMETI, dok u glagole koji uz modalna mogu imati i nedomodalna značenja ubraja TREBATI, VALJATI i ZNATI (isto). Smatramo, međutim, da glagol HTETI svakako mora naći mesto u ovom skupu, pogotovu ako se ovim glagolima pristupa na osnovu analogije sa modalima u E jeziku, što autor često čini. Videli smo da se glagol WILL posmatra kao modal, iako može učestvovati u obliku kojim se ukazuje na radnju nakon trenutka govora. U skladu s tim, glagol HTETI bi i po semantičkim i po formalnim kriterijumima bio obuhvaćen ovim skupom jer predstavlja obeleživač futura samo u enklitičkom obliku, za razliku od glagola WILL koji temporalnu referencu može imati i u enklitičkom i u punom obliku.

Kako primećuje Stevanović, glagol HTETI je osnovom svojom modalni glagol (1967a: 42). Kako u punom obliku ima značenje blisko značenju leksičkog glagola *želeti*, prema semantičkim svojstvima treba biti ubrojan u skup modala. Odgovor na pitanje da li glagol HTETI treba posmatrati kao obeleživač modalnosti, uslovljen je stavovima prema kategoriji modalnosti, a samim tim i sredstvima njenog izražavanja. Videli smo da u našoj starijoj literaturi nije ponuđeno jasno određenje modalnosti, te je tako izostalo i celovito i sveobuhvatno razmatranje modalnih glagola. U S jeziku, kao za razliku od E jezika, modalni glagoli ne čine jasno određen jezički skup sa posebnom morfosintaksičkom praradigmom. U našem jeziku nije moguće izdvojiti distinktivne gramatičke parametre koji bi modalne glagole izdvojili od ostalih članova glagolskog sistema u jedan zatvoren jasno razgraničen skup formiran na osnovu tih parametara. Stoga je razumljivo što skup modalnih glagola nije ni zadobio centralno mesto u (starijim) normativnim gramatikama, već se na ove glagole sporadično ukazuje prvenstveno na osnovu njihovih semantičkih odlika. U skladu sa prethodno opisanim pogledom na modalnost, kao glagoli modalnog značenja određuju se glagoli kojima se izražava stav govornog lica ili subjekta prema radnji, stanju ili zbivanju. Iz ovako širokog pogleda proističu i primetna neslaganja među autorima pri nabranjanju ovih glagola. Oni se označavaju različitim nazivima, a u zavisnosti od opredeljenja autora obuhvataju različiti broj članova koji nije u svim slučajevima spominjanja ove kategorije potpun i konačan. Stevanović, recimo, govori o medijalnim glagolima nepotpunog značenja u koje ubraja HTETI, MOĆI, MORATI, TREBATI, a skup ostavlja otvorenim završavajući ga sa *i dr.* (1967a: 40). Stanojčić i Popović modalne glagole razmatraju u okviru glagola nepotpunog značenja i ukazuju na najvažnije pri čemu

prethodno ponuđeni skup dopunjuju glagolom SMETI (1994: 247). Glagol HTETI nalazimo i u listi najčešćih modalnih glagola i njima značenjski bliskih modalnih reči i izraza koju nudi Piper, ali koja se takođe završava sa *i sl.* (2005: 638).

Po formalnim i semantičkim kriterijumima, glagol HTETI treba posmatrati u okviru modala. Modali u S jeziku kao i u ostalim jezicima, odlikuju se polisemičnošću, te se i glagol HTETI upotrebljava za izražavanje različitih tipova modalnih značenja. Kao i ostali modalni glagoli u S jeziku, nalazi se u funkcija upravnog glagola nepotpunog značenja koji zahteva dopunu kako navodi Stevanović (1967a: 42). Osim toga, nije lišen modalne semantike ni kada se nadje kao deo futurskog oblika, mada je u tom slučaju nijansa modalnosti daleko bleđa. Na to, takodje, ukazuje Stevanović koji navodi da je HTETI modalni glagol, ne samo „u svome prvom značenju, u značenju glagola želeti, nameravati i biti gotov, nego i u drugačijim značenjima, najmanje u onome što ga ima kao pomoćni glagol u obliku futura gde ne znači samo želeti da bude ono što se osnovnim glagolom kaže, već i nastojati da to bude, jer nastojanje kao i želja je lični stav“ (isto).

Blisko povezano pitanje sa glagolom HTETI je i pitanje gramatikalizacije futura. I u E i u S jeziku, futurski oblik razvio se iz oblika koji je inicijalno sadržao leksički volitivni glagol. Futur u S jeziku razvio se iz staroslovenskog modalnog glagola *xotěti*. Kako je navedeno, dijahronijske studije dokazuju da su se u mnogim jezicima sveta futurske forme razvile iz ovih oblika pri čemu su volitivni glagoli gramatikalizovani u pomoćne glagole ili afikse (npr. u francuskom jeziku). U jezicima balkanskog jezičkog saveza (*Balkan Sprachbund*),¹²⁷ futuri su se razvili na ovaj način ili od glagola IMATI, a upravo jednom od odlika ovih jezika smatra se i devolitivni futur. Jezici ove grupe, kao i slovenski jezici, ispoljavaju velike razlike u pogledu gramatikalizacije futura. Kramerova razmatra stepen gramatikalizacije futura u makedonskom i bugarskom jeziku, kao najreprezentativnijim slovenskim jezicima balkanskog jezičkog saveza, i predlaže spisak parametara na osnovu kojih se može odrediti stepen gramatikalizacije: 1) stepen fleksije pomoćnog glagola za lice i/ili vreme i stepen redukcije i spajanja pomoćnog glagola; 2) stepen sintaksičkog tumačenja u pogledu klitike, a ne glagola, što se dokazuje prisustvom ili odsustvom glavnog glagola kome prethodi subordinator *da*; 3) sintaksički odnos sa glavnim glagolom, tj. ostale reči interpolirane između pomoćnog

¹²⁷ Balkanski jezički savez ne obuhvata sve, niti samo jezike, kojima se govori na Balkanskom poluostrvu. Jezici koji ulaze u ovaj skup ne ispoljavaju osobine zajednice u istoj meri (v. Tomić, 2004).

i glavnog glagola (npr. u E jeziku *I will gladly help*, i **I will tomorrow help*); 4) semantički opseg, tj. da li se pomoćni glagol koristi za izražavanje želje, obaveze, verovatnoće, predviđanja, uslova, imperativa, iterativa/ habitualnog aspekta itd; 5) negativni konteksti, tj. pitanja posebnih ograničenja pojavljivanja (1998: 409). Analiza primenjena na S jezik pokazuje da: 1) u S jeziku glagol HTETI obležen je za lice i broj i može se pojaviti kao potpuno gramatikalizovana partikula uz glavni glagol, ali i ne mora biti pripojen glavnom glagolu (*radiću, ja ću raditi*); 2) pošto se futur upotrebljava u dva oblika, može sintaksički predstavljati i klitiku i glagol; 3) kada se futur ne javlja u analitičkom obliku druge reči se mogu naći između pomoćnog i glavnog glagola (*Ja ću sutra doći. Ja ću to uraditi*); 4) funkcioniše i kao modalni glagol za izražavanje neepistemičke modalnosti; 5) u odričnom obliku uglavnom zadržava modalno značenje. Dakle, prema predloženim kriterijumima, futur u S jeziku nije potpuno gramatikalizovani oblik.

Do sličnog zaključka dolazi i Tomićeva (2004) koja ispituje stepen gramatikalizacije balkanskih slovenskih budućih vremena sa posebnim osvrtom na future sa modalnim partikulama i glagolima u ličnom glagolskom obliku. Autorka prikazuje da su se svi futuri u ovim jezicima razvili iz restrukturirajućih konfiguracija u kojima se konstrukcije subjunktiva pojavljuju u poziciji dopune oblika staroslovenskog glagola *hotěti*. Struktura iz staroslovenskog jezika u kome je modalni glagol praćen infinitivom postepeno se razvila u strukturu modalnog pomoćnog glagola sa leksičkim glagolom u ličnom glagolskom obliku. Taj razvoj je prošao kroz tri etape, s tim što futuri u svim jezicima nisu prošli kroz sve faze. Srpsko(hrvatski) jezik upravo je primer prve faze razvoja: futur se gradi od modalne klitike u ličnom glagolskom obliku sa infinitivima ili subjunktivnim konstrukcijama koje uvodi veznik *da* (2004: 517). Jugoistočni dijalekti Srbije, navodi autorka, donekle ilustruju drugu fazu razvoja (*Će/ ću ti pošaljem tu knjigu.*) (2004: 521). U njima se nalazi intermedijarna struktura u kojoj je modalna klitika u neličnom glagolskom obliku praćena subjunktivnim konstrukcijama. Kako vidimo, u S jeziku nema primera treće faze razvoja u kojoj su modalne klitike u bezličnom glagolskom obliku praćene subjunktivnim konstrukcijama koje nalazimo u makedonskom i bugarskom jeziku.

Potrebno je istaći i da gramatikalizovani futur I ima specifičan status. Već smo pomenuli da prema pravilima normativnih gramatika, futur može biti i analitički i sintetički oblik, i po tome je jedinstven član sistema glagolskih vremena u S jeziku. Pogled na dvojake oblike budućeg vremena ilustrovaćemo opisom strukture koji nudi Klajn (2005). I u ovoj gramatici, kao i u većini ostalih, futur je naveden kao složeno glagolsko vreme koje se obrazuje od enklitičkog oblika prezenta glagola HT(J)ETI i infinitiva glagola koji se menja, leksičkog punoznačnog glagola (2005: 119) uz napomenu da je delimično i prosto vreme (isto, 114). Autor navodi da ako mu prethodi subjekat, ili neki konstituent rečenice, enklitika se nalazi ispred infinitiva i piše se odvojeno, a u ostalim slučajevima enklitika dolazi iza infinitiva i spaja se s njim, pri čemu se gubi infinitivni nastavak, tako da futur gubi osobine složenog vremena (osim u slučaju glagola sa infinitivom na *-ći*) (isto, 119). Upitni oblik futura, takođe, može biti obrazovan na dva načina: od punog (naglašenog) oblika prezenta glagola HTETI i upitne rečice *li*, ili ga je moguće sagraditi strukturom *da li* i nenaglašenim oblikom pomoćnog glagola (isto, 120).

Uz ovo dvojako strukturalno pojavljivanje, primetno je i varijantno raslojavanje ovog glagolskog oblika jer se, kako je pomenuto, naporedo sa futurskim oblikom sagrađenim prema normativnim pravilima nailazi i na upotrebu konstrukcije *da+prezent* u funkciji drugog dela složenog predikata, koja se u novije vreme označava i kao futuroid (npr. Simić, 2009)¹²⁸. Prezentski oblik s veznikom *da* ima istu sintaksičku vrednost sa infinitivom, kako navodi Stevanović, i javlja se u vidu eksplikativne rečenice, kao dopuna pojedinih oblika medijalnih glagola nepotpunog značenja, medijalnih izraza takođe nepotpunog značenja (*dužnost je, potreba je neophodno je, gotov je, spreman je, sposoban je* i sl.) i glagola koji znače početak prekid ili nastavljanje radnje (1967a: 40-41). Stevanović smatra da su shvatanja prema kojima upotreba prezenta s veznikom *da*, mesto infinitiva u futuru nije osobnina književnog jezika potpuno neosnovana, i poziva se na stavove Maretića i Belića kako bi ukazao da alternacija ovih oblika nije ograničena samo na neke oblasti srpskohrvatskog jezika (isto, 43). Izložene stavove kasnije dokazuje Vojvodić (1996) koji analizira uporednu upotrebu ovih oblika i teritorijalnu raslojenost futura I. U našoj literaturi preovlađuje

---

¹²⁸ Simić ovu konstrukciju određuje terminom futuroid prvenstveno jer ona nema morfološki status jer, kako navodi, teško da se može govoriti o ličnom glagolskom obliku koji je sastavljen od dva lična glagolska oblika (2009: 52).

navedeni stav da infinitiv i konstrukcija *da+ prez.* imaju sinonimnu sintaksičku vrednost, kao i da je infinitiv češći u zapadnoj varijanti nego u istočnoj, i da se *da+ prez.* češće koristi u istočnom delu srpskog govornog prostora dok se, kako se kreće prema zapadnim područjima jezičkog standarda, postepeno gubi u korist infinitiva, tako da se znatno ređe upotrebljava u zapadnoj varijanti srpskog jezika. Zaključci do kojih dolazi Vojvodić, međutim, to ne potvrđuje. Ispitivanje frekvencije ove dve varijante futura u pisanim tekstovima može se rezimirati kao: u književno umetničkom stilu (ispitivanje na korpusu radova četiri pisaca koji pripadaju različitim tačkama standardnog S jezika) inf. svojom frekventnošću preovlađuje nad konstrukcijom *da+ prez.* (u odnosu 17:1) (1996: 113), u publicističkom stilu (ispitivanje na korpusu sačinjenom iz primera ekreptiranih iz četiri lista dnevne štampe) statistički gledano inf. je potpuno istisnuo iz upotrebe svoj sintaksički ekvivalent (futura I sa *da+ prez.* upotrebljen je samo jednom i na tom planu nije bilo izmena u posleratnom razvoju standardnog jezika) (isto, 115). Time se potvrđuje mišljenje Stevanovića da je gubljenje infinitiva manje-više opšte balkanska osobina i da je nesumnjivo sve ređi u futuru (1967a: 44). Napomenućemo da normativna pravila u novijoj literaturi to ne potvrđuju. Piper navodi da bi infinitiv morao imati prvenstvo u odnosu na *da* konstrukciju kada se nađe u sastavu futura I, dok u slučajevima upitne ili odrične konstrukcije futura I, glavni deo mora biti u obliku infinitiva (2005: 327).

Prema mišljenju Vojvodića i Stevanovića, razlike između ova dva oblika isključivo su stilskog karaktera, a Vojvodić *da+ prez.* posmatra kao stilski markiran element. Jedan od razloga upotrebe infinitiva u publicističkom stilu, navodi Vojvodić, može se objasniti i time što se *da+ prez.* konstrukcija češće nego infinitiv vezuje za glagole voluntativno-optativnog značenja, čime se istovremeno pomoću takvog ličnog oblika dopunskog glagola postiže veća subjektivnost u prenošenju poruke, i samim tim doprinosi ekspresivnosti iskaza, koja je prvenstveno svojstvena književnim delima (2006: 115). Na drugoj strani, subjektivnost treba da bude svedena na minimalnu meru u publicističkom stilu u kome se teži stilu koji odlikuje neutralnost i objektivnost, te se infinitiv pokazuje kao adekvatnije jezičko sredstvo. Dakle, autor povezuje ovu konstrukciju sa izražavanjem subjektivnosti što dalje može imati veze sa modalnošću, te se može postaviti pitanje da li je za ispitivanje semantike futura značajna dopuna glagola HTETI. U literaturi, videli smo, nalazimo na predloge da se ova konstrukcija

može sama po sebi smatrati nosiocem semantičkog potencijala modalnosti, te se smatra subjunktivnom konstrukcijom (npr. Tomić, 2004). Povezivanje ove konstrukcije sa semantičkom kategorijom modalnosti lako je ako se uzme u obzir da se ona u jezicima koji pripadaju balkanskom jezičkom savezu često upotrebljava za radnje za koje nije izvesno da će biti izvršene. Smatra se da je u S jeziku partikula *da* uvek obeležena kao modalna u sintaksički nezavisnim konstrukcijama, dok u zavisnim konstrukcijama može imati različite vrednosti: temporalnu, modalnu, aspektualnu. Čini se da ova konstrukcija doprinosi isticanju modalnih značenja koja se futurom prenose, pogotovu volitivnih. Sličan utisak izražava i Simić koji navodi da „futuroid radije stoji za značenja koja odražavaju nesigurnost, želju, predviđanje i slična modalna značenja“ (2009: 53). Kako autor, zapravo, ističe modalne pojmove na kojima često zasnivamo analizu, svojim stavom potvrđuje da ova forma pojačava modalni karakter futurskog oblika. Međutim, kako je to u sferi ličnog osećaja za jezik, ostaje prostora i za osporavanje ove tvrdnje, ali je svakako značajano što se njome potvrđuje da navedena povezanost futura i glagolskog načina postoji u S jeziku i na morfosintaksičkom planu.

4.1.1.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa futurom I

4.1.1.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Miloševićeva navodi da je teško naći zajednički kriterijum za oblike koji izražavaju prošlost i sadašnjost na jednoj strani, i oblike koji izražavaju budućnost na drugoj strani (1970: 152). Smatramo da osnov tih poteškoća predstavlja upravo izričita razlika u faktualnosti propozicija koje se ovim oblicima izražavaju, što dalje dovodi do prethodno prikazanog prilagođavanja kriterijuma i obrazloženja po kojima se futur ubraja u glagolska vremena.

Videli smo da se u našoj lingvističkoj tradiciji faktualnost ne uzima kao jedan od kriterijuma pri razmatranjima glagolskih kategorija, za razliku od savremenih pristupa po kojima se dominantno značenje glagolskog oblika bazira na ovom kriterijumu. Opisani pogleda na futur I kao glagolsko vreme ukazuje da se futur smatra glagolskim vremenom koje se nalazi u istoj ravni sa prezentom i prefektom, što znači da se iskazi sa ovim glagolskim oblikom smatraju faktualnim tvrdnjama, a propozicijama se pripisuje faktualni status. To prvenstveno važi za slučajeve indikativno upotrebljenog futura jer se njime „konstatuje radnja koja će se izvesno vršiti u budućnosti“ (Stevanović, 1967a:

136). Faktualnost iskaza implicira se i iz razmatranja Tanasića koji podrazumeva da futur I iskazuje fakat o budućem vršenju neke radnje (Piper i sar., 2005: 435). U skladu s tim, iskaz sa futurom predstavlja tvrdnju, konstataciju kojom se utvrđuje buduća radnja koja se na taj način posmatra kao činjenica. Činjenična priroda budućeg događaja zasniva se na pogledu koji smo istakli o izvesnoj budućnosti. Na to, donekle, ukazuje i Stevanović kada navodi razloge za izdvajanje indikativnog futura „zato što se uzima da to kao izvesno pripada budućnosti u odnosu na sadašnjost“ (1967a: 132). Upotrebljen glagol *uzeti*, ovde znači smatrati što ponovo ukazuje na lični stav, govornog lica, ili i govornog lica i sagovornika, te se ponovo vraćamo na pripisivanje subjektivnosti odn. intersubjektivnosti iskazima sa ovim oblikom. Dakle, premda se povremeno ukazuje na činjeničnu vrednost radnje o kojoj je reč, dolazi do neusklađenosti u pogledu toga šta predstavlja činjenicu. Činjenična priroda događaja, biva zamenjena stavom sigurnosti koji predstavlja lični stav, a koji može biti baziran na objektivnim informacijama, pri čemu se zanemaruje postojanje u objektivnoj realnosti prema kojoj se glagolski oblik određuje.

Koncept izvesne budućnosti, videli smo, ne možemo prihvatiti jer se time implicira utvrđenost domena budućnosti što ne može biti slučaj. Brojni su načini, na koje se budućnost može odvijati, tako da značenja izražena ovim glagolskim oblikom nemaju svoje referente u aktuelnom svetu, već u nekom od mogućih svetova. Dalje, sa stanovišta logike, stav prema indikativnom futuru podrazumeva iznošenje tvrdnje o istinitosti nečega što ne može biti poznato. Kako se događaji izraženi futurom nisu realizovali, aktualizovali, mogućnost njihove aktualizacije je još uvek otvorena i neverifikovana. Propozicioni sadržaj se odnosi na budućni događaj o kojme ne možemo imati potpuno znanje, te propoziciju ne možemo smatrati faktualnom. Pri izražavanju budućnosti propozicije ne presuponiraju istinitost, te se govornik ne može opredeliti ni prema istinitosti, ni prema neistinosti jer njihova istinitosna vrednost ne može biti utvrđena u vreme govora.

Centralni postulat je da ne postoje garancije koje su govorniku na raspolaganju a koje ukazuju da će se budući događaj stoprocentno sigurno realizovati. Govornik ne može o budućem događaju izneti tvrdnju, već može samo sa većim ili manjim stepenom uverenosti datu realizaciju pretpostavljati, a „pretpostavka je u svim okolnostima samo modus“ (Stevanović, 1967a: 135). Time se vraćamo na suštinski prediktivni karakter

glagolskih oblika za izražavanje budućnosti koji utiče na to da govornik ovim oblicima može jedino izneti svoj sud ili stav prema potencijalnoj realizaciji događaja, odn. opredeljenje prema propozicionom sadržaju, te se može govoriti samo o uverenjima, predviđanjima, ili namerama govornika/ subjekta na osnovu kojih stepen izvesnosti može predstavljati samo deduktivni ili induktivni zaključak. Dakle, i futur I je inferencijalnog karaktera baš kao i konstrukcija WILL+inf. u E jeziku. To, svakako, važi i za slučajeve upotrebe koji se najčešće posmatraju u pogledu (faktualnih) tvrdnji o budućim događajima a koji se i u oba jezika odnose na slučajeve upotrebe u kojima se ovom formom ukazuje na događaje pri čemu nema subjektivnog stava govornika kao u:

21) Sledeća godina će biti prestupna. (Grković-Mejdžor, 2012: 84)

Smatramo da je i u ovom slučaju prisutna epistemička modalna komponenta, jer govornik izražava zaključak na osnovu objektivnih pokazatelja i saznanja dostupnih čitavoj zajednici koji predstavljaju premise zaključivanja. U skladu s tim, i u ovom slučaju, kao u slučaju primera u E jeziku koje je moguće tumačiti pomoću istih termina, reč je o najvišem stepenu epistemičke modalnosti vrlo bliskom aletičkoj modalnosti. Govornik se u najvećoj meri pozitivno opredeljuje prema istinitosti propozicije.

Treba istaći da upravo nečinjenična priroda događaja predstavlja determinišući kriterijum za ubrajanje u modalnu kategoriju: događaj koji još uvek nije realizovan i čija realizacija ne može biti zagarantovana, ne predstavlja činjenicu, te je moguće govoriti samo o uverenosti govornika/ subjekta u izvesnost obistinjenja radnje, odn. opredeljenju govornika prema istinitosti/ obistinjenju propozicije. Posmatranje futura I isticanjem koncepta nefaktualnosti, podrazumeva da futurska forma modalizuje iskaz što je opravdano i u skladu sa pogledom na modalizaciju koju nude Stanojčić i Popović. Autori pod modalizovanjem značenja podrazumevaju pokazivanje „da se data situacija ne iznosi kao realna, nego kao situacija koja se mora, može, hoće i sl. realizovati“ (1994: 247). Upravo futurom govornik i ukazuje da se buduća radnja mora realizovati (prema njegovim saznanjima), ili može realizovati (npr. u skladu sa objektivnim okolnostima u svetu) itd. Govornik, dakle, predviđa buduće radnje. Prediktivni karakter futura neodvojiv je od nerealizovanosti radnje koja se ovom formom izražava i uvek ukazuje na modus, a ne na glagolsko vreme: pošto buduća radnja nije realizovana ne možemo o njoj izneti tvrdnju, već samo predikciju.

4.1.1.2.2. Modalna značenja

4.1.1.2.2.1. Epistemička značenja

Kako smo videli, brojni su modusi, odn. modalna značenja koja se futurom I mogu preneti, a centralna razlika između našeg pristupa i prikazanih pogleda na modalnost ovog glagolskog oblika tiče se indikativne upotrebe. Razmatranje futura I zasnivamo na centralnom stavu po kome su semantičke kategorije modalnosti i glagolskog vremena isprepletane u tolikoj meri da su sredstva kojima se na ovaj domen referira semantički bliskija modalnoj kategoriji što je slučaj u mnogim jezicima sveta, pa ni S jezik u tom pogledu ne predstavlja izuzetak. U tom smislu ističemo epistemičku komponentu futura koja se odnosi na njegovu prediktivnu funkciju, a koja obuhvata čitav raspon modalnih pojmova: od pretpostavke do sigurnosti u ostvarenje budućeg događaja. Epistemičnost ovog glagolskog oblika zasniva se na tome da futur opisuje događaj koji se još uvek nije odigrao, što mora uključivati predikciju, i dalje podrazumevati u izvesnoj meri izražen stav govornika. Osim toga, ovom formom izražava se i epistemički sud. Dakle, futur I neizostavno je obojen epistemičkom modalnošću, a ovaj modalni karakter može biti pojačan nekom modalnom rečju ili izrazom.

4.1.1.2.2.1.1. Prediktabilnost

Bliska veza značenja prediktabilnosti i prediktivnosti, kao i njihovo, često otežano razgraničavanje u slučaju futurskih formi već su razmotreni u slučaju glagola WILL, te ćemo na ovom mestu uspostavljena kriterijume za određivanje značenja primeniti na futur I. U skladu sa određenjem, prediktabilno značenje futuru I možemo pripisati iskazima u kojima Sladojević prepoznaje bezvremensku upotrebu futura (1966: 17-27), a koje u radu određujemo kao generičke iskaze kakav je:

22) ...ali život *će* uvek *teći* dalje. (poli070526.txt:)

Navedeni tip značenja prepoznavamo i nekim poslovicama koje sadrže gnomski futur kao:

23) Podmuklo pseto najpre *će* te *ujesti*. (Stanojčić i Popović, 1994: 382)

U navedenom primeru govornik izražava apsolutnu uverenost da sadržaj poslovice važi (istinit je) u svakom vremenu, dakle, izveštava o onome za šta smatra da se mora dogoditi.

Sledećom poslovicom govornik izražava pretpostavku (ali i nadanje da će se to dogoditi):

24) I pred njegovom kućom *će* mečka *zaigrati*.

Poslovica u kojoj, prema pogledu Tanasića, futur služi za iskazivanje nereferencijalne budućnosti (Piper i sar., 2005: 347), zaista ima iterativni karakter. U ovom slučaju futurom govornik izražava uverenost da će se radnja izvršiti uvek kada nastane odgovarajuća prilika.

4.1.1.2.2.1.1.1. Futur I glagola BITI

U nedvosmislenoj epistemičkoj upotrebi u značenju prediktabilnosti nalazi se futur I glagola BITI, bilo u samostalnoj upotrebi ili u okviru konstrukcije u kojoj je praćen *da*-klauzom. Sa stanovišta sintakse, u ovoj funkciji glagolski oblik karakteriše bezličnost, a glagolski oblik predikata *da*-klauze kojim je praćen, sadrži oznaku lica. Vremenska referenca glagola BITI je sadašnjost, dok se propozicioni sadržaj može odnositi na sadašnjost ili prošlost.

Kako ilustruju naredni primeri govornik na osnovu pokazatelja, koji mu služe kao premise izvodi zaključak.

25) Evo ga, *biće da je* ovo. (Parking-is.xml)

U ovom slučaju futur je potpuno lišen temporalnog značenja, jer je predikcija simultana sa vremenom iskaza kao što je to slučaj i u sledećim primerima:

26) ali *biće da je* uopšte tako . . . da , da , uzrok slučajnost, posledica... (kr_pal_gr.txt:)

27) Nego, *biće da se* njoj, sa njim, ne polazi... (seobe2.txt:)

28) Učinilo ti se; *biće da je* vetar. (hasanagin.txt:)

U navedenim primerima *biće* ima značenje *možda, valjda, verovatno*. Prema tome, futur glagola BITI funkcioniše kao modalni obeleživač i kao oblik kojim govornik izražava nedostatak svog znanja i ukazuje na verovatni događaj u sadašnjosti (npr. *To može biti vetar.*). U objektivnoj stvarnosti ne postoje ni dokazi na osnovu kojih bi govornik posedovao dovoljno znanje da iznese kategoričku tvrdnju o tome da to jeste slučaj (npr. *To jeste vetar.*). Futurskom formom kojom sebe projektuje u budućnost

govornik izražava epistemičku distancu u odnosu na istinitost propozicije. Ni kod govornika, kao ni kod sagovornika, ne postoji apsolutna sigurnost u istinitost propozicije, i shodno tome sagovornik iskaz tumači kao izvođenje zaključak o verovatnoći. Buduća verifikacija mogućeg sadašnjeg stanja tek će uslediti.

Futurskim oblikom glagola BITI sa *da*-klazom u kojoj je predikat u perfektu izražava se epistemički sud o prošlom događaju što ilustruju primeri:

29) ... *biće da* Debeli još *nije ušao* u lik (Romi-leš.xml:)

30) Ali , *biće da su imali* razloga. (pek-odbrana.xml:)

31) Pre *će biti da su* ga skandali sami *pronalazili* . (sl_hir_luc.txt:)

Uz perfekat, futur glagola BITI izražava spekulaciju o prošloj radnji pri čemu ovaj oblik ukazuje na visok stepen verovatnoće. Uverenost u istinitost propozicije je toliko velika, da je u pitanju izraženi stepen epistemičke modalnosti gotovo blizak glagolu MORATI. Kako vidimo iz rezultata pretraživanja korpusa, ova upotreba više predstavlja odliku književnog nego publicističkog stila.

Na ovu upotrebu glagola BITI ukazuju i gramatičari, pri čemu su značenja ispravno određena, ali se ona dovode u vezu sa modalnim karakterom perfekta. Barić i sar. navode prezentski futur koji predstavlja izražavanje relativne budućnosti futurom I koja se odnosi na sadašnjost, najčešće glagola BITI i navode da se time „izriče nesigurnost, neuvjerenost u neku tvrdnju o sadašnjosti“ (1997: 416), ali govore o relativnoj gotovoj budućnosti, koja se kao i apsolutna gotova budućnost upotrebljava vrlo retko i stilski je obeležena, a kojom se izražava neka nesigurna tvrdnja o nekom prošlom događaju kao u primeru:

32) Ali je Vlaho već počeo gledati na onu stranu, gdje je bio Kono i Pavlina kuća, a pokojni Pavle neće *se biti setio*. (D: Šimunović) (1997: 416).

Stevanović razmatra modalne upotrebe perfekta i navodi slučajeve kada se uz glagol BITI u futuru modalnom konstrukcijom s oblikom radnog glagolskog prideva koji ulazi u sastav perfekta izražava pretpostavka, kao mogućnost ili verovatnoća da se desilo ono što označava radni pridev perfekatske konstrukcije što ilustruje primerima uglavnom preuzetim iz Maretićeve gramatike (1967a: 75):

33) Jamačno *će* i ovo prezime *biti* postalo od nadimka.

34) Otuda *će biti* došlo u Mađarsku.

Stevanović navodi da se ovim primerima mogu dodati primeri iz svakodnevnog govora bilo koje sredine, a za značenje primera predlaže parafraze *Pretpostavljam da je, verovatno je ovo prezime postalo, Ja mislim da je otuda došlo* (1967a: 75). Kako vidimo, predložena značenja ukazuju na epistemički karakter jer u ponuđenim parafrazama figuriraju glagoli i adverbij koji ukazuju na stepen opredeljenja prema istinitosti propozicije. Mada Stevanović ispravno navodi modalna značenja iskaza, smatramo da modalni sadržaj treba pripisati glagolu BITI. Ako navedene primere, koji pripadaju arhaičnom jeziku, preformulišemo u skladu sa savremenim S jezikom (*Biće da je postalo...; Biće da je odatle došlo...* izraženo značenje nije promenjeno, a očigledno je da je glagol BITI nosilac modalnosti kojim se izražava propozicioni stav dok radni glagolski pridev označava prošlu radnju.

Epistemički sud koji se odnosi na prošlost ima istu jačinu kao i sud u vezi sa sadašnjosti, a valja razmotriti gde bi se na skali epistemičkih vrednosti našao ovaj oblik. U tom pogledu možemo krenuti od primera sa prevodnim ekvivalentima kojima Alexander ilustruje upotrebe inferencijalnih modalnih glagola MORATI i BITI (2006: 242):

- 35a) Mora da se zato smiješ. That must be why you are laughing.
- 35b) Mora da nas je čekao celu noć. He must have waited all night for us.
- 36a) Biće da su već krenuli. They've no doubt left already.
- 36b) Bit će da je to Vesna na vratima. That's probably Vesna at the door.

Autor ispravno primećuje da treće lice futura glagola BITI izražava slično značenje kao MORATI (2006: 242), stoga bi se moglo zaključiti da je epistemička modalnost ova dva glagola iste jačine jer je autor u tom pogledu ostao nedorečen. Međutim, prevodi na engleski dokazuju da to nije tako. Modali MORATI i MOĆI u S jeziku predstavljaju prototipične eksponente epistemičkog značenja, ali se u toj funkciji mogu naći i ostali modalni glagoli koji se mogu pozicionirati na epistemičkoj skali. Upotrebom glagola MORATI govornik izražava najviši mogući stepen pozitivnog opredeljenja prema istinitosti propozicije koji se izražava modalnim oblikom kao u primeru 35a). Ako ovaj iskaz uporedimo sa *Biće da su imali razloga*, vidimo da postoji razlika u epistemičkom intenzitetu koju modalna sredstva prenose. Oblikom *biće* epistemička distanca se povećava čime epistemički sud postaje slabiji, te se ovim

oblikom izražava niži stepen opredeljenja prema istinitosti propozicije. Govornik poseduje određene dokaze i znanja koja ga navode na određeni zaključak o realizaciji događaja, ali to ne smatra sigurnim. Na taj način, BITI je po stepenu izraženog modalnog značenja ekvivalentan glagolu WILL upotrebljenom u značenju prediktabilnosti. Shodno tome, *biće* se može pozicionirati na skali modalnih značenja nakon glagola MORATI, baš kao što se glagol WILL pozicionira nakon glagola MUST.

4.1.1.2.2.1.2. Epistemička nužnost

Na značenje epistemičke nužnosti koje futur I izražava u slučajevima kada u sadašnjosti postoje pokazatelji buduće situacije na osnovu kojih se može izvesti zaključak o njenoj realizaciji u budućnosti već je ukazano. Ovaj tip značenja u vezi je sa zaključkom govornika koji je baziran na empirijskim dokazima, naučnim saznanjima, što je slučaj sa primerom 21). U ovom slučaju stav govornika zasniva se na objektivnom znanju i pokazateljima, te se i ovaj primer može tumačiti u pogledu metafizičke apsolutne verovatnoće, odn. nužnosti. Na osnovu svih informacija i empirijskih dokaza koje govornik poseduje, on može iz skupa mogućih svetova isključiti one koji nisu u skladu sa znanjem o zakonima prirode. U skladu sa prirodnim zakonima propozicija će se obistiniti u svim mogućim svetovima. Kako govornik iznosi stav u skladu sa znanjima o opštim osobinama sveta, koje govornik deli sa sagovornikom, a verovatno i ostalim članovima društva, tumačeno u pogledu osnovne podele epistemičke modalnosti, iskazu bi se moglo pripisati značenje objektivne epistemičke modalnosti.

Epistemičku modalnost koja se može tumačiti u logičkim terminima epistemičke nužnosti prepoznavamo u slučajevima kada govornik iznosi zaključak o obistinjenju propozicije čime budućoj radnji pripisuje najviši stepen izvesnosti kao u primeru:

37) Jesi normalna, *dobićeš* doživotnu robiju za te pare, je l' čitaš ti novine, pohapsiše pola grada. . . (Trecisekto.xml:)

U ovom slučaju futur I funkcioniše kao epistemički modal koji izražava da se propozicija predstavlja rezultat rezonovanja na osnovu razumnih premisa. U skladu sa dostupnim dokazima govornik izražava da je *p* epistemički nužno pri čemu su dokazi eksplicitno navedeni. Takav je slučaj sa narednim primerom:

38) Čim prilegnem iz čista mira, to je pritisak, znači *biće* oluja! (poli090412.txt:)

U tom pogledu futur I ima širi opseg upotreba od WILL+inf. u E jeziku jer u nekim slučajevima pokriva i funkcije polumodala BE GOING TO.

Vrlo često u ovoj upotrebi oseća se i prizvuk iminentnosti buduće radnje koji je pojačan čestom upotrebom infinitiva uz futur kao u:

38) Obuci papuče dete, *dobićeš* upalu bešike, nikada decu nećeš imati. (poli071207.txt:)

39) ... umiri se, *razbolećeš* se tako. (cosicb_2_n.txt:)

Navedeni primeri mogu se parafrazirati kao „*jedini mogući zaključak je da..*“.

Kako je prikazano, među brojnim modalnim značenjima koje futur I u samostalnoj upotrebi izražava nalazimo i značenja neminovnosti i sigurnosti kao u primeru 15), koja su u vezi sa značenjem epistemičke nužnosti. Stevanović navodi da se oblikom futura u navedenom primeru konstatuje da će se nešto desiti u budućnosti, ali se kaže još nešto, a to je da će se to, po mišljenju onoga ko govori, neminovno desiti, i primećuje da na modalnost futura u obakvim rečenicama, jasno upućuje i hipotetičan karakter ovih rečenica (1967a: 139). Međutim, videli smo da se i u indikativnoj upotrebi futur povezuje sa sigurnošću, pri čemu nije najjasnije na koji način ove dve upotrebe prema ovakvom tumačenju značenja razlikovati. Uzrok tome je što se obe upotrebe mogu tumačiti u pogledu najvišeg stepena epistemičkog opredeljenja govornika/ subjekta prema istinitosti propozicije koju izražava leksički glagol koje se futurom tipično izražava a koje je izraženo u brojnim primerima kakvi su i:

37) U ovoj zemlji će uvek sve biti isto, jedni *će biti* na vlasti, drugi *će pištati* pištaljkama... (poli010225txt:)

Čini se da i navedenim primerima govornik ne ukazuje na mogućnost neostvarenja događaja, tako da u svim slučajevima upotrebe u epistemičkom značenju ispoljava visok stepen opredeljenosti. To, svakao, važi i za slučajeve kada je to značenje pojačano leksičkim sredstvima kao u primeru:

38) ... znam da *će* on sigurno uskoro *doći*. (Zuba.xml:)

4.1.1.2.2.1.3. Epistemička verovatnoća

Futurom se mogu izraziti i ostala epistemička značenja, pogotovo ako na to značenje ukazuje neko leksičko sredstvo (npr. modalni prilog, izraz) kojim se modifikuje, odn. umanjuje stepen modalnog stava kao u narednom primeru:

39) ... verovatno *će* i kod nas uskoro *biti* pokrenut talas DNK testiranja...
(poli070610.txt:)

Kako je upotreba glagola WILL u vremenskim prognozama tumačena u pogledu ovog značenja, tipičnu upotrebu futura ćemo takođe uvrstiti u ovaj tip značenja. Treba istaći da ovo tumačenje nije i jedino moguće, te da se iskaz može tumačiti i u pogledu nužnosti, pogotovu u slučaju prognoza u formi zvaničnih izveštaja. Sledeći izveštaj baziran je na podacima koje kvalifikovani meteorolozi koriste kao premise za donošenje prognoze:

40) Ali vetar sa severozapada *doneće* Beogradu hladnu kišu u popodnevnom časovima. Večeras oko devet možda bude i oluja praćena gradonosnim oblakom .
(poli090412.txt:)

Međutim, kako meteorolozi često ističu, prognostički karakter ne treba zanemariti. Premda je u pitanju znanje na osnovu koga je izveden zaključak, iskaz ne posmatramo u odnosu na izvesnost realizacije budućeg događaja, već objektivni zaključak o velikoj verovatnoći budućeg događaja kojim se ukazuje na umerenu sigurnost u pogledu budućeg događaja. Posmatranje u terminima verovatnoće, a ne izvesnosti potvrđuju sve one neostvarene meteorološke prognoze.

4.1.1.2.2.1.4. Epistemička mogućnost

Značenje epistemičke mogućnosti najočitije je kada je u kontekstu prisutan obeleživač tog značenja kao u:

41) Možda *će* onda *progovoriti* . (BB-zveri-s.xml:)

Međutim, epistemički stav oslabljene sigurnosti prisutan je i u primerima poput:

42) Ko *će* više *da popamti* koliko ih ih je... (poli080224.txt:)

43) Ko *će* sve to *nabrojati*. (dom-mrtvom.xml:)

Ovim iskazima govornik postavlja pitanje o tome da li postoji iko ko ima sposobnosti/ mogućnosti da izvrši određenu radnju (zapamti, nabroji), pri čemu se epistemička vrednost mogućnosti prepliće sa dinamičkom mogućnošću i odnosi na temporalne domene sadašnjosti, ali i budućnosti. Epistemički stav nesigurnosti dodatno je pojačan upitnom formom čime iskaz poprima semantičku nijansu potpune skeptičnosti.

Na otežano tumačenje značenja kada je reč o izražavanju značenja mogućnosti, već smo ukazali, a sada ćemo razmatranja dopuniti uvidima iz naše literature. Još je

Stevanović istakao vezu koja postoji među tipovima modalnih značenja, tačnije modusa namere i modusa mogućnosti. Ove moduse smatra srodnim prvenstveno zbog toga što većina modusa, uključujući i nameru sadrže u sebi mogućnost (1967a: 137). Stevanović prepoznaje značenje mogućnosti kada futur ne konstatuje da će se desiti ono što njime izražava, kada se njime ne izražava ni želja da se radnja izvrši, već se ističe da su oni kojima se radnje pripisuje kadri tj. gotovi da radnju izvrše. (isto, 139). Zaista, u većini primera koji se se mogu interpretirati u pogledu značenja epistemičke mogućnosti, ta modalna vrednost dopunjena je vrednostima dinamičke ili cirkumstancijalne mogućnosti što pokazuju i sledeći primeri:

44) Kako *ću* sve to *pokrenuti*, kako *ću* to preneti, bože milostivi? (Lalka1_SbL.txt:)

45) Kako *ću* u Beograd u pocepanim čarapama, magarče jedan ! (Sav_Prip_n.txt:)

Navedenim pitanjima, koje Klikovac određuje kao deliberativna i retorska pitanja (2013: 41), govornik izražava sumnju da će uslovi biti takvi da omogućće realizaciju događaja, odn. obistinjenje propozicije što potvrđuje da modalnost treba sagledavati kao kontinuum jer je prelazak iz epistemičkog u neepistemička značenja zasnovan na centralnim modalnim pojmovima.

Vidimo da se značenje epistemičke mogućnosti prepoznaje u iskazima upitnog oblika u kojima govornik svoju nesigurnost o budućem događaju dodatno pojačava ovom sintaksičkom formom, te iskaz poprima značenje neuverenosti. Interpretacija u pogledu ovog tipa značenja može biti kontekstualno određena kao u narednom primeru:

46) Drugovi se često šale: „Dani, ići ćeš nam ti u Hag “ . (poli060709.txt:)

Lingvistički kontekst potkrepljuje tumačenje u pogledu izražavanja gotovo blede verovatnoće da će se događaj realizovati.

4.1.1.2.2.2. Volitivna značenja

Struktura futura I direktno je povezana sa pripisivanjem volitivnih značenja iskazima sa ovim oblikom. Kako je prikazano, glagol koji učestvuje u obrazovanju futura u S jeziku, istovremeno služi i za izražavanje modalnih pojmova želje ili spremnosti da se radnja izražena leksičkim glagolom realizuje. Iz toga proizilazi da u mnogim rečeničnim okvirima potpuno iste glagolske forme mogu biti protumačene u terminima budućnosti ili volitivnosti.

Dvosmislenost između futuralnog ili volitivnog tumačenja najizrazitija je u u odričnim i upitnim rečenicama u kojima je glagol HTETI upotrebljen u punom odliku. U

tom slučaju težište je na ovom glagolu, te je u tim slučajevima usled izrazitog prisustva volitivnog značenja, značenje teško svesti samo na temporalno značenje. Krenimo od odričnog oblika prezenta glagola HTETI koji se upotrebljava i u modalnom i u futurskom značenju. Sa stanovišta sintakse, uzok dvosmislenosti rečenica sa ovim oblikom predstavlja to što se obeleživač negacije spaja sa leksičkim modalnim glagolom, kao i sa modalnim klitikama¹²⁹, što u oba slučaja dovodi do negativnog oblika pomoćnog glagola. To primećuje i Alexander koji navodi sledeća dva iskaza koja mogu biti izgovorena sa potpuno istom intonacijom, a da imaju dva različita značenja na šta ukazuje prevod na E jezik koji autor predlaže:

47a) *Neću doći* večeras. (negiran futur) I'm not coming this evening.

47b) *Neću doći* večeras. (negirana volitivnost) I don't want to come this evening.

(2006: 146)

U ovom slučaju nije moguće odrediti parametar naglašenosti koji bi doveo do određivanja dominantog značenja, te je, ako želimo razdvojiti futursko od modalnog značenja, potrebno naći neki drugi parametar.

Rečeno je da se alternativni oblici dopune futura infinitiv i *da*+prez. najčešće smatraju sinonimnim, međutim predlog koji se u relevantoj literaturi nudi kao rešenje ovog ambigviteta tiče se upravo dopune glagola HTETI. Presudni značaj sintaksičke strukture za određivanje značenja u ovakvim slučajevim ističe i Stevanović koji navodi da je dopunski deo glagola HTETI redovno prezent s veznikom *da* ako je upravni glagol modalnog značenja (1967a: 44). Stevanović dalje navodi da bi upotreba infinitiva mesto prezenta u slučajevima kao što su:

48) *Neću da se* iko meša u moje poslove.

49) *Neću ništa da* čujem, *neću da* razgovaram.

obliku predikata dala futursko značenje. Međutim, i Stevanović primećuje da se ne bi moglo reći da se u odričnom futuru upotrebljava isključivo infinitiv, niti da je neobičan futur oblika:

50) Ja sutra *neću da* dodjem. (isto).

Zapažanja Stevanovića o razgraničenju značenja potvrđuje i Vojvodić (1996). Razmatrajući normativna pravila razgraničavanja futura i voluntativa, autor ukazuje da

---

¹²⁹ Kako navodi Simić, pomoćni glagol u sastavu futura nema status rečice kakav ima u balkanizovanim slovenskim gramatičkim sistemima (2009: 52), ali kako u radu futur posmatramo kao modalni oblik, opravdano je govoriti i o modalnoj klitici u njegovom sastavu.

odrični oblik glagola HTETI u kombinaciji sa *da+ prez.* ima značenje voluntativa, odnosno optativa, jer je glagol HTETI ovde semantički ekvivalent glagolu *želeti* (1996: 109). Dakle, značenje želje, jako volitivno značenje, prepoznaje se u narednom primeru:

51) Ja više *neću* da živim u selu. (koreni.txt:)

Vojvodić navodi da u slučajevima poput ovog glagolski oblik nema futursko značenje, već da u vremenskom smislu kao indikativ označava sadašnje vreme (isto). Prema tome, u skladu sa predlogom autora semantička razlika između sledeća dva primera:

52) Ali ja sam čovek i *neću* da se naljutim. (koreni.txt:)

53) *Neću* se ljutiti. (strah.txt:)

može se napraviti u odnosu na temporalni domen na koji oblik glagola HTETI referira: dok je u 52) to sadašnjost, u primeru 53) je u pitanju budućnost. Međutim, u narednom primeru to nije slučaj:

54) Pored mnogo ljudi u onoj sobi Milicino odsustvo stvarno *neće da* se primeti. (romi-001_n.txt:)

I Vojvodić navodi primere koji nisu pokriveni ovakvim razgraničenjem značenja (1996: 110), a koji su sintaksički slični sledećim:

55) *Neću* više za nju *da čujem* ! (kostana.txt:)

56) Ali, *neću da te lažem* i dalje. (hazarski.txt:)

Primetno je da primer 55) sadrže partikulu *više*, koja izgleda, omogućava futuralno tumačenje, tako da se primer može parafrazirati ne *nameravam da.. ubuduće / od sada pa nadalje...* Ista partikula pojavljuje se i u nekim od primera koje Vojvodić navodi (1996: 110). I navedeni autor zaključuje da se futuralnost u takvim rečenicama postiže leksičko-sintaksičkim sredstvima, odn. upotrebom zameničko-priloških univerzalnih kvantifikatora negativnog tipa (*više*=više nikad) (isto). Isto važi za poslednji navedeni primer u kome *i dalje* funkcioniše da ukaže na neodređeni period u budućnosti. Međutim, primeri poput ovih ne predstavljaju standardni srpski jezik, već razgovorni, te njih autor ne ubraja među standardne oblike futura I (isto, 111). Razlog neuvršćivanja ove upotrebe u normativnu gramatiku srpskog jezika može se naći i u ograničenosti ove pojave na istočne geografske prostore na šta je ukazao i Stevanović (1967a: 44), odn. (na prostorno veoma ograničene dijalekte) relativno malu prostornu rasprostranjenost. Opisano razlikovanje futurskih od voluntativnih iskaza vraća nas na

nepostojanje potpuno određenih granica između modalnih i ostalih glagola u S jeziku. Da ta granica jasno postoji, ne bi ni upotreba dopunskog oblika bila nejasna i sporna.

Vovodić zaključuje da se normativno pravilo u vezi sa razgraničenjem futura i voluntativa ne može baš uvek primeniti na sve slučajeve upotrebe odrične konstrukcije *neću da+prez.* (1996: 111). Ako se prihvati da *neću da+prez.* ne može imati futuralno značenje, ni puni prezentski oblik glagola HTETI sa konstrukcijom *da+prez.* nema osnova da se posmatra kao futur (isto). Na osnovu prevodnih ekvivalenata francuske konstrukcije na ruski jezik, autor zaključuje da se voluntativnost može izraziti i futurom (isto), što je u skladu je posmatranjem u ovom radu. Volitivno značenje tipično se ispoljava u intencionalnim iskazima sa agentivnim subjektom u 1. licu kome se može pripisati voljnost, spremnost da izvrši radnju kao u:

57) Ali, želju *ću* ti *ispuniti*. (hazarski.txt:)

58) To *ću* vam *ispričati* kasnije. (strah.txt:)

U vezi sa alternacijom dopune u sastavu futura, Klikovac primećuje da futur s konstrukcijom *da+prez.* spremnije izražava nameru nego futur s infinitivom, verovatno po analogiji sa odričnim oblikom (2009: 65).

59) Utiske *ću da zadržim* za sebe. (poli010226.txt:)

60) ...podelićemo uloge i ti se tamo u Krakovu bavi i dalje naukom, a ja *ću* ovde *da učim* kako se živi (hazarski.txt:)

Pripisivanje značenja namere očekivano je u slučaju futura jer, kako navodi Stevanović, upravo priroda futura kao glagolskog oblika i posebno odgovara iskazivanju namere, koja uvek dolazi posle one radnje koja se vrši radi njenog ostvarenja (1967a: 136). U tom pogledu namera govornika može se odnositi na izvršenje radnje u bliskoj budućnosti kao u:

61) ... sad *ću da zovem* i taštu da vam donese malo salatice. (svt221_n.txt:)

Kako vidimo, futur se pojavljuje sa adverbijalom sadašnjeg vremena. Kako je ukazano, modalni status glagola WILL u E jeziku dokazivan je i ovim koliciranjem modala, tako da se time potvrđuje modalni karakter futura.

Volitivna značenja prepoznaju se i u slučajevima kada agens nije eksplicitno naveden. U narednom primeru intencionalnost se pripisuje podrazmevanom subjektu.

62) Na veća ovlašćenja EU *neće se* lako *pristati*. (poli100526.txt:)

Kako je istaknuto, volitivno značenje je u tesnoj vezi sa deontičkom modalnošću, te volju ili želju govornog lica da se određena radnja izvrši u budućnosti prepoznamo u svim primerima na čiji ilokucioni potencijal ćemo ukazati. Navedeni primeri ispoljavaju subjektivnu modalnost jer izražavaju visok stepen opredeljenosti govornika prema propozicionom sadržaju čije obistinjenje zavisi od postupaka sagovornika (primeri 65), 66)) ili samog govornika kao u 69).

U okviru volitivnih značenja potrebno je ukazati i na značenja sklonosti, dispozicije subjekta koja futur I izražava i u habitualnim iskazima poput:

63) Ljubavni laskavci *će* uvek devojci lako *reći* „, Sunce moje “ . (kuldod01_n.txt:)

64) Nasilnik *će* uvek *pronaći* razlog za novo nasilje,... (poli081222.txt:)

4.1.1.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Na pitanje opredeljenja govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju koje se može izraziti futurom već je skrenuta pažnja prilikom isticanja stava sigurnosti koji se ovim oblikom izražava. Kada se ovim glagolskim oblikom izražava prediktabilnost, u pitanju je pretpostavka ili očekivanje pri čemu se implicira da će potvrda uskoro stići, te se može reći da futur izražava srednji stepen epistemičke opredeljenosti govornika u istinitost propozicije. Epistemički stav može se bazirati na znanju ili dokazima o prošlim ili sadašnjim događajima.

U prediktivnoj upotrebi futurom I, posebno u enklitičkom obliku, govornik izražava svoje mišljenje o velikoj verovatnoći realizacije buduće situacije. Na to ukazuje i Stevanović koji ovaj oblik određuje kao „oblik koji ne ostavlja nikakve sumnje“ (1967a: 26). Dakle, u slučajevima kada prediktivno značenje futura nije modifikovano saglasno stavovima prezentovanim u literaturi, futurom se izražava visok stepen epistemičkog opredeljenja govornika prema istinitosti, odn. obistinjenju propozicionog sadržaja. Kako je navedeno, visok stepen opredeljenja u vezi je sa potpunom uverenošću govornika u izvršenje buduće radnje u slučajevima koji se mogu tumačiti u terminima epistemičke nužnosti. Kada je futur upotrebljen u iskazima koji se tumače u pogledu izražavanja volitivnosti prisutan je visok stepen deontičkog opredeljenja. Uz to, valja se osvrnuti i na semantički potencijal vidskog oblika glagola. U S jeziku, kako je navedeno, vidske odlike obavezno su prisutne u svim upotrebama

glagolskih vremena, pa se o značenju glagolskog oblika može govoriti samo kada se ove dve gramatičke kategorije posmatraju kao sprega. U tom pogledu, čini se da na razmatranje opredeljenja govornika utiče i vidski oblik glavnog glagola. Intuitivno se oseća u nekoj meri veći stepen opredeljenja prema propozicionom sadržaju u slučaju perfektivnih glagola (*Sutra ću pročitati knjigu.*) nego u slučaju glagola nesvršenog vida (*Sutra ću čitati knjigu.*). To je u vezi sa mogućnošću glagolskog oblika da ukaže na epistemičku distancu: dok svršeni vid ukazuje na epistemičku bliskost, upotrebom nesvršenog vida epistemička bliskost biva umanjena.

Futurum u kombinaciji sa ostalim sredstvima koji modifikuju tip modalnog značenja mogu se izraziti i ostali nivoi opredeljenosti govornika/ subjekta prema propoziciji. Taj se nivo opredeljenosti može kretati od uverenosti kao u primeru 37), preko pretpostavke 39) do potpune sumnje u obistinjenje propozicije 41) - 45).

Ovu mogućnost futura I da izrazi različite nivoe opredeljenja prema propoziciji Grković-Mejdžor (2012) smatra jednim od razloga za ubrajanje futura u indikativnu kategoriju. Autorka, zapravo, iznosi brojna zapažanja koja su navedena i u ovom radu te primećuje da „futurum govornik zapravo izriče predviđanje, od pretpostavke, do sigurnosti u ostvarenje budućeg događaja“ (2012: 84). U prvi plan deiktičkog karaktera futura, navodi dalje autorka, stavlja se to što se jedna ista forma upotrebljava i da iskaže punu uverenost u buduću radnju, zasnovanu na naučnim saznanjima (*Sledeća godina će biti prestupna.*), religijskom sistemu (*Pravednici će otići u raj.*), pretpostavku utemeljenu na ličnoj proceni na osnovu postojećih informacija (*On će sutra doći.*) (isto). To dalje kontrastira sa situacijom u turskom jeziku na osnovu rezultata do kojih je došao Yavaş, (1982: 420). U turskom, naime, postoji više oblika, kojima se markira stepen uverenosti i tip znanja na kojem govornik zasniva svoje predviđanje. Smatramo da ovaj argument nije neoboriv. Centralna odlika modala je da se odlikuju polisemičnošću, tako da ukoliko se jedan isti modalni oblik može upotrebljavati da iskaže više tipova modalnosti, smatramo, da ne postoje ni ograničenja u pogledu podtipova modalnih značenja koja se njima mogu izraziti. Videli smo da je isti slučaj i sa modalnim glagolom WILL koji pri referiranju na budućnost može izražavati različite tipove modalnosti, kao i različite stepene opredeljenja govornika. Zaključujemo da u oba slučaja glagolskom obliku nedostaje distinktivna epistemička komponenta koja bi ukazala na stepen opredeljenja u svim slučajevima upotrebe. Međutim u oba slučaja

postoji mogućnost da nedostatak stepena modalnog opredeljenja, ako ga ima, bude preciznije naznačen i kompenzovan značenjem drugog modalnog elementa koji se može naći u kontekstu (rečca, izraz, glagol). U oba jezika futurski oblici nalaze se sa sredstvima koja opisuju različite nivoe opredeljenja u harmoničnim kombinacijama. Dakle, tvrdnja autorke da S jezik poseduje futur kao gramatikalizovanu formu koja služi za iskazivanje različitih stepena uverenosti u buduću situaciju što je čini bliskom deiktičkoj kategoriji (2012: 84), ne upućuje na definitivno pripisivanje temporalnog karaktera futuru, već ističe neke od slučajeva gde se futur indikativnoj kategoriji približava.

4.1.1.2.4. Ilokucionni potencijal

4.1.1.2.4.1. Direktivni iskazi

I u S, kao i u E, jeziku oblik kojim se referira na buduće radnje može može predstavljati jedan od načina izražavanja imperativnosti. Stevanović je primetio da se imperativni futur prepoznaje se u slučajevima kada govornik navedenom rečenicom licu kome se obraća daje instrukcije šta ima da radi, ako mu izdaje naređenje, zapoveda mu šta ima da čini (1967a: 136). Takav je slučaj sa iskazima u kojima se futur javlja sa subjektima u 2. ili 3. licu.

U narednom primeru ovim oblikom govornik izriče naredbu drugom licu da izvrši radnju u budućnosti:

65) *Odnećeš* ovo zapečaćeno pismo rabinu Simonu Leviju u Zemlin, u Ugarskoj. (FilipDavid.txt:)

Iskaz pragmatički predstavlja direktivni govorni čin. Klikovac ukazuje na upotrebu futura za izražavanje zapovesti i navodi da je zapovest iskazana ovim oblikom oštija od one iskazane imperativom, te predlaže određenje u pogledu neopozive zapovesti (2013: 40). Veći nivo učtivosti prema sagovorniku postiže se upotrebom upitnog oblika u kome se glagol HTETI nalazi u punom obliku. Naglašenim oblikom volitivnog glagola izbegava se neučtivosti ili direktivni karakter naredbe kao u primeru:

66) *Vaskes, hoćete* li me probuditi pre pet. (rastk01_n.txt:)

koji predstavlja učtivi zahtev. Ovaj glagolski oblik sa performativom *molim* čini eksplicitnu performativnu formulu kojom se postiže znatno viši stepen učtivosti

umanjivanjem ilokutivne snage u zahtevima (Popović u Pier i sar., 2005) kao u primerima:

67) *Hoćete* li, molim Vas, hitno izdati naredbu... (poli010510.txt)

68) *Hoćete* li, molim Vas, *da* mi *skinete* te grozne ljude s vrata ! (mo109011_n.txt:)

Volitivni glagol koji je deo ovog oblika ukazuje na volju autoriteta koji izdaje zahtev ili naredbu (mandu) koja se najeksplicitnije izražava u vidu ovde prisutne *ja-kažem-da* komponente iskaza. Upitni oblik futura nalazimo i u govornom činu ponude kao u:

69) *Hoćete* li *da* vam *iznesemo* sad jedan sto, *da* sednete ? (rastk01_n.txt:)

70) *Hoćete* li *da* *popijete* nešto ? (romi-002_n.txt:)

4.1.1.2.4.2. Komisivni iskazi

Prethodno istaknuta veza između modalnog pojma namere i komisivnih govornih činova, uzrokuje upotrebu futura I komisivnim govornim činovima. Futur I sa subjektom u prvom licu nalazimo u iskazima koji imaju pragmatičku funkciju davanja obećanja.

71) Jeste, *čuvaću* te, gledati , paziti. (cosieb_2_n.txt:)

72) Sad *ću* ja odmah *da* *stavim* kaficu. (svt221_n.txt:)

I pri upotrebi futura I ako se govornik obavezuje na izvršenje radnje koja ne ide u prilog adresatu, prepoznajemo govorni čin pretnji:

73) Sve *ću* u pakao *da* vas *potrpam*. (strah.txt:)

74) Nisi dobar, *ići ćeš* kod pedagoga. (poli090720.txt:)

U nekim slučajevima, kao u primeru 74), prepoznaje se iminentnost radnje.

4.1.2. Futur II

Složen glagolski oblik od svršenog prezenta glagola BITI i radnog glagolskog prideva u literaturi se označava različitim terminima: predbuduće vreme, perfekat II, futur anteriorni, futur egzaktni, a već ta činjenica ukazuje na različitost ovog glagolskog oblika u odnosu na ostale. Stevanović (1967a,b) detaljno razmatra predložena određenja i opredeljuje se za termin futur II jer najbolje odgovara ovom obliku (1967a: 141), a isto čini i većina autora gramatika i teorijskih radova. Obilje termina uzrokovano je spletom sintaksičkih problema na koje ukazuje Miloševićeva (1979: 26-27), a koje Stevanović rezimira kao činjenicu da je ovo jedini glagolski oblik koji nema svoje određeno

značenje, da bez svoje određene vremenske situacije (1967a: 140), otuda ima različitih mišljenja o suštini značenja i o funkcijama ovog glagolskog oblika¹³⁰. Jedna od posledica ovakve specifičnosti glagolskog oblika je i pitanje da li je futur II temporalni ili modalni glagolski oblik na koji se pojedini autori osvrću, a najviše Stevanović koji u svojim razmatranjima dosledno ističe njegovu modalnu vrednost (1967a; 1967b; 1991). U referentnoj literaturi nailazimo na razmatranje ovog glagolskog oblika u okviru sistema glagolskih vremena (npr. Sladojević, 1966; Stevanović, 1967a; Milošević, 1970; Klajn, 2005; Alexander, 2006, Klikovac, 2013) ili u okviru glagolskih načina (modusa) (npr. Stanojčić i Popović, 1994). U oba slučaja argumenti se baziraju na onima koje je prezentovao Stevanović u posebnom već pomenutom radu posvećenom raspravi da li je futur II glagolsko vreme (1967b) u kome stav prema modalnosti ovog oblika potkrepljuje dokazima, ali i u studiji o glagolskim vremenima u koje je uvrstio i ovaj oblik i to argumentovano obrazložio (1967a: 141). U radovima koji su usledili futur II je klasifikovan, čini se, u skladu sa arbitrarnim odlikama autora, pretežno zasnovanim na argumentima prezentovanim od strane Stevanovića.

Krenimo od ubrajanje ovog glagolskog oblika u glagolska vremena, kako ga i sam termin, u krajnjoj liniji, određuje. U skladu sa pogledom na glagolska vremena, i futur II se u literaturi razmatra u smislu podele značenja i upotreba na temporalna i modalna. Miloševićeva detaljno razmatra indikativnu upotrebu futura II koja je najtipičnija u temporalnoj rečenici u kojoj futur II označava buduću radnju zavisnu od druge buduće radnje u apsolutnom indikativu, vremenskom relativu ili modalnom relativu (1970: 29-71). Modalna upotreba futura II, kako autorka navodi, daleko je raznovrsnija i obimnija od vremenske i po tipovima rečenica i po vremenskom obuhvatanju, i po sintaksičkoj vrednosti u smislu samostalnosti odn. nesamostalnosti upotrebe (isto, 72). U sistemu glagolskih vremena futur II ima poseban status: jedini je glagolski oblik za koji se ističe da se upotrebljava samo, kako ćemo videti dominantno, u određenim tipovima zavisnih rečenica. Klajn navodi pogodbene, vremenske i odnosne (relativne) rečenice (2005: 124), a Stevanović u tipove rečenica ubraja i mesne i poredbene (1967a: 141). Prema tome, ovaj glagolski oblik, ili kako ga Miloševićeva (1970) posmatra konstrukcija, smatra se glagolskim vremenom koje nema druge vremenske upotrebe osim zavisne futurske (1970: 9) i isključivo je relativski oblik (isto,

---

¹³⁰ Najdetaljniji pregled dotadašnje literature o futuru II i sinonimskim oblicima nudi Miloševićeva (1970: 12-28) koja se u srbistici najstudioznije bavila razmatranjima značenja i upotrebe futura II.

11). Za izražavanje zavisne buduće radnje moguće je koristiti i druge glagolske oblike koje Miloševićeva (1970) navodi i razmatra. Upotreba futura II u vremenskim rečenicama, čija je funkcija vremensko određivanje rečenice od koje zavisi, ukazuje na temporalni elemenat značenja koje ovaj oblik sadrži, pa Miloševićeva futur II posmatra kao vremenski glagolski oblik koji ima i modalne upotrebe. Sladojević futur II razmatra kao relativno glagolsko vreme koje ima dve kategorije značenja: bezvremenski relativni oblik koji određuje kao semantički prost futur II i semantički složeni futur II koji je pravo relativno glagolsko vreme (isto, 61-92), pri čemu se u ovoj drugoj funkciji ispoljavaju modalna značenja, ukrštanja značenja budućnosti i stvarne prošlosti radnje koja se izražava. Tanasić ovaj glagolski oblik, takođe, posmatra kao glagolsko vreme kojim se uspostavljaju različite vrste temporalnih odnosa: istovremeni, anteriorni ili posteriorni u donosu na drugu buduću radnju (Piper i sar., 2005: 444). U navedenim upotrebama znatno je češći futur II od nesvršenih glagola nego od svršenih.

Kako primećuje Stevanović, upotreba futura II u vremenskim rečenicama ostavlja utisak da je futur II upotrebljen u funkciji vremenskog određivanja radnje i ističe da je znatan deo tih rečenica vremenski takav jedino ako ih tako formalno posmatramo, a da su sve pre uslovne nego vremenske, jer često veznik *kad* ima značenje uslovnog veznika *ako* (1967b: 137). Značenje kondicionalnosti primetno je u narednom primeru:

75) Kad *bude čuo* da je napustila muža, on će po nju doći. (seobe2.txt:)

Osim toga, kao potpuni sininim u istoj funkciji, u funkciji označavanja još nerealizovane radnje kao uslova drugoj budućoj radnji, upotrebljava se perfektivni prezent. Prema mišljenju Stevanovića, perfektivni prezent u toj funkciji koja i nije funkcija određivanja vremenskog odnosa jedne radnje prema drugoj, već više funkcija označavanja modalnosti uslovnih i uopšte hipotetičkih, još nerealizovanih radnji, sintaksički je sinonim futura II (1967a: 148). Dakle, temporalna referenca koja se ovim oblikom uspostavlja jeste sporna. Osim toga, ako se posmatra u odnosu na neku drugu buduću radnju, ponovo se može ukazati da „se nikad se upravo i ne može reći da se one izvesno vrše ili izvršavaju“ (isto, 141). Na osnovu toga, može se postaviti pitanje zašto se futur II ne razmatra u okviru glagolskih načina. Svakako, autori za koje smo videli da modalni karakter ne određuju u odnosu na nerealizovanost radnji, ne pripisuju ni modalni karakter futuru II. Sladojević, na primer, smatra da se značenja futura II i

perfektivnog prezenta, kada je njegov sintaksički sinonim, razlikuju od značenja ostalih vremena, i da se usled toga nameće utisak bliskosti ovih oblika sa modalnim oblicima, ali da se kada se uporede sa modalnim oblicima, vidi da se od njih prilično razlikuju (1966: 22).

Najviše pažnje detaljnom razmatranju raspodele modalnih i temporalnih elemenata značenja ovog oblika, a time i njegovom pripadanju vremenskoj ili modalnoj kategoriji, posvećuje Stevanović. Međutim, primetne su određene nedoslednosti prilikom razmatranja. Premda nudi detaljno obrazloženje i modalnih i temporalnih funkcija i upotreba ovog oblika, pri čemu ističe modalni karakter, pomalo nelogično uz prilično neubedljivu argumentaciju, Stevanović ovaj oblik klasifikuje u glagolska vremena. To nikakao nije u skladu sa zapažanjem koje iznosi da ovaj oblik nije bez modalnosti ni u slučajevima gde izgleda da je najmanje ima, u, na primer, njegovoj kvalifikativno-relativnoj funkciji (1967a: 156). Ovim oblikom pretpostavlja se vršenje radnje u budućnosti i u svakoj od ovih upotreba ukazuje na nerealizovanu radnju koja je samo hipotetična, pa ima i modalan karakter. Stevanović zato smatra da je futur II više modus nego vreme, ne samo u zavisnim rečenicama, nego i kada se upotrebljava samostalno (isto, 144). Tako posmatrano, ono što se izražava ovim oblikom predstavlja samo hipotezu-modus, a ne glagolsko vreme. Na osnovu toga, autor zaključuje da ima dosta razloga za uvršćivanje ovog oblika među glagolske načine, gde bi se mogao nazvati kondicionalom jer futur II izražava i sumnju, pretpostavku i znatno češće samo uslov (podrazumevajući i svaku hipotetičnost pod uslovom) (isto, 156). Međutim, autor ovaj oblik ubraja u glagolska vremena prvenstveno jer se njime određuje i vremenski odnos radnji, iako ne izvesnih radnji, već radnji za koje se pretpostavlja da će se vršiti, ili izvršiti, odnosno da su se vršile ili izvršile (1967a: 158a). Kao ni u slučaju futura I, modalna upotreba oblika ne utiče na to da se glagolski oblik posmatra kao glagolsko vreme, mada futur II nije pravo glagolsko vreme jer nijedan elemenat ne govori da će izvesno doći do (iz)vršenja radnje (isto). Osim toga, navodi dalje Stevanović, to što se ovim oblikom može osim, pretpostavljene buduće radnje iskazivati i eventualna prošla radnja, ne lišava autora prava da oblik odredi kao futurski, jer su ovi slučajevi nesrazmerno ređi od onih u kojima se ta eventualna, njime označena radnja odnosi na budućnost (isto).

Stevanović se poziva na Vostokova koji je ovo glagolsko vreme odredio kao uslovno buduće vreme, pri čemu atribut uslovno određuje modalni karakter ovog oblika. Kao argument za odabir termina futur II, Stevanović navodi „prvo zato što bi se i pridevu modalni, koji bi inače više odgovarao od prideva uslovni zato što je širi od njega, mogao činiti prigovor pošto je vrlo široka skala modusa koji se izražavaju i oblikom pravog futura (I), pa je onda i to modalni futur“ (isto). Autor napominje da bi se ovaj oblik s najviše opravdanja mogao nazvati kondicionalom, ali s tim da pre toga za oblik sagrađen od aorista glagola *biti* i radnog prideva bude opšte usvojen termin ponecijal, a ne kondicional kako se od sada nazivao. (1967a: 158). Stevanović smatra da je ovaj oblik uvek kondicionalnog karaktera ili bar s kondicionalnom nijansom, tako da je futur II u najvećem broju slučajeva, bez obzira u kakvim je rečenicama upotrebljen, modus kondicional, prvenstveno jer se radnje u ovom obliku daju u hipotezi (1967b: 139). Stav da je futur II modalni oblik, Stevanović, na osnovu identične argumentacije, eksplicitno izražava kada navodi da je „futur II glagolski način, a ne glagolsko vreme ili pak, svakako prvo način, pa tek onda vreme.“ (isto, 137).

Smatramo da isticanje nerealizovanosti, odn. hipotetičnosti radnje izražene ovim glagolskim oblikom, na koje ukazuje i Stevanović kada futur II određuje kao oblik koji označava još nerealizovanu uslovnu ili hipotetičnu radnju do čijeg realizovanja dolazi (ako dolazi) posle vremena govorenja, (1967a: 144), upravo omogućava posmatranje ovog oblika u okviru glagolskog načina. U svakoj upotrebi ovaj oblik označava nerealizovanu radnju, a rečenice imaju isključivo modalni karakter. Iz tog razloga Stanojčić i Popović u gramatici futur II razmatraju u okviru kategorije glagolskog načina, prvenstveno na osnovu njegove osnovne funkcije da buduću radnju predstavi kao moguću, neizvesnu, odn. da „označava nerealizovanu radnju za koju govornik pretpostavlja da će se (iz)vršiti posle vremena govorenja, u budućnosti, pre neke druge vremenske radnje ili istovremeno s njom“ (1994: 389).

4.1.2.2. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa futurom II

4.1.2.2.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Kako je navedeno, nefaktualnost se pripisuje iskazima kojima se govornik ne opredeljuje ni za istinitost niti za neistinitost propozicije, što je u direktnoj vezi sa realnošću i realizovanovšću događaja na koji se predikacija odnosi. Iz dosadašnjih

razmatranja je jasno da u slučaju upotrebe futura II ne može biti govora o faktualnosti, jer ovaj oblik nesumnjivo pripada kategoriji glagolskog načina. Videćemo i da je modalni karakter ovog oblika neosporan u primerima samostalnih rečenica u kojima nema vremenske, već modalne funkcije. Dakle, status faktualnosti propozicije ne može se pripisati jer u svakoj od upotreba futur II ukazuje na nerealizovanu radnju koja je samo hipotetična ili na neizvesno realizovanu radnju. Videli smo da to važi u slučajevima upotrebe koji se smatraju temporalnim, odn. indikativnim upotrebama, zato što se i tada radnje mogu smatrati hipotetičnim jer radnje koja izražava futur II nisu realizovane, a svakako ne može biti izvesno da će se realizovati.

4.1.2.2.2. Modalna značenja

3.1.2.2.2.1. Epistemička značenja

Kako se upotreba futura II vezuje za hipotetične i nerealizovane radnje, odn. pretpostavke o vršenju radnji, epistemički karakter je očigledan. Takav karakter ispoljava i u nezavisnim rečenicama kojima se u radu bavimo. Krenimo od upotrebe ovog oblika koju gramatičari navode kao jedan izuzetak samostalne upotrebe futura II u samostalnim rečenicama (npr. Stevanović 1967a: 156), što i svedoči da ovaj glagolski oblik nije lako vezati za neki određeni temporalni domen. U primeru koji navodi Miloševićeva preuzetom od J. Vukovića:

76) Nema ključa. Da se *ne bude* gdje *zagubio*. (Milošević, 1970: 99)

futurskim oblikom referira se na prošli događaj o kome govornik izriče svoj sud. U skladu sa analizom zasnovanom na modalnim elementima, futur II ovde ispoljava značenje prediktabilnosti jer govornik postavlja pitanje u vezi sa zaključkom o prošlom događaju. Step en znanja ili uverenosti govornika u realizaciju prošlog događaja i u ovom slučaju može se dovesti u vezu sistemom sudova. Kako govornik izražava da nije siguran u realizaciju prošle radnje, koju smatramo neizvesnom, u pitanju je spekulativni sud. Ovim sudom govornik izražava ono što je u minimalnom stepenu epistemički moguće. Kako se epistemička modalnost odnosi na opredeljenje prema istinitosti propozicije, možemo reći da je reč o proceni stepena istinitosti propoziciji koja se gotovo približava negativnoj.

U ovoj veoma retkoj upotrebi upitno-odrična forma futura II, koja, složićemo se sa Kovačevićem, nosi prizvuk arhaičnosti (2008: 200), označava samo moguću radnju kao u primerima:

77) Da ne *budu* kuda *otišli* od kuće? (Stanojčić i Popović, 1994: 389)

78) Da ne *bude* kuda *utekao* s onim novcima. (Stevanović, 1967a: 156; Kovačević, 2008: 200)

U primerima 76) do 78), futurskim oblikom označava se prošla radnja od čije realizacije govornik strahuje, odnosno neželjena prošla radnja, kako ju je okarakterisao Vuković (prema Milošević, 1970: 100). Upravo u ovoj upotrebi futur II je najizrazitiji modus jer se njime iznosi samo pretpostavka, a ne nikakva izvesno izvršena radnja, iako se mogućnost njenog izvršenja vezuje za prošlost. Modalni karakter oblika, zapravo, i determiniše upotrebu u primerima poput navedenih. Naime, u njima bi bilo uobičajenije upotrebiti perfekat (*Da nisu kuda otišli...? Da nije kuda utekao...?*), međutim, kako primećuje Stevanović, modalni karakter, dubitativnost, izrazitije je izražen oblikom futura II, nego da je umesto njega upotrebljen perfekat (1967a: 156). Međutim, ova upotreba je izuzetno retka u savremenom srpskom jeziku, a Miloševićeva u svom krpusu nije čak pronašla nijedan primer ove upotrebe (1970: 100). Autorka, ipak, ukazuje na ovu upotrebu, a semantičku korelaciju značenja futura II u nezavisnim modalnim rečenicama, koje posmatra kao transponovane vremenske vrednosti, Miloševićeva pronalazi u upotrebi u dopunskoj funkciji ovog oblika uz glagole modalnog značenja (*Zato se jako bojim da ne budu te stihove načinili kaluđeri*) i sa modalnom upotrebom u pogodbenoj rečenici čija radnja pripada prošlosti (ako se ne zna da li je ona izvršena), jer je neizvesnost zajednička crta sva tri tipa upotrebe futura II (1970: 99).

Osim semantičkih vrednosti mogućnosti, sumnje, neizvesnosti primećuje se još jedan semantičko-pragmatički sloj. Pre svega, lingvistički kontekst upotrebljenog futura II, upitno odrični oblik izražen sa *da ne*, prenosi veliki semantički potencijal, tako da se upotrebom ove sintaksičke forme i određenog glagolskog oblika izražava izvesni emotivni naboj. Ovakvim pitanjem govornik osim sumnje, izražava zebnju, gotovo strah da će dobiti potvrđan odgovor, pri čemu se ostavlja utiska da govornik već poseduje određena očekivanja u pogledu odgovora koji može dobiti. Taj modalni element bojazni, straha govornika od anticipirane buduće verifikacije prošlog događaja, ne bi

bilo moguće preneti perfektom upotrebljenim umesto futura II. Afektivna komponenta značenja postiže se glagolskim oblikom koji može ukazivati na temporalnu udaljenost. Strahujući od potvrde realizovanja prošlog događaja, govornik ga smešta što dalje u vremenu, te se na taj način temporalna udaljenost transformiše u epistemičku udaljenost.

Epistemičku distancu, kao i značenje dubitativnosti, futur II prenosi i u drugoj upotrebi u nezavisnim rečenicama na koju Kovačević (2008) ukazuje, a koja je daleko značajnija za temu ovog rada. Autor se osvrće na prikazanu upotrebu futura II, i ukazuje na tvrdnje u dosadašnjim, pa čak i najsavremenijim serbokroatističkim gramatikama, da se futur II ne može upotrebiti kao ekvivalent futuru I u prostoj rečenici, kao i to da se ističe isključivo upotreba ovog glagolskog oblika u zavisnim rečenicama, a zatim dokazuje da ovakvo posmatranje ograničenosti upotrebe ovog glagolskog oblika jednostavno nije tačno. Autor prezentuje rezultate korpusnog istraživanja kako bi dokazao da se u određenim leksičko-sintaksičkim uslovima i futur II, kao i perfektivni prezent, mogu upotrebiti u prostoj rečenici u vrednosti futura I. Svakako, autor razmatra i dokazuje relativnu sinonimnost dva futura i perfektivnog prezenta u S jeziku koja pod određenim uslovima u prostoji i u nekim vrstama zavisnih rečenica, ali ti uvidi previzilaze domen ovog rada.

Sa stanovišta ovog rada, značajano je ukazivanje na povremene primere samostalne upotrebe futura II (u njegovoj modalnoj upotrebi) i svršenih i nesvršenih glagola. Suprotno dominantnom stavu po kome se isključuje samostalna upotreba futura II u značenju budućnosti, autor dokazuje da futur II, perfektivni prezent, ispoljavaju značenje relativne sinonimnosti u određenom kontekstu: ovi se oblici mogu samostalno upotrebiti u značenju futura I ako je u rečenici prisutan modalni prilog *možda* (2008: 200-201). Ovu upotrebu futura II uz *možda* u prostoj rečenici ili u nekoj od nezavisnih klauza složene rečenice ilustruju brojni primerima iz publicističkog stila i razgovora. Primeri koje nudi naš korpus pripadaju istim stilovima:

79) ubijen u ponedeljak, proglašen za sveca u sredu, a već ovog četvrtka *možda bude izabran* za prvog mrtvog premijera Holandije. (nim0205_n.txt:)

80) Možda *bude* i u Srbiji *otkriven* neki potomak Džingis - kana. (poli070610.txt:)

81) ... pa ko zna *možda budem i branio*. (poli060831.txt:)

I u ovim primerima, futur II ispoljava značenje epistemičke mogućnosti, a modus znanja se, i u ovom slučaju, odnosi na sumnju, na šta ukazuje modalni pokazatelj stepena verovatnoće propozicije. Na osnovu znanja izražena je pretpostavka u kojoj se, kao i u slučaju referiranja na prošle događaje, prepoznaje doza skeptičnosti govornika. Taj stav govornika, stepen opredeljenju govornika prema propozicionom sadržaju, eksplicitno je izražen prilogom. Na taj način prilog leksikalizuje jednu dimenziju značenja iskaza. Osim toga, primeri 80) i 81) potvrđuju i zapažanje Kovačevića da se često osim modalnog priloga, u rečenici nalazi i presupozitivna partikula i ako je predikat u potvrdnoj formi (2008: 201).

4.1.2.2.3. Opredeljenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Kako epistemičko opredeljenje podrazumeva opredeljenost prema faktualnosti propozicije, koja je u direktnoj vezi sa obistinjenjem propozicionog sadržaja, u slučaju upotreba futura II u nezavisnim rečenicama, govornik izražava pretpostavku u vezi sa mogućim obistinjenjem propozicije koja je obojena sumnjom. U slučaju prediktivnog značenja semantička vrednost sumnje prisutna je u tolikoj meri da Stevanović futur II u ovoj upotrebi posmatra kao dubitativ - modus za iznošenje sumnje da se nije desilo ono što se kazuje dotičnim oblikom (1967b: 139). Reč je, dakle, o najnižem stepenu opredeljenja prema istinitosti propozicije.

I u narednoj samostalnoj upotrebi signalizira se nesigurnost govornika u obistinjenje propozicionog sadržaja. Upravo upotrebom futura II i modalnog adverb *možda* izražava se epistemička distanca od ostvarivosti propozicije pri čemu je stepen opredeljenosti eksplicitno naznačen. Kako stepen opredeljenja može biti izražen ne samo glagolskim oblikom, već i kombinacijom glagolskog oblika i modalnog priloga, kao u ovom slučaju, možemo zaključiti da Kovačević ispravno tvrdi da se futur I i futur II mogu upotrebiti kao konkurentna, tj. relativno sinonimna glagolska vremena (2008: 201), odn. oblika. Ovaj zaključak je u skladu sa prethodno opisanim izlaganjem o epistemičkom značenju i opredeljenju govornika koje se može preneti oblikom futura I. Kovačević ukazuje na semantičku ekvivalentnost futura I i futura II u tzv. neutralizujućim kontekstima, koji uverenost subjekta u izvršenje buduće radnje, sadašnje znanje o realizaciji buduće radnje koje implicira upotreba futura I, prevode u neizvesnost, tj. nesigurnost subjekta (odn. govornika) u pogledu njenog izvršenja (isto).

Tada, smatra autor, u prvi plan dolazi sama realizacija buduće radnje, čime se stižu uslovi za ekvivalentnost dva futura. Autor nudi tri primera građenja neutralizujućih konteksta:

82a) Svejedno ko bude bio (Svejedno ko će biti) u Beloj kući posle predsedničkih izbora....

82b) Od toga koji će vetar dunuti (koji vetar bude duvao) zavisi kakava će karat pasti na Brankov sto.

82c) Bez obzira na to ko se bude odlučio (ko će se odlučiti) da u narednih četvrt veka naplaćuje putarinu na ovoj deonici... (isto)

U navedenim primerima, kako objašnjava autor, modalni prilog svojim značenjem „indiferentne neizvesnosti“ isključuje postojanje bilo kakvog sadašnjeg znanja subjekta o realizaciji buduće radnje, a sličan tip značenja nameće i dopunski priloški izraz *bez obzira na to*, dok isključenje sadašnjeg znanja o budućoj radnji u drugom primeru uslovljava značenje glagola *zavisiti* u predikatu osnove klauze (isto, 201-202).

4.1.2.2.4. Ilokucionni potencijal

Futur II nema pragmatički značaj kao oblik koji učestvuje u govornim činovima osim asertivnih.

4.2 Glagolsko vreme i aspekt

U S jeziku i sadašnje i prošla vremena upotrebljavaju se u određenim sintaksičkim i pragmatičkim kontekstima za izražavanje nerealizovanih budućih radnji. Pri tome na modalna značenja glagolskih oblika utiče i glagolski vid leksičkog glagola na šta ćemo ukazati. Od tri glagolska oblika koje se u ovoj upotrebi mogu naći, prezent je svakako najčešći. Osim toga, prezent u okviru *da* klauze povezan je sa FUT. Kako smo videli iz razmatranja glagola HTETI, *da+pres.* upotrebljava se nakon prezenta modalnih glagola koji tada ukazuju na budućnost. Tada ima modalni karakter i nije vezan za vreme ostvarenja same radnje, ukoliko do ostvarenja dođe, nego za vreme ličnog stava koji se njime izražava (Stevanović, 1967a: 42).

4.2.1. Present

Present u S jeziku, kao i njemu ekvivalentan glagolski oblik u E jeziku, ispoljava temporalnu polivalentnost, a u odnosu na ostale članove sistema glagolskih vremena ima najširi spektar upotreba. Present, svakako, ima i najširi spektar modalnih upotreba kada se prezentskim oblikom, kako navodi Stevanović, izražava namera govornog lica, posledica jedne samo moguće radnje, zapovest, želja, verovatnoća, odn. kada se ovom formom ne određuje vreme radnje, već se izražava subjektivni, lični odnos prema još nerealizovanim tim radnjama (1967a: 6), a to je prvenstveno slučaj kada je upotrebljen u *da*-klauzama. Osim svog osnovnog značenja (označavanja sadašnjih situacija), prezentski oblik upotrebljava se u svojstvu istorijskog, ili narativnog prezenta (označavanje prošlih situacija), ali i za iskazivanje situacija koje se odnose na vreme koje će nastati nakon vremena govorenja u budućnosti. O ovoj funkciji prezenta govori se kao o prezentu za budućnost (*praesens pro futuro*) (Stevanović, 1967a) koji se nalazi u relativnoj temporalnoj upotrebi (Stanojčić i Popović, 1994: 375), odn. o futurskom prezentu (Barić i sar. 1997: 409; Piper i sar., 2005: 754) kojim se naziva present upotrebljen u konstrukciji sa značenjem budućeg vremena. U savremenijim sintaksičkim razmatranjima, upotrebe poput ove određuju se kao vremenska transformacija (ili transpozicija) glagolskih oblika koju treba izdvojiti i ne mešati sa indikativnom i relativnom upotrebom (npr. Piper i sar., 2005: 347).

4.2.1.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa prezentom

4.2.1.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Kako bismo razmotrili faktualnost iskaza, potrebno je osvrnuti se na to da li present pri ukazivanju na buduće radnje ima temporalnu ili modalnu funkciju. U literaturi, međutim, o tome ne postoji usaglašen stav. Da li ovu upotrebu treba posmatrati kao temporalnu ili kao modalnu prvenstveno zavisi od usvojene teorije o funkcionisanju glagolskih vremena¹³¹. Stevanović (1967a, 1991), potom i Stanojčić i Popović (1994), govore o prezentu za budućnost kada se ovaj oblik upotrebljava za označavanje radnje koja je vezana za vreme koje će se (iz)vršiti u budućnosti kao u primerima:

---

¹³¹ Za detaljan prikaz različitih teorijskih rešenja u vezi sa prirodom značenja prezenta glagola nesvršenog vida za budućnosti videti Klikovac (2009).

83) Večeras *idemo* u pozorište. (Stevanović, 1967a: 24)

84) Posle odsluženja svog roka u vojsci, ja se opet *upisujem* na univerzitet i produžavam studije. (Stevanović, 1991: 575)

Stanojčić i Popović ovu upotrebu posmatraju kao temporalnu upotrebu prezenta, a prezent određuju kao relativno glagolsko vreme koje kao deiktički centar ima neki trenutak u budućnosti. Stevanović, međutim, razlikuje modalne i indikativne upotrebe ovako upotrebljenog prezenta. Stevanović navodi da „prezent i u ovim slučajevima znači naporednost ili istovremenost vršenja, odn. izvršenja radnje, njeno prisustvo u vremenskom razmaku, odn. trenutku vremena, koji obično određuje neka priloška reč ili bilo kakava vremenska odredba, odnosno jezička situacija uopšte“ (1967a: 24). Te odredbe određuju da se radnje u prezentu odnose na vremenske trenutke koji nastaju tek posle kontatovanja onoga što se oblikom prezenta kaže (isto, 25). Kako smatra Stevanović, oblik prezenta ovde označava vreme, ali vreme koje se ne određuje u odnosu na vremenski period govorenja već na vreme u budućnosti (1991: 575). U tom slučaju, kao i u slučaju označavanja vremena koje se određuje u odnosu na vremenski trenutak u prošlosti, suštinu značenja i upotrebe prezenta predstavlja označavanje prisustva radnje u vremenu na koje se misli. Da je to u ovom slučaju budućnost, vidi se iz konteksta, odnosno iz jezičke situacije u kojoj govornik saopštava npr. da mu predstoji odlazak na odsluženje roka i da će se u vremenu koje iza toga nastaje, odn. u budućnosti, vršiti radnja, recimo, njegovog upisa na univerzitet i na studiranje.

Stevanović ovu upotrebu ubraja u indikativne upotrebe prezenta zato što iz modalnih upotreba prezenta isključuje slučajeve kada se njime izražavaju još nerealizovane radnje koje su vremenski određene u budućnosti (1967a: 27)¹³². Videli smo da je u E jeziku, priloška odredba neophodna da bi prezent uopšte mogao biti upotrebeljen za buduće radnje, a u S jeziku prilog je neophodan kako bi glagolski oblik bio obuhvaćen temporalnom kategorijom. Značaj priloške odredbe, kako smatra Stevanović, od presudnog je značaja jer je glagolski oblik upotrebljen van svoje

---

¹³² Klikovac (2009) izražava svoje neslaganje sa ovakvim isticanjem značaja odredbe kao kriterijuma za pripisivanje modalnog karaktera. Na isti način na koji eksplicitna odredba jasno stavlja do znanja da je u pitanju buduća situacija, to može učiniti i čitava govorna situacija (2009: 59). Osim toga, autorka isključuje ovu upotrebu ilitrovanu primerima 91) i 92) iz razmatranja jer je, kako navodi, u pitanju prostor ne budućeg, nego zamišljenog događanja - koji se može ostvariti u budućnosti, ali i ne mora (isto, 57). Mi ovu upotrebi pominjemo jer se, u osnovi, za sve buduće situacije može reći da se mogu ostvariti, ali nema garancija da je njihovo ostvarenje izvesno, te su u tom pogledu i ove upotrebe slične ostalim razmatranim. Pri svakom ukazivanju na buduću situaciju reč je o nefaktualnoj situaciji.

vremenske situacije, tako da označena radnja mora biti nečim vezana za budućnost (1991: 588). U slučajevima kada u rečenici nema nikakve odredbe koja bi je vezivala za budućnost, navodi Stevanović, imamo modalno upotrebljen prezent (isto, 589) jer ukoliko ne postoji ta veza između prezenta i adverbijala koji ukazuje na budućnost, prezent može imati i drugačije, modalno značenje (1967a: 26).

Temporalni karakter prezenta u ovoj upotrebi ističe se i u Sintaksi (2005) gde se ova upotreba razmatra u okviru vremenske/ temporalne transformacije/ transpozicije. Kako Piper navodi, jedan gramatički oblik može se upotrebiti u funkciji koja je primarno svojstvena nekom drugom gramatičkom obliku, a u suštini te pojave nalazi se gramatička metaforizacija (2005: 754). Prenesena transponovana vremenska značenja karakteristična su za vremenske oblike glagola u predikatu (isto). Upotrebom u prenesenom vremenskom značenju nazivaju se slučajevi kada su vremenski oblici upotrebljeni tako da su uzeti izvan svog osnovnog indikativnog značenja u kontekstu koji je karakterističan za izražavanje nekog drugog vremenskog značenja, zbog čega čitava konstrukcija postaje kontekstualni sinonim tog drugog vremenskog značenja. Centralnom funkcijom vremenske transformacije glagolskih oblika smatra se postizanje posebnih stilskih efekata. Na primer, približavanjem prošlih i budućih radnji njihovim predstavljanjem na način kao da se vrše u sadašnjosti, stil izlaganja postaje življi i slikovitiji (isto, 347, 754). Dakle, upotrebom prezenta za iskazivanje glagolskih radnji koje ne pripadaju sadašnjosti stvara se iluzija sadašnjosti radi stilistike izlaganja. Kako prezent kao transponovani, preneseni, vremenski oblik izražava budućnost, iako mu to nije primarna funkcija i izvan svog osnovnog vremenskog značenja, može se postaviti pitanje na koji način ovu upotrebu razlikovati od relativne upotrebe prezenta. Kako se zaključuje iz izlaganja Tanasića, relativna upotreba odnosi se na prezentsko značenja, dok ova upotreba predstavlja konverzacijsku implikaturu. Kako ćemo videti, transpozicija prezenta u budućnost moguća je samo kod nesvršenih glagola. Tanasić ne prepoznaje modalni karakter glagolskih oblika pod režimom vremenske transformacije, dok modalni karakter pripisuje preteritalnim vremenima upotrebljenim za izražavanje budućih radnji, što se može objasniti stavom autora da „oblik prezenta transponovan u budućnost iskazuje fakat o budućem vršenju neke radnje“ (isto, 435).

Ovako posmatrano, prezent bi ukazivao na faktualnost izražene propozicije. Kako se ona odnosi na budući, odn. nerealizovani događaj to nije slučaj. Pitanje

nefaktualnosti iskaza nije sporno ako se ovakvi iskazi smatraju modalnim. Smatramo da je u slučaju ovako upotrebljenog prezenta prisutna jaka modalna komponenta iskaza, i da je u pitanju transpozicija prezenta, ali modalnog karaktera što je u skladu sa pogledom u starijoj literaturi prema kome do modalne transpozicije dolazi kada se vremenski oblik upotrebljava u situaciji s kojom se ne može uskladiti njegovo pravo vremensko značenje (npr. Milošević, 1970: 72; Sladojević, 1966: 65). Sladojević navodi da ovu upotrebu nikako ne treba smatrati relativnovremenskom i isticati paralelizam s nekim momentom u budućnosti u značenju prezenta, već je treba posmatrati kao modalnu (1966: 66).

4.2.1.1.2. Modalna značenja

4.2.1.1.2.1. Epistemička značenja

Prezentom se izražavaju predikcije budućih događaja pri čemu se izražava epistemički stav govornog lica prema predviđenom događaju. Međutim, pri izražavanju predikcija na stepen epistemičnosti iskaza utiče i glagolski aspekt. Kombinacijom semantičkog potencijala glagolskog vremena i aspekta, prezent postaje sredstvo kojim se izražava epistemički stav. Epistemičnost prepoznajemo i u iskazima koji se navode kao primeri temporalnog, transponovanog i modalnog značenja, ponovo zato što je kod sredstva za izražavanja budućnosti teško razdvojiti temporalna od modalnih značenja, jer, kako smo više puta istakli, FUT uvek sadrži modalne karakteristike.

Videli smo da se futurom I izražavaju predikcije o budućim događajima na osnovu prirodnih zakona, a u mnogim slučajevima te upotrebe futur I može biti zamenjen prezentom. To potvrđuju naredni primer u kome je moguća alternacija ovih glagolskih oblika:

85) Sunce sutra *izlazi* / *će izaći* u 6.25.

Klikovac (2009) razmatra upotrebu prezenta i ukazuje na izražavanje budućih situacija koje su stvar konvencije poput:

86) Sutra *su* Zadušnice.

87) Sutra *je* ponedeljak. (2009: 56-66)

Autorka ukazuje da je upadljivo da se buduće situacije koje proističu iz konvencije moraju izraziti prezentom, a nikako futurom jer su takve situacije apsolutno neizbežne. Sa stanovišta ovog rada, može se reći da je prezent obavezan ako je u pitanju

objektivna modalizacija. Ovaj oblik se koristi ukoliko govornik zna da postoji mogućnost obistinjenja propozicije koja se može izračunati i ako je ta mogućnost jednaka 1. Dakle, ako je u pitanju znanje govornika o objektivno merljivoj činjenici da budući događaj jeste istinit, upotrebljava se prezent. Pomenućemo i da je bilo predloga u vezi sa iskazima poput sličnih navedenih u E jeziku da se razmatraju u pogledu generičkog značenja. I ovaj pogled ukazuje na epistemičku modalizaciju u skladu sa usvojenim stavovima u radu.

U navedenim primerima znanje govornika bazirano na određenim empirijskim proračunima omogućava da se ovim glagolskim oblicima izraze budući događaji koje govornik smatra izvesnim u onoj meri u kojoj to budući događaji mogu biti. Znanje na kome govornik zasniva svoj stav ne mora biti zasnovano na empirijskim pokazateljima, već i na znanjima o svetu koje govornik poseduje kao u:

88) Ja uskoro *ulazim* u svet duša. (FilipDavid.txt:)

Dostupna znanja govorniku služe kao premise za donošenje zaključka najvišeg stepena izvesnosti. Navedenim iskazom govornik izražava najveći mogući stepen pozitivnog opredeljenja prema istinitosti propozicije.

Na epistemički karakter ovako upotrebljenog prezenta ukazao je još Sladojević (1966). Autor ovakvu upotrebu prezenta smatra modalnom transpozicijom prezentskog značenja koja služi za izražavanje čvrstog uverenja, sigurnosti u (iz)vršenje neke glagolske radnje u budućnosti (1966: 66) i daje primere u kojima je modalno značenje prezenta jasno i nesumnjivo, a među njima i:

89) Nikad više nikog ja za ovo ne *pitam*. (Stevanović, 1954 prema Sladojević, 1966: 66) (isto)

Dakle, u prediktivnom značenju prezentom se izražavaju događaji koje govornik smatra izvesnim a koji mogu pripadati bližoj ili neodređenoj budućnosti kao u primeru 89). Sladojević, međutim, u okviru prezenta za budućnost razmatra i drugu grupu primera u kojoj je, kako navodi, modalno značenje slabije izraženo. Prema mišljenju autora, modalno značenje u tim primerima je vrlo bledo, tako da se prezent može odrediti kao vrsta pripovedačkog bezvremenskog prezenta (isto). U primere ove upotrebe autor ubraja primere koji su semantički i leksički slični primerima koje razmatramo u daljem tekstu. Čini se da modalni karakter uverenosti, autor prepoznaje samo u slučaju volitivnih iskaza u kojima je stav sigurnosti baziran na rešenosti i nameri

govornika, jakom volitivnom značenju. Smatramo, međutim, da se o uverenosti govornika, kao i o epistemičkom pojmu sigurnosti, može govoriti i u ostalim slučajevima upotrebe. U svim primerima reč je prvenstveno o modalnom karakteru jer su u pitanju nerealizovani događaji, a uverenost govornika u izvršenje radnje ogleda se u prikazivanju događaja kao događaja koji je već u toku, kao da je njegovo izvršenje već otpočelo.

Kao što je to slučaj sa prezentskim oblicima u E jeziku, planovi koji postoje u sadašnjosti, dogovori, kao i znanja, omogućavaju da govornik posmatra budući događaj kao izvestan. Iz primera koji slede vidi se da i prezent u S jeziku ispoljava ograničenja upotreba u pogledu izražavanja radnji koje je moguće plauzabilno isplanirati, predvideti na osnovu dokaza, dogovoriti.

90) Danas ja tebi dam novac za stranku, sutra ti meni *pomogneš* kad uđeš u parlament ili vladu . (poli081204.txt:)

Prezentom za planiranu budućnost, kako ga Tanasić određuje (Piper i sar., 2005: 385), govornik izražava očekivanu izvesnu realizaciju događaja za koji u sadašnjosti postoji nepromenljivi plan ili raspored. U tom pogledu, ova upotreba je gotovo istovetna upotrebi prostog prezenta u E jeziku za buduće radnje koji jeste prevodni ekvivalent prezenta u sledećim primerima:

91) Auto - voz *polazi* u 22.00, a takozvani niški u 18 sati i 45 minuta. (poli090617.txt:)

92) ... a konzul je u Beogradu , na odmoru, *vraća* se tek za dve nedelje. (Parking-is.xml:)

Primetno je da u oba jezika dominiraju primeri upotrebe glagola kretanja, ali u S jeziku postoji ograničenje u pogledu glagolskog vida. Na isticanje da prezent budućnosti može biti samo imperfektivnog vida nailazimo kod Sladojevića (1966: 66), a potvrde nalazimo i u novijoj literaturi (npr. Piper i sar, 2005; Klikovac, 2009). Sledeći primeri ilustruju prezent glagola nesvršenog vida glagola kretanja koji se upotrebljava za izveštavanje o predviđenom budućem kretanju, ali i o njegovom rezultatu:

93) Jedino što sada sigurno zna jeste da u Srbiju *dolazi* sledeće godine, na letnji raspust. (rts100819.txt:)

94) Ti naleto *ideš* u Francusku, u kamp, da učiš jezik, sredila sam. (romi-001_n.txt:)

95) Nemam vremena, sutra *putujem*. (romi-001_n.txt:)

Ovo ograničenje je u skladu sa nalazima tipoloških studija da se imperfektivni aspekt znatno češće koristi kao obeleživač budućnosti od perfektivnog (Bybee et al., 1994: 278). U ovoj upotrebi Futur I nesvršenog glagola ne bi bio prirodan (*dolaziće, putovaću*). Naime, većina glagola upotrebljena u futurskom obliku je svršenog glagolskog vida, kako navodi Tanasić (Piper i sar., 2005: 434), jer se osnovna upotreba ovog oblika odnosi na predikciju potpune radnje. Na drugoj strani, prezent preuzima ulogu izražavanja nesvršenih budućih radnji. Pri prebacivanju radnje iz prezenta u oblik futura I potrebno je nesvršeni glagolski vid zameniti svršenim, međutim, Tanasić ukazuje da to nije uvek neophodno (isto, 435). Na primer, dok je prirodno reći *Početakom aprila iz štampe izlazi knjiga*, a nikako nije *Početakom aprila iz štampe izlaziće knjiga*, u nekoj drugoj rečenici, primećuje autor, ovaj bi se glagol mogao upotrebiti i u obliku futura I npr. *Toga dana Marko će izlaziti u grad* (isto). Tanasić ukazuje da od leksičkog značenja glagola kojim se izriče buduća radnja zavisi da li je prezent moguće zameniti oblikom nesvršenog futura (isto, 384). Verujemo da važi i suprotno, te se time se može objasniti zašto je iskaz *Tražiću knjigu večeras* prihvatljiv, dok iskaz sa prezentskim oblikom *Tražim knjigu večeras* nije. Navedeni primer potvrđuje da ne dozvoljavaju svi glagoli ovakvo transponovanje, a Tanasić ističe da je moguće transponovati samo glagole koji izražavaju radnje koje se mogu planirati (isto), što svakako jeste tačno u slučaju neprihvatljivosti rečenice *Sutra me boli glava*.

Pomenućemo još jednu upotrebu prezenta koju Tanasić određuje kao prezent za zamišljenu budućnost i koja se, kako smatra autor, razlikuje od vremenske transpozicije (Piper i sar., 2005: 385). Ovakav prezent javlja se u nizovima, a ne pojedinačno, a prezentskim formama čitalac ili slušalac se uvodi u centar zbivanja i prati ih (isto). Ovu upotreba ilustrovana je sledećim primerima:

96) Kad se rat svrši što ću da se nauživam. *Uzmem čamac, spremim suvu hranu za nekoliko dana, udicu za pecanje ribe i krenem niz Moravu.* (D. Ćosić) (isto)

97) Sutra je Nova godina. Ljudi *čestitaju* jedni drugima poraznik. *Daju i dobijaju* poklone. (isto, 754)

U skladu sa posmatranjem u ovom radu, moguće je napraviti razliku među značenjima prezenta u ovim primerima. Ukazano je na ograničenje glagola u smislu upotrebe nesvršenog glagolskog vida prezenta za budućnost, a to ograničenje može se povezati s tim što nesvršeni glagolski vid ovde ima funkciju da deo buduće radnje

smesti u domen sadašnjosti. Taj deo buduće radnje, videli smo, može biti plan, raspored, dogovor u sadašnjosti u slučaju prediktivnih iskaza. U slučaju iskaza u kojima dominira volitivno značenje, uključujući i intencionalnost, u sadašnjosti postoji namera da se budući događaj izvrši, a to prepoznamo u primeru 96). Na drugoj strani, funkcija prezenta je drugačija u primeru 97). Čini se da se ovde prezent u upotrebljava u funkciji, kako opisuje Leech, umetničkog sredstva za opisivanje zamišljenih događaja u prošlosti ili budućnosti (*fictional use*), a koja se razlikuje od upotrebe istorijskog prezenta (1987: 16). Vidimo, dakle, da je ovaj pogled na funkcije prezenta blizak razmatranjima ponuđenim u Sintaksi. Osim toga, primer 97) ne isključuje ni tumačenje u pogledu izražavanja epistemičkog stava. Na osnovu svojih saznanja govornik iznosi predikciju o proslavi praznika, pri tome se ne može osporiti stilski efekat postignut glagolskim oblikom.

Modalno epistemičko značenje prepoznaje se i u nekim slučajevima upotrebe gnomskog prezenta. Na primer, poslovice

98) Po jutru *se* dan *poznaje*.

odnosi se na mogućnost iznošenja predikcije o tome kakav će biti dan. Govornik može doneti zaključak o tome kakav će on biti, a kao premise zaključivanja govorniku služe dokazi dobijenim čulima, kao i dostupni podaci.

Značenje epistemičke mogućnosti prvenstveno je povezano sa samostalnom upotrebom perfektivnog prezenta za referiranje na budućnost. Prema najčešće navođenom normativnom pravilu, perfektivni prezent za izražavanje budućih radnji upotrebljava se samo u zavisnim rečenicama. Međutim, u nekim gramatikama ukazuje se i na mogućnost izražavanja budućih radnji ovim oblikom u nezavisnoj upotrebi. Barić i sar. navode da se futurski prezent svršenih glagola ne upotrebljava sam, nego uz njega stoji neki načinski prilog, najčešće prilog *možda* (1997: 409). Međutim, upotrebu *možda* u konstrukciji s prezentom svršenog glagola gramatičari srbisti ne preporučuju jer je u tim slučajevima pravilno upotrebiti futurski oblik (npr. Piper i sar., 2005: 643). Kovačević (2008) polazi od ovog pravila i brojnim primerima dokazuje rasprostranjenost ove konstrukcije u publicističkom stilu. Među sporadičnim primerima ove upotrebe koji se u našem korpusu pojavljuju nalaze se:

99) Možda *bude* bolje sreće. (poli080224.txt:)

100) A ko zna, možda se i Lepomir *smiluje* da organizuje sahranu... (Romi-leš.xml)

Daleko više, međutim, preovlađuju primeri sa futurom I u istoj upotrebi. U tom pogledu primetna je relativna sinonimnost ova dva oblika jer je u oba primera prezent zamenljiv futurom (*možda će biti, možda će se smilovati*).

Kao i u slučaju iste upotrebe futura II, Kovačević zaključuje da u književnom jeziku u prostoju rečenici, perfektivni prezent u funkciji futura I može biti upotrebljen samo ukoliko je u toj rečenici, ili klauzi, upotrebljen modalni prilog *možda*. Prema mišljenju autora, to što se samo ovaj modalni prilog može upotrebiti u ovom značenju verovatno je uzrokovano značenjem neizvesnosti, odnosno „isključenjem i najminimalnije komponente govornikove uvjerenosti da će se radnja ostvariti, što je nužan pragmatičan uslov upotrebe ovog vremena u prostoju rečenici“ (2008: 199). Takvih uslova, niti ograničenja, međutim, nema pri upotrebi ovog glagolskog oblika u funkciji futura I u zavisnim klauzama složenih rečenica.

U skladu sa našom analizom, kombinacijom priloga i glagolskog oblika buduća situacija predstavljena je kao epistemički neizvesna. Uverenost govornika u izvršenje radnje je na najnižem stepenu, tako da govornik izražava svoju sumnju u buduću realizaciju. To, međutim, nije u skladu sa najčešćom funkcijom svršenog glagolskog vida za izveštavanje o situacijama koje govornik smatra izvesnim, odn. za izražavanje epistemičke bliskosti. Međutim, uzmemo li u obzir da se svršenim glagolskim vidom čitava situacija posmatra u svojoj celovitosti i da se na ovaj način profiliše da će u potpunosti slediti nakon vremena govora, ovo značenje se može objasniti. Visok stepen opredeljenja ne može se pripisati situacijama koje su u potpunosti smeštene u domen budućnosti, a koje ni na koji način nisu povezane sa domenom sadašnjosti. Kako smo naveli, nesvršeni glagolski vid povezuje situaciju sa trenutkom govora, o kojoj na osnovu te veze govornik može posedovati visok stepen uverenosti u njenu realizaciju. Osim toga, čini se da upotrebljeni prilog postaje glavni nosilac semantičkog potencijala kojim se ukazuje na nizak stepen epistemičke opredeljenosti govornika i time neutrališe aspektualno značenje.

4.2.1.1.2.1.1. Prezent glagola IMATI

Videli smo da se epistemičko značenje u užem smislu realizuje od futura glagola BITI kojim se izražavaju epistemički sudovi o sadašnjosti i prošlosti. Za izražavanje

epistemičkog suda o budućim situacijama moguće je upotrebiti konstrukciju sa glagolom IMATI u 3. licu jednine i *da+ prez.* kao u primerima:

101) Sedi da čuješ. *Ima da se iznenadiš*. (hasanagin.txt:)

102) To *ima da budu* svatovi, kakvi se ne pamte u Temišvaru ! (seobe2.txt:)

Upotrebom ove konstrukcije govornik na osnovu svojih saznanja izražava sud o budućoj situaciji. Prisutan je visok stepen uverenosti u realizaciju buduće radnje. Na ovo značenje ukazuje i Grković-Mejdžor (2012) prilikom razmatranja futura u starosrpskom jeziku. Autorka dokazuje da se tokom ispitivanog perioda razvoja, od XII do XV veka, ova konstrukcija realizuje kao modalna konstrukcija kao i da je u najranijem periodu kontekstualno dobijala modalno-futursku interpretaciju označavajući, kao sredstvo epistemičke modalnosti, događaj koji se mora desiti u budućnosti (2012: 93). Prema mišljenju autorke, prisutna je i semantička komponenta predestinacije, a futurska interpretacija uslovljena je kontekstom, kako jezičkim tako i vanjezičkim.

U savremenom jeziku bezlično upotrebljen glagol IMATI znatno češće, prvenstveno u govornom jeziku, upotrebljava se u značenju obaveze, dinamičke ili deontičke, namere ili nužnosti, kao u:

103) Meso *ima da bude* unapred isečeno. (strah.txt:)

104) Jednog dana, kada vere bude sasvim malo, hvala meni, krstovi će biti još veći. *Ima da ih prave* u prirodnoj veličini... (strah.txt:)

U pogledu etimologije, glagol IMATI srodan je glagolu SHALL i polumodalu BE TO u E jeziku. Ova sredstva predstavljaju primere sredstava za izražavanje FUT koji su se razvili iz leksičkog značenja obaveze. Kako Bybee i Pagliuca navode, za sredstva koja su se razvila iz istih leksičkih izvora očekuje se slična upotreba u savremenom jeziku (1987: 117), ali kada su sredstva iz ovog izvora u pitanju, to nije slučaj. Pri referiranju na budućnost glagol IMATI ispoljava značenje prediktabilnosti, dok glagol SHALL ima prediktivno i volitivno značenje. Osim razlike u frekvenciji upotrebe, prisutan je i veći opseg značenja koje glagol SHALL izražava, a nije prisutna žanrovska ograničenost svojstvena polumodalnom obliku.

4.2.1.1.2.2. Volitivna značenja

Prezent se upotrebljava u intencionalnim iskazima koji tipično sadrže voljnog animatnog agensa od koga izvršenje buduće radnje i zavisi. Ovu modalnu upotrebu

prezenta je, kako je navedeno, istakao i Stevanović. U primeru 10) na osnovu govorne situacije zaključuje se da je prezent upotrebljen u funkciji označavanja budućnosti. Pri tome prezentski oblik samo izražava nameru govornika i vršenju radnje, te se može parafrazirati, kako predlaže Stevanović, kao *ja imam nameru, ja mislim da, da idem svome vinogradu* (1967a: 26). Kako je rečeno, i ovde je prisutna veza sa domenom sadašnjosti, jer namera postoji u trenutku govora. I u ovom slučaju, za izražavanje nameravane buduće radnje upotrebljava se samo imperfektivni prezent što naredni primeri ilustruju:

105) Pred večer tek *idem* kod Jelene na igru. (SaSilamaNe.xml:)

106) *Dolazim* za deset minuta . (radek-05_n.txt:)

107) A ako bog da, *dolazim* na kraju i ja, da malo putujemo. (romi-001_n.txt:)

Navedeni primeri potvrđuju stav Stevanovića da se u funkciji prezenta za budućnost obično sreće prezent neprelaznih glagola kretanja koji je iniciran zapažanjem Vinogradova o istoj ovakvoj situaciji u ruskom jeziku koje Stevanović i citira (1967a: 25). Međutim, to ne znači da se u ovoj upotrebi ne mogu naći ostali glagoli kojima se, takođe, može izražavati namera govornika kao u narednom primeru:

108) Ne *čekam* ja više nikoga. (Stevanović, 1967a: 25)

Kako je navedeno, i futur I može izražavati nameru, a u vezi s tim Klikovac primećuje da se za to značenje prvenstveno upotrebljava prezent, a da se futur upotrebljava samo ako prezent nije moguć (2009: 64). Na moguću sinonimnost futura i prezenta, osvrće se i Stevanović i navodi da je razlika u tome što futurski oblik „ne ostavlja nikakve sumnje“, dok se prezentom samo označava radnja koja se namerava vršiti (1991: 588). Ovaj zaključak je u suprotnosti sa zaključkom na koji ukazuje naša analiza u pogledu razlika u izraženom nivou opredeljenosti govornika/ subjekta. Razlika između *Stižem za deset minuta* i *Stići ću za deset minuta* bazira se na tome što se upotrebom modalnog oblika ostavlja nekakva mogućnost da se događaj neće realizovati. Upotrebom oblika koji radnju predstavlja kao već izvršenu, takva mogućnost nije ostavljena. Ova razlika povezana je sa impliciranim učešćem govornika. Naime, kako prezent izražava nameru govornog lica, govornik budući događaja predstavlja kao događaj nad kojim ima potpunu kontrolu. U tom slučaju, realizacija događaja u potpunosti zavisi od govornika, i presuponira se da neće biti faktora koji će tu realizaciju omesti. Futur I bi u ovom slučaju budući događaj opisao kao neutralan u

odnosu na subjekta. Time se potvrđuje da se futur I upotrebljava u pragmatičkom smislu kao sredstvo zaštite obraza govornika.

U okviru volitivnog značenja pomenućemo i primere upotrebe koje je sintaksičar srpskohrvatskog jezika A. Musić prvi odredio kao tipične voluntative a koji predstavljaju modalno upotrebljen perfektivni prezent u odrično-upitnim iskazima tipa:

109a) Zašto radije ne *pregorite* štetu?

109b) Zašto ne *načinite* kuću?

U navedenim primerima prezent nema temporalno značenje sadašnjosti na koje bi moglo ukazati tumačenje iskaza u smislu postavljanja pitanja o tome zašto se radnje o kojima se u njima govori ne izvrše sada. Međutim, u pitanju nije informisanje o radnji koja se sada treba izvršiti, već o tek predstojećoj radnji. Kako primećuje Stevanović, njima se izražava lični stav subjekta koji postavlja pitanje o radnjama koje nisu realizovane i za koje je neizvesno da li će se izvršiti. Tako da, upravo zato što nisu izvršene, govornik se pita zašto ne postoji spremnost ili želja da se ta radnja ostvari, odn. zašto upitana lica nemaju spremnosti da ih izvrše (1967a: 29). Stevanović dalje navodi da su želja, spremnost i volja najkarakterističniji primeri ličnog stava, ličnog osećanja i raspoloženja. Ove iskaze tumačimo u okviru volitivnih, ali uz napomenu da se njihovo značenje prvenstveno realizuje na pragmatičkom nivou.

Stevanović dalje navodi da se na isti način upotrebljava i odrični prezent svršenog glagola DATI (*isto*) kao u primeru dečije uspavanke:

110a) Ljulja , ljulja , ljulja , daleko u gori kurjak se šulja : *ne dam* dece ja za sunce , ni zvezde , ni meseca dva. (desankaProza.htm)

U ovom slučaju upotrebljen je modalni prezent, smatra autor, jer *Ne dam* znači *Nisam gotov/ spreman da dam* (*isto*, 29-30). U skladu sa određenjem futurskog vremenskog značenja prezenta koje zastupa, autor ne smatra da je u pitanju ovo značenje na koje bi mogla ukazati paralelna upotreba futura *daću*. U skladu sa našim određenjem, u ovom slučaju je moguće govoriti o FUT jer je u pitanju radnja koja se ne odnosi samo na trenutak govora, već i na period nakon njega. Naime, oblik *ne dam* označava nerealizovanu radnju u periodu koji obuhvata period govorne situacije i proteže se nakon njega, jer nijedna radnja čije se izvršenje odriče ne može biti izvršena u trenutku govora. Osim toga, kako dalje navodi Stevanović, ni prezentom *ne dam*

upravo se ne tvrdi da se njim označena radnja ne vrši kada se o njoj govori, nego samo da govornik nije spreman da vrši radnju, tako da se tim odričnim prezentom ne označava vreme same radnje, već stav govornog lica (isto, 30) u pogledu budućeg izvršenja radnje. Dileme na koji stemporalni domen ovaj glagolski oblik, međutim, nema u narednom slučaju zbog prisutne reči *više* na čiji ćemo semantički značaj kasnije ukazati

110b) *Ne dam* mu više srpsku paru.. (kr_pal_gr.txt:)

4.2.1.1.3. *Opređenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju*

Videli smo da se upotrebi prezenta za nerealizovane radnje prvenstveno pripisuje odlika jakog stepena naglašenosti, odn. prvenstveno stilistički karakter radi postizanja efektnosti saopštenja. Osim toga, pri razmatranjima ukazano je i na nivo opređenosti koji se ovim oblikom izražava, a koji ga razlikuje od futura I. Mogućnost upotrebe prezenta određena je nivoom opređenosti govornika prema propozicionom sadržaju. Upravo pojačan stav sigurnosti omogućava da se buduća radnja predstavi kao sadašnjia. Kako navodi Klikovac, „ta sila može biti govornikova namera, rešenost da ostvari neku situaciju, kao i uverenost da će se ona ostvariti“ (2009: 62). Tako da u primerima u kojima opređenje govornika nije umanjeno prilogom, prezent ukazuje na visok stepen epistemičkog opređenja prema propozicionom sadržaju. U tom pogledu stepen epistemičke bliskosti događaja veći je nego u slučaju upotrebe futura I.

Videli smo da se isti stepen, u ovom slučaju deontičke, opređenosti može pripisati volitivnim iskazima. Govornik upravo i bira prezentski oblik kako bi izrazio čvrstu nameru u pogledu izvršenja radnje, a samu radnju predstavlja kao izvršenu. U tom smislu prezentska forma može preneti i značenje iminentnosti radnje.

4.2.1.1.4. *Ilokucionni potencijal*

Iskazi koji sadrže prezent upotrebljen umesto futura I imaju ista modalna značenja, te mogu imati i istu pragmatičku funkciju. Na primer, volitivni iskaz kojim se izražava namera poput:

111) Stižem za deset minuta

ima istu pragmatičku funkciju davanja obećanja kao u slučaju upotrebe futura.

Pomenimo i upotrebu futura nakon veznika *da* u pitanjima u kojima se govornik raspituje o volitivnosti sagovornika:

112) Da ti donesem vruć čaj? (koreni.txt.)

Iskazi ovog tipa imaju pragmatički karakter ponude.

Razlika se ispoljava u ilokucionoj sili. Upotrebom glagolskog vremena koje se povezuje sa domenom realisa, ilokucionna sila iskaza biva ojačana i iskaz služi kao sredstvo uveravanja sagovornika u govornikovu nameru. Na taj način, ovaj iskaz sagovornik tumači kao čvrsto obećanje. Isto važi i za direktivne iskaze.

113a) Ti *ćeš očistiti* stan sutra.

113b) Ti sutra *čistiš* stan.

Dok iskaz sa futurom, govornik tumači kao naredbu, u slučaju upotrebljenog prezenta govorniku mogućnost za neizvršenje čina nije ostavljena, jer usled jače snage iskaz predstavlja izričitu zapovest (Popović u Piper i sar., 2005).

4.2.2. Preteritalna vremena

Kako je navedeno, u mnogim jezicima postoji očigledna veza između semantičke kategorije modalnosti i formalne gramatičke kategorije prošlog vremena koja se bazira na upotrebi ovih glagolskih oblika za izražavanje semantičkog koncepta irealisa. Kako budući događaji nisu realizovani, ne začuđuje što se u S jeziku preteritalni glagolski oblici mogu upotrebljavati za izražavanje budućih radnji. U tom pogledu naš jezik ne predstavlja izuzetak, jer kako navodi Comrie, u nekolicini jezika prošlo vreme može da se upotrebi za iskazivanje iminentnih budućih događaja i to ilustruje primerom ruskog jezika (1985: 20). Kao i u slučaju prezenta, upotrebe perfekta i aorista¹³³ za referiranje na radnje nakon trenutka govora smatraju se modalnim (npr. Stevanović, 1991) ili se posmatraju kao transponovane, figurativne upotrebe (npr. Piper i sar., 2005). Upotreba aorista u ovoj funkciji smatra se učestalijom, te se u literaturi navodi da se naporedo sa upotrebom prezenta za budućnost nalazi i ovaj glagolski oblik kojim se izražava još nerealizovana radnja. Dok Stevanović za ovaj najtipičniji slučaj modalne upotrebe glagolskog oblika prikladnim terminom smatra jedino modalni aorist (1967a: 91), ovako upotrebljen aorist u gramatičkoj literaturi posmatra se i kao aorist za budućnost (npr. Klajn, 2005) ili futurski aorist (npr. Barić i sar.1997; Piper, 2005) kome

---

¹³³ U radu se, u skladu sa određenjem koje nudi Stevanović (1967a, 1991), aorist posmatra u sklopu glagolskih vremena, mada je takva klasifikacija podložna diskusiji. Naime, i sam Stevanović ukazuje na debatu o tome da li ovaj glagolski oblik predstavlja glagolsko vreme ili aspektualnu kategoriju, ali to pitanje izlazi iz domena ovog rada, jer u radu i inače smatramo da se referiranje na budućnost postiže kombinacijom modalnih, aspektualnih i temporalnih oblika.

se pripisuje se modalni karakter. Kako navodi Stevanović, može se sresti u jeziku narodnih umotvorina, u običnom govornom jeziku i u književnom jeziku (1967a: 91). Perfekatski oblik glagola sa značenjem buduće situacije označava se kao futurski perfekat (npr. Piper, 2005: 755) ili kao modalni perfekat (npr. Stevanović, 1967a, 1991; Stanojčić i Popović, 1994: 379).

Kako je primetna velika sličnost ovih glagolskih oblika u pogledu semantičko-pragmatičkih obeležja u daljem tekstu ćemo dati objedinjeni opis odlika.

4.2.2.1. Semantičko-pragmatička obeležja iskaza sa preteritalnim vremenima

4.2.2.1.1. Nefaktualnost i neasertivnost

Modalni karakter preteritalnih vremena pri ukazivanju budućih radnji nigde se u dostupnoj literaturi ne osporava. Pri svakom ukazivanju na ovu upotrebu preteritalnih vremena autori dosledno ističu stav govornog lica (uverenost, želja itd.). Dakle, upravo modalni okvir radnji koje se preteritalnim glagolskim oblicima izražavaju i jeste faktor koji omogućava ovu upotrebu datih oblika. Kako je u pitanju nerealizovana radnja, a iskazom se izražava visok stepen epistemičkog opredeljenja govornog lica, nefaktualnost događaja na koji se propozicija odnosi je neosporna.

4.2.2.1.2. Modalna značenja

4.2.2.1.2.1. Epistemička značenja

Kao i u slučaju ostalih glagolskih vremena, i modalnim upotrebama perfekta obuhvaćene su upotrebe kada se ovim oblikom označava stav govornika prema nerealizovanoj radnji. Gramatičari nude liste brojnih primera ove upotrebe perfekta koji služi za izricanje uslova, pretpostavki, uverenja, želje itd. (npr. Stevanović, 1991: 624-631; Stanojčić i Popović, 1994: 379). Primetno je da većina primera spada u kondicionalne rečenice u kojima se perfekat pojavljuje u glavnoj klauzi, ali je iscrpnom listom primera koju daje Stevanović obuhvaćen i primer koji spada u domen ovog rada:

114) *Propao si, ti i konj, kažem ti.* (V. Kaleb, Novele, 91 prema Stevanović, 1991: 625)

U navedenom primeru perfekatskim oblikom, kao što je već istaknuto u literaturi, izražava se pretpostavka ili uverenost u ono što se označava glagolom u perfektu, ili sigurnost odn. nesigurnost da će se to izvršiti (npr. Stevanović; 1967a: 71; Tanasić, 2005: 410). Epistemički stav pozitivnog opredeljenja prema obistinjenju propozicije izražen je ovim oblikom i u sledećem primeru:

115a) A koliko imamo metaka? Nemamo metaka! - Baciće bombu. *Propali smo.* (tihidon2.xml:)

U primeru 115a) nerealizovana radnja predstavljena je kao realizovana. U tom slučaju govornik, kako ukazuje Klikovac, nošen snažnom silom uverenosti da će se nešto desiti, iz tačke govora se seli u buduću tačku i situaciju posmatra kao već ostvarenu (2009: 69). Perfekatski oblik, dakle, govorniku služi da izrazi uverenost da će se radnja izražena predikatom ostvariti. U pitanju je jaka pretpostavka o istinitosti propozicionog sadržaja. Primetno je da se u ovoj upotrebi pojavljuje perfekat glagola svršenog glagolskog vida, te zaključujemo da kombinacija glagolskog vremena i aspekta predstavlja sredstvo za izražavanje uverenosti govornika u ostvarivost propozicionog sadržaja.

Kako je ovde perfekat upotrebljen u prenesenom vremenskom značenju u kontekstu koji je karakterističan za izražavanje budućnosti, futur I bi trebao biti semantički ekvivalent perfekta. Ako, međutim, u primeru upotrebimo futur:

115b) Baciće bombu. *Propašćemo / Sad ćemo propasti.*

primećujemo određene razlike. Najpre, prepoznatljiva je veća uverljivost i slikovitost kome perfekatski oblik u 115a) u sprezi sa glagolskim vidom doprinosi. Studioznijim pristupom modalnim elementima, prepoznaju se i razlike u nijansama značenja. U ovom iskazu primetan je veći stepen epistemičkog opredeljenja. Govornik je u toj meri siguran u izvršenje radnje, da je predstavlja kao već izvršenu. Prikazivanje radnje kao da se već obistinila ukazuje na to da govornik sagledava da verovatnoća da propadnemo postoji u izuzetno velikoj meri. Verovatnoća pripisana oblikom futura u 115b) nije iskazana u toj meri. Može se reći da se iz ugla izražavanja epistemičnosti, perfekatski oblik upotrebljava radi isticanja epistemičke bliskosti. Navedeni iskaz moguće je razmatrati i u pogledu sistema epistemičkih sudova. Govornik na osnovu postojećih indicija, koje ovde predstavljaju premise za izvođenje zaključka, izvodi jedini mogući zaključak koji se tiče buduće situacije.

Epistemički stav govornog lica o mogućoj budućoj situaciji perfekat izražava i kada je u iskazima upotrebljen u odričnoj formi nakon *samo što* kao u:

116) Samo što *nije stiglo*, gospodine. (Mih_Suka_n.txt:)

Konstrukciju *samo što nisam/nisi/nije* Popovičeva (2008) ubraja u prospektivne konstrukcije kojima se izražava pretpočetna faza radnje. Autorka razmatra aspektualno-modalnu kategoriju prospektivnosti kojom se ističe koncept pretpočetne faze ostvarivanja radnje i jezička sredstva kojima se ona u slovenskim jezicima realizuje (odgovarajućim glagolima kretanja i odgovarajućim priložima i priloškim konstrukcijama). Kako smo videli, u E jeziku FUT se može izražavati i različitim prospektivnim konstrukcijama. Popovičeva navodi da se prospektivna aspektualnost u slovenskim jezicima iskazuje leksički pomoću glagola kretanja, vremenskih priloga, reči i sl., a u svim primerima koje autorka navodi reč je o budućoj radnji koja je već započeta u sadašnjosti (2008: 298)¹³⁴. Naše mišljenje o epistemičkom značenju konstrukcije autorka eksplicitno potvrđuje jer u radu ukazuje i na modalna značenja primera sa prospektivnim konstrukcijama. Prema mišljenju autorke, relativni početak radnje može se podudarati sa trenutkom donošenja odluke o ostvarivanju radnje, „jer buduća radnja sa modalnog aspekta može da ima otvorenu perspektivu (*moći, hteti*), ili zatvorenu (*morati*), ili je vezana za procenu posmatrača da je buduća radnja neizbežna što upućuje na epistemičku modalnost (isto, 299)

Epistemičnost iskaza ne razlikuje se kada je umesto perfekta upotrebljen aorist. U toj upotrebi aorist izražava još nerealizovane radnje, radnje u pretpostavci i njime se ukazuje na stav govornika (Stevanović, 1967a: 76). Stevanović ističe modalni karakter aorista u ovoj upotrebi i ukazuje da ako do realizacije radnji označenih njime i dodje, to može biti samo u budućnosti, ali da se ovim oblikom ne označava vreme nego lični stav govornog lica poput namere, uverenosti, sigurnosti da će se desiti ono što se tim oblikom izražava (isto, 92). Izražavanje stava uverenosti koje se postiže ovim glagolskim oblikom ističu i ostali autori (npr. Barić i sar., 1997: 413). Piper, takođe, ističe modalnu konotaciju aorista upotrebljenog u konstrukciji sa opštim značenjem buduće situacije i navodi da futurski aorist znači nešto što može, treba, mora ili ne sme da se desi, što se želi ili ne želi i slično (2005: 755).

---

¹³⁴ Među ponuđenim primerima nalaze se: *Idem da učim. Odmah počinjem sa radom. Ivan samo što nije stigao.*

I ovim preteritalnim oblikom radnja se predstavlja kao da je već doživljena. Stevanović primećuje da je za govornika izvršenje radnje u primeru

117) *Ako pustih živa ognja, / Gnezdo ću ti popaliti*

toliko sigurno kao da se ona već izvršila, kao da se već gleda izvršena (1967a: 92). Pri opisu ovog značenja aorista i Piper navodi izražavanje radnje kao da se već desila, ali i „opšte značenje buduće/ situacije koja se doživljava“ (2005: 754) kao u narednim primerima

118) *Vode, izgoreh.* (isto)

119) *Daj mi vode, crkoh* od žeđi (Tanasić, 2005: 429)

Značenju doživljenosti radnje doprinosi podudarnost subjekta i govornog lica. U slučaju kada govornik nije govorno lice, iskaz je moguće tumačiti i kao sud govornika o izvesnosti ostvarenja radnje kao u primeru:

120) *Dajte im vode, pomreše* od žeđi. (Stevanović, 1967a: 91).

Dakle, i futurski aorist se, takođe, upotrebljava za izražavanje sigurnosti, uverenosti da će se radnja označena aoristom dogoditi. Epistemičko modalno značenje koje aorist izražava veoma je blisko stepenu izraženog značenja upotrebljenog perfekta svršenih glagola jer ovim oblicima govornik budućoj radnji pripisuje gotovo isti stepen izvesnosti.

Moguća semantička razlika između upotrebe ova dva oblika može se pronaći u imanentnosti izražene radnje kako se zaključuje na osnovu ponuđenih razmatranja. Tanasić ukazuje da se u ovakvim slučajevima modalne semantizovanosti aorist upotrebljava da bi se istaklo uverenje da će se nešto ubrzo dogoditi, pa se to predstavlja kao da je već bilo (Piper i sar., 2005: 429). I Barić i sar. smatraju da se aorist upotrebljava kada je govornik uveren da će se radnja izražena aoristom dogoditi u bliskoj budućnosti (1997: 413). Čini se, međutim, da ta razlika nije održiva što pokazuje naredni primer u kome bi perfekat mogao biti upotrebljen bez razlike u semantičkim nijansama:

121) *Lele tato, ovi nas sve utepaše - propadosmo* skroz. (poli060715.txt:)

U sledećem primeru, ipak upotreba perfekatskog oblika ne bi bila moguća, a da ne dođe do promene značenja.

122) *Ubi me* prejaki kredit na reč. (poli090323.txt:)

Treba napomenuti da bi modalni/ epistemički karakter aorista u ovom primeru, međutim, mogao biti doveden u pitanje, ali kako na osnovu informacija iz vanlingvističkog konteksta znamo da je kredit nešto što će govornik i dalje otplaćivati, zaključujemo da je aorist ipak upotrebljen u funkciji izražavanja opredeljenja govornika prema obistinjenju propozicionog sadržaja, odn. u funkciji izražavanja uverenosti u realizaciju buduće radnje. Leksički kontekst može ukazati da je ova glagolska forma u ovom slučaju upotrebljena radi postizanja hiperboličnog efekta, čemu svakako služi i upotrebljen leksički glagol. Ovako upotrebljenim aoristom, svakako, je izražena izrazita emocija: žalba ili nelagodnost. Na taj način aorist je upotrebljen radi postizanja ekspresivnosti iskaza, a čini se da je afektivna komponenta iskaza jača nego u slučaju upotrebljenog perfekta čime se postiže stilski efekat. Tanasić navodi da osobinama dinamičnosti i doživljenosti aorist doprinosi postizanju stilskih efekata u ovakvim rečenicama (Piper i sar., 2005: 429).

Aorist u gnomskoj upotrebi takođe može imati prediktivno, epistemičko značenje kao u:

123) Staro drvo slomi, ne *ispravi*. (Njegoš, Gorski Vijenac, stih 801, prema Stevanović, 1967a: 92)

Poslovicom govornik izražava uverenost da će se staro drvo slomiti, a da se neće ispraviti. U narednoj posloviци aoristu možemo pripisati prediktivno značenje u kombinaciji sa značenjem dinamične mogućnosti

124) Dva loša ubiše Miloša. (Stevanović, 1967a: 91)

4.2.2.1.2.1. Volitivna značenja

Volitivna značenja perfekta izražava kada je upotrebljen u imperativnoj i optativnoj funkciji. Takvim iskazima govornik izražava želju da se određena radnja izvrši u budućnosti te se mogu tumačiti u terminima deontičke i bulomaičke modalnosti.

Krnji perfektski oblik kojim se izražavaju blagoslovi, kletve, zakljinjanje poput:

125) Bog ti *dao* šta god želiš!

predstavlja optativni željni način čime se još jednaput potvrđuje primećena veza morfologije glagolskog načina i prošlog vremena. Volitivnost govornog lica izražena prethodnim primerom eksplicira njegova parafraza sa gramatičkim oblikom imperativa trećeg lica *Neka ti Bog da šta želiš*.

Značenje volitivnosti govornika prepoznaje se i u upotrebi perfekta koja je daleko češća u savremenom jeziku, u imperativnoj funkciji za izražavanje oštre zapovesti i oštre zabrane, kako navodi Stevanović (1967: 69) po ugledu na Maretića, pri čemu je volitivnost povezana sa pragmatičkim karakterom iskaza. Naime ovo značenje usmereno je prema adresatu od koga se zahteva da izvrši neku buduću radnju kao u 130) i 131). Stepen volitivnog značenja povezan je sa ilokucionom silom iskaza. Upravo se perfekatskim oblikom najpotpunije izražava zapovest, a time i jaka želja govornika da bude izvršena radnja označena glagolskim oblikom. Insisiranje subjekta na izvršenju radnje ogleda se u tome što je predstavlja kao da ju je sagovornik već realizovao čime sagovorniku saopštava da ne postoji mogućnost neizvršenja radnja. Dakle, perfekat ukazuje na najviši stepen volitivnog značenja.

Pri ukazivanju na modalni aorist, Stevanović ističe volitivna značenja. Modalni aorist autor ilustruje primerom:

126) Vi idite dvoru bijelome, / A ja odoh Smederevu gradu (Stevanović, 1967a: 26)

i navodi da ovde aorist izražava nameru govornog lica da izvrši buduću radnju. U referentnim gramatikama aorist za budućnost najčešće se ilustruje izrazom koji se nalazi u čestoj svakodnevnoj upotrebi *Odoh ja* (npr. Klajn 2005: 121), a kojim govornik izražava svoju nameru. Primeri u našem korpusu sadrže isti glagol i u svima je primetan immanentan karakter radnje koja se aoristom izražava:

127) Prestajem da jedem meso. *Odoh* u vegetarijance! (poli090418.txt:)

128) *Odoh* u sobu . (radek-01_n.txt:)

129) Sada *odoh* da se pakujem, ne bi bilo loše da počnem . (poli090509.txt:)

U tom pogledu aspektualni karakter aorista je naglašen. Vidimo da je u pitanju glagol kretanja koji u ovom obliku ispoljavaju značenje prospektivnosti jer je reč o radnji koja je u sadašnjosti na neki način već započeta.

4.2.2.1.3. Opređenje govornika ili subjekta prema propozicionom sadržaju

Kako je navedeno, upotreba preteritalnog oblika za radnju koja pripada budućnosti određena je izražavanjem stava govornog lica. Taj stav Miloševićeva određuje kao stav sigurnosti (1970: 72), a Tanasić navodi da se „u ovakvim slučajevima

oblikom perfekta iskazuje modalni stav najčvršće uverenosti da će ono što se predikatom imenuje biti u toj meri bezuslovno ostvareno da ga možemo smatrati već ostvarenim“ (Piper i sar., 2005: 410). Dakle, upotrebom preteritalnih oblika govornik izražava najviši stepen epistemičkog opredeljenja prema obistinjenju proposicionog sadržaja.

Prema stepen izraženog opredeljenja prema istinitosti propozicije futur I se nalazi u blizini preteritalnih oblika. Međutim, futur nesumnjivo predstavlja neutralniji oblik, dok preteritalni oblici ističu subjektivnu komponentu, a na skali epistemičke izvesnosti futur se može pozicionirati na nižem stepenu o odnosu na njih na šta upućuje poređenje primera 115a) i 115b).

Predstavljanje željenog ili nameravanog događaja kao već realizovanog navodi na zaključak da se i iskazima koji se mogu tumačiti u pogledu izražavanja volitivnog značenja pripisuje najviši stepen deontičkog opredeljenja.

4.2.2.1.4. Ilokucionni potencijal

4.2.2.1.4.1. Direktivni iskazi

Perfekatski oblik u imperativnoj funkciji ima direktivnu funkciju oštre zapovesti i oštre zabrane. U tom slučaju, svakako, imperativno značenje perfekta nakon veznika *da* ne odnosi se na prošlo vreme, već na sadašnje odn. na buduće vreme, jer je u pitanju radnja koju adresat svakako i može uraditi jedino nakon trenutka kada je naredba izrečena. Upotrebom ovog oblika postiže se naglašavanje imperativnog značenja. Iskazi sa perfektom u ovoj funkciji imaju pojačanu ilokucionu silu kao u primerima

130) Marš u krevet , i da *si* odmah *spavao* ! (Shv_1_SbL.xml:)

131) Da *si* odmah *seo*, i prekini s tim verbalnim bljuvotinama. (mm.xml:)

U slučaju upotrebe prezenta, takođe nakon veznika *da*, u istom tipu govornih činova, ilokutivna snaga iskaza biva neznatno umanjena (*Da odmah spavaš.*; *Da odmah sedneš.*) (Popović u Piper i sar, 2005). Za razliku od prezenta, perfektom govornik ističe i vremensku bliskost radnje čije izvršenje očekuje.

4.2.2.1.4.2. Komisivni iskazi

Iskazi sa pretritalnim glagolskim oblikom koji ima volitivno značenje mogu predstavljati obećanja što je slučaj sa primerom 127). Takva pragmatička upotreba

aorista, međutim, nije česta, a u govornim činovima obećanja tipično se upotrebljavaju futur I i prezent.

4.3. Zaključni komentar

Prikazana kvaliativna analiza pokazuje da sredstva za izražavanje FUT ispoljavaju određene specifičnosti u pogledu ograničenja upotrebe, ali i glagolskog vida, tako da u većini slučajeva sredstva nisu međusobno zamenljiva. Naredna tabela ilustruje razmotrene odlike sredstava u skladu sa predloženim parametrima analize.

Tabela 10. Semantičko-pragmatičke odlike sredstava za izražavanje FUT u srpskom jeziku

		futur I	futur II	prezent	preteritalna vremena
nefaktualnost		√	√	√	√
modalna značenja	epistemička				
	prediktabilnost	√	/	√ (gl. IMATI)	/
	prediktivnost	√	√	√	√
	volitivnost	√	/	√	√
ilokucionni potencijal	govorni čin				
	direktivi	√	/	√(da+prez.)	√
	komisivi	√	/	√	√

Kao i u slučaju sredstava u E jeziku, i sredstva u S jeziku moguće je rangirati na epistemičkoj skali izvesnosti u odnosu na stepen opredeljenosti govornika/ subjekta prema propozicionom sadržaju. I u ovom slučaju sredstvo a) izražava najniži stepen opredeljenja:

- a) Futur II
- b) Futur I
- c) Prezent
- d) Preteritalna vremena

I u ovom slučaju nivo verovatnoća koji govornik pripisuje predviđenom događaju upotrebom određenog sredstva može se bazirati na presuponiranim elementima (planiranje, dogovor).

Procentualno iskazana modalna značenja koja su pripisana iskazima sa ispitivanima sredstvima prikazana su na sledećoj tabeli. Tabela ne sadrži slučajeve

upotrebe futura 2 jer se u našem korpusu primera pojavljuje samo 2 puta u razmotrenim epistemičkim značenjima.

Tabela 11. Modalna značenja iskaza sa sredstvima za izražavanje FUT u srpskom jeziku

Morf osinta ksičk o sredst vo	Modalno značenja iskaza izraženo u procentima		
	Epistemičko značenje		Volitivno značenje
	Prediktabilnost	Prediktivnost	
futur I	2,8%	71,6%	25,6%
	Br. primera u novinskim tekstovima - 2 Br. primera u pisanim tekstovima - 14	Br. primera u novinskim tekstovima - 251 Br. primera u pisanim tekstovima - 114	Br. primera u novinskim tekstovima - 61 Br. primera u pisanim tekstovima - 80
prezent	2,3%	77%	20,7%
	Br. primera u novinskim tekstovima - 0 Br. primera u pisanim tekstovima - 2	Br. primera u novinskim tekstovima - 49 Br. primera u pisanim tekstovima - 18	Br. primera u novinskim tekstovima - 7 Br. primera u pisanim tekstovima - 11
preteritalna vremena	/	80%	20%
		Br. primera u novinskim tekstovima - 4 Br. primera u pisanim tekstovima - 4	Br. primera u novinskim tekstovima - 0 Br. primera u pisanim tekstovima - 2

5. Zaključak

Nakon sprovedene analize i ponuđenog opisa sredstava za izražavanje FUT u engleskom i srpskom jeziku, u kratkom pregledu ćemo ukazati na osnovne rezultate. U uvodnom delu rada prezentovana su teorijska razmatranja o odnosu kategorija modalnosti i futuralnosti. U tom pogledu, očekuje se da će prezentovani uvidi koristiti i budućim istraživačima u pogledu rasvetljavanja veza između formalnih i semantičkih kategorija. Namera je bila da se odredi i što detaljnije opiše priroda domena FUT kao pojmovne kategorije koja zauzima oblast preseka kategorija modalnosti i temporalnosti. U vezi s tim priroda futura kao glagolskog vremena detaljno je ispitana. U tom pogledu prikazana teorijska razmatranja mogu dopuniti postojeće uvide o kategoriji futura u lingvističkoj teoriji i o opravdanosti njenog izdvajanja. Načelno, u radu je prikazano da se može govoriti o semantičkoj kategoriji FUT u ispitivanim jezicima, dok bi formalnu kategoriju futura trebalo posmatrati u okviru kategorije glagolskog načina.

Ponuđeno određenje kategorije FUT determinisalo je skup semantičko-pragmatičkih obeležja, koja su neosporno isprepletana i tesno povezana, na osnovu kojih je sprovedena deskriptivna analiza. Kako je centralni postavljeni cilj rada identifikovanje i opisivanje sredstava za izražavanje FUT u ispitivanim jezicima, lingvističkom analizom u radu su identifikovana formalno-gramatička sredstva, kao delovi jezičke celine, kojima se u engleskom i srpskom jeziku izražava budućnost kao jedan od fundamentalnih temporalnih pojmova koji je zajednički govornicima i S i E jezika. U deskriptivnoj analizi pošlo se od gramatičkog nivoa tumačenja koji se bazira na rečenici, ali je shodno kriterijumima i analiziranim izrazima, analiza proširena i na semantički i pragmatički nivo.

Analiza je dovela do opštih zaključaka vezanih za izražavanje temporalnosti u jeziku, kao i do korisnih uvida o gramatičkim sistemima poređenih jezika. Iako je u radu razmatran samo jedan segment gramatičkog sistema ova dva jezika, rezultati analize pružaju mogućnost da se uoče sličnosti i razlike među poređenim jezicima, kao i njihove specifičnosti, ali pružaju i mogućnost šireg sagledavanja tipoloških karakteristika. Nalazi iz oblasti jezičke tipologije, na koje smo se u radu često pozivali, ukazuju na to da na opštejezičkom planu, za neke semantičke kategorije postoji veća verovatnoća da budu izražene na isti način što važi i za kategoriju FUT. Kako su E i S

jezik tipološki slični, kod tipološki srodnih jezika mogu se očekivati čitavi nizovi preklapanja na gramatičkom i semantičkom nivou. Sprovedena iscrpna analiza primera iz korpusa pokazuje da to važi za kategoriju FUT. Ovu tvrdnju potkrepljuju zaključci o sličnostima sistema sredstava, njihovim članovima i načinu izražavanja FUT u ispitivanim jezicima koje ćemo u daljem tekstu rezimirati.

1) Govornici oba jezika imaju brojna sredstva na raspolaganju za izražavanje događaja koji slede nakon trenutka govora, te futur ni u jednom od ispitivanih jezika nije jezičko sredstvo koje govornici moraju upotrebljavati za iskazivanje budućih situacija. Futur, dakle, nije jedino, gramatičko sredstvo koje služi za referiranje na buduće vreme. Osim toga, u oba jezika to je polisemičan glagolski oblik koji kao jednu od funkcija ima izražavanje budućnosti. Upotrebom ovog oblika u tom slučaju ne referira se na realni svet, već je u pitanju referiranje na moguće svetove koji predstavljaju načine na koje se stvari u svetu mogu dalje odvijati, te je takvo referiranje inherentno modalno

2) Ni E, ni S jezik ne poseduju morfološki obeleženo buduće vreme glagola. Gramatički oblik određen kao futur u oba jezika osim referiranja na budućnost ima i druge funkcije, a imaju ih i ostala sredstva kojima se referira na ovaj domen. Dakle, futuri u oba jezika sintaksički i funkcionalno se razlikuju od sredstava za izražavanje sadašnjosti i prošlosti. Futurske forme razvile su se iz istog izvora, volitivnog leksičkog glagola, pri čemu se ni jedan od ova dva oblika ne može smatrati potpuno gramatikalizovanim. U radu je prikazano da prema formalnim i semantičkim kriterijumima ova kategorija pripada modalnom sistemu, koja se u nekim slučajevima upotrebe samo približava deiktičkoj kategoriji što je u skladu sa istraživanjima u oblasti filozofije jezika. Ovaj glagolski oblik u oba jezika predstavlja najneutralnije sredstvo izražavanja budućnosti. Premda se nismo bavili frekvencijom upotrebe, uvidi o učestalosti upotrebe mogu se steći na osnovu tabelarnih prikaza rezultata kvalitativne analize koji upućuju na zaključak da u oba jezika ovi oblici predstavljaju najfrekventnije sredstvo referiranja na FUT. Razlog tome može predstavljati mogućnost kolociranja sa različitim modalnim priložima i izrazima koji mogu modifikovati stepen opredeljenja izraženog ovim oblikom, kao i veliki semantički obim što, takođe, ilustruju tabelarni prikazi.

3) FUT se i u E i S jeziku izražava sličnim sistemom formalnih sredstava. Sličnost među jezicima u pogledu morfosintaksičkih obeležja ogleda se u tome što u oba jezika govornici na raspolaganju imaju morfološke forme i perifrastične glagolske oblike. Dok su prost prezent u E jeziku, prezent u S, i u nekim slučajevima futur u S jeziku, morfološke forme, ostala sredstva za izražavanje budućnosti predstavljaju perifrastične strukture. Izražavanje FUT postiže se kombinacijom modala i punoznačnog glagola, aspektualnim formama i sadašnjim vremenima glagola.

4) U oba jezika ispoljava se formalna veza između prezenta i referiranja na budućnost. Kako prezentski oblici imaju svoju primarnu funkciju, referiranje na budućnost postiže se u kontekstima koji nedvosmisleno ukazuju da je budućnost u pitanju. Ako nema kontekstualnih pokazatelja vremena radnje, u oba jezika iskazi sa prezentskom formom su dvosmisleni u pogledu temporalnog tumačenja. Iskazi sa ovakoo upotrebljeni sredstvima takođe, predstavljaju modalne iskaze. Time se potvrđuje da glagolske sisteme oba jezika treba posmatrati kao binarne sisteme u kojima je ispoljena opozicija prošlost-neprošlost. Na drugoj strani, razliku između budućnosti i ne-budućnosti moguće je posmatrati kao razliku u glagolskom načinu.

5) Naredna istaknuta sličnost među sredstvima nalazi se na nivou dijahronije. Sredstva iz oba jezika razvila su se iz istih izvora: glagola kojima se izražava želja (WILL i futur I), obaveza (SHALL i prezent glagola *imati*). U srpskom jeziku nema sredstva koji se razvio iz glagola kretanja i koje prati putanju razvoja od namere. Kako ukazuju rezultati dijahronijskih studija, ne ispoljavaju svi futuri isti stepen gramatikalizacije, što važi i za future u navedenim jezicima. Modalna značenja, a time i upotreba u savremenom jeziku, kod velikog broja sredstava razvijenih iz modalnih i aspektualnih oblika mogu se pripisati poreklu sredstva i njegovom razvoju.

6) Sredstva su u oba jezika zasebno obrađivana u skladu sa predloženim modelom analize i identifikovana su modalna značenja koja mogu izražavati u realnim kontekstima upotrebe. Nalazi prikazani tabelarno prikazuju da se pri referiranju na budućnosti ispoljavaju isti tipovi modalnih značenja. To može biti značajno jer mada smatramo da povezanost modalnosti i FUT predstavlja tipološku karakteristiku, postoji mogućnost ispoljavanja različitih tipova modalnih značenja u različitim jezicima. Osim toga, tabelarni prikazuju ukazuju da u navedenim jezicima najučestalija sredstva za izražavanje budućih radnji (futuri i prezentske forme) u gotovo identičnom stepenu za

izražavaju iste tipove modalnih značenja u tim slučajevima upotrebe. U radu je i ispitano koja se semantičko-pragmatska obeležja datom sredstvu mogu pripisati. Upoređivanje tabelarnog prikazana semantičkog opisa sredstava u trećem i četvrtom delu rada upućuje na zaključak da je prisutan visok stepen semantičke ekvivalencije. Mada nije sprovedena kontrastivna analiza zasnovana na principu prevodne ekvivalencije, lako se može zaključiti da se ne može govoriti o potpunoj prevodnoj ekvivalenciji zbog neujednačenog broja sredstava, ali se može očekivati veliki stepen preklapanja.

7) Rezultati deskriptivne analize pokazuju da se sredstva za izražavanje FUT ni u jednom od ispitivanih jezika ne mogu smatrati sinonimnim glagolskim oblicima, jer svako ispoljava determinišuće nijanse značenja i ograničenja upotrebe. Tabelarni prikaz analiziranih značenja prikazuje da u E jeziku ne mogu pronaći dva sredstva koja imaju sve odlike iste. Prikaz je drugačiji za S jezik što je uslovljeno manjim brojem sredstava na jednoj strani, i većom ograničenošću upotrebe.

U oba jezika razlike u formi reflektuju se u razliku na nekom od nivoa značenja: semantičkom ili pragmatičkom. U pogledu semantike, razlika se ogleda u modalnim značenjima koja se nameću pri tumačenju iskaza, što je u direktnoj vezi sa posebno obrađenim stepenom opredeljenja prema propozicionom sadržaju koji se oblikom može izraziti. Razlika se može ispoljiti i u pogledu ilokucionog potencijala.

8) Sredstva u oba jezika izražavaju stepen uverenosti govornika prema realizaciji budućeg događaja, a time i stepen opredeljenja prema istinitosti propozicije, odn. obistinjenju propozicionog sadržaja. U oba jezika izbor sredstva određen je nivoom opredeljenja govornika. Naime, zbog konceptualnih odlika domena budućnosti, iskazom o budućem događaju govornik prenosi dodatne informacije koje se ne odnose na temporalnu lociranost, već su obuhvaćene modalnim stavom u odnosu na dati događaj (npr. govornik može obeležiti takvu situaciju kao predviđanje, ili može tvrditi da će se situacija neophodno odigrati, ili obećati da će situacija biti realizovana) što je direktno povezano sa odlikama izražavanja modalnosti, ilokucionog potencijala i nefaktualnosti sredstava. U zavisnosti od dostupnog znanja ili raspoloživih dokaza, govornik može, recimo, izraziti svoju uverenost da će se događaj izražen propozicijom realizovati i to čini sredstvom koje adekvatno odgovara stepenu njegovog opredeljenja prema iskazanoj propoziciji. Karakter subjektivnosti može biti prisutan u različitom stepenu.

Stepen opredeljenja istovremeno predstavlja i stepen verovatnoće koje se pripisuje očekivanom budućem događaju. Pripisana verovatnoća može proisticati i iz presuponiranih elemenata (planiranja, dogovora, itd.), kao i konceptualnog poimanja realnosti od strane govornika. Što je predviđeni događaj lakše dovesti u vezu sa objektivnom realnošću sveta i pokazateljima u njemu, to će mu govornik nesvesno pripisati viši stepen verovatnoće i na osnovu toga izabrati sredstvo koje je pozicionirano više na skali jer se na tom mestu nalazi sredstvo koje je u vezi sa realnošću. Tako posmatrano, izbor sredstva oslikava stanje uma govornika u odnosu na sadašnje stanje sveta, kao i buduće stanje koje propozicija izražava. Izbor određenog sredstva, dakle, prvenstveno zavisi od načina na koji govornik/ subjekat sagledava budući događaj iz osnovne tačke svog postojanja, deiktičkog centra.

9) Analiza ukazuje da je u oba jezika veoma teško govoriti o čistim kategorijama i da su kategorije modalnosti i temporalnosti često isprepletane, a uvek kada je FUT u pitanju. Rezultati pokazuju da je sve teže posmatrati gramatičke kategorije kao diskretne kategorije. Opisi i analiza potkrepljuju stav da se u semantici gramatičke kategorije temporalni elementi nalaze u kombinaciji sa modalnim, aspektualnim, ili čak evidencijalnim elementima.

Navedene sličnosti dva ispitivana jezika, dakle, potvrđuju dosadašnje analize tipoloških studija. Prilikom opisa uočene su određene razlike:

1) Najočitija razlike u sistemu sredstva tiče se broja članova. Dok se u E jeziku budući događaj može izraziti sa čak 8 mogućih sredstava, u S jeziku taj broj je dvostruko manji. Ta razlika bi se mogla objasniti razlikama u sintaksičkoj strukturi. Kako kategorija aspekta u E jeziku semantički ne korespondira u potpunosti sa kategorijom glagolskog vida u S jeziku, razumljivo je što je broj članova sistema u S jeziku manji jer u njemu nema sredstava koji u potpunosti odgovaraju aspekto-temporalnim oblicima u E jeziku. Osim toga, E jezik poseduje sistemski utvrđen skup polumodala koji takođe predstavljaju jedan od mogućih načina referiranja na FUT. Dakle, razlike u pogledu gramatičkih aspektualnih i modalnih kategorija utiču na broj sredstava.

2) Naredna razlika tiče se upotrebe preteritalnog oblika za ukazivanje na događaje koji će tek (moguće) uslediti na koju ne nailazimo u E jeziku. Ta se upotreba može dovesti u vezu sa konceptualnom kategorijom irealisa, sa kojom je inače povezana

i kategorija FUT, ali se time razlika ne objašnjava. U tom pogledu, valjalo bi ispitati mogućnost modalne transpozicije prošlih oblika u nekim od srodnih jezika kako bi se ova veza detaljnije razmotrila.

U radu smo pokušali da iscrpno i sveobuhvatno opišemo formalno-funkcionalna sredstva za izražavanje budućnosti u E i S jeziku posmatrano kroz prizmu modalnosti. U tom pogledu analiza pruža korisne uvide o ovom sistemu u E jeziku jer su se autori većine dosadašnjih istraživanja ovih sredstava uglavnom bavili najfrekventnijim sredstvima, dok su određena sredstva poput npr. BE ABOUT TO i BE TO ređe proučavana, verovatno zbog njihove nedovoljne učestalosti. Osim toga, kako kontrastiranje sredstava jezika u fokusu rada nije sprovedeno do sada, prikazana analiza, nadamo se, dopunjava uvide prethodnih kontrastivnih istraživanja modalnih i temporalnih kategorija u ovim jezicima. Kvalitativna analiza pruža korisne uvide o ovom delu gramatičkog sistema u S jeziku jer do sada modalni karakter ovih glagolskih oblika nije obrađivan na ovaj način. Rezultati prikazane analize, dakle, pomažu i da se sagledaju i specifičnosti jezika koji se porede jer je jedan od ciljeva rada, uz poređenje sredstava za izražavanje budućnosti između dva jezika, i poređenje sredstava unutar jezika. Premda se analiza bazira na postavkama dosadašnjih istraživanja relevantnih za temu rada, sprovedena analiza popunjava neke praznine koje su postojale u dosadašnjim istraživanjima ove oblasti. U tom pogledu, u radu je posebno istaknuto razmatranje futura u S jeziku u skladu sa savremenim pristupima.

Očekuje se da rad osim teorijskog, ima i praktični značaj. Taksonomijski opis značenja može doprineti, makar i delimično, boljem poznavanju sistema kontrastiranih jezika, što znači da rezultati mogu imati primenu u nastavi engleskog i srpskog jezika, a takođe i prilikom prevođenja s jednog jezika na drugi. Očekuje se da će rezultati istraživanja koristiti prilikom usvajanja znanja o izražavanju FUT sa čim učenici često imaju poteškoća.

Literatura

Alexander, R. (2006). *Bosnian, Croatian, Serbian A Grammar with Sociolinguistic Commentary*. Madison: University of Wisconsin Press.

Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Ed. J. O. Urmson. Oxford: Oxford University Press.

Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., i Znika M. (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Belić, A. (1959). *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku. Lingvistička ispitivanja*. Knjiga 2. Srpska akademija nauka. Posebna izdanja. Knjiga CCCXX. Odeljenje literature i jezika. Knjiga 10. Beograd: Naučno delo.

Benveniste, E. (1971). Subjectivity in language. In: Benveniste, E. *Problems in General Linguistics*. Coral Gables, FL: University of Miami Press, 223-230. Preuzeto 28. marta 2013. sa <https://www.princeton.edu/~ereading/Benveniste.pdf>

Berbeira Gardon, J. L. (2006). On the semantics and pragmatics of WILL. In: *A Pleasure of Life in Words. A Festschrift for Angela Downing*. Madrid: Cersa, 445-465. Preuzeto 16. maja 2012. sa <http://www.mendeley.com/profiles/jose-luis-berbeira-gardon/>

Berglund, Y. (1997). Future in present-day English: Corpus-based evidence on the rivalry of expressions. *ICAME Journal, No. 21*, 7-19.

Berglund, Y. & Williams, C. (2007). The semantic properties of *going to*: distribution patterns in four subcorpora of the British National Corpus. In: R. Facchinetti (ed.). *Corpus Linguistics 25 Years on*. Amsterdam and New York: Rodopi, 107-120.

Bergs, A. (2010). Expressions of futurity in contemporary English: a Construction Grammar perspective. *English Language and Linguistics, 14(2)*, 217-238.

Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow and Essex: Pearson Educational.

Bibović, Lj. (1971). Some remarks on the factive and non-factive complements in English and Serbo-Croatian. In: Filipović, R. (ed.) *The Yugoslav Serbo-Croatian – English contrastive project*. Studies, Vol. 3. Zagreb: Institute of Linguistics, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, 37–48.

Binnick, R. I. (1991). *Time and the Verb. A Guide to Tense and Aspect*. New York Oxford: Oxford University Press.

Boland, J. H. G. (2006). *Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition*. PhD Thesis. LOT, University of Utrecht. Preuzeto 10. juna 2010., sa <http://www.lotpublications.nl/aspect-tense-and-modality-vol-1-aspect-tense-and-modality-theory-typology-acquisition-volume-1>

Brewer, N. M. (1987). *Modality and Factivity: One Perspective on the Meaning of the English Modal Auxiliaries*. Ph.D. Diss., University of Leeds. Preuzeto 28. juna 2013. sa http://etheses.whiterose.ac.uk/472/1/uk_bl_ethos_381046.pdf

Brisard, F. (2001). Be Going to: An Exercise in Grounding. *Linguistics* 37, 251-285.

Brisard, F. (2002). The english present. In: Brisard, F. (ed.). *Grounding: The Epistemic Footing and Deixis and Reference*. Mouton de Gryter, Berlin, 251-297.

Brisard, F. & Patard, A. (2011) Cognitive approaches to tense, aspect and epistemic modality. In: Patard, A. & Brisard, F. (eds.). *Cognitive approaches to tense, aspect, and epistemic modality*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1-17.

Buckmaster, R. A. (2001). *The ELT Verb*. Preuzeto 15. maja 2010. sa <http://www.rbuckmaster.com/the%20elt%20verb.pdf>

Bybee, J. (1998). „Irrealis“ as a grammatical category. *Anthropological Linguistics, Vol. 40, 2*, 257–271.

Bybee, J. & Pagliuca, W. (1985). Cross-linguistic comparison and the development of grammatical meaning. In: Fisiak, J. (ed.). *Historical semantics, historical word formation*. The Hague: Mouton, 59-83.

Bybee, J. & Dahl, Ö. (1989). The creation of tense and aspect systems in the languages of the World. *Studies in Language* 13 (1), 51–103.

Bybee, J., Perkins, R. D. & Pagliuca, W. (1991). Back to the future. In: Traugott, E. C. & Heine, B. (eds.). *Approaches to grammaticalization: Focus on types of grammatical markers. Vol. II*. Amsterdam: Paul Benjamins Publishing Company, 17-59.

Bybee, J., Perkins, R. & Pagliuca W. (1994). *The evolution of grammar. Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago and London: University of Chicago Press.

Bybee, J. & Fleischman, S. (1995). Modality in grammar and discourse: An introductory essay. In: Bybee, J. & Fleischman, S. (eds.). *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1-14.

Calver, E. (1946). The Uses of the Present Tense Forms in English. *Language*, Vol. 22, no. 4, 317-325

Celle, A. (2005). The French future tense and English *will* as markers of epistemic modality. *Languages in Contrast*, Vol. 5:2, 181-218.

Celle, A. & Smith, N. (2010). Beyond aspect: *will be -ing* and *shall be -ing*. *English Language and Linguistics*, 14 (2), 239-269.

Chafe, W. (1995). The realis-irrealis distinction in Caddo, the Northern Iroquoian languages, and English. In: Bybee, J. & Fleischman, S. (eds.). *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 349-365.

Chapman, S. & Routledge, C. (2009). *Key ideas in Linguistics and the Philosophy of Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Chung, S. & Timberlake, A. (1985). Tense, mood and aspect. In: Shopen, T. (ed.). *Language typology and syntactic description, grammatical categories and the lexicon*. Vol. III. Cambridge: Cambridge University Press, 202-258.

Close, R. A. (1970). Problems of the Future Tense (1). *English Language Teaching*, XXIV: 3, 225-232.

Coates, J. (1983). *The Semantics of Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.

Coates, J. (1995). The expression of root and epistemic possibility in English. In: Bybee, J. & Fleischman, S. (eds.). *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 55-66.

Coates, J. & Leech, G. (1980). The Meanings of the Modals in British and American English. *York Papers in Linguistics*, No. 8, 23-34.

Comrie, B. (1976). *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.

Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.

Condoravdi, C. (2003). *Moods and Modalities for Will and Would*. Handout of talk presented at the Amsterdam Colloquium. Preuzeto 2. marta 2009. sa <http://web.stanford.edu/~cleoc/ac-han.pdf>

Copley, B. L. (2002). *The Semantics of the Future*. PhD Thesis. Massachusetts Institute of Technology. Preuzeto 24. februara 2009. sa <http://www.ai.mit.edu/projects/dm/theses/copley02.pdf>

Cristofaro, S. (2012). Descriptive notions vs. grammatical categories: Unrealized states of affairs and “irrealis”. *Language Sciences* 34. 131-146.

Curme, G. O. (1913). Has English a Future Tense?, *The Journal of English and Germanic Philology*, Vol. 12, No. 4, 515-539.

Cyckens, H., Davidse, K. & Vandelanotte, L. (2010). Introduction. In: Cyckens, H., Davidse, K. & Vandelanotte, L. (eds.). *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1-25.

Dahl, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.

Dahl, Ö. (2000). The grammar of future time reference in European languages. In: Dahl, Ö. (ed.). *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter, 309-328.

Dahl, Ö. (2014). Lectures on Tense-Aspect-Mood-Evidentiality; Stocholm University. Preuzeto 20. novembra 2014. sa http://www.keel.ut.ee/sites/default/files/www_ut/lectures_on_tame.pdf

Davidsen-Nielsen, N. (1990). *Tense and Mood in English: a comparison with Danish*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Declerck, R. (2010). Future time reference expressed by *be to* in present-day English. *English Language and Linguistics*, 14, 271-291.

Declerck, R. (2011). Definitions of modality. In: Patard, A. & Brisard, F. (eds.). *Cognitive approaches to tense, aspect, and epistemic modality*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 21- 44.

Declerck, R. Reed, S. & Capelle B. (2006). *The Grammar of the English Tense System: A Comprehensive Analysis*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

De Haan, F. (2006). Typological approaches to modality. In: Frawley, W. (ed.). *The Expression of Modality*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 27-69.

De Haan, F. (2010). *Typology of tense, aspect and modality systems*. Preuzeto 20. juna 2014. sa https://www.researchgate.net/publication/255623552_Typology_of_Tense_Aspect_and_Modality_Systems

- De Haan, F. (2012). Irrealis: Fact or fiction?, *Language Sciences* 34. 107–130.
- De Wit, A. & Brisard., F. (2014). A Cognitive Grammar account of the semantics of the English present progressive. *Journal of Linguistics* 50, 49-90.
- Dragga, S. (1986). The Myth of Future Tense. *Journal of Teaching Writing*. Vol. 5, No. 2, 325-331. Preuzeto 16. maja 2010. sa <https://journals.iupui.edu/index.php/teachingwriting/article/view/807/779>
- Dorđević, R., (1996). *Gramatika engleskog jezika*. Beograd: Čigoja štampa.
- Elliott, J. R., (2000). Realis and Irrealis: Forms and concepts of the grammaticalisation of reality. *Linguistic Typology* 4, 55–90.
- Ellison, G. C. (2010). Yes, English Has a Future: A Cartographic Tense Analysis. *Generative Grammar in Geneva* 6, 137-163.
- Facchinetti, R. (1998). Expressions of Futurity in British Caribbean Creole. *ICAME Journal* 22, 7-22.
- Fallahi, M. (1999). Future Tense Systems in English and Persian: A Research in Applied Contrastive Linguistics. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 35, 55-71. Preuzeto 16. juna 2010. sa <http://wa.amu.edu.pl/psicl/files/35/04Fallahi.pdf>
- Fleischman, S. (1983). From pragmatics to grammar. Diachronic reflections on complex pasts and futures in Romance. *Lingua* 60, 183-214.
- Fleischman, S. (1995). Imperfective and Irrealis. In: Bybee, J. & Fleischman, S. (eds.). *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 519-551.
- Frawley, W. (1992). *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey, Hove and London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fries, C. C. (1927). The Expression of the Future. *Language* 3. 87-95. Preuzeto 24. juna 2012. sa <http://www.jstor.org/stable/408960>
- Giannakidou, A. & Mari, A. (2013). A two dimensional analysis of the future: modal adverbs and speaker' bias. *Proceedings of the Amsterdam Colloquium 2013*. Preuzeto 21. maja 2014. sa http://www.ilc.uva.nl/AC/AC2013/uploaded_files/inlineitem/15_Giannakidou_Mari.pdf
- Giannakidou, A. & Mari, A. (2014). The future in Greek and Italian: metaphysical and epistemic dimensions. Preuzeto 28. decembra 2014. sa file:///D:/Ana/Downloads/giannakidouEtAl_14_The-fu.pdf

Givón, T. (2002). *Bio-Linguistics: The Santa Barbara Lectures*. Amsterdam: John Benjamins.

Gotti, M. (2003). *Shall and will* in contemporary English: a comparison with past uses. In: Facchinetti, R., Krug, M. G. & Palmer, F. (eds.). *Modality in contemporary English*. Berlin: Mouton de Gruyter, 267–300.

Grković-Mejdžor, J. (2012). Razvoj futura u starosrpskom jeziku. *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku LV/1*, 83-104.

Haegeman, L. (1983). Will you and are you willing? A faulty paraphrase. *ELT Journal* 37, 83-84.

Haegeman, L. (1989). Be Going to and Will: A Pragmatic Account. *Journal of Linguistics, Vol. 25, No. 2*, 291-317.

Hammond, L. (2005). *Serbian: An Essential Grammar*. London and New York: Routledge.
Preuzeto 20. marta 2011. sa
<http://www.readersstuffz.com/downloads/ebooks/Language%20Books/Serbian%20-%20Essential%20Grammar.pdf>

Hare, R. M. (1970). Meaning and speech acts. *Philosophical Review Vol. 79, No. 1*, 3-24.

Haspelmath, M. (2003). The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. In: Tomasello, M. (ed.). *The new psychology of language, vol. 2*. Mahwah and New York: Lawrence Erlbaum, 211-242.

Heine, B. (1995). Agent-oriented vs. epistemic modality. Some observations on German modals. In: Bybee, J. & Fleischman, S. (eds.). *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 17-54.

Heine, B. & Kuteva, T. (2002) On the Evolution of Grammatical Forms. In: Wray, A. (ed.). *Transitions to Language*. Oxford: Oxford University Press, 376-397.

Hoye, L. (1997). *Adverbs and modality in English*. London and New York: Longman.

Höche, S. (2010). What about be about? Walking the tight rope between tense and aspect?. *Rice Working Papers in Linguistics. Vol. 2*, 51- 74.

Huddleston, R. (1977). The Futurate Construction. *Linguistic Inquiry, Vol. 8, No. 4*, 730-736.

Huddleston, R. & Pullum G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huddleston, R. & Pullum, G. K. (2005). *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ivić, M. (1983). O rečenicama kojima se dopunjuje glagol znati. *Lingvistički ogleđi*. Beograd: Prosveta, 139:144.

Jaszczolt, K. M. (2003). Futurity in Default Semantics. Preuzeto 29. februara 2009. sa <http://people.ds.cam.ac.uk/kmj21/Futurity.CRiSPI.pdf>

Jaszczolt, K. M. (2009). *Representing Time: An Essay on Temporality as Modality*. Oxford: Oxford University Press.

Jendraschek, G. (2014). Future tense, prospective aspect and irrealis mood as part of the situation perspective: Insights from Basque, Turkish, and Papuan. In: Brabanter, P., Kissine, M. & Sharifzadeh, S. (eds.). *Future times, future tenses*. Oxford: Oxford University Press, 138-164. Preuzeto 23. jula 2014. sa https://www.academia.edu/320022/Future_tense_prospective_aspect_and_irrealis_mood_as_part_of_the_situation_perspective_Insights_from_Basque_Turkish_and_Papuan

Jespersen, O. (1924). *The philosophy of grammar*. London: Allen and Unwin Brothers Ltd.

Jespersen, O. (1933). *Essentials of English Grammar*. London: Allen and Unwin Brothers Ltd.

Kakietek, P. (1970). Some observations on the modals WILL and SHALL. *Studia Anglica Posnaniensia* 2, 51-57.

Kalogjera, D. (1971). The Expression of Future Time in English and in Serbo-Croatian. In Filipović, R. (ed.). *Reports 4, The Yugoslav Serbo-Croatian – English Contrastive Project*, 50-71.

Kaufmann, S. (2005). Conditional Truth and Future Reference. *Journal of Semantics*, 22(3), 231-280.

Kaufmann, S., Condoravdi, C. & Harizanov, V. (2006). Formal approaches to modality. In: Frawley, W. (ed.). *The expression of modality*. Berlin and New York Mouton de Gruyter, 72-106.

Kiefer, F. (1987). On Defining Modality. *Folia Linguistica*, 21(1), 67-94.

Kiparsky, P. & Kiparsky, C. (1978). Fact. In: Steinberg, D. & Jakobovits, L. (eds.). *Semantics, an interdisciplinary reader*. Cambridge: Cambridge University Press, 329-340.

Kissine, M. (2008a). Why will is not a modal. *Natural Language Semantics*, 16, 129-155.

Kissine, M. (2008b). From predictions to promises: how to derive deontic commitment. *Pragmatics & Cognition*, 16 (3), 471: 491.

Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Klein, W. (2009). How time is encoded. In: Klein, W. & Li, P. (eds.). *The expression of time*. Berlin: Mouton de Gruyter. 39-82. Preuzeto 4. marta 2014. sa http://www.mpi.nl/people/klein-wolfgang/publications-old-version/fbpubs09/Klein_2009_How_time_is_encoded.pdf

Klikovac, D. (2009). O prezentu nesvršenih glagola za označavanje budućih situacija. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 38 (1)*. 57-71.

Klikovac, D. (2013). Skripta za predmet Sintaksa srpskog jezika. Beograd (neobjavljeni materijal). Pruzeto 24. februara 2014. sa <http://www.scribd.com/doc/218502830/SKRIPTA-ZA-SINTAKSU-Du%C5%A1ka-Klikovac-za-grupe-04-05-06-26-BOLONJA-FILOLO%C5%A0KI-FAKULTET#scribd>

Kocaman, A. (1993). Some remarks on future reference in Turkish. *Türk Dilleri Araştırmalar*, 133-137. Preuzeto 14. maja 2012. sa http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/ahmet_kocaman_future_reference_in_turkish.pdf

Kockelman, P. (2004). Stance and subjectivity. *Journal of Linguistic Anthropology* 14(1), 127-150.

Kovačević, M. (2008). Konkurentnost dvaju futura i perfektivnog prezenta u savremenom srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 73, Novi Sad, 195–211.

Kramer, C. (1998). Negation and Grammaticalization of Have and Want Futures in Bulgarian and Macedonian. *Canadian Slavonic Papers. International Congress of Slavists. Vol. 39, Nos. 3-4*. 407-436.

Kratzer, A. (1981). The notional category of modality. In: Eikmeyer, H. J. & Rieser, H. (eds.). *Words, Worlds and Contexts. New Approaches in Word Semantics*. Berlin: Walter de Gruyter, 38-74.

Kratzer, A. (1991). Modality. In: von Stechow, A. & Wunderlich, D. (eds.). *Semantics: an international handbook of contemporary research*. Berlin: De Gruyter, 639:650.

Kuhn, S. T. & Portner, P. (2002). *Tense and Time*. Preuzeto 10. marta 2010. sa http://faculty.georgetown.edu/kuhns/supp_files/timeandtense-handbook.pdf

Langacker, R. W. (2008). The English present: Temporal coincidence vs. epistemic immediacy. In: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press. 45-86

Langacker, R. W. (2011) In: Patard, A. & Brisard, F. (eds.). *Cognitive approaches to tense, aspect, and epistemic modality*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company,

Larrea, P. (2009). Towards a typology of modality in language. In: Salkie, R., Busuttil, P. & van der Auwera, J. (eds.). *Modality in English: Theory and Description*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 9-30.

Leech, G. (1987). *Meaning and the English Verb*. Second edition. London and New York: Longman.

Leech, G. & Svartvik, J. (2002). *A Communicative Grammar of English*. Third edition. London: Longman.

Lid, K. (2010). Future-referring expressions in English and Norwegian. A contrastive study based on the English-Norwegian Parallel Corpus. Preuzeto 25. januara 2013 sa <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25250/lidkristian.pdf?sequence=1>

Lindenlaub, J. (2006). *How to talk about the future. A study of future time reference with particular focus on the Hocak language*. Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt. Nor. 22. Preuzeto 27. januara 2011. sa <https://www2.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/ASSidUE/ASSidUE22.pdf>

Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

MacFarlane, J. (2003) Future Contingents and relative Truth. *The Philosophical Quarterly*, Vol, 53, No. 21, 321- 336. Preuzeto 10. septembra 2009. sa <http://johnmacfarlane.net/futcon-offprint.pdf>

- Mari, A. (2009). Disambiguating the Italian Future. *Proceedings of Generative Lexicon*, 209-216.
- Mauri, C. & Sanso, A. (2012). The reality status of directives and its coding across languages. *Language Sciences*, 34, 2, 147-170.
- McArthur, R. P. (1974). Factuality and modality in the Future Tense, *Nous*, Vol.8, No.3, 283-288.
- Mezhevich, I. (2008). A feature-theoretic account of tense and aspect in Russian. *Nat Lang Linguistic Theory* 26, 359-401.
- Milošević, K. (1970). *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Djela. Knjiga XXXIX. Odeljenje društvenih nauka. Knjiga 24. Sarajevo.
- Mithun, M. (1995). The relativity of irreality. In: Bybee, J. & Fleischman, S. (eds.). *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 367-388.
- Murphy, B. K. (2012). The Status of Will in English. Preuzeto 16. januara 2012 sa https://www.academia.edu/127042/The_status_of_will_in_English
- Narrog, H. (2005). On Defining Modality again. *Language Sciences* 27, 165-192.
- Nesselhauf, N. (2011). Temporal specifiers and markers of futurity: Rethinking factors of variation. *ICAME Journal* 35, 159-176.
- Nicolle, S. (1997). A relevance-Theoretic Account of Be Going To. *Journal of Linguistics*, Vol 33, No 2, 355-377.
- Nicolle, S. (1998) Be Going To and Will: a monosemous account. *English Language and Linguistics*, 2 (2), 223-243.
- Nuyts, J. (2006). Modality: Overview and linguistic issues. In: Frawley, W. (ed.). *The Expression of Modality*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 1-26.
- Nordlander, J. (1997). *Towards a Semantics of Linguistic Time: Exploring some Basic Time Concepts with Special Reference to English and Crio*. Upsala: Swedish Science Press.
- Novakov, P. (2008). *A Guide to Time and Tense in English and Serbian*. Novi Sad: Futura publikacije.

Novakov, P. (2009). Vendlerova klasifikacija glagola u engleskom i srpskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XXXIV*, 43-50.

Oakeshott-Taylor, J. (1984). Factuality, tense, intonation and perspective: Some thoughts on the semantics of think. *Lingua* 6, 289-317.

Okamura, Y. (1996). The grammatical status of pure future "WILL" and the future form. *Studia Linguistica*, 50(1), 35-49.

Piper, P. (2001). *Jezik i prostor*, 2. izdanje. Beograd: Čigoja štampa.

Piper, P., Antičić, I., Ružić, V., Tanasić, S., Popović, L.J. i Tošović, B. (2005). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. U redakciji Milke Ivić. Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga, Novi Sad: Matica srpska.

Palmer, F. R. (1974). *The English Verb*. London: Longman Ltd.

Palmer, F. R. (1977). Modals and Actuality. *Journal of Linguistics*, Vol. 13, No. 1, 1-23.

Palmer, F. R. (1979). *Modality and the English Modals*. London and New York: Longman Ltd.

Palmer, F. R. (1981). *Semantics*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality (2nd ed.)*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Palmer, F. R. (2003). Modality In English: Theoretical, descriptive and typological issues. In: Facchinetti, R., Krug, M. G. & Palmer, F. (eds.). *Modality in contemporary English*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1-17.

Papafragou, A. (2006). Epistemic modality and truth conditions. *Lingua* 116, 1688–1702.

Pelyvás, P. (2008). The modal and temporal in will. Preuzeto 15. maja 2012. sa https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjryZzt5NHLAhWqj3IKHeFxDgQQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fieas.unideb.hu%2Fadmin%2Ffile_4617.doc&usg=AFQjCNE6lqN99TE6dCI5PYXJ_aZMR8o4uw&sig2=3a3Pl-be3U6PdW25XDoksQ&bvm=bv.117218890,d.bGQ

Perez, A. (1990). Time in motion: Grammaticalisation of the be going to construction in English. *La Trobe University Working Papers in Linguistics* Vol. 3: 49-64. Preuzeto 16. maja 2012. sa https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=14&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi2bKY_ZfLAhVHZCwKHYuLB244ChAWCCUwAw&url=http%3A%2F%2Ffibrarian.net%2Fnavon%2Fpaper%2FTIME_IN_MOTION.pdf%3Fpaperid%3D5661097&usq=AFQjCNHvN_9C3qhaJBym8jgSwpjVYXWE1Q&sig2=vAptbX0TR3k8qgPfsIT_Ag&bvm=bv.115339255,d.bGg

Pietrandrea, P. (2012). The conceptual structure of irrealty. A focus on non-exclusion-of-factuality as a conceptual and a linguistic category. *Language Sciences* 34, 184-199.

Popović, Lj. (2008). Izražavanje aspektualnog značenja prospektivnosti u slovenskim jezicima. *Zbornik Matice srpske za slavistiku, br. 73*, 297-314.

Quirk, R. Greenbaum, S., Leech G. & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Longman Group Limited.

Radden, G. (2003) The metaphor time as space across languages. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* 8, 2-3. 226-239. Preuzeto sa 6. marta 2012. sa <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.91.7412&rep=rep1&type=pdf>

Rathay, W. (1978). Some aspects of modality as seen from a semantic point of view. *Studia Anglica Posnaniensia*. Preuzeto 10. septembra 2013. sa wa.amu.edu.pl/sap/files/10/09_Rathay.pdf

Robinson, B. & Haegeman, L. (1979). A Note on Some Aspects of the Use of WILL in Affirmative Declarative Sentences. *Journal of Linguistics*, Vol. 15, No. 1, 107-110.

Saed, J. (2003). *Semantics*. 2nd Edition. Oxford: Wiley-Blackwell.

Salkie, R. (2009). Degrees of Modality. In: Salkie, R., Busuttil, P. & van der Auwera, J. (eds.). *Modality in English: Theory and Description*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 79-104.

Salkie, R. (2010a). Will: Tense or modal or both. *English Language and Linguistics*, 14, 187-215.

Salkie, R. (2010b). Facing the future together: French and English in contrast. Preuzeto 23. avgusta 2011. sa <http://dx.doi.org/10.1051/cmlf/2010157>

Sarkar, A. (1998). The Conflict Between Future Tense and Modality: The Case of Will in English. University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics, vol. 5, no. 2, 91-117.

Schneider, S. (2006). Future Time Reference in English and Italian: A Typologically Guided Comparative Study. Quaderni del Laboratorio di Linguistica della Scuola Normale Superiore di Pisa 6. Preuzeto 12. marta 2009. sa http://linguistica.sns.it/QLL/QLL06/Susanne_Schneider.PDF

Searle, J. (1969). Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge: Cambridge University.

Sharwood Smith, M. A. (1974). Aspects of future reference in English and Polish. Papers and Studies in Contrastive Linguistics III, 91-99. Preuzeto 10. maja 2012. sa http://wa.amu.edu.pl/psicl/files/3/05_Smith.pdf

Simić, R. (2009). Normativni i upotrební status futuroida ĆU/ĆEŠ...+DA +PREZENT. Beograd: Naučni sastanak slavista u Vukove dane 38(1), 51-55.

Sladojević, P. (1966). O osnovnim vremenskim kategorijama upotrebe glagolskih oblika u srpskohrvatskome jeziku. Beograd: Naučna knjiga.

Smith, C. S. (2006). The pragmatics and semantics of temporal meaning. In: Pascal, D., McCready, E., Palmer, A, and Reese, B. (eds.). Proceedings of the 2004 Texas Linguistic Conference: Issues at the Semantics - Pragmatics Interface. Somerville: Cascadilla Proceedings Project, 92-105.

Smith, N. (2003). A Quirky Progressive? A Corpus-based Exploration of the will+be+-ing Construction in Recent and Present Day British English. In: Archer, D., Rayson, P., Wilson, A. & McEnery, T. (eds.). Proceedings of Corpus Linguistics, UCREL Technical Papers 16, Lancaster University, 714-723. Preuzeto 10. maja 2011. sa ucrel.lancs.ac.uk/publications/cl2003/.../smith.pdf (XX).

Stalnaker, R. C. (1976). Possible Worlds. *Nous*, Vol. 10, No 1, 65-75.

Stanojčić, Ž. i Popović, Lj. (1994). Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole. Treće, prerađeno izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Stevanović, M. (1967a). Funkcije i značenja glagolskih vremena. Posebna izdanja SANU. Knjiga CDXXII. Odeljenje literature i jezika. Beograd.

Stevanović, M. (1967b). Glagolsko vreme ili glagolski način. *Anali Filološkog fakulteta*, 7, Beograd, 133-140.

Stevanović, M. (1991). *Savremeni srpskohrvatski jezik II - Sintaksa*. Peto izdanje. Beograd: Naučna knjiga.

Szmrecsanyi, B. (2003). BE GOING TO versus WILL/SHALL. Does syntax matter?. *Journal of English Linguistics*, 31(4), 295-323.

Timotijević, J. (2009). Another look at modals and subjectivity. In: Salkie, R., Busuttil, P. & van der Auwera, J. (eds.). *Modality in English: Theory and Description*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 105-123.

Thakkar, M. (2006). The Logic of the Future. Preuzeto 16. maja 2012. sa <http://burnellus.com/tense/files/2010/10/Thakkar-2006-The-Logic-of-the-Future.pdf>

Tomić, O. M. (2004). The Syntax of the Balkan Slavic Future Tenses. *Lingua* 114. 517-542.

Tondl, L. (1974). Semantic evaluation of prognostic statements on the base of probabilistic parameters. *Kybernetika*, Vol. 10 , No. 3, 199-220.

Tonhauser, J. (2009). The Paraguayan Guarani Future Marker, -ta: Formal Semantics and cross-linguistic comparison. In: Musan, R. & Rathert, M. (eds.). *Tense Across Languages*. Tübingen: Niemeyer, 207-231. Preuzeto 30. marta 2012., sa <http://www.ling.ohio-state.edu/~judith/Tonhauser-TAL.pdf>

Torres-Cacoullous, R. & Walker, J. A. (2009). The present of the English Future: Grammatical variation and collocations in discourse. *Language* 85(2), 321–354 Preuzeto 10. jula 2012. sa <http://www.personal.psu.edu/rct11/Resources/Publications/FUTURE.DV.Jan%202009.pdf>

Traugott, E. C. (2010). Revisiting subjectification and intersubjectification. In: Davidse, K., Vandelanotte, L., Cyckens, H. (eds.). *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization Topics in English Linguistics*. Berlin: Mouton De Gruyter. 29-71. Preuzeto 18. jula 2015. sa <http://web.stanford.edu/~traugott/resources/TraugottDavidseIntersbfn.pdf>

Ultan, R. (1978). The Nature of Future Tense. In: Greenberg, J. (ed.). *Universals of human language*. Vol III. Stanford: Stanford University Press: 85-120.

Van der Auwera, J. & Gast, V. (2011). Categories and prototypes. In: J. Song, J. (ed.) *The Oxford Handbook of Typology*. Oxford: Blackwell. 166-189.

Van der Auwera, J. & Plungian, V. (1998). Modality's semantic map. *Linguistic Typology* 2, 79-124.

Vendler, Z. (1957). Verbs and Times. *The Philosophical Review*, Vol. 66, No.2, 143-160.

Verstraete, J. C. (2001). Subjective and objective modality: Interpersonal and ideational functions in the English modal auxiliary system. *Journal of Pragmatics* 33, 1505-1528.

Verstraete, J. C. (2005a). The semantics and pragmatics of composite mood marking: the non-Pama-Nyungan languages of northern Australia. *Linguistics Typology* 9, 223-268.

Verstraete, J. C. (2005b). Scalar quantity implicatures and the interpretation of modality: Problems in the deontic domain. *Journal of Pragmatics*, 37, 1401-1418.

Vidal, A. & Harriet, K. (1998). Irrealis in Pilaga and Toba? Syntactic versus Pragmatic Coding. *Anthropological Linguistics* 40:2, 175-197.

Vojvodić, D. (1996). Status futura I u književnoumjetničkom i publicističkom stilu. *Južnoslovenski filolog* LII, 107-121.

Vojvodić, D. (1997). Funkcionalno-semantičko polje futuralnosti u savremenom ruskom, poljskom i srpskom jeziku. Univerzitet u Novom sadu: Filozofski fakultet.

Ward, D. (2009). An Inventory & Discussion of English Futurity. Preuzeto 10. juna 2010. sa <http://calleteach.files.wordpress.com/2009/11/an-inventory-and-discussion-of-english-futurity1.pdf>

Wischer, I. (2006). Markers of futurity in Old English and the Grammaticalization of SHALL and WILL, *Studia Anglica Posnaniensia* 42, 165-179.

Wulf, J. D. (2007). Differentiating the English futurate constructions: an etymological perspective. *Southwest Journal of Linguistics*. Vol 26 No. 2 Preuzeto 15. oktobra 2008. sa <https://www.questia.com/library/journal/1G1-189159928/differentiating-the-english-furate-constructions>

Yerzenkyan, Y. (2009) The status of deixis within the boundaries of semantics and pragmatics. *Akhmanova Readings*, 73-78. Preuzeto 18. marta 2012. sa <http://www.yasu.am/files/Yerznkyan%20Y.%20%20The%20status%20of%20deixis%20within%20the%20boundaries%20of%20semantics%20and%20pragmatics.pdf>

Yule, G. (1998). *Explaining English Grammar to Teachers*. Oxford: Oxford University Press.

Ziegeler, D. P. (2006). Omnitemporal will. *Language Sciences*, 28, 76–119.

Izvori na osnovu kojih je sačinjen korpus:

Elektronski korpus engleskog jezika dostupan na <http://corpus.byu.edu/bnc/>

Elektronski korpus srpskog jezika dostupan na <http://korpus.matf.bg.ac.rs/>

Biografija autora

Aleksandra Radovanović rođena je 16. novembra 1976. u Kruševcu. Živi i radi u Vrnjačkoj Banji gde je završila osnovnu i srednju školu. Diplomirala je 1999. na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini na grupi za engleski jezik i književnost. Iste godine upisala je magistarske studije na smeru Nauka o jeziku Filološkog fakulteta u Beogradu. Magistarsku tezu odbranila je oktobra 2008. i stekla zvanje magistra filoloških nauka.

Od 1999. do 2013. bila je zaposlena kao profesor engleskog jezika u Gimnaziji u Vrnjačkoj Banji gde je obavljala i poslove odeljenjskog starešine i učestvovala u izradi projekata. Radi stručnog usavršavanja, bila je učesnik brojnih seminara, kako za nastavnike engleskog jezika, tako i seminara za metodološko i pedagoško usavršavanje nastavnika. Od strane Ministarstva pravde RS izabrana je 2005. za stalnog sudskog tumača za engleski jezik pri Okružnom sudu u Kraljevu. Od 2013. radi kao nastavnik stranog jezika na Fakultetu za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji Univerziteta u Kragujevcu. Objavila je četiri naučna rada u časopisima i dva u zbornicima radova sa konferencija. Koautor je udžbenika Engleski jzik 1 publikovanog 2015. od strane Fakultetu za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji. Posebno je zanimaju kontrastivna analiza engleskog i srpskog jezika, semantika i jezik struke.

Prilog 1.

Izjava o o autorstvu

Potpisan-a Aleksandra M. Radovanović

Broj indeksa _____

Izjavljujem

da je doktorska disertacija pod naslovom

MODALNA ZNAČENJA SREDSTAVA ZA IZRAŽAVANJE FUTURALNOSTI U

ENGLISKOM I SRPSKOM JEZIKU

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada,
- da predložena disertacija u celini ni u delovima nije bila predložena za dobijanje bilo koje diplome prema studijskim programima drugih visokoškolskih ustanova,
- da su rezultati korektno navedeni i
- da nisam kršio/la autorska prava i koristio intelektualnu svojinu drugih lica.

U Beogradu, april, 2016.

Potpis doktoranda

A. Radovanović

Prilog 2.

**Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije
doktorskog rada**

Ime i prezime autora Aleksandra M. Radovanović
Broj indeksa _____
Studijski program _____
Naslov rada MODALNA ZNAČENJA SREDSTAVA ZA IZRAŽAVANJE
FUTURALNOSTI U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU
Mentor Doktor Ivana Trbojević Milošević, docent
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Potpisani/a Aleksandra M. Radovanović

Izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predao/la za objavljivanje na portalu **Digitalnog repozitorijuma Univerziteta u Beogradu**.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu.

U Beogradu, april, 2016.

Potpis doktoranda

A. Radovanović

Prilog 3.

Izjava o korišćenju

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Svetozar Marković“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom:

MODALNA ZNAČENJA SREDSTAVA ZA IZRAŽAVANJE FUTURALNOSTI U
ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU

koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim priložima predao/la sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučio/la.

1. Autorstvo
2. Autorstvo - nekomercijalno
3. Autorstvo – nekomercijalno – bez prerade
4. Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima
5. Autorstvo – bez prerade
6. Autorstvo – deliti pod istim uslovima

U Beogradu, april, 2016.

Potpis doktoranda

A. Radovanović